

ISSN: 2149-9225

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер: 24, Eylül/September/Сентябрь 2020

EDITÖR

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

EDITÖR
YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) yılda dört dönem yayın yapan açık erişimli, uluslararası indeksli hakemli bir dergidir. **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'de yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'ne aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. **SOBİAD, MLA, AcademicKeys, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, I2OR, Araştırmaz, Citefactor, Root Indexing, Scilit** başta olmak üzere onlarca uluslararası veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Kesit Academy is an open access-international peer-reviewed journal that is published four terms per annum. All papers published in **The Journal of Kesit Academy**, language, science and all rights of authorship are reserved by **The Journal of Kesit Academy**. The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher. Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Kesit Academy, is an international peer-reviewed and indexed journal. **The Journal of Kesit Academy** indexing by **SOBİAD, AcademicKeys, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, I2OR, Araştırmaz, Citefactor, Root Indexing, Scilit...**

Кесит Академии Журнал это международный рецензируемый журнал открытого доступа, который публикуется четыре раза в год. Все статьи, опубликованные в **Кесит Академии журнале**, язык, наука и все авторские права защищены **Кесит Академии журналом**. Опубликованные статьи частично или полностью никоим образом не могут быть напечатаны, воспроизведены без письменного разрешения издателя. Редакция журнала абсолютно свободна в том, публиковать или не публиковать все статьи, присланные в журнал. Представленные работы авторам не возвращаются.

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazığ-TURKEY

ИСРН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

20/09/2020

Number/Номер: 24 - Eylül/September/Сентябрь 2020

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

EDITOR/РЕДАКТОР/EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

E-mail: kesitakademi@gmail.com

Web: www.kesitakademi.com

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

20/09/2020

Number/Номер: 24 - Eylül/September/Сентябрь 2020

DERGİ YÖNETİMİ/JOURNAL ADMINISTRATION/УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА

EDITOR/РЕДАКТОР/EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

EDİTÖRLER KURULU/EDITORIAL BOARD/РЕДКОЛЛЕГИЯ

Sosyoloji/Sociology/Социология

Dr. Öğr. Üyesi Cemile Zehra Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

İktisat/Economy/Экономика

Doç. Dr. Melda Yaman Öztürk Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature/ Турецкий Язык и Литература

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özek Fırat Üniversitesi

Türkçe/Turkish Education/Турецкое Образование

Doç. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal Dumlupınar Üniversitesi

Dilbilim/Linguistics/Лингвистика

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gürlek İstanbul Üniversitesi

İşletme/Business/Бизнес

Doç. Dr. Orhan Küçük Gümüşhane Üniversitesi

PDR/Psychological Counseling and Guidance/Психологический Совет и Руководство

Doç. Dr. Recep Koçak Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Coğrafya/Geography/География

Dr. Öğr. Üyesi Emre Özşahin Namık Kemal Üniversitesi

Sanat Tarihi/History of Art/История Искусства

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Sağıroğlu Aslan Erciyes Üniversitesi

Müzik/Music/Музыка

Doç. Dr. Damla Bulut Niğde Üniversitesi

Radio Televizyon/Radio and Television/Радио и Телевидение

Prof. Dr. Sedat Cereci Mustafa Kemal Üniversitesi

İletişim/Communication/Общение

Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Tümbek Tekeoğlu Aydın Üniversitesi

**Sosyal Bilgiler Eğitimi/Social Science Education/ Образование в Области
Социальных Наук**

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Doğan Adıyaman Üniversitesi

Okul Öncesi/Preschool Education/Дошкольное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Esra Dereli Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Hizmetler/Social Services/Социальная Служба

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

Eğitim Bilimleri/Education Sciences/Педагогических Наук

Prof. Dr. Nuri Gömleksiz Fırat Üniversitesi

Tarih/History/История

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Benhur Selçuk Üniversitesi

Fen Bilgisi Eğitimi/Science Education/Научное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Güngör Seyhan Kocaeli Üniversitesi

Din Eğitimi/Religion Education/Религиозное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Çekin Kastamonu Üniversitesi

**Fransız Dili Eğitimi/Education of French Language/Обучение Французскому
Языку**

Prof. Dr. Hanife Nalan Genç Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Alman Dili Eğitimi/ Education of German Language/
Обучение Немецкому Языку**

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kırmızı Fırat Üniversitesi

**Eğitim Bilimleri Alan Editörü/Field Editor of Educational Sciences/Редактор Отдела
Образовательных Наук**

Doç. Dr. Ali Haydar Şar Sakarya Üniversitesi

**Beden Eğitimi Alan Editörü/Field Editor of Physical Education/Редактор Отдела
Физического Воспитания**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Abakay Gaziantep Üniversitesi

**Eğitim Yönetimi ve Denetimi/ Education Management and Supervision/Управление
Образованием и Надзор За Ним**

Dr. Öğr. Üyesi Meltem Akın Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

**Eğitim Programları ve Öğretimi/Education Programs and Teaching/
Образовательные Программы и Преподавание**

Dr. Öğr. Üyesi İlker Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

Felsefe/Philosophy/Философия

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl Karahan Pamukkale Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği/Tourism Management/Управление Туризмом

Dr. Öğr. Üyesi Turgay Bucak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

**Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri/
Labor Economics and Industrial Relations/
Экономика труда и производственные отношения**

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yeşil Bilecik Üniversitesi

İndeks Sorumlusu/Principal of Indexing/ Специалист По Индексации

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Grafik Tasarım/ Graphic Design/Графический Дизайн

Öğr. Bülent POLAT Milli Eğitim Bakanlığı

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD/КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Hayati DEVELİ Prof. Dr. İbrahim KAVAZ
Prof. Dr. Musa DUMAN Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Ömür CEYLAN Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Prof. Dr. Abdullah UÇMAN
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Sedat CERECİ

YAYIN KURULU/PUBLICATION BOARD/ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nadir İLHAN - Ahi Evran Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Vedat ÇINAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Cihan IŞIKHAN - Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Mustafa BULAT - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İsa ELİRİ - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Murat SUNKAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Engin ÖNER - Yüzüncüyıl Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI - Ömer Halis Demir Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Sabri Tefvik HAMMAN - Sahoc Üniversitesi-Mısır
Doç. Dr. İbrahim ÇANKAYA - Uşak Üniversitesi-Türkiye

- Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Gülay KARŞICI - Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süleyman CAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ganire HÜSEYNOVA - Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Ergün SERİNDAG - Çukurova Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Esin OZANSOY - İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İrfan KALAYCI - İnönü Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV - Siirt Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Leyla GADYİVEYA - Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN - Karatay Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fatih ÖZEK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Önder YAĞMUR - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Liailia Ihsanovna MİNGAZOVA - Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Assoc. Prof. Dr. Kulzhanova BAKYTGUL - Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Ph. D. Rahil NECEFOV - Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi İnci Bilgin TEKİN - Boğaziçi Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL - Kayseri Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Alireza ZADEGHAN - Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima HOCİN - Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 – 9225

Yıl/Year: 6,

Sayı/Number: 24,

Eylül/September 2020

ИССН: 2149-9225

Jahr/ Год: 6,

Ausgabe/Число: 24,

Сентябрь 2020

İÇİNDEKİLER-CONTENTS-СОДЕРЖАНИЕ

Gonca UNCU	1-22
HEDONIST ADVERTISEMENTS THROUGH WOMAN BODY: MAGNUM ADVERTS / KADIN BEDENİ ÜZERİNDEN YAPILAN HEDONİST REKLAMLAR: MAGNUM REKLAMLARI	
Kayhan ATİK	23-29
PERTEVİ ALİ EFENDİ'S WORK NAMED DÜSTÛRU'L-VÛZERA / PERTEVİ ALİ EFENDİ'NİN DÜSTÛRU'L-VÛZERA'SI	
Özlem DAĞLI GÖKBULUT- Gönül AKÇAMETE	30-51
KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNDE BİRLİKTE ÖĞRETİM ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA / A PRACTICAL STUDY ON CO-TEACHING IN INCLUSIVE EDUCATION	
Mustafa SOLMAZ	52-66
AVRUPALI VE AFRİKALI PARMAK ÇOCUKLAR / EUROPEAN AND AFRİCAN TOM THUMBS	
İnci KISA-Gülten ÖZKAN-Filiz ER	67-77
MEME TARAMA YÖNTEMLERİ HAKKINDA VERİLEN VİDEOLU EĞİTİMİN VE YAPILAN TA- KİBİN FARKINDALIK DÜZEYİNE ETKİSİ / THE EFFECT OF VIDEO TRAINING AND TRACKING PROVIDED ON BREAST SCANNING METHODS ON AWARENESS LEVEL	
Nuri SEZER	78-88
DİJİTALLEŞME İLE DEĞİŞEN HAREKETLİ GRAFİK TASARIM TEKNİKLERİ / MOTION GRAPHIC DESIGN TECHNIQUES CHANGING WITH DIGITALIZATION	
Ali TAN-Fince ÖZER	89-106
ES VE US SÖZCÜKLERİNİN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ KULLANIMLARI / ES AND US WORDS HISTORICAL AND CONTEMPORARY TURKISH ON USES	
Bekir SARIKAYA	107-125
ARAPÇA METİNLERİN ÇEVİRİYAZILARINDA YAPILAN YAZIM HATALARI ÜZERİNE İNCE- LEME / ANALYSIS OF SPELLING ERRORS IN TRANSCRIPTION OF ARABIC TEXTS	
Hatice KADIOĞLU ATEŞ- Ayşe IŞIK ÖNER	126-144
ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK FARKINDALIK DÜZEYİNİN İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHER AWARENESS LEVELS FOR ENVIRONMENTAL PROBLEMS	
Sadiye KAYAARSLAN	145-172
EVDE BAKIM HİZMETİ KAPSAMINDAKİ ENGELLİ BAKICILARININ SOSYAL İLİŞKİLERİ VE SOSYAL DESTEK DURUMLARI / SOCIAL RELATIONS AND SOCIAL SUPPORT SITUATIONS OF CAREGIVERS WITHIN THE SCOPE OF HOME CARE SERVICES	

Çiğdem ARAZ-Okan YAŞAR	173-203
İNEGÖL İLÇESİNDE MOBİLYA SANAYİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, DAĞILIŞI VE YAŞANAN SORUNLARA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME / STRUCTURAL FEATURES OF THE FURNITURE INDUSTRY IN INEGOL DISTRICT, AN EVALUATION ON ITS DISTRIBUTION AND PROBLEMS	
Melike SOMUNCU	204-223
"ÖTÜKEN TÜRKÇE SÖZLÜK"ÜN SÖZLÜKBİLİMİ YÖNTEMLERİNE GÖRE İNCELENMESİ / THE INVESTIGATION OF THE "ÖTÜKEN TÜRKÇE SÖZLÜK" BY LEXICOGRAPHY METHODS	
Sevcan BAYRAK ÇELİK	224-231
OKUL ÖNCESİ EĞİTİME DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN TELEVİZYON İZLEMELERİNE YÖNELİK EBEVEYNLERİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ / ANALYSIS OF PARENTS' OPINIONS REGARDING TELEVISION WATCHING OF CHILDREN ATTENDING PRESCHOOL EDUCATION	
Gülperi MEZKİT SABAN	232-240
TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ İLAHİ VARLIK KURT ANA VE KURT ATA'NIN ANADOLU GELENEKLERİNDEKİ DOĞUM PRATİKLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER / SOME FINDINGS ON THE EFFECT OF BIRTH PRACTICES OF THE WOLF-MOTHER AND WOLF FATHER WHICH ARE DIVINE IN TURKISH CULTURE IN ANATOLIAN TRADITIONS	
Hatice GÜZEL	241-255
ERGENLERİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLERİ, İSTENMEYEN ÖĞRETMEN DAVRANIŞLARININ ETKİLERİ VE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ / ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE VALUES OF ADOLESCENTS, THE EFFECTS OF UNWANTED TEACHER BEHAVIOUR AND THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS	
Salih DEMİRBİLEK	256-273
DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİNDE AİLE / FAMILY IN DEDE KORKUT OGUZ NAMES	
Aboubacar MOHAMADOU	274-303
MALİ'DE ARAP ŞİİRİNE GİRİŞ / INTRODUCTION TO ARAB POETRY IN MALI	
Doğan YÜCEL	304-323
DÎVÂN ŞİİRİNDE AĞAÇ: İNANÇ VE KÜLTÜR / TREE IN DIVAN POETRY: FAITH AND CULTURE	
Muhammed Akif ÖZÇELEBİ- Cevdet YILMAZ	324-349
SAMSUN'DA ÇELTİK ÜRETİMİ VE PİRİNÇ İMALAT SANAYİ / PADDY PRODUCTION AND RICE MANUFACTURING INDUSTRY IN SAMSUN	
Çağlasın YALDIZ	350-362
OLAĞANÜSTÜ HAL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ / LEGISLATIVE DECREES OF STATE OF EMERGENCY	
Fatma SİNECEN	363-371
YAHYA KEMAL'İN ŞİİRLERİNDE TÜRKÇE TELAFFUZLARA BAĞLI ARUZ TASARRUFLARI / ARUZ SAVINGS DEPENDING ON TURKISH PRONUNCIATIONS IN YAHYA KEMAL'S POEMS	
Gülay LAÇIN	372-388
DİYARBAKIR MUSİKİ FOLKLORÜNDE VELME GECELERİ (VELİME GECELERİ) / VELME NIGHTS IN DİYARBAKIR MUSIC FOLKLORE (VELİME NIGHTS)	
Sedat ALTUNKANAT	389-413
HIRİSİYANLIKTAKİ MONOFİZİT VE DİYOFİZİT KRİSTOLOJİNİN KONSİLLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ / EVALUATION OF MONOPHYSITIS AND DIOPHSITIS CRYPTOLOGY IN CHRISTIANITY IN TERM OF COUNCILS	

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Editörden

Bilim dünyasının değerli insanları,

Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) Dergisi yirmi dördüncü sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Kesit Akademi Dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta sosyal bilimler alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Kesit Akademi Dergisi uluslararası akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır. Bu bağlamda Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

From the editor

Distinguished scientists,

The Journal of Kesit Academy has published its twenty-four issue. Our goal as The Journal of Kesit Academy is to serve the world of science by publishing qualified publications in the fields of Social Sciences in an international dimension. In addition to being an international academic journal, The Journal of Kesit Academy is an interdisciplinary social science platform where anyone engaged in writing and thinking can have a say. In this journey that we have embarked on to contribute a little bit too academic life, it will add strength to us to see you valuable people of the scientific world as writers and judges, as well as to guide us to the point of transportation to the most perfect with your opinions and suggestions. In this context, I would like to thank and pay our respects to you for all your support as The Journal of Kesit Academy.

Editör/Editor

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИСЧН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 1-22

Geliş/Submitted/ Отправлено: 06.08.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 11.09.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45970

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Gonca UNCU

Marmara University, Faculty of Communication,
Department of Visual Communication Design, Turkey
goncauncu@gmail.com

 ORCID 0000-0002-2384-7306

HEDONIST ADVERTISEMENTS THROUGH WOMAN BODY:

MAGNUM ADVERTS*

KADIN BEDENİ ÜZERİNDEN YAPILAN HEDONİST REKLAMLAR:

MAGNUM REKLAMLARI

Abstract

Globalization aims to change people's consumption habits by making them looking for similar things. The most important tool used to achieve this goal is advertising. Advertising seeks to make consumers use up not only what they need, but also what they do not need. The emotional benefits of the product outweigh the physical benefits since the consumer purchases a spiritual satisfaction with the product. This represents a status, lifestyle, show off and a social class. Advertising targets the emotional weaknesses of the consumer, constantly fuels and keeps his/her desire alive. Advertising does this with a hedonistic strategy. Emotions such as sexuality, lust, desire, and pleasure are the most common used notions of hedonistic advertising. This study aims to show how the consumption cycle is used, particularly through the female body and sexuality. This phenomenon has been studied semio-

* **Cite as/Atıf:** Uncu, G. (2020). Hedonist Advertisements Through Woman Body: Magnum Adverts, *Kesit Akademi Dergisi* 6 (24): 1-22. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45970>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

tically with Magnum's hedonist advertisements. Magnum, the world's most well-known ice cream brand, was chosen for its the most striking examples of hedonic consumption pleasure-based campaigns. Interestingly an ice cream brand evokes such a female sexuality and is associated with it globally. In this study Roland Barthes' semiotic analysis method was used to examine Magnum advertisements. For this purpose, Magnum's TV hedonist commercials: "Release the Beast" series were chosen as sample commercials and analyzed semiotically. Thus, the relationship between hedonism created over female sexuality by advertising and the consumption perception created by globalization has been clearly analyzed in details.

Key Words: Hedonism, Hedonist Advertisement, Globalization, Magnum, Ice Cream, Pleasure, Semiotics, Roland Barthes

Öz

Küreselleşme, insanların tüketim alışkanlıklarında, benzer şeyler şeyleri istemelerini sağlayarak değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşmak için kullanılan en önemli araç reklamcılıktır. Reklam, tüketicilerin yalnızca ihtiyaç duyduklarını değil, ihtiyaç duymadıklarını da kullanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Tüketici üründen manevi bir tatmin satın aldığından, tüketici için ürünün duygusal faydaları fiziksel faydalardan daha ağır basmaktadır. Çünkü, bu durum bir statüyü, yaşam tarzını ve ait olunan sosyal sınıfı temsil eder. Reklam, tüketicinin duygusal zaafalarını hedefler, bunu sürekli besler ve bu arzusunu canlı tutar. Reklam bunu hedonistik bir stratejiyle yapmaktadır. Cinsellik, şehvet, arzu ve zevk gibi duygular, hedonistik reklamcılıkta en yaygın kullanılan kavramlardır. Bu çalışma, tüketim döngüsünün özellikle kadın bedeni ve cinsellik yoluyla nasıl kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu fenomen, Magnum'un hedonist reklamlarıyla göstergebilimsel olarak incelenmiştir. Dünyanın en tanınmış dondurma markası Magnum, hedonik tüketim zevkine dayalı yaptığı 'Haz' kampanyaları bu alanda yapılmış en çarpıcı reklam örnekleridir. Magnum bir dondurma markası olarak, cinselliğini çağrıştırır ve küresel olarak kadın ile ilişkilendirilir. Bu çalışmada, Magnum reklamlarını incelemek için Roland Barthes'ın göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, Magnum'un hedonist reklam serisi olan: "Canavarı Serbest Bırak" dizisi, örneklem olarak seçilmiş ve göstergebilimsel olarak incelenmiştir. Böylelikle reklamın kadın cinselliği üzerinden yarattığı hazcılık ile küreselleşmenin yarattığı tüketim algısı arasındaki ilişki, ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hedonizm, Hedonist Reklam, Küreselleşme, Magnum, Dondurma, Haz, Göstergebilim, Roland Barthes

1. Introduction & Conceptual Framework

Globalization as a concept refers to both the world being a global village and the agitation of the world as a whole. It is the formation of a collective worldwide consciousness. This consciousness sets standard worldwide norms from economy to art, science to communication and it is to achieve universality by combining locality with nationality (Robertson, 1999: 21-22). The modern era that comes with globalization clearly emphasizes that the borders of the world have disappeared. With the modern ages, there has been a significant change of identity in society. These changes have altered the conventional consumption habits. Mass production increased with the industrial revolution and consumption-oriented analyzes were carried out in modern age through theories such as: *Leisure Class Theory* by Thorstein Veblen in 1970, *Meta Fetis-hism* by Karl Marx in 1973, *Life Style and Protestant-Asketic Consumption Mode* by Max Weber in 1997, *Trickle Down* by Georg Simmel in 1997. Many consider post-modern era as the period in which the consumption culture is on the rise. In the post-modern age, prominent philosophers such as Baudrillard criticized postmodernism as *Hyperreality*, Berman discussed the phenomenon of consumption anthropologically in definition of 'a period in which everything that is solid evaporates' and Eco named it as 'the end of the age of innocence'. (Aytaç, 2002: 253). Now this new world has entered a new and irreversible era in which lifestyle, eating and drinking habits, tastes and even beauty standards are determined and served to the whole world by the power of advertising. In this transformation process, in which global brands play the leading role, we see a uniformized male and female model. The female model discussed in this study is significantly important because the woman is seen as a center of consumption and becomes a marketing strategy over the female body.

Berger (2011: 46-47) cites in 'Way of seeing' book that a woman is a human being that constantly watches herself and enjoys being watched. This idea is based on the European painting tradition of Renaissance. In this period the woman is viewed as a visual object. For this, she must always look charming, attractive and beautiful. This preconceived notion of woman arises when she is liked by someone else. And this staring eye is mostly a man's eye. Renaissance paintings, in which the image of woman is generally reflected as nude, are presented to the man's course. In these paintings, the woman is aware of the fact that she is observed or the woman observes her own image with a mirror in her hand, considering herself as an external eye. In this case, the woman transforms herself into a visual object. This self-admired feature of the woman was recognized by the media and presented to the public as a material. Women and women's sexuality are now the most indispensable driving elements of advertising. Advertising puts woman into illusory competition and teaches her an ultra-feminine womanhood experience. According to Berger's conclusion (2011: 48-49) Adam and Eve ate the forbidden apples, noticed each other's nakedness, and were ashamed of it. During the Renaissance, this story hierarchy was the only moment of shame reflected in the extinct painting. In other words, the man and the woman hid themselves with fig leaves. This was the last time woman and man were ashamed of their nakedness and were being watched. In later periods, the nakedness of woman was removed from the phenomenon of shame and turned into one of the most provocative pleasure objects of advertising.

The phenomenon of appearance and beauty has never been transformed into consump-

---

tion material as much as in modern age. The image is now the new god of consumption. The demonstration space of this image is the female body. With the advertising promise: *'You are what you have'* is a strong message subconsciously gives the following message: *'You are what you consume'* which teaches woman how to wear, where to eat, what to buy, how to attract others. This promises the golden rule of consumption because a woman is a spouse, a housewife, a mother and an employee. So she is among the biggest target groups of consumption. On the other hand, women will be able to easily seduce the purchase desire of men (Bauman, 1999; Bacock, 1997). Women's legs, lips and hair turn into a fetish object in advertisements. Just as Berger (2011) mentioned, the woman has become an object that the man gazes.

On the other hand, everything shown in the Ads is an indicator. Every detail has a sub-meaning in the advertisement. Advertising language is a set of signs. This form of symbolic expression carries a subconscious message. Semiotics analyzes the meaning of these symbols. When a consumer establishes an emotional bond with a brand, it actually connects with the symbolic meaning that the advertisement attributes to the brand. What the consumer actually purchases is not the product, but the symbolic meaning attached to the product (Barthes, 1993: 166). Advertising promises are never true ones. The Ad shows a dream that the consumer may never reach. In this way, the consumer goes on a dream journey. He/She gets the illusion that he/she reaches the life he/she wants with his/her brand. That's exactly what the ad is aiming to. This is to convince the consumer of false promises (Berger, 2011: 146).

The aim of this study is to show how the consumption cycle created by globalization is instrumentalized especially through woman body and female sexuality. The phenomenon of woman and sexuality used in advertising was examined through hedonist advertisements. Thus, a detailed analysis of the sense of hedonism created by advertising on the female body was conducted. In this way, the limits of the intervention on the female body and the image of the woman to be created were revealed. This study is directed towards understanding how the consumption phenomenon created by globalization is combined with the hedonism created by advertising. The theme of creating 'pleasure', which is the basic sales strategy of Magnum ads, is the selected advertisement to be analyzed semiotically through the films. Magnum, the world's best known ice cream brand, was chosen because of its number of pleasure based campaigns. For this purpose, the Tv commercials of Magnum "Release the beast" series were taken as sample Ad commercials and analyzed with Barthes' semiotic analysis method.

2. Hedonic Consumption & Advertising Over Woman Body

Hedonism is constructed by the ancient Greek philosopher Epikurosa (341-270 BC). He determined the foundations of hedonism. Epicurus suggested that the pleasure that will lead man to happiness can only be achieved with wisdom, moderation, foresight and humble satisfaction. In addition, he advocated avoiding obsessive pleasures. Nevertheless, this discipline, which aims to lead people to a wisdom and a simple life. This is interpreted by the opponents of Epicurus as "an understanding of morality that suggests not thinking of anything but pleasure". Although traditional hedonism refers to emotions such as eating, drinking, and sexuality, today's hedonism is built on dreams and fantasies by moving away from the physical satisfaction of pleasure. The hedonism perception of modern consumption dates back to the eighteenth

---

century Europe, the beginning of the romantic era. While hedonism focuses on seeking pleasure, hedonistic or hedonic consumption can be interpreted as enjoying the pleasure aspect of consumption. The branches of science that examine the consumption phenomenon show that the modern consumer does not act rationally simply because the individual's emotions affect the shopping process and consumption behavior. Consumers feel the need of shopping when they are stressed or unhappy (Dündar & Gökalp, 2016: 39).

“Want, need and desire” are the basic elements of consumption. It is the desire that has a predominant effect on postmodern consumption. In conventional societies, consumption habits are limited to the needs and people were not consuming more than their needs. This understanding has now been replaced by a hedonist perception in which endless desires play a fundamental role. Consumption is no longer a matter of meeting needs, but of provoking human desires. A self-indulgent personality emerges in order to buy more, to consume more and to satisfy the eternal desires with no boundaries (Ozcan, 2011: 139).

Consumption culture, as the greatest sinner of the capitalist system, needs a hedonic consumption habit in order to survive its existence. The sense of pleasure for the culture of consumption is the main purpose of life and the highest number of pleasure means the highest level of happiness. In order to achieve this happiness, the individual is told to consume continuously. Hedonic Advertising is the one that uses affect-laden language and contain messages that can direct the consumers to a product which they do not need. (Kemp, Bui & Chapa, 2012: 339). Consumers are doing their purchases today not only to meet their physical needs, but also to meet their spiritual, status quo and emotional needs. If the consumer buys a product that he/she needs but not feel spiritual satisfaction, he/she turns to a brand that will make him/her feels the satisfaction.

Hedonistic ads are far from the real life promises. Its purpose has never been to provide an actual information about a product. Its purpose is to sell a dream to the consumer that is beyond his/her reach. Therefore, it is necessary to direct the advertisement according to the wishes of the customers. Ads by icon brands such as Ferrari, Gucci and Ferregamo always play on hedonism. Because this feeling activates the senses of lust and sexuality, which are the most primitive drives of human beings. For example, a Ferrari car ad expresses three dreams: social recognition, freedom, and heroism. Charles Revlon, founder of the cosmetic brand Revlon, said in an interview: “We produce lipstick in our factory, but we sell hope in our advertisement” (Kotler, 2005: 141).

While need is a necessity, desire is a feeling that depends on passion. According to Lindstrom (2008: 13), the subconscious thoughts that guide every purchase decision we make are the key to revealing our feelings and desires. Today, individuals put their desires before their needs. If the consumer cannot satisfy his/her desires, he/she is consumed by these desires. Its because our subconscious desires govern us. We are captives of our desires. Desires are intense, passionate and irresistible. However, the need is controlled and planned. It can be satisfied with logical instrumental methods (Belk, Russell, Ger, Askegaard & Soren, 2003: 327). Consumers choose famous people, stars and movie stars used in advertisements as the role models for them. If the consumer finds the model attractive or wants to be like her, she identifies the

---

model with her own life (Rigel, 1995). The term of gender roles include behaviors, attitudes, values, ways of thinking, speaking, sitting, walking, dressing, acting etc., which could be labeled as male or female. Children learn to understand their identity as male or female; develop the concepts of what constitutes the two roles and behave accordingly (Yılmaz, 2007: 8)

Mass media, especially advertisements, convey messages about how a female identity should be. It is the image of the woman that comes to mind first in the advertisement and it appears in various roles in most of the commercials (Şenkal, 2016: 94). In addition, gender roles in TV advertisements have become the focus of attention for the target audience. It is important to highlight that gender roles in advertisements have an effect on individual and family decision making and ultimately purchasing the product or service (Debevec and Iyer, 1986: 65). Advertisers have evaluated femininity by using it in commercials to increase the sales of goods and services. Advertising firstly wants to attract the attention of the consumer and to be watched, and in order to attract this attention, female sexuality has become an indispensable element for advertisements (Şimşek, 2006: 84). Advertisements contain representations of male and female roles. Ads that create new markets for products, stimulate new shopping habits and carry cultural values often reproduce traditional values by frequently appealing to sexual roles for men and women. In Berger's (2011: 46-47) words, men enjoy watching women. Women enjoy themselves being watched. This situation determines not only the relations between men and women, but also the relations of women with themselves. The observer inside the woman is the male, the one observed is the woman. Thus, the woman transforms herself into an object, especially a visual object, something for spectacle. Advertising messages contain many sexual elements. Sexuality, like many other emotions, has the power easily convince the target audience and reinforce the sense of desire. (Rutherford, 2000: 17). The sexual discourses used in advertisements, presenting the female body as an object of spectacle, and mass media are important in the formulation of public policies especially about women. Samples of the sexist approach to women, W\ we frequently see in television Ads that contain hedonist discourse. Product fetishism in advertisements with images presented over woman body, which is a fetish object created, so that products and brands are fetishized assets. The images presented with sexual discourse used in advertisements aim to create a perception as if it is the internal characteristics of brands, and fetishization. At this point, the female body is turned into an object seen and the female body is transformed into a commodity consumed by watching /seeing (Apak and Kasap, 2014: 825). Three main promises used in sexually explicit advertisements are providing the consumer with sexual attraction; more frequent sexual intimacy; consumer feeling sexy or sensual (Dumanlı, 2011: 139).

TV commercials emphasize the woman as the traditional image of sex. Demonstrating woman as a hedonist object in television commercials causes people in society to think in the same way. As the duration of watching television increases, the rate of being affected by advertisements also increases (Barokas, 1994: 126). In hedonist approach, the female body has become the object of desire of the man. The female body is displayed pornographically and is shown in the advertisement as a desired, watched, sensual image. The woman is alienated from her own body. So, the female body is the property of men's desire (Sarı, 2013). If the target of Ad is men, the female skin is shown to tease the man's desires, arouse sexual interest. These reactions also

identify with the brand (Reichert, 2004: 115). The hedonism created by advertising was shattered but still continued its superficial development, it represented a glorious fantasy; this reflection follows the individual, because the image in the mirror is something similar to the individual and also has no relation to himself (Papatya & Karaca, 2011: 74). Hedonistic advertising messages given to create consumer loyalty towards a brand usually do not contain product information. Instead, it puts the product into a world of fantasy, utopian dreams, promises, advertising icons, effective music, a flamboyant life, women and men too attractive to belong to this world are created. This perception creates an effective brand image for the consumer and is directed towards hedonic consumption (Ak, 2007).

3. Semiotics and Roland Barthes' Model

Semiotics, or semiology, is the study of signs, symbols, and signification. It is the study of how meaning of an image or a word is created. Barthes stated that "Barthes declared that 'semiology aims to take in any system of signs, whatever their substance and limits; images, gestures, musical sounds, objects, and the complex associations of all of these, which form the content of ritual, convention or public entertainment: these constitute, if not languages, at least systems of signification'" (Barthes 1967: 9, as cited in Chandler, 2013: 1). Semiotics began to be established as an important part of cultural studies in the late 1960s. Roland Barthes pioneered this move. Barthes conducted a lot of research on semiotics and transformed the meanings of signs into cultural meanings through this theory, and developed a model by revealing the difference between literal meaning and connotation, called "two order of signification model" (Fig. 1).

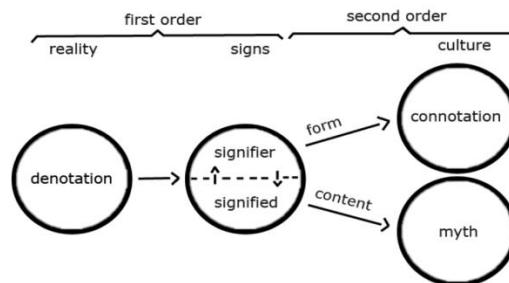

Fig. 1. Roland Barthes' two order of signification model.

(From John Fiske, 1990. *"Introduction to Communication Studies"* Book)

Fiske (1990) interpreted Barthes' semiotic model as "two orders of signification model" in order to make it easier explaining the theory. The semiotic definition of this study is mostly based on Fiske's interpretation of this model.

Roland Barthes stated that semiotics is a part of linguistics. And he underlined, saying that all sign strings are intertwined with language. Although the object, image or some movements are meaningful in themselves, they are combined with a linguistic message. According to Barthes, semiotics without language cannot exist. Because the meaning is transferred through the language (Kıran & Kıran, 2013: 46). In his theory, the interpretation process is based on two levels. These are signifier and signified. He also divides meaning into two: Denotation used for a literal meaning, connotation is used for an ideology (Yaylagul, 2016: 123).

1. Denotation (Sign): Signifier and Signified

“Denotation is what is photographed; connotation is how it is photographed.” (Fiske, 1990: 86). It is the first level in terms of interpretation. It contains the sign, the signifier and the signified. This level refers to the literal meaning of the denotation. Even if changes are made in form and color of a street photo, it still refers to the street in literal meaning. Fiske (1990: 85) quoted by Barthes “It describes the relationship between the signifier and signified within the sign, and of the sign with its referent in external reality. Barthes refers to this order as denotation. This refers to the common-sense, obvious meaning of the sign.” The word of ‘denotation’ comes from the word of ‘denote’, which refers to being a sign of meaning, to indicate. Fiske (1990: 86) gives a ‘street’ methaphore to bring up the differences between the literal meaning and the human way of seeing of the same street photograph. This denotation can simply be explained as the essence of photography, mechanical reproduction on film. This scene denotes the main elements as the street, while the street represents an urban road that runs through a city. There is nothing in this section other than the litteral meaning taken to the explanation of the sign.

As the process continues, the sign is taken to the second part of the first degree. Here Barthes's model looks at what separates the sign from the concept as the difference between signifier from the signified. Fiske (1990) gives a ‘store’ example for a better understanding of the model: the sign of a store that says 'open' on the door for business is a signifier. The word presented is obvious, it is that word that shows here and presents the word itself as the viewer sees it. Signified represents the concept of this word, which means the store is open now for business. The signifier is the word and the signified is the concept behind the word.

2. Connotation

“Connotation is largely arbitrary, specific to one culture, though it frequently has an iconic dimension. It describes the interaction that occurs when the sign meets the feelings or emotions of the users and the values of their culture.” (Fiske, 1990: 86-87). Connotation refers to the second level of signification according to Barthes. He thinks, an interaction occurs when individuals' feelings, thoughts and cultural characteristics and values come together with the signs. Often times, individuals cannot recognize the connotations, they takes the signs with literal meanings.

Barthes defines ‘connotation’ as the first signatory in the model while making connection with signifier. The signifier is what defines the form of the sign presented, and therefore what defines the difference in. As an example, two identical photographs: Let's take two separate photographs: one of which is technically adjusted by an automatic machine. The other one be taken by a person adjusting the light, color, angle and concept as he wants. We would get two totally different photos even though they were both taken with the same camera and at the same place. Because the frame taken adjusting by human hand will always carry a meaning and emotion. So it will have a content and a story.

“One of the main aims of semiotic analysis is to provide us with the analytical method and the frame of mind to guard against this sort of misreading” (Fiske, 1990: 87). The main point is the difference between the way of seeings, that is, the values of the signifier and the

---

person who views it. Therefore, the signification process works subjectively. Often times, the viewer is not aware of this. This is because the audience is exposed to so many signs and their perceptions change frequently. The viewer may no longer be able to read the signs truly. Whatever the viewer is watched, his new perception turns into a given reality. The signs change the person's mindset and after a while he begins to perceive what he sees as his own idea and his own will. At this point, semiotics gains importance. It sheds light on the lost meaning between the audience and the person making the sign (Fiske, 1990: 87-88).

3. Myth

"The second of Barthes's three ways in which signs work in the second order is through myth. A myth, for Barthes, is a culture's way of thinking about something, a way of conceptualizing or understanding it. Barthes thinks of a myth as a chain of related concepts" (Fiske, 1990). Myths are the third level of Barthes' two orders of signification model. Barthes expresses myths as a cultural way to conceptualize, think, and make sense of something. Each of the myths is linked to an idea behind. In addition, myths conceal their social and political dimensions. Barthes actually defines what he refers to as myths. Because myths, cultural are signs that have meanings. Myths carry an ideology ruled by authorities. Barthes thought that modern myths normalize the consumption perception in the world we live in. Media is the most important myth-making tool. Barthes evaluates this situation through the cover photo of a magazine published in France. The meaning of the black individual who salutes in front of the French flag in the photograph, in terms of myth, is that France is a cultural diversity, a value that should be bent with respect, and France is presented as a great state (Güngör, 2013: 231-234). Myths are very valuable for capitalism. Because it produces myths in line with its own ideologies and presents them to the society through language. Myths determine how individuals should be and to whom they will behave. While connotation based on the individual's view, the myth focuses on the culture that influenced that individual directly. Barthes defined 'mith' as: "A myth is a story by which a culture explains or understands some aspects of reality or nature." (Fiske, 1990: 88).

4. Methodology

Advertising, which is the most important tool of consumption society, commodifies women by using female sexuality. Globalization tries to generate one-dimension man and life-style all over the world. For this ideal, the female image created by the global advertisement is a sexy attractive female appearance. Advertising uses women's sexuality to turn women into a consumption object. Transforming women into objects is accomplished with certain symbolic meanings. In order to better analyze Magnum advertisements in which symbols containing pleasure and sexuality themes are used, we need to clarify the symbolic sub-meanings. At this point, we need a semiotic analysis. Semiotics, in its simplest form; can be defined as 'the science that studies the indicators'. Semiotics examines the relationships between verbal and non-verbal signs and the systems formed by these signs. Saussure, one of the founders of semiotics defines semiotics as the science of sign systems and the concept of sign is principle base of this science. The sign combines a concept with a hearing image. Semiotics aims to reveal not the visible, apparent meaning of an image or text, but the invisible, hidden meaning at first sight. Semiotics is more concerned with how meaning is created rather than what it is (Guiraud, 1990: 6; Parsa &

Parsa, 2004:1-2). Semiotics does not investigate meanings, but how meanings are created. Therefore, it is a structural signification theory. Semiotics aims to serialize the semantic layers of a meaningful whole through a metalanguage. In this study, Semiotic analysis method was used as a method in the research. Selected advertisements were examined and indicator-displayed analyzes were made. The purpose of making semiotic analysis is to show how symbols representing female sexuality are presented in commercials using the concept of hedonism. The most important factor to be considered in achieving this goal; It is to examine the underlying connotations of texts rather than the plain meanings seen at first sight.

This study aims to understand how the consumption phenomenon created by globalization is combined with the hedonism created by advertising. For this purpose, woman's body is devalued, underestimated in certain Ads. In the research of this study, Magnum's pleasure campaigns: "Release the beast" series were taken as sample Ad commercials. To examine these commercials of this research, Barthes' semiotic analysis method was used.

4.1. Roland Barthes' Model Semiological Analysis of Magnum Ads

Magnum "Release The Beast" Commercial Series

Magnum "Release The Beast" Commercial Series was created by LOLA MullenLowe Advertising Agency in Madrid, and director by Martin Werner on June, 2016. Magnum invites 'Pleasure Seekers' to courageously push their boundaries of pleasure with this campaign. "Release The Beast" is an obvious challenge of the woman to the world of man. Women in the lead role of the advertisements. The creative strategy is to release the hidden pleasures of human nature in a positive, daring, passionate, unapologetic, and celebratory perspective. The campaign invites ice cream lovers to unleash their wild side. "Release the Beast" is empowering audience to take an extra dose of indulgence that only a Magnum Double ice cream can offer with its two layers of cracking chocolate with a luscious sauce in between. Global Brand Director of Magnum, Neil Gledhill (2016) said the following about the campaign: "We are thrilled to launch "Release the Beast" as a powerful example of Magnum's philosophy. We wholly encourage each and every person to indulge and take pleasure in letting go with us. Everybody has a beast that lives inside them and this campaign is about daring people to unleash it; both through enjoying a Magnum Double and by adopting this attitude to their lives. To go for it and most of all, enjoy it"

Magnum, Unilever's world-famous sexy ice cream, is famous for its advertising campaigns on pleasure. Magnum is leading for years for real pleasure for the senses. Magnum offers consumers much more than an ice cream, promises for a unique experiences. Magnum urges those who do not want to settle for less to do more. The new campaign of Magnum, which says "Release You Inside, Dare More", is as assertive as the discourse itself. Magnum shows the assertive side that everyone hides in, the commercial beautiful Magnum women are seen proudly walking side by side with the strongest predators of nature.

Commercial 1: Magnum Double, Release The Beast: Panther

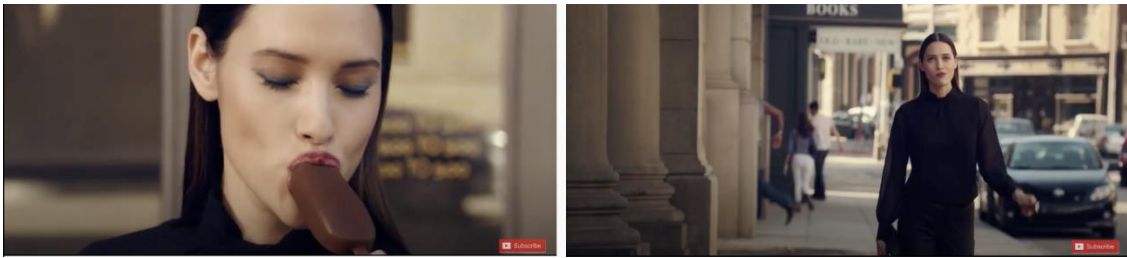
General Description

We see a street view. A sexy woman with black hair, white skin and blue eyes, dressed from

head to toe in black, appears on the street. She takes a bite of the magnum in her hand and a black panther appears next to her. The woman first, then the panther, licks her mouth with her tongue in close-up. As they pass by a restaurant, the employees inside leave their jobs enchanted and stare the woman and the panther.

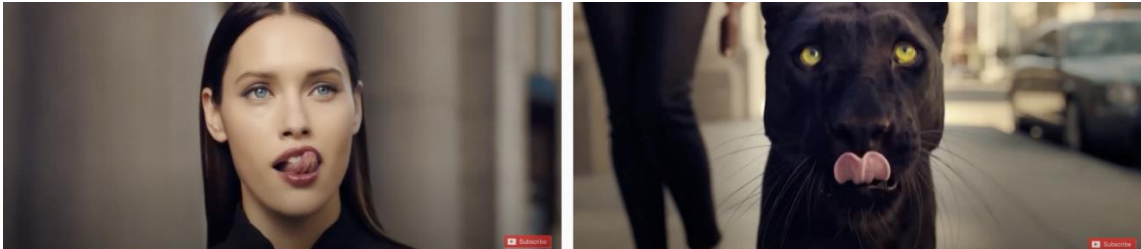
Significations

The woman we see in the ad is extremely feminine and sexy. The black color she wears represents the mystery and passion inside of her. After the woman bites the magnum, a black panther starts walking next to her (Fig. 2). The panther signifies the repressed feelings of the woman. What she can't dare to show is her own image, her strongest side. The most ferocious and savage form of the femininity of the woman is revealed by this animal sign, which is the most primitive sense of human.

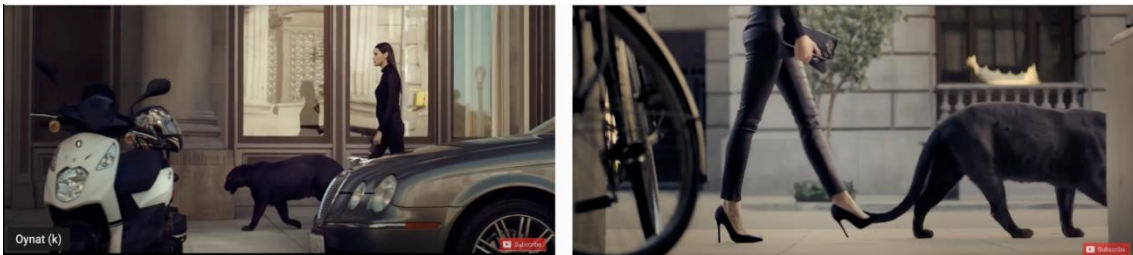
Fig. 2

After the first bite, this sexy woman has now rediscovered the strengths of her femininity. Licking the mouth with the tongue again points to a sexual connotation and femininity. This tongue licking sign has a symbolic meaning used to provoke sexual feelings in humans (Fig. 3).

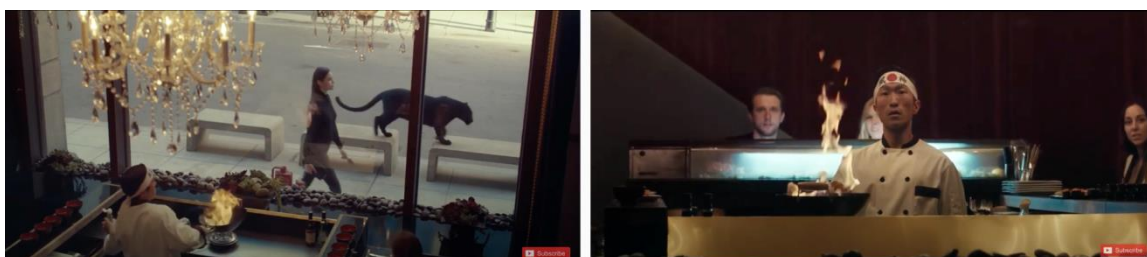
Fig. 3

From that moment on, she has been walking down the street in an extremely confident and overconfident way. From that moment on, she has been walking down the street in an extremely confident manner (Fig. 4). Where the woman passes, nobody can stay away from her attraction. She fascinates everyone by attracting with her magnetic aura.

Fig. 4

Restaurant workers admire this supernatural beauty with their mouths wide open (Fig. 5). The slogan "Release the Beast" and "Dare to go Double" is on the screen. Beast' signifies the wild instinct of a woman, who can reveal the wild side she holds in. Although the word 'double' here signifies to Magnum's double crack ice cream in the literal meaning, it actually means "dare to walk with the wild animal inside" in the secondary meaning. This is the meaning of myth level.

Fig. 5

Signs: Woman, biting Magnum, panther, licking mouth, restaurant workers

Connotation:

Woman in black: Femininity and sexiness, the proximity to panther in look.

Biting Magnum: The sense of pleasure

Black Panther: Woman's inner feelings: passionate, assertive, strong characteristics

Licking mouth: A sexual connotation and hedonism

Restaurant workers: Public perception/reaction

Myth: Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Release your strong inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.

Commercial 2: Magnum Double, Release The Beast. Shark

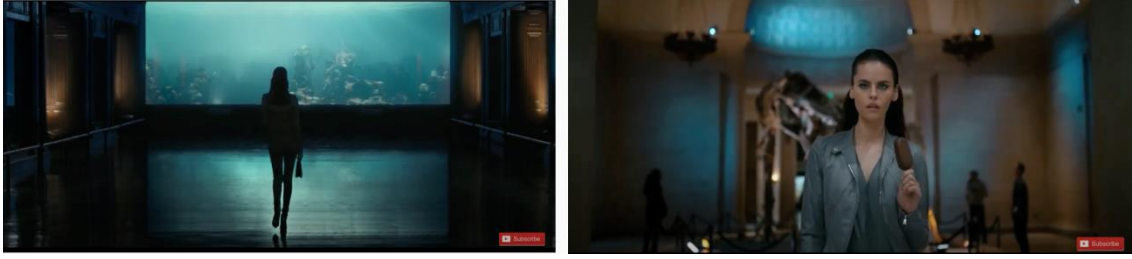
General Description

A sexy woman walks closer to one of the windows in the aquarium. She wears a leather blue jacket, in a very casual look, and holds a Magnum Double ice cream on her hand. She comes close to the shark and puts her hand on the glass toward to its head. At the same time, the shark approaches to the woman and meets eye to eye. The woman's eyes appear in the last scene.

Significations

The woman walks confidently towards the pool of shark in the aquarium. There is an imagery scene as if she is walking in the ocean surface. The woman's gaze is very sharp and fearless. Woman's hand, holding the ice cream is above (Fig. 6).

Fig. 6

In the next scene, the woman raises her hand to the window and greets the shark as if she is greeting a very close friend. The shark approaches the woman, as if it recognizes her. They come very close to each other. They look head-to-head into each other's eyes (Fig. 7). The shark, the most powerful and predator animal of the ocean, is the reflection of woman's own strength. The shark is the creature that best expresses the wild side in a woman. The ability to sharply smell and analyze the situation, to be a ruthless and master hunter represent the primitive cognition of the woman. She meets her own cognitive abilities and dominates these senses by her hand as if controlling them.

Fig. 7

Signs: Woman, holding Magnum, shark, hand, touching to the glass, eyes

Connotation:

Woman in blue leather jacket: Femininity and sexiness, proximity to the shark in look.

Holding Magnum: The sense of pleasure, holding a power, driving force

Shark: Woman's inner feelings: fast, wild, very strong senses

Hand: Greeting her own self, meeting herself again, controlling her abilities

Touching to the glass: Touching to own self, accepting it and making peace with it

Eyes: Keen vision, foresight, determination

Myth: Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Release your strong inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.

Commercial 3: Magnum Double, Release The Beast: Buffalo

General Description

An invitation scene and a crowd has seen from the top. On the red carpet, the attention focuses on a very attractive woman and to her partner next to her. This woman is walking with a giant buffalo beside of her. It is not a kavalı accompanying her, but an ugly animal. They both walk proudly on the red carpet with great confidence. All journalists start taking photos of them and the guard who checks the invitations stays in a daze looking at the woman and the predator next to her. The woman hands her invitation to the man's face and enters to the hall with no words.

Significations

We see a very elegant woman walking on the red carpet. While normally there should be a man accompanying her, there is a giant buffalo instead (Fig. 8). Here, the buffalo represents the woman's self-confidence. The reason of her walk with a great confidence is the strength she discovered in her own being.

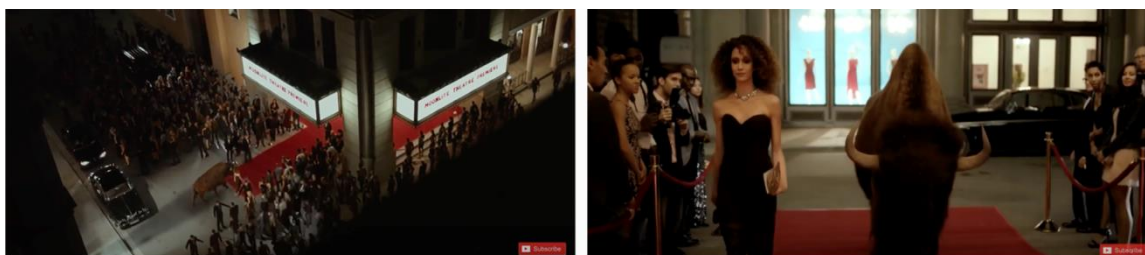

Fig. 8

The buffalo is one of nature's most dangerous animals, and buffaloes even could kill lions. This animal is fearless and does not escape, they turn to the face of their enemies and look into their eyes. Woman's attitude is like the characteristics of this animal. Woman walks through crowds with confidence. She looks in to the man's eyes with a mocking smile at the last scene (Fig. 9).

Fig. 9

Signs: Woman, holding Magnum, buffalo, walking on the red carpet, man

Connotation:

Woman: Femininity and sexiness, proximity to the shark in look.

Holding Magnum: The sense of pleasure, holding a power, driving force

Buffalo: Woman's inner feelings: Dangerous, strong, fascinating, self-confidence

Walking on the red carpet: Glory, grandeur, reputation, appreciated personality, dominant character, independent and self-sufficient personality

Man: A stunned man, who can't believe what he sees. He is unresponsive to woman's power and realizes his own weakness against her

Myth: Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Discover your strenght hidden inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.

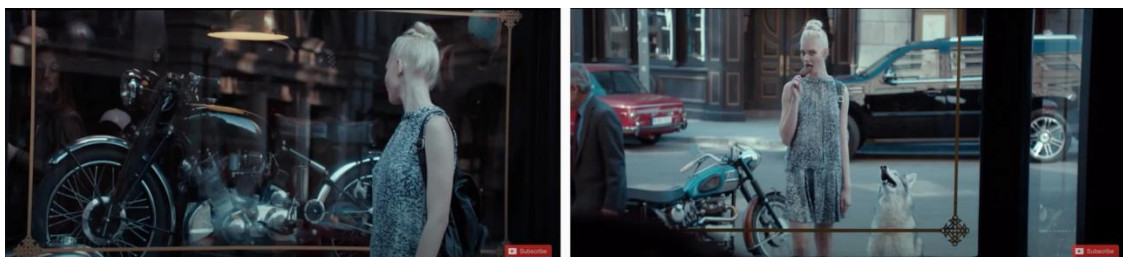
Commercial 4: Magnum Double, Release The Beast: Russian Wolf

General Description

We see a tall blond Russian woman, walking down the street. Her clothes are casual and shabby. She carries a backpack on her back. The woman walks with a Russian wolf beside her. They both stops in front of a shop window. This is a classic motorcycle shop window. At that moment the sound of the engine is heard loudly. Meanwhile, the woman licks Magnum while looking at the motorcycle. At the same time as the sound of the engine roars, the wolf begins to howl. The woman feels great pleasure while staring the motorcycle.

Significations

In this ad, we see the blonde Russian model with a wolf of her own race, walking side by side. Different from the other scenes, there is a second metaphor is made besides the animal (wolf). this metaphor is a motorcycle. Motorcycle represents masculine power of woman, who instinctively yearns for man's masculinity. The woman's sense of pleasure with this motorcycle is actually her attraction to a man. This woman is passionate about speed and adventure. She is aware that she is so capable to attract people quickly, when she drives this vehicle. In the meantime, the woman bites Magnum Double and we hear the sound of the engine running with the bite. At the same time, the woman bites her ice cream and we hear the sound of the engine running with the bite (Fig. 10). In this howl, it is seen the repressed feelings of the woman released by the wolf image.

Signs: Woman, holding Magnum, wolf, walking on the red carpet, man

Connotation:

Woman: Femininity and sexiness, proximity to the Russian wolf in nationality

Wolf: Woman's inner feelings: Manly, smart, curious, fast, awake

Licking ice cream: A sexual connotation and hedonism

Motorcycle: The self-image that the woman really wants to be, masculinity, passionate about

speed and adventure, pushing the limits, sexual attraction

Myth: Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Release your strong inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.

Commercial 5: Magnum Double, Release The Beast: Eagle

General Description

In the first scene, we see a night party on top of a skyscraper. A beautiful woman is standing with a magnum in her hand and takes a bite. After this bite, the woman is immediately noticed by a man. The man leaves the woman next to him and walks towards to the woman. At that moment, an eagle appears in the sky and lands on the woman's arm. The bird crows bitterly to the man. Then the man stops and takes a step back.

Significations

The moment the woman bites the ice cream, she draws attention. A man sees the woman from among the crowd. The woman fascinated the man. Here the man's gaze signifies to a great passion. He looks at the woman with lust and approaches her (Fig. 11), straightening his hair with his fingers. This act of the man signifies a sexual attraction.

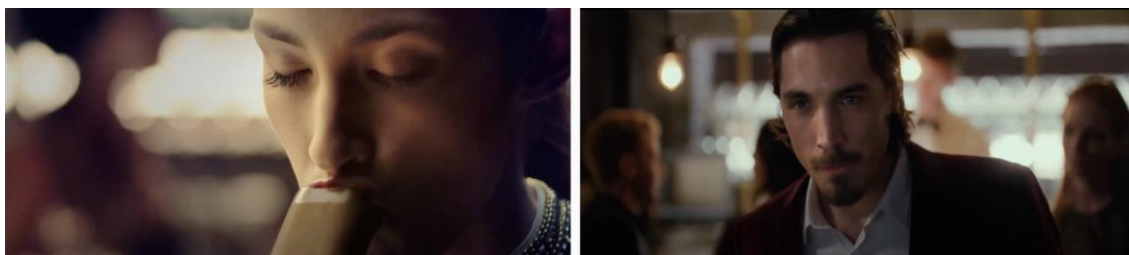
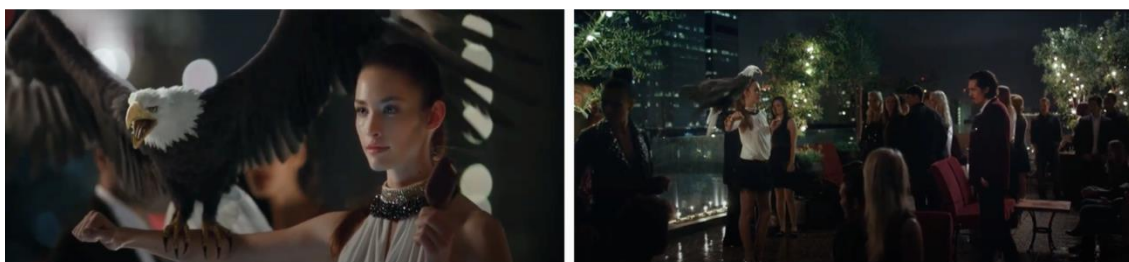

Fig. 11

Men and women come face to face. The woman looks at the man without an expression. We see the eagle approaching to scare the man. The eagle is the predatory animal inside the woman and tries to protect her from the male's gaze. While the woman was a prey, before biting the magnum, she is now risen to the hunter position. After all, the two hunters are facing each other. Both have reached the same level of strength and one of them must move away. The emerging power and ferocity of the woman pushes the man away. This situation reminds us of power struggles in the wild. In primitive nature, the always powerless yields to the strong. What is signified in this scene is the man's withdrawal from the power of the woman and his departure from there (Fig. 12).

Fig. 12**Signs:** Woman, biting ice cream, eagle, man**Connotation:****Woman:** Femininity and sexiness, proximity to the Russian wolf in nationality**Holding Magnum:** The sense of pleasure, holding a power, driving force**Eagle:** Woman's inner feelings: Sharp vision, focusing on target, determination, cold-bloodedness, wild**Biting ice cream:** A sexual connotation and hedonism**Man:** Masculine perception of women as a powerless being, strong and hunter.**Myth:** Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Release your strong inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.**Commercial 6: Magnum Double, Release The Beast: Female Lion versus Male Lion****General Description**

In an empty street, an attractive blonde woman appears walking with a lioness beside her. The woman is holding a Magnum. From across the corner, a handsome man walks towards the woman with a male lion with him. They meet in the middle of the street and look at each other. There are a few inches between them. The lioness and the lion also face to each other. First the male lion then the lioness roar. On the last screen, close-up faces of man and woman in profile cover the screen. Packshot appears on the screen. 'Release the beast, Dare to go double'.

Significations

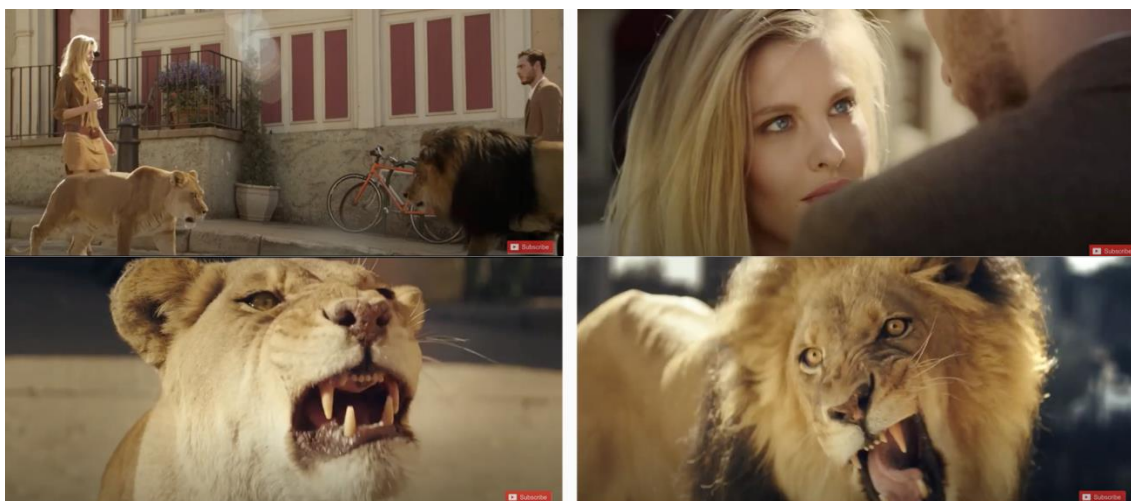
An open power struggle is taking place here. The moment the woman and man meet is a confrontation. It is a planned show of strength on the stage. They both walk with their wildest selves, released the beast inside. The predators that walk with them signify their true ego behind their physical looks. This stage is a battlefield of man and woman. They both have complete confidence. It is the first time that the power that women suppresses is so strong and challenges men. It is clear that this challenge will be very harsh and bloody. We can also see a feminist issue here. There is no superiority in this challenge because the same animal represents both gender. The unequal physical characteristics of women with men are equated with the woman's realization of her own strength. Nobody is superior than other anymore. Lioness signifies the inner power of woman. The both wild animals signify the primitive instincts of human being.

Fig. 13

When they got closer to each other, a great sexual attraction starts. This attraction can be seen very clearly in the passionate glances of men and women at each other (Fig. 14). When the man and woman are a few inches away of each other, their eyes speak as if they made a secret agreement. Man accepted woman's strength. However, there is a feminist approach addressing women in this advertisement. The woman's discovery of her femininity is not just about her physical beauty, but about all her strong feelings she could not dare so far. Magnum gives the woman the courage she needs to be self-aware and release the beast. The beast is the one she always wanted to be, but could not dare.

Fig. 14

At last scene, there are the senses of passion, pleasure and love between two gender. Both the love and the war between them will be very hot and tough. The woman combined her sexual desires with the powers of male nature and created a new female image.

Fig. 15

Signs: Woman, man, biting ice cream, lioness, lion,

Connotation:

Woman: Femininity and sexiness; confidence, strength, hunter

Man: Masculinity strength; strength and hunter

Holding Magnum: The sense of pleasure, holding a power, driving force

Lioness: Woman's inner feelings: king of beasts, protecting their territories,

Lion: Man's inner feelings: king of beasts, protecting their territories, leader

Roaring: Sign to keep their own territory safe and not allowing others get in, show of strength, being superior and leader

Dare to go double: Always try to do more, do not be afraid, be courageous, challenge anything that will keep you away from it

Myth: Dare to walk with your wild side. Realize the inner power of your womanhood. Release your strong inside and dare more for everything. A manifesto and rebellion of woman's femininity, sexiness and strength. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. Magnum stands to empower woman.

Results

Magnum is much more than an ice cream. Magnum turned tasting ice cream into a pleasure. And the feature that distinguishes it from its competitors, which is called 'pleasure maker'. The brand has opened pleasure stores in many cities, where you can design your desired ice cream. So the brand has based all its advertising strategies on hedonism. In this commercial series, magnum focused on people who wanted to 'release the beast' of magnum addicts, under a creative concept of different tastes. Consumers would discover what their beast is to ensure the awareness of which one. The connotation attributed to ice cream is supported and overlapped with the phenomenon of women. Because the image of woman is one of the most important pleasure factor used in advertising. To support this phenomenon, it was suggested that the pleasure in a woman is best signified by her wild side. The significations representing this wild side was determined as the most predatory animals of nature, which are a panther, wolf, eagle,

lio and shark. According to Roland Barthes' semiotic model, each of these animals is a signification (sign) and has connotations. The semiotic systems in the advertisement were created with the following principles determined by Barthes. The animal sign is determined by Barthes' principle of 'similarity' (proximity). The hegemony struggle between man and woman is determined by principle of 'opposition'.

When they all come together, they form a Myth. This myth is a third-level signification and is the ultimate term in semiotics. Characteristic features of each predator has been attributed to inner strength of the women. In terms of the third level, this power corresponds to the fact that the woman activates the feeling of pleasure. In the third level sense, this power reveals the pleasurable sexuality of the woman. Because hedonistic signs always arouse desire and curiosity in people. In each concept of commercials, attractive models are seen proudly walking with "animals that symbolize the strong and assertive side they hold inside" when they bite the Magnum Double. The animals featured in the campaign accompany the actors as a metaphor for the passionate, sexy and strong character women all hide inside. This situation overlaps with Berger's following statement as cited in the literature: "The woman has to watch herself endlessly. She always walks side by side with her inner self. His own existence is completed by the feeling of being liked by someone else." (Berger, 2011: 46).

Magnum as a pleasure maker brand, invites ice-cream addicts to daring to do more, breaking the routines, crossing borders, realizing inner power of their femininity. This is a great manifest and rebellion of woman's femininity, sexuality and strength. The woman audiences are not Magnum's only target, but here the brand stands for feminism as well. Although the brand identifies women with ice cream as a source of pleasure, we see it in a feminist attitude here. Woman is the most powerful and pleasurable creature ever created. She only needs to discover her inner strength. In that point Magnum stands to empower woman.

References

- Özcan, B . (2011). Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(35), 119-130.
- Ak, M. (1998). Marka Yaratımında Taklitçilik, Doğru, Etkili Reklam ve Marka İmajı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(8), 193-202.
- Apak, K. & Kasap, F. (2014). Türk Televizyonlarındaki Gıda Reklamlarında Kadın ve Erkek İmgesi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 814-832.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zamanın Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Bauman, Z. (1997), *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard J. (2004). *Tüketim Toplumu*. Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barokas, S. K. (1994). *Reklam ve Kadın*. İstanbul: Türkiye Gazetecileri Cemiyeti Yayınları.

- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven*. İstanbul: Yayı Kredi Yayınları.
- Belk, Russell W., Ger, Güliz, Askegaard, Soren (2003). The Fire of Desire: A Multisited Inquiry into Consumer Passion. *Journal of Consumer Research*, 30(3), 326-351.
- Berger, J. (2011). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (Çev. İrem Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi.
- Chandler, D. (2013). *Semiotics for Beginners*.
<http://users.aber.ac.uk/dgc/Documents/S4B/sem01.html> (Accessed on 21.06.2020)
- Debevec, K. and E. Iyer (1986). Sex Roles and Consumer Perceptions of Promotions, Products, and Self: What Do We Know and Where Should We be Headed?“, *Advances in Consumer Research*, 13, 210-214.
- Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı Ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Nisan), 132-149.
- Dündar, F. N. & Gökalp, Ö. T. (2016). Interaction Between Advertising-Hedonism. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*. 21(2), 39-41.
- Fiske, J.(1990). *Introduction to Communication Studies*. London: Routledge.
http://books.google.se/books?id=LNoEzyGtHE4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Accessed on 23.06.2020)
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*. Çev. M. Yalçın, Ankara: İmge Kitabevi.
- Güngör, N. (2013). *İletişim Kuramları ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kemp, E., Bui, M., Chapa, S. (2012). The Role of Advertising in Consumer Emotion. *International Journal of Marketing*, 31(2), 339-353.
- Kıran, Z., & Kıran, A. E. (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kotler, P. (2005). *A'dan Z'ye Pazarlama*. Çev. Aslı Kalem Bakkal. İstanbul: Kapital Medya.
- Lindstorm, M. (2008). *Buyology*. NY: Optimist Press.
- Papatya, N. & Karaca, Y. (2011). Kadın imgesi kullanılan reklamlara yönelik tüketicinin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 69-100.
- Parsa, S. & Parsa A. (2004). *Göstergebilim Çözümlemeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Reichert, T. (2004). *Reklamcılığın Erotik Tarihi*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme*. Çev. Ümit Hüseyin Yolsal, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rutherford, P. (2000). *Yeni İkonalar*. Çev. Mustafa K. Gerçekler. İstanbul:Yayı Kredi Yayınları.
- Sarı, Ü. (2013). Reklamlarda kadın Objesinin kullanımı: Örnek Olarak “Mac Coffee Strong-Sert Kadın” Reklamı. *Atatürk İletişim Dergisi*, 5(Temmuz), 85-104.

Şenkal, Y. (2016). Feminist Kuramlar Bağlamında Reklamda Kadın İmgesine Bakış. *ABMYO Dergisi*, 42, 91-114.

Şimşek, S. (2006). *Reklam ve Geleneksel İmgeler*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları

Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yılmaz, A. (2007). Marka Farkındalığı Oluşturmada Sponsorluk ve Rolü: Eskişehir Sinema Günlerine Yönelik Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 587-607.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 23-29

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.07.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 15.09.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45874

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Kayhan ATİK

Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü, Türkiye

kayhanatik@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-6312-9130

PERTEVÎ ALİ EFENDİ'S WORK NAMED DÜSTÛRU'L-VÜZERA¹

PERTEVÎ ALİ EFENDİ'NİN DÜSTÛRU'L-VÜZERA'SI

Abstract

In order to ensure the continuation of the Turkish states as well as the eastern states, statesmen and intellectuals have written works in order to give advice and help to advise the vizier and other statesmen, first of all, how the state administration should be. While the ones offered to the rulers in general are called Nasihatü'-Selâtin, Nesayihu'l- Mülk; the works presented to the viziers were named Düsturu'l- Vüzera, Nasihatü'l- Vüzera, Asafnâme. In the political statements, the necessity of the monarch and the necessary qualifications for the monarch are dealt with. Accordingly, the sultan is needed to restore order in society, and he is the caliph of God on earth. The monarch should choose fair, promising, consultative, religious, competent and honest people. Then the vizier and other statesmen are addressed and their characteristics are emphasized. The vizier had to take the necessary precautions to be smart and successful in his post, so he must manage the state very well. In the Ottoman State, it started from the end of the 16th century when the deterioration in the state administration began, and continued until the 19th century.

¹ **Cite as/Atıf:** Atik, K. (2020). Pertevi Ali Efendi's Work Named Düstûru'l-Vüzera, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 23-29. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45874>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Lütfi Pasha, "Asafname"; Mustafa Âli from Gallipoli, "Copy" -Selatin "; Mr. Koçi, "Risale-i Koçi Bey"; Deftardar Sarı Mehmet Pasha, Nesayihu'l-Vüzera ve'l-Ümera "; Some works such as Süleyman Penah Efendi and "Penah Efendi Magazine" are some of them. In this study, we will try to introduce the work named "Düsturu'l-Vüzera" by Pertevi Ali Efendi.

Key Words: Siyasetnameler (Politics), Pertevi Ali Efendi, Düstûru'l- Vüzera.

Öz

Türk devletleri ve aynı zamanda Doğu devletlerinin devamını sağlamak amacıyla en iyi devlet idaresinin nasıl olması gerektiğini, önce hükümdar olmak üzere vezir ve diğer devlet adamlarına öğüt vermek, uyarmak ve yardımcı olmak amacıyla, devlet adamları ve fikir adamları eserler yazmışlardır. Genel olarak hükümdarlara sunulanlara Nasihatü's- Selâtin, Nesayihu'l- Mülk denilirken; vezirlere sunulan eserlere Düsturu'l- Vüzera, Nasihatü'l- Vüzera, Asafnâme adları verilmiştir. Siyasetnamelerde öncelikle hükümdarın gerekliliği ve hükümdar için gerekli vasıflar ele alınır. Buna göre toplumda düzeni sağlamak için sultana ihtiyaç vardır ve o Allah'ın yeryü-zündeki halifesidir. Hükümdar, adil, sözünde duran, istişareye önem veren, dindar, ehil ve dürüst kişileri seçmelidir. Daha sonra vezirlik ve diğer devlet adamları ele alınır ve onun özellikleri üzerinde durulur. Vezir akıllı ve görevinde başarılı olmak için gerekli tedbirleri almış olmalı, böylece devleti çok iyi yönetmelidir. Osmanlı Devleti'inde ise devlet idaresindeki bozulmaların başladığı 16. Yüzyılın sonlarından itibaren başlamış, 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Lütfi Paşa, "Asafname"; Gelibolu'lu Mustafa Âli, "Nüshatü's-Selatin"; Koçi Bey, "Risale-i Koçi Bey"; Deftardar Sarı Mehmet Paşa, Nesayihu'l-Vüzera ve'l-Ümera"; Süleyman Penah Efendi, "Penah Efendi Mecmuası" gibi eserler bunlardan bazılarıdır. Bizde bu çalışmada, Pertevi Ali Efend'nin "Düsturu'l- Vüzera" adlı eserini tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Siyasetnameler, Pertevi Ali Efendi, Düstûru'l- Vüzera.

INTRODUCTION

Statesmen and intellectuals have written works in order to advise and help the rulers, viziers and other statesmen, how the state administration should be in the Eastern states and the Islamic world, the rules required to ensure the continuity of the state. These works are generally named as siyasetname. While those presented to the sultans were called "Nasihatü's-Selatin", the works presented to the viziers were named as "Nasihatü'l-Vüzera", Düsturu'l-Vüzera ". Excellent examples of this genre emerged later in the Islamic world. In the Ottoman Empire, it started from the end of the 16th century when the deterioration in the state administration began and continued until the 19th century. Lütfi Pasha, (1541) "Asafname"; Mustafa Ali from Gallipoli, (1581) "Nushatu's-Selatin" ² ; Koçi Bey, (1631) "Risale-i Koçi Bey"; Deftardar Sarı

² Tietze, Andreas (1979–1982). Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581, Wien. I-II.

Mehmet Pasha, (1717) *Nesayihu'l-Vüzera ve'l-Ümera* "; Works such as Süleyman Penah Efendi (1770) "Penah Efendi Magazine" are some of them (Lütfi Paşa, 1326; Lütfi Paşa, 1982; Tahir, 1330; Levend, 1962: 167; Levend, 1964: 96; Uğur, 1987: 13-14; Koçi Beg, 1997; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1990; Atik, 2017: 1-6).

We had previously published one of these works, Pertevi Ali Efendi's "Rebiü'l-Mülk ve Âdabü Süluki'l-Müluk".³ In this study, we will try to introduce Pertevi Ali Efend's work named "Düstûru'l- Vüzera".⁴

Pertevi Ali Efendi was born in the city of Istefe, near Athens, on the Peloponnese peninsula. After completing his education, he worked as a mufti in Athens for a while. His work "Rebiü'l- Mülk", which talks about politics, ethics and education, was written in era of II. Osman (1617-1622). He organized this work in two parts. In the first chapter, important rules and laws regarding the education of leading statesmen and the principles to be followed are emphasized. In the second part, the procedures and behaviors that should be followed by civil servants are included (Atik, 2017: 10-12).

There are copies of *Düstur'l- Vüzera* in three separate collections: İ.Ü. Ty. No. 1669,3919; Süleymaniye Ktp. Assad Ef. No. 2587; Hüsrev Pasha No. 297, 298, 300. The main copy of our study is Süleymaniye Ktp. Assad Ef. No. It is the copy registered in 2587. In this study, we will try to introduce the work named "Düstûru'l- Vüzera" with its main lines.

Pertevî Ali Efendi's work named "Düstûru'l- Vüzerâ"⁵ is Ebü'l-Hasan Ali b. Mohammed b. Habîb el-Mâverdi's Arabic work named *Kavâninü'l-vizâre*. It is the Turkish translation and commentary of Habîb el-Mâverdi's Arabic work named *Kavâninü'l-vizâre*. The author named his work, which he arranged as twopreface and two chapter, "Düsturu'l-Vüzera" because he explained the procedures, rules and rules that viziers should obey (Pertevî, 2587: Va: 2a).

Bursalı Mehmed Tahir states the parts of *Düstur'l-Vüzera* as follows: The first part: *selâtin-i izâm* and *havâkîn-i kirâm*. (Great sultans and great khans). The second part: the part *vediâ-i hallikü'l-berâya* is the *sipâh* and the *reaya*. (Sipahi and reaya, which are entrusted to God Almighty). Third part: *Umerâ, vüzerâ ve hükkâm-ı vâcibü'l-ihtirâm* (Respect required orders, viziers and judges), (Bursalı Mehmed Tahir, 1330: 112). However, as we have stated above, Pertevi states that in the introduction part of the work, he has arranged his work as two introduction and two chapters (Pertevî, 2587: Va: 2a). As can be seen, the information given by Bursalı Mehmed Tahir contradicts the statement of the author. According to the findings we made in our work, we have observed the classification stated by the author in the work. We saw that the information given by Bursalı Mehmed Tahir is not correct.

The work titled *Kavaninü'l-Vizâre* and *Siyâyetü'l-Mülk* (Edebü'l-vizâr), translated by the author, is both a book, in which the author mentions the definition and types, authorities,

³ Kayhan Atik, Pertevi Ali Efend, "Rebiü'l-Mülk ve Âdabü Süluki'l-Müluk"- Siyasete Aydınlik Yol- Ankara, 2017.

⁴ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyon (Demirbaş) Numarası: 02587.

⁵ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyon (Demirbaş) Numarası: 02587, Va: 1b-74b, Müstensih: Hafız İbrahim Edhem, Yazma İstinsah Tarihi: 1247H, Yazı Türü: Nesih; Varak numarası: Va:1b-74b; Müstensih: Hafız İbrahim Efendi; İstinsah tarihi: H 1247.

duties and responsibilities of the vizier. It is a valuable work that can be applied for in this regard. This work of Mâverdî was published by Mektebetü'l-Hancı in Egypt in 1929. Then in 1979 in Beirut, It was verified and re-published by Ramazan e-Seyyid (Kallek, 2003: 180-186; Çolak, 2016: 173-214).

As we mentioned before, the author states that he has arranged his work as two preliminary and two chapters. In general, the subject headings of the work are arranged as follows. The first preface: : "Ashâb-ı akl-ı habîr ve erbâb-ı fikr-i münîr", Companions of the Companions of Akl-i Habîr ve Erbâb-ı Fikr-i Münîr, (Intellectual and guiding intellectuals) (Pertevî, 2587, Va: 3a). To the second preface: "Bu kitabın ismi Düstûrû'l-vüzerâ ve müsemmâsını mübeyyin levazım-ı mühimme-i vüzerâ olmağla lafz-ı vezaretin iştikakı neden olub ve ihtilâf-ı akvâl üzere maânisine olduğunı beyan ider" "The name of this book is Düstûrû'l-vüzerâ and its musemmâsı is not necessarily a mandatory-ı mühimme-i vüzerâ, and why it is the contract of the vizier in the name of the olub and the contention-i akvâl. because of the origin of the word vizier and different opinions on this subject), (Pertevî, 2587, Va: 11a-11b). First chapter: About Vizâret-i tafvîz (Pertevi, 12a) 1. Part: Ahkâm-ı akd ve hall (Pertevi, 12b): 1.-4. Judgment: Tahrîr-i umûr-i tenfîz, tastîr-i umûr-i difâ', sharâit-i ahvâl-i ikdâm, sharâit and esbâb-ı hazir. Part 2: Merâsim-i taklîd and dismissal. 3. Part: Azlin envâi, mahâlli and mûcibi. Second chapter: Vizâret-i tenfîz. 1. Law: Sultan and the people of the country. 2. Law: The qualifications that the vizâret-i enforcement holder should have and what they should do. 3. Law: The holding hand of the vizier sultan is the eye that sees and the ear that hears. 4. Law: To endure boredom and fatigue for the comfort of the sultan. [Vizâret-i tafvîz and Vizâret-i tenfîz comparison]. [For Vizâret-i tafvîz and Vizâret-i enforcement] Common rights. Uhûd-ı mûkiza: Warning advice.

The author started the holy part of his work with the basmala as a reflection of the Islamic culture to the literary tradition. Speaking at length about the importance of starting every work with a ten-couplet poem, he continued with praise to Allah and greetings and greetings to the Messenger of Allah. After the poem, he explained at length that those who call people to worship Allah are superior to everyone, and later, while talking about the duties of viziers, he states that their first duty is to call people to serve Allah and their second duty is to obey the sultan (Pertevi, 1b-2a). Later, Ebü'l-Hasan Ali b. Mohammed b. He states that Habîb el-Mâverdî's work "Kavâninü'l-vizâre" was translated from Arabic to Turkish in order to facilitate the students. The author also mentions his name here (Pertevi, 2a-3b). Literary genres such as couplets, poems, jokes, kit'a, wit, parable, etc. are used in the work. He also included verses and hadiths, and supported his ideas with verses and hadiths. He gave the Arabic of the hadith-i sharîfs and explained them later. He also included the words of Hasan-ı Basri, İbn. Abbas, H.z Ali, H.z Ömer, the prophet Solomon. (er(Pertevî, 2587, Va: 1b-2b, 6a, 8a).

The first prelude: He called the first prelude as, " Ashâb-ı akl-ı habîr ve erbâb-ı fikr-i münîr" "Companions of the mind of akl-i habîr ve erbâb-ı Fikr-i münîr". Babs are also classified as very detailed parts, chapters and rulings (Pertevi, 3a, 12a, 13a, 12b, 16a). In this section, social strata such as the author, sultan, vizier, tax-paying Muslims, non-Muslims, emirs, sayyids and sheriffs are mentioned. In addition, the duties of the viziers were also mentioned.

Adam divided the children into three parts: The first part is always the ruling, com-

manding, commanding, no matter what. These are great sultans and noble khans. The second part is the one who is obliged to do something, who obeys orders. Muslims and swordsmen who do not pay taxes and tributes, that are entrusted to the Ottoman sultan. Also, the taxpayer of the people are non-Muslims who usually deal with land. The third part is the one who rules, gives orders. He is obedient to orders even in this way. These are emirs, beys, sayyids, sheriffs, high ranking officers; viziers; are judges. The chief of these is the vizier-i azam (Pertevî, 2587: Va: 3a). Viziers know all the secrets of the sultan and their obedience to the sultan is also permanent. It is very difficult and heavy for those in this section to perform the service. The vizier is the person who really has a lot of work, who is cautious in doing all his works, who is most in need and worthy of managing, executing and saving by thinking about the end.

On two pages, adl and bestowal are emphasized. When the scholars were asked what is the most important thing for property and sultanate, they answered that it is justice and bestowal (doing good, forgiving, treating well). He supported this thesis with the verse. (Pertevî, 2587, Va: 4b). The most important duty of the vizier, namely the real vizier, is to invite the people to obey the sultan (Pertevî, 2587, Va: 2a).

Va'd and va'id are emphasized (Pertevî, 2587, Va: 6b-7b). In Islamic literature, the word Va'd is assigned to "the word of reward given by Allah" and the word va'id to the word of "punishment given by Allah (ikab)" (Kutlu, 2012: 414-415).

The second introduction: He called the second introduction as, "Bu kitabın ismi Düstûrû'l-vüzerâ ve müsemâmîsını mübeyyin levazım-ı mühimme-i vüzerâ olmağla lafz-ı vezaretin iştikakı neden olub ve ihtilâf-ı akvâl üzere maânisine olduğunu beyan ider" ,"The name of this book is Düstûrû'l-vüzerâ and its musemma is not the mandate of the mubeyy-i mühimme-i vüzerâ, but the reason for the vizit's vizit is declaration that it is in its meaning for ikhtilâf-ı akvâl." (Pertevî, 2587, Va: 11a-11b).

In this section, the author examines the infinitives from which the word vizier is derived one by one and reveals their meanings. From the meanings of these infinitives, the characteristics of the vizier are explained in detail. He states that the ulama about the origin of the word vizier has different views. The first view means sikal (heavy burden). The vizier is the person who endures the useful works of the country and the heavy burden of the sultanate. No matter how hard it is, he always stands up, enduring all these patiently. The second view means zahr (ridge). Just as the pillar of the body is with the back, it is possible for the vizier to support the property and the sultanate, to support the sultan and to help the sultan to stand. The third view means melce (place of refuge). The sultan applies to the opinion of the vizier in every business and event that occurs. The vizier is responsible for all politics (administration, order, domination), government and other affairs, for the beneficial state property and affairs among the soldiers.

He states that there are two types of viziers, namely vizaret-i tefviz and vizaret-i tenfiz, and explains them in detail. Vizaret-i tafviz: Tefvîz viziers, who had extensive powers and carried out all the affairs of the state on behalf of the caliph, carried the seal of caliphate as the ribs of the caliph. Vizaret-i tenfiz: Enforcement viziers with more limited powers had a say only in the fields of duty determined for them; their authority was limited to the executive and they

would fulfill the orders given by the caliph (Ayaz, 2013: 90-92). First chapter: About Vizâret-i tafvîz (Pertevi, 2587, va: 12a). After explaining the Vezaret-i Tefvizi in detail, Chapter 1: Ahkâm-ı akd ve hall (Pertevi, 2587, va: 12b). It states that there are two conditions in the re-contract part, namely difa'and ready. Then he states that the hall part has four conditions.

Then he divides it into four provisions and divides it into chapters. First provision: First chapter: Tahrîr-i umûr-i tenfîz, tastîr-i umûr-i difâ ', sharia-i ahvâl-i ikdâm, sharâit and esbâb-ı hazir. Second provision: First chapter Tastir-i umur-ı difa '(Pertevi, 2587, va: 12a). Divided Difa into four parts.

Conclusion

Political books are works written for rulers and state administrators. In such works, which include ethics as well as politics and state administration, the features and principles of government are set forth by specifying the features that should be found in the rulers of the state such as the ruler and vizier. In the political books, issues such as how the best state administration should be according to the understanding of the time it was written, what can be done to ensure this, how the people will be satisfied, the responsibilities of the ruler and other statesmen to the people are centered. Viziers and other statesmen, especially the ruler, are reminded of their duties, what needs to be done and especially moral issues. In addition, it reveals the military, economic and social situation of the state of that day, and suggestions are made for the solution of problems.

Pertevî Ali Efendi's work named "Düstur'l-Vüzerâ" is one of these works on policy. As we mentioned before, "Düstûru'l- Vüzerâ", Ebü'l-Hasan Ali b. Mohammed b. It is the Turkish translation and commentary of Habîb el-Mâverdî's Arabic work named Kavâninü'l-vizâre. The translator wrote the work dedicated to Mehmed Pasha, one of the viziers of Sultan İbrahim. The author named his work, which he arranged as two introduction and two chapter, "Düsturu'l-Vüzerâ" because he explained the procedures, rules and rules that viziers should obey. Particularly, in the second preliminary chapter, "(Düstürü'l-vüzerâ) hence, the meaning of the word vüzerâ and the word vüzerâ and the meaning of the word vüzerâ, the origin of the word vizir in the title of the book and the general rules and principles that should be included in the vizier.

Pertevi Ali Efendi first mentioned the importance of being human and morality in the first introduction. In the work, moral rules were also given great importance, and these rules were tried to be applied very finely. As it is known, today it is clear how important moral rules are in management and social life. In addition, the human and moral rules revealed by the work are of the nature to embrace all humanity. For this reason, while it is clear that we need more moral rules today than yesterday, the importance of such works increases even more. In such works, which include ethics as well as politics and state administration, the features and principles of government are set forth by specifying the features that should be found in the rulers of the state such as the ruler and vizier. In the political books, issues such as how the best state administration should be according to the understanding of the time it was written, what can be done to ensure this, how the people will be satisfied, the responsibilities of the ruler and other statesmen to the people are centered. Viziers and other statesmen, especially the ruler, are reminded of their duties, what needs to be done and especially moral issues.

In the second preliminary chapter, the origin of the word vizier in the title of the book and the features that the vizier should have, general rules and principles are stated. He states that there are two types of viziers, namely vizaret-i tefviz and vizaret-i enforcement, and explains them in detail. It states in detail its characteristics, authorities and responsibilities. Researches on the reasons for the depressions and failures of the state or nations may be incomplete, considering only political, economic and military reasons. The researches and their results will be more realistic, without neglecting the political, economic and military dimensions, and taking into account the educational, cultural and moral structures. When we think that every segment of society such as politicians, sociologists and historians has many lessons to learn from politics; We hope that this work, which we are trying to introduce, will be studied in a more detailed way as soon as possible and brought to the world of science.

BIBLIOGRAPHY

- Atik, K, (2017), Pertevî Ali Efendi, *Rebîü'l- Mülk ve Adâbü Sülûki'l-Mülûk- Siyasete AydınlikYol-* Ankara.
- Ayaz, F-Y, (2013), *Vezir, TDVİA*, İstanbul, C. 43, s. 90-92.
- Bursalı M. Tahir, (1330), *Siyasete Müteallik Asar-ı İslamiyye*, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir,(1333), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, C.II, s. 112-113;
- Çolak, A, (2016), Mâverdî ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, , s. 173- 214.
- Çolak, O-M., (2003), İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnameler Bibliyografyası, *TALİD,Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, , s. 339-378.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, (1990), Devlet vAdamlarına Öğütler-Osmanlılarda Devlet Düeni(Nesayihî'l-Vüzera ve'l- Ümera veya Kitab-ı Güldeste-i Nizam- Devlete Müteallik Risale), Derleyen ve Çeviren: Hüseyin Ragıp Uğural, Ankara.
- Kallek, C, (2003), Maverdi, *TDVİA*, Ankara, C. 28, s. 180-186.
- Koçi Beg, (1997), *Risale-i Koçi Beg*, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul.
- Kutlu, S,(2012), *Va'd ve Va'id, TDVİA*, İstanbul, C. 42.
- Levend, A-S, (1962), "Siyaset-nameler", *T.D.A.Y.-Belleten*, Ankara.
- Levend, A-S, (1964), "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız", *T.D.A.Y.-Belleten*, Ankara.
- Lütfi Paşa, (1326, Âsafnâme, (Neşr, Ali Emiri) , İstanbul,.
- Lütfi Paşa, (1982), *Âsafnâme*, Haz. Ahmet Uğur, Ankara
- Uğur, A, (1987), *Osmanlı Siyasetnameleri*, Kayseri.
- Pertevi Ali Efendi, *Düstûru'l- Vüzera*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyon (Demirbaş) Numarası: 02587.
- Tietze, Andreas, (1979–1982), *Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581*, Wien. I-II.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 30-51

Geliş/Submitted/ Отправлено: 24.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 15.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45470

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Özlem DAĞLI GÖKBULUT

KKTC Millî Eğitim Bakanlığı, KKTC

dagliozlem@hotmail.com

ORCID 0000-0002-1620-4564

Prof. Dr. Gönül AKÇAMETE

Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

gonul.akcamete@neu.edu.tr

ORCID 0000-0002-2964-514X

KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNDE BİRLİKTE ÖĞRETİM ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA *

A PRACTICAL STUDY ON CO-TEACHING IN INCLUSIVE EDUCATION

Öz

Araştırmanın amacı, katılımcı sınıf ve özel eğitim öğretmeninin, yürüttükleri birlikte öğretim uygulamaları hakkında görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırma nitel bir çalışmadır. Katılımcılar, “amaçlı örnekleme yöntemi” ile belirlenmiştir. Çalışma grubunu, Kuzey Kıbrıs’ta kaynaştırma uygulaması yapılan bir ilkokulun 2. sınıfın-

* Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Bölümünde sunulan “Özel Gereksinimli Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin Geliştirilmesinde Birlikte Öğretim Yaklaşımının Etkililiğinin Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. It has been reported by the responsible author that an ethics committee report is not required. /Etik kurul raporu gerekmediği bildirilmiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Özlem DAĞLI GÖKBULUT

Cite as/Atıf: Dağlı Gökbulut, Ö. ve Akçamete, G. (2020). Kaynaştırma Eğitiminde Birlikte Öğretim Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 30-51. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45470>
Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

da görev yapan bir sınıf öğretmeni ile bir özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma verileri, “yapılandırılmamış görüşme” ve “yarı yapılandırılmış görüşme formları” aracılığı ile toplanmıştır. Veriler ‘Betimsel Çözümleme Yöntemi’ ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre öğretmenler eğitimin içeriğini bireysel farklılıklara uygun, destekleyici teknoloji kullanarak güçlendirdikleri, bireysel gelişimin daha net görülebileceği değerlendirme türleri kullandıkları, sınıf içi uygulamalarda rol ve sorumluluğu paylaşarak, etkili sınıf yönetimi gerçekleştirdikleri, hem iş yüklerinin azaldığını hem de ders sırasında özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermeye zaman bulabildiklerini, birlikte öğretim uygulamalarının mesleki gelişimlerine katkısı olduğuna inandıkları, diğer derslerde de sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Bulgulara dayalı olarak; düzenlenecek hizmet içi eğitim kursları yoluyla, sınıf ve özel eğitim öğretmenlerinde birlikte öğretim uygulamaları hakkında farkındalık ve katılım istekliliğinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birlikte öğretim, kaynaştırma eğitimi, okuduğunu anlama, öğretimsel uyarılma, özel eğitim.

Abstract

The aim of this study is to determine the opinions of the classroom and special education teacher about the co-teaching practices they conduct. This research is a qualitative study. Participants were determined by “purposeful sampling” method. Study group consists of one classroom teacher working at 2nd grade of an elementary school at Northern Cyprus where inclusive education is applied and a special education teacher working at the same school. Research data were collected using “unstructured interviews” and “semi-structured interview forms”. The data were analyzed using “Descriptive Analysis Method” which is a qualitative analysis method. According to the findings; teachers reinforced practices by using supportive technology which is suitable for individual differences and can address various senses, they displayed effective classroom management by sharing roles and responsibilities in classroom activities, and that they used types of evaluation which can show individual development more clearly. They also reported that they wanted to continue their studies in other courses because they believed that co-teaching practices contributed to their professional development.

Key Words: Co-teaching, inclusive education, reading comprehension, instructional adaptation, special education.

GİRİŞ

Özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitiminde, disiplinler arası etkileşim ve işbirliğinin önemi oldukça büyüktür (Gable and Hendricson, 2000; Choate, 2000; Frattura and Capper, 2007; Murawski and Dieker, 2008; Wilson, 2016). Öğrencilerin kaynaştırma ortamlarında yetersizliği olmayan akranları ile birlikte, bireysel gereksinimleri doğrultusunda ve eğitimde fırsat eşitliği ilkesiyle aynı eğitim ortamlarını paylaşması, kaynaştırma eğitimi ortamlarında hem özel

gereksinimli çocuk hem de eğitim ortamlarında uygun önlemlerin alınmasını, düzenlemelerin yapılmasını ve öğretmenler arasında işbirliğini gerektirmektedir (Salend, 1998; Lewis and Dorlag, 1999; Gable and Hendricson, 2000; Ford, 2013). Kaynaştırma eğitimi ortamlarında özel gereksinimli öğrenci ve / veya öğretmene çeşitli özel eğitim destek hizmetlerinin de sunulması gerekmektedir. Bu destek hizmetleri arasında özel eğitim danışmanlığı, sınıf içi destek ve kaynak oda desteği sıralanabilir (Kırcaali - İftar, 1998; Batu, 2000; Ford, 2013).

Bu desteklerden 'özel eğitim danışmanlığı' kapsamında; alanda uzmanlaşmış bir özel eğitim uzmanı, sınıf öğretmenine, kaynaştırma öğrencisi ile çalışırken karşılaştığı zorlu durumlarda danışmanlık hizmeti vermekte ve özel eğitim öğretmeni ile sınıf öğretmeni birlikte, yaşanan güçlüğe çözüm aramaktadırlar. 'Sınıf içi destek' türünde ise, özel eğitim öğretmeni belirli zaman ve koşullarda sınıfa gelerek özel gereksinimli kaynaştırma öğrencisi ile sınıf içinde bireysel olarak çalışmakta, sınıf öğretmeni ise, onlardan bağımsız olarak dersini sınıfın geriye kalanlarıyla işlemektedir. Ülkemizde, sıklıkla bu desteklerden üçüncüsü olan 'kaynak oda desteği' kullanılmaktadır. Bu destek türünde, özel gereksinimli öğrenci, belli bir ders kapsamında yaşadığı akademik problemlerin iyileştirilmesi amacıyla, o dersle ilgili özel eğitim öğretmenden destek almak için okulun kaynak odasına gitmekte ve orada bireysel gereksinimlerine uygun düzeyde eğitim almaktadır (Kırcaali-İftar, 1998; Batu, 2000). Kaynak odada almakta olduğu dersin bitiminde ise, yeniden kendi sınıfına dönmekte ve kaldığı yerden sınıfındaki etkinliği sürdürmeye çalışmaktadır.

Yukarıda değinilen destek özel eğitim hizmetlerinin kendi içinde her birisinin avantajlı yönleri olsa da çoğu zaman kaynaştırma eğitime devam eden öğrencilerin akademik yönden akranlarından geri kalmasına aktif bir çözüm sunamamaktadırlar. Bu durumun dolaylı bir etkisi olarak da kaynaştırma eğitimi verilen sınıfın öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına çözüm sağlamak için göstermesi gereken performans ve iş yükü artış göstermektedir (Gable and Hendricson, 2000; Brown, 2013; Ford, 2013; Akçamete ve Gökbulut, 2017). Öte yandan, kaynaştırma destek hizmetleri sağlanırken, sınıf öğretmeni ile özel eğitim öğretmeni, yalnızca gerekli olduğu hallerde ve kendi uzmanlık alanları doğrultusunda birbirleri ile etkileşim içine girmektedir. Bu etkileşim ise belli zamanlarda ve belli konularda olduğu için süreklilik arz etmemektedir. Alan araştırmaları, kaynaştırma eğitiminin başarısı ve verimliliği üzerinde doğrudan etkili olan söz konusu bu koşulların iyileştirilmesinde en etkili yaklaşımın, "Birlikte öğretim" yaklaşımı olduğunu ileri sürmektedir (Cook and Friend, 1999; Choate, 2000; Thousand, Nevin and Villa, 2006; Murawski and Dieker, 2008; Brown, 2013).

Kaynaştırma eğitimi ortamlarında görev yapan sınıf ve özel eğitim öğretmenin, sınıftaki öğretim uygulamalarını, hem özel gereksinimi olan öğrenci(ler) hem de yetersizliği olmayan akranları için planlamak, uygulamak ve değerlendirmek amacıyla işbirlikli çalışma olarak özetlenebilen "birlikte öğretim" uygulamaları, dünyanın birçok ülkesinde sürdürülmektedir. Birlikte öğretim yaklaşımının, kaynaştırma ortamlarında sağlanan diğer destek türlerinden en önemli ayrıcalığı, sınıf öğretmeni ile özel eğitim öğretmenin, öğretimin hazırlık ve planlama, uygulama ve değerlendirme boyutlarında aktif katılım ve görev dağılımı içinde olması ve her üç aşamayı gerçekleştirebilmek için gerekli olan ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra sınıf içinde, uygulama ve değerlendirmeleri de birlikte yapmalarıdır (Cook and Friend, 1999; Gable, Korinek and Mc Laughlin, 2000; Gürgür, 2005; Murawski and Dieker, 2008; Wilson, 2016; Kay-

han, 2017).

Alan yazına göre, birlikte eğitim, 'Bir öğretmen, bir gözlemci Modeli', 'İstasyon Öğretimi Modeli', 'Paralel Öğretim Modeli', 'Alternatif Öğretim Modeli', 'Takım Öğretimi Modeli' ve 'Bir Öğretmen, Bir Yardımcı Modeli' olarak isimlendirilen 5-6 farklı modelle (Cook and Friend, 1999; Arguelles, Hughes and Schumm, 2000; Gable, Korinek and Mc Laughlin, 2000; Thousand, Nevin and Villa, 2006; Murawski and Dieker, 2008) yapılabilmekteyken, birbirinden herhangi bir üstünlüğü bulunmayan bu modellerin herhangi birisinin seçiminde; sınıfın fiziksel yapısı, işlenecek olan dersin özellikleri ve sınıftaki öğrenci sayısı etkili olabilmektedir.

Her iki öğretmenin de aynı anda sınıfta aktif olduğu ve birbirlerini destekleyerek, öğrencilere daha "etkili öğrenme"nin yolunu açan birlikte öğretim, kaynaştırma eğitimi ortamlarında bulunan özel gereksinimi olan öğrenciler ile yetersizliği olmayan akranların akademik ve sosyal gelişimleri üzerinde etkili olmakta (Gable, Korinek and Mc Laughlin, 2000; Wilson, 2016), sınıf ve özel eğitim öğretiminin mesleki gelişiminde oldukça önemli katkılar sağlamaktadır (Gür-gür, 2005; Brown, Howerter and Morgan, 2013; Wilson, 2016; Mulholland and O'Connor, 2016; Nevin and all., 2008).

Bu bağlamda; özel gereksinimi olan öğrenciler, hatta henüz tanımadığı halde risk düzeyinde öğrenme özellikleri gösteren öğrencilerin bile sınıflarından çıkmak zorunda kalmadan ihtiyaç duydukları destekleri iki öğretmenin göstereceği performans sayesinde alabilmekte, birlikte öğretim yoluyla akademik gelişimleri ilerletmekte, olumsuz etiketlenmenin de önüne geçilmektedir (Lee and Smith, 1999; Gable, Korinek and Mc Laughlin, 2000; Beninghof, 2012).

Yapılan alan taramalarının sonuçları; birlikte öğretimin, öğretmenlerin sorumluluk paylaşımından dolayı sınıf içi iş yükü ve sorumluluklarının azalması, öğretim programlarının uyarlanması ve materyal seçimlerinde destek bulmaları, farklı öğretim programları hazırlayıp uygulayabilme konusunda deneyim kazanmaları, özel gereksinimi olan öğrencilerin ders sırasında oluşabilecek ihtiyaçlarına cevap vermede daha hızlı ve etkili olduğunu vurgulamaktadır (Keefe and Moore, 2004; Cramer vd., 2010; Brown, Howerter and Morgan, 2013; Pancsofar and Petroff, 2016). Öte yandan bazı çalışmalarda ise, birlikte öğretim konusunda yeteri kadar deneyimi olmayan öğretmenlerin, sınıflarını başka bir öğretmenle paylaşmanın getireceği sorumluluk ve etkilerden çekindiği, sınıf yönetimi konusunda otorite kaybına uğramaktan korktuğu belirtilmektedir (Cook and Friend, 1999; Sileo, 2011; Makinen, 2013).

Bu çalışmada; ilk kez birlikte öğretim yaklaşımını uygulayan sınıf ve özel eğitim öğretmenin, birlikte öğretim uygulamaları hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, kaynaştırma eğitimi ortamlarında görev yapmakta olan ve daha önce "birlikte öğretim yaklaşımını öğretim uygulamaları"na katılmamış sınıf ve özel eğitim öğretmenin, gerekli bilgilendirmeler sonrasında, 14 hafta boyunca yürüttükleri birlikte öğretim uygulamaları hakkında görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1) Öğretmenlerin, birlikte öğretim uygulamaları öncesinde ve sonrasındaki görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmuş mudur?

2) Birlikte öğretim uygulamaları, öğretmenlerin birlikte planlama becerilerinin etkililiğine ilişkin görüşlerinde bir değişiklik oluşturmuş mudur?

3) Birlikte öğretim uygulamaları, öğretmenlerin birlikte uygulama becerilerine ilişkin görüşlerinde herhangi bir değişiklik oluşturmuş mudur?

4) Birlikte öğretim uygulamaları, öğretmenlerin birlikte değerlendirme becerilerine ilişkin görüşlerinde herhangi bir değişiklik oluşturmuş mudur?

5) Birlikte öğretim uygulamaları, öğretmenlerin öğretim becerilerinin kalıcılığına ilişkin görüşlerinde herhangi bir değişiklik oluşturmuş mudur?

Bu çalışmanın tamamında birlikte öğretimin öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin gelişimini nasıl etkilediği de değerlendirilmiştir; ancak söz konusu bulgular başka bir araştırmada kullanılmak amacıyla bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu çalışma, birlikte öğretim uygulamalarının sınıf ve özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Birlikte öğretim uygulamaları, farklı ülkelerde uygulanmakta ve etkili sonuçlar elde edilmekteyken, yapılan ön araştırmalarda, ülkemizde henüz birlikte öğretim uygulamalarının etkililiğini değerlendiren herhangi bir öğretim uygulamasına rastlanmamıştır. Bu bağlamda, Kıbrıs'ta de ilk kez yürütülmüş olan bu araştırmanın sonuçlarının, birlikte öğretim uygulamalarına geçişte olumlu ve özendirici bir örnek olabileceğine inanılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın sonuçlarının, birlikte öğretim uygulamaları hakkında çalışma yapan diğer araştırmacıların araştırmalarına katkılar sağlayabileceği gereğinden hareketle, alan yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan "Durum çalışması" kullanılmıştır. Durumlar çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilir. Bir birey, bir kurum, bir grup, bir ortam çalışacak durumlara örnek oluşturabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmaya Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ve kaynaştırma uygulaması yapılan bir ilkokulun 2. Sınıfında görev yapan bir sınıf öğretmeni ile aynı okulda görev yapan özel eğitim öğretmeni katılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, "amaçlı örnekleme" yönteminden yararlanılarak oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermekte olan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi araştırmaya hız ve pratik kazandırır; çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu araştırma kapsamında da daha kısa sürede ve daha az maliyetli bir biçimde veri elde edebilmek için, "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmanın gönüllü katılımcılarından sınıf öğretmeni, sınıfında 3 özel gereksinimli olmak üzere toplam 19 öğrencisi olan, 39 yaşında ve 18 yıllık bir kadın öğretmendir. Sınıf öğretmeninin, görev yaptığı tüm öğretim yıllarında sınıfında her zaman özel gereksinimi olan öğrencileri olduğundan, bu öğrencilerin eğitsel ihtiyaçları hakkında ön deneyimlere sahiptir. Araştırmanın özel eğitim öğretmeni ise, araştırmanın yapıldığı kaynaştırma okulunda, kaynak oda desteği sağlayan ve kaynaştırma eğitimi ile ilgili deneyim sahibi olan 14 yıllık bir kadın özel eğitim öğretmenidir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı, görüşme türlerinden biri olan “yarı yapılandırılmış görüşme” tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. “Yarı yapılandırılmış görüşme” tekniği kullanırken, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu kendisi hazırlamaktadır (Türnüklü, 2000; Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırma sırasında kullanılan görüşme formlarında, öğretmenlerin yapmış oldukları birlikte öğretim uygulamalarını birlikte planlama, uygulama ve değerlendirme boyutlarında ayrı ayrı değerlendirmelerini gerektirecek ve bireysel olarak cevaplamalarını sağlayan sorular oluşturulmuştur. İlgili bu görüşme formlarında yer alan sorular öğretmenler tarafından kolaylıkla anlaşılıp, ayrıntılı yanıtlar vermeyi sağlayacak şekilde düzenlenmiş, soruların anlaşılabilmesi durumunun önlenmesi için alternatif sorular ile açıklayıcı ipuçları hazırlanmıştır.

Her iki öğretmenle araştırma öncesinde ayrı ayrı yapılmış ön görüşmelerde, birlikte öğretim uygulamaları hakkındaki görüş, beklenti ve kaygılarının neler olduğu hakkında görüşleri öğrenilmeye çalışılmış, araştırmanın bitiminde yinelenen görüşmelerde ise, öğretmenlerin programın verimliliği, kaygılarının ne kadar gerçekleştiği, mesleki deneyimlerine katkı sağlayıp sağlamadığı, uygulamanın yararları ve uygulamayı sürdürülebilir bir yapıya taşımak isteyip istemedikleri ayrı ayrı sorulmuş, elde edilen veriler, görüşmeler sırasında video kamera ile kayıt altına alınmıştır.

Öğretmenlerin bireysel olarak yanıtlayabilecekleri yarı yapılandırılmış formlarda yer alan açık uçlu sorular aracılığıyla ise uygulama sürecinde; birlikte planlama, birlikte uygulama ve birlikte değerlendirme başlıkları altında her aşama hakkında veriler toplanmıştır. Buna göre, dört aşamadan oluşmakta olan formların birinci kısmında her iki öğretmenin, birlikte planlama aşamasında en fazla vakit harcanan kısmın ne olduğu, birlikte planlama sürecinde harcama zamanının süresi, derste yapılması planlanan öğretimsel uyarlamalar ile öğretmenlerin bu aşamada elde ettiklerini düşündükleri bireysel kazanımlarının ne olduğu sorgulanmıştır.

Formun ikinci kısmındaki derecelmeli sorular aracılığı ile öğretmenlerin birlikte öğretim uygulamaları sırasında kullandıkları okuduğunu anlama stratejilerinin neler olduğu, özel gereksinimi olan öğrenciler için ön görülen öğretimsel düzenlemeler ile derse katılımı motive edici alternatifler, birlikte öğretim uygulamaları sırasında karşılaşılan en zor durum ve işlenen ders özelinde kendi aralarındaki uyuma ilişkin öğretmenlerin vermiş oldukları yanıtlar incelenmiştir. Formun üçüncü kısmında öğretmenlerin, öğrencilerin ders sonundaki değerlendirmelerini nasıl yaptıkları ve ders süresinin yeterliği hakkındaki görüşleri alınmıştır.

Formun son kısmı olan dördüncü kısımda ise, öğretmenlerin birlikte öğretim uygulama-

ları yaparken kendilerini nasıl hissettikleri, dersin verimliliği konusundaki düşünceleri, yapılan öğretimsel uyarlamaların etkililiği hakkındaki düşünceleri ile ders sırasında kendilerini en donanımlı hissettikleri aşama(lar) hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur.

Hazırlanan yarı yapılandırılmış öğretmen görüşleri formunda yer alan soru maddeleri, özel eğitim alanından üç, ölçme değerlendirme alanından bir ve dilin anlaşılabilirliği açısından da bir Türkçe alan uzmanına ulaştırılmıştır. Söz konusu uzmanların incelemeleri sonucu elde edilen dönütler doğrultusunda, formlar yeniden yapılandırılarak son halini almıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma sorularını uygulamadan önce, araştırmaya katılan öğretmenlerin gönüllülük esasına bağlı olarak araştırmaya katılımları sağlanmıştır.

2017-2018 öğretim yılında Ekim 2017- Ocak 2018 tarihleri arasında (14 hafta), haftada bir kez gerçekleştirilmiş olan birlikte öğretim uygulamaları (bakınız Ek:1) sonrasında öğretmenlerin kendilerine verilen formları bireysel olarak doldurması suretiyle, öğretmenlerin yarı yapılandırılmış görüşmelerden veriler elde edilmiştir.

Birlikte öğretim süreci başlangıcında (ilk uygulama haftası öncesinde) ve birlikte öğretim süreci sonu olan 14. hafta sonunda, araştırmacılar tarafından her iki öğretmenle ayrı ayrı ortamlarda ve bireysel olarak yapılmış görüşmelerde elde edilen verilerde herhangi bir kaybın söz konusu olmaması için katılımcıların bilgisi ve izni dâhilinde, görüşmeler video kamera ile kayıt altına alınmıştır.

Araştırmayı etik ilkelere uygun olarak yürütebilmek için önce araştırmacıların bağlı bulunduğu üniversiteden, sonrasında ise Kuzey Kıbrıs Millî Eğitim Bakanlığında gerekli uygulama izinleri alınmıştır. Uygulama yapılan sınıftaki öğrencilerin velilerinden gönüllü katılım çerçevesinde ve izin verdiklerine dair bir yazı alınmıştır. Ayrıca, okul yöneticisinden ve uygulamaya katılan sınıf öğretmeninden de yazılı ve sözlü izin alınmıştır. Öğretmenler ile yapılan görüşmelerin video kamera kayıtları ise, objektifliği sağlamak için bağımsız başka bir öğretmen tarafından kaydedilmiştir.

Verilerin Çözülmesi

Araştırma verileri, nitel veri çözümleme yöntemlerinden 'Betimsel Çözümleme Yöntemi' ile analiz edilerek çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesi sırasında, açıklanan sıra izlenmiştir. Öğretmenlerin her ikisinin de birlikte öğretim uygulamalarına başlamadan ve uygulama sürecinin sonunda uygulamalar hakkında yürütülen yapılandırılmamış görüşmelerden elde edilen video kamera kayıtları ile her öğretim oturumu sonunda 'Birlikte Öğretimle İlgili Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Görüşme Formu'nda yer alan açık uçlu soru maddelerine vermiş oldukları yanıtlardan yola çıkılarak kodlar belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra, elde edilen veriler "betimsel çözümleme" yoluyla analiz edilip, temalar oluşturulmuş, her iki öğretmenin görüşlerine doğrudan alıntılar eklenerek bulguların tablolaştırılması sağlanmıştır. Her iki öğretmenin de kullanmış olduğu ifadeleri içeren cümleler, değiştirilmeden tırnak içerisinde ve italik olarak verilerde sunulmuştur.

Geçerlik / Güvenirlik

Öğretmenlerin birlikte öğretim uygulamaları (birlikte planlama uygulama ve değerlendirme) sırasındaki uyumlarına dair bağımsız 2 gözlemci tarafından, birlikte öğretim ile ilgili gözlem formları kullanılarak yapılan gözlemciler arası güvenirlilik analizi sonuçlarına göre, araştırma sırasında öğretmenlerin birlikte öğretimi %95 oranında uyumlu bir şekilde sürdürdükleri belirlenmiştir. Araştırmanın öğrenci deneklerinin okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde, Türkçe derslerinde uygulanan 'birlikte öğretim programının' her iki öğretmen tarafından güvenilir biçimde kullanılıp kullanılmadığını belirlemek için, video kamera kayıtlarıyla toplanan uygulama verileri üzerinde uygulama güvenirliliği analizi yapılmıştır. Söz konusu analizde elde edilen bulgular, Türkçe eğitimi alanında çalışmalar yürüten bağımsız bir uzman gözlemci tarafından, bütün uygulama sürecine ilişkin (14 kayıt) kayıtlar arasından tesadüfi olarak seçilmiş ve tüm uygulamanın %30'una denk gelen oranda (5 kayıt) kayıt izlenerek, kontrol listesinde belirtilen hususlar özelinde değerlendirilmesi yoluyla yapılmıştır. Araştırmanın gözlemciler arası güvenirlilik verileri, birlikte öğretim planlarının denek öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirme amacıyla uygulanışında %100 güvenilir olduğunu ve hazırlanan öğretim planının planlanan şekliyle uygulandığını belirtmektedir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bulguları alt problemler çerçevesinde aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. Sınıf ve özel eğitim öğretmenlerinin birlikte öğretim uygulamaları öncesi ve uygulama sonrası görüşleri

Öğretmenler Tarafından Değerlenenler	Sınıf Öğretmeni	Özel Eğitim Öğretmeni
<i>-Birlikte öğretim uygulamaları öncesi</i>	-Sınıf yönetimi ile ilgili yaşanabilecek sorunlar - İki öğretmenle rol dağılımının sürdürülebilirliği - Sınıfın birlikte öğretime hazırbulunuşluğu -Türkçe dersi müfredatından geri kalma kaygısı ve zaman yönetimi	-Sınıfın birlikte öğretime hazırbulunuşluğu -Büyük grupla eğitim yapma kaygısı -Öğretmenlerin etkili iletişim seviyesinin korunması
Beklentiler	-Tüm sınıfın öğretimsel uyarılmalardan olumlu etkilenmesi -Kurgulanan birlikte öğretim sürecini başarıyla tamamlama	-Her iki öğretmenin de birlikte öğretim sürecinden olumlu deneyimler elde etmesi -Hem özel gereksinimli hem de tüm öğrencilerin olumlu faydalanması

<u>-Birlikte öğretim uygulamaları sonrası</u>	-İki öğretmen açısından uyumu ve başarılı bir süreç tamamlandı	-Hedef öğrenciler ile diğer öğrenciler süreçten olumlu bir şekilde etkilendi.
Memnuniyet	-Hem özel gereksinimli hem de diğer öğrenciler için verimli oldu.	-Her iki öğretmenin uyumu sayesinde program aksaklık yaşamadan tamamlandı.
Beklentiler	Diğer derslerde de yaygınlaştırarak kullanma isteği	Uygulamaları başka sınıf düzeylerinde ve başka derslerde de deneme isteği

Birlikte öğretim programını yürütecek olan her iki öğretmenin de, program öncesi uygulamalar hakkında olumlu fakat kaygılı oldukları her ikisinin de sınıf yönetimi rolünü uygun yerine getirememesi ve öğrencilere iki öğretmenin varlığını kabul ettirememekten çekindiği, sınıf öğretmenin bu kaygılar dışında; ders planlarında ve uygulamalarda yapılacak uyarlamaların, özel gereksinimli olmayan akranlarca nasıl karşılanacağına/ etkileneceklerine dair ekstra bir kaygı taşıdığı, ancak buna karşın, birlikte öğretim uygulamalarının kendi mesleki deneyimlerini güçlendireceklerine dair inanç belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşleri tek tek incelenecek olduğunda; sınıf öğretmenin birlikte öğretim uygulamaları öncesinde, iki öğretmenin aynı anda sınıfta olmasının öğrencilerde bir otorite boşluğu veya sınıf yönetimi üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceğinden, sınıf içi görev ve rol dağılımının etkin bir şekilde yapılamamasından, öğrencilerin özel eğitim öğretmenin sınıfta oluşuna tepki vermelerinden ve sınıftaki özel gereksinimli öğrenciler için derste yapılacak uyarlamaların diğer çocuklar açısından olumsuz bir farkındalık yaratması gibi bir takım kaygılar taşımakta olsa da, yine de birlikte öğretim uygulamalarının faydalı olacağına dair inanç belirtmektedir.

"İki öğretmenin aynı anda sınıfta oluşu, sınıf yönetimi anlamında karmaşa yaratır mı diye bir kaygım var. Ben bugüne kadar sınıfımı hiç aynı anda başka bir öğretmenle paylaşmadım. Acaba öğretimler sırasında farkında olmadan rol dağılıma uygun davranmayı ve rol paylaşmayı unutabilir miyim diye çekiniyorum."

"Diğer sınıf öğrencileri, özel eğitim öğretmenin sınıfa gelişini nasıl karşılayacaklar?" ve

"Çocukların BEPlere uygun amaç ve uyarlama belirlerken diğer bütün öğrenciler için de verimli bir ders işleyebilecek miyiz?"

"Hedef öğrencilerin bu derste elde edecekleri kazanımları diğer derslerdeki bağlantılar için kullanabilmelerini umut ediyorum."

Öte yandan, birlikte öğretim uygulamalarının diğer yürütücüsü olan özel eğitim öğretmenin program öncesi görüşlerine bakıldığı zaman, onun da sınıf öğretmeni gibi bir takım özel kaygılar taşımakta olduğu görülmektedir. Buna göre, özel eğitim öğretmenin birlikte öğretim uygulamaları hakkında, daha önce tek başına ve küçük grup eğitimi (kaynak oda desteği) sağlamış olduğu için, hem büyük grupla hem de iki öğretmenle çalışmanın kendisine kaygı verdiğini belirtmiş, ayrıca sınıftaki diğer öğrencilerin kendisini nasıl karşılayacağını, yapılan öğretimsel uyarlamalardan nasıl etkileneceğini bilmemenin de kaygı uyandırdığını belirttiği

ancak, buna rağmen gene de tüm sınıfa etkili ve kalıcı öğrenme ortamı sunmayı umut ettiği belirtilmektedir.

“Daha önce kalabalık grupla ders işlememiştım. Kaynak odada dersin hâkimiyeti sadece bana ait oluyor. Bu yeni durumda, sınıfta dersi işleyebilmek için İnci öğretmen ile işbirliği yapmam gerekli. Bunu yaparken zorluk yaşayabilir miyim bilemiyorum.” ve “Diğer sınıf öğrencileri, özel eğitim öğretmeni olarak sınıfta bulunuşumu kabul edecekler mi bilemiyorum.”

“Verimli, eğlenceli, faydalı ve uygulanabilir bir program olmasını bekliyorum. Bu derste elde edecekleri kazanımları diğer derslerdeki bağlantılar için kullanabilmelerini umut ediyorum.”

Birlikte öğretim uygulamalarının sona erdiği 14. oturum haftası sonunda birlikte öğretim uygulamaları hakkında yeniden ayrı ayrı serbest görüşme yapılan öğretmenlerin, birlikte öğretim uygulamalarını, hm özel gereksinimli öğrenciler hem de sınıftaki tüm öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkili ve kalıcı buldukları, programın başında taşıdıkları kaygıların ortaya çıkmadığı ve mesleki gelişimlerine büyük katkısı olduğuna inandıkları bu birlikte öğretim uygulamalarını sürdürmek istediklerini aktarmışlardır.

Sınıf öğretmeni, *“Kaygılarımın hiç birisi gerçekleşmedi. Çocuklar iki öğretmeni de eşit statüde sorumlu olarak gördü ve yönetsel olarak ilk başlarda biraz rol karmaşası yaşasak da genel olarak hiçbir güçlük yaşamadık. Ayrıca, mesleki deneyimlerimizi arttıran bir çalışma oldu.”*

Özel eğitim öğretmeni, *“Kaygılarımın hiç birisi ortaya çıkmadı. İnci öğretmenle hem planlama hem uygulama hem de değerlendirme boyutlarında eğlenceli verimli ve kişisel alanlarımızla deneyimlerimize saygılı, açık iletişim halinde bir süreç yaşadık.”*

Tablo 2. Birlikte öğretim uygulamalarının öğretmenlerin planlama becerileri üzerinde etkililiğine ilişkin görüşler

Birlikte planlama sürecine ilişkin belirtilenler	Sınıf öğretmeni	Özel eğitim öğretmeni
-Toplantı sürecinde harcanılan zaman	-Kademeli olarak 4 saatten 1 saate doğru inen bir süreç	-Kademeli olarak 4 saatten 1 saate doğru inen bir süreç
-Öğretim stratejilerinin kullanımı	-Geleneksel öğretim yöntemleri yerine öğrenmeyi kolaylaştıracak stratejiler kullanma	-Bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulduğu teknik ve öğretimsel uyarlamalar yapma
-Eğitim materyali ve ortamı üzerinde yapılması öngörülen uygulamalar	-Metinleri yazı tipini değiştirme ve büyütme -Sınıfın oturma düzeninde değişiklikler yapma	-Çalışma yapraklarına, seçilen öğrenme stratejilerinin kullanımını kolaylaştırıcı ve destekleyici düzenlemeler yapma

- Rol ve görev dağılımı	-Eğitim materyali ile çalışma yapraklarını seçme -Eğitim ortamında kullanılacak teknoloji desteğini seçme	-Materyal ve çalışma yaprakları üzerinde bireysel özelliklere uygun düzenlemeler yapma
-------------------------	--	--

Araştırma bulguları incelendiğinde birlikte öğretim sürecinde, öğretmenlerin birlikte planlama sürecine haftada ortalama 4 saat toplantılar yaparak başladıkları ancak, izleyen haftalarda bu toplantıların süresinin azalarak, 8. haftadan itibaren 1 saate düştüğü görülmüştür. Birlikte öğretim yaklaşımı öncesi yapılan planlama çalışmalarında öğretmenlerin bireysel farklılıklara uygun öğretimsel uyarlamalar ile öğrenmeyi kolaylaştırıcı stratejileri daha az kullanmakta olan öğretmenlerin, birlikte planlama sürecinde en çok vaktini materyal seçme ve öğretimsel uyarlamalar yapmakta kullandığı görülmektedir.

Sınıf öğretmenin en çok *“Materyal hazırlama”* konusunda vakit harcadığını belirttiği görülmekteyken, özel eğitim öğretmenin ise, *“öğretimsel uyarlamalar yapma”* konusunda vakit harcadığı görülmektedir. Her iki öğretmen de dersin planlama kısmında özel gereksinimi olan öğrenciler için çeşitli uyarlamalar ön görmüştür. Buna göre, bu uyarlamalar hem sınıfın ortam düzenlemeleri hem de seçilen çalışma yaprakları ile destekleyici diğer materyallerini belirlemek üzerine olmuştur.

Sınıf öğretmenin elde ettiği kazanımlar incelendiği zaman, öğretmenin en çok *“özel gereksinimi olan öğrenciler özelinde planlama yaparak, tüm sınıfla etkili bir ders işlemede kendini geliştirme”* kazanımı elde ettiğini belirttiği, dolaylı bir ifadeyle de *“başka bir öğretmenle işbirliği içinde öğretimsel uyarlamalar yaparak, sınıftaki tüm öğrencilere etkili bir şekilde ulaşabilme”* nin temellerini kazandığı görülmektedir. Özel eğitim öğretmeni ise; *“materyallere karar verme, öğretimsel uygulamaları gerçekleştirmede sınıf öğretmeni ile fikir birliği sağlama ve verimli teknoloji kullanımı”* konularında kazanımlar elde ettiğini belirtmektedir.

Her iki öğretmenin görüşleri incelendiğinde; hem tüm sınıftaki öğrencilerin öğrenme düzeylerini artırma hem de özel eğitime gereksinimi olanların gelişimini sağlama konusunda ortak kazanımlar elde edildiği görülmektedir. Bu ortak kazanımların uygun kaynaştırma eğitimi ortamını sağlamada en gerekli beceriler olduğu ve öğretmenlerin her ikisinin de bunu sağlamak için üzerine düşen rolleri (uyum içinde çalışabilme gibi) yerine getirmeyi öğrendikleri görülmektedir.

Öğretmenlerin öğretim sırasında yapmış oldukları öğretimsel uyarlamalar, çeşitlilik arz etmekle birlikte; bu uyarlamaları yaparken, teknolojik destek, günlük yaşamla bağ kurma, video ve benzeri görsellere sıklıkla başvurulduğu gözlemlenmiştir. Öğretimsel uyarlamaların başarılı olma nedenlerini neye bağladıkları sorusuna öğretmenlerin çeşitli yanıtları olmasına rağmen uyarlamaların başarısını en çok; çocukların dikkatini çekecek stratejilerle donatılmış, seviyelerine uygun ve birden fazla duyuya hitap eder aktiviteler olmalarına ve bu aktivitelerin iki öğretmenin uyumlu ve etkili planlamalar yapmış olmasıyla yürütülmesine bağlamakta oldukları görülmüştür.

Tablo 3. Birlikte öğretim uygulamalarının öğretmenlerin uygulama becerileri üzerinde etkililiği ile ilgili görüşler

Bu tabloda, uygulama sürecindeki tüm aşamalarda öğretmenler birlikte hareket ettikleri için görüşleri ayrı ayrı verilmek yerine birlikte sunulmuştur.

Birlikte uygulama sürecine ilişkin belirtilenler	Sınıf öğretmeni ile özel eğitim öğretmeni-nin belirttikleri temel noktalar
- Öğretim sürecinde yürütülen uygulamalar	- Geleneksel öğretim yöntemlerinden farklı olarak, sınıftaki özel gereksinimli öğrenciler ile diğer öğrencilerin öğrenmeyi kolaylaştırıcı ve çeşitliliği olan anlama stratejileri - Öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına anında destek verebilecek bir görev dağılımı - Özel gereksinimli öğrencilerin derslere katılımını sağlayacak koşulların öngörülmesi
-Uygulamalarda kullanılan teknolojik destekler	- Bilgisayar-projeksiyon kullanarak öğretim materyallerini görselleştirip çeşitlendirme - Ders sırasında öğrenmeyi kolaylaştırmak için radyo-teyp aracılığı ile CD veya müzik dinletmek - Ders ile ilgili kısa videolar aracılığı ile, iletilmek istenen mesajı kuvvetlendirme
-Öğretmenlerin öğretim tarzı farklılıklarından kaynaklanan durumlar ve birbirleri ile öngördükleri uyumluluk düzeyleri	- Kademeli olarak artan bir uyum olduğunu yansıtan ifadeler
-Dersin verimliliği ile ilgili düşünceleri	-İkinci haftadan itibaren zaman yönetiminin doğru yapıldığına ve derslerin verimliliğine ilişkin artış gösteren ifadeler

Öğretmenlerin sınıfta her derste farklılık gösteren, çeşitli öğrenme stratejileri kullanmaları, onların öğrencileri her ders farklı beklentiler içine sokarak derse karşı ilgilerini canlı tutmayı hedeflediklerini düşündürmektedir. Ayrıca stratejilerde çeşitlilik yaratarak farklı düşünme becerileri olan öğrencilere çeşitli stratejileri sezdirip kullandırarak, onların anlama düzeylerini artırmayı amaçladıkları öngörülmektedir. Her iki öğretmenin de özel gereksinimi olan öğrencileri derse katmak için farklı uygulamalar yapmayı öngördükleri, sık sık söz hakkı vererek pekiştirmenin en sık gerçekleştirilen davranış olduğu görülmektedir. Aktivitelere aktif katılım sağlamalarına olanak tanımak da bir diğer sık yapılmış öğretmen davranışı olarak bulunmuştur.

Öğretmenlerin sınıf yönetimi ile ilgili olarak ilk haftalarda ders anlatış hızlarıyla ilgili ba-

zı uyumsuzluklar yaşadıkları görülse de bu uyumsuzlukların ilerleyen haftalarda yerini uyuma bıraktığı ve öğretmenlerin sınıf yönetimi için uygun görev dağılımlarını gerçekleştirmeye başladıkları görülmektedir. Her iki öğretmenin de ilk hafta derste süreyi verimli kullanamadıklarından ve yapılan öğretimi verimli bulamadıklarından bahsetmekte olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmeni bu durumu *“İlk ders için daha akıcı bir ders olabilirdi. Tam bir uyum olmadığı için, verim düşük oldu.”* ifadeleri ile açıklarken, özel eğitim öğretmeni de *“Bence iyi bir uygulamaydı. Ancak, vakti yetiştirememekten dolayı tam olarak uyumlu hareket edemedik”* diye belirtmektedir.

Ancak, haftalar ilerledikçe, öğretmenlerin dersin verimliliği hakkında ilk haftadan farklı görüşleri olduğu ve zaman yönetimi sayesinde ders için ayrılan süreyi yeterli bulmaya başladığı görülmektedir. Buna göre, sınıf öğretmeni; uygulamanın 6. haftasında, ders hakkında; *“Zevkli ve her öğrencinin aktif olabildiği ve her öğrenciyle ilgilenebildiğimiz bir dersti”* ifadesini kullanmakta, 10. haftada ise, *“iyi bir hazırlık yapılmış, verimli bir dersti. Birbirimizi tamamlayarak ders işledik”* diye görüşünü belirtmektedir. Özel eğitim öğretmeni de benzer bir ifade ile *“Oldukça uyumluydük. Etkili ve verimli bir ders oldu.”* (h 12) diye belirtmektedir.

Öğretmenlerin birlikte öğretim yaklaşımına uygun gerçekleştirdiği derslerin verimliliği hakkındaki görüşlerinde, ilk haftalardan uygulama sonuna kadar olumlu bir seyir olduğu gözlemlenmiştir. İki farklı uzmanlık alanına sahip öğretmenin, birbirlerine duydukları saygıyla ve işbirliğine açık anlayışlarıyla özel gereksinimi olan öğrencilerin ilerlemesinde önemli bir etki yarattıkları araştırma bulgularında görülmektedir. Birlikte öğretim konusunda herhangi bir ön deneyimi olmayan her iki öğretmenin ilk hafta karşılaştıkları uyum sorunlarına karşın süreçle devam etmeleri üzerinde durulması gerekli olan önemli bir bulgudur.

İlk kez bir birlikte öğretim programı yürütmüş olan öğretmenlerin, Birlikte öğretim konusunda uygulamalar sonrasında kendilerini nasıl hissettiğine dair ifadelerine bakıldığında; uygulamanın ilk 3 haftası her iki öğretmenin de bir miktar kaygı taşıdığı ve zorlandıkları görülmektedir. Sınıf öğretmeni ilk haftaki uygulama sonunda *“Zorlandım açıkçası. Sınıf yönetimi ve konu sanki bende değilmiş gibi hissettim.”* diye düşünmekteyken, özel eğitim öğretmeni ise duygularını; *“Gerginlik ve heyecan duydum. Hem büyük grupla eğitim hem de aynı anda özel gereksinimi olan öğrencilere yeterli olabilme ve öğretmen arkadaşımınla uyumlu harekete etmeye çalışmak beni çok heyecanlandırdı”* şeklinde yansıtmaktadır.

Haftalar ilerledikçe yapılan diğer ifadeler incelendiği zaman ise, durumun kademeli olarak değişmeye başladığı, sınıf öğretmenin 9. hafta sonunda verdiği *“Çok rahattım. İşbirliği içinde olmamız hem tüm öğrencilere ulaşmamızı hem de daha az yorularak zevkli bir ders yapmamıza neden oldu.”* ifadesinden anlaşılmaktadır. İlk üç uygulama haftasında her iki öğretmenin de birbirleri ile olan uyum düzeyini puanlarken *-orta- düzeyde* uyumlu olduklarını belirttikleri ancak, uygulamalar ilerledikçe, 4. haftadan itibaren uyum düzeylerini *-Fazla-* maddesi ile değerlendirmeye başladıkları, 10. haftadan itibaren ise, aralarındaki uyumu *-Oldukça fazla-* olarak tanımladıkları görülmüştür.

Tablo 4. Birlikte Öğretim Uygulamalarının, Öğretmenlerin Değerlendirme Becerileri Üzerinde Etkililiği ile İlgili Bulgular Tablosu

Bu tabloda, uygulama sürecindeki tüm aşamalarda öğretmenler birlikte hareket ettikleri için görüşleri ayrı ayrı verilmek yerine birlikte sunulmuştur.

Birlikte değerlendirme sürecine ilişkin belirtilenler	Sınıf öğretmeni ile özel eğitim öğretmeni-nin belirttikleri temel noktalar
Değişen değerlendirme kıstasları	Birlikte öğretim uygulamaları öncesinde, daha çok büyük gruplarda bireysel gelişimleri izlemeye olanak tanımayan ve ürüne odaklı geleneksel bir değerlendirme kullanılmaktayken, birlikte öğretim uygulamaları sırasında bireysel gelişimin daha rahat izlenebileceği değerlendirme türlerinin kullanılması

Her iki öğretmen ile yapılan nitel görüşmelerde öğretmenlerin, öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerindeki değişimi değerlendirmek için, soru-cevap kâğıdı, gözlem, sürece dayalı (resimler, tahmin ve sözcük tabloları, öykü tekerlekleri, yap-bozlar, müzik ve drama gibi) ürün değerlendirme ve ev ödevlerini değerlendirme araçları olarak kullandıkları görülmektedir. Sınıf öğretmenin yukarıdaki görüşleri, programın bir alt amacı olan 'öğrencilerdeki okuduğunu anlama becerilerini geliştirme' hedefine ulaşılmış olduğu ve sınıf öğretmenin de bu süreçten memnun kaldığını akla getirmektedir.

Öğretmenin "*Özel gereksinimi olan öğrenciler birlikte öğretim uygulamalarından hem akademik hem de sosyal anlamda, arkadaşlık ilişkilerinde ve öz güven anlamında da fayda sağlamışlardır.*" ifadesi dikkate alındığı zaman, programın aslında amaç edinmediği halde, öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini geliştirmeye de yardımcı olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin benzer etkinlikleri yine birlikte planlayıp uygulayıp değerlendirerek diğer derslerde de uygulayarak kalıcılaştırmayı istedikleri görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, kaynaştırma eğitimi ortamlarında görev yapmış ve özel gereksinimi olan öğrencilerin kaynaştırılması konusunda yeterli deneyime sahip olmalarına rağmen, ilk kez kaynaştırma ortamlarında birlikte öğretim yaklaşımını bir çalışma yürüten sınıf öğretmeni ve özel eğitim öğretmenin yürütmüş oldukları birlikte öğretim süreci hakkındaki görüşleri araştırılmıştır.

Katılımcı öğretmenlerle, 14 hafta boyunca yürütülmüş olan birlikte öğretim uygulamaları öncesinde, uygulamalar süreci ve sürecin sonlanmasının ardından yapılan serbest ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığı ile öğretmenlerin birlikte öğretimin birlikte planlama, uygulama ve değerlendirme boyutlarında alan yazınla (Pratt, 2004; Gürgür, 2005; Kirch vd. 2005; Nevin vd., 2008; Cramer vd. 2010; Peper, 2010; Rice and Zigmond, 2010; Thielemann, 2011; Jarvis, 2014; Stokes, 2014; Dean,2014; Kayhan,2017) uyumlu olduğu gözlenen süreçlerden geçmiş oldukları görülmüştür. Buna göre; birlikte öğretim uygulamaları yürütmeye başlamadan önce, öğretmenlerle ayrı ayrı yapılan görüşmelerde birlikte öğretim uygulamaları sırasında sınıf yönetimi, görev ve rol dağılımı, öğrencilerin iki öğretmene vereceği tepkinin nasıl olacağı, uygulamanın başarılı olup olamayacağı konularında birtakım kaygılar taşımalarına rağmen, prog-

ramın verimliliği konusunda umutlu oldukları görülmüştür. Benzer kaygı ifadelerine, başka çalışmalarda da rastlanmaktadır (Pratt, 2004; Peper, 2010; Jarvis, 2014).

Birlikte öğretim uygulamalarının bitişini izleyen günde yeniden yapılan görüşmede ise, öğretmenlerin uygulamaları verimli ve etkili buldukları, birlikte öğretim uygulamalarının hem özel gereksinimi olan öğrencilerin hem de diğerlerinin akademik ilerlemesinde etkisini gösterdiği, hem de kendi mesleki deneyimleri ile öğretim becerilerini destekleyici özellikte olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler ayrıca, yapmış oldukları birlikte öğretim uygulamaları sırasında hem iş yüklerinin azaldığını hem de ders sırasında özel gereksinimi olan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermeye yeterli zaman bulabildiklerini belirterek, birlikte öğretim uygulamalarının mesleki gelişimlerine katkısı olduğuna inandıkları için diğer derslerde de sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu görüşleri, alan yazında yapılmış çalışmaların bulgularıyla benzerlikler taşımaktadır (Gürgür, 2005; Nevin vd., 2008; Cramer vd., 2010; Mulholland and O'Connor, 2016; Brown, 2013; Jarvis, 2014; Pratt, 2014)

Öğretmenlerin birlikte öğretim uygulamalarının planlama sürecinde; alan yazınla benzer şekilde (Gürgür, 2005; Kirch vd. 2005; Bryant and Land, 1998; McCormick vd., 2001; Keefe and Moore, 2004; Gürgür, 2005; Pratt, 2014; Kayhan, 2017) haftalık minimum 30 dakikalık oturumlar yaptığını, bu oturumlarda en çok işlenecek olan dersteki hedeflere uygun öğretimsel materyaller ve bu materyallerin uyarlamasına vakit harcadığı, bu hedefleri, bireysel farklılıklara uygun, çok duyuya hitap edecek şekilde destekleyici teknoloji kullanarak güçlendirmeye çalıştığı (Eren, 2017; Acat, 2017), hem öğretilecek materyallerde, hem de sınıfın fiziksel koşullarında düzenlemeler ön gördükleri (Bryant and Land, 1998; McCormick vd., 2001; Keefe and Moore, 2004; Gürgür, 2005; Pratt, 2014; Kayhan, 2017). Sınıf içi uygulamalardaki rol ve sorumluluğu paylaşarak, sınıf yönetimini korumaya çalıştığı (Dean, 2014; Rice and Zigmond, 2010; Thielemann, 2011) görülmüştür.

Birlikte uygulama sürecinde öğretmenlerin; birbirlerinin mesleki deneyimlerinden sıklıkla yararlandığı, önceden üzerinde anlaşılan rol ve sorumlulukları doğrultusunda, aynı anda hem özel gereksinimi olan öğrencilere hem de tüm sınıfa sık sık geribildirim ve destek sağladığı, özel gereksinimi olan öğrencilerin derslere katılımını sağlamak amaçlı söz hakkı tanınarak yüreklendirdiği, zaman ve sınıf yönetiminin kontrol altında tutulabildiği, tüm öğrenciler ve katılımcı öğretmenler açısından verimli ve eğlenceli bir ders ortamı yarattığı bir öğrenme ortamı sundukları görülmüştür. Birlikte öğretim uygulamalarının aktif ve etkili sürdürülmesi neticesinde öğretmenlerin öğretim uygulamaları sırasında daha yaratıcı ve anlık gelişen durumlara karşı daha esnek/ değişken bir program yapmayı öğrendikleri düşünülmektedir. Birlikte uygulama aşamasında elde edilen bu bulgular, diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir (Gürgür, 2005; Kirch vd., 2005; Nevin vd., 2008; Cramer vd., 2010, Kayhan, 2017).

Sınıf ve özel eğitim öğretmeninin birlikte öğretim yaptıkları dersin sonunda, öğrencilerin kazanımlarını değerlendirdikleri aşama olan birlikte değerlendirme aşamasında, geleneksel yöntemlerden farklı olarak; drama, resim, kes-yapıştır, olay sıralama kartları, müzik gibi sürece dayalı ürün değerlendirmelerinin yanı sıra, soru-cevap kağıtları gibi farklı ölçme araçları da kullanarak değerlendirme boyutunda klasik/ geleneksel ve tek boyutlu ölçümlerden çıkararak bireysel gelişimin daha net görülebileceği değerlendirme türleri kullanmıştır. Kaynaştırma or-

tamlarında geleneksel öğretim ve değerlendirme şekilleri ile öğrencilerin gerçek performansları hakkında yeterli bilgilere ulaşılamayacağı belirtilmekteyken (Gök ve Şahin, 2009), çok boyutlu değerlendirmelerin özel gereksinimi olan öğrencilerin bireysel gelişimlerine dair daha fazla yol gösterici olacağına değinilmektedir. (Gök ve Şahin, 2009; Eren, 2017) araştırmanın bulguları da bu bakımdan alan yazınla uyumluluk göstermektedir.

Birlikte öğretimin başarılı sonuçlar elde edilmesinde etkili planlama, öğretmenler arasındaki mesleki ve kişisel uyum, öğretmen ilişkisi, derslerde ek hizmetler/programlar sunmanın, birlikte öğretimin başarısında etkili olduğu (Walther – Thomas, 1997; Bixler, 1998; Mc Cormick vd., 2001; Rice and Zigmond, 2010; Pratt,2014; Abbye - Taylor, 2014; Stokes, 2014) belirtilmektedir.

Yürüttükleri birlikte öğretim programlarını hem çocukların akademik ilerlemeleri hem de kendi mesleki gelişim ve iş yükü paylaşımı açısından oldukça verimli bulan ve süreçten memnun olan öğretmenlerin kendi alanlarında sahip oldukları deneyimleri etkili ve birbirlerinin alanlarına saygı içinde yoğunlaşarak amaç birliği yaptığı görülmektedir. Uyum ve amaç birliği içinde hareket eden iki öğretmenin arasındaki etkileşimin, birlikte öğretim uygulamalarını başarılı sonuçlar almaya taşıdığı düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular, kaynaştırma ortamlarında bulunan özel gereksinimi olan öğrencilerin akademik ve sosyal gereksinimlerine cevap vermede, sınıf ve özel eğitim öğretmeninin ilk kez yürütmüş oldukları birlikte öğretim uygulamalarının oldukça olumlu etkiler sağladığı görülmüştür. Bu etkilerin başında da her iki öğretmenin de hem mesleki doyum hem iş yükü paylaşımı hem de öğretimsel ortamları düzenleme gibi başlıklarda mesleki deneyim sağlaması yoluyla kendisini gösterdiği görülmüştür. Kıbrıs'ta henüz yaygınlaşmamış birlikte öğretim uygulamaları konusunda daha önce yürütülmemiş olan bu çalışmanın bulgularından hareketle, aşağıdaki önerilerin yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

1. "Birlikte öğretim uygulamaları"nın olumlu kazanım ve etkilerinin örnek teşkil etmesi ve öğretmenlerin birlikte öğretim uygulamalarını yaygınlaştırılması amacıyla, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile işbirliği içinde sınıf öğretmenlerine hizmet içi eğitim kursları düzenlenebilir.
2. Okullarda öğretmen olarak yetişecek öğretmen adaylarının programlarında birlikte öğretim uygulamalarına yer verilerek bu konuda beceri kazanmaları sağlanabilir.
3. Okul yöneticileri ile yapılacak hizmet içi eğitim kursları aracılığı ile, okul yönetimlerinin birlikte öğretim uygulamalarını desteklemek için yapabilecekleri şeyler konusunda bilgilendirilmesi sağlanabilir.
4. Birlikte öğretim uygulamalarının farklı derslerde ve farklı modellerle deneneceği pilot uygulamalar yapılması ile birlikte öğretim yaklaşımlı uygulamaların yaygınlaştırılmasına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Ek Bilgi

Ek1. Birlikte Öğretim Uygulamaları Yürütülen Derslerin, Haftalara Göre Detayları

Hafta	Metin Adı	Kullanılan Stratejiler	Ölçme- Değerlendirme
1	<i>Temizlik Görevi</i>	Zihinde canlandırma, Göz gezdirme, ön bilgileri kullanma, Model olma Rehberli Uygulama Bağımsız uygulama, Koro okuma, Görsel kelime Kartı oluşturma, Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
2	<i>Oyun Kartları</i>	Göz gezdirme, Akıcı okuma, Kelime tanımlama, Özetleme, Sorulara cevap verme,	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
3	<i>Kardeş Sevgisi</i>	Ön bilgileri harekete geçirme, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Hikâye haritası, Sorulara cevap verme	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
4	<i>Yalnızlığın Sonu</i>	Beklenti oluşturma, Göz gezdirme, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanıma, Öykü tekerleği, Soru-cevap, Drama	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
5	<i>Dağın Oda</i>	Beklenti oluşturma, Tahminde bulunma, Video-Görsellerden yararlanma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Soru cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
6	<i>Yalının Sonu</i>	Beklenti oluşturma, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Bağ kurma Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
7	<i>İsmail'in Hastalığı</i>	Ön deneyimleri harekete geçirme, Bağ kurma, Tahminde bulunma, Video-görsellerden yararlanma, Akıcı okuma, Kelime Ta-	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soru-

		nımlama, Özetleme, Soru- cevap	ları
8	<i>Kirli Eller</i>	Dramatizasyon, Ön deneyimleri harekete geçirme, Tahminde bulunma, Zihinsel imaj oluşturma, Akıcı okuma Stratejisi, Kelime Tanımlama Stratejisi, Duyuşsal imaj Oluşturma stratejisi, Özetleme Stratejisi, Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
9	<i>Bozulan Telefon</i>	Ön deneyimleri harekete geçirme, Beyin fırtınası, Beklenti oluşturma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Öykü sıralama, Soru cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
10	<i>Caddeye Kaçan Top</i>	Video-görsellerden yararlanma, Beklenti oluşturma, Ön deneyimleri harekete geçirme, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Zihinsel imaj oluşturma, Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
11	<i>Ekmeksiz Çorba</i>	Beyin fırtınası, Beklenti oluşturma, Ön deneyimleri harekete geçirme, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Öykü sıralama, Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
12	<i>Boncuk'un Temizliği</i>	Beyin fırtınası, Beklenti oluşturma, Ön deneyimleri harekete geçirme, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Öykü sıralama, Soru-cevap	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
13	<i>Kırılan Ağaç Dalları</i>	Ön deneyimleri harekete geçirme, Beklenti oluşturma, Video-görsellerden yararlanma, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Öykü sıralama, Soru-cevap , Müzikli drama	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değerlendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
14	<i>Bisiklet Kazası</i>	Ön deneyimleri harekete geçirme, Bağ kurma, Beklenti Oluş-	Kalıcı ürün değerlendirmesi (Çalışma yapraklarının değer-

		turma, Tahminde bulunma, Akıcı okuma, Kelime Tanımlama, Özetleme, Öykü tekerleği, Soru-cevap verme Video-Görsellerden yararlanma	lendirilmesi), Gözlemler, Metne ait değerlendirme soruları
--	--	---	--

KAYNAKÇA

- Abbye-Taylor, S. (2014). *Characteristics of successful co-teaching experiences in classrooms with general and special education students*. (Order No. 3578568, Northcentral University). <https://search.proquest.com/docview/1501712081?> (Erişim tarihi: 12.6.2017)
- Acat, B. (2017). Sınıf yönetimi, Öğrenme İklimi Oluşturma. *Etkili Öğretim Yöntemleri* (s. 68-102) içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akçamete, G. ve Gökbulut, Ö. D. (2018). Opinions of Classroom Teachers on Reading Comprehension Difficulties, Inclusion Education and Co-Teaching. *Quality & Quantity, C/S. 52(1): 791-806.*
- Arguelles, M., Hughes, M. ve Schumm, J. (2000). Co-teaching: A Different Approach to Co-Teaching. *Principal, C/S. 79(4): 4850-51.*
- Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, Destek Hizmetler ve Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, C/S. 2(04): 35-45.*
- Beninghof, A. M. (2012). *Co-teaching That Works: Structures and Strategies For Maximizing Student Learning*. United Kingdom: John Wiley & Sons.
- Bixler, L. L. (1998). *Perceptions of Co-Teachers: An Exploration of Characteristics and Components Needed For Co-Teaching*. <https://shareok.org/bitstream/handle/11244/5614/9826295.PDF?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi: 26-04-2018)
- Brown, N. B., Howerter, C. S. ve Morgan, J. J. (2013). Tools and Strategies for Making Co-Teaching Work. *Intervention in School and Clinic, C/S. 49(2): 84-91.*
- Brown, P. A. (2013). *A Survey of Professional Development for Co-Teaching*. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global.(1475251592). <https://search.proquest.com/docview/1475251592?> (Erişim tarihi: 05-03-2019)
- Bryant, M., Land, S.(1998). Co-Planning is The Key to Successful Co-Teaching. *Middle School Journal, C/S. 29(5): 28-34.*
- Choate, J.S. (2000). Basic Principles of Inclusive Instruction. In *Successful Inclusive Teaching: Proven Ways to Detect and Correct Special Needs* (3rd Ed.), USA: Allyn and Bacon
- Cook, L. ve Friend, M. (1995). Co-teaching: Guidelines for Creating Effective Practices. *Focus on Exceptional Children, C/S. 28(3): 1-16.*

- Cramer, E., Liston, A., Nevin, A., Thousand, J. (2010). Co-teaching in Urban Secondary School Districts to Meet The Needs of All Teachers and Learners: Implications for Teacher Education Reform. *International Journal of Whole Schooling, C/S.* 6(2):59-76.
- Dean, S. D. (2014). *Teacher Perceptions of Collaborative Teaching in an Alabama City Public School: A Case study* (Order No. 3645592). Available from ProQuest Dissertations&Theses Global.(1639088823). <https://search.proquest.com/docview/1639088823> (Erişim tarihi: 01-02-2019).
- Eren, E. (2017). Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu. *Etkili Öğretim Yöntemleri* (s. 204-224) içinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ford, J. (2013). Educating Students with Learning Disabilities in Inclusive Classrooms *Electronic Journal for Inclusive Education, C/S.* 3(1): 1-20.
- Frattura, E. M. ve Capper, C. A. (2007). *Leading for Social Justice: Transforming Schools for All Learners*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Gable, R.A. ve Hendricson, J.M. (2000). 'Teaching All The Students: A Mandate for Educators' in *Successful Inclusive Teaching: Proven Ways to Detect and Correct Special Needs* (3rd Ed.) USA: Allyn and Bacon
- Gable, R.A., Korinek, L. veMc Laughlin, V. L. (2000). 'Collaboration in The Schools: Ensuring Success' in *Successful Inclusive Teaching: Proven Ways to Detect and Correct Special Needs* (3rd Ed.) USA: Allyn and Bacon.
- Gök, B. ve Şahin, A. E. (2009). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Değerlendirme Araçlarını Çoklu Kullanımı ve Yeterlik Düzeyleri. *Eğitim ve Bilim, C/S.* 34(153).
- Gürgür H. (2005). Kaynaştırma Uygulamasının Yapıldığı İlköğretim Sınıfında İşbirliği ile Öğretim Yaklaşımının İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Jarvis, M. A. (2014). *Feasible Interventions: Bridging the Gap Between Co-Teachers* (Order No. 3617788). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. 187 (1528550372). <https://search.proquest.com/docview/1528550372> (Erişim tarihi: 12-01-2019).
- Kayhan, N. (2016). Birlikte Öğretim Yaklaşımlarından Bir Öğretim Yapan Bir Gözlemci Modelinin Kaynaştırma Ortamlarındaki Sınıf Öğretmenlerinin Etkili Öğretim Becerilerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Keefe, E. B., Moore, V. ve Duff, F. (2004). The Four "Knows" of Collaborative Teaching. *Teaching Exceptional Children, C/S.* 36(5): 36-42.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Özel Eğitim Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri *Özel eğitim* (s. 17-29) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Kirch, S. A.; Bargerhuff, M. E.; Turner, H. ve Wheatly, M. (2005). - Inclusive Science Education: Classroom Teacher And Science Educator Experiences In Class Workshops. *School Science & Mathematics, C/S.* 105(4):175-196.

- Lee, V. E., ve Smith, J. B.(1999). Social Support and Achievement For Young Adolescents in Chicago: The Role of School Academic Press. *American Educational Research Journal*, C/S.36(4): 907-945.
- Lewis, R.B. ve Doorlag, D.H. (1999). *Teaching Special Students in General Education Classrooms*. (5th Ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Mäkinen, M. (2013). Becoming Engaged in Inclusive Practices: Narrative Reflections on Teaching as Descriptors of Teachers' Work Engagement. *Teaching and Teacher Education*, C/S. 35(1): 51-61.
- McCormick L, Noonan M. J., Ogata, V. ve Heck R. (2001). Co-Teacher Relationship and Program Quality: Implications for Preparing Teachers for Inclusive Preschool Settings. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, C/S. 36(2): 119-132.
- Mickley, J. (2001). *Full Inclusion is Not Least Restrictive Environment for All Students with Disabilities*.(online). <http://san183.sang.wmich.3edu/sped603/papermickley.html>. (Erişim tarihi: 24.03.2019)
- Mulholland, M. ve O'Connor, U. (2016). Collaborative Classroom Practice for Inclusion: Perspectives of Classroom Teachers and Learning Support/Resource Teachers. *International Journal of Inclusive Education*, C/S. 20(10):1070-1083.
- Murawski, W. W. ve Dieker, L. A. (2008). 50 Ways to Keep Your Co-Teacher: Strategies for Before, During And After Co-Teaching. *Teaching Exceptional Children*, C/S. 40(4):40-48.
- Nevin, A., Cramer, E., Salazar, L. ve Voigt, J. (2008). Instructional Modifications, Adaptations, and Accommodations of Co-Teachers Who Loop: A Descriptive Case Study. *Teacher Education and Special Education*, C/S. 31 (4): 283-297.
- Pancsofar, N. ve Petroff, J. G. (2016). Teachers' Experiences with Co-Teaching As a Model for Inclusive Education. *International Journal of Inclusive Education*, C/S. 20(10):1043-1053.
- Peper, K. A. (2010). *Teacher Perception of Co-Teaching on Student Outcomes: A Qualitative Phenomenological Study* (Order No.3417612). Available from ProQuest Dissertations&ThesesGlobal.(748309419). <https://search.proquest.com/docview/748309419?> (Erişim tarihi: 01.02.2019)
- Pratt, S. (2014). Achieving symbiosis: Working Through Challenges Found in Co-Teaching to Achieve Effective Co-Teaching Relationships *Teaching and Teacher Education* C/S. (41): 1-12.
- Rice, D. ve Zigmond, N. (2010). Co-Teaching in Secondary Schools: Teacher Reports of Developments in Australian and American Classrooms. *Learning Disabilities Research & Practice*, C/S. 15(4): 190-197.
- Salend, S.J (1998). *Effective Mainstreaming*. New Jersey: Merrill Publishing.
- Sileo, J. M. (2011). Co-teaching: Getting to Know Your Partner. *Teaching Exceptional Children*, C/S. 43(5): 32-38.
- Stokes, T. L. (2014). *Effective Co-Teaching in Secondary Classrooms: Strategies That Best Support Spe-*

- cial Education Students with Deficits in Reading Comprehension*. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1611246654). <https://search.proquest.com/docview/1611246654> (Erişim tarihi: 08.01.2019)
- Thielemann, E. S. (2011). *Teachers' Perceptions of Their Co-Teaching Relationships* (Order No. 3461899). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (881293675). <https://search.proquest.com/docview/881293675> (Erişim tarihi: 12-03-2019)
- Thousand, J. S., Nevin, A. I. ve Villa, R. A. (2006). Collaborative Teaching: Critique of The Scientific Evidence. In L. Florian (Ed.), *International Handbook on Special Education Research*, (pp. 417-428). Thousand Oaks, CA: Sage International.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, C/S. 6(4): 543-559.
- Vaughn, S., Schumm, J. S. ve Arguelles, M. E. (1997). The ABCDE's of Co-Teaching. *Teaching Exceptional Children*, C/S. 24: 67-74.
- Walther-Thomas, C. S. (1997). Co-Teaching Experiences: The Benefits and Problems that Teachers and Principals Report Over Time. *Journal of Learning Disabilities*, C/S. 30(4): 395-407.
- Wilson, G. L. (2016). *Co-Planning for Co-Teaching: Time-Saving Routines That Work in Inclusive Classrooms*. USA: (ASCD Arias). ASCD.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 52-66

Geliş/Submitted/ Отправлено: 19.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 27.08.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44349

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkiye

mustafasolmaz@yyu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-3323-7448

AVRUPALI VE AFRİKALI PARMAK ÇOCUKLAR¹

EUROPEAN AND AFRICAN TOM THUMBS

Öz

Her toplum; çocuklarını ülkesinin geleceği olarak gördüğünden, geleneksel değerlerini çocuğa aktarmak için masalları kullanır. Masallar çocukları geleceğe hazırlamaya yönelik anlatılar olsa da; yaşam şekillerinin farklı olması, aynı tipteki masallarda bile, olaylara yaklaşım tarzlarını, anlatım biçimlerini değiştirebilmektedir. Masal içerisinde anlatılanlardan bir kısmı, her ne kadar akıl ve mantıkla bağdaşmayan hayali ürünler gibi görünse de, çocuğun topluma uyum sağlamasına destek vererek, onun, toplum açısından doğru ya da yanlış görülen davranış tarzlarını öğrenip uygulamasına katkı sağlar. Çünkü kültürlerin oluşumuna çevrenin ve yaşam biçiminin büyük etkisi vardır. Bu yüzden, toplumsal değerleri yansıtan masalların kurgularında benzerliklerin yanında, içeriklerinin de farklılaşması doğaldır. Masallar içerisinde; periler, devler, cüceler gibi varlıklar bulunsa da, masal kahramanı olarak parmak çocuk pek bulunmaz. Fransız, Alman gibi Batı kökenli edebiyatlar-

¹ **Cite as/Atıf:** Solmaz, M. (2020). Avrupalı ve Afrikalı Parmak Çocuklar, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 52-66. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44349>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

da olanlar ise, benzer kültürlerden beslendikleri için, içerik olarak genellikle birbirlerine benzerler. Yüzyıllar boyunca, Afrika'nın diğer insanları gibi Batı sömürüsü altında kalan Nijer toplumu; dilinden günlük yaşantısına kadar birçok alanda Batı adetlerinden, alışkanlıklarından etkilenmesine rağmen, kendi benliğini belli oranda korumuş, benzerlerinden yaklaşık iki yüz yıl sonra yazıldığı halde, İzé-Gani masalı ile onları sömürenlerden farklı olduklarını ortaya koymasını bilmiştir. İncelememizde, Alman edebiyatından Grimm kardeşlerin 'Parmak Çocuk' masalı ile Nijer edebiyatından Boubou Hama'nın parmak çocuk masalı olan 'İzé-Gani'nin benzeyen ve benzemeyen yönleri ele alınarak karşılaştırmaları yapılacaktır. Böylece, yaşam biçimlerinin farklı olmasının aynı türdeki masaları bile nasıl etkilediği, edebiyatımızda pek incelenmeyen Afrika edebiyatından bir örnekle gösterilecek, karşılaştırmalı edebiyat alanına farklı bir edebiyattan katkı sunulmuş olacaktır.

Anahtar Sözcükler: parmak çocuk, kültür, masal, cüce, aykırılık

Abstract

Since every society sees its children as the future of the country, it uses fairy tales to convey its traditional values to the children. Although fairy tales are narratives aiming to prepare children for the future; that the ways of living are different can change the way they approach events, and the phraseology, even in the same type of fairy tales. Although some of the things told in the tale seem like imaginary products that are incompatible with reason and logic, they support the child's adaptation to the society and contribute to learning and applying the behaviors that are seen as right or wrong in terms of society. This is because the environment and lifestyle have a great influence on the formation of cultures. Therefore, it is natural for the contents of fairy tales that reflect social values to be different along with their similarities. Even though there are beings like fairies, giants, dwarfs in fairy tales, there are not many examples of Tom Thumb as a fairy tale hero. Those in western literature such as French and German are generally similar in content because they are fed from similar cultures. Niger society, which has been under western exploitation for centuries like other peoples of Africa, has succeeded to protect its own personality to a certain extent although it was influenced by western customs and habits in many areas from its language to daily life, and with the İzé-Gani tale, Niger culture has shown that it is quite different from those who exploited them. In this study, we will compare the similar and unlike aspects between Grimm brothers' Thumbling tale from German literature and İzé-Gani which is the Tom Thumb tale of Boubou Hama from Niger literature. Thus, how different life styles affect even fairy tales of the same type will be shown with an example from African literature, which has not been studied much in our literature, and a contribution from a different literature will be presented to the field of comparative literature.

Keywords: Tom Thumb, culture, tale, homunculus, contradistinction

GİRİŞ

İnsanla ilgili her şey edebiyatı ilgilendirir. Bu yüzden çocuk edebiyatı yaşantımızda önemli bir yer işgal eder. Çocuğun doğumundan büyüyüp geliştiği, yetişkin hale geldiği döneme kadar geçirdiği süreç, gelecekteki yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Bazen *“Yazınsal metindeki bir cümle, bir sözcük bize beklenmedik ufuklar açabilir; yeni, hissedip de anlatamadığımız, dile getiremediğimiz ya da farkına varamadığımız bir duyguyu, bir düşünceyi akla getirebilir, yaşatabilir”*. (Uçan, 2006: 25) Bu etkileyici sözcükler; güncel yaşamdan ayrı olarak, masal ya da bir başka metinde karşımıza çıkabilir.

Edebiyat, toplumsal yapılara göre değişiklik göstereceği için, ortaya çıkardığı ürünler de bulunduğu toplumların yapısını, kültürünü, yaşam biçimini yansıtır ve onu biçimlendirir. İnsanın var oluşundan itibaren sürekli iç içe olduğu edebiyat *“...insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve etkili bir biçimde ortaya koyan bir sanattır”*. (Kavcar, 1994: 4)

Her toplumun vazgeçilmezleri olan masallar; kalpleri saf ve temiz olan çocukların eğitimi açısından önemli araçlardan birisidir, onların hayal dünyasını besleyip geliştirerek, değer yargılarını öğretir ve onları buldukları toplumun yaşantısına hazırlarlar. Sözlü geleneğin yaşamasını da sağlayan masallarda her türlü düşünceye, varlığa yer vardır. Orada; yaşantımızda olmayanlar olur, yapılamayacaklar yapılır. Böylece çocuğun hayal dünyası genişletilerek ufku açılır. Cesareti, korkuyu, iyiyi, kötüyü, adetleri, gelenekleri, yapılacak ya da yapılmayacak olanları öğrenir, hafızasının bir köşesine yerleştirir.

Masallardaki olayların gerçeklerle örtüşmesi gibi bir düşünce yoktur. *“Yazın metninin temel özelliği, gerçekle örtüşmek, diğer bir anlatımla gerçekle doğrulanmak gibi yükümlülüğü olmamasında yatar”*. (Polat, 2006: 19) Bu, çocukların gerçeği aramak gibi bir kaygılarının olmadığını, hayallerine her şeyi sığdırabileceklerini gösterir. Çünkü masallar, *“hayatta evrensel olanı yansıtır. Olanı değil, olabilir olanı”*. (Moran, 1978: 23) Bu yüzden masallarla büyüyen çocukların hayal güçleri diğer çocuklardan çok daha fazladır.

Çocuğun güçlüklerin üstesinden nasıl gelebileceğini göstermek amacıyla, yazılı metin olarak ilk kez Sümer yazıtlarında, sonraki dönemlerde hemen her edebiyatta, devler, canavarlar gibi devasa varlıklar bulunur. Burada çocuk, kendisinden kat be kat büyük olan bazen insan görünümünde, bazen de çirkin yaratıklar şeklinde olan devleri yenebileceğini öğrenir, güçlüklerin üstesinden gelebileceği düşüncesi bilinçaltına yerleşir. Ele alacağımız her iki masalda da kahramanlarımız, gerçek insan boyutundan çok küçük olmalarına rağmen, tıpkı dev masallarında olduğu gibi, güçlüklerin üstesinden gelinebileceğini gösterirler. Metinlerde anlatılanlar, çocuklar kadar hayal dünyası geniş olmayan ve daha gerçekçi düşünen yetişkinler için, her ne kadar mantık sınırlarının dışında olsa da, çocuğun ruh dünyasını besler, arada geçen kültürel unsurları özümsemesini sağlar. Böylece, insanlığın ortak mirası ve vazgeçilmezi olan doğanın biyolojik çeşitliliğinin korunması, yeniliklere açık olma gibi farklı unsurlar anlatılarak gelecek nesillere aktarılmış olur

Masallar; önceki dönemlerde de çocukları eğiten, eğlendiren, hoşça vakit geçirmelerini sağlayan birer araç gibi görülür. Ancak günümüzde eğitici yönleri daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Çocuk ilk olarak çevresinde konuşulan ve masallarda geçen sözcüklerle içli dışlı olur, onları öğrenir. *“Çocuğa anadilinin bir işçi elindeki alet gibi nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu*

dilin türlü hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiye kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yaklaştırıcı duyguyu, ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı sıra başında ama her halde onlardan daha geniş ölçüde ilk aşılardan masallardır” (Boratav 1992: 15). Anlatı içerisinde geçen duygu, düşünce ve olaylar ile bunlara bağlı şekilde ortaya çıkan davranış biçimleri, çocuğun gelecek yaşantısındaki kişiliğinin oluşmasında önemli unsurlardır. Masallar basit birer anlatı gibi görünmelerine rağmen, çocukların ruh dünyalarını besledikleri, ana dilindeki incelikleri, toplumun değer yargılarını öğrettikleri için önemlidir.

Dünyanın farklı kültürlerinde her zaman var olmuş ve olmaya devam eden devasa varlıklar ve normal boyuttaki insanlar her toplumun masallarında bulunmasına rağmen, boyutu çok küçük olan ‘Parmak Çocuk’ masalları sadece birkaç edebiyatta karşımıza çıkar. Bunlar; Batı Edebiyatı içerisinde yer alan Fransız yazar Charles Perrault’nun (1628-1703) yazdığı Parmak Çocuk ile Alman masal yazarları Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) Grimm Kardeşlerin yazdıkları Parmak Çocuk masallarının yanında, Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen tarafından yazılan Parmak Kız masalıdır. Nijer’li yazar Boubou Hama’nın (1906-1982) yazdığı İzé-Gani adlı hikâye de, Batı Edebiyatı dışında, Afrika Edebiyatı içerisinde bulunan bir diğer parmak çocuk masalıdır.

Her edebiyat ürünü; eğitim, eğlence ya da ideoloji gibi bir amaca hizmet eder. Masallar ise, genel olarak, Parmak Çocuk masalında olduğu gibi, eğitim ve eğlenceyi ön planda tutarken İzé-Gani’de din ideolojisini ön plana çıkarma eğilimi vardır. Bu, masallarda fazla rastlanılmayan bir durumdur. İnceleyeceğimiz iki masalda olduğu gibi diğer masalarda da insani gerekçelerden dolayı benzerlikler, kültürel kodlardan dolayı farklılıklar vardır. Bizim için bu iki masalın ön plana çıkması ve incelemek için ele almamıza neden olan temel unsur, her ikisinin de, fiziki olarak diğer masal kahramanlarından farklı boyutlarda olmaları, ancak işlevsel olarak boyutun önemsiz olduğunu, önemli olanın akıl ve cesaretle yattığını göstermesidir. Birincisinde korku, sevgi, acıma gibi duygular ön plana çıkarken diğerinde acımasızlık ve hükmetme önlenir.

Masallarda anlatılanların bir kısmı, yetişkinler açısından akıl ve mantıkla bağdaşmayan hayali ürünler olsa da, çocuğun ruh dünyasına uygun olduğu için, kültürel anlamda topluma uyum sağlamasına katkı sağlar. “Çocuk, daha çok mantık düzeninin dışında, “hem bu hem o alanında yasar; (...) Bu yüzden çocuğun davranışları sık sık yadırganır”. (Oflazoğlu, 1987: 224-225) Metinde geçen olaylar ve kurallar, toplum açısından doğru ya da yanlış kabul edilen davranış biçimlerini oluşturduğu için, onları öğrenip uygulamasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlar. Böylece kültürel kimlik oluşur ve varlığını sürdürmeye devam eder.

Sözlü olarak aktarılan masalarda, anlatıcının cümlelerdeki vurgusu, ses tonu, vücut diliyle gösterdikleri, çocuğun konuşma, dinleme becerilerinin gelişmesini sağlar ve birden fazla duygusunu harekete geçirerek, yaşamında neleri benimsemesi ya da reddetmesi gerektiği konusunda bir fikir verir. “Öykünün bütününü kavramada kelime ve cümle tekrarlarının önemi vardır. Çocuk, tekrarlar yardımıyla öykünün bütününe ulaşırken dil egzersizi de yapar”. (Akbayır-Şahin, 2005: 197) Masal içinde geçen kişilikler üzerinden kendisine bir rol model bularak onları taklit etmeye çalışır, ileri yaşlarda kendi kişiliğini bulur. Kendi toplum değerlerine uygun olarak anlatılan masallar, onun toplumun değer yargılarına ters düşmeden yetişmesine, topluma uyum sağla-

masına destek verir. Geleceğe karamsar bakmak yerine umutlu olmayı, sabırla birçok zorluğun aşılabileceğini, dostlukların önemini, saygının, sevginin, bağışlayıcılığın kişiye nasıl bir değer kattığını görmüş olur. Hatta denilebilir ki, eski terbiye sisteminde, genel olarak verilmeye çalışılan dersler, masalarda bir bütün olarak bulunur (Sakaoğlu 1992: 51).

İnceleyeceğimiz birinci masalda okuyucuya, aklını kullanan kahramanın maceralı bir şekilde, zorlukların üstesinden gelerek mutlu yuvasına dönüşü eğlenceli bir biçimde anlatılır. İkincisinde ise; masalın ait olduğu kültürün bulunduğu ortama uygun olarak, yaşamın acımasız ve zorluklarla dolu olduğu gösterilirken, Hıristiyanlık inanç unsurları ön plana çıkarılarak düşünce gerisinde dini temeller oturtulmaya çalışılır. Birincisinde temel amaç eğlence olurken ikincisinde temel amaç dini ideolojinin yerleştirilmesidir.

Ancak, inceleyeceğimiz masallardaki kahramanların boyutları aynı olmasına rağmen, Batı edebiyatındaki parmak çocuk masalları ile Nijer edebiyatındaki parmak çocuk masalı arasında farklılıklar vardır. Çünkü kültürlerin oluşumuna çevrenin ve yaşam biçiminin büyük etkisi vardır. Bu yüzden, kültürü yansıtan masalların kurgularında benzerliklerin yanında, içeriklerinin de farklılaşması doğaldır. Çalışmamızda Grimm kardeşlerin Parmak Çocuk masalı ile Boubou Hama'nın yazmış olduğu İzé-Gani adlı masal arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılacaktır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından her iki masalın da özetini verirken, başlıklar halinde anlatmak yerine, bir bütün olarak kısa birer özetle yetinmenin daha yararlı olacağı kanısındayız.

Grimm kardeşlerin Parmak Çocuk masalında iyi kalpli çalışkan bir oduncu ile karısı vardır. Mutlu bir yaşamları olmasına rağmen çocuklarının olmaması onları üzer ve parmak kadar da olsa bir çocukları olması için dua ederler. Parmak Çocuk dünyaya gelir, herkes mutludur. Çocuk, aileden habersiz oyun oynamak için dışarı çıktığında, daha önce bu kadar küçük birini görmeyen diğer çocuklar onu kavanoza kapatmak isteyince kahramanımız oradan kaçarak evine döner.

Başka bir gün, babasının odun kesmeye gideceğini öğrenince, onunla birlikte ormana gider, oradaki ortandan hoşlanır. Ertesi gün, aynı güzellikleri tekrar görmek amacıyla, babası uyurken, onun arabadan çözmeyi unuttuğu atın kulağına biner ve deh diyerek ormanın yolunu tutar. Etraftaki evleri soyan iki hırsız, tesadüfen atın tek başına gittiğini görürler ve onu takip ederler. Ormanda atı yakalayan hırsızlar parmak çocuğu göremezler, ama çocuk kendisini gösterir ve onlarla tanışır. Çocuk, hırsızların kötü düşünceli kişiler olduğunu fark edince bir fare deliğine kaçar. Fareye başından geçenleri anlatır, geceyi orada geçirir. Sabahleyin, nilüfer yaprağına binerek dereden geçer, akşam olunca lalenin içinde geceyi geçirir. Ertesi gün akşama kadar yürüyen Parmak Çocuk, uyumak için güvenli bir yer olarak gördüğü bir samanlığa girer. Samanların üzerinde uyur, ancak sabahleyin, inek samanlarla birlikte onu da yutar. İnek sağmaya başlayan sahibi, ineğin midesinde bağırarak çocuğun sesini duyar ve korkuyla kaçarak köyün yaşlı dedesine durumu anlatır. İneği keserler, midisini bir ağacın altına bırakırlar. Çocuk mideden dışarıya çıkmaya çalışırken, mideyi olduğu gibi yutan aç bir kurt, doymadığı için küme girer ama köylülerin elinden güçlükte kurtulur.

Kurt korkuyla yeni yiyecek ararken, midesinde olan Parmak Çocuk ona yiyeceği bol olan bir yer bildiğini söyler ve kendi evinin yolunu tarif eder. Kurt eve varır, ancak akşamın

olmasını bekler. Hava kararınca mutfak penceresinden içeriye girerek ne bulduysa yer. Karnı şişen kurt dışarıya çıkamaz. Bu arada ev sahipleri gelir, kurdu dövmeye başlar. Tam bu sırada Parmak Çocuk bağırmağa başlayınca ailesi kurdu bayıltıp karnını yararak çocuklarını çıkarırlar. Kurdu karnını dikerek köyün dışına bırakırlar ve çocuklarıyla mutlu bir yaşam sürerler.

Boubou Hama'nın parmak çocuğu İzé-Gani masalında ise, ailenin çocuk isteğinden söz edilmez, babası çocuk doğmadan öldüğü için aile fakir ve mutsuzdur. Ancak kahramanımız annesinin karnında iken annesine seslenir, korkmaması gerektiğini, onun oğlu olduğunu söyler. Babasının ölümünden sonra yalnız ve mutsuz olan annesine, onu mutlu etmek için babası ne yaptıysa, doğduktan sonra onları yapacağını söyleyerek ona moral verir. Annesine; kendisine İzé-Gani adını verdiğini ve onu mutlu edebilmek amacıyla kendisinin zamanından önce doğmak istediğini, bunun için neler yapması gerektiğini anlatır.

İzé-Gani doğunca, annesine hemen onu yıkayıp giydirmesini, taramasını, çünkü onu mutlu etmek için yapılması gerekenleri bir an önce yapmak istediğini söyler. Annesi de ona; mademki konuşabildiğini, o halde bu söylediklerini kendi başına yapabileceğini söyler. O da kendi başına yıkanır, giyinir, parfümünü sürüp, karnını doyurur. Evde iki gün geçirdikten sonra, üçüncü gün, artık kendisinin büyüdüğünü, eğlenecek yaşa geldiğini söyler, sonra köydeki çocuklarla oynamaya gider.

Köy çocuklarının lideri onunla oynamak istemez ve onu iteler. Buna kızan İzé-Gani, çocuğun kolunu kırar. Haber duyulunca, kralın adamları onu saraya götürür. Krala, orasının kendi köyü olduğunu ve yoluna çıkmamasını söyler. Şaşırın kral, ona kim olduğunu, nerede oturduğunu sorar ve arkadaşının oğlu olduğunu öğrenir. Kral, çocuğun doğumuyla ilgili konuşmak için annesini getirir. Annesi, hamilelikte olanları anlatır, çocuğun karnundayken konuşmaya başladığını, doğduğunda dünyaya hâkim olacağını söylediğini anlatır. İzé-Gani de krala, çocukluk süresinin yedi gün olduğunu, hem eğlenip hayattan zevk almak, hem de gençleri bezdirmek ve onları uslandırmak için şiddete başvuracağını, kendisine izin vermesini söyler. Kral izin verir, ancak İzé-Gani, kralı deneyeceğini söyler ve gider. Kral, saray erkânına, çocuğun dünyadaki düzensiz işleri düzene koymak için geldiğini söyler.

İzé-Gani; doğumunun beşinci gününde evden çıkar, köyün kuyusunu doldurur, kuyu çevresindeki koyun ve keçi sürüsünü tek tek öldürdükten sonra sığır sürüsü ile birlikte kralın en sevdiği boğasını telef eder, kralın en sevdiği devesini keser. Kralın sahip olduğu her şeyi kırar, yok eder. Kralın katırını öldürür, çobanın sol gözünü çıkarır. Yaşlı kadınla yaşlı erkeğe, cüzamlıya, bir köre, felçli bir adama eziyet eder. Köylü, onu annesine ve krala şikâyet eder. İzé-Gani, eve döndüğünde annesini ağlar görünce ona, yaptıklarının bilinçli olduğunu, bu yaptıklarına kralın izin verdiğini, bu yüzden suçlunun o olduğunu söyler. Altıncı gün, krallık yüksek mahkemesine çıkar. Mahkemeye, yaptıklarının sorumlusunun kendisi ile birlikte ona izin veren kral olduğunu söyler ve savunmasını hazırlamak için yarına kadar izin ister.

Ertesi gün krallık büyük mahkemesi hazırlığını yaparken kralın atını bir aslan, yargıcın karısının koyununu da bir panter parçalar. Bir fil, kadınların tahıl ambarına girişini engeller, cinin kötü kokusu saraya kadar yayılır. Köyden bir kız koşarak gelir, İzé-Gani'ye olanları anlatır. O da; annesinden, babasının gürzünü, mızrağını, ok ile yayını alır. Bütün saray erkânı ve köy halkı olay yerine toplanır. Çocuk, aslan ile panteri öldürdükten sonra filin başını gövdesin-

den kesip ayırır. Kuyu kenarında, dişleri kılıçlardan daha uzun dev bir cin ortaya çıkar, İzé-Gani, dev cin'e yağmuru durdurmasını, ağzından çıkan alevleri söndürmesini, pençelerini indirmesini emreder. Cin, söylenenleri yapar, İzé-Gani de bir gürz darbesiyle onun başını parçalar. Köydeki diğer belaları defeder, köye saldıran komşu krallığın askerlerini öldürür, kralı ve generallerini esir alır.

Sekizinci gün mahkemeye çıkar, yaptıklarının insanlara ders vermek olduğunu anlatır. Kral da, köye yaptığı iyiliklerden dolayı affedildiğini açıklar. Ancak kral, kraliçe ve üst düzey yöneticiler, başlarına bela olacağını görünce, onu yok etmek için türlü tuzaklar kurarlar. İzé-Gani, tuzakların her birinden kurtulur. Sonunda kral, İzé-Gani'nin annesine bir saray yaptırır, tarlalar, esirler verir. Annesinin rahat ve mutlu olduğunu gören kahramanımız herkesle vedalaşarak, dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkmak üzere, oradan ayrılır.

Uzun bir yolculuktan sonra, çölde haydutluk yapan iki Tuareg ile karşılaşır, onları yendikten sonra kendisine tabi olmak kaydıyla canlarını bağışlar. Birlikte Baobab ağaçlarının olduğu ülkeye varırlar. Buranın hükümdarı olan dev cin Ko Dogo Ka Hinjé Kosi'yi yener, Baobab ağaçlarını bundan sonra sökmeyeceğine söz veren dev cini affeder, o da İzé-Gani'ye katılır. Bu ülkeden de ayrılan kahramanımız, binlerce kilometre uzaklıktaki tepelerde bulunan, kumları uzun kollarıyla getirip yığınlar yapan, öncekinden çok daha iri olan dev cin Hondou Ka Bay-Bay'ı da yener ve kendilerine katılmasına izin verir.

Sürekli yolculuk yapan İzé-Gani ve birliği; ormandan, savanadan, sahilden, sahradan sonra, gerçek bir yeryüzü cenneti olan bir ovaya varırlar. Bölgeye hâkim olan ve balık avlamak için sakalını gölün üzerine seren dev cin Kabé Ka Menna Sarou, gölün suyuna dokunanın sakalına dolanıp av olacağını, buradan gitmelerini söyler. Grup, su içip gideceklerini söyleyince dev kızar, ancak İzé-Gani, onu da yener ve kendilerine katılmalarına izin verir.

Gece-gündüz, aylarca, mavi gökyüzüne yapışık bulutlardan fıskıran şimşek yönünde yürürler, bir göletin yanında kamp kurarlar. İzé-Gani, adamlarına, fonio² taneleri toplamak için gitmelerini söyler. Devasa yığınları bir defada ağzına alan dev kartal Torou Cirey, onların fonio toplamalarına izin vermez. Kahramanımız onu öldürür ve etini kızartarak yerler. Annesine götürmeleri için, üzerinde taşıdığı silahlarını dostlarına verir ve onlarla vedalaşır. *"Gelecekte bir gün, geleneği yenilemek için yine doğacağımı ona söyleyiniz"* (Hama, 1985: 130) diyerek, yeni maceralar için onlardan ayrılır.

İki masal arasındaki farklılık daha başlarken hemen hissedilir. Parmak Çocuk: *"Çok eski zamanlarda, bir oduncu ile karısı varmış. (...) Oduncu ile karısı, çok çalışkan ve iyi kalpli insanlarmış"* (Grimm, 2015: 5) şeklinde mutlu bir tablo ile başlar. İzé-Gani masalı ise : *"Eskiden, çok eskiden, erkekler tanrıydı. Onlar hayvan dilini anlıyorlardı ve onlarla konuşuyorlardı. (...) Bu uzak zamanda insan deha idi. Anne karında bile geleceğini düşünüyordu. Arzularını gerçekleştirmeyi istiyordu"* (Hama, 1985: 9) biçiminde insanı öven, yücelten ifadelerle başlar.

Her iki masal da farklı kültürlere ait olmasına rağmen, çocukların fiziksel görünüşleri aynıdır. Ancak doğumları ve aile yapıları çok farklıdır. Parmak çocuk, annesinin dua etmesinden sonra dünyaya gelir, annesi hamile iken ya da doğumuna kadar herhangi bir anormallik

² Fonio taneleri; Afrika'da yetişen darı türünde, enerjisi bol bir hububattır.

yoktur. İzé-Gani ise, daha annesinin karnında iken annesiyle konuşmaya başlar, doğumunun kolay geçmesi için, doğum esnasında annesinin karnından ona akıl verir. Doğumdan sonra; ihtiyaçlarını gidermesi için parmak çocukla anne-babası ilgilenirken, İzé-Gani, kendisi giyinir, yer, içer, her işini kendisi yapar.

Parmak Çocuk doğduğunda anne-babası yanındadır. İzé-Gani doğduğunda, babası kendisi doğmadan öldüğü için yetimdir, yanında sadece annesi vardır. Birincisinde aile çocuklarıyla yakından, şefkatle ilgilenir, ona ceviz kabuğundan özel yatak yaparlar, yoksulluk hissedilmez, ancak ikincisinde, çocuk annesiyle ilgilenir ve özel bir hazırlık yoktur, geçim sıkıntısı vardır.

Her iki kahraman da, çevrelerinde bulunan canlılarla ilgilenirler. Ancak, Parmak Çocuk onlarla dostluk kurmaya çalışırken, İzé-Gani onlara hükmetmek ister. Çocuklarla oynamak için onların yanlarına gittiklerinde; Parmak Çocuk, kendisini kavanoza koymak isteyen çocuklardan korkup kaçarken, İzé-Gani, kendisini iteleyerek çocuğun kolunu kırarak, cesaretini gösterir. “Çocuğa seslenecek sanat ve edebiyatın gelenekten izler taşıması bir yandan kültür motiflerinin yaşatılıp benimsetilmesi, diğer yandan da çocuğun içinde yaşadığı toplumun duyarlıklarını kazanması bakımından önemlidir”. (Şirin, 1987: 390) Masallar anlatılırken; bulunduğu toplumun hem kültürünün, dilinin aktarılmasına aracılık eder, hem de çocuğun ilk yol göstericisi, öğretmeni olur. Birinci ve ikinci masallardaki toplum yapısı, yaşam şekli farklı olduğu için çocukların tepkileri de farklı olmuştur. Birincisi doğaya hâkim olmuş bir ortamda bulunurken, diğeri hala vahşi doğa ile mücadele eden bir toplumda yaşamaktadır. Bu da masallara yansımaktadır.

Her anne gibi, kahramanlarımızın anneleri de çocuklarının zarar görmesini istemez. Ancak endişe kaynakları ve biçimleri farklıdır. Parmak Çocuk masalında aile çocuklarına: “Biz senin için çok endişeleniyoruz. Başına bir şey gelecek diye çok korkuyoruz. (...) Bizden habersiz olduğun yerden sakın ayrılma. Ceviz kabuğundan başka bir yere kımıldama!” (Grimm, 2015: 8-9) diye tembih-te bulunur. Diğer masalda, İzé-Gani’nin annesinin kaygısı çoktur: “Korkuyorum oğlum, senin için, bizim için. Babanın olmadığı şu dünyada, sadece, o kadar zayıf, o kadar bedbaht olan annen var.” (Hama, 1985: 19) Oğlunun yaptığı zararlardan sonra krallık büyük mahkemesine çıkacakları için de: “Oğlum, senin hatan yüzünden krallık büyük mahkemesine çağrılıyor. Senin hatan yüzünden kral bizi köyden ve ülkesinden kovacak.” (Hama, 1985: 42) diyerek hem oğlu, hem de kendisi için ayrıca endişelenmektedir.

Grimm masalındaki ailenin mutlu olmak için çocuğun varlığı dışında ondan bir beklentisi yoktur. Hama’nın masalında ise durum farklıdır. Annesi oğluna: “... o kadar küçüksün ki, başparmağımdan daha büyük değilsin. Baban iri yapılıydı, bir darbesiyle zürafayı, mandayı, suaygırını, hatta erkek fili bile ezdi. Beni mutlu etmek için onun yaptığını yapabilecek misin?” (Hama, 1985: 18) diyerek gelecek korkusu olduğunu, ondan beklentisinin fazlalığını göstermiş olur. Çocuğun eğitiminde aile çok önemli bir konumdadır. Özellikle, çocukla daha çok zaman geçiren annenin iyi yetişmiş bir insan olması yeterli değildir. Çünkü “mükemmel anne mükemmel çocuk yetiştirir, değil, mutlu anne mutlu çocuk yetiştirir” (Akdoğan, 1998: 12) Bu yüzden, aile ortamının sıcak, annenin yuvasında mutlu olması, çocuğun yetişmesinde önemli bir etkidir.

Genel olarak masalların büyük çoğunluğunda bulunan soyut varlıklar; Parmak Çocuk masalında, kahramanımız çocuklarla oynamaya gittiğinde, diğer çocukların onun boyutundan

dolayı “*Bu bir peri olmalı*” (Grimm, 2015: 11) şeklinde periye benzetmesi ile hırsızların onun sesini duymalarına rağmen kendisini göremediklerinden dolayı yine şaşkınlıkla kendi aralarında “*Bu araba büyülmü? Perili mi? Arabacı; in mi, yoksa cin mi?*” (Grimm, 2015: 20) biçimindeki konuşmalarında vardır. İzé-Gani masalında ise bu varlıklar, hem kavram olarak hem de masalın bir parçası olarak karşımıza çıkar. İlk olarak; köyü tehdit eden aslan, panter ve fili öldürdükten sonra dev cin ortaya çıkar. (Hama, 1985: 54) Daha sonra sırasıyla; Baobab ağaçları ülkesinin cini Ko Dogo Ka Hinjé Kosi ile (Hama, 1985: 103), kurak bir bölgeye hâkim olan dev cin Hondou Ka Bay-Bay ile (Hama, 1985: 106), büyük bir gölün cini Kabé Ka Menna Sarou ile (Hama, 1985: 114) karşılaşır ve her birini yener.

Her masalda olduğu gibi, incelediğimiz masalarda da, her iki çocuğun yaşam alanlarına uygun hayvan türlerine rastlarız. Parmak Çocuk masalındaki hayvanlar; at, kelebek, fare, kuş, çekirge, arı, inek, tavuk, kaz ve kurttur. Bunlar; masalı dinleyen çocuğun, kurt hariç, günlük hayatta her zaman karşılaşılabileceği türden hayvanlardır. İzé-Gani masalında ise, evcil ya da vahşi, küçük veya büyük her tür hayvan görülür. Bunlar: tavuk, civciv, keklik, güvercin, ördek, ağaçkakan, toy kuşu, devekuşu, at, koyun, keçi, inek, boğa, deve, katır, geyik, zürafa, yabancı manda, antilop, fil, maymun, akbaba, kartal, aslan, panter, hurma faresi, kirpi, karıncayiyen, engerek, piton, ateşböceği, balık.

Parmak Çocuk, boyutu dışında normal insanlar gibidir. İzé-Gani ise, hem boyutu hem de görünümü ile diğer insanlardan farklıdır. “*O daha et renginde. Sanki yeni doğmuş, erken doğmuş. (...) kan rengindeki bu bebekle ...*” (Hama, 1985: 23) Bu özelliği zaman zaman tekrar edilir. “*... bücür, kan renginde larva bebeği ...*” (Hama, 1985: 67) “*Daha doğum kırmızısıyla duran bu bücüre nasıl yenilebildin?*” (Hama, 1985: 98) “*... hala doğum kanının kırmızılığında türünün en kötüsü bir bebek ...*” (Hama, 1985: 104), “*Doğduğunda doğum kanı iyice yıkanmamış ölümlü,...*” (Hama, 1985: 108), “*Sen daha doğumunu tamamlamamışsın ...*” (Hama, 1985: 116), “*Erkek ve kadının bücürü, hala doğum kırmızısıyla duran bebek, ...*” (Hama, 1985: 123).

Her iki kahramanın boyutları da birçok kez vurgulanır. Birinci masaldaki kahramanımızın boyutu adının Parmak Çocuk olmasından dolayı, adı geçtikçe sürekli hatırlatılır. Ayrıca, yabancı bir varlıkla karşılaştığında, bu canlıların hayret dolu ifadelerini vermek için boyunun küçüklüğü tekrarlanır. “*... bir çırpıda babasının cebine yerleşmiş.*” (Grimm, 2015: 14) “*İşte şimdi atın kulağının içindeymiş ...*” (Grimm, 2015: 18). “*Ama sen gerçekten parmak kadarsın, demişler.*” (Grimm, 2015: 23) “*Labirent gibi fare deliğinin içinde dolaşmaya başlamış.*” (Grimm, 2015: 28) “*... ineğin iki dişi arasına girmiş, (...) dişler samanları öğütürken o çiğnenmekten kurtulmuş.*” (Grimm, 2015: 43) Kurdun “*... karnını bıçakla kesip Parmak Çocuğu kurtarmışlar.*” (Grimm, 2015: 54) İkinci masalda ise boyunun küçüklüğü özellikle vurgulanır. “*... o kadar küçüksün ki, başparmağımdan daha büyük değilsin.*” (Hama, 1985: 18) “*Bir kola çekirdeğinden daha yüksek olmayan ...*” (Hama, 1985: 55,61,90) Bazen, bu özelliğini kahramanımız bizzat dile getirir. “*Annemin başparmağından büyük olmayan, bir kola çekirdeği yüksekliğinde olan ben İzé-Gani, ...*” (Hama, 1985: 115). “*Kolla kendini, insanların kötü yıkanmış bücürü!*” (Hama, 1985: 124).

Grimm masalında çocuğun kıyafetleriyle ilgili tekrar yapılmaz. Sadece: “*Annesi, Parmak Çocuğa küçük bez parçalarından çeşit çeşit elbise dikmiş*” şeklinde bir ifade yer alır (Grimm, 2015: 7). Hama’nın masalında ise, çocuğun kıyafetlerine özellikle vurgular yapılır ve çoğu kez benzer

ifadelerle tekrarlanır. “Başparmağından büyük olmayan çocuğuna, başparmağından daha büyük olmayan küçük bir şapka, küçük bir bluz, beyaz bir pantolon, küçük beyaz bir ayakkabı yapar.” (Hama, 1985: 16) “... küçük beyaz şapkasını, küçük pantolonunu ve küçük bluzunu tütsüler.” (Hama, 1985: 18) Ancak, savaşçı ruhundan dolayı, elbiseleri genellikle kanlıdır. “Kanlı kırmızı şapkasını, küçük bluzunu, küçük pantolonunu, kandan kırmızılaşan ayakkabılarını giyer.” (Hama, 1985: 46) Bazen de hem boyu hem de kıyafetleriyle ilgili sözcükler birlikte kullanılır. “Kral; boyu bir kola çekirdeğinden yüksek olmayan, kan renginde, küçük şapkası, küçük beyaz bluzu, küçük pantolonu ve aynı renkteki ayakkabıları olan İzé-Gani’ye bakar.” (Hama, 1985: 24)

Parmak çocuk, sıradan çocuklarda bulunan özelliklere sahip olmasına rağmen İzé-Gani üstün meziyetlerle donatılmış, daha annesinin karnında iken konuşmaya başlamıştır. “İzé-Gani onun karnında kımıldar ve konuşur. Annesini korkutmamak için: “Anne! Anne! benim, ... der” (Hama, 1985: 13) “... ben bir hükümdarım, hayalin ve hafızanın hükümdarı.” (Hama, 1985: 34) “O hükümdar olmaya gelmedi, düzensiz işlerimizi düzene koymak için geldi: Şu an acı çeken dünyamızı.” (Hama, 1985: 37) Bu yüzden hem anlatıcı hem de kahramanımızın kendisi, onun deha, seçilmiş kişi olduğunu sürekli tekrarlar. “İzé-Gani bir dehaydı ama kimse bunu bilmiyordu.” (Hama, 1985: 9) “... İzé-Gani yabancı kralın ordusundan ve sayısız birliğinden daha güçlüdür.” (Hama, 1985: 57) Gizli olanlardan haberdardır ve bilge bir yapıya sahiptir “Ben yaşanmışların, yaşananların ve gelecekte yeryüzünde yaşanacakların hepsinin adını biliyorum” (Hama, 1985: 27). “Geçmişte vardım, şimdi varım, gelecekte de bütün zamanlarda olacağım” (Hama, 1985: 48). “İzé-Gani, evinden her şeyi gördü ve duydu, çünkü o, geçmiş zamanın, şimdiki zamanın, gelecek zamanın ruhuydu” (Hama, 1985: 78). “Her şeyi duyan yılan (...) kendine şöyle der: İzé-Gani’yi tekrar görmek, ona teşekkür etmek ve bilgeliğinden yararlanabilmek için geri geleceğim.” (Hama, 1985: 85).

Parmak Çocuk, tıpkı normal boyuttaki çocuklar gibi, zayıf, büyüklerin korumasına ihtiyaç duyan “Haberiniz olmadan yerimden ayrılmayacağım” (Grimm, 2015: 9), korkak “... bu olanlara çok şaşırılmış. Var gücüyle kaçmış” (Grimm, 2015: 12), “Kuş kardeş sakın yapma! Beni yem sanma. (...) çok yazık olur bana” (Grimm, 2015: 38), ama aynı zamanda çocukça saflığı olan “Bu senin için tehlikeli olmaz mı? Hayır. Niye tehlikeli olsun ki?” (Grimm, 2015: 10) bir yapıya sahiptir. İzé-Gani ise, hiçbir şeyden korkmayan, aksine annesini korumasına alan “Anne, korkma, seni bu işten kurtaracağım ...” (Hama, 1985: 91), boyutuna göre çok kuvvetli bir bünyeye sahiptir. “... bir sığır sürüsünü telef etti ve çobanın kolunu kırdı. (...) kralın boğasını, en sevdiği ineğini, güzel damızlık aygırını öldürdü.” (Hama, 1985: 39) “İzé-Gani krallık büyük mahkemesinden ve ülkemizin kralından çok daha güçlü!” (Hama, 1985: 74) “Kalabalık hoşnut olarak bağırır: Hey! Hey! Hey! İzé-Gani ölümünden daha güçlüdür! İzé-Gani ölümünden daha güçlüdür!” (Hama, 1985: 80).

Parmak Çocuk; ailesinden izinsiz hareket etmek istemez “Ceviz kabuğundan bir yere kımıldamayacağım” (Grimm, 2015: 9), ya da habersiz dışarıya çıkar. “... annesinin içerisi havalansın diye açık bıraktığı pencereden dışarı süzölmüş” (Grimm, 2015: 10). Sonunda korkuyla eve geri döner. “Bu sana ders olsun. Bir daha annenden babandan izinsiz evden ayrılma” (Grimm, 2015: 13) Ama İzé-Gani, başına buyruktur, sadece yapacağını söyler “Anne, ben çıkıyorum, köyü ve çevresini dolaşacağım. Anne, akşama geri gelirim” (Hama, 1985: 38) izin alma ihtiyacı hissetmez.

Kahramanlarımızdan birincisi; sıkıştığı zaman sürekli yardım alırken “... ben de senin yaptığın bu iyiliği ömrüm boyunca hiç unutmayacağım” (Grimm, 2015: 39), “Ben kurdun karnındayım.

Lütfen beni kurtarın" (Grimm, 2015: 54) ikincisi her işini kendisi yapar "...İzé-Gani yıkanır, kendi başına giyinir" (Hama, 1985: 17), adını dahi kendisi koyar "*Kendimi İzé-Gani olarak adlandırdım*" (Hama, 1985: 28). Birincisi için ailesi endişelenir "*Biz senin için çok endişeleniyoruz. Başına bir şey gelecek diye çok korkuyoruz*" (Grimm, 2015: 8), çünkü ailesi, zorlukların üstesinden gelebileceğine dair cesaret ve gücü onda görmez "*Korkuyla avazı çıktığı kadar bağırılmaya başlamış*" (Grimm, 2015: 44), ikincisinin annesinde endişeye rastlanmaz, üstelik babasını örnek olarak göstererek cesaretlendirmeye çalışır "*Baban iri yapılıydı, bir darbesiyle zürafayı, mandayı, suaygırını, hatta erkek fili bile ezerdi*" (Hama, 1985: 18). Kendisi de başkaldırmaktan çekinmez "*Bu benim köyüm. Orada kargaşa istemiyorum. İşte adamların, Kral, bundan sonra yoluma çıkma, ...*" (Hama, 1985: 24). Kendisine güveni o kadar fazladır ki, devlere, "*Dev cin, sen ki yağmur yağdırıyorsun, rüzgârı kes ve yeryüzüne tükürdüğün cehennem ateşini söndür!*" (Hama, 1985: 54), rüzgâra, "*Rüzgâr, dur! Geldiğin yere geri dön*" (Hama, 1985: 108), suya "*Su, dostum, sakın ol ve kendini soğut, çünkü Allah seni yarattıklarının susuzluğunu gideresin diye yarattı*" (Hama, 1985: 115), gök gürültüsüne, şimşeklere, kasırgaya "*Gök gürültüsü, gürültünü durdur! Şimşekler, ateşinizi söndürünüz! Yakan sıcaklığı sellere çeviren kasırga gökteki kaynağını kapat!*" (Hama, 1985: 125) şeklinde emirler verir ve dediğini yaptırır.

Her masalda olduğu gibi, incelediğimiz masalarda da iyi ve kötü birlikte görülür. Parmak Çocuk'ta; iyi-kötü insanlar ile iyi-kötü hayvanlar birbirine yakın oranda yer alır. (Grimm, 2015: 20,26,32,38) İzé-Gani'de ise, masalda bulunanların büyük çoğunluğu kötüdür. (Hama, 1985: 10,22,38,41, ... 117,130) Çünkü kahramanımız kötülükleri düzeltmek için dünyaya gelmiştir. "*O (...) düzensiz işlerimizi düzene koymak için geldi*" (Hama, 1985: 37) "*Ben saltanat sürmek için gelmedim, ancak hafızasını ve hayal gücünü kaybeden geleneği öğretmek için geldim*" (Hama, 1985: 63) ve kurtarıcıdır "*İzé-Gani bizim kurtarıcımızdır!*" (Hama, 1985: 64). İnsanların, kötülüklerden uzak bir şekilde yaşamalarını sağlamaya çalışır.

Kahramanlarımızın, kişilik yapıları birbirinden oldukça farklıdır. Birincisi; nazik, "*... o korkutucu iğnene rağmen seni çok sevdim arı kardeş*" (Grimm, 2015: 37), çevresinde bulunan canlıları incitmemeye çalışan birisi iken "*Hey kötü düşünceli adamlar! (...) Varın, siz kendi yolunuza gidin*" (Grimm, 2015: 26) ikincisi; gerektiğinde onları öldürmekten çekinmez. "*koçları, koyunların hepsini, keçilerin ve tekelerin hepsini öldürdü. Çoban karşı çıkmaya çalışınca ona sert bir bakış attı. Daha sonra, aynı şekilde, bir sığır sürüsünü telef etti ve çobanın kolunu kırdı. (...) kralın boğasını, en sevdiği ineğini, güzel damızlık aygırını öldürdü*" (Hama, 1985: 39). Ancak o, çevresindeki canlılara yaptığı kötülükleri, diğerlerinin ders alması için yapar "*Şiddet olmayan şiddet var, zira şiddeti yücelten gençleri iğrendiren şiddet var.*" (Hama, 1985: 45) "*onlardan sonra geleceklerin ders alması için*" (Hama, 1985: 67). Toplumun düzelmesinden başka bir amacı yoktur.

Çocuklara kazandırılmak istenen iyilik kötülük gibi davranışlar, hikâyelerde yapılan tekrarlar aracılığıyla daha etkili bir şekilde verilir. Çocuk; anlatılan metindeki kahramanla kendisini özdeşleştirdiği için, öğrendiği iyi-kötü, sevgi-acımasızlık gibi kavramları özümser, aradan uzun yıllar geçse bile çocukluğunda kazandığı bu duyguları unutmaz. Parmak Çocuk masalında; iyilik, kötülük kavramları ile İzé-Gani masalındakiler birbirinden farklı biçimlerde anlatılsa da, özünde her ikisi de çocuklara iyiliği aşılamaya çalışmaktadır. Ancak yaşadıkları sosyal ve coğrafi çevrenin etkisiyle, birincisinde ailenin sözünden çıkılmaması öğütlenirken, ikincisinde çocuğun kendi ayakları üzerinde durabilmesi için yoğun bir çaba vardır.

Aklın önemi her iki masalda da vurgulanır. Parmak Çocuk masalında, kahramanımız akli sayesinde kurnazlık yapar ve kurdun karnından kurtulmayı başarır. “*Seni aç özlü kurt seni, (...) ben sana bir oyun edeyim de gör gününü*” (Grimm, 2015: 48). İzé-Gani masalında ise kahramanımız üstün yeteneklere sahip olduğu için düşmanlarının kendisi hakkında yapmayı planladıklarını çok uzaklardan duyar “*İzé-Gani, evinden her şeyi gördü ve duydu, çünkü o, geçmiş zamanın, şimdiki zamanın, gelecek zamanın ruhuydu*” (Hama, 1985: 78), bu plan rüyalarında bile olsa görür “... kralın rüyasında işlediği suçu gördü” (Hama, 1985: 75) ve hazırlanan tuzakları akli sayesinde bozar, oyunu tersine çevirerek onları yener.

Toplumların genel yapısına uygun olarak; Grimm masalında inanç izlerine, “... içi tarifsiz bir huzurla dolmuş. Ellerini açıp dua etmiş” (Grimm, 2015: 6), “Her ikisi de Allah’ın onlara başışladığı minicik yavrularını çok seviyorlarmış” (Grimm, 2015: 7) şeklinde sadece birkaç yerde rastlanır. Hama masalında ise; Nijer nüfusunun %80’i Müslüman, %20’si Hıristiyan ve diğer yerel dinlere mensup olmasına rağmen, Hıristiyanlık ile bağlantılı bilgiler yoğunluktadır, ama İslam’dan ve putperestlikten izlere de rastlanır. Masaldaki pagan unsurlar daha masalın başında karşımıza çıkar “*Eskiden, çok eskiden, erkekler tanrıydı*” (Hama, 1985: 9). Kitabın sonraki bölümlerinde de benzer unsurlar görülür. “... kehaneti bilen kralın –onu ona kâhinleri söylemişti- bizzat başkanlık edeceği krallık büyük konseyine kadar oğluna eşlik eder” (Hama, 1985: 43), “... kötü tanrıçadan ve şiddetinden daha güçlüyüm” (Hama, 1985: 48), “Öldürdüğüm tanrıların kuşu, yaşam gününün sınırındır” (Hama, 1985: 129). Bunların yanında pagan inanç sistemlerinde bulunan ruhların ziyareti “... Her akşam, her birinizle, evdeki ocağın ateşi etrafında olacağım” (Hama, 1985: 95) verilmiştir. İslami terim olarak kullanılan “... aslanın derisinden namaz kılmak için post yapmasını (...) söyleyiniz” (Hama, 1985: 56) ifadesinin Müslümanlıkla ilgili olduğunu, ancak aslan derisinden post yapılamayacağını bilmemesi, yazarın İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını gösterir. Kralın yardımcısının adının ‘Mounafiki’ olmasından semavi din terminolojisine yabancı olmadığını görürüz. Bu yüzden de birçok yerde semavi dinlerin ortak unsurlarına rastlanır “*Allah sana akıl verdi*” (Hama, 1985: 17), “*Şimdi, biliyorum ki sen Allah’ın adamısın ve onun dışında kimse sana bir şey yapamaz.*” (Hama, 1985: 93). Hz. Süleyman’ın cinlere, rüzgâra hükmetmesine benzer şekilde kahramanımız da onlara hükmeder: “*İzé-Gani: ‘Ateş sön!’ der. (...) Rüzgâr, dostum, bu suyu hafif bulutlara dağıt ve yere bereketli yağmurlar düşmesi için yerin içlerine üflesin*” (Hama, 1985: 110). Ancak inançla ilgili ifadelerde Hıristiyanlık unsurları ağır basar. Bu yüzden İncil’de geçen birçok konuya benzer ifadeler vardır. Bunlardan bazıları; Hz. İsa’nın doğduğu zaman annesinin kucağında konuşmasına benzer şekilde annesinin karnında konuşması “*Kocasının yokluğundan ve yoksulluktan ağladığı bir gün İzé-Gani, annesinin karnında ona vurur, oğlu kıyımlar. Kıyımlar ve konuşur*” (Hama, 1985: 11), teslis inancına uygun olarak “*Ülkemin kralı, babamız*: ‘Çocuk ateşin yaktığını parmağını değince anlar’ demiyor mu?’*” (Hama, 1985: 73), “*Ülkemin kralı, babamızın sözünü hatırlayın*” (Hama, 1985: 77), “*zira babamızın dediği gibi: Kötülük, taşıyıcısına gider.*” (Hama, 1985: 78), Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesinde olduğu gibi “*İzé-Gani kralın kızını diriltti! İzé-Gani kraliçenin kızını diriltti!*” (Hama, 1985: 89) şeklindedir. Bunların yanında bir de Mesih inancına uygun olarak “*Annesi anladı ki oğlu, gerçekleşen bir kaderdi*” (Hama, 1985: 94) “*Ben, bundan böyle babamın baobab ağaçlarını sökemeceğini söyleyen İzé-Gani!*” (Hama, 1985: 104), “*Gelecekte bir gün, geleneği yenilemek için yine doğacağımı ona söyleyiniz*” (Hama, 1985: 130) şeklinde ifadeler vardır.

* Hıristiyanlık teslis inancında Tanrı

Masalların sonlanma biçimleri de birbirinden farklıdır. Parmak Çocuk; girdiği maceralardan kurtulmak, ailesine kavuşmak, onlarla mutlu bir yaşam sürmek için çabalarken İzé-Gani; onca zorlu uğraştan sonra ailesine kavuşmak yerine, bir daha geri dönmek üzere, annesinden, evinden, ülkesinden ayrılmayı tercih eder.

Dünya edebiyatlarındaki masalların; içerikleri, anlatış biçimleri, anlatılardaki kahramanların yapıları, mücadele biçimleri her ne kadar farklı olsa da, genel olarak hepsi; kendi kültürlerini, alışkanlıklarını, inançlarını geleceğe aktarma çabası içerisindedir. Metinlerde geçen olaylar, çocuklara cesareti, akıl yürütmeyi, zorluklara karşı mücadele ederek kendi ayakları üzerinde durmasını, iyiyi, kötüyü doğruyu, yanlış, toplumsal kuralları öğretme üzerine kurgulanmıştır. İncelediğimiz birinci masalda çocuk kırılğan bir yapıdadır, yapması ya da yapmaması gerekenler gösterilirken aileye itaat, onların sözünden çıkmama gibi değer yargıları gösterilir. İkinci masalımızdaki kahramanımızın yaşadıkları da çocuklara doğruyu, yanlış gösterme çabasıyla doludur. Ancak toplumsal yaşantı önceki masaldakinden çok farklı ve vahşi bir doğa ortamında geçmektedir. Bu yüzden kahramanımız doğada bulunan her tür canlı ile karşılaşabileceğini, onlarla baş etmek zorunda olduğunu öğrenir. Bu; her milletin masalında geçen varlıklar kadar, kahramanların yapısının da farklı olabileceğini gösterir. Batı masallarında süpürgeye binen cadılar; Arap masallarında uçan halıya, bizde ise küplere binerler. Masallarda geçen varlıklar gerçek ya da gerçek dışı olabilir. Önemli olan, bu varlıkların üstlendiği görevler ile çocuklara kazandıracakları kavramlar ve davranışlardır.

SONUÇ

Masallardaki hayal dünyası; sözlü anlatımın incelikleriyle birlikte, çocuğun kendi korkularını, kaygılarını yenmek için kullanabileceği bir araç şekline dönüşebilmektedir. Çocuk; masal içerisinde geçen iyilik, kötülük, akli kullanma, kandırma, yardımlaşma, paylaşma gibi hayatta karşılaşabileceği birçok duyguyu masal sayesinde öğrenip gerçek hayattakilerle yüzleşmeye hazır hale gelir. Güçsüzlüğünü bildiği için kendisinden çok iri varlıklar ya da zor sorunlar karşısında, masallardaki kahramanların başarısını düşünerek, kendisinin de zor olanın üstesinden gelebileceği fikrine sahip olur.

Çocuklara verilmek istenen davranış şekilleri, maddi-manevi değerler sistemi, bilgiler ve mesajlar, masallar aracılığıyla, sanatsal bir kurguyla somut hale getirilerek verilir. O da, masal dinlerken hayali olarak gözlemlediği ve elde ettiği ön bilgi sayesinde, sosyalleşmesi için gerekli olan bilgilerden küçük bir kısmını bu anlatı türlerinden elde etmiş olur. Bu arada, masal kahramanları ve gerçek hayat ile kendisi arasında karşılaştırmalar yapma olanağı verdiğinden, kendisini tanıma fırsatı bulur, davranışlarına yön verir, kişiliğinin gelişimi için deneyimler kazanır.

Grimm kardeşlerin 'Parmak Çocuk' masalını yazdıkları dönemde Avrupa'da sanayi devrimi gerçekleşmiş, Afrika ve diğer kıtalarda batılı devletlerin sömürü düzeni devam etmekteydi. Bunun sonucu olarak toplumda refah düzeyi belli bir seviyeye ulaşmış, bu varsıllık edebiyat ürünlerine de yansımıştır. Boubou Hama'nın 'İzé-Gani' masalını yazdığı dönemde, Afrika'daki devletler her ne kadar resmiyette bağımsız olarak görünseler de, ekonomik ve kültürel anlamda sömürü çarkı devam ettiği için, ülkeler henüz gelişmemiş, vahşi doğalarıyla baş başa olmaya devam etmişlerdir. Bu da, tıpkı 'İzé-Gani'de olduğu gibi, masallarına ve diğer edebiyat

ürünlerine yansımıştır.

Her iki masalda da çocuklar; mücadele biçimleri ve mekânlar farklı olsa bile, insan olmanın bir gereği olarak akıllarını kullanarak muhakeme yetenekleriyle olaylar karşısında başarılı olmuşlardır. Yazarlar, bu anlatıları dinleyen çocuklara; mücadele azmini, başarmak için çabalamak gerektiğini, akılı kullanarak zorlukların üstesinden gelinebileceğini göstermişlerdir. Birinci masal, anlatının sonunda mutlu bir aile yuvasına ulaşmayı hedeflerken, ikincisindeki temel amaç her şeye hükmetme düşüncesi olduğundan hoşça vakit geçirme hedefinden uzaklaşmaktadır.

Her edebiyat eseri bir amaca hizmet ettiğinden dolayı bazen eğitim, bazen eğlence, bazen de eser sahibinin ideolojisini yaymak için kullandığı bir araç haline dönüşür. Grimm kardeşlerin masalı eğitim ve eğlenceyi birlikte barındırırken, Boubou Hama'nın masalı mücadele azmi ve din ideolojisini birlikte anlatır. Çünkü Hıristiyanlıkta var olan Mesih inancındaki Hz. İsa'nın geri dönüş düşüncesine uygun olarak masalın sonunda, İzé-Gani: "Gelecekte bir gün, geleneği yenilemek için yine doğacağımı ona söyleyiniz" (Hama, 1985: 130) diyerek masalı sonlandırmaz, tıpkı Mesih'in döneceği düşüncesinde olduğu gibi bir gün geri döneceği imasını verir.

Sadece olayların özetlerini vererek ele aldığımız her iki masalda da, insan odaklı olmasından kaynaklı benzerlikler ile ayrı kültürlerden kaynaklı farklılıklar ortaya konmuştur. Kahramanların fiziksel olarak birbirlerine benzemesiyle her konuda benzerlik olamayacağını, masalı oluşturan esas unsurun kültürel kodlar olduğu görülmüştür. Ülkemizde genel olarak Batı edebiyatı ile ilgili çok sayıda araştırma, inceleme olmasına rağmen, hakkında pek bilgi bulunmayan Afrika edebiyatı hakkında bilgi verilmesi sağlanmış, karşılaştırmalı edebiyat alanına katkı sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Akbayır, S.; Şahin, Ş. (2005). Yaş Gruplarına Göre Çocuklar için Edebiyat. *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı Ağustos-Eylül*.
- Akdoğan, E. (1998). Anne ve Çocuk İlişkisindeki Kalite. *Kervan Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı, 4. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Boratav, P. N. (1992). *Zaman zaman içinde*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Grimm, J.; Grimm W. (2015). *Parmak Çocuk*. Çev. Lütüfiye Nazlıaka. Ankara: Kanca Kitap.
- Hama B. (1985). *İzé-Gani*. Edition Présence Africaine.
- Kavcar, C. (1994). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Moran B. (1978). *Edebiyat Kuramları*. İstanbul: Cem yayınları.
- Oflazoğlu, A. T. (1987). *İçimizdeki Çocuk*. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. İstanbul: Gökyüzü yayınları.
- Polat, T. (2006). Okur Odaklı Bir Yaklaşımla Yazın Eğitimi. *Edebiyat Eğitimi ve Öğretimi, Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Kış, Cilt: 34, Sayı, 169*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Sakaoğlu, S. (1992). *Türk fıkraları ve Nasreddin Hoca*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Şirin M. R. (1987). *Çocuklar İçin Sanat ve Edebiyat. Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. İstanbul: Gökyüzü yayınları.
- Uçan, H. (2006). Edebiyat Eğitimi, Estetik Bir Hazzın Edinimi, Okumanın Alışkanlığa Dönüştürülmesi ve Yazınsal Kuramlar. Edebiyat Eğitimi ve Değerlendirmesi. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, Cilt: 34, Sayı: 169. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 67-77

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 04.09.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45337

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

İnci KISA

Sağlık Bakanlığı, Türkiye
inci_kisa@hotmail.com

ORCID 0000-0002-1617-3526

Gülten ÖZKAN

Sağlık Bakanlığı, Türkiye
gul.hak.21@hotmail.com

ORCID 0000-0002-1679-0380

Filiz ER

Sağlık Bakanlığı, Türkiye
filliztokgoz@hotmail.com

ORCID 0000-0001-5065-3809

MEME TARAMA YÖNTEMLERİ HAKKINDA VERİLEN VİDEOLU EĞİTİMİN VE YAPILAN TAKİBİN FARKINDALIK DÜZEYİNE ETKİSİ *

THE EFFECT OF VIDEO TRAINING AND TRACKING PROVIDED ON
BREAST SCANNING METHODS ON AWARENESS LEVEL

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. It has been reported by the responsible author that an ethics committee report is not required. /Etik kurul raporu gerekmediği bildirilmiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Filiz ER
Cite as/Atıf: Kısa, İ., Özkan, G. ve Er, F. (2020). Meme Tarama Yöntemleri Hakkında Verilen Videolu Eğitimin ve Yapılan Takibin Farkındalık Düzeyine Etkisi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 67-77.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45337>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz

Meme kanseri dünyada kadınlar arasında en sık rastlanan malign tümördür ve kadınlarda raslanan kanser türlerinin neredeyse %25'ini oluşturmaktadır. Bu çalışma Bursa İlker Çelikcan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi'ne ayaktan başvuran ya da hastanede yatarak tedavi gören kadınlara verilen videolu eğitimin kendi kendine meme muayenesi inanç modeline ve meme tarama yöntemlerini uygulama düzeylerine etkisini incelemek amacıyla başlatılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılan 74 kadın dahil edildi. Katılımcılar randomize olarak seçildi ve kontrol ve deney grubu olarak ikiye ayrıldı ve ön test ve son test uygulanarak, veriler "Hasta Tanıtım Formu", "Champion'un Meme Kanseri Taramalarında Sağlık İnanç Ölçeği" ile toplandı. Veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programında, tanımlayıcı analizlerle değerlendirilmiştir. Araştırma için katılımcılardan sözel, kurumdan yazılı izin alınmıştır. Deney ve kontrol grubunda eğitim sonrası "Kendi Kendine Meme Muayenesi" (KKMM) düzenli yapma da artış sağlanmış olup, bu artış deney grubunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,028<0,05$), Gruplar arası deney grubundaki KKMM yapma oranındaki artış istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($p=0,000<0,05$), kontrol grubundaki artış anlamlı bulunmamıştır. Her iki grupta da eğitim sonrası 'Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği'nin alt boyutları olan yarar algısı ve öz yeterlilik puanları eğitim sonrası puanlarına göre istatistiksel olarak yüksek ve engel puanları ise düşük bulunmuştur. Deney grubundaki öz yeterlilik ve yarar puanındaki artış kontrol grubuna oranla anlamlı derecede yükselmiştir. Araştırma kapsamına alınan kadınlarda video ile eğitim verildikten sonra takibin meme kanserine ilişkin sağlık inançlarına ve kendi kendine meme muayenesini düzenli olarak yapmasına olumlu olarak katkıda bulunduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kendi Kendine Meme Muayenesi (KKMM), Meme Kanseri, Erken Tanı

Abstract

Breast cancer is the most common malignant tumor among women in the world and constitutes almost 25% of cancer types found in women. This study was initiated to investigate the effect of video training given to women who applied to Bursa İlker Çelikcan Physical Therapy and Rehabilitation Hospital on an outpatient basis or who received inpatient treatment in the hospital on the self-examination breastfeeding model and the application levels of breast screening methods. 74 women who participated in the study voluntarily were included. Participants were randomly selected and divided into two as control and experimental groups, and the data were collected using the "Patient Presentation Form", "Champion's Breast Cancer Screening Health Belief Scale" by applying pre-test and post-test. The data were evaluated in SPSS (Statistical Package for Social Sciences) package program with descriptive analysis. For the research, verbal permission from the participants and written permission from the institution was obtained. After the training in the

experimental and control groups, "Self Breast Examination" (BSE) was also increased regularly, and this increase was found statistically significant in the experimental group ($p = 0.028 < 0.05$), the increase in the rate of BSE in the experimental group statistically significant ($p = 0.000 < 0.05$), the increase in the control group was not significant. In both groups, the perception of benefits and self-efficacy scores, which are the sub-dimensions of the Champion Health Belief Model Scale, were found to be statistically higher and the disability scores were lower than the post-training scores. The increase in self-efficacy and utility points in the experimental group increased significantly compared to the control group. It has been shown that following the video training in women included in the research, follow-up positively contributed to the health beliefs related to breast cancer and to perform breast self-examination regularly.

Key Words: Breast Self-Examination (BSE), Breast Cancer, Early diagnosis

GİRİŞ

Her yıl yaklaşık 1, 5 milyon kadını etkileyen meme kanseri kadınlar arasında en sık görülen kanser türüdür (1) ve kadınlarda en sık görülmesinin yanı sıra birçok ülkede kadınlarda ölüm nedenlerinin başında da gelmektedir (2). Sağlık Bakanlığı'nın 2014 verilerine göre tanı konulan her 4 kadın kanserinden 1'i meme kanseridir (3). Gelecek yıllarda ise yaşam süresinin uzaması, ilk doğum yaşının ilerlemesi ve doğurganlığın azalması ve ayrıca stres, obezite insidansının artması gibi durumların meme kanseri görülme oranını daha da artıracığı beklenmektedir (4).

Morbidite ve mortalite oranı yüksek olan meme kanserinin erken evre, etkili tedavi ve iyi prognoz ile özellikle kadınların hayatının/sağlığının daha iyi olduğu ilişkisini düşünecek olursak erken tanı çalışmalarının yaşama geçirilmesinin önemi bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Erken tanıda Mamografi, klinik meme muayenesi (KMM) ve kendi kendine meme muayenesi (KKMM) uygulamalarını içeren ve birbirini tamamlayan üç yöntemin amacı meme kanserinin erken saptayarak daha etkili, başarılı tedavi ve daha uzun ve kaliteli bir yaşamı sağlamaktır (5). Erken tanı için 3 yılda bir klinik meme muayenesi, 40 yaşından itibaren yılda bir kez klinik muayene ve 1-2 yılda bir kez mamografi, 20 yaşından itibaren her ay kendi kendine meme muayenesi (KKMM) önerilmektedir (6). KKMM kolayca öğrenilebilen ve uygulanabilen, zararsız, ekonomik, her ay düzenli olarak yapıldığında kadının meme dokusunu tanımasını, değişiklikleri daha erken fark etmesini sağlayan, özel araç ve gereç gerektirmemesi ve maliyetinin olmaması nedeniyle çok iyi nitelikli bir muayene yöntemidir (3, 5, 6).

Meme Kanseri ve Kendi Kendine Meme Muayenesinin Önemi

Ne yazık ki ülkemizde ve yurt dışında yapılan çalışmalarda KKMM yapma sıklıklarının önemli derecede farklı olduğu bulunmuştur. Yurt dışı çalışmalarda her ay düzenli KKMM yapma sıklığı %41.2 ile %83.5 arasında değişen sonuçlara ulaşılırken, ülkemizde ise %10.2 ile %24.5 arasında değişmektedir. Bu araştırma verileri, ülkemizde kadınlarda meme kanserinin erken tanısına yönelik davranışların yetersiz olduğunu göstermektedir (7, 8, 9). Ülkemizde fark-

lı yaş gruplarında, meme kanseri, KKMM yapılması ve etkileyen faktörleri araştıran çok sayıda tanımlayıcı araştırmaya karşın), eğitimsel girişimlerin meme kanseri erken tanı çalışmalarına etkisini ve meme kanseri taramalarına katılmaya bireyleri motive eden faktörleri araştıran çalışmalar sınırlıdır (10, 11, 12, 13).

Bu çalışmadaki amaç hastaya eğitim verildikten sonra takip etmenin kadınlarda KKMM duyarlılığına etkisini değerlendirmek ve erken tanı uygulamalarını benimseyerek kullanmalarını sağlamak amacıyla planlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Evren ve Örneklemi: KKMM için verilen eğitimin Sağlık İnanç Modeline ve davranış biçimine etkisini değerlendirmek amacıyla deneysel ve vaka-kontrollü olarak yapılan araştırmanın evrenini Bursa İlker Çelikcan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi'nde yatan ve polikliniğe başvuran kadın hastalar, araştırma örneklemini ise Mart 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında 20-70 yaş grubunda olan, iletişim kurabilen ve çalışmaya katılmaya gönüllü 74 katılımcı oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı: Araştırma verileri araştırmacılar tarafından literatür incelenmesi ile hazırlanan "Hasta Tanıtım Formu" ve "Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği" kullanılmıştır.

Hasta Tanıtım Formu; Hastaların sosyo-demografik özellikleri, KKMM konusundaki bilgi ve uygulamalara yönelik toplam 16 sorudan oluşmaktadır.

Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği: Ölçek, Victoria Champion tarafından 1984 yılında geliştirilmiş ve araştırmacının daha sonra yaptığı çalışmalarda (1993, 1997, 1999) yeniden düzenlenmiştir (14). Ölçek, Sağlık İnanç Modeli'nin bütün bileşenlerini içermekte ve 43 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, Likert tipinde olup, 1 ile 5 arasında değişen değerler almaktadır ve ölçekten en az 40, en fazla 200 puan alınmaktadır

Verilerin Toplanması: Mart 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında eğitim öncesi "Hasta Tanıtım Formu" ve "Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği" uygulandı. Daha sonra bireye 15 dakikalık bire bir KKMM ve meme taramalarını anlatan bir video izletildi ve istedikleri yerde video durdurularak soru sormalarına izin verildi. Sağlık Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu KKMM ile ilgili el kitapçığı verildi. Eğitimden sonra deney grubu ayda bir defa olmak üzere toplam 2 kez arandı. Üçüncü arama ilk aramadan 5 ay sonra gerçekleştirilerek son test uygulandı. Kontrol grubu da eğitimden 5 ay sonra arandı.

Verilerin İstatistiksel Analizi: Araştırmada elde edilen veriler "SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0" programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi kullanılmıştır. Grup içi tekrarlı ölçümler arasındaki fark eşleşmiş grup t-testi ile analiz edilmiştir. Kategorik iki bağımlı grup verilerin arasındaki farkı belirlemek üzere McNemar testi uygulanmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Gruplara Göre Tanımlayıcı Özelliklerin Dağılımı

		Deney Grubu		Kontrol Grubu		p
		n	%	n	%	
Yaş	30-40	18	47,4	6	17,1	X ² =15,873 p=0,000
	40-50	14	36,8	8	22,9	
	50 üzeri	6	15,8	21	60,0	
Eğitim Düzeyi	İlkokul Ve Altı	31	81,6	16	45,7	X ² =11,913 p=0,003
	Lise	3	7,9	14	40,0	
	Üniversite	4	10,5	5	14,3	
Çalışma Durumu	Evet	24	63,2	7	20,0	X ² =13,889 p=0,000
	Hayır	14	36,8	28	80,0	

Araştırmaya katılan kadınların %63'ü 30-50 yaş aralığında iken, %37'si 50 yaş ve üzeridir. %81,6' sını ilkököl, %7,9'u lise, %10,5 ise üniversite mezunudur. Kontrol grubunda 50 yaş ve üzeri kadın yaş ortalaması %60 iken, deney grubunda bu oran %15,8' e düşmektedir. Deney grubunun %63,2'si çalışırken, bu oran kontrol grubunda %20' ye düşmektedir. Kadınların %13,7'sinde ailesinde meme kanseri öyküsü bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Eğitim Öncesi ve sonrası Meme sorunu, USG ve Mamografi çektirmenin gruplara göre ortalamalarının karşılaştırılması.

		Deney Grubu		Kontrol Grubu		p
		n	%	n	%	
Memeyle İlgili Karşılaşılan Sorun EÖ	Sorunla Karşılaşmama	29	76,3	22	62,9	X ² =7,906 p=0,095
	Elle Gelen Kitle	3	7,9	10	28,6	
	Meme Ucu Renginde Değişiklik	1	2,6	0	0,0	
	Meme Ucunda Çukurlaşma	0	0,0	1	2,9	
	Diğer	5	13,2	2	5,7	
Sorun Varsa Düzenli Kontrol Gitme Durumu EÖ	Evet	1	11,1	10	76,9	X ² =9,214 p=0,004
	Hayır	8	88,9	3	23,1	
Daha Önce Mamografi Çektirme Durumu EÖ	Evet	7	18,4	25	71,4	X ² =20,793 p=0,000
	Hayır	31	81,6	10	28,6	
Usg Çektirme Durumu EÖ	Evet	9	23,7	23	65,7	X ² =13,073 p=0,000
	Hayır	29	76,3	12	34,3	
Memeyle İlgili Karşılaşılan Sorun ES	Sorunla Karşılaşmama	27	71,1	20	57,1	X ² =8,706 p=0,069
	Elle Gelen Kitle	4	10,5	11	31,4	

	Meme Ucu Renginde Değişiklik	1	2,6	0	0,0	
	Meme Ucunda Çukurlaşma	0	0,0	2	5,7	
	Diğer	6	15,8	2	5,7	
Sorun Varsa Düzenli Kontrolle Gitme Durumu ES	Evet	6	54,5	9	75,0	$\chi^2=1,059$ $p=0,278$
	Hayır	5	45,5	3	25,0	
Mamografi Çektirme Durumu ES	Evet	9	23,7	28	80,0	$\chi^2=13,926$ $p=0,002$
	Hayır	29	76,3	7	20,0	

Eğitim öncesinde deney grubunda kadınların %76,3' ü, kontrol grubunda ise %62,9'u meme ile ilgili hiçbir sorun ile karşılaşmamıştır. Ele gelen kitle oranı kontrol grubunda %28,6 iken, bu oran deney grubunda %7,9 dur. Eğitim sonrası ise deney grubunda kadınların %71,1'i, kontrol grubunda ise %57,1'i sorunla karşılaşmamıştır. Eğitim öncesi ve sonrası her iki grup arasında meme ile ilgili karşılaşılan sorun açısından anlamlı fark bulunamamıştır.

Eğitim öncesi kontrol grubunda mamografi çektirme oranı %71,4 iken deney grubunda bu oran %18,4 olup, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Eğitim sonrası bu oran kontrol grubunda %80'e, deney grubunda ise %23,7' ye yükselmiştir.

Eğitim öncesi kontrol grubunda USG yaptırma oranı %65,7 iken deney grubunda bu oran %23,7 olup, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Eğitim sonrası bu oran kontrol grubunda %68,6, deney grubunda ise %28,9'a yükselmiştir.

Tablo 3. Eğitim Öncesi (EÖ) ve Eğitim Sonrası (ES) Gruplar arası KKMM yapmama nedeni ve yapma sıklığının karşılaştırılması

		Deney Grubu		Kontrol Grubu		p
		n	%	n	%	
KKMM Yapma Durumu (EÖ)	Evet	11	28,9	24	68,6	$\chi^2=11,461$ $p=0,001$
	Hayır	27	71,1	11	31,4	
KKMM Yapmama Nedeni (EÖ)	Duydum Fakat Şikayetim Olmadığı İçin İlgilenmedim	10	37,0	5	45,5	$\chi^2=1,535$ $p=0,674$
	Bir şey Bulmaktan Korkuyorum	6	22,2	2	18,2	
	Ailemde Olmadığı İçin Gereksiz Buldum	3	11,1	0	0,0	
	Diğer	8	29,6	4	36,4	

KKMM Yapma Sıklığı (EÖ)	Bir Kez	0	0,0	1	4,2	$\chi^2=3,035$ $p=0,219$
	Yapıyorum Ama Düzenli Değil	10	90,9	15	62,5	
	Düzenli Olarak Her Ay Yapıyorum	1	9,1	8	33,3	
KKMM Yapma Durumu (ES)	Evet	31	81,6	29	82,9	$\chi^2=0,020$ $p=0,566$
	Hayır	7	18,4	6	17,1	
KKMM Yapmama Nedeni (ES)	Duydum Fakat Şikayetim Olmadığı İçin İlgilenmedim	1	14,3	1	16,7	$\chi^2=2,940$ $p=0,230$
	Ailemde Olmadığı İçin Gereksiz Buldum	0	0,0	2	33,3	
	Diğer	6	85,7	3	50,0	
KKMM Yapma Sıklığı (ES)	Bir Kez	3	9,7	0	0,0	$\chi^2=2,969$ $p=0,227$
	Yapıyorum Ama Düzenli Değil	13	41,9	13	44,8	
	Düzenli Olarak Her Ay Yapıyorum	15	48,4	16	55,2	

Eğitim öncesi kontrol grubunda KKMM yapma oranı (%68,6) deney grubuna (%28,9) göre yüksek iken, eğitim sonrası iki grup arasında fark bulunmamıştır. Eğitim öncesi KKMM yapmama nedeni "şikayetim olmadığı için ilgilenmedim" oranı kontrol grubunda %45,5, deney grubunda ise %37'dir. Eğitim sonrası daha çok diğer seçeneğindeki açık uçlu soruya 'unutuyorum cevabı' kontrol grubunda %50, deney grubunda ise %85,7 olarak verilmiştir.

KKMM yapma sıklığına bakıldığında eğitim öncesi ve sonrası her iki grup arasında anlamlı fark yoktur.

Tablo 6. Eğitim Öncesi ve Sonrası Grup İçi KKMM Yapma Sıklığına Göre Ortalamaları

		Eğitim Öncesi		Eğitim Sonrası		P
		n	%	n	%	
Deney Grubu	Bir Kez	0	0,0	3	9,7	$\chi^2=3,134$ $p=0,028$
	Yapıyorum Ama Düzenli Değil	10	90,9	13	41,9	
	Düzenli Olarak Her Ay Yapıyorum	1	9,1	15	48,4	
Kontrol	Bir Kez	1	4,2	0	0,0	$\chi^2=2,795$

Grubu	Yapıyorum Ama Düzenli Değil	15	62,5	13	44,8	p=0,063
	Düzenli Olarak Her Ay Yapıyorum	8	33,3	16	55,2	

Kontrol grubunda KKMM düzenli her ay yapma oranı %48,4' ten %55,2' yükselmiş olup bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmadı.

Deney grubunda ise KKMM düzenli her ay yapma oranı %9,1 den %33,3' e yükselmiş olup bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,063<0,05$).

Eğitim Öncesi ve sonrası Sağlık İnanç Modeli Bileşenlerinin Gruplara Göre Ortalamaları karşılaştırıldığında ise Eğitim öncesi kontrol grubunda Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği'nin alt boyutları olan yarar (% 21,3), öz yeterlilik (% 34,1) ve sağlık motivasyonu (%28,3) puanları deney grubuna yarar (% 11,8), öz yeterlilik (% 28) ve sağlık motivasyonu (%23,4) göre yüksek çıkarken, eğitim sonrası kontrol grubunda yalnızca sağlık motivasyonu (%28,6) puanı yüksek çıkmıştır. Her iki grupta da eğitim sonrası yarar (Deney:%13; Kontrol:%13,8) ve öz yeterlilik puanları eğitime öncesine göre (Deney:%28; Kontrol:%34,1) eğitim sonrası (Deney:%39,1; Kontrol:%40,6) yüksek bulunmuştur. Engel alt boyutunun puanı eğitime öncesine göre (Deney:%25,7; Kontrol:%23), eğitim sonrası (Deney:%21,5; Kontrol: %19,8) anlamlı derecede düşük çıkmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada verilen eğitimin hem deney hem kontrol grubunda 'Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği'nin alt boyutlarına etkisi ve KKMM tartışılmıştır. Deney grubu 40 yaş ve üzeri kadın sayısı oranı %42,6 iken, bu oran kontrol grubunda %82,9 olarak bulunmuştur. Kontrol grubunda mamografi çekme oranı (%71,4) deney grubuna oranla (%18,4) istatistiksel olarak yüksek çıkmasının nedeni mamografi çekme endikasyonunun 40 yaş ve üstü olmasından dolayı olabilir. Deney grubunda mamografi çekme oranı %18,4'ten %23,7 ye yükselirken, kontrol grubunda bu oran %71,4' ten %80' e yükselmiştir. Yine eğitim öncesi yaş etkeninden dolayı USG yaptırma oranı kontrol grubunda (%65,7) deney grubuna (%23,7) göre istatistiksel olarak yüksek bulunmuş olabilir. USG yaptırma oranı genel toplamda %43,8' den %47,9' a yükselmiş olup bu yükselme istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Nahidi ve arkadaşlarının (2017) yaptığı vaka-kontrollü olarak yürüttükleri çalışmada kontrol grubuna KKMM ile ilgili bilgiler geleneksel yöntemle verilirken, deney grubuna görsel sunu (slayt) ve eğitim materyali kullanılarak 4 oturum şeklinde verilmiştir. Eğitim sonrası deney grubunda kontrol grubuna göre mamografi ve USG yaptırma ve klinik muayene oranı yükselmiştir (10). Olgun'un (2017) yaptığı çalışmada Ultrason/mamografi çekme oranı eğitim öncesi %56 iken, eğitim sonrası %80'e yükseldiği, istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.01$) (6).

KKMM yapma oranı genel toplamda %47,9, düzenli olarak KKMM yapma oranı ise genel toplamda %25,7 çıkmıştır. Gür ve arkadaşlarının (2014) İstanbul'da bir mahallede yaptığı çalışmada KKMM oranı %32,1 olarak bulunmuştur (15). Avcı ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada bu oran %40,6 olarak belirtilmişken (16), Olgun' un (2015) yaptığı çalışmada %54 bulunmuş olup, bu oran bizim ve diğer çalışmalara bakıldığında yüksek olarak görülmüştür (6). Fatmah ve arkadaşlarının (2017) yaptığı çalışmada eğitim sonrası KKMM yapma oranında da anlamlı bir artış saptanmıştır (17). Avcı ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da eğitim sonrası

KKMM bilme ve yapma oranlarında artış bulunmuştur (16). Koltuek ve arkadaşının (2015) yaptığı çalışmada eğitim sonrası 6 ay boyunca yapılan ev ziyaretleri ve telefon görüşmeleri sonucunda KKMM yapma oranının %84,3 yükseldiği görülmüştür (18). Gölbaşı ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada eğitim öncesinde kadınların yalnızca %4,3'ü düzenli KKMM yaparken, eğitim sonrasında bu oranın %51,6'ya yükseldiği belirlenmiştir (19). Güçlü ve Tabak'ın (2013) kadınların meme kanseri ve kendi kendine meme muayenesi bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını artırmada sağlık eğitiminin etkisi konulu çalışmasında eğitim programı sonrasında kadınların bilgi düzeylerinde anlamlı artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır (20).

Bu çalışmada da her iki grupta da verilen eğitim ile eğitim sonrası KKMM düzenli yapma da artış sağlanmıştır. Bu artış deney grubunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p=0,028<0,05$), Gruplar arası bakıldığında deney grubundaki KKMM yapma oranındaki artış istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($p=0,000<0,05$), kontrol grubundaki artış anlamlı bulunmamıştır. Her iki grupta da eğitim sonrası 'Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği'nin alt boyutları olan yarar algısı ve öz yeterlilik puanları eğitim sonrası puanlarına göre istatistiksel olarak yüksek ve engel puanları ise düşük bulunmuştur. Deney grubundaki öz yeterlilik ve yarar puanındaki artış kontrol grubuna oranla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu da verilen eğitimin yanı sıra bireyleri telefonla arayarak hatırlatmanın öz yeterlilik ve yarar puanına olumlu etki yaptığını göstermektedir. Olgun'un (2015) yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş olup "Champion Sağlık İnanç Modeli Ölçeği'nin" öz yeterlilik, yarar ve engel algısı puanları eğitim sonrası daha yüksek bulunmuştur (6). Karayurt ve arkadaşlarının (2009) bireysel ve grup eğitiminin karşılaştırıldığı çalışmada da her iki grupta da ölçeğin aynı alt boyutlarında anlamlı değişiklik olduğu saptanmış olup, eğitim öncesi ve sonrası bireysel eğitim ve grup eğitim arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (21).

KAYNAKLAR

- Göçgeldi, E., Açikel, C.H., Hasde, M., Aygüt, G., Çelik, S., İlkay, G., Karadeniz, Y., Ayas, R., Şahin, E., Deniz, C. (2008). Ankara-Gölbaşı İlçesinde Bir Grup Kadının Kendi Kendine Meme Muayenesi Yapma Konusundaki Tutum ve Davranışlarının Belirlenmesi. *Fırat Tıp Dergisi* 13 (4): 261-265.
- Aydoğan, T., Cakcak, E., Şimşek, O. ve ark. (2013). Güncel Çevresel Risk Faktörlerinin Meme Kanseri Etkisi. *Bakırköy Tıp Dergisi* 9: 176-182
- Akyolcu, N., Altun, U. G. (2011). Kendi kendine meme muayenesi: Erken tanıda ne kadar önemli? *The Journal of Breast Health* 7 (1): 10-14.
- Olgun, Ş. (2015). Meme Kanseri Olan Kadınların Birinci Derece Yakınlarına Verilen Eğitimin Sağlık İnançlarına Olan Etkisinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yeşil, G.S., Günal, A.D. (2000). 25-55 Yaş Çalışan Kadınların Meme Kanseri Yönelik Davranışları. *Sağlık ve Toplum* 10: 21- 24.
- Alam, A.A. (2006). Knowledge Of Breast Cancer And its Risk and Protective Factors Among

- Women in Riyadh. *Ann Saudi Med* 26: 272-277.
- Secginli, S., Nahcivan, N.O. (2006). Factors Associated with Breast Cancer Screening Behaviours in a Sample of Turkish Women: A Questionnaire Survey. *Int J Nurs Stud* 43: 519-520.
- Nahidi, F., Dolatian, M., Roozbeh, N., Asadi, Z., ve Shakeri, N. (2017). Effect of health-belief-model-based training on performance of women in breast self-examination. *Elektron Hekimi*. 9 (6): 4577-4583.
- Öztürk, M., Engin, V.S., Kisioglu, A.N., Yilmazer, G. (1998). Effects of education on knowledge and attitude of breast self examination among 25 + years old women. *East J Med*. 5 (1): 13-17.
- Karayurt, Ö., Coşkun, A., Cerit, K., (2008). Hemşirelerin Meme Kanseri ve Kendi Kendine Meme Muayenesine İlişkin İnançları ve Uygulama Durumu. *Meme Sağlığı Dergisi*. 4 (1): 15-20
- Kılıç, S., Uçar, M., Seymen, E., İnce, S., Ergüvenli, Ö., Yıldırım, A., Portakal, N., Kuru, N. (2006). Kendi kendine meme muayenesi bilgi ve uygulamasının GATA Eğitim Hastanesinde görevli hemşire, hemşirelik öğrencileri ve hastaneye müracaat eden kadın hastalarda araştırılması. *Gülhane Tıp Dergisi*. 48: 200-204.
- Gozum, S., Aydın, I. (2004). Validation Evidence For Turkish Adaptation Of Champion's Health Belief Model Scales. *Cancer Nurs*. 27: 491-498. (PMID:15632789).
- Gür, K., Kadioğlu, H., Sezer, A. (2014). İstanbul'da Bir Mahallede Yaşayan Kadınların Meme kanseri Riskleri ve KKMM Eğitimin Etkinliği. *J.Breast Health*. 10: 154-160.
- Avcı, İ.A., Atasoy, A., Sabah, E. (2007). Video ile eğitimin kadınların kendi kendine meme muayenesine yönelik inanç, bilgi ve uygulamalarına etkisi. *İ.Ü.F.N.Hemşirelik Dergisi*. 15 (60): 119-128.
- Nahidi, F., Dolatian, M., Roozbeh, N., Asadi, Z., and Shakeri, N. (2017). Effect of health-belief-model-based training on performance of women in breast self-examination. *PMCID*. 9 (6): 4577-4583.
- Koltuk, R., Avcı, A.İ. (2015). Eğitim ve Evde İzlemin, Evli Kadınların Meme ve serviks kanseri ile ilgili bilgi düzeylerine ve uygulamalarına etkisi. *J.Breast Health*. 11: 155-62.
- Gölbaşı, Z., Kutlar, Z. (2007). Akdeniz H. Öğrenci hemşireler tarafından bir halk eğitim merkezinde verilen eğitimin kadınların meme kanseri/kendi kendine meme muayenesine yönelik bilgi ve uygulamalarına etkisi. *Meme Sağlığı Dergisi*. 3 (2): 53-57.
- Güçlü, S., Tabak, R.S. (2013). Impact of Health education on improving women's knowledge and awareness of breast cancer and breast self examination. *The J.Breast Health*. 9 (1): 18-22
- Karayurt, Ö., Dicle, A., Malak, A.T. (2009). Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinde Akran ve Grup Eğitiminin Meme Kanseri ile İlgili, Bilgi ve Kendi Kendine Meme Muayenesine Etkisinin İncelenmesi. *Turk J Med Sci*. 39 (1): 59-66

İnternet Kaynakları

www.who.int/cancer/prevention/diagnosis-screening/breast-cancer/en/ (Erişim Tarihi: 31.05.2018).

https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanser-db/istatistik/2014/RAPOR._uzuun.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2018).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 78-88

Geliş/Submitted/ Отправлено: 25.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 16.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45945

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Nuri SEZER

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Grafik Tasarımı Bölümü, Türkiye

nurisezer34@gmail.com

 ORCID 0000-0002-3875-4284

DİJİTALLEŞME İLE DEĞİŞEN HAREKETLİ GRAFİK TASARIM TEKNİKLERİ¹

MOTION GRAPHIC DESIGN TECHNIQUES CHANGING WITH DIGITALIZATION

Öz

19. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Kübizm, Fütürizm, Dada, Sürrealizm, gibi devrimsel hareketlerin etkisiyle yeni bir görsel anlayışa ulaşan grafik tasarımın, özellikle Ekspresyonist, Dadacı ve Sürrealist sanatçıların girişimleriyle hareketli tasarımlara dönüştüğü görülür. 19. Yüzyıl sinemasında bilgi ve tanıtım yazılarıyla ilk örneklerini veren hareketli grafik tasarımın, deneysel sinema çalışmalarıyla birlikte anlatım dilinin bir parçası haline geldiği gözlemlenir. Teknik imkânlar arttıkça hareketli grafik tasarımın önce sinemanın ardından da televizyonun vazgeçilmez öğeleri arasında yerini aldığı görülür. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler hareketli grafik tasarımda geleneksel yöntemlerin yerini sayısal ortamdaki yazılımlara bırakırken, grafik sanatçılarının fiziki olarak yarattığı tasarımların yerini, sınır-

¹ **Cite as/Atıf:** Sezer, N. (2020). Dijitalleşme ile Değişen Hareketli Grafik Tasarım Teknikleri, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 78-88. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45945>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

larını yine hayal gücünün belirlediği ancak malzemesini sınırsız bir sanal dünyadan alan üretimlere almaya başlar. Deneysel sinema ile gelişen hareketli grafik tasarımın sinema jenerikleriyle (tanıtma yazısı) gelişen, televizyon ile sağlamlaşan ve günümüzde dijitalleşme ile birlikte artan kullanım alanlarının yanı sıra üretim aşamasında oluşan teknik değişimlerin ele alınacağı bu çalışmada, hareketli grafik tasarımların dijitalleşme (sayısallaşma) ile birlikte oluşan devrimsel ivmesine dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Grafik tasarım, hareketli grafik tasarım, dijitalleşme.

Abstract

It is seen that graphic design, which reached a new visual understanding with the effect of revolutionary movements such as Cubism, Futurism, Dada, Surrealism, which emerged at the end of the 19th century, turned into moving designs, especially with the initiatives of Expressionist, Dadaist and Surrealist artists. It is observed that animated graphic design, which gives its first examples with information and promotional articles in 19th century cinema, has become a part of the language of expression with experimental cinema studies. As the technical possibilities increase, it is seen that motion graphic design has taken its place among the indispensable elements of cinema and then television. While the developments in computer technology leave the traditional methods in motion graphic design to the software in the digital environment, the designs physically created by the graphic artists are started to be replaced by the productions whose boundaries are determined by the imagination but whose material is from an unlimited virtual world. In this study, in which technical changes occurring during the production phase as well as the usage areas of motion graphic design developed with the experimental cinema, developed with cinema generics, strengthened with television and increasing with digitalization today, the revolutionary acceleration of motion graphic designs formed with digitization (digitization) will be emphasized.

Keywords: Graphic design, motion graphic design, digitalization.

1. Giriş

Grafik tasarım, yaratıcılığın yanı sıra teknolojiyi de kapsayan bir görsel sanat disiplini. Grafik sanatçılar günümüzde basılı medya, internet, sinema ya da televizyondaki tasarım süreçlerinde hem bireysel olarak hem de tasarım ekibi içerisinde görev almaktadırlar. Tasarımda ortaya konacak fikirler ya da mesajlar tipografi veya diğer görsel malzemeler kullanılarak ve çeşitli teknik süreçlerden geçirilerek etkili bir şekilde ortaya konmaya çalışılmaktadır. Esas itibarıyla sanatsal bir üretim olan grafik tasarım gerektiğinde belli bir hedef kitleye belirli bir mesajın verilmesini kolaylaştırıcı bir iletişim aracı olarak da kullanılabilir. Yirminci yüzyılın ilk yirmi yılı ele alındığında, insanlığın sosyal, politik, kültürel ve ekonomik karakterine etki edecek ve kökten değişimlere gebe bir mayalanma süreci içerisine girdiği görülmektedir. Avrupa'da monarşinin yerini demokrasi, sosyalizm ve komünizm almasıyla oluşan köklü siyasi de-

ğişimi teknolojik ve bilimsel gelişmeler takip etmiştir (Meggs ve Purvis, 2006: 269). Bu kaotik ortamda sanat ve tasarımın da bir dizi yaratıcı devrime maruz kaldığı görülmektedir. Grafik tasarımın bugün tanık olduğumuz şekline gelmesinde, Kübizm ve onu takip eden Dada, De Stijl, Konstrüktivizm ve Bauhaus gibi sanat akımlarının etkisi tartışılmaz bir gerçektir (Özderin, 2019: 520).

Sanatsal anlamda ortaya çıkan bu ilerici değişimlerin yanı sıra ortaya çıkan teknolojik ve endüstriyel gelişmeler ise grafik tasarımda kullanılan tekniklere önemli yenilikler katmıştır. Kitle iletişim araçlarının gelişimi ile önemli hale gelen grafik tasarım bilgisayarın yaygınlaşması ve sayısal ortamda görüntü işleme tekniklerinin gelişmesiyle birlikte tasarım sürecinde de önemli bir değişime uğramıştır. Gerçek anlamda ilk örnekleri, geleneksel olanı reddeden Dada ve Sürrealist (Gerçeküstücü) sanatçıların ortaya koydukları deneysel filmlerde görülen hareketli grafik tasarımların dijital çağ ile birlikte oldukça yaygın bir kullanım alanına ulaştığını söylemek mümkündür. Sosyal değişimler ve ortaya çıkan sanat akımlarının etkisiyle şimdiki halini alan grafik tasarım disiplini, bilgisayar çağı olarak adlandırılan dönemde geleneksel tekniklerin yanı sıra sayısal olarak tanımlanan sanal bir ortamda yeni tekniklerle tanışmıştır. Ortaya çıkan bilgisayar tabanlı yazılımlar tasarımda kullanılacak fiziki materyallerin yerini almakla kalmakta üretim süreci sırasında da sanatçı için kısıtlamaların oldukça kalktığı bir çalışma ortamı sunmaktadır.

2. Hareketli Grafik Tasarım'ın Gelişim Sürecine Etki Eden Modern Akımlar

19. Yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yılları, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel açıdan dünyayı değiştirecek olayların olgunlaştığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Teknolojik gelişmeler hem üretim ve ekonomiyi değiştirmekte hem de basılı medya, sinema ve radyonun yaygınlaşmasına sebep olarak iletişimde yeni bir dönemi işaret ediyordu. Tam da bu dönemde patlak veren Birinci Dünya Savaşı ve ardından doğan Rus devrimi insanların dünya hakkındaki görüşlerini derinden değiştirmiştir. 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan sanat akımları ise bu yeni zihinsel dönüşümü önemli ölçüde ortaya koymaktaydı. Teknik olarak cesurca bir tarz belirleyen Kübizm, Fütürizm ve ardından gelen Dada, Gerçeküstüçülük, De Stijl, Süprematizm, Yapısalcılık ve Dışavurumculuk bu dönemde grafik tasarımı önemli ölçüde etkilemiştir (Meggs ve Purvis, 2016: 196). Özellikle savaşın yıkıcı deneyimi, parçalanmış ve şekilsiz vücutları, yaralanmış ruhlar ve histerik bozukluklar, bedenin kavramsallaştırılma ve kimliğin inşa edilme biçiminde temel değişikliklere neden olmuştur. Dadacılar ve sürrealistler, kendiliğindenlik, tesadüf ve irrasyonel olana dayalı sanat formlarına ayrıcalık tanıyarak bu sürece tepki vermişlerdir (Adamowicz, 2001: 19-33). Bu devrimci akımlar sinemada da etkisini göstermiş ve ticari sinemaya karşı bir alternatif olarak yeni ürünler ortaya koymuşlardır. Daha sonraları pure (saf) sinema olarak adlandırılacak bu filmler arasında soyut animasyon filmler olarak adlandırılacak deneysel sinema örnekleri arasına girmektedir (Krasner, 2013: 10).

Hareketli görüntü ile plastik sanatları bir araya getiren sanatçıların çabasıyla kurulan bu ilişki hareketli grafik tasarımının bir filmde ana materyal olmasını sağlamıştır. Ana akım sinemaya bir alternatif olarak ortaya çıkan bu deneysel filmleri video sanatının başlangıcı olarak görmek yanlış olmayacaktır. Tam anlamıyla sinemadan bağımsız hale gelmesi 1960'ları bulacak

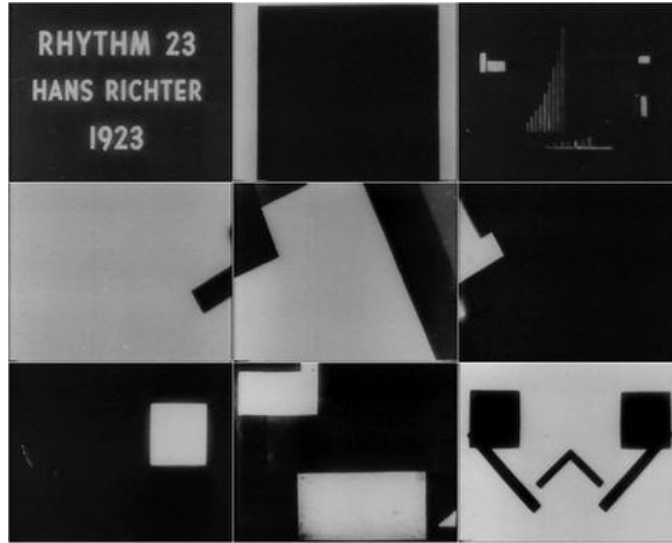
olan video sanatının ilk örneklerinin hareketli grafik tasarım öğeleri ile hazırlanmış bu alternatif sinema ürünlerinde görülmektedir (Merdeşe, 2017: 7). 1923'te Symphonie Diagonale'yi yapan İsveçli müzisyen ve ressam Viking Eggeling, resim teorisini müzik yoluyla, "enstrümanlar" ve "orkestrasyon" terimleriyle tanımladığı eserinde Hans Richter ile birlikte çeşitli yön ve kalınlıklarda düz çizgiler ve eğrilerden oluşan, doğrusal film ruloları kullanmıştır. Tamamlanması neredeyse dört yıl süren bu kare kare animasyon tekniğiyle oluşturulan film müzik ve resim arasında güçlü bir bağlantıyı ortaya koymaya çalışmıştır (Krasner, 2013: 7).

Görsel 1. Symphonie Diagonal.

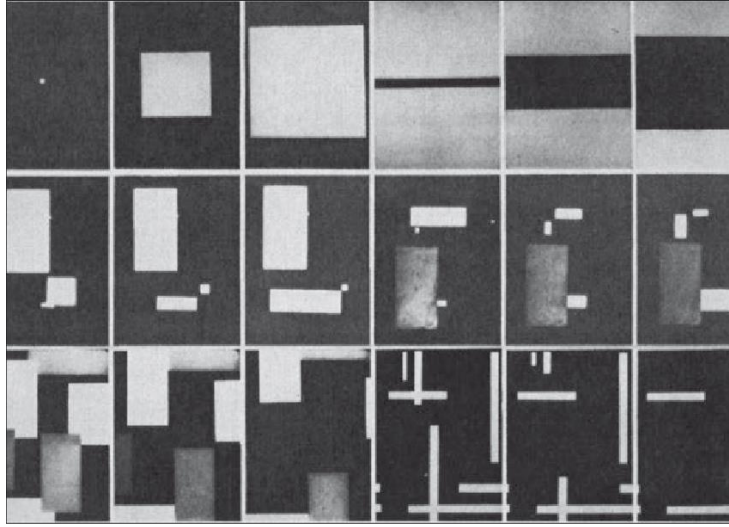
Kaynak: <https://fleursdumal.nl/mag/wp-content/uploads/2017/08/EGGELING-VIKING-02.jpg>

Alman Dada sanatçısı Hans Richter ise üretimlerinde gerçek görüntülerle soyut animasyonu birleştirerek gerçeküstü filmler oluşturmayı denemiştir. Richter'in Rhythmus 21, Rhythmus 23 ve Rhythmus 25 filmlerinde kullandığı hareketli dörtgenlerle siyah veya beyaz bir arka plan üzerinde bir ilişki kurarak izleyici üzerinde uzamsal bir etki oluşturmaya çalıştığı görülmektedir (Krasner, 2013: 26).

Görsel 2. Rhythmus 23.

Kaynak: <https://i.pinimg.com/564x/b7/6a/7f/b76a7fdcbbaead72e794689efd10a4a.jpg>

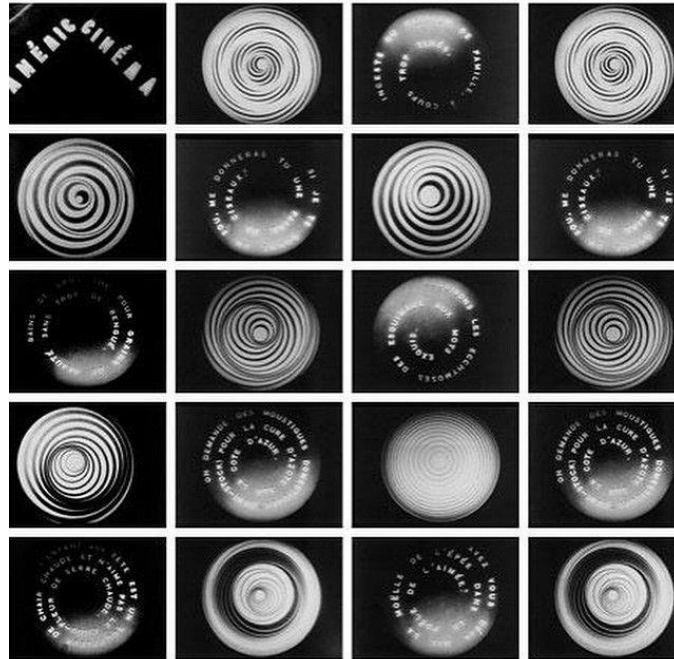

Görsel 3. Rhythmus 21

Kaynak:

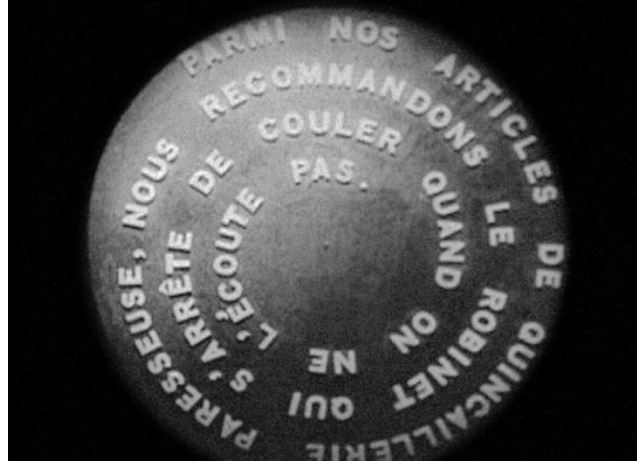
https://www.researchgate.net/profile/Georg_Vasold/publication/314581349/figure/fig4/AS:470954263486468@1489295654769/Photogramme-extrait-de-Rhythmus-21-de-Hans-Richters-1921.png

Man Ray'in 'Le Retour a la Raison' (1923), Fernand Léger ve Dudley Murphey'nin 'Ballet Mechanique' (1924) ve Marcel Duchamp'ın 'Anémic Cinéma' (1926), eserleri optik illüzyonlar ile görsel tepkinin amaçlandığı bir diğer hareketli grafik örnekleri olarak değerlendirilebilir (da Costa Ferreira, 2013: 21). Marsel Duchamp'ın, Emanuel Radnitsky ile birlikte yaptıkları 'Anemic Cinema' (Görsel 4.) isimli eserde çeşitli dönen spiraller üzerine kazınmış cümleler kullanılarak üç boyutlu izlenimi veren bir görsele ulaşılmıştır.

Görsel 4. Marcel Duchamp, 1926, Anemic Cinema.

Kaynak: <https://i.pinimg.com/originals/0b/df/de/0bdfde264e82b5f8d8ba0b45f8659d17.jpg>

Görsel 5. Marcel Duchamp, 1926, Anemic Cinema.

Kaynak: https://www.modernamuseet.se/stockholm/wp-content/uploads/sites/3/2017/06/duchamp-marcel_anemic-cinema_1926_1500x1084-980x708.jpg

19. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan yeni sanat hareketlerinin etkisiyle kendini geliştiren grafik tasarımın daha önceden de hareketli görüntüyle kullanıldığı görülmektedir. Hareketli görüntüde ilk dönem film başlıklarında kullanıldığı görülen tipografik çalışmalar sinemanın yayılmasıyla sessiz film diyaloglarının yer aldığı konuşma kartlarında da kullanılmaya başlanmıştır.

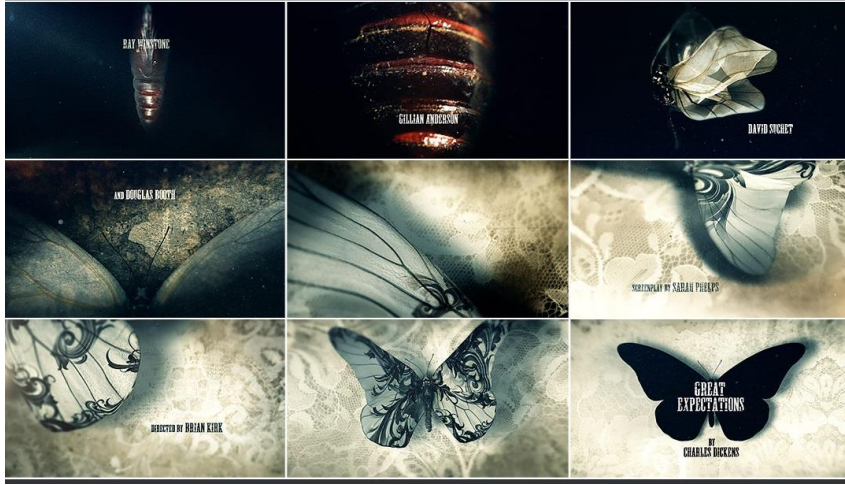
Görsel 6. Our Hospitality (1923) film açılış kapağı.

Kaynak: <https://static-cse.canva.com/blob/125459/03.-Our-Hospitality-1923.4cf87ecd.png>

Filmlerin açılış jeneriği, zamanla siyah çerçeve üzerindeki basit kartlardan kendi başına sanatsal tipografik bölümlere veya şık karmaşık görsel anlatımlara doğru gelişmiştir. Film başlıkları bir diğer adıyla jenerikler (tanıtma yazısı), teknolojik ve estetik gelişmelere paralel olarak, evrilmiş ve ortaya kullanıma başladıkları zamandan günümüze kadar geçen kısa süreye rağmen sınıflandırılabilir kadar çeşitliliğe kavuşmuştur. Hareketli grafiklerin kullanıldığı jene-

rikler işlevselliğini artırmış, bilgi veren basit tipografik çalışmalardan, bir filmi, bir televizyon programını ya da bir internet sayfasını izleyen için çekici hale getiren güçlü bir ön tanıtım aracı haline gelmiştir (Matamala ve Orero, 2011: 35-58).

Görsel 7. Cirquedu Great Expectations (2011), Film Jeneriği, Nick Benns ve Miki Kato.

Kaynak: <https://www.artofthetitle.com/title/great-expectations/>

3. Dijital Çağ ve Hareketli Grafik Tasarım

Tarih boyunca sanatçıların yaşadıkları dönemde meydana gelen teknolojik yenilikleri üretimlerinin bir parçası haline getirebildikleri görülmektedir. Rönesans dönemi için bir yenilik olan yağlıboya ya da sanayi devriminin ardından yaygınlaşan fotoğraf makinesi gibi icatlar zamanla benimsenmiş ve sanatçılar tarafından eserlerinin üretiminde kullanılan birer araç haline gelmiştir (Avcı Tuğal, 2018: 22).

19. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan modern sanat akımlarının üyelerinin sinemayı ya da başka bir deyişle hareketli görüntüyü kendi yaratımları için bir araç olarak kullandıklarına tanık olunmaktadır. Grafik tasarımın, hareketli görüntü ile kullanımının da tarih boyunca teknik gelişimlerle paralel bir seyir halinde olduğu görülmektedir. İlk örneklerini sinema ile birlikte gördüğümüz hareketli tasarımların kullanım alanının televizyonun yaygınlaşmasıyla daha da arttığı, günümüzde ise bilgisayar, yüksek hızlı internet ve mobil teknoloji ile birlikte görsel medyanın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür. 20. Yüzyılın başlarında yeni olarak tanımlanan bu akımların etkisiyle 'Cinéma pur' Türkçe karşılığıyla saf sinema ya da genel tabiriyle deneysel sinema, grafik tasarımda gerçek bir görsel devrim meydana getirmiştir. 1990'larda 'yeni' kelimesi bir kez daha ortaya çıkmış ancak bu defa fotoğraf, baskı ve film gibi belirli medyayla değil, genel çerçevede tüm medyayla eşleştirilmiştir. Yeni Medya terimi, yapımı ve iletilmesinde bilgisayarlara bağlı olunan yeni kültürel biçimler için kullanılmaya başlamıştır (Manovich, 1999: 1).

Modern biçimiyle sinema doğduğunda, bu yeni ortam zaten tanıdık olanın bir uzantısı, yani artık aşına olunan fotoğrafik imgelerin ardarda hareketi olarak algılanmıştır. Bu dönem hareketli grafik tasarımların tek tek fotolarının çekilerek ya da film üzerine kare kare çizilerek ardarda hareketlendirilmesiyle sinemada kullanıldığı görülmektedir.

Televizyonla birlikte ortaya çıkan video film yapımında ise fotoğraf karesini sentetik bant üzerine sıralanan kareler olsa da grafik tasarımların hareketlendirilmesi yine benzer teknikler ile sağlanmıştır. Grafik tasarımın hareketli kullanımının artışıdaki en önemli gelişim ise bir çok medya kaynağını (birden çok video katmanı, taranmış hareketsiz görüntüler, animasyon, grafikler ve tipografi) teknik olarak aynı proje içinde kolayca entegre etme yeteneğine sahip olduğunda ortaya çıkmaktadır. 90'ların ortalarına gelindiğinde önceden ayrı olan medya (canlı çekim sinematografi, grafikler, hareketsiz fotoğrafçılık, animasyon, üç boyutlu bilgisayar animasyonu ve tipografi) çeşitli şekillerde birleştirilmeye başlanmıştır. Devam eden on yılın sonunda, 'pure-saf' hareketli görüntü medyası bir istisna haline gelirken, yeni nesil hibrit medya normalleşmeye başlamıştır (Manovich, 2006: 1-3).

Bu karma uygulamaların ilk örnekleri 1970'li yıllarda bilgisayarların sinemada kullanıma başlamalarıyla görülmektedir. Bilgisayarla film yapımcılarına geleneksel ve modern teknikleri uzlaştırma fırsatı sunmuştur. Bu yeni teknolojiler oluşturulmak istenen kompozisyonun bir uzay ve imge yanılması içine yerleştirilmesine istenen açıdan görüntülenmesine olanak tanırken, tipografinin boyutlandırılması ve fiziksel olarak imkânsız şekillerde hareket ettirilmesine de imkân tanımaktaydı. 1980'lerde, özellikle orijinal Macintosh'un 1984'teki başarısından sonra, bilgisayar tabanlı dijitalleştirme ile ilgili daha fazla iyileştirme yapıldığı görülmektedir. Bu gelişim sanatçıların çalışmalarının sınırını daha da geliştirirken E.T (1982), Max Dugan Returns (1983) ve The War of The Roses (1989) gibi zamanın en iyi film jenerikleri olarak kabul edilen tasarımların yapılmasına imkân tanımıştır. Hareketli grafik tasarımın kullanım alanlarındaki devrimsel gelişimi ise kuşkusuz 1990'ların başında kişisel bilgisayarların ortaya çıkmasıyla başlamaktadır (Yu, 2008: 19).

Görsel 8. The War of the Roses (1989), Film Jeneriği, Saul Bass, Elaine Bass.

Daha önce pahalı teknik sistemlere sahip olmayan tasarımcılar kendi olanakları ile ancak animasyon çizimi ya da storboard (çizimli taslak) tasarımı yapabilirken, video ve animasyon yazılımlarının kişisel bilgisayarlarda kullanıma sunulmasıyla birlikte, asgari teknik kalitede

de olsa 'Optical Houses' veya 'Computer Effects' şirketlerine ihtiyaç duymadan üretimler yapmaya başlamışlardır (Curran, 2000: 129).

Hibrit medyanın kurgulanması çalışmaları çok uzun süredir devam etse de grafik tasarımın hareketli görüntü haline gelmesi ya da gerçek görüntüler ile kolaj (kes-yapıştır) yapılmasının yaygınlaşmasını bilgisayar yazılımlarındaki gelişim daha da arttırmıştır. Hareketli grafik tasarımların kullanım alanlarındaki artışın mimarı olan programların 90'lı yılların ortasına doğru yaygınlaştıkları görülmektedir. Geleneksel yöntemlerle mekanik olarak yapılan grafik tasarımlar artık sanal bir ortamda sanal aletlerle (grafik programlar) ekran yüzeyinde yaratılmaktadır. Bu hızlı değişimi o dönem Amerika'da editör, yapımcı ve yönetmen olarak çalışan Mindi Lipschultz ile yapılan 2004 tarihli röportajda görmek mümkündür. Lipschultz röportajında şunları söylemektedir:

"1980'lerde daha yaratıcı olmak isteseydik bile, sisteminize daha fazla yazılım ekleyemedik. Yüz binlerce dolar harcamanız gerekiyordu. Bir televizyon şovuna çok sayıda katmanı olan bir grafik yapmak istiyorsanız, bir kurgu stüdyosuna gitmeniz ve şu anda ucuz bir bilgisayarla ve tek bir yazılımla yaptığımız şeyin aynısını burada cihaz kiralayarak ve birkaç yazılım programı kullanarak yapmak için saatte bin dolardan fazla harcamanız gerekiyordu. Artık Adobe After Effects ve Photoshop ile her şeyi tek bir taramada yapabilir, düzenleyebilir, tasarlayabilir, canlandırabilirsiniz. Evde veya küçük bir ofiste masaüstü bilgisayarımızda üç boyutlu veya iki boyutlu hareketli grafikler yapabilirsiniz." (Manovich, 2006: 5).

Daha hızlı CPU'lar (donanım ve yazılımlar arasındaki ilişkiyi kontrol eden birim) ve 1993'te piyasaya sürülen Adobe After Effect ve 1997'de Macromedia Flash gibi gelişmiş yeni yazılımlar, artık film açılışları tasarlayan sanatçıların ekranda özel efektleri denemesini çok kullanışlı ve kolay hale getirmiştir (Yu, 2008: 19-20).

Bu sessiz ancak büyük devrimin sorumlusu ise dijitalleşme adı verilen sayısal tabanlı yeni matematiksel anlayıştır. Dijitalleşme bilgisayarlar veya ağ üzerinde olan her şeyin 1 ve 0'larla ifade edilebilmesi anlamına gelmektedir. Tüm medya içeriklerinin (metin, görüntü, ses) geleneksel materyallerinden sayısal ortama aktarılabilir olması hareketli görüntüde grafik tasarım uygulamalarının kolaylıkla kullanılabilmesine zemin hazırlamıştır (Van Dijk, 2016: 23-24-293).

Bu dönüşüm sürecini yakından takip eden önemli tasarımcılardan biri olan Garson Yu, kariyerine hareketli grafik tasarımcısı olarak başladığında yalnızca iki boyutlu alan ve öğelerle ilgilenilen grafik teknolojisinin bugüne göre oldukça ilkel olduğunu söylemektedir. Yalnızca bir optik yazıcı ve animasyon standı ile oluşturulabilecek efektler elde edebilen dönemden dijitalleşme ile birlikte Tasarım ve görsel efektler birleştiği bir teknolojiye ulaşıldığını belirten Yu, Bu dönüşümü "dijital araçların hayal edebileceğimiz neredeyse her şeyi yaratmamızı mümkün kıldı" cümlesiyle tanımlamaktadır (Drate, Robbins ve Salavetz, 2006: 21).

Görsel 9. Taking live (2004), Film Jeneriği.

Kaynak: (Drate, Robbins & Salavetz, 2006: 38).

4. Sonuç

Sayısal (dijital) ortamda hareketli görseller oluşturulurken geçmişte olduğu gibi belirli medya biçimleriyle sınırlı kalınmamaktadır. Günümüzde bu tür hibrit hareketli görsel çalışmalarını sinema sanatçıları tarafından oluşturulan görsellerin büyük bir bölümünde görmek mümkündür. Artık gerçek görüntüler (video), iki boyutlu çizim, resim veya fotoğraflar, gerçek zamanlı olarak oluşturulan soyut görüntüler (animasyon) karma bir şekilde kullanılmaktadır. Uzun metrajlı anlatı filmleri ve televizyon programları da, aynı çerçeve içinde farklı grafik stilleri karıştırmaktadır. Bu grafik tasarımların birçoğu daha önce ancak illüstrasyonla özdeşleştirilebilirken artık film yapımında da stilize edilmiş estetiğe sahip bu tasarımlar yazılımların da yardımıyla kullanılabilir.

Dijitalleşme, hareketli görüntü oluşturmak için yapılabilecek tüm geleneksel teknikleri değiştirirken fiziksel olan bu eylemleri kendi ortamlarından ayırarak ve algoritmalara dönüştürerek sanallaştırmıştır. Bu yeni sanal ortam çizimlerin, tipografinin, fotoğrafın ya da hareketli görüntünün (video) artık aynı fiziksel özelliklere sahip üretimlermiş gibi bir arada kullanılabilmenin önünü açmıştır. Hızlı gelişen teknoloji içerisinde çok fazla farkedilmeden süratle haya-

tımıza giren bu devrimsel değişim sonucunda grafik tasarımın hareketli örneklerini üretmek teknik olarak oldukça kolay hale gelmiştir. Hatta hareketli grafik tasarımın dijital dili kullanan iletişim teknolojilerinde etkisiyle geniş bir kullanım alanına sahip olmaya doğru evrimleştiği görülmektedir. Profesyonel üretimlerin yanı sıra mobil uygulamalardan sosyal medyaya kadar grafik tasarım öğelerini görmek artık normal bir rutin haline gelmiştir. Matbaanın bulunmasının ardından en önemli ivmesini kazanan grafik tasarım, 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan modernist sanat akımlarıyla hareketli görüntünün ana objesi olabileceğini kanıtlamıştır. Ancak grafik tasarımın hareketli görüntünün ayrılmaz bir parçası haline gelmesinin, medya üretimlerinin karma çalışmalarda kullanımına imkân tanıyan bu dijital devrimin ardından gerçekleştiğini söylemek doğru olacaktır. Dijitalleşme ile birlikte hareketli grafik tasarım deneysel sanat eserleri olmanın ötesine de geçerek iletişimin günümüz iletişim araçlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Adamowicz, E. (2001). *Bodies Cut and Dissolved: Dada and Surrealist Film*. Alex Hughes/James S. Williams (Hg.): *Gender and French Cinema*, Oxford/New York: Berg, 19-33.
- Avcı Tuğal, S. (2018). *Oluşum süreci içinde dijital sanat*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Curran, S. (2000). *Motion graphics: graphic design for broadcast and film*. Rockport Publishers.
- da Costa Ferreira, P. D. (2013). *Avant-garde and experimental cinema: From film to digital*. Workshop for painting students.
- Drate, S., Robbins, D. & Salavetz, J. (2006). *Motion by design*. Laurence King Publishing.
- Krasner, J. (2013). *Motion Graphic Design: Applied History and Aesthetics*. Taylor & Francis. S. 10.
- Meggs, P. B. & Purvis, A. W. (2016). *Meggs' history of graphic design*. John Wiley & Sons.
- Merdeşe, T. (2017). *Yeni Medya Sanatında Devingen İmgeler: Video Alanlar*.
- Matamala, A. ve Orero, P. (2011). *Opening credit sequences: Audio describing films within films*. *International Journal of Translation*, 23(2), 35-58.
- Manovich, L. (1999). *Avant-garde as Software*. Online at: http://manovich.net/content/04-projects/027-avant-garde-as-software/24_article_1999.pdf S.1-20.
- Manovich, L. (2006). *After effects, or velvet revolution in modern culture, part 1*. Unpublished manuscript, retrieved September, 9. http://manovich.net/content/04-projects/052-after-effects-part-1/50_article_2006.pdf S.1-22.
- Özderin, S. (2019). *Grafik Tasarım Eğitiminde Akademik İlkeler*. *Journal of International Social Research*, 12(66). S.517-532.
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. Epsilon Yayıncılık Ltd. Sti. S.23, 24, 293.
- Yu, L. (2008). *Typography in film title sequence design*. Iowa State University. <https://lib.dr.iastate.edu/etd/11366/>

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 89-106

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.08.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 16.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45873

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Ali TAN

Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
alitannur@gmail.com

 ORCID 0000-0001-7290-0436

Fince ÖZER

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
fince47@gmail.com

 ORCID 0000-0001-5623-8489

ES VE US SÖZCÜKLERİNİN TARİHİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ KULLANIMLARI¹

ES AND US WORDS HISTORICAL AND CONTEMPORARY TURKISH ON
USES

Öz

Tarihî Türk lehçelerinden günümüze “es” ve “us” sözcükleri, Türk dilinin çeşitli sahalalarında kullanımına sıkça rastladığımız sözcüklerdir. Araştırmacılar tarafından bu sözcüklerle ilgili çeşitli bilgiler verilmesine rağmen, iki sözcüğün de aynı anda bütün lehçelerde gösterilip tartışıldığı bağımsız bir çalışma yoktur. Bu çalışmada, iki sözcüğün de tarihî lehçelerden itibaren kullanımı ve anlamsal farklılıkla-

¹No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Ali TAN

Cite as/Atıf: Tan, A. ve Özer, F. (2020). Es ve Us Sözcüklerinin Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 89-106. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.445873>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

rı gösterilmeye çalışılacaktır. Eski Türkçeden günümüze nasıl bir şekil ve anlam değişikliğine uğradığı örnek cümlelerle desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: es, us, akıl, köken bilgisi, etimoloji.

Abstract

The historical Turkic dialects “es” and “us” are the words, dating from to present that we frequently encounter in various areas of the Turkish language. Although different pieces of information is provided for these two words by many researchers, there does not exist an independent study in which these two words are analyzed and discussed in all dialects at the same time. In the study, the use of these two words since the historical dialects and the differences in meaning will be analyzed. The way they change in form and meaning from old Turkish to the modern will be supported by examples.

Key Words: es, us, origin information, etymology.

GİRİŞ

Türkçenin ses bilgisi ve biçim bilgisi bakımından gelişim seyrine bakıldığında birtakım değişiklikler geçirdiği herkesçe malumdur. Bu ses gelişimi ve değişimleri farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Örneğin Eski Türkçedeki kelime başı /b/ sesleri birkaç istisna dışında Doğu ve Kuzey Türkçelerinde korunurken Güneybatıda b, v, p, m ve Ø olarak karşımıza çıkar (baş>baş; bar>var, bar->var-, ber->ver-; bürge>pire; ben>men; bol->ol-). /g/ sesleri, yine diğer lehçelerde genel olarak korunurken Oğuz grubunda düşer (-gAn>-An, -gArU>-ArI, +gA>+A; sarıg>sarı, kapıg>kapı; bürge>pire, tabışgan>tavşan; kapıgıg > kapıyı; beg>bey, tag>dağ). Bugün çağdaş lehçelerde bir ses bir lehçede kullanılırken diğer lehçede farklı bir sese bürünebilmektedir. Örneğin Eski Türkçedeki bol- fiili Oğuz grubu lehçelerinde (Türkmençe hariç) ol- olarak kullanılırken diğer lehçelerde, küçük ses farklılıkları dikkate alınmazsa, bol- olarak kullanımını sürdürür. Yani her lehçenin kendine özgü ses ve ek tercihi vardır denebilir.

Ses ve ek farklılığının benzeri bir özellik, kelime kullanımında da karşımıza çıkar. Bir lehçede kullanılan kelime diğer lehçede kullanılmayabilir. Örneğin Oğuz grubu *bul-* fiilini kullanırken Doğu ve Kuzey grubu lehçeleri daha çok *tap-* fiilini tercih eder. Çalışmamıza konu olan *es* ve *us* sözcükleri için de aynı durum söz konusudur. Her iki kelime de 14. yüzyıla kadar düzenli olarak tarihî lehçelerde görülmesine karşın Çağatay Türkçesinden itibaren *es*'in yaygınlık kazandığı görülür.

Bilindiği üzere Çağatay Dönemi, 15. yüzyılın sonlarından 20. yüzyıla kadar Anadolu sahası dışındaki Türk dünyasının ortak yazı dilinin olduğu dönemdir. Yaklaşık 400 yıl ortak yazı dilinin kullanımı, özelde her lehçenin kelime hazinesine de etki etmiş, Doğu Türkçesi olarak da adlandırdığımız bu yazı dili, Batı Türkçesiyle ortak olan bağların azalmasına veya kopmasına yol açmıştır. Daha önce hem Batıda hem de Doğuda görülen, kullanılan bazı kelimeler artık kullanılmamaya başlanmıştır.

Çalışmamıza konu olan *us* kelimesine, bugün Oğuz grubu lehçeleri dışında pek rastla-

nılmamaktadır. Buna karşılık *es* de artık Oğuz grubu lehçelerinde kullanılmamaktadır. Aşağıda *es* ve *us* kelimelerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarıyla ilgili bilgiler verilip hem anlam hem de biçim bakımından bir değişiklik olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle etimoloji sözlüklerinde ve genel sözlüklerde bu konuyla ilgili bilgiler verildikten sonra tarihî lehçelerdeki durumlarına geçmek yerinde olacaktır.

Kâmûs-ı Türkî’de hem *es* hem de *us* sözcüğü yer almaktadır. “*es*” sözcüğü “akıl, zekâ, us; his, duygu; sağlamlık, sıhhat, safvet; koku, râyiha” anlamlarında karşımıza çıkar (Şemseddin Sami, 1989: 94). “*us*” ise “akıl, zekâ, ferâset, idrak, hured; edeb, terbiye” *us bahası*: “Akılsızlıkla edilen bir hareketin neticesi olarak çekilen ziyan ki ilerisiçün akıl öğretmege sebep olur” (Şemseddin Sami, 1989: 207).

Lehçe-i Osmanî’de hem *es* hem de *us* sözcüğü yer almaktadır. “*es*” sözcüğü “akıl, zekâ, his ve isen, zeki, sağlam saf demektir. Sahih, salim, sağ, sağlam, kanlının yekpare dingili” anlamlarında kullanılmış (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 138). “*us*” için ise “akıl, kıyaset, rüş, edep, zekâ, feraset, fetânet, nühâ, sükûn, hüş, hîred. *us pahası*: tecrübe, teyakkuz, mütenebbih.” anlamları verilmiştir (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 396).

Clauson, *us* sözcüğünün “akıl, zekâ; iyi ve kötüyü birbirinden ayırma gücü.” anlamlarıyla, *es* sözcüğünün ise “leş” anlamıyla kullanıldığı bilgisini verir (Clauson, 1972: 240).

Eren’in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde *us* sözcüğünün karşılığı olarak ‘akıl’ verilmiştir. Yine bu konuda şu bilgileri verir: “Orta Türkçede *us* ‘hayır ve şerri ayırt ediş’ olarak geçer. Kâşgarlı Mahmud’a göre, yalnız Oğuzların kullandığı bir sözdür. Kumancada *us* olarak kullanılır. Eski Kıpçakçada da *us* olarak geçer. Eski ve yeni diyalektlerde *us* yerine *es* sözcüğünün geçtiği göze çarpmaktadır. Bu sözün Batı Türklerinin dilinde yaşayan *us* biçimiyle birleştirilmesi olanaksızdır: Tkm *es*. -Nog *es*. -Blk *es*. -KKlp *es*. -Kzk *es*. -Krg *es*. -Tat *is*. -Kar *es*. -Tel, Alt, Kuğ, Küer *es*. -Çuv *as* (Egorov: ES 33). Macarcada ‘akıl’ olarak kullanılan *ês* biçimi eski bir Türk dilinden kalma bir alıntıdır. (TESz 1: 798: Räsänen: V 49; Sevortyan : ÊSTJa 1974, 306; Lige-ti: TörK 265-266). Çağdaş diyalektlerde Arapça akıl da yaygın olarak kullanılır. Egorov: *es* 33;42-43 (*es* ve *us* biçimlerini karıştırmıştır); Räsänen: V 516 b; Clauson: ED 240; Sevortyan: ÊSTJa 1974, 606-607; Levitskaya: ChuvSt 102-103” (Eren, 1999: 424).

Nişanyan, *us* için “iyiyle kötüyü ayırma yetisi, akıl” anlamlarını verir (Nişanyan, 2003: 472).

Bernardo da Parigi’nin Söz Kitabı (Roma 1665) adlı eserinde *es* ve *us* sözcüklerine rastlanır. “*es*” tek başına görülmez. Daha çok olumsuz yapıda *esleme-* olarak karşımıza çıkar. *esleme-*: *bk. buyuruk tutmamak*: eslememek, emri terk etmek, muhâlefet etmek, mu’tî olmamak, fermâna imtisâl itmemek, inkıyâd itmemek, emre uymamak (Kartallıoğlu, 2015: 265); *eslememek bk. buyuruk tutmamak*; *islemek* (II) *bk. İta’at* etmek (Kartallıoğlu, 2015: 497). *Us* sözcüğü ise ‘akıl’ anlamıyla görülür. *uslu*: basîretlü, mütefeyyih, müteyakız, sâkin, turulmuş, münşif, ‘akıllı, ‘akıl, ehl-i tedbîr, müdebbir, nefiz, zabt edici, mu’tedil, kana’atlı, mizâclı 1. Uslu, ölçülü 2. Alçakgönüllü, yumuşak; *uslu*: Bilirkişi; *usluluk*: 1. Usluluk 2. Düşüncelilik, akıllılık, tedbir; *uslulığıla*: 1. Uslulukla 2. Ölçüp biçerek, iyice düşünerek (Kartallıoğlu, 2015: 889)

Gülensoy, *us* sözcüğü için “akıl” anlamını vermiş ve aynı zamanda Anadolu ağızlarında-

ki ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına da değinmiştir. Bu bilgilerinin yanında yine bu fiille bağlantılı olarak halk dilinde *us-* biçiminin de yer aldığını ve “akıl etmek; Ummak; Bıkmak” anlamlarıyla kullanıldığını da söyler (Gülensoy, 2018:798).

1. Tarihî Lehçelerdeki Görünümleri

1.1. Eski Türkçe

1.1.1. Köktürkçe

Köktürk dönemi eserlerinden sadece Tonyukuk Yazıtı'nda *us* kelimesiyle ilgili bir örnek yer almaktadır. “es” sözcüğüne ise rastlanmamıştır.

usın buntutu T1-D2/19 “akıllarını başlarına alıp” (Aydın, 2012:111)

1.1.2. Uygurca

Uygur dönemiyle ilgili taradığımız eserlerde *es* ve *us* sözcüklerinin yer aldığı örneklere rastlanmamıştır.

1.2. Karahanlı Türkçesi

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık ve Divân-ı Hikmet'te *es* ve *us* sözcüklerine rastlanılmamaktadır. Bu dönem eserlerinden Divânü Lügati't-Türk ve Kur'an Tercümesi'nde *es* ve *us* sözcükleriyle ilgili örneklere rastlanır.

Dönemin eserlerinden Kur'an Tercümesi'nde *us*'la ilgili örneklere bakıldığında, “akıl” anlamıyla kullanıldığı görülür.

ükküşrekleri anlarnıñ ukmaslar usları yok. 37/56a1=49:4 (Ata, 2004: 139);

usuna kel- “Kendine gelmek, aklı başına gelmek.”

Kaçan kim usına keldi erse aydı: arığ sen yandıñ saña. 28/22b1=7:143 (Ata, 2004: 28; Ünlü, 2012-1: 884).

Divânü Lügati't-Türk'te, *us* sözcüğüyle ilgili iki farklı anlama rastlanır:

Birinci anlamı: Akbaba, kerkes kuşu (vulturmonachus) -30/16, 21/108, 464/368. *uslayu* “akbaba gibi çullanarak” 272/238.

Us üşkürse ölüür. “Kerkes kuşu insanın yüzüne doğru ıslık çalarsa o insanın öleceğine işaretler; uğursuzluk sayılır.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 108; Nadelyev vd., 1969: 616).

Keldi maña tat / Aydım emdi yat / Kuşka bölüp et / Seni tiler us böri “Bana bir kâfir Uygur geldi; onu öldürdüm; akbaba ve yırtıcı hayvanlar için onu parça parça ettim.” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 16)

İkinci anlamı: Oğuzcada hayrı ve şerri birbirinden ayırmak anlamında *ol us boldı*. “O, hayrı şerden ayırmasını bildi.” denir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 16; Yurtsever-Erdi, 2007: 624; Ünlü, 2012-1: 884; Nadelyev vd., 1969: 616).

Divânü Lügati't-Türk'te *es* sözcüğünün de kullanıldığı görülür. Yalnız ‘akıl’ anlamında değil de “Yırtıcı hayvanın avını parçalayarak aldığı pay (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 16, 368), yırtıcı hayvanların avı olan hayvan (Yurtsever-Erdi, 2007: 265), fenalık, kötülük, ayıp şey; avret

yeri" (Ünlü, 2012: 245) anlamlarında karşımıza çıkar.

Us es körüp yüksek kalık kodı çokar / Bilge kişi öğüt birip tawrak ukar "Akbaba av görürse yüksek gökten inerek üzerine kapanır; Hikmetli adamın da avı öğüttür; onu işitince ezberleyip anlar." (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 368; Ünlü, 2012-1: 884).

Eren kamuğ artadı neñler uđu / Tawar körüp uslayu eske çuķar "Mala tamah edince insanların ahlâkı bozuldu. Malı gördüklerinde, akbabanın leşe çullandığı gibi onun üzerine çullandılar." (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 238; Ünlü, 2012-1: 245)

1.3. Harezmi Türkçesi

Harezmi Türkçesi eserlerinden Kıssaşü'l-Enbiyâ'da *es* sözcüğünün "akıl" anlamında kullanıldığı görülür.

er yalavaçlık da'vî kıılır, siz uluğlar cevâb ayıñ bu işim içinde hiç esni kesigli ermes-men 148r/4 (Ata, 1997: 210).

esin öksütmedim, tamâm işlerin onay kııldım, seferde arıgsız su yoluktı arığın arıgsızın 213r/9 (Ata, 1997: 305; Ünlü, 2012-2: 177).

Nehcü'l-Ferâdis'te *es* ve *us* sözcükleri kullanılmamıştır.

Mukaddimetü'l-Edeb'te *es* sözcüğüne rastlanmamaktadır; *us*'un ise "akıl" anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

taķı sökellikdin taķı delülükdin taķı usı karılmakdın 1-2, 49-7 (Yüce, 1993: 40)

oyğatdı anı uykusundın habarlığ kıldı anı nêrse üze, oyğartdı usını anıñ üze 90-8 (Yüce, 1993: 48; Ünlü, 2012-2: 627).

yok anıñ birle téprenmek bışığrâyılığ kıldı anı yaş, yaş usınga kıvürdi anı, yaş sınağlığ kıldı anı yaş 85-2 (Yüce, 1993: 47).

Mu'inü'l-Mürîd'de *es* sözcüğünün yer almadığı görülmektedir; *us* ise "akıl" anlamıyla kullanılmıştır.

us kêt- "şuurunu yitirmek, kendinden geçmek" MM-76/4

yunuğnu buzar neñ bu on bêştêdi

suw tökmek yerlemek meni hem vedi

mezi bêş kan akmak irin saru suw

esrümek us kêtmeķ eşit on sadı (Toparlı-Argunşah, 2008: 102; Ünlü, 2012-2: 627).

Anlamı: "Abdest bozan şeyler on beş tanedir." Buyurdu: Beşi su dökmek (işemek), büyük abdest yapmak, meni, vedi, mezidir; kan akmak, irin, sarı su, sarhoş olmak, bayılmak; bunlarla on etti.

1.4. Kıpçak Türkçesi

Us sözcüğü, Kıpçak Türkçesi eserlerinden Bulgatü'l-Müştak, Codex Cumanicus, İrşadü'l-Mülük ve's-Selâtin, Kitâb Fi'l-Fıkh, Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî, Kitâbü'l-İdrak Li-Lisâni'l-

Etrâk, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye'de "akıl, zekâ" anlamlarında kullanılmıştır (Toparlı-Vural-Karaatlı, 2003: 294)

Kıpçak Türkçesinin en önemli eserlerinden biri olan Codex Cumanicus'ta, *us* sözcüğünün kullanımının yanında *es* sözcüğü de görülmekte ve "akıl; his, duygu" anlamlarında karşımıza çıkar.

ave Maria, usıñnı Têñri tamam tügel kıldı 70a/19 (Argunşah-Güner, 2014: 293; Toparlı-Vural-Karaatlı, 2003: 294)

barça Têñrilik us ér[ü]r, barça hakıl bilik t(u)rur -71a/13 (Argunşah-Güner, 2014: 296)

ave, kimge yaş yaşından us övretmiş Têñri tuvgan /söz 72a/13-14 (Argunşah-Güner, 2014: 300)

ol usdır 60b/14 "O, akıldır." (Argunşah-Güner, 2014: 256)

es 58b/18 "akıl, hafıza, zihin" (Argunşah-Güner, 2014: 250); *esime kirdi* -81b/9b (Argunşah-Güner, 2014: 318); *eslemes - eskermes* 80b/10b "hatırlamak, anmak" (Argunşah-Güner, 2014: 313)

1.5. Çağatayca

Çağatay Türkçesinde hem *us* hem de *es/is* sözcüğü kullanılmıştır. Dönemin ses bilgisi özellikleri dikkate alındığında *es* sözcüğünün *is* olarak kullanılması beklenir. Ancak klasik öncesi ve sonrası eserlerde harf ve hareketlerden de yola çıkıldığında hem *is* hem de *es* biçimlerinde örneklere de rastlanır.

Çağatay döneminin klasik öncesi dönem eserlerinden sayılan Mevlâna Sekkâkî Divânı'nda *es* olarak karşımıza çıkar.

Yüz üzre zülף tağıtting, perîşân kıldı 'aklını

*Anı yüzdin köterseng, hem cânımdın kiterür esni*² (Eraslan, 1999: 284)

"Yüzün üzerine saçını dağıtınca aklımı perişan eder; onu (saçını) yüzünden kaldırırsan, bu defa canımdan aklımı, bilincimi ortadan kaldırır."

Lutfî Divânı'nda *es* ve *us* sözcüklerinin yer almadığı görülür.

Şecere-i Terâkime'de *us* sözcüğü kullanılmamıştır; *es* ise, "akıl" anlamında kullanılmıştır.

karıgan çakında esiñ kitip kıym üstinde ölerse tidi. 96a-4 (Ölmez, 1996: 201).

Şeyh Süleyman Efendi Sözlüğü'nde hem *us* hem de *es/is* sözcüğü yer almaktadır; *es/is* sözcüğü "hüş, 'akl; koku, rayiha; tereng, zeng, buy." (Şeyh Süleyman Efendi, h.1298:51); *us* sözcüğü ise "akıl, zekâ, feraset, idrak, hüş" (Şeyh Süleyman Efendi, h.1298:33) anlamlarında karşımıza çıkar.

Urunup ayça şur u şe'b kıldı

Ki za'if eylep isi azıp yıkıldı.

² Eraslan bu kelimeyi *âsnı* (*âs*: hırs, tamah, açgözlülük) biçiminde okumuş. Ancak metnin tamamı incelendiğinde ikinci dizelerin hep ince ünlülü olduğu görülür (*irmesni/ ħesni/ nev-resni/ âsnı/ nâkesni/ Çerkes'ni/ besni*). Bu sebeple beytin anlam bütünlüğü de düşünülürse *esni* 'aklı' olarak okunması daha doğru olacaktır.

Mir'âtü'l-Memâlik'te *esle-* olarak karşımıza çıkan bu sözcük “dinlemek, kabul etmek” anlamıyla kullanılır (Kiremit, 1999: 241).

3 *Pendüm kabul eyle; benüm sözüüm eslegil;*

Gördüñ zamâne uymadı, sen uy zamâneye. R1-78b/3 (Kiremit, 1999: 164).

1.6. Eski Anadolu Türkçesi

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde genel olarak *us* sözcüğünün kullanıldığı görülür. *es*'in kullanımı ise sınırlıdır.

Behcetü'l-Hadâik'te 5 yerde (28b4, 99a16, 99a16, 139b14, 158b18) *us* sözcüğüne rastlanır (Canpolat, 2018:633).

(15) ... *Ya'kûb ol (16) kanlu köñlegi kapdı, bağırna kısdı. Ussı kitti.* (Canpolat, 2018:192).

Bolasıdur ağır dimek bilgil ol kün / Kamu anda dirilesi uşlu delü (Canpolat, 2018:71).

Dönemin bir diğer eseri olan Dede Korkut'ta 2 yerde (43-6, 59-1) *us* sözcüğüne rastlanır: *usum, ussı* (Ergin, 1991: 304).

şundan berü 'aklum uşsum dire bilmen ... D43-6 (Ergin, 2014: 99)

Mere dini yok 'akılsuz kâfir / Uşşı yok dirneksüz kâfir D59-1 (Ergin, 2014: 111)

Yine bu dönem eserlerden biri olan Ed-dürretü'l-Mudiyye'de 2 yerde *us* sözcüğüne rastlanır (Atsız-Türkmen, 2004: 121).

Uslu olgıl, işlegil, virgil 12b/4 (Atsız-Türkmen, 2004: 47).

(10) *Bu oglanlar, usları yokdur, (11) utanmazlar ...* 25a/10 (Atsız-Türkmen, 2004: 60).

Yalnız Kitâb-ı Gunya'da *us* sözcüğü yanında (50a/15, 60a/9, 50a/15, 50b/1, 95a/7-8) *esle-* fiiline de (99b/11, 151b/10) rastlanır. *us* 'akıl, şuur; fikir, düşünce' (Akkuş, 1995: 547) *esle-* ise aldırış etmek, önemsemek, önem vermek anlamlarında (Akkuş, 1995: 876); Dânişmend-nâme'de de *us* kullanımının yanında (19a/15, 110a/15, 237b/9) *esleme-* sözcüğü de “Dinlememek, baş eğmemek” anlamıyla (58a/10, 94b/3, 178b/10) karşımıza çıkar.

ussı gelmek: “Ayılmak, akli başına gelmek, kendine gelmek”; *ussı gitmek*: “Akli başından gitmek, bayılmak, kendinden geçmek; ne söylediğini bilmemek”; *usını tağıtmak*: “Aklını dağıtmak, kendini kaybetmek”; *usunu başuna dirşürmek*: “Aklını başına toplamak”

Eger kimerse (15) ramazân ayında dünle ussuz olsa, bir iki gün ussı gelmese, [50b] (1) gününe gün oruc bitürmiş gerek. 50a/15 (Akkuş, 1995: 313)

Üç tâyifeden kalem götürülmüşdür (8) Evvel nâ-resîde oğlandan tâ bâliğ olmayınca, ikinci delüden (9) tâ uslanınca, üçüncü uyur gişiden tâ uyanınca. Kalem bunların (10) üzre yürimez. 60a/9 (Akkuş, 1995: 321)

hiç 'akılsuz delü olsa revâ olmaz, eger birez vakt uşşı gidüp ve birez vakt ussı gilürse reva olur. 95a.7-8 (Akkuş, 1995: 347).

(11) *ol yıl kopmağını eslemese, andan ol oddan musulmânlara (12) ziyân degse...* 99b/11 (Akkuş, 1995: 350)

...eger (10) ol gişi eslemeyüp 'imâret kılmasa dağı yıkılıp kimesneyi (11) helâk itse... 151b/10 (Akkuş, 1995: 388).

"... diyir yöresine (10) gelmeñ. Bizden ne dilersenüz virelüm."didiler. Müsülmanlar eslemeyüp (11) diyre yakın kasd itdiler... 58a/10 (Demir, 2004: 111).

(3) ... Nevbet Melik'e degdi. Kâfir eslemedi, Melik'e kılıç (4) indürdi. 94b/3 (Demir, 2004: 140).

(10) destur virmedi. Melik eslemeyüp becid turur kim (11) barıgaha gire. 178b/10 (Demir, 2004: 206)

Çün Artuhî bu haberi (15) işidüp düşdi, ussı gitdi. Bir zamândan sonra 'aklı başına [19b] (1) geldi. 19a/15 (Demir, 2004: 74)

Nastor çün nâmeysi okudu, bildi. Kendüysi (15) tahtından aşaga bıraktı, düşüp usı gitdi. Çün 'aklı [110b] (1) başına geldi, feryâd idüp...110a/15 (Demir, 2004: 154)

Şol çetük ki pençe ura aslana / Diri kalursa vara ol uslana 237b/9 (Demir, 2004: 255)

Süheyl ü Nev-bahâr'da 6 yerde (37, 52, 519, 754, 2296, 2489) *us* sözcüğüne "akıl" anlamıyla rastlanır. Yalnız 2 yerde (2717, 4250) *esle-* biçiminde "dinlemek, kulak vermek" anlamıyla da karşımıza çıkar.

37 Kimüñ ussı var ise hiç dınmaya

Tarılmaya buşmaya incinmeye (Dilçin, 1991: 197)

52 Ne şanursın ol bilmeye mi seni

Ki neylersin ussuñ u 'akluñ kanı (Dilçin, 1991: 198)

2717 Bizüm şâhumuza şımarla anı

Gider kaydı vü eslegil sen beni (Dilçin, 1991: 379)

4250 Eger dileye kim ögüt esleye

Günün hoş geçüre cânın bisleye (Dilçin, 1991: 483)

uslan-: Akıllanmak - 3180, 3404; *uslu*: Akıllı, dirayetli - 378, 414, 421, 434, 780, 980, 1112, 1130, 1198, 1246, 1275; *ussı gel-*: Aklı başına gelmek, kendine gelmek - 3073; *ussı git-*: Aklı başından gitmek - 1298; *ussını tağıt-*: Aklını dağıtmak, kendini kaybetmek -1528 (Dilçin, 1991: 643).

İbni Kesir Tercümesi'nde 3 yerde (249a/5, 263a/14, 266-b/20) *es* biçiminde "önemsemek, aldırış etmemek, dikkate almamak" anlamıyla olumsuz yapıda karşımıza çıkar. 2 yerde ise (432b/14, 432b/14-15) *us* kelimesine "akıl" anlamıyla rastlanır. *ussı git-*: Aklı başından gitmek, kendinden geçmek; *ussı gel-*: Aklı başına gelmek, sakinleşmek

(4) ... *Battal eydür: Ardınca vardum, bu (5) hatun gişi 'Ardınca var(ma)' diyü beni men' itdi, eslemedi, artlarından yitdüm, hamle itdüm*-249a/5 (Ergüzel, 1999: 183)

(13)... *Hişâm anı bilicek nice gez men' itdi (14) eslemedi*-263a/14 (Ergüzel, 1999: 207).

(19) ... *Naşihât itdiler, eslemedi. Men' itdi, kabûl itmedi*-266-b/20 (Ergüzel, 1999: 213)

(13) ... *Ben eyitdüm*: (14) “Allah Ta’âlâ’nuñ rızası andan a’lâdur.” *Haykırdı, ussı gitdi*-432b/14 (Ergüzel, 1999: 504)

(14) ... *Ussı* (15) *başına geldükden soñra* ... -432b/14-15 (Ergüzel, 1999: 504).

1.8. Osmanlı Türkçesi

Osmanlı Dönemi eserlerinden genel olarak ulaşabildiğimiz eserlerde dönem ve coğrafya dikkate alındığında *us* sözcüğünün yaygın olarak kullanılması beklenir. Yalnız Arapça ve Farsça etkisinin görüldüğü bu dönem eserlerinde *Ar. akıl* kelimesinin yoğun olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında yine karışık olarak hem *es* hem de *us* kelimesine de rastlanmıştır.

Bu dönem 15. yy. eserlerinden Halil-nâme’de, *es* olarak “önemsememek, aldırış etmemek, dikkate almamak” anlamıyla olumsuz yapıda (516, 1511, 1661, 1661, 2841 karşımıza çıkar.

- 515 *Eger oğlanı sevmeseydi ana*
Bir oğlan diri gelmezdi cihāna
- 516 *Eger diri gelürse bislemezdi*
Bıragup öldürürdi eslemezdi (Güldaş, 1996: 111)
- 1660 *Ata hem âdeme şöyle üşerdi*
Ki âdem bogılurdi at düşerdi
- 1661 *Ne ok yay ne kılıç ne çomak esler*
Ne sürmek dögmek ü ne koymak esler (Güldaş, 1996: 245).
- 1511 *Hemân dem ussı gitdi yatdı bî-hûş*
Yüzini urdı Nemrûd topraga hoş (Güldaş, 1996: 226)
- 2841 *Halîlullâh’uñ ussı gitdi, düşdi;*
O tagdan sıyrılup aşaga uçdı. (Güldaş, 1996: 392)

Yine aynı yüzyıl eserlerinden Mahabbet-nâme’de hem *es* (1202) hem de *us* sözcüğü “önemsememek, aldırış etmemek, dikkate almamak” anlamıyla olumsuz yapıda (2858, 244, 1132, 1385, 1386, 1976, 1774, 2249, 3646) karşımıza çıkar.

- 1202 *Komak yokdur anı hergiz yularsuz /*
Ki zîrâ eslemez olur bularsuz (Çavuşoğlu, 2009: 202).
- 2858 *Başa hâlüm lisânı gör ki ne dir*
Delü oldur hey ussun başuñ dir (Çavuşoğlu, 2009: 345)
- 244 *Bugün çün meclise mestâne geldün*
Kodur usluluğı dîvâne geldün (Çavuşoğlu, 2009: 117)
- 1132 *Delülük sıgmaz uslulukda yokdur*

- Ferah kim gördi yaslulukda yokdur* (Çavuşoğlu, 2009: 196)
- 1385 *Niderler usluluğu bu delüler*
Ki baş anuñla kurtardı ölüler (Çavuşoğlu, 2009: 218)
- 1386 *Ne girür uslulukdan eyde* yana*
Koyunuz yürüyelüm yana yana (Çavuşoğlu, 2009: 218)
- 1976 *Ne usluluk yiridür bu cünûn hoş*
Ki vâlih kalsa 'akl-ı zû-fünûn hoş (Çavuşoğlu, 2009: 268)
- 1774 *Nidem men seni i uslanmaduk baş*
Yürekler oldı fi'lüñden senüñ baş (Çavuşoğlu, 2009: 251)
- 2249 *Müsülmân ol müsülmân ol müsülmân*
Delülenme hey uslan demdür uslan (Çavuşoğlu, 2009: 293)
- 3646 *Günehkâruz ilâhî yüzümüz kir*
Bizi uslatmadı oldugumuz pîr (Çavuşoğlu, 2009: 408)

16. yüzyıl eserlerinden Baki Divanı'nda hem *es* (G235/2) hem de *us* (G295/4) sözcüğü "önemsememek, aldırış etmemek, dikkate almamak" anlamıyla olumsuz yapıda karşımıza çıkar.

- G235/2 *Pend ile dîvâne-i 'aşka selâsil bağlama*
Bend ü zencîr eslemez zîrâ biliürsin şîr-i 'aşk (Küçük, 1994: 245)
- G295/4 *Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan,*
Bağlamaludur ey gönül uslu degüldür ol (Küçük, 1994: 282)

17. yy. eserlerinden Hayriyye-i Nâbî'de de *es* kelimesi görülür.

- 1158 *İtmese dâ'iresi beslenmez*
Sözi hükm eylese de eslenmez (Kaplan, 2008: 271)

2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri

2.1. Güneybatı Türk Lehçeleri

2.1.1. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesinde *es* kelimesi görülmez; *us* sözcüğü ise 'akıl' anlamında karşımıza çıkar (TS, 2011: 2037).

us dışı "akıl dışı" (TS, 2011: 2037).

us payı vermek "akıl dersi vermek", (TS, 2011: 2038).

usa vurma "Akıl süzgecinden geçirme, muhakeme; Bilinen veya doğru olarak kabul edilen belirli önermelerden başka önermeler çıkarma, uslamlama" (TS, 2011: 2037).

2.1.2. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesinde *es* sözcüğüne rastlanılmaz. Bu sahada sadece *us* görülür ve “akıl, zekâ, idrak; edep, terbiye” anlamlarında kullanılır (Altaylı, 2018: 3413).

2.1.3. Türkmenistan Türkçesi

Türkmenceyle ilgili taranan metinlerde *us* sözcüğüne rastlanmamıştır. “*es*” ise sözlükte sadece *esle*- “hatırlamak”, *esger*- “hatırını saymak” (Tekin, 1995: 180) biçiminde karşımıza çıkar. Aslında Oğuz grubunda olmasına rağmen *us* sözcüğü yerine *es*’in görülmesi, bulunduğu coğrafyanın ve baskın dil Çağatay Türkçesi etkisinin devam ettiğinin bir göstergesidir.

Horasan Türkçesiyle ilgili taranan sözlük ve kitaplarda *es* ve *us* sözcüklerine rastlanmamıştır.

2.1.4. Gagavuz Türkçesi

Gagavuz Türkçesiyle ilgili taranan sözlük ve kitaplarda *es* ve *us* sözcüklerine rastlanmamıştır.

2.2. Kuzeybatı Türk Lehçeleri

Bu grupta yer alan lehçelerde *us* sözcüğüne Kırım Tatar Türkçesi dışındaki diğer lehçelerde rastlanılmaz. “*us*” sözcüğüyle aynı anlamda *es* sözcüğü düzenli olarak kullanılır.

2.2.1. Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise “akıl, us; bellek, hafıza; güven, cesaret” anlamlarında kullanılır (Arıkoğlu vd., 2017: 897).

Uuluña uluulardan esin bersin. “Oğluna büyüklerin aklını versin!” (Arıkoğlu vd., 2017: 897).

Uşu kündö beybeçarada es kaldıdı? “Bu günde fakir fukarada cesaret kaldı mı?” (Arıkoğlu vd., 2017: 897).

2.2.2. Kazak Türkçesi

Kazak Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise, “akıl, us, hafıza” anlamlarında kullanılır.

esinen ayrılı Çok korkmak, aklını kaybetmek (Koç - Bayniyazova - Başkapan, 2003: 144).

2.2.3. Kumuk Türkçesi

Kumuk Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise “hafıza, bellek; akıl; zekâ; şuur, bilinç” anlamlarında kullanılır (Pekacar, 2011: 123).

esge almaq hatırlamak, hatırına gelmek, aklına gelmek; hatıra getirmek; *esi yoq adam* a) dikkatsiz adam, hafızası zayıf adam; b) mec. Deli, çılgın; *esin tas etmek* bayılmak, kendinden geçmek; bilincini yitirmek, şuurunu kaybetmek: *onlar bizin es de etmediler* “onlar bizi fark etmediler bile” (Pekacar, 2011: 123).

Umaqay şolay har eki sahatda bir keren barıp qıçırıp, Şahmanaynı esine sala. “Umakay böyle her iki saatte bir gidip bağırarak Şahmanay’a hatırlatır.” (Pekacar, 2011: 123).

2.2.4. Kazan Tatarcası

Kazan Tatarcasında *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise ön seste e>i değişikliğiyle *is* olarak görülür. “akıl, hafıza, zihin” anlamlarında kullanılır.

iske töşēr- “hatırlamak; hatırlatmak; andırmak, benzer olmak”; *isten çığar-* unutulmak, hatırdan çıkmak; *is-añ:* *is aña kil-* “Anlamak, sezmek” (Öner, 2015: 176).

2.2.5. Başkurt Türkçesi

Başkurt Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanmaz; *es* sözcüğü ise ön seste e>i değişikliğiyle bu kelime *is* olarak görülür. “hatır, zihin” anlamlarında kullanılır (Özşahin, 2017: 259).

iske töş-: “Hatırlamak” (Özşahin, 2017: 259).

2.2.6. Karaçay - Balkar Türkçesi

Karaçay - Balkar Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise *es* “akıl, hatır, hafıza” anlamlarında kullanılır (Tavkul, 2000: 195).

esi bolğan akıllı; *esine tüş-* aklına gelmek, hatırlamak; *esde-busda bolmağan* akla hayale gelmeyen. (Tavkul, 2000: 195).

2.2.6. Karay Türkçesi

Karay Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise “akıl, us, zekâ” anlamlarında kullanılır (Çulha, 2006: 62).

2.2.7. Nogay Türkçesi

Nogay Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise “hafıza, akıl” anlamlarında görülür: *eske aluv:* “Hesaba almak”; *es beriuv:* “Dikkat etmek”; *eske tüsirüv:* “Hatırlamak, hatırlatmak”; *es ketiuv:* “Bilincini kaybetmek”; *esimde de yok:* “Aklımda da yok, düşünemiyorum”; *este kaluv:* “Akılda kalmak”; *este tutuv:* “Akılda tutmak, kaydetmek”; *esimnen şıkkan:* “Unuttum” (Baskakova, 1963: 439-440).

2.2.8. Kırım Tatar Türkçesi

Kırım Tatar Türkçesinde hem *us* hem de *es* sözcüğüne rastlanır. Burada *us* sözcüğüne rastlanması Osmanlı Döneminde Oğuz etkisinde kalmış olmasına bağlanabilir.

uslu “uslu”; *uslan-* “uslanmak” (Muzafarov-Muzafarov, 2018: 361)

es “Hafıza, hatır; akıl, zihin”; *esle-* “Farkına varmak, gözetmek; kaydetmek, sezmek” (Muzafarov-Muzafarov, 2018: 111-112).

2.2.9. Karakalpak Türkçesi

Karakalpak Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğü ise “akıl” anlamında karşımıza çıkar (Baskakova, 1967: 1045).

2.3. Güneydoğu Türk Lehçeleri

2.3.1. Özbek Türkçesi

Özbek Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğünün ise “akıl, beyin; hafıza, ha-

tıra, hatırlama" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. (Üşenmez-Boltabayev-Tuğlacı, 2016: 143).

esgä olmâq "hatırlamak, anmak, yâd etmek"; *esdä tutmâq* "hatırda tutmak."

Essiz bäläm, nä yüzingni körsätding. -A-221 (Solmaz, 2007: 32). "Akılsız yavrum, niye yüzünü gösterdin."

2.3.2. Yeni Uygur Türkçesi

Yeni Uygur Türkçesinde *us* sözcüğüne rastlanılmaz; *es* sözcüğünün ise *es/is* olarak "bellek, hatırlama, anlayış, kavrayış" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Shaw, 2014: 128).

Hesen Vezir hotuninin hamildar ikenligini esige elip bu kiyikni atmidi. "Hasan Vezir hanımının hamile olduğunu hatırlayarak geyiği vurmadı." (İnayet, 2004: 167)

Padişa şarperkut helki alem aldida tilhetini esige elip amalsiz kaldı. "Padişah şarperkut halkı alemin huzurunda verdiği yazılı sözü hatırlayınca çaresiz kaldı." (İnayet, 2004: 387)

...mehtumsula akisiniñ meslihitini eside tutmay balaga gıriptar bolganligini oylap. "Mahtumsula kardeşinin öğüdünü dinlemediği için başını belaya girdiğini düşünerek..." (İnayet, 2004: 147)

2.4. Kuzeydoğu Türk Lehçeleri

2.4.1. Hakas Türkçesi

Hakas Türkçesinde *us* sözcüğü kullanılmamaktadır; *es* sözcüğü ise, ön seste *e>i* değişikliğiyle *is* olarak görülür. "us, akıl; bilinç, şuur" anlamlarında kullanılır.

izî-çoh "rahatsız, rahat değil"; *izî-çoh odırıp alğam* "Ben rahatsız şekilde oturdum"; *ağaa izî-çoh* "o rahatsız" (Naskali vd. 2007:230).

San sanırğa sağıs kirek, sağımıp pöğnerge is kirek. (Atasözü) "Sayı saymaya düşünce gerek, hesap yapmaya akıl gerek." (Arıkoğlu, 2005: 227).

2.4.2. Tuva Türkçesi

Tuva Türkçesiyle ilgili taranan metinlerde *es* ve *us* sözcüklerine rastlanmamıştır. kullanılmamaktadır.

2.4.3. Şor Türkçesi

Şor Türkçesinde *us* sözcüğü kullanılmamaktadır; *es* sözcüğü ise "us; akıl, bellek, hafıza, zekâ" anlamlarında kullanılır (Akalin - Tannağaşeva, 1995: 30).

2.4.4. Teleüt Türkçesi

Teleüt Türkçesinde *us* sözcüğü kullanılmamaktadır; *es* sözcüğü ise "bellek, hafıza" anlamlarında kullanılır.

ezinde "aklında" (Sırkaşeva - Kuçığaşeva, 2000: 38).

es d'ok "akılsız, aklî dengesi yok." (Sırkaşeva - Kuçığaşeva, 2000: 38).

2.4.5. Altay Türkçesi

Altay Türkçesinde *es* olarak karşımıza çıkar ve “hatıra, his, akıl, bilinç, şuur” anlamlarında kullanılır (Naskali-Duranlı, 1999: 85).

es alın- “kendine gelmek, dinlemek”

Öydi ne de toktodıp bolbos. Kiyis ayıl çirip kalar, töölör çeldelip kalar. Bazgımbay dep kiji cürgen dep, is te artpas, es te artpas. “Zamanı hiçbir şey durduramaz. Keçe çadır çürür, develerin eti kemiğinden ayrılır. Bazgımbay diye biri yaşamış diye iz de kalmaz hatıra da kalmaz.” (Kainçin, 2006: 162).

Fiil olarak kullanımına da rastlanır: *eze-* “hatırlamak”; *Ezep turuñ ba?* “Hatırladın mı?” *Ada balazın ezegendiy meni ezep alıgar* “Beni kendi çocuklarınızın babası gibi hatırlayın” (Naskali-Duranlı, 1999: 85).

2.5. Çuvaşça

Çuvaş Türkçesinde *es* sözcüğü *ış* olarak karşımıza çıkar ve “akıl, anlayış, öğüt, tavsiye” anlamlarında kullanılır (Paasonen, 1950: 44; Bayram, 2019: 94; Aşmarin, 1929-30:63-65).

Bil mana ış paçı. “O, bana akıl verdi.”; *ış tut-* “çıkış yolu bulmak” (Paasonen, 1950: 44).

ış il- “Akıl almak”; *ış par-* “Akıl vermek, öğretmen, tavsiye etmek” (Aşmarin, 1929: 4/67).

ışlan- “Akıllanmak, gelişmek” (Aşmarin, 1930: 5/405).

ış par- “öğüt vermek”; *ış il-* “akıl almak”; *ışli* “akıllı”; *ışlan-* “akıllanmak” (Bayram, 2019: 94-95)

2.6. Yakutça (Sahaca)

Yakut (Saha) Türkçesinde *es* ve *us* sözcükleriyle ilgili taranan metinlerde örneklerine rastlanamıştır.

SONUÇ

Tarihî lehçelerde ve çağdaş Türk lehçelerinde *es* ve *us* sözcüklerinin kullanımlarıyla ilgili örneklerden yola çıkıldığında, tarihî dönemler dışında, sadece Batı sahasında *us* sözcüğü, Doğu ve Kuzey sahasında ise *es* sözcüğünün tercih edildiği dikkat çekmektedir. Kıpçak grubu eserlerinden Codex Cumanicus'ta hem *us* hem de *es* kelimelerinin kullanılması, Kıpçak grubuna ait diğer eserlerde *us* kelimesine rastlanılmaması Codex Cumanicus'u farklı bir noktaya taşır. Aslında Memlük sahası eserlerinde, özellikle coğrafi yakınlık ve dil etkileşimi düşünüldüğünde *us* sözcüğüne de rastlanması beklenirdi.

Osmanlı Türkçesi döneminde birkaç eserde *es'li* örneğe tesadüf edilse de asıl olarak *us* sözcüğünün tercih edildiği görülür. Bugün Türkiye Türkçesinde sınırlı birkaç kullanım dışında *us* sözcüğünün de kullanımının azaldığı; bunun yerine *Ar. akıl* kelimesinin kullanımının yaygınlaştığı görülür. 18. Yüzyıl sanatçılarından Nedim'in, Ali Şir Nevayî için *tartıp* redifli bir nazire yazdığını (*Barıp kûyınğa yığlamak tiledim bir sadâ tartıp / Yöğürdü min sarı ol gamze tığ-ı sürme-sâ tartıp*) G-10 (Gölpınarlı, 2015: 255), eserin neredeyse Çağatayca özellik gösterdiğini görebiliyoruz. Yani sanatçılar, Batı Türkçesiyle eserler verirken aynı zamanda Doğu Türkçesi hakkında da bilgi sahibi. Bu sebeple gerektiğinde hüner göstermek için Arapça Farsça kelime kullanımları-

nın yanında Oğuzcada pek kullanılmayan Doğu Türkçesinde yoğun olarak kullanılan kelimelerle de kendilerini göstermeye çalışmışlardır. Batı Türkçesinde eser veren sanatçılar yazı veya konuşma dilinde bizce kalıplaşmanın yanında hüner göstermek için de *es* sözcüğünü eserlerinde kullanmışlardır. Çağatay Türkçesinin 15. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Türk dünyasının ortak/genel yazı dili olması (Oğuz grubu hariç), ortak sözcük kullanımı etkisiyle *es*'in yaygınlaşmasını sağlamış ve *us* sözcüğünün kullanımdan düşmesine yol açmıştır. Özellikle aşağıdaki tabloda çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

1. Tarihi Lehçelerdeki Görünümleri		
1.1. Eski Türkçe		
1.1.1. Köktürkçe	us	-
1.1.2. Uygurca	-	-
1.2. Karahanlı Türkçesi	us	es
1.3. Harezmi Türkçesi	us	es
1.4. Kıpçak Türkçesi	us	es
1.5. Çağatayca	-	es/is
1.6. Eski Anadolu Türkçesi	us	es
1.7. Osmanlı Türkçesi	us	es
2. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri		
2.1. Güneybatı Türk Lehçeleri		
2.1.1. Azerbaycan Türkçesi	us	-
2.1.2. Türkmenistan Türkçesi	-	es
2.1.3. Gagavuz Türkçesi	-	-
2.1.4. Türkiye Türkçesi	us	-
2.2. Kuzeybatı Türk Lehçeleri		
2.2.1. Kırgız Türkçesi	-	es
2.2.2. Kazak Türkçesi	-	es
2.2.3. Kumuk Türkçesi	-	es
2.2.4. Kazan Tatarcası	-	is
2.2.5. Başkurt Türkçesi	-	is
2.2.6. Karaçay-Balkar Türkçesi	-	es
2.2.6. Karay Türkçesi	-	es
2.2.7. Nogay Türkçesi		es
2.2.8. Kırım Tatar Türkçesi	us	es
2.2.9. Karakalpak Türkçesi		es
2.3. Güneydoğu Türk Lehçeleri		
2.3.1. Özbek Türkçesi	-	es
2.3.2. Yeni Uygur Türkçesi	-	es
2.4. Kuzeydoğu Türk Lehçeleri		
2.4.1. Hakas Türkçesi	-	is
2.4.2. Tuva Türkçesi	-	-
2.4.3. Şor Türkçesi	-	es
2.4.4. Teleüt Türkçesi	-	es
2.4.5. Altay Türkçesi	-	es
2.5. Çuvaşça	-	is
2.6. Yakut (Saha) Türkçesi	-	-

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i Osmânî (Haz. Recep Toparlı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Altaylı, S. (2018) *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II-III*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Argunşah, M. - Güner, G. (2014). *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Arıkoğlu, E. - Alimova, C. - Askarova, R. - Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızca - Türkçe Sözlük*. Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça - Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aşmarin, N. İ. (1929). *Çıvaş Sımahîsen Kîneki-Slovar' Çuvaşskogo Yazıka-Thesaurus Linguae Tschuwaschorum, C.4*, İzdaniye Narodnogo Komissariata po Prosveşçeniye Çuvaşksoy Avtonomnoy Sovetskoy Sotsialistiçeskoj Respubliki, Çeboksarı.
- Aşmarin, N. İ. (1930). *Çıvaş Sımahîsen Kîneki-Slovar' Çuvaşskogo Yazıka-Thesaurus Linguae Tschuwaschorum, C. 5*, İzdaniye Narodnogo Komissariata po Prosveşçeniye Çuvaşksoy Avtonomnoy Sovetskoy Sotsialistiçeskoj Respubliki, Çeboksarı.
- Ata, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Türkçe ilk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Giriş-Metin - Notlar - Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Giriş-Metin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1 Ankara.
- Atsız, B. – Türkmen, S. (2004). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aydın, E. (2012). *Orhon Yazıtları: Köl Tiğın, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongı, Köli Çor*. Kömen Yayınları, Konya.
- Baskakova, N. A. (1963). *Nogaysko-Russkir Slovar, Karaçayevo-Çerkesskiy Nauçno-İssledovatel'skiy İstitut Yazıka, Literaturı i İstoriy, Moskva*.
- Baskakova, N. A. (1967). *Russko-Karakalpakskiy Slovar (Rusça-Karakalpakça Sözdik)*, Moskova.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlük*, Tablet Yayınevi, Konya.
- Bernardo da Parigi (2015). *Söz Kitabı: Türkçe - İtalyanca Sözlük*, (Roma 1665), Haz. Yavuz Kartalhoğlu, TDK Yayınları, Ankara.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik Fî Mev'izati'l-Halâik*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, London.
- Çavuşoğlu, A. (2009). *Muhabbet-nâme - Yusuf Hakiki Baba*, Aksaray Belediyesi, Ankara.
- Çulha, T. (2006). *Karaycanın Kısa Sözcükleri*, Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- Demir, N. (2004). *Danişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Dilçin, C. (1991). *Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme-Metin-Sözlük) (Mes'ûd bin Ahmed)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlana Sekâki Divanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A. B. - Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Luğâtî't-Türk, Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- Ergin, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı-II İndeks-Gramer*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergüzel, M. (1999). *Tarîh-i İbn-i Kesir Tercümesi-Şirvanlı Mahmud (IV. Cilt, 2. Kısım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gölpınarlı, A. (2015). *Nedim Divanı*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Gültaş, A. (1996). *Halil-nâme -Abdülvasi Çelebi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- İnayet, A. (2004). *Uygur Destanları-I*, Türk Dil Kurumu Yayınları:843, Ankara.
- Kainçin, Ç. (2006). *Tuular Baştay Kıyğı, Altay Telekey-Mir Altaya Jurnaldıñ Bibliotekazı, Gorno-Altaysk*.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kiremit, M. (1999). *Mir'âtü'l-Memâlik, İnceleme-Metin-İndeks (Seydi Ali Reis)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koç, K. - Bayniyazov, A. - Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kúnos, D. (1902). *Şejx Sulejman Efendi's Çağataj-Osmanisches Wörterbuch*, Budapest.
- Küçük, S. (1994). *Bâki Divânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Muzafarov, R.-Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi- Rusça Sözlük*. çev.: Nariman Seyityahya (Seytyagyayev), (Haz. Şerife Özer), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nadelyev, V. M. - Nasilov, D. M. - Tenişev, E. R. - Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurskih Slovar*, Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya, Leningrad.
- Naskali, E. G. - Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük* (N. A. Baskakov ile T. M. Taşçakova'nın Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişletilmiş). Türk Dil Kurumu Yayınları: 725, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Naskali, G. E. - Butanayev, V. - İsina, A. - Şahin, E. - Şahin, L. - Koç, A. (2007). *Hakasça - Türkçe*

- Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin Soyağacı- Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Ölmez, K. Z. (1996). *Ebulgazi Bahadır Hân Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg Yayınları, Ankara.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Paasonen, H. (1950). *Çuvaş Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Shaw, R. B. (2014). *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*, Çev. Fikret Yıldırım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sırkaşeva, R. L. T. - Kuçığaşeva, N. A. (2000): *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, (Çev. Şükrü Halûk Akalın - Caştegin Turgunbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Solmaz, A. (2007). *Özbek Destanları-3: Ayçınar Destanı*, (Anlatan Kadir Rahimov), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sami (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şeyh Süleyman Efendi (h.1297). *Lugât-ı Çağatay ve Türkî-i 'Osmanî, Cild-i Evvel*, İstanbul.
- Tannagaşeva, N. N. Kurpeşko - Akalın, Ş. H. (1995). *Şor Sözlüğü*. Türkoloji Araştırmaları, Adana.
- Tavkul, U. (2000) *Karaçay - Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yayınevi, Ankara.
- Toparlı, R. - Argunşah, M. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd (İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin, Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- Toparlı, R. - Vural, H. - Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünlü, S. (2012-1). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Ünlü, S. (2012-2). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Üşenmez, E. - Boltabayev, S. - Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe Türkçe Sözlük*, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul.
- Yurtsever, T. S. - Erdi, S. (2007). *Dîvânü Lugâti't-Türk, Mahmûd el-Kâşgarî*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 107-125

Geliş/Submitted/ Отправлено: 04.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 06.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44038

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

bsarikaya@aku.edu.tr

 ORCID 0000-0002-9842-237X

ARAPÇA METİNLERİN ÇEVİRİYAZILARINDA YAPILAN YAZIM HATALARI ÜZERİNE İNCELEME¹

ANALYSIS OF SPELLING ERRORS IN TRANSCRIPTION OF ARABIC TEXTS

Öz

Yazma eserlerin çeviriyazısı yapılırken, Arapça ve Farsça metinlerin çeviriyazısında fazla imla hatası göze çarpar. Bu hataların bir kısmı işin içinden çıkılmadığından meydana gelirken bir kısmı ise dikkatsizlikten meydana gelir. Küçük bir kılavuz gibi hazırlanan bu incelemenin amacı, Arap dilinin yapısına tam vakıf olmayan Türk dili alanı araştırmacılarını bazı hatalara düşmekten alıkoymaktır. Bu çalışmada bazı eserler incelenerek imla hataları ortaya konmuş, Arapça ile ilgili bilgiler sunulmuş ve doğru şekilleri belirtilmiştir. Bilindiği üzere bir dilde esas olan cümledir, sonra cümleyi meydana getiren kelime grupları, sonra da grupları meydana getiren kelimelerdir. Arapçadan gelen kelimenin doğru şekli sözlükten öğrenilerek Türkçe eserde kullanılabilir. Kelime gruplarını veya cümleyi kullanabilmek için Arapçanın belli başlı kurallarını öğrenmek ve bu kurallara dikkat etmek gerekir.

¹ **Cite as/Atıf:** Sarıkaya, B. (2020). Arapça Metinlerin Çeviriyazılarında Yapılan Yazım Hataları Üzerine İnceleme, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 107-125. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44038>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Kuralların tasnifinde zamirler, cer harfleri, edatlar ve fiiller sözlükten öğrenilebileceği için başlık yapılmamış, bu kelime türlerinin bir araya getirilerek oluşturduğu bazı tamlama türleri ve cümle çeşitleri esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça tamlamalar, cümle çeşitleri, çeviriyazı, yazım hataları

Abstract

While translating the manuscripts, there are many spelling mistakes in the translation of Arabic and Persian texts. Some of these inaccuracies are caused by the difficulty of the process, while some are due to carelessness. The purpose of this study, prepared as a small guide, is to prevent Turkish language field researchers who cannot fully understand the structure of the Arabic language from making some mistakes. In this article, some works are examined, spelling errors are introduced, information about Arabic is presented and their correct forms are specified. As it is known, the essential thing in a language is the sentence, then the word groups that make up the sentence, and then the words that make up the groups. The correct form of the word coming from Arabic can be learned from the dictionary and used in Turkish writing. In order to use phrases or sentences in Turkish texts, it is necessary to learn the basic rules of Arabic and to pay attention to these rules. Since the pronouns, prefixes, prepositions and verbs can be learned from the dictionary in the classification of the rules, a separate title has not been made, some types of phrases and sentence types formed by these word types have been taken as basis.

Key Words: Arabic phrases, sentence types, transcription, misspellings

GİRİŞ

Yazma eserlerin çeviriyazısı yapılırken Arapça ve Farsça metinlerin çeviriyazısında fazla imla hatası göze çarpar. Bu hataların bir kısmı işin içinden çıkılmadığından meydana gelirken bir kısmı ise dikkatsizlikten meydana gelir. Burada basılı eserlerde yapılan hatalar tasnif edilecektir.

Eserlerin besmele, hamdele, salvele, ağaz, metin ve ketebe kısımlarındaki Arapça tamlamalar, cer harfleri, zamirler, isim cümleleri, fiil cümleleri ve edatlar incelenmiştir. Yazım yanlışlıkları, bazen sarf ve nahv bilgilerinin bazen de Osmanlıca derslerinde öğrenilen bilgilerin yardımıyla anlatılmıştır.

Hatalara bağlı olarak yapılan gruplandırmalarda önce hatalı metin yazılmış, sonra hatalar sebepleriyle açıklanmaya çalışılmış ve tavsiye edilen doğru metin sunulmuştur. Bir uyarı yazısı veya küçük bir kılavuz gibi hazırlanan bu incelemenin amacı, Arap dilinin yapısına tam vakıf olmayan Türk dili alanı araştırmacılarını bazı hatalara düşmekten alıkoymaktır.

Arap harfli metin çeviriyazı ile Latin harflerine aktarılırken yapıya dikkat edilmelidir. Arapça metnin Arap harfleriyle olduğu gibi yazılması Arapça bilen kişinin metni anlaması için yeterli olabilir. Fakat çeviriyazıda yarım, anlaşılmasız veya belirsiz söylenip geçilemez. Türkçede -e veya -i eki nesneyi veya tümleci gösterdiği gibi Arapçada da her bir harfin her bir hareketin

görevi farklıdır. Bu durumu göz önünde bulundurmadığımızda çeviriyazıda birçok yerde sorunlar belirir. Bu sorunlar ancak ortaya konulacak prensiplerle halledilebilir.

Çeviriyazısı yapılan bir eserin tamamında aynı yazım kullanılmalıdır. Bazı tezlerde ve eserlerde, Farsça ve Arapça metinler dikkate alınmayıp hiç yazılmaz, bazen Arap harfleriyle yazılıp geçilir. Hâlbuki hem Arapça metnin hem de metnin anlamının olduğu eserlerden daha çok zevk alınır. Bu tür değerli eserlerde zaman zaman yazım hatalarına rastlanabilir.

Bu çalışmada bazı eserler incelenerek imla hataları ortaya konmuş, Arapça ile ilgili bilgiler sunularak doğru şekilleri belirtilmiştir. Bir dilde esas olan cümledir, sonra cümleyi meydana getiren kelime grupları, sonra da grupları meydana getiren kelimelerdir. Arapçadan gelen kelimelerin doğru şekli sözlükten öğrenilerek Türkçe eserde kullanılabilir. Kelime gruplarını veya cümleyi Türkçeye aktarabilmek için Arapçanın belli başlı kurallarını öğrenmek ve bu kurallara dikkat etmek oldukça fayda sağlar. Çalışmada tasnif yapılırken zamirler, cer harfleri, edatlar ve fiiller sözlükten öğrenilebileceği için tek başına başlık yapılmadı. Bu kelimelerin bir araya getirilerek oluşturduğu tamlamalar ve cümleler esas alınarak tasnif yapıldı. Arapçaya ait olan dilbilgisi terimleri ve terimlerin işlevleri açıklanarak metindeki yazım hataları gösterilmeye çalışıldı.

Kullanılan terimler

izafet: tamlama

muzaf: tamlanan

muzafun ileyh: tamlayan

cezme: -Ø

fetha: -A

kesre: -I

zamme: -U

tenvin: -An, -In, Un

mübtedâ: isim cümlesindeki özne

haber: isim cümlesindeki yüklem

hareke: -A, -I, -U ve -Ø

Taranan Eserler ve kısaltmaları

EM CANPOLAT, Mustafa, ÖNLER, Zafer, İshak BİN MURÂD *Edviye-i Müfred*

HN KARABEY, Turgut vd., *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*

MN KORKMAZ, Zeynep, *MERZUBÂN-NÂME TERCÜMESİ*

1. Tamlamalarda Yapılan Hatalar

İzafet (tamlama), muzaf (tamlanan) ve muzafun ileyh (tamlayan) olan iki unsurdan oluşur. Tamlama oluşturulduğunda birinci kelimenin sonu zamme ikinci kelimenin sonu kesre olursa isim tamlaması olup Türkçeye kelimelerin yerleri değiştirilerek tercüme edilir: *Hayru'l-mâli:*

Malın hayırlısı; aşluhū: onun aslı gibi. Şayet iki kelime aynı şekilde lâm-ı tarifile başlarsa veya sonları tenvinle söylenirse sıfat tamlaması olup Türkçeye kelimelerin yerleri değiştirilerek söylenir: es-sırat el-müstakim, kitabın mübinin gibi. Bu tamlamaların başına herhangi bir cer harfi geldiğinde veya cümlenin mefûlu olduğunda kelimelerin sonları değişime uğrayabilir. Böyle durumlara dikkat edilmediğinde hatalar ortaya çıkar. Bu tür yazım hataları bazen anlam yanlışlıklarına sebep olur. Tamlamalarda yapılan yazım hatalarını birkaç başlık altında inceleyelim.

1.1. Kelimeleri ve özellikleri aynı olduğu hâlde tamlamalarda görülen farklı yazımlar

ÖRNEK 1.

Bir eserde aynı cinsten tamlamalar çeviriyazıya aktarılırken şekil birliği sağlanmalıdır. Aşağıdaki eserde tamlamayla atılan başlıklarda beş altı farklı şekil göze çarpar. Başlıkta *bāb muzaf, harfin adı muzafun ileyh* olarak alınıp Arapça usulüyle izafet yapılmıştır.

BĀBU'L-BĀ'İ (EM, s. 23), **BĀBÜ'L-CĪMĪ** (EM, s. 28), **BĀBU'L-ĤĀ'** (EM, s. 28), **BĀBU'D-DĀL** (EM, s. 29), **BĀBÜ'L-ĠAYN** (EM, s. 41), **BĀBÜ'L-HĀİ** (EM, s. 52).

Bu başlıkların farklı şekilleri tablo hâlinde şöyle gösterilebilir:

muzaf	zamme	lâm-ı tarif		muzafun ileyh	kesre
BĀB	U	'L		BĀ'	î
BĀB	U	'L		ĤĀ'	
BĀB	Ü	'L		HĀ	î
BĀB	U	'D		DĀL	
BĀB	Ü	'L		ĠAYN	
BĀB	Ü	'L		CĪM	î

Bu tablodaki tutarsızlıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Tamlanan görevinde kullanılan kelime aynı olduğu hâlde kelimenin ünsüzü farklı yazılmıştır. BĀBU/BĀBÜ gibi.

2. Harflere verilen adların bazılarının sonu hemze ile bittiği hâlde bu harflerin yazımında birliktelik bulunmamaktadır. Hemze ifadesi " ' " işareti bazılarında bulunurken bazılarında bulunmamaktadır: BĀ'/HĀ gibi.

3. Arapça tamlamanın sonunda bulunan kesre ifadesi "-I" bazılarında kullanılırken, bazılarında kullanılmamıştır: ĠAYN/CĪMİ gibi.

BĀB ile başlayan başlıklardaki tutarsızlıklar şöyle düzeltiler:

1. BĀB kelimesindeki ikinci b sesinin ünlüsü ya **ü** ünlüsü ile ya da **u** ünlüsü ile seslendirilmelidir.

2. Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin sonundaki hemzeler hareke almazlarsa okunmazlar, hatta bazı kelimelerde yazılmazlar, unutulur: ulema/ulema', haya/haya', şey/şey' vb. Tamlamalarda bu kelimelerin hemzesi kendini gösterir, kimi zaman yazılır kimi zaman yazılır.

maz.

3. Arap harflerinin kendi adlarının sonundaki hemzeler veya harflerin harekeleri ya hepsinde kullanılmalı ya da hiçbirinde kullanılmamalıdır.

Bu bilgiler ışığında eserdeki başlıklarda şu şekilde düzeltme yapılabilir:

BĀBŪ'L-BĀ' (EM, s. 23)

BĀBŪ'L-CĪM (EM, s. 28)

BĀBŪ'L-ḤĀ' (EM, s. 28),

BĀBŪ'D-DĀL (EM, s. 29),

BĀBŪ'L-ĠAYN (EM, s. 41)

BĀBŪ'L-HĀ' (EM, s. 52)

1.2. Tamlanan görevindeki sonu uzun ünlü olan Arapça kelimelerde yazım hataları

Sonu uzun okunan kelimeler tamlama içinde muzaf olduklarında sonları kısa okunur ve yazılır. Mesela ebū kelimesi lām-ı tarifli bir kelime ile kullanıldığında Ebu'l-hasen, Ebu'd-derdâ gibi yazılmaktadır. Fī cer harfi, fi'l-ḥakīka şeklinde kısa yazılır. İlā ve hū birleşimi ileyh olması gibi.

ÖRNEK 1.

ülū'l-elbābi (MN, s. 202).

Buradaki tamlama ülū ve elbāb kelimelerinden oluşur. Birinci kelimedede uzatma harfi vāvın geçiş hâlinde uzatma görevi düşer, mevcut harekesi çeviriyazıda kısa şekilde yazılır. O hâlde doğrusu **ülū'l-elbābi** olmalıdır.

ÖRNEK 2.

Beḳayte medā'd-dünyā ve mülkike rāsihun² (MN, s. 244).

Bu mısradaki *medā* kelimesi lām-ı tarifli dünyā kelimesiyle isim tamlaması oluştururken son hecesinde ā, geçiş hâlinde kısa söylenir. Bu tamlama, **mede'd-dünyā** şekliyle yazılmalıdır.

ÖRNEK 3.

e'n-naḳaru fi'l-vechi'l-ḥasen yezīdu'n-nūr fi'l-başar (HN, s. 126)

fi'l-vechi ve *fi'l-başar* kelimelerinin yazımında fī cer harfi geçiş hâlinde *fi'l-ḥakīka* kelimesindeki gibi kısa okunur ve kısa yazılır: *fi'l-vechi* ve *fi'l-başar* gibi.

1.3. Tamlamanın türünün belirlenememesinden kaynaklanan yanlış yazımlar

Arapça tamlamalar ya isim tamlaması olur ya da sıfat tamlaması olur. Çeviride ve çeviriyazıda dikkat edilmelidir. İsim tamlamalarında tamlayan görevindeki kelimenin son harekesi asla zamme olmaz, daima kesre -I ile biter.

² Bu şiir, dipnotta *Mülkünle dünya sahasında kökü sağlam kaldın* şeklinde tercüme yapılmıştır.

ÖRNEK 1.

Ve fevka's-serāyirü ibnū'l-mülūki izā ebeden³ (MN, s. 263).

Bu mısradaki *tahtın üzeri* anlamına gelen **fevka's-serāyirü** bir isim tamlamasıdır. Lâm-ı tarif ile kurulduğundan Arapça tamlamadır. Arapça isim tamlamasında ikinci kelime daima -I sesini alır. Burada da **serāyir** kelimesinin sonu -i olmalıdır: **Ve fevka's-serāyiri ibnū'l-mülūki izā ebeden** şeklinde olmalıdır.

ÖRNEK 2.

El-ḥikmetü zālletü'l-mü'minü⁴ (MN, s. 266).

Bu cümlede *zālletü'l-mü'minü* isim tamlaması *her hikmetli kişinin yitiği* isim tamlamasıyla tercüme edilmiştir. İsim tamlamasındaki tamlayan olan *mü'min* kelimesinin sonu -i olmalıdır. Bu tamlama **zālletü'l-mü'mini** şeklinde yazılmalıdır. Tamlamanın başında harekesini değiştirecek bir cer harfi veya başka bir durum yoksa *zālletü'l-mü'minü* şeklinde her iki kelimenin aynı hareke ile bitmesi sıfat tamlaması olduğunu düşündürür.

1.4. Cer harfinin veya işlevinin kavranamamasından kaynaklanan yanlış yazımlar

Cer harfleri tamlamaların başına geldiği zaman aslında -U olan ilk kelimenin ünlü harfini -I sesine dönüştürür.

ÖRNEK 1.

bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (MN, s. 169)

Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (HN, s. 57).

Yukarıdaki tamlama bi, ism, Allāh, raḥmān, raḥīm kelimelerinden oluşur:

(ب) (اسم) (الله) (ال) (رحمن) (ال) (رحيم)

bi ism allāh el raḥmān el raḥīm

Çeviriyazı metotları burada şöyle uygulanır.

a. Her harfin veya kelimenin son harekesi muhafaza edilir. bi ve ismi

b. Kelimeler arası kesme işaretiyle ayrılır: *bi'ismi* olur.

c. Geçiş halinde okunmayan bazı Arapça kelimelerin başındaki elif çeviriyazıda da yazılmaz: *bi'smi* şekline girer.

ç. Allāh kelimesinin asıl harflerinden olan baştaki ل al- harfleri tamlayan olduğunda lâm-ı tarif şeklinde işlem görür. Allāh kelimesi tamlayan olduğunda evvelindeki kelimenin sonundaki harekeyi alır: *bi'smi'llāhi* olur.

d. Lâm-ı tarifler şemsi ve kameri harflere göre şekil alırlar. Kameri harflerde değişmezken şemsi harflerde l- sesi şemsi harfe dönüşür. Lâm-ı tarif el- takısının başındaki e ünlüsü, yerini kendinden evvel gelen kelimenin sonundaki ünlüye bırakır.

³ Bu mısranın anlamı *Taht üzerinde melikin oğlu bulunmakta* şeklinde verilmiştir.

⁴ Bu mısra *Hikmet kelimesi her hikmetli kişinin yitiğidir* şeklinde tercüme edilmiştir.

Örnekte Allāh kelimesine tamlayan olan raḥmān ve raḥīm kelimelerinin sonundaki nūn ve mīm harfleri raḥmāni ve raḥīmi kesre ile harekelenir, lām-ı tarif baştaki -r ünsüzüne dönüşür: *bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīmi* olur.

e. Metinlerin sonundaki kelimenin son harekesi uzun okunmuyorsa düşürülebilir ve ünsüz ile raḥīm şeklinde bitirilebilir.

Besmelenin çeviriyazısı **bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm** şeklinde olmalıdır.

ÖRNEK 2.

Li-küllin imāmun üsvetün yaḫtedī bihī⁵ (MN, s. 263).

Küll kelimesinin başına getirilen li- cer harfi, küll kelimesinin harekesini -i ile harekeler. Fakat diğer kelimeye geçiş olmadığı için kelimenin sonu -In şeklinde tenvinle harekelenmelidir. Metin **li-küllin imāmun üsvetün yaḫtedī bihī** şeklinde olmalıdır.

ÖRNEK 3.

Der Münācāt İlä'l-kāḏiyü'l-ḥācāt (HN, s. 75).

Bu ibare, Farsça ve Arapça karışık bir başlıktır. Farsça kısmı olan *der münācāt* Arapça tamlamaya yazım olarak herhangi bir tesiri olmaz. Arapça kısmında, *dilekleri yerine getirene* anlamındaki İlä'l-kāḏiyü'l-ḥācāt tamlamasında iki hata göze çarpar.

Buradaki tamlama *kāḏī* ve *ḥācāt* isimlerinden oluşmuştur. *kāḏī* kelimesi hareke alacağı zaman sonundaki dāt harfini uzatan y sesi ortaya çıkar, *kāḏiy-* olur. Tamlamada ḥācāt kelimesine muzaf yapılırsa *kāḏiyu* şeklinde zammeyle harekelenir ve *kāḏiyü'l-ḥācāti* şekline girer. Araştırmacı burada tamlamayı doğru yazarken, ilā cer harfine dikkat etmemiştir. *ilā* cer harfi geçiş hâlinde önce kendini *ileyh* kelimesindeki gibi -ā sesi -e sesine dönüşüp *ile-* olur, sonra önüne gelen *kāḏiyu* kelimesini *kāḏiyi* şekline getirir. Tamlamayı *ile'l-kāḏiyi'l-ḥācāti* yapar. Sözü bitirildiği kelimenin sonundaki hareke okunmaz: **ile'l-kāḏiyi'l-ḥācāt** olur. Ayrıca *kāḏī*⁶ kelimesi *ilā* kelimesinde olduğu gibi geçiş hâlinde diğer sonu uzun heceli kelimelerde olduğu gibi **ile'l-kāḏi'l-ḥācāt** şeklinde kısa heceyle de yazılabilir.

ÖRNEK 4.

Yaḫirrü lehū min farṭa heybeti'n-nās⁷ (MN, s. 263).

Burada hem cer harfinin başına geldiği *farṭ* kelimesi yanlış okunmuş, hem de bu kelimenin sonu yanlış harekelenmiştir. Tamlamada cer harfi *min'*den sonra gelen *farṭ* kelimesinin doğrusu *furūṭ*⁸dur, sonu cer harfinden dolayı -A değil de -I olmalıdır: **Yaḫirrü lehū min furūṭi heybeti-n-nāsü** şeklinde olmalıdır. Aslında burada *heybetinden* anlamı eksik verilmiştir. Cer harfi *min* ve *heybet* kelimesinin anlamı verilirken tamlamada yer alan *furūṭ* kelimesinin anlamı verilme-

⁵ Bu metnin anlamı eserde *Her öncünün izleyeceği bir örneği vardır* şeklinde verilmiştir. Metin Arapça aslı, *"Her insanın uyduğu örnek aldığı önderi vardır."* anlamında **"li-küllin imāmun üsvetün yaḫtedī bihī"** olmalıdır. Arapça'da *li-küllin* kalıp hâlinde kullanılır, herkes için anlamındadır.

⁶ *kāḏī* kelimesi tamlamalarda iki şekilde de okunabilir: *kāḏi'l-ḥācāt* ve *kāḏiyü'l-ḥācāt*.

⁷ Bu beyitin anlamı *Orada kaldıkça heybetinden insanlar baş eğer ona.* şeklinde verilmiştir.

⁸ **heybeti-n-nāsü** aslında **heybetin en-nāsü** şeklindedir. Böyle durumlarda araya kaynaştırma harfi nūn konur. Kaynaştırma nūnunun belirginleşmesi için üslü şekilde yazıldı.

miştir. İfrat kelimesinin kökü *aşırı*, çok anlamlarına gelen *furūf* kelimesiyle anlam *heybetinin çokluğundan* şeklinde verilebilirdi. Bu cümlenin öğeleri şu şekildedir: **Yaḥīrū**/fiil **lehū**/mefūl **min furūfi heybeti**/mefūl⁹**n-nāsū**/fâil

1.5. Zamirle oluşturulan tamlamalarda görülen yazım hataları

Zamir kelimelerin sonuna eklendiğinde tamlama oluşturur. Bazı zamirler olduğu gibi eklenirken bazılarının harekesi değişir. Bazı durumlardan dolayı zamir bir kelimeyle birleştiğinde uzun ünlü kısa ünlüye dönüşebilir.

ÖRNEK 1.

Beḳayte medā'd-dünyā ve mülkike rāsīhun¹⁰ (MN, s. 244).

Arapça *mülkike rāsīhun* bir isim cümlesidir. Bu cümlede *mülkike* mübtedâ/özne ve *rāsīhun* haber/yüklem vardır. Mübtedâ isim olan *mülk* kelimesi ve *sen* anlamındaki *-ke* zamirinin birleşimiyle oluşmuş bir tamlamadır. Mübtedâların ilk kelimesinin sonu daima zamme ile harekelendiğinden, buradaki mübtedânın ilk kelimesi *mülk*'ün sonu *-ü* ile *mülkü* şeklinde harekelendirilir, sonra zamir olan *-ke* ile birleştirilerek *mülküke* "mülkün, senin mülkün" anlamı kazandırılır. Bu metinde **mülküke rāsīhun** bir isim cümlesidir.

ÖRNEK 2.

şalavātu'llahi ve selāmuḥu 'aleyhi ve 'alā ālihi ecme'in. (EM, s. 16).

"şalavātu'llahi ve selāmuḥu 'aleyhi ve 'alā ālihi ecme'in." dua ve salavât ifadesi olan bu Arapça cümlede kısa ünlülerle yazılan zamirlerde yazım hatası vardır.

Zamir olan *ā* harfinden evvelki harf harekeli ise zamir uzun okunur. *selām* ve *āl* kelimelelerinin sonundaki harflerin harekeleri kısa okunan *-U* ve *-İ* sesleridir. Kısa okunan ünlülerden sonra gelen zamir uzun okunur: *selāmuḥū* ve *āliḥī* gibi. Ayrıca Allāh kelimesindeki ikinci *a* sesi daima *ā* şekliyle yazılmalıdır: **şalavātu'llāhi ve selāmuḥū 'aleyhi ve 'alā āliḥī ecme'in**

aşlahall'ahu şānehu (EM, s. 16).

Bu dua cümlesinde de zamir vardır. *şānehu* kelimesindeki *nūn* harfinin ünlüsü uzun olmadığı için zamirin ünlüsü uzun olmalıdır: **şānehū** gibi.

Ayrıca *aşlahall'ahu* itinasız yazılmıştır. *aşlaḥa* fiildir. Fiil Allāh kelimesine bağlandığı zaman baştaki *al-* hecesi *lām-ı* tarif gibi düşünülerek kesme işaretiyle bağlanmalı ve **aşlaḥa'llāhu** şeklinde yazılmalıdır.

ÖRNEK 3.

kullu şey'in yerci'u ilā ašlihi (HN, s. 60)

Bu cümlede mefūl olan *ilā ašlihi* tamlamasının oluşumunda *ilā*, *aşl* ve muttasıl zamir *hū* vardır,

⁹ *heybeti'n-nāsū* aslında *heybetin en-nāsū* şeklindedir. Böyle durumlarda araya kaynaştırma harfi kesreli okunan bir *nūn* harfi konur. Kaynaştırma *nūnunun* belirginleşmesi için üslü şekilde yazılır.

¹⁰ Bu mısra dipnotta *Mülkünle dünya sahasında kökü sağlam kaldın* şeklinde tercüme yapılmıştır.

Arapça üçüncü şahıs zamirinin kök harfi *ʾ* kelimelerin sonuna eklendiğinde -U, -I, -Ū ve Ī şekillerinden birini alır. Bu zamirin evvelinde cezmlı veya harekesiz harf varsa zamir kısa okunur: *-hi* ve *-hu* gibi. Bu zamirin evvelinde harekeli harf varsa zamir uzun okunur: *-hī* ve *-hū* gibi. Cer harfi olan *ilā* önündeki kelimenin sonunu *ilā aṣli-* şeklinde -I yapar, *aṣl* kelimesinin sonuna *ʾ/h* zamiri getirildiğinde ekleneceği kelimenin sonu harekeli olduğu için uzun ve tamlayan olduğu için de kesre olarak *-hī* olur. Bu Arapça cümlelerin yazımı **kullu şey'in yerci'ü ilā aṣlihī** şeklinde olur.

ÖRNEK 4.

Men serrahu zemenün, sā'ethü ezmānen¹¹ (MN, s. 208).

Bu mısradaki birinci cümlede *Men serrahū zemenün* cümlesinde *serrā* fiil, zamir olan *hū* mef'ul ve *zemenün* ise fâildir. *hū* şeklinde uzun okunmasının sebebi evvelindeki *rā* harfinin harekeli olmasıdır. Sonraki cümlede *sā'ethū* şeklinde *hū'*nün kısa okunması evvelindeki *tā* harfinin harekesinin cezmlı olmasıdır.

ÖRNEK 5.

ḳavlehu te'ālā (HN, s. 59).

ḳavlehu isim tamlaması olduğu için *ḳavlu* şeklinde başlamalıdır. Hüve zamirinin eklendiği kelimenin son harfinin harekesi zamme veya fetha olursa tamlama olduğu halde değişime uğramaz ve *hū* şeklinde uzun ünlü ile söylenir. Dolayısıyla tamlamanın yazılışı **ḳavlühū** şeklinde olmalıdır.

2. Cümlelerin kavranamamasından kaynaklanan yazım hataları

2.1. İsim cümlelerinin kavranmamasından kaynaklanan yazım hataları

İsim cümlesini mübtedâ/özne ve haber/yüklem oluşturur. Mübtedâ ve haber olan iki kelimenin veya kelime gruplarının ilk kelimelerinin sonu mutlaka zamme/-U ile harekelenir. Mübtedâ veya haberde cer harfi olursa o zaman kelime kesre/Ī ile biter.

ÖRNEK 1.

Hāzā'bni ḥayri mülükī'l-arzī ḳāṭibeten "İşte yeryüzünün bütün padişahlarının en hayırlısının evladı" (MN, s. 180).

Arapça isim cümlesidir. *Hāzā* mübtedâ, kalanı ise haberdur. Her iki ögenin başındaki kelimeler zamme olmalıdır. *Hāzā* değişmez, fakat *ibn* kelimesinin sonu zamme/-U ile harekelenir, geçiş hâlinde *zā* hecesindeki *ā* > *a* değişimi olur: **Hāzā'bnü ḥayri mülükī'l-arzī ḳāṭibeten** veya ayrı okunursa **Hāzā ibnü ḥayri mülükī'l-arzī ḳāṭibeten** şeklinde okunmalıdır.

ÖRNEK 2.

Hāzā Kitāb-ı Hāce-i Cihān Netice-i Cān (Hāce-i Cihān ve Netice-i Cān, s. 57).

Dipnotta geçen **Hāzā Kitāb-ı Hāce-i Cihān Netice-i Cān** Arapça usüle göre yazılmış bir cüm-

¹¹ Bu beyitin anlamı "Asla, hiçbir mutluluğun daim olduğunu sanma! Zamanın sevindirdiği kişiyi başka zamanlar da üzer." şeklinde eserin dipnotunda verilmiştir.

ledir. *Hāzā* mübtedâ, diğer kelimeler haberdir. *kitāb* kelimesinin sonu -U/-Un ile harekelenmelidir, isim tamlamasında tamlanan olursa -U ile devam eder, diğer kelimeler ona bağlanıp sonları kesre/-i ile okunur. Burada kitabın adı özel isim olduğundan değiştirmeyi düşünmezsek, hatayı düzeltmek için bir değişim yeterli olur. Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesi, *Hāzā/mübtedâ Kitābu Hâce-i Cihān Neḫice-i Cān*/haber şeklinde düzeltilmelidir.

ÖRNEK 3.

ḳavlehu te‘ālā (HN, s. 59).

Bu bir isim tamlamasıdır ama eksilteli cümle gibidir. Başına gizli hüve veya *hāzā* zamirini getirilerek “Bu Allah’ın sözüdür” anlamında *hüve ḳavlühü te‘ālā* şeklinde düşünülebilir veya sona getirilen ayet cümlesinin haber ögesi kabul edilirse *ḳavlühü mübtedâ* olur. Her iki durumda da *ḳavl* kelimesinin sonu mutlaka -U ile bitmelidir. Dolayısıyla tamlamanın yazılışı **ḳavlühü** şeklinde olmalıdır.

2.2. Cer harflerinin bulunduğu isim cümlesindeki yazım yanlışları

ÖRNEK 1.

‘aleyhimu’ ṣalātu ve’s-selām (HN, s. 60).

Arapça’da isim cümlesi mübtedâ ve haberden oluşur. Burada isim cümlesi öğelerinin yerleri değiştirilerek oluşturulmuştur. Mübtedâ olan kelimenin sonunda ya *سَلَامٌ* gibi tenvin olur veya başında *السَّلَامُ* gibi lâm-ı tarif olur. Fakat kelimenin sonu daima zamme/-U veya -UN olur.

Buradaki cümlelerin haberi ve mübtedâsı yapı bakımından şöyle incelenebilir.

Mübtedâda iki kelime *ṣalāt, selām* atf harfi *ve* ile birbirine bağlanmıştır. *ṣalāt ve selām* bu kelimelerin başına lâm-ı tarif getirilerek sonu zammelenmiş ve böylece mübtedâ şu şekilde yapılmıştır: *eṣ-ṣalātu ve’s-selāmu*. Haber ise harf-i cer *‘alā* ve zamir *hüm*’den oluşmuştur. *‘hü* veya *هم/hüm* zamirleri cer harfinden sonra daima *hi* ve *him* şeklinde kesreli okunur.¹² Cer harfinin elif-i maksuresi olan *yâ* harfi ortaya çıkar: *‘aleyhi* ve *‘aleyhim* şeklinde olur.

haber

harf-i cer	kelime
‘alā على	hüm هم
عليهم / ‘aleyhim [geçişte ‘aleyhimü]	

Mübtedâ

lâm-ı tarif ve kelime	za mme	atf harfi (bağlaç)	lâm-ı tarif ve kelime	za mme
’ṣ-ṣalāt	-u	ve	’s-selām	-u
’ṣ-ṣalātu ve’s-selāmu				

¹² Hüvenin müennesi olan *hā* zamiri harf-i cerlerden sonra değişikliğe uğramaz: *‘aleyhā* gibi.

Haber başa geçtiğinde haberin sonu zamirlere mahsus olarak zamme/-U ile geçiş yapılır ve mübtedâ aynen alınır. Cümle ‘**aleyhimü’ş-şalātu ve’s-selāmu** olur. Arapça cümlelerin sonu genelde cezm ile bitirildiğinden burada da cezm ile bitirilebilir ve şu şekilde yazılabilir: ‘**aleyhimü’ş-şalātu ve’s-selām**.

ÖRNEK 2.

‘**Aleyhî’r-Raḥmeti Ve’r-Rıḍvān** (HN, s. 60).

Yukarıdaki cümle de haber ve mübtedâdan oluşan Arapça isim cümlesidir. Raḥmet kelimesi mübtedâdır. Sonu zamme olmalıdır. Müstensihler tarafından pek dikkate alınmadan çoğu zaman kesre ile hareketlendiği görülür. Aynı hataya araştırmacılar da düşer. ‘**Aleyhî’r-Raḥmetü Ve’r-Rıḍvān** şeklinde doğru yazılmalıdır.

Türkçe eserlerde başlıklar bazen Arapça cümle olarak atılır. Bu cümle isim veya fiil cümlesi olur. Bu cümle çözülebilirse bazı karışıklıklar da giderilebilir. İsim cümlesini mübtedâ/özne ve haber/yüklem oluşturur. Mübtedâ ve haber olan iki kelimenin veya kelime gruplarının ilk kelimelerinin sonu mutlaka zamme ile hareketlenir. Mübtedâ veya haberde cer harfi olursa o zaman kelime kesre ile biter.

ÖRNEK 3.

P65b/2 **FAŞLUN Fİ EDVİYETİ’L-MÜREKKEBETİ VE’L-AGZİYETİ’Ş-ŞALİḤATİ Lİ-HAZİHİ’L-MAŞLAḤATİ’Ş-ŞIFATİ HERİSE ... /8 Şıfat-ı cevzābe** (EM, s. 80).

FAŞLUN Fİ EDVİYETİ’L-MÜREKKEBETİ VE’L-AGZİYETİ’Ş-ŞALİḤATİ Lİ-HAZİHİ’L-MAŞLAḤATİ kadar olan kısım Arapça isim cümlesi olup, “İyi gıdalardaki ve oluşturulan ilaçlardaki şu devalar hakkında bir fasıldır.” anlamında başlıktır. FAŞLUN/mübtedâ, Fİ EDVİYETİ’L-MÜREKKEBETİ VE’L-AGZİYETİ’Ş-ŞALİḤATİ Lİ-HAZİHİ’L-MAŞLAḤATİ/haber. Maşlahat kelimesinden sonra gelen ‘Ş-ŞIFATİ bölümü başlıktan bir parça gibi büyük harflerle yazılarak cümle yapısı içine sokulmuştur. Nüshada ŞIFATİ kelimesinin başında lâm-ı tarif yoktur; ‘Ş- yanlıştır.¹³

2.3. Cümle öğelerinin yapısının kavranamamasından kaynaklanan yazım hataları

Fiil cümleleri fiil, fâil ve mefûllerden oluşur. Fâil/özne, zamme/-U ile, mefûl/tümleçler fet-ha/-A ile biter. Anlamlar bunlara göre daha anlaşılır hâle gelir. Çeviriyazıda buna dikkat edil-melidir. Bu sayede az çok Arapça bilen okuyucu metni kavrar ve anlamı üzerinde fikir üretebi-lir. Yukarıdaki hareke bilgilerinin farklı kullanılmasından kaynaklanan yazım hatalarını incele-yelim.

ÖRNEK 1.

Ve lâ-‘adel-vâbilü maḡnāküm¹⁴ (MN, s. 178).

¹³ Bu sayfanın 8. satırında bulunan *Şıfat-ı cevzābe* başlığına dikkat edilseydi, bunun Farsça tamlama olduğu anlaşılır ve *Şıfat-ı herîse* şeklinde küçük harflerle yazılıp ara başlık atılarak yanlışlık giderilebilirdi.

¹⁴ Dipnotta anlam: “*Saḡnak sizin zenginliklerinizi sayamaz.*” şeklinde verilmiştir.

Fiil, fâil ve mefûlden oluşan bu fiil cümlesinde hata, fiilin yanlış yazılmasıdır. Saymak fiilinin Arapça karşılığı, bildiğimiz ‘aded kelimesinin mâzî çekimi ‘adde’dir¹⁵. اَدَّ/‘ade şeklinde iki harfli fiil olması mümkün değildir, belki de inceleme eserinde *d* harfinin birinin yazımı unutulmuş da olabilir. Vâbil sağanak anlamında fâil/özne, mağnâ ise zenginlik anlamında mefûldur. O hâlde **ve lâ-‘adde’l-vâbilü mağnâküm** olması gerekir.

ÖRNEK 2.

İzâ ente ekremte’l-kerîme melekethü // Ve in ente ekremte’l-la’îmi temerredâ¹⁶ (MN, s. 202).

Anlamı güzel verilen bu fiil cümlesinde vezne ve yazıma dikkat edilmemiştir. Bu beyitte iki yanlış göze çarpar. Birinci hata *melekethü* kelimesindedir. *meleket* kelimesi *meleke* fiilinin müennes üçüncü şahıs için kullanılan şeklidir, arttırır anlamı verir. Metinde yazılan *arttırırsın* anlamı, *meleke* fiili ve bu fiilin ikinci şahsa göre çekiminde sonuna getirilen *-te*’nin birleşimiyle *melekete* kelimesinden elde edilebilir. Vezin bakımından da ikinci mısradaki *temerredâ* kelimesiyle uygunluk arz etmesi için *melekethü* şekline girmesi gerekir. İkinci hatalı yazım ise mefûl olan *la’îm* kelimesindedir. Mefûlun sonu *fetha/-A* eki ile bitmelidir, yukarıdaki *kerîme* kelimesi gibi harekelenmelidir. Doğrusu şu olmalıdır:

İzâ ente ekremte’l-kerîme melekethü / Ve in ente ekremte’l-la’îme temerredâ

ÖRNEK 3.

Ve ente li-ehli’l-mekrûmâti imâmun¹⁷ (MN, s. 263).

Bu cümle bir isim cümlesidir, bu cümlede *mekrûmât* kelimesi yanlış yazılmıştır, *soylu* anlamında ya *mükerrem* ya da *mükrim* olmalıdır. Çünkü sözlüklerde *ikrâm* kelimesinin fâili, *mükerrem* kelimesinin de masdarı geçmemektedir. Burada anlama *mekrûm kerem gören* anlamı uygun düşmez. Sözlüklerde geçen *ikrâm* kelimesinin fâili *mükrim* yazılırsa hem vezne hem de anlama uygun düşer. Şiir şöyle olmalıdır: **Ve ente li-ehli’l-mükrimâti imâmun**

ÖRNEK 4.

İttekü mancanîka’z-zu‘afâ’i¹⁸ (MN, s. 266).

Fiil ve mefûlden meydana gelmiş bir fiil cümlesidir. **İttekü** *sakinınız* fiil ve **mancanîka’z-zu‘afâ’i** mefûldür. Dolayısıyla Arapça isim tamlaması yapısıyla yazılan bu tamlama mefûl olduğundan, mefûlun ilk kelimesi *mancanîk* kelimesi metin içinde *fetha/-A* ile bitmelidir. Metin **İttekü mancanîka’z-zu‘afâ’i** şeklinde olmalıdır.

ÖRNEK 5.

e’n-nazaru fi’l-vechi’l-ḥasen yezîdu’n-nür fi’l-başar (HN, s. 126).

Arapça cümlenin öğeleri şöyledir: *e’n-nazaru fi’l-vechi’l-ḥasen* (fâil/özne) / *yezîdu*

¹⁵ اَدَّ fiili Arapça’da kalp fiillerindedir. Edat gibi kullanımı vardır. (Akdağ, s. 276).

¹⁶ Şiirin anlamı eserde dipnotta “Saygın birine iyilik edersen onun iyiliğini arttırırsın. Bir alçağa yardım edersen onun azgınlığını arttırırsın.” şeklinde verilmiştir.

¹⁷ Eserde metnin anlamı *Sen de bütün soylu kimselerin öncüsüsün* şeklinde verilmiştir.

¹⁸ Bu cümle eserde *Zayıfların mancınığından sakınınız* şeklinde anlamlandırılmıştır.

(fiil/yüklem) / 'n-nūr fī'l-başar (mefûl/nesne)

Bu cümlede, cümle öğelerinin tespit edilememesinden kaynaklanan hatalı yazım söz konusudur. Arapça cümlede harekeleme yapılırken tamlama unsurlarının ilk kelimeleri dikkate alınır. *naẓar* kelimesi fâilde ve *nūr* kelimesi ise mefûlde dikkate alınır. Bunları Arapça cümlede yerine yerleştirildiğinde fâilin sonu -U ile *en-naẓaru* şeklinde, mefûlun sonu ise -A ile *en-nūra* şeklinde harekelenir. Buradaki hata cümle *hasen* kelimesinde bitmediği hâlde cezm ile harekelenmesidir. *Güzel yüz* anlamındaki *el-vechi'l-ḥaseni* sıfat tamlamasıdır. Arapça cümlelerde sıfat tamlamalarında tamlayan ve tamlanan aynı hareketleri alır. Ancak cümle bittiğinde sonu cezm olur. Cümlede *fī* cer harfinden dolayı *vech* kelimesi *vechi* şeklinde kesre ile harekelenir, buna bağlı olarak *hasen* kelimesi de hemen *haseni* olur. O hâlde metnin doğru yazımı şöyle olmalıdır: **en-naẓaru fī'l-vechi'l-ḥaseni yezīdu'n-nūra fī'l-başari**

3.1. Kelimelerin veya cümlelerin farklı/yanlış okunmasından kaynaklanan yazım hataları

ÖRNEK 1.

Men ḳatele 'uṣḫūran 'abeṣen cā'e yevme'l-ḳiyāmeti ve lehū ṣurāḥ 'inde'l-'arṣi yeḳūlu yā rabbi¹⁹ (MN, s. 266).

Köşk anlamında *ṣurāḥ* yazılan kelime nüshada harekeli bir şekilde **ṣarrāḥ**'tır, bağirtlak kuşu anlamındadır. Belki anlamda bağlantı kurulamamıştır.

ÖRNEK 2.

Ḥayru'l-māli mā'ün ve fī bihi'n-nefsün²⁰ (MN, s. 221).

Arapça kelimelerde hem lâm-ı tarif hem de tenvin asla bir arada bulunmaz. Lâm-ı tarif belirlilik, tenvin ise belirsizlik ekidir. Mesela selamın başında ya *es-selāmu* veya *selamün* ile başlanması gibi. Bu kısımda göze çarpan en büyük hata *bihi'n-nefsün* ibaresinde yapılmıştır. *nefs* kelimesinde hem lâm-ı tarif hem de tenvin vardır. Bu ikisi bir kelimedede asla bulunmaz. *bihi'n-nefsü* şeklinde yazılmalıdır. *mā'ün* kelimesi *mā'ün* şeklinde uzun ā ile yazılmalıdır. Metin **Ḥayru'l-māli mā'ün ve fī bihi'n-nefsü** şeklinde doğrusu yazılsa da bir belirsizlik göze çarpıyor. Metinde ماء وفى به *mā'ün* ve *fī* şeklinde okunan kelimeler Korkmaz'ın "Malın en iyisi hayatta kalmayı sağlayandır." şeklinde verdiği anlama uymamaktadır. Acaba metin ما وفى به *mā* vukıye şeklinde mi olmalıdır? Böyle okunduğunda **Ḥayru'l-māli mā vukıye bihi'n-nefsü** "Malın hayırlısı, insanın kendisiyle korunduğu maldır." anlamı ile metin arasında uygunluk sağlanabilir ve metinde iletilmek istenen mesaja da uygun düşer.

ÖRNEK 3.

Ḳāle 'alā raḳıya'l-lāhu 'anh (HN, s. 126).

Ḳāle 'alā raḳıya'l-lāhu 'anh cümlesinde eş yazımlı kelime ve cümle tam kavranamadığından yanlışlığa düşülmüştür. Bir sözün başında *Ḳāle'n-nebiyyü* "Peygamber buyurdu" gibi düşü-

¹⁹ Bu ibare eserde "Kim bir serçeyi boşuna öldürürse arşın yanında bir köşkü olduğu hâlde kıyamet günü gelir ve şöyle der: 'Ya rabbi...'" şeklinde anlamlandırılmıştır. Cümlede *bir köşkü* yerine *bağirtlak kuşu* konmalıdır.

²⁰ Eserde metnin anlamı "Malın en iyisi hayatta kalmayı sağlayandır." şeklinde verilmiştir.

nülseydi, 'alā kelimesinin 'Alī olduğu ortaya çıkardı. **Ḳāle** 'Alī raḍīya'llāhu 'anh şeklinde yazılmalıdır.

ÖRNEK 4.

Ve kem bi-şān ehleke lisān

Ve kem men ḥarfin evi ilā ḥarfin²¹ (MN, s. 246).

Arapça şiir, makul bir şekilde anlamlandırılmıştır, fakat yazılan metin ile anlamı ifade eden kelimeler arasında tutarsızlık bulunmaktadır. Tutarsızlığı gidermenin yolu, nüshadan harf benzerlikleri, harekeler vb. kontrol ederek metni tamir etmektir. Bu tamir neticesinde **bi-şān > bi-etnānin // ehleke > ehleke[hū] // men > min // evi > eddā // ḥarfin > ḥayfin** şeklinde kelime-lerde değişimler yapılmış, şu beyit ortaya çıkarılmıştır:

Ve kem bi-etnānin ehlekehū lisānun

Ve kem min ḥarfin eddā ilā ḥayfin

Beyit *Nice şahıslar vardır ki dil onu helak eder. Nice harfler/sözler vardır ki insanı üzüntüye götürür* şeklinde de anlamlandırılmıştır. Her iki mısra *haberiye* ifade eden *kem* edatı ile başlayıp hemen önünde de *min-* ve *bi-* cer harflerini alırlar. *etnān* "şahıs" ve *harf* "söz" kelimeleri *kem* edatından sonra gelen kelimelerdir. *Nice şahıslar var ki* ve *nice harfler var ki* şeklinde anlamlandırılır.

4.1. Farklı dillerin yapılarının birbirine girmesinden kaynaklanan yazım hataları

ÖRNEK 1.

1/el-ḥamdü li'llāhi ḥamden mütevāliyen ol ḥamīd ü mecīd ḥalaba ki ögmeklik anuḥdur. Ve şükren 2/ mütevātiren ol ḡafūr u şekūr Taḥrı'ya ki şükürlenmek aḥa yaraşur. (EM, s. 16).

Metnin ilk cümlesi aslında "El-ḥamdü li'llāhi ḥamden mütevāliyen ve şükren mütevātiren" şeklinde Arapça bir cümledir. Bu cümle metin içinde belirginleştirilebilir. Arapça cümle arasına *ḥamden mütevāliyen'* den sonra tercümesi *ol ḥamīd ü mecīd ḥalaba ki ögmeklik anuḥdur* şeklinde ve *şükren mütevātiren'* den sonra tercümesi *ol ḡafūr u şekūr Taḥrı'ya ki şükürlenmek aḥa yaraşur* şeklinde Türkçe cümlelerle yapılmıştır. Arapça cümle Türkçe ara cümlelerle bölünmüştür.

Bu bölümün "El-ḥamdü li'llāhi ḥamden mütevāliyen -ol ḥamīd ü mecīd Ḥalab'a²² ki ögmeklik anuḥdur- ve şükren 2/ mütevātiren -ol ḡafūr u şekūr Taḥrı'ya ki şükürlenmek aḥa yaraşur-" şeklinde düzenlenmesi daha anlaşılır olurdu. Böylece Arapça ve Türkçe cümlelerin paragraf içinde görevleri ve bağlantıları hemen kavranır.

ÖRNEK 2.

²¹ Bu beyitin karşılığı *Nice insan vardır ki dili onu halka götürür. Nice harf de vardır ki ölüme yol olmuştur* şeklinde dipnotta verilmiştir. Acaba tercümede önce *halka götürmek* değil de *helake götürür* şeklinde tercüme edilmiş, sonradan metne hakimiyet kaybedilmiş veya böyle anlamlandırmadan vazgeçilmiş olabilir mi?

²² *ḥalab* kelimesi sözlük kısmında Tanrı kelimesiyle açıklandığına göre Taḥrı ve Ḥalab kelimeleri özel isim kabul edilip büyük yazılmalıydı. TDK'ya göre özel isim kabul edilen Tanrı ve Ḥalab kelimeleri metinde *Taḥrı, taḥrı* ve *ḥalab* şekilleriyle yazılmıştır.

Der Münācāt İlä'l-kāđıyü'l-ĥacāt²³ (HN, s. 75).

Bu ibare, Farsça ve Arapça karışık bir başlıktır. **Der Münācāt ile'l-kāđıyü'l-ĥacāt** veya **Der Münācāt İle'l-kāđı'l-ĥacāt** şeklinde söylenebilir. Kitabın başlıklarını dikkate alarak hepsinde uygulanan Farsça başlık burada da uygulanmıştır.

4.2. Ayet, hadis vb. metinlerin eksik yazılmasından kaynaklanan hatalar

ÖRNEK 1.

ve mā ĥalaqtu'l-cinne ve'l-inse (?) li-ya'budüne (HN, s. 59).

Allah'ın ayetleri çeviriyazıda asla eksiklik kabul etmez. Bunun için ayetleri kaynağından yazmakta fayda vardır. Çeviriyazı yerine güvenilir kaynaktan olduğu gibi alıp anlamını da dipnotta göstermek metnin akıcılığına katkı sağlar.²⁴ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ gibi. Burada **إِلَّا** kelimesinin unutulması demek "Ben cinleri ve insanları, bana kulluk etsinler diye yaratmadım." gibi anlatılmak istenenin zıddı bir durumun ortaya çıkması demektir.

ÖRNEK 2.

E fe-siĥrün ĥazā²⁵ (MN, s. 193).

Bu ayete yanlıştır. *Bu bir sihir* şeklinde anlam verilmiştir. Soru edatı olan *e* dikkatten kaçmıştır. Anlam *Bu da mı bir sihir?* (Elmalılı Hamdi, 525)²⁶ şeklinde olmalıdır. Yazımda *e* soru edatının belirgin olması için çizgi ile birleştirilerek yazmak belki de daha uygun olur: **E-fe-siĥrün ĥazā** gibi.

ÖRNEK 3.

Ve ĥazafe fi ĥulūbihimü'r-ru'ba²⁷ (MN, s. 202). Bu ayette *ĥazafe* şeklinde olan kelime hatalı yazılmıştır. *ĥazafe* şekil itibarıyla müfâale babından işteşlik ifade eden fiil kısmına girer, başka şekillerde anlam düşünülebilir. Bu muteaddi bir fiildir, fâili Allah'tır. Onun için **Ve ĥazafe fi ĥulūbihimü'r-ru'ba** şeklinde düzeltilmelidir.

ÖRNEK 4.

'Alīmdür, 'ilmini bildürür ki (...) 4/ (EM, s. 16).

Yazma eserde geçtiği hâlde ayet çeviriyazıya yazılmamış ve atlanmıştır. Ayetin ²⁸ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا şeklinde yazılması ve dipnotuna da anlamının eklenmesi eserin müellifine sadakatın gereğidir.

5.1. Arapça olan kelime ve cümlelerde Türkçe dilbilgisi kurallarının sebep olduğu yazım hataları

²³ Burada bu örneğin verilmesi dikkati çekmek içindir. Böyle durumlarda Türkçe karşılığı verilmeli, yapısı da kısaca açıklanmalıdır.

²⁴ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Zariyat, 51/56)

²⁵ Bu Kur'an mı bir büyü imiş? (Tür, 52/15).

²⁶ Nüshadaki çeviriye en yakın çeviri bu Kur'an meâlinde olduğu için bu meâl tercih edildi.

²⁷ ... ve kalplerine büyük bir korku saldı...(Ahzâb, 33/26).

²⁸ "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti... (Bakara, 2/31).

Türkçe cümlelerde veya Arapça metinlerin çeviriyazılarında bazen hiç beklemediğimiz yazımlar karşımıza çıkar. Bunların mutlaka bir çerçeve içine oturtulması gerekir. Bu imla hataları eserlerde aza indirgenmelidir.

ÖRNEK 1.

ḥallāk'a ... rezzāk'a (MN, s. 169).

Arapça Hz. Allah'ın esma-i hüsnasından olan kelimeler özel isim gibi düşünülerek, getirilen ek kesme işaretiyle ayrılırken kelimenin baş harfinin küçük yazıldığı görülür. Bir metnin tamamında ya Hz. Allah'ın sıfatları özel isim olarak kabul edilip **Hallāk'a ... Rezzāk'a** şeklinde ya da **cins isim gibi kabul edilip ḥallāka ... rezzāka** şeklinde yazılmalıdır.

ÖRNEK 2.

ḳāle Allāhu te'ālā Muḥammedü'l-Muṣtafā sallAllāhu 'aleyhi ve sellem (HN, s. 59).

Dipnotta *ḳāle Allāhu te'ālā Muḥammedü'l-Muṣtafā sallAllāhu 'aleyhi ve sellem* cümlesinin nüshada kudsi hadis başında yazıldığı belirtilmiştir.²⁹ Bu cümlenin çeviriyazısında sorunlar vardır. Burada fiilin iki öznesi olduğu düşünülebilir. Kudsi hadislerde söyleyen Allah'tır. Fakat metin Kur'anda geçmediği için ayet kabul edilmez, bu sözü dile getiren peygamberdir. O hâlde iki özneli cümle kurularak, Arapça cümle yapısından farklı cümle ortaya konmuştur. Bu hadisi bize aktaran ve cümlenin ikinci öznesi olarak düşünülen Muḥammedün kelimesi geçiş halinde, sonuna bir kesreli nûn مُخَمَّرٌ alarak Muḥammedü'nî'l-Muṣtafā şeklinde okunur. Ayrıca *sallAllāhu* kelimesindeki büyük yazılan A sesi *sallā* fiiline aittir. Dolayısıyla metnin şöyle olması daha uygun olur:

ḳāla'llāhu te'ālā [ve] Muḥammedü'nî'l-Muṣtafā ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

ÖRNEK 3.

e'n-naẓaru fî'l-vechî'l-ḥasen yezîdu'n-nûr fî'l-başar (HN, s. 126)

Çeviriyazıda lâm-ı tarifle başlayan kelimelerde elif ve lâm *el-ḥamdü* ve *er-rahmân* gibi daima bitişik yazılır.³⁰ Burada da *en-naẓaru* şeklinde olmalıdır. Evveline eklenen kelimenin son hareketine dönen ve lâm-ı tarifin başında bulunan e- sesi hiçbir zaman kesme işaretiyle ayrılmaz. **en-naẓaru** şeklinde lâm-ı tarif bitişik yazılmalıdır.

5.2. Arap harfli Arapça metinlerde klavye veya font kaynaklı yazım hataları

Nüshada doğru yazılan Arapça beyt, araştırmacı tarafından olduğu gibi yazılıp bırakılmak istenirken, çeviriyazı içine yerleştirilen Arap harfli metinde yanlış yazımlar yazıya geçer.

ÖRNEK 1.

Beyt: **من اكله الخبز مع الزبيب // لا يحتاج في عمره الطبيب** (EM, s. 42).

²⁹ "Kutsi Hadis: ... Bu hadislerin manası Allah'tan sözleri Hz. Peygamber'dendir. Hz. Peygamber bunları, 'Allah Teâlâ şöyle buyuruyor' diye rivâyet eder." Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 384

³⁰ Lâm-ı tarifin ekleneceği kelimenin kamerî ve şemsî olmasına bakılır. Lâm-ı tarifin ilk harfi fetha/e- ile hareketlenerek başlanır. Kelime şemsî harfle başlıyorsa e- sesiyle birlikte kelimenin ilk harfi eklenir ve çizgi konur: eş-şems, er-rahmân gibi. Kelime kamerî harfle başlıyorsa önce elif fetha/e- ile, lâm cezm ile -l hareketlenir ve bitişik olarak *el-* şeklinde başlanır, sonra kelime yazılır. *el-ḳamer*, *el-ḥamdü* gibi.

Mefûl olan kelime ħubz olduğundan hū zamiri burada bulunmamalıdır. Bu bakımdan klavye ile yazılırken Osmanlıca yazım özelliğinden dolayı he harfi yazılmış olabilir. He çıkarıldığında anlam doğru oluyor: Men ekele'l-ħubze “Ekmeği kim yerse”

Lā yahtācu fī ‘ümrihî şeklinde okunan metinde de aynı şekilde kesre okutucusu ye harfi ortaya çıkarılmıştır. tabīb kelimesinin başına fazladan bir lâm harfi eklenmiştir. Birinci kelimedede ۵ ve ى harfi yazılmamalıdır:

من اكل الخبز مع الزبيب // لا يحتاج في عمره الطبيب

Men ekele'l-ħubze ma‘a‘z-zabīb // lā yahtācu fī ‘ümrihî‘t-tabīb

şeklinde yazılıp dipnotta da anlamı: “Ekmeği kuru üzümle yiyen kişi, ömrü boyunca he-kime ihtiyaç duymaz.” şeklinde verilmelidir.

ÖRNEK 2.

نعوذ بالله من ذلك ne ‘üzü bi‘l-lāhi min zālīke (HN, s. 242).

İstiaze duasının Arapça yazımıyla birlikte çeviriyazısında da yanlışlık vardır. Arapça klavye kullanımında dikkatli olmak gerekir. Dikkatsizlikten meydana gelen yanlış yazımlar, okuma keyfini bozar. Birinci kelimedeki ۛ harfi ۛ olarak yanlış yazılmıştır. Allah³¹ lafzı da ب harf-i ceri ile بالله şeklinde yazıldığından basit cümle karşımıza karışık cümle olarak çıkar.

bi- harf-i cer ile Allāh lafzı birleştiğinde bi‘llāh şeklinde olmalı, lâm-ı tarif ifadesi olan çizgiye gerek kalmamaktadır. Bu metnin aslı نعوذ بالله من ذلك ne ‘üzü bi‘llāhi min zālīke şeklindedir.

ÖRNEK 3.

علو الهمة من الايمان ‘uluvvu‘l-himmetihi mine‘l-īmāni (HN, s. 282).

Burada *himmetihi* kelimesinde *hi* zamirinden evvel tâ harfi kısa okunduğu için -yanlışlıkla metne konmuş olsa da- zamir *hî* şeklinde uzun okunmalıydı. Fakat lâm-ı tarifi ekli olduğu kelimenin sonuna zamir gelmez. Çünkü belirlilik ifade eden işaretlerden biri yeterlidir. Sonunda zamir olan kelimenin başında da lâm-ı tarif olmaz. Burada metin Arap harfleriyle yazılırken doğru yazılmış, acaba araştırmacı çeviriyazıya aktarırken farklı nüshadaki birbiriyle iç içe yazılabilen tâ ve hâ harfleri sebebiyle mi hataya düşmüştür? Bu metnin aslının çeviriyazısı şöyle olmalıdır:

‘uluvvu‘l-himmeti mine‘l-īmāni

ÖRNEK 4.

اولياء تحت غيرى .....
 ..... evliya‘i taħte kıbābī lā ya‘rifuhum ġayrī (HN, s. 277).

Bu Arapça metinde de Arapça ve Türkçe klavyelerin yerinde kullanılmamasından kaynaklanan iki hata göze çarpar. Arap harfli klavye ile Arapça metnin yazımı bitmeden diğer klavyeye geçilmemelidir. Metnin satıra sığdırılması için metne müdahale edildiğinde, o anda düzenli

³¹ Allah lafzından evvel lâm-ı tarif olmadığı halde sanki lâm-ı tarif gibi düşünülerek yanlış yazılmakta, bazı kimseler baştaki elif ve lâmın lâm-ı tarif olduğu fikrini öne sürseler de kelime müstakil olarak Allāh şeklinde sözlüklerde ve söylemlerde kullanılmaktadır.

görüldürken sonraki düzenlemelerde kelimelerin öncelik sonralık sırası değişebilmektedir. Burada da böyle bir uygulama yapıldığı için cümlelerin son kelimesi ilk satıra, baş tarafındaki kelimeler ise bir alt satıra kaymıştır. Bu metnin doğru şekli şöyle olmalıydı:

اولياى تحت قبابى لا .....
 يعرفهم غيرى *evliyā' i tahte kibābī lā-ya 'rifuhum ğayrī* şeklinde olmalıydı.

ÖRNEK 5.

ولقد اتينا لقمانه حكيمته (EM, s. 16).

Bu ayetin yazımında da bilgisayar kullanımından kaynaklanan hata bulunmaktadır. Lâm-ı tarifli olan *الْحِكْمَةُ* kelimesindeki Lâm-ı tarife dikkat edilmemiştir. Öte yandan hem *Lokmân* hem de *hikmet* kelimesinin sonuna ³² harfi ilave edilmiş, *ولقد اتينا لقمانه حكيمته* şeklinde yazılmıştır. Bu yazım Türkçe kelimelerde kullanılan ünsüz harflerden sonra kullanılan -A okutucusunu hatırlatıyor. Ayet ³³ *وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ* şeklindedir.

SONUÇ

1. Yazma eserlerde müstensih tarafından özensiz harekelenen başlıklar araştırmacı tarafından düzene sokulmalıdır.
2. Arapça kelimeler tek başlarına doğru yazılırken işleme girdiklerinde, tamlamalarda kullanıldığında değişime uğrarlar, bununla ilgili temel prensipleri öğrenmek gerekir.
3. Cer harflerinin görevlerini düşünerek kelimelerin son sesinin değişebileceğinin farkına varmak gerekir.
4. Zamirlerin metinlerde farklı olmaması gerekir. Aynı özellikleri taşıyan zamirlerin yazımında birlik sağlanmalıdır.
5. Arapça metinler çeviriyazısı yapılan eserlerde çözümü tam yapılamamışsa ya Arap harfleriyle veya kopyalanarak yazıya geçirilmelidir. Şüpheli bilgiler dipnotta verilmelidir. Metnin çözümlenemediği ifade edilmelidir. Arapça metin olduğu hâlde metnin hiç yazılmaması ise yanlıştır. Eserin bütünlüğü bozulmuş olur. Arapça metinlerin olduğu bir eserin çeviriyazısı yapılacaksa, Arapça isim ve fiil cümleleri hakkında Osmanlıca kitaplarında verilen belli başlı dilbilgisi kurallarının öğrenilmesiyle yeterli bilgiye sahip olunabilir.
6. Yazma eserlerde noktalı harfler sorun çıkarabilir. Farklı şekillerinin olabileceğini düşünmek metnin çözümüne katkı sağlar.
7. Ayetler yanlış kabul etmediğinden dolayı çeviriyazıda hassas davranıp güvenilir kaynaklardan olduğu gibi alıp kaydetmek daha güvenli yol olabilir. Birçok eserde ayetlerin çeviriyazısının yanlış yapıldığı görülür.
8. Arapça harfli metinler Latin harfli metinlerin içine yazılacaksa Arapça klavyeye ve fonta geçildiğinde metin bitene kadar asla klavye ve font değiştirilmemelidir, metne şekil vermeye

³² Acaba bu harf yazan kişi tarafından -e okutucusu olarak kullanılmış olabilir mi?

³³ "Andolsun, biz Lokmân'a ... hikmet verdik. ..." (Lokmân, 31:12).

çalışılmamalıdır.

9. Arapça metinlerden ve şiirlerden etkilenen ve bunu eserine alan mütercime sadakat göstermek gerekir. Yazarın eserinin hakkını verebilmenin bir şartı, beğenerek kitabına aldığı yabancı dilin cümlesinde bulunan fikirlerin dilimize aktarılması ve okuyucusunun haberdar edilmesidir. Bu işi üzerine alan araştırmacı o dille ilgili gerekli çalışmayı üstlenmelidir.

10. Disiplinlerarası çalışmanın gereği olarak yazma eserlerimizdeki diğer dillere ait bütün metinler o dillerin gereği yerine getirilerek tam ve eksiksiz okuyucuya aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdag, H. (1999). Arap Dilinde Edatlar (5. bs.). Konya: Tekin kitabevi.
- Canpolat, M. ve Önler, Z. (2016). İshak Bin Murâd Edviye-i Müfrede. Ankara: TDK Yayınları.
- Develi, H. (2010). Osmanlı Türkçesi Kılavuzu (1-2). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (2010). Dinî Kavramlar Sözlüğü. Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (2013). Kur'an-ı Kerim Meâli (24. bs.). Ankara.
- Durmuş İ. (2012). Transkripsiyon. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Cild 41, s. 306-308). Ankara: TDV Yayınları.
- İSNAD, "Transkripsiyon", İSNAD Atıf Sistemi 2. Edisyon Yazım Kılavuzu, s. 58, Erişim 19 Nisan 2020. <http://www.isnadsistemi.org>
- Karabey, T. vd. (2015). Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Merzubân-nâme Tercümesi (2. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Mutçalı, S. (2012). Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Dağarcık.
- Sarı, M. (1985). Arapça - Türkçe Lügat (El-mevarid). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Şemseddîn Sâmî. (1317). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1985). Osmanlı Türkçesi Grameri III (5. bs.). İstanbul.
- Yazır, H. (Elmalılı). (2011). Kur'an-ı Kerim Renkli Kelime Meâli. İstanbul: Asır Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИСЧН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 126-144

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 03.09.2020

Yaayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44369

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Hatice KADIOĞLU ATEŞ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü, Türkiye

hatice.kadiogluates@izu.edu.tr

ORCID 0000-0001-6916-1257

Araş. Gör. Ayşe IŞIK ÖNER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü, Türkiye

ayse.isik@izu.edu.tr

ORCID 0000-0002-9404-2687

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK FARKINDALIK DÜZEYİNİN İNCELENMESİ*

INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHER AWARENESS LEVELS FOR ENVIRONMENTAL PROBLEMS

*No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Hatice KADIOĞLU ATEŞ

Bu çalışma, 23-27 Ekim 2019'da Muğla'da düzenlenen 2. Uluslararası Temel Eğitim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan "Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Düzeyi ile Katı Atık ve Geri Dönüşüme Yönelik Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli bildiriden türetilmiştir. / This study was derived from the paper titled "Investigation of the Relationship Between Teacher Candidates' Level of Awareness on Environmental Problems and Solid Waste and Recycling" presented at the 2nd International Basic Education Congress held in Muğla on 23-27 October 2019.

Cite as/Atıf: Kadioğlu Ateş, H. ve Işık Öner, A. (2020). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Düzeyinin İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 126-144.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44369>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz

Dünyamız aşığı yukarı dört buçuk milyar yaşındadır. Dünya, insanlar başta olmak üzere tüm canlıların çevresidir. İnsan ve diğer canlıları bünyesinde barındıran dünya, çevresini oluşturduğu tüm varlıkların ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından sağlanmasına müsaade eder. Dünyanın ilerleyen yaşı, tüketim hızının öngörüle-meyen bir hızla artması, tüketilen kaynakların sınırlılığı ve doğa kaynakların gün geçtikçe azalması sonucunda ihtiyaç duyulan kısıtlı kaynakların yeniden kazandı-rılması durumu yaşanan çağın hayati derecede önemli bir problemi haline gel-mektedir. Çevre, içinde barındırdığı canlı ve cansız varlıklarla bir bütündür. Bütü-nün her bir parçası diğerlerini etkiler. İnsan bilinçli veya bilinçsiz olarak içinde ya-şadığı çevreye en fazla zarar verendir. Sürdürülebilir bir çevre için gerekli kazanım ve yaklaşımların toplumlara kazandırılması gerekmektedir. Bireylerin almış olduk-ları eğitimle toplum ve çevreye yönelik farkındalık düzeyi yüksek, bilinçli, duyarlı yurttaşlar olmaları sağlanmalıdır. Bu bilinç ve duyarlılığa ulaşmalarında bireylere öğretmenler rehberlik edecektir. Öğretmenlik bir insan mühendisliğidir. Toplu-mun hangi özelliklere sahip yurttaşlardan oluşması istenirse öğretmenleri yetiştiren yükseköğretim kurumlarının bu nitelikleri bünyesinde barındıran kurumlar olması sağlanmalıdır. Ayrıca tüm öğretmenler yükseköğretimin yani eğitim siste-minin birer çıktısı/ürünü olarak topluma önderlik ettiklerine göre yükseköğretime devam eden aday öğretmenlerin tutum ve farkındalıklarını ölçmek önemli bir me-seledir. Öğretmenlik mesleğini gerçekleştirecek olan bireylerin çevre sorunlarına ve geri dönüşüme yönelik problemlerin farkında olması ve gerekli duyarlılığa sa-hip olması gerekmektedir. İlgili çalışmanın genel amacı öğretmen adaylarının çev-re sorunlarına yönelik farkındalık düzeyini incelemektir. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Veriler, İstanbul ilindeki bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören 297 öğretmen adayından elde edilmiştir. Güven ve Aydoğdu (2012) tarafından ge-liştirilen “Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzey-lerinin orta seviyede olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Adayı, Çevre Kirliliği, Çevre Eğitimi, Çevre Sorun-ları.

Abstract

Our world is roughly four and a half billion years old. The world is the environ-ment of all living things, especially humans. The world, which includes people and other living creatures, allows the needs of all the assets that it creates to be provi-ded from its own resources. The progressive age of the world, the increase in the speed of consumption unexpectedly, the limited resources consumed and the recycling of the limited resources needed as a result of natural resources decrea-sing day by day become a vital problem in the age of life. The environment is a whole with the living and inanimate beings it contains. Each part of the whole af-fects others. Human consciously or unconsciously, is the one that causes the most

damage to the environment in which it lives. The achievements and approaches required for a sustainable environment should be brought to the communities. Individuals should be ensured to be conscious, sensitive citizens with high level of awareness towards the society and the environment through the education they receive. Teachers will guide individuals to reach this awareness and sensitivity. Teaching is a human engineering. If it is desired that the society consists of citizens, it should be ensured that higher education institutions that train teachers are institutions that incorporate these qualities. Also, since all teachers lead the society as an output / product of higher education, that is, the education system, it is an important issue to measure the attitudes and awareness of prospective teachers attending higher education. Individuals who will perform the teaching profession should be aware of environmental problems and problems related to recycling and should have the necessary sensitivity. The general aim of the study is to examine the pre-service teachers' awareness of environmental issues. Screening model was used in the research. The data were obtained from 297 prospective teachers studying at a foundation university in Istanbul. The "awareness scale for environmental problems" developed by Güven and Aydoğdu (2012) was used as a data collection tool. It has been determined that the level of awareness of teacher candidates towards environmental problems is medium level.

Key Words: Teacher Candidate, Environmental Pollution, Environmental Education, Environmental Problems.

Extended Abstract

Introduction

The world, which includes people and other living creatures, allows the needs of all the assets that it creates to be supplied from its own resources. The world is the environment of all living things, especially humans. Since the formation of our old world, it has been consumed by billions of organisms living on all its living and inanimate resources. The formation of new ones instead of some of the consumed resources requires a very long period of time, while others cannot be renewed.

Consumed resources also negatively affect the lives of future generations. The progressive age of the world, the increase in the speed of consumption unexpectedly, the limited resources consumed and the recycling of the limited resources needed as a result of natural resources decreasing day by day become a vital problem in the era. Lack of recycling of consumed resources causes a great environmental pollution. The environment is a whole with the living and inanimate beings it contains. Each part of the whole affects others. Human consciously or unconsciously, is the one that causes the most damage to the environment in which it lives.

Individuals should be educated as citizens who have a high level of awareness about society and the environment, who are conscious, sensitive and

problem-solving, with the education they receive from early childhood to higher education. The only people who will guide individuals in reaching this awareness and sensitivity are teachers. Teaching is a human engineering. If it is desired that the society consists of citizens, it should be ensured that higher education institutions that train teachers are institutions that incorporate these qualities. Also, since all teachers lead the society as a product of higher education, it is an important issue to measure the attitudes and awareness of prospective teachers attending higher education. Individuals who will perform the teaching profession should be aware of environmental problems and problems regarding recycling and should have the necessary sensitivity.

The general purpose of this study; to examine teacher candidates' level of awareness of environmental problems.

The purpose sentences of this research are as follows:

1. What is the level of awareness of prospective teachers towards environmental problems?
2. The level of awareness of teacher candidates towards environmental problems;
  - a) Having graduated from any undergraduate program before,
  - b) Taking material design lessons,
  - c) Class level,
  - d) Age,
  - e) Gender,
  - f) Does it differ significantly depending on the environmental education course?

Method

Descriptive survey model was used in the research. Survey models are research approaches aiming to describe a situation that existed in the past or still (Karasar, 1999). The universe of the research is teacher candidates studying in Istanbul in 2018-2019 academic year. The sample of the research was determined by using simple random sampling method. Evren is a total of 1250 undergraduate students enrolled in the education faculty of a foundation university within the borders of Istanbul. The sample is 297 prospective teachers studying at the relevant university. "Awareness scale for environmental problems" developed by Güven and Aydoğdu (2012) was used as a data collection tool. Cronbach Alpha value of the consistency coefficient of the scale was found to be .90. The data were analyzed using SPSS program. To determine whether the data show normal distribution, skewness kurtosis values were examined and it was determined that it showed normal distribution.

Findings and Discussion

It has been determined that the level of awareness of teacher candidates

towards environmental problems is medium. There are studies in the literature that find students' level of awareness about environmental problems quite high. Alpak (2016) determined that teacher candidates' attitude towards sustainable environment is high. When the literature is scanned, it is possible to come across research that characterizes the level of awareness of individuals towards environmental and environmental problems as low. Güven and Aydoğdu (2012); Oğuz, Çakıcı and Kavas (2010); Kahraman, Yalçın, Özkan and Aggöl (2008); Demirbaş and Pektaş (2009); Özdemir, Yıldız, Ocaktan and Sarışen (2004) concluded that students' level of awareness and sensitivity towards environmental problems is insufficient. Findings that do not overlap with each other may be due to the different samples.

It has been observed that the pre-service teachers' awareness of environmental problems has been significantly different from their undergraduate programs, material design classes, class level and age. Awareness of environmental problems of those who have previously graduated from the undergraduate program is higher than those who have not. The level of awareness of environmental designers who took material design courses was higher than those who did not take the course.

This study was applied to prospective teachers. New studies can be carried out with different variables for teachers, academics and students working in the education faculties of universities. In-service trainings, activities and seminars can be given to improve the environmental awareness of teacher candidates, teachers and academicians. Environmental activities can be implemented from preschool to higher education. Environmental education can be given not only as a theory course but also as a course that will affect attitude towards behavior and awareness. Elective courses to increase environmental awareness in undergraduate programs of education faculties of universities can be given.

GİRİŞ

Dünyamız aşağı yukarı dört buçuk milyar yaşındadır. İnsan ve diğer canlıları bünyesinde barındıran dünya, çevresini oluşturduğu tüm varlıkların ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından sağlanmasına müsaade eder. Dünya, insanlar başta olmak üzere tüm canlıların çevresidir. Yaşlı dünyamızın oluşumundan bugüne canlı ve cansız tüm kaynakları üzerinde yaşayan milyarlarca organizma tarafından tüketilmiştir. Tüketilen kaynakların kimilerinin yerine yenilerinin oluşumu çok uzun bir zaman dilimi gerektirirken kimilerinin ise yenilenmesi mümkün olmamaktadır. Tüketilen kaynaklar gelecek nesillerin yaşamını da olumsuz etkilemektedir.

Sanayi devrimiyle beraber küresel çaptaki çevre sorunları doğayı, dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. Bu kapsamda öncelikle bireylerin çevreye yönelik duyarlılıklarının belirlenmesi ve çevre bilincinin oluşturulması gerekmektedir (Selim ve diğerleri, 2011, s.148). Çevre sorunları artık yalnızca ülkelerin sorunu değil, bu yaşlı gezegende yaşayan ve 6.7 milyarı aşan tüm insanlığın ortak sorunu olmuştur (Baykal ve Baykal, 2008, s.3). Dünyanın ilerleyen yaşı, tüketim

hızının öngörülemeyen bir hızla artması, tüketilen kaynakların sınırlılığı ve doğal kaynakların gün geçtikçe azalması sonucunda ihtiyaç duyulan kısıtlı kaynakların yeniden kazandırılması durumu yaşanan çağın hayati derecede önemli bir problemi haline gelmektedir. Çevre, içinde barındırdığı canlı ve cansız varlıklarla bir bütündür. Bütünün her bir parçası diğerlerini etkiler. İnsan bilinçli veya bilinçsiz olarak içinde yaşadığı çevreye en fazla zarar verendir.

Geleceğin sahibi çocukların ilgi, istek, ihtiyaçlarını en iyi şekilde tanımlayıp var olan potansiyellerini en üst seviyede açığa çıkarmaları için gerekli desteği almaları hem ebeveynlerce hem de öğretmenlerce sağlanmalıdır (Vatansever Bayraktar, Kadioğlu Ateş ve Afat, 2019, s.1100). Öğretmenlik gelecek nesilleri yetiştirme görevini üstlenmiş, toplumların huzur ve refahını sağlayacak şekilde bireylerin vatandaşlaşma sürecini kolaylaştıran, fedakâr insanlarca icra edilen kutsal bir meslektir (Kadioğlu Ateş ve Kadioğlu, 2018, s.109). Her çocuğun kendi özel yetenekleri vardır. Çocuğun bunları keşfetmesi ve yaşamı boyunca kullanabilmesi için ona veliler ve eğitimciler tarafından rehberlik edilmelidir (Stuart ve Beste, 2008, akt. Kadioğlu Ateş ve Mazı, 2017, s.34). Bireylerin erken çocukluktan yükseköğretim düzeyine kadar almış oldukları eğitimle toplum ve çevreye yönelik farkındalık düzeyi yüksek, bilinçli, duyarlı vatandaşlar olarak yetişmesi sağlanmalıdır. Bu bilinç ve duyarlılığa ulaşmalarında bireylere rehberlik edecek yegâne kişiler öğretmenlerdir. Öğretmenlik bir insan mühendisliğidir. Toplumun hangi özelliklere sahip yurttaşlardan oluşması istenirse öğretmenleri yetiştiren yükseköğretim kurumlarının bu nitelikleri bünyesinde barındıran kurumlar olması sağlanmalıdır. Ayrıca tüm öğretmenler yükseköğretimin birer ürünü olarak topluma önderlik ettiklerine göre yükseköğretime devam eden aday öğretmenlerin tutum ve farkındalıklarını ölçmek önemli bir meseledir. Öğretmenlik mesleğini gerçekleştirecek olan bireylerin çevre sorunlarının farkında olması ve gerekli duyarlılığa sahip olması gerekmektedir. Hem bugünü hem de yarını kurtarabilmek için çevre sorunlarının farkında olan, bu sorunlarla mücadele etme niyeti barındıran, çevre eğitimi ve bilincine sahip bireyler yetiştirmek gerekmektedir.

İnsanlık, bozulmasından sorumlu olduğu doğal dengenin bir sonucu olarak bugün pek çok çevre sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Güven ve Aydoğdu, 2012, s.574). Savaş gören, açlık kıtlık yaşayan, sınırlı olanaklarla dar bütçeyle az tüketimle geçinmeye çalışan önceki kuşağa göre daha rahat bir dünyaya sahip günümüz insanı kısmen daha bolluk içindedir. Sınırsız tüketim, kredi kartları, hız çağı içinde az zamanda bol tüketim mantığı ile hareket edilmektedir. Hız ile hazzı birbirine yakın tutan insanoğlu, gelecek kuşağa kendisine bırakıldan daha az kaynakları olan bir çevre bırakacaktır. Sürekli yenilenen cep telefonları ile değişimin ve paranın satın aldığı mutluluğa ulaşma savaşı daha fazla tüketimi beraberinde getirmektedir. Ozon tabakasının delinmesi, kutuplardaki buzların erimesi, iklim değişiklikleri, içme suyunun kirlenmesi, hava kirliliği, toprağın verimliliğinin düşmesi, küresel ısınma, ormanların gittikçe yok oluşu vb. çevre sorunları ilerleyen yıllarda temiz su için dünya üzerindeki tüm devletlerin bir rekabet içinde olacağını işaretini vermektedir. Ülkenin devlet kanalında su elçileri ismiyle oynatılan çizgi film çevre sorunlarına ilişkin bilinç ve farkındalık oluşturmak adına çok büyük bir projedir. Erken çocukluk yıllarından itibaren su kirliliğine farkındalık oluşturulmasını sağlamaktadır. Bir an önce insanlığın geleceğini kurtarmak adına çevre sorunlarını bilmek ve farkında olmak, olası çözüm yolları geliştirmek gibi birtakım bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerileri geliştirilmiş vatandaşlar yetiştirilmelidir. Çevre eğitimi ile tüm insanoğluna çevre sorun-

larına ilişkin farkındalık oluşturulabilir.

Bireylere çevre bilinci kazandırma hususunda elbette ki tüm eğitim kademeleri büyük önem taşımaktadır (Güven ve Aydoğdu, 2012, s.575). Bu sebeptendir ki ilgili araştırmada öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Özellikle ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik çevre eğitimi etkinlikleri planlanırken doğa kampları, doğa yürüyüşleri ve çevre sorunlarının yaşandığı yerlere bizzat gidilerek görülmesi gibi yaparak-yaşayarak öğrenmeyi destekleyen öğrenci merkezli etkinliklere önem verilmelidir (Özgel, Aydoğdu ve Güven Yıldırım, 2018, s.103). Çevre bilinci için gerekli olan çevre eğitimi çeşitli şekillerde verilebilir. Hem disiplinler içinde her bir ders bazında hem disiplinlerarası bir yaklaşımla bütüncül şekilde hem de okul dışı öğrenme alanlarında kullanılabilir. Erken çocukluk eğitiminden başlayarak ilkokulda ve ortaokulda yapılacak etkinliklerle bilgi, beceri, davranış, tutum ve farkındalık açısından pozitif bir çevre duyarlılığı rahatlıkla verilebilir. Hem mihver derste hem anadili dâhil tüm ifade ve beceri derslerinde çevre sorunları ele alınıp işlenebilir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde, fen ve hayat bilgisi derslerinde projeye dayalı öğrenme, işbirlikçi öğrenme, probleme dayalı öğrenme gibi akran paylaşımı gerektiren sosyalleşmeye destekleyen yöntemlerle rahatlıkla kazandırılabilir.

Öğrencilere doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı ya da doğal yaşamı olumsuz etkilemenin insanlara da zarar verebileceği anlayışı kazandırılmalıdır (Çelik, 2020, s.74). Çevre sorunlarının çözümünde, bireyin duyarlılığının ve aldığı çevre eğitiminin yeterliliğinin etkisi göz ardı edilemez. Ailede ve tüm örgün eğitim kurumlarında verilecek olan çevre eğitiminin başlangıç noktasının belirlenmesi için, bireyin çevreye karşı göstermiş olduğu davranışlara ve aldığı çevre eğitiminin yeterli olup olmadığına bakılmalıdır. Çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilebilmesi amacıyla çevre ile ilgili konularda aktif katılım sağlayıcı ve olumsuzluklara karşı tepki gösteren bir eğitim sistemi geliştirilmelidir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003, s.190). Sürdürülebilirlik için toplumların en önemli sorumluluklarından biri, çocuklara çevrelerinin korunmasına yönelik tutum, değer, bilgi ve gerekli olan becerileri kazandırmaktır (Güzelyurt ve Özkan, 2018, s.651).

Çevre sorunları ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmı ilkokul öğrencilerinin (Kıvrak, 2018; Esen, 2011; Özsoy, 2012; Pınar ve Yakışan, 2017; Sağsöz ve Doğanay, 2019; Ersoy ve Türkkan, 2010) bir kısmı ortaokul öğrencilerinin (Seçgin, Yalvaç ve Çetin, 2010; Yalçınkaya 2012; Erduran Avcı, Demirekin, Hare, Özlü ve Özkan, 2012; Yalçınkaya, 2013; Doğan, Saraç ve Çiçek, 2017) çevre ve çevre sorunlarına ilişkin ilgi, tutum veya görüşleri ile ilgilidir. Alan yazında öğretmen adaylarını örneklem olarak seçen çalışmalar (Şama, 2003; Keleş, Uzun ve Uzun, 2010; Çimen ve Yılmaz, 2014; Kıyıcı, Yiğit ve Darçın, 2014; Öztarakçı, 2019) da mevcuttur. Sınıf, okul öncesi, Türkçe, İngilizce ve özel eğitim öğretmenliği gibi beş farklı bölümdeki öğretmen adaylarıyla bir inceleme yapılması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Öğretmen adaylarının çevreyle ilgili sorunlara yönelik farkındalıklarının bilinmesi hem yükseköğretim açısından hem de MEB açısından oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmanın alanyazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın genel amacı; öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyini incelemektir.

Bu araştırmanın amaç cümleleri şu şekildedir:

1. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyi nedir?
2. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyi;
  - a) Daha önce herhangi bir lisans programından mezun olma,
  - b) Materyal tasarımı dersi alma,
  - c) Sınıf düzeyi,
  - d) Yaş,
  - e) Cinsiyet,
  - f) Çevre eğitimi dersi alma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen varolan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1999).

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Evren İstanbul ili sınırları içerisindeki bir vakıf üniversitesinin eğitim fakültesine kayıtlı olan toplam 1250 lisans öğrencisidir. Örneklem ise ilgili üniversitede öğrenim gören 297 tane öğretmen adaydır.

Tablo 1. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının cinsiyete ilişkin bulguları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	250	84
Erkek	47	16

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının yüzde 84'ü kadın, yüzde 16'sı erkektir.

Tablo 2. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının kayıtlı oldukları bölüme ilişkin bulguları

Bölüm	Frekans	Yüzde
Sınıf Öğrt.	70	23
Okul Öncesi Öğrt.	116	39
Türkçe Öğrt.	50	17
İngilizce Öğrt.	38	13
Özel Eğitim Öğrt.	23	8

Öğretmen adaylarının bölümlere göre dağılımları incelendiğinde %23'ü Sınıf öğretmen-

liği, %39'u Okul öncesi öğretmenliği, %17'si Türkçe öğretmenliği, %13'ü İngilizce öğretmenliği ve %8'i Özel eğitim öğretmenliği bölümlerindedir.

Tablo 3. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının kayıtlı oldukları sınıf düzeyine ilişkin bulguları

Sınıf Düzeyi	Frekans	Yüzde
1. sınıf	103	35
2. sınıf	84	28
3. sınıf	69	23
4. sınıf	41	14

Öğretmen adaylarının %35'i birinci sınıf, %28'i ikinci sınıf, %23'ü üçüncü sınıf ve %14'ü dördüncü sınıf öğrencileridir.

Tablo 4. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının yaşına ilişkin bulgular

Yaş	Frekans	Yüzde
18 ve altı	27	9
19-21 arası	198	67
22-24 arası	49	17
25-27 arası	7	2
28 ve üstü	16	5

Yaş dağılımına bakıldığında %9'u 18 yaş ve altı, %67'si 19-21 yaş arası, %17'si 22-24 yaş arası, %2'si 25-27 yaş arası ve %5'i 28 yaş ve üstü olduğu görülmektedir.

VERİ TOPLAMA ARACI

Veri toplama aracı olarak Güven ve Aydoğdu (2012) tarafından geliştirilen "Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanmasında faktör analizine gerek duyan araştırmacılar veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için KMO değeri hesaplamıştır. Ölçeğe ilişkin KMO değeri .82 olarak bulunmuş ve değer kabul edilebilir düzeye uygun olduğu için faktör analizine geçilmiştir. Ölçeğin faktör analizine uygunluğu tespit edildikten sonra ölçeğe faktör analizi yapılmış, hangi maddenin hangi faktör altında yer aldığı belirlenmiştir. Ölçekteki maddelerin faktör yükleri .49 ile .97 arasında bulunmuştur. Son olarak ölçeğin güvenilirliğini sağlamak için iç tutarlılık ile ilgili analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin tutarlılık katsayısı Cronbach Alfa değeri .90 olarak bulunmuştur. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri tamamlandıktan sonra 44 maddelik bir ölçeğe ulaşılmıştır.

Tablo 5. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinin seçeneklere ilişkin sınır ve düzeyleri

Seçenekler	Sınırlar	Düzeyle
(0) Hayır	1.00-1.66	Düşük
(1) Fikrim yok	1.67-2.33	Orta
(2) Evet	2,34-3.00	Yüksek

Tablo 5'e göre 1.00-1.66 arası düşük farkındalık düzeyi, 1.67-2.33 arası orta farkındalık düzeyi, 2.34-3.00 arası yüksek farkındalık düzeyi olarak kabul edilmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Tablo 6. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinin çarpıklık-basıklık değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeği	-,826 - ,141	1,281 - ,282

Veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık basıklık değerlerine bakılmıştır ve normal dağılım gösterdiği Tablo 6'da gösterilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 aralığında olduğu saptanmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile +1.5 arasında olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmada kullanılan ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik analizi yapılmıştır. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinin alpha güvenirliği $\alpha=0.76$ olarak saptanmıştır.

Tablo 7. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyine ilişkin betimsel istatistik sonucu

	X	ss
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ortalaması	1,68	,20

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin ($X=1,68$) orta olduğu görülmüştür.

Lisans Mezunu	N	X	ss	sd	t	p
Evet	22	1,79	,12	295	2,651	,008
Hayır	275	1,68	,20			

Tablo 8. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin daha önce herhangi bir lisans programından mezun olma değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren bağımsız grup t-testi sonucu

Daha önce herhangi bir lisans programından mezun olma durum değişkenine göre çevre sorunlarına yönelik farkındalıkların toplam ortalamasına ($t=2,651$; $p<.05$) göre anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır. Farkın hangi grup lehine olduğunu tespit etmek amacıyla ortalamalara bakıldığında, daha önce lisans programından mezun olanların ($X=1,79$) olmayanlara göre ($X=1,68$) ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Yani, söz konusu anlamlılığın daha önce lisans programından mezun olanların lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin materyal tasarımı dersi alma değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren bağımsız grup t-testi sonucu

Ders alma durumu	N	X	ss	sd	t	p
Evet	182	1,70	,19	295	2,298	,022
Hayır	115	1,65	,21			

Materyal tasarımı dersi alma durum değişkenine göre çevre sorunlarına yönelik farkındalıkların toplam ortalamasına ($t=2,298$; $p<.05$) göre anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır. Farkın hangi grup lehine olduğunu tespit etmek amacıyla ortalamalara bakıldığında, dersi alanların ($X=1,70$) almayanlara göre ($X=1,65$) ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Yani, söz konusu anlamlılığın dersi alanların lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren tek yönlü varyans (ANOVA) sonucu

	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalaması	Gruplar arası	,381	3	,127	3,372	,019
	Gruplar içi	11,037	293	,038		
	Toplam	11,418	296			

Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin toplam ortalamasına göre sınıf düzeyi değişkenine bağlı grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3,372; p<.05$). Farkın hangi grup lehine olduğunu tespit etmek amacıyla varyansın homojenliği test edilmiştir ve grupların homojen dağıldığı görülmüştür.

Tablo 11. Homojenlik Testi Tablosu (Sınıf Düzeyi)

	Levene istatistiği	df1	df2	p
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalama	1,134	3	293	,336

Tablo 12. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin toplam ortalamalarına göre sınıf düzeyine ilişkin LSD analizi

		Ortalama	Se	p	
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalama	1. sınıf	2. Sınıf	-,05018	,02853	,080
		3. Sınıf	-,08684*	,03019	,004
		4. sınıf	-,07972*	,03584	,027
	2. sınıf	1. sınıf	,05018	,02853	,080
		3. sınıf	-,03666	,03153	,246
		4. sınıf	-,02954	,03697	,425
	3. sınıf	1. sınıf	,08684*	,03019	,004
		2. sınıf	,03666	,03153	,246
		4. sınıf	,00712	,03827	,853
	4. sınıf	1. sınıf	,07972*	,03584	,027
		2. sınıf	,02954	,03697	,425
		3. sınıf	-,00712	,03827	,853

Bu analiz sonucunda 1. sınıf öğretmen adayları ile 3. sınıf öğretmen adayları arasında, 3. sınıf öğretmen adayların lehine; 1. sınıf öğretmen adayları ile 4. sınıf öğretmen adayları arasında, 4. sınıf öğretmen adayların lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Yani 3. sınıf ve 4. sınıf öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık puanları 1. Sınıf öğretmen adaylarına göre daha yüksektir.

Tablo 13. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren tek yönlü varyans (ANOVA) sonucu

	Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalama	Gruplar arası	,429	4	,107	2,848	,024
	Gruplar içi	11,989	292	,038		
	Toplam	11,418	296			

Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin toplam ortalamasına göre yaş değişkenine bağlı grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,848; p<.05$). Farkın hangi grup lehine olduğunu tespit etmek amacıyla varyansın homojenliği test edilmiştir ve grupların homojen dağıldığı görülmüştür.

Tablo 14. Homojenlik Testi Tablosu (Yaş)

	Levene istatistiği	df1	df2	p
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalama	,939	4	292	,441

Tablo 15. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin toplam ortalamalarına göre yaşa ilişkin LSD analizi

			Ortalama	Se	p
Çevre sorunlarına yönelik farkındalık toplam ortalama	18 ve altı	19-21	,05192	,03980	,193
		22-24	-,01591	,04650	,733
		25-27	-,06878	,08228	,404
		28 ve üstü	-,06371	,06120	,299
	19-21	18 ve altı	-,05192	,03980	,193
		22-24	-,06783	,03095	,029
		25-27	-,12070	,07461	,107
		28 ve üstü	-,11563	,05042	,023
	22-24	18 ve altı	,01591	,04650	,733
		19-21	,06783	,03095	,029
		25-27	-,05288	,7838	,500
		28 ve üstü	-,04780	,05586	,393

25-27	18 ve altı	,06878	,08228	,404
	19-21	,12059	,07466	,107
	22-24	,05288	,07838	,500
	28 ve üstü	,00507	,08791	,954
28 ve üstü	18 ve altı	,06371	,06120	,299
	19-21	,11563	,05042	,023
	22-24	,04780	,05586	,393
	25-27	-,00507	,08791	,954

Bu analiz sonucunda 19-21 yaş arası öğretmen adayları ile 22-24 yaş arası öğretmen adayları arasında 22-24 yaş arası öğretmen adayları lehine; 19-21 yaş arası öğretmen adayları ile 28 yaş ve üstü öğretmen adayları arasında 28 yaş ve üstü öğretmen adayları lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Yani 22-24 yaş arası ile 28 yaş ve üstü öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık puanları 19-21 yaş arası öğretmen adaylarına göre daha yüksektir.

Tablo 16. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren bağımsız grup t-testi sonucu

Ders alma durumu	N	X	ss	sd	t	p
Kadın	250	1,69	,19	295	1,539	,125
Erkek	47	1,64	,21			

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

Tablo 17. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin çevre eğitimi dersi alma değişkenine göre farklılaşma durumunu gösteren bağımsız grup t-testi sonucu

Ders alma durumu	N	X	ss	sd	t	p
Evet	126	1,66	,20	295	-1,585	,114
Hayır	171	1,70	,20			

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyi çevre eğitimi dersi alma değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin orta olduğu belirlenmiştir. Literatürde, öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyini oldukça yüksek bulan araştırmalar bulunmaktadır. Alpak (2016) öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumun ise yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Literatür tarandığında, bireylerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyini düşük olarak nitelendiren araştırmalara rastlamak mümkündür. Güven ve Aydoğdu (2012); Oğuz, Çakıcı ve Kavas (2010); Kahraman, Yalçın, Özkan ve Aggöl (2008); Demirbaş ve Pektaş (2009); Özdemir, Yıldız, Ocaktan ve Sarışen (2004) yapmış oldukları araştırmaların sonucunda öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve duyarlılık düzeyinin yetersiz olduğu sonucuna varmıştır. Birbiriyle örtüşmeyen bulgular örneklemelerin farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin daha önce herhangi bir lisans programından mezun olma durumu, materyal tasarımı dersi alma durumu, sınıf düzeyi ve yaş değişkenine göre anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür.

Daha önce lisans programından mezun olanların çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyleri mezun olmayanlara göre daha yüksektir. Materyal tasarımı dersi alanların çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyleri dersi almayanlara göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin toplam ortalamasına göre sınıf düzeyi değişkenine bağlı grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 1. sınıf öğretmen adayları ile 3. sınıf öğretmen adayları arasında, 3. sınıf öğretmen adayların lehine; 1. sınıf öğretmen adayları ile 4. sınıf öğretmen adayları arasında, 4. sınıf öğretmen adayların lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Yani 3. sınıf ve 4. sınıf öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık puanları 1. Sınıf öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Alpak (2016) öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumların; sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin toplam ortalamasına göre yaş değişkenine bağlı grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 19-21 yaş arası öğretmen adayları ile 22-24 yaş arası öğretmen adayları arasında 22-24 yaş arası öğretmen adayları lehine; 19-21 yaş arası öğretmen adayları ile 28 yaş ve üstü öğretmen adayları arasında 28 yaş ve üstü öğretmen adayları lehine anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Yani 22-24 yaş arası ile 28 yaş ve üstü öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık puanları 19-21 yaş arası öğretmen adaylarına göre daha yüksektir.

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür. Tuncay (2010) da çalışmasında çevre etiği tutum ve farkındalıklarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Sürmeli ve Saka (2013) da çalışmasında öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşımlarının cinsiyete bağlı olarak bir farklılık göstermediğini tespit edilmiştir. Sungur (2017) çalışmasında lisans öğrencilerinin çevreye yönelik etik tutumlarını belirlemesini amaç-

lamıştır. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyetin çevre etiği tutumunda istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalarda araştırma bulgusuyla farklılık gösteren sonuçlar yer almaktadır. Karakaya (2009) araştırmasının sonucuna göre eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik bakış açılarının öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit etmiştir. Özer (2015) çalışmasını çeşitli üniversitelerdeki 3. ve 4. Sınıf Fen Bilimleri öğretmen adaylarına uygulamıştır. Cinsiyete göre çevre etiği farkındalığın da kızların lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alpak (2016) öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarını; cinsiyet, değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyi çevre eğitimi dersi alma durumu değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık oluşturmamıştır. Çevre eğitiminin içeriği, hangi yöntem ve tekniklerle işlendiği, ilgili öğretim üyesinin öğretmenlik meslek yeterliliği ve becerisi öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyini etkilemiştir.

Bülbül (2013)'ün çalışmasında "Çevre Bilimi ve Çevre Eğitimi" derslerinin çevre etiği farkındalığı konusunda öğrenciler arasında bir farklılaşma sağlamadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir. Buna zıt olarak Karatekin ve Aksoy (2012) araştırmalarında çevre ile ilgili üniversitede bir ders alan öğretmen adaylarının daha iyi çevre okuryazarı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

ÖNERİLER

Bu çalışma öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Yeni çalışmalar öğretmenlere, üniversitelerin eğitim fakültelerinde görev yapan akademisyenlere ve öğrencilere yönelik farklı değişkenler ile gerçekleştirilebilir. Öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve akademisyenlerin çevre bilincinin gelişmesi adına hizmet içi eğitimler, etkinlikler, seminerler verilebilir. Okul öncesinden başlayarak yükseköğretime kadar çevreye yönelik etkinlikler uygulanabilir. Çevre eğitimi dersi sadece teori dersi olarak değil davranışa tutuma farkındalığa etki edecek bir ders olarak verilebilir. Üniversitelerin eğitim fakültelerinde lisans programlarında çevre bilincini arttırmaya yönelik seçmeli dersler verilebilir.

KAYNAKÇA

- Alpak, G. (2016). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Etik Yaklaşımları İle Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Aydın.
- Baykal, H., & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları/Environmental problems in a globalized World. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9):1-17.
- Bülbül, S. (2013). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği Algıları Üzerine Bir Araştırma, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çabuk, B., Karacaoğlu, C., 2003. Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 1-2
- Çelik, A. (2020). Investigation of environmental awareness and cognitive structures of the 5th grade students. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 73-87.
- Çimen, O., & Yılmaz, M. (2014). Dönüşümsel öğrenme kuramına dayalı çevre eğitiminin biyoloji öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik algılarına etkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 339-359.
- Demirbaş, M. & Pektaş, H. M. (2009). İlköğretim öğrencilerinin çevre sorunu ile ilişkili temel kavramları gerçekleştirme düzeyleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 195-211.
- Doğan, Y., & Saraç, E. ve Çiçek, Ö.(2017). Ortaokul öğrencilerinin çevre sorunları, nedenleri ve çözümlerine yönelik algıları. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(29), 787-804.
- Erduran Avcı, D., Demirekin, M., Hare, O., Özlü, S., & Özkan, İ. (2013). 8. Sınıf öğrencilerinin çevre sorunları algısının farklı tekniklerle incelenmesi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 1(2), 50-66.
- Ersoy, A. F. ve Türkan, B. (2010). İlköğretim öğrencilerinin çizdikleri karikatürlere yansıttıkları sosyal ve çevresel sorunların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 96-109.
- Esen, T. (2011). Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının incelenmesi *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Adıyaman Üniversitesi.
- Güven, E., ve Aydoğdu, M. (2012). Çevre sorunlarına yönelik davranış ölçeğinin geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının davranış düzeylerinin belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 573-589.
- Güzelyurt, T. ve Özkan, Ö. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimine İlişkin Görüşleri: Durum Çalışması, *Turkish Studies Educational Sciences Volume 13/11, Spring 2018*, p. 651-668 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13425> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Kadioğlu Ateş, H., & Mazı, M. (2017). Türkiye’de Üstün Yetenekliler Eğitimi ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlere Genel Bir Bakış. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 4(3), 33-57.
- Kadioglu Ates, H., & Kadioglu, S. (2018). Identifying the Qualities of an Ideal Teacher in Line with the Opinions of Teacher Candidates. *European Journal of Educational Research*, 7(1), 103-111.
- Kahraman, S., Yalçın, M., Özkan, E. & Aggöl, F. (2008). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin küresel ısınma konusundaki farkındalıkları ve bilgi düzeyleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 249-263.
- Karakaya, Ç. (2009). Antroposentrik (İnsanı Merkeze Alan) Ve Nonantroposentrik (İnsanı Merkeze Almayan) Yaklaşımlara Göre Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bakış Açıkları, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara.
- Karatekin, K. ve Aksoy, B. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter 2012, p.1423-1438, TURKEY.
- Keleş, Ö, Uzun, N. ve Uzun, F. V. (2010). Öğretmen adaylarının çevre bilinci, çevresel tutum, düşünce ve davranışlarının doğa eğitimi projesine bağlı değişimi ve kalıcılığın değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32), 384-401.
- Kıvrak, A. H. (2018). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Çevre Kirliliğine Yönelik Zihinsel Modellerinin Belirlenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kastamonu Üniversitesi.
- Kıyıcı, F. B., Yiğit, E. A., & Darçın, E. S. (2014). Doğa eğitimi ile öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerindeki değişimin ve görüşlerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Oğuz, D., Çakci, I. & Kavas, S. (2010). Environmental awareness of university students in Ankara, Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 5(10), 2629-2636.
- Özdemir, O., Yıldız, A., Ocaktan, E. & Sarışen Ö. (2004). Tıp fakültesi öğrencilerinin çevre sorunları konusundaki farkındalık ve duyarlılıkları. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(3), 117-127.
- Özer, N. (2015). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğine Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Aksaray. 126s
- Özgel, Z. T., Aydoğdu, M., & Yıldırım, E. G. (2018). Doğa Kampı Destekli Çevre Eğitiminin Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ve Tutuma Etkisi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 90-106.
- Özsoy, S. (2012). İlköğretim öğrencilerinin çevre algılarının çizdikleri resimler aracılığıyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1117-1139.
- Özதாகçi, D. (2019). Öğretmen adaylarının çevre dostu davranışları ve çevre kimlikleri. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pınar, E., & Yakışan, M. (2017). İlkokul öğrencilerinin çevre kavramları ile ilgili çizimlerinin analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 97-113.
- Sağsöz, G., & Doğanay, G. (2019). İlkokul öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi (Giresun İli Örneği). *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Seçgin, F., Yalvaç, G., & Çetin, T. (2010, November). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin karikatürler aracılığıyla çevre sorunlarına ilişkin algıları. *In International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (Vol. 11, No. 13, pp. 391-398).
- Selim, S., Karakuş, N., Elkan, S., & Selim, C. (2011). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin çevre sorunlarına ilişkin görüş ve tutumlarının değerlendirilmesi: Ortaca meslek yüksekokulu-

lu örneği. 12: 148-154

- Sungur, S. A. (2017). Lisans Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Etik Tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41), 469-479.
- Sürmeli, H. & Saka, M. (2013). Preservice Teachers' Anthropocentric, Biocentric, and Ecocentric Environmental Ethics Approaches. *International Journal of Academic Research Part B*, 5(5), 159-163.
- Şama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 23, Sayı 2*. 99-110
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tuncay, B. (2010). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yerel ve Genel Çevre Sorunlarına Karşı Sergiledikleri Etik Uslamlama Örüntüleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.132s.
- Vatansever Bayraktar, H., Kadioglu Ates, H., & Afat, N. (2019). An Analysis on the Relationship between Primary School Teachers' Self-Efficacy Beliefs and Attitudes towards Gifted Education, *International Journal of Eurasia Social Sciences* 10(38), 1099-1124.
- Yalçınkaya, E. (2012). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunları Farkındalık Düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 137-151.
- Yalçınkaya, E. (2013). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerine göre çevre sorunları: nitel bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 27, 416-439.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 145-172

Geliş/Submitted/ Отправлено: 21.07.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 16.09.2020
Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45885

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Sadiye KAYAARSLAN

Kırıkkale Üniversitesi, Delice M.Y.O.

Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Programı, Türkiye

kayaarslan@kku.edu.tr

 ORCID 0000-0001-8636-3897

**EVDE BAKIM HİZMETİ KAPSAMINDAKİ ENGELLİ BAKICILARININ
SOSYAL İLİŞKİLERİ VE SOSYAL DESTEK DURUMLARI¹
SOCIAL RELATIONS AND SOCIAL SUPPORT SITUATIONS OF
CAREGIVERS WITHIN THE SCOPE OF HOME CARE SERVICES**

Öz

Bakıcıların sosyal işlevselliğinin artırılması amacıyla sosyal desteklerinin ve sosyal sermayelerinin artırılması hem sosyal hizmetin odağındaki konular arasındadır hem de sosyolojik bir olgudur. Engelli bakıcılarının çok fazla araştırmaya konu olmamasından hareketle bu araştırmanın evrenini Kırıkkale Sosyal Hizmet Merkezi'nde kayıtlı evde bakım hizmeti alan 1763 engellinin bakıcısı oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre; engelli bakıcısı olmak, bakıcıların sosyalliklerinin daha az olmasına neden olmaktadır. Bakıcıların çoğu (%64,2'si), bakım verirken başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bakıcılarının sosyal sermaye-

¹ This article is derived from the phd dissertation named as "Life Quality Evaluation of Caregivers who Provide Home Care Service for Disabled Persons (Sample of Kırıkkale)". /Bu makale "Evde Bakım Hizmeti Sunan Engelli Bakıcılarının Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Cite as/Atıf: Kayaarslan, S. (2020). Evde Bakım Hizmeti Kapsamındaki Engelli Bakıcılarının Sosyal İlişkileri ve Sosyal Destek Durumları, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 145-172. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45885>
Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

sine kaynak oluşturan en büyük sosyal destek mekanizmasının yakın aile çevresi olduğu tespit edilmiştir. Bakıcıların yaşı ve eğitim durumları, engellinin evrak işlerinin yürütülmesinde önemli bir etken olmaktadır. Bakıcıların %75,8'i kendilerine danışmanlık ve yönlendirme yapılmasına, %61,4'ü günübirlik bakım kurumlarından sağlanacak sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evde Bakım, Sosyal Hizmet, Sosyal Destek, Sosyal Sermaye, Dezavantajlı Gruplar

Abstract

With the aim of increasing social functionality of the caregivers, increasing their social support and social capital is both among the pivotal subjects of social service and a sociological fact. By the reason of not their being used as a topic for many studies, the population of this study consists of 1763 caregivers registered at Kırıkale Social Service Center. According to the findings, being a caregiver of a disabled person causes caregivers less social. Most of them (%64,2) need the help of others while giving care. It is determined that the biggest social support mechanism which provides fund for the caregivers' social capital is their family circle. The age and educational background are important effects for carrying out the paperwork of the disabled person. %75,8 of caregivers need counselling and guidance, %61,4 need social support provided by one-day care establishments.

Key Words: Home Care, Social Service, Social Support, Social Capital, Disadvantageous Groups

GİRİŞ

Engellilik, toplumsal yapıyı ilgilendiren sosyal bir olgu olduğu kadar aynı zamanda beraberinde getirdiği dezavantajlılığı onarma sorumluluğu nedeniyle de sosyal hizmetin odak konularından birisidir. Engelliler, onların bakımlarını üstlenen kişiler de dezavantajlı konumdadırlar. Cinsiyet, yaş, alt sosyo-ekonomik toplumsal tabakada olmak, eğitim düzeyi düşük olmak, sosyal kaynaklardan yeterince faydalanamamak, sosyalliğin kısıtlanması vb. bakımlardan engelli bakıcılarının dezavantajlı konumda oldukları ifade edilebilir. Ayrıca bakım hizmetlerinin bakıcıların zaman ve enerjilerinin büyük kısmını alması nedeniyle bakıcılar, kişisel gelişimlerine ve engelli dışında çevrelerindeki diğer bireylere yeterli zaman ayıramamakta; dinlenme, tatil yapma ve eğlenme gibi insani ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktadırlar. Tüm bu durumlar engelli bakıcılığının dezavantajlı bir iş olduğunun göstergeleridir. Bu noktada evde bakım hizmeti engelli ve bakıcılarını buldukları dezavantajlı konumdan kurtarmaya yardımcı olan bir sosyal devlet uygulaması olarak dikkatleri çekmektedir.

Engelli bakıcılarının sosyal desteğe ulaşımı, iki yönlü düşünülebilecek bir durumdur. Toplumun çoğunluğunun bildiği ve toplum tarafından engelli ve ailesine uygulanan bir durumu ifade eden "toplumsal dışlanma" olayın bir boyutunu oluşturmaktayken; bakıcının kendisini içe kapatıp kendini toplumdaki soyutlayarak sosyal destekten kendini mahrum bırakması ve sosyal destek kaynaklarına ulaşamaması en çok gözden kaçırılan diğer boyutu oluşturmak-

tadır. Bu iki durumun da sosyal ilişkiler ağı içerisinde meydana geldiği söylenilebilir.

Evde bakım hizmeti, bireyi sosyal çevresinden koparmadan yaşam kalitesini koruyarak yükseltme çabasının bir ürünüdür. Evde bakım hizmeti sunan aile bireyleri, hem kişisel bakım hizmetlerini hem de psiko-sosyal destek hizmetlerini birlikte yürütmektedirler. Bireylerin konutlarında aile üyesi olan bakım verenler tarafından yürütülen evde bakım hizmeti 2006 yılı itibarıyla ülkemizde de maddi olarak devlet tarafından desteklenmeye başlamıştır. Bu değişimin sosyal hizmet anlayışındaki olumlu gelişimin geldiği aşamayı göstermesi bakımından önemli olduğu ifade edilebilir.

Evde bakım hizmetlerinin özünde; tıbbi hizmetlerin, sosyal hizmet müdahalesiyle bütünleşerek tüm ekip üyelerinin işbirliğinde sürekli, kapsamlı çalışmayla yürütülen hem önleyici hem de tedavi edici işleve sahip olması bulunmaktadır. Bu hizmet türünde dezavantajlı kişinin ve bakım verenlerinin çok yönlü olarak her açıdan ele alınmasının gerekliliği konunun da disiplinlerarası boyutta incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal çalışmanın odak konularından biri olan “sosyal çevreye uyum”, “sosyal etkileşim”, “sosyal işlevselliği artırma” amaçları nedeniyle bireylerin sosyal sermayesinin ve sosyal desteklerinin artırılması önemli bir konu olmaktadır. Bu sürecin ise sosyal sermaye perspektifi ile düşünülerek daha iyi anlamlandırılabilmesi düşünülmektedir.

1. Dezavantajlı Grup Olarak Engelliler ve Engelli Bakıcıları

Gün geçtikçe evde bakım hizmetinden yararlanan birey sayısının artması, evde bakım hizmetinin önemini ve bakıcılara olan ihtiyacı artırmaktadır. Tablo 1’den de görülebileceği gibi son on bir yılda evde bakım hizmetinden faydalanan birey sayısı yaklaşık 16,7 kat artış göstermiştir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre engellilik (*handicapped*); bir yetersizlik ya da özür nedeniyle yaşa, cinsiyete, sosyo-kültürel etkenlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması ya da yerine getirilememesidir. Dünyada 18 yaş üstü nüfusun %15,6’sının engelli olduğu belirtilerek engelli bireylerin sağlık durumlarının, engelli olmayanlara oranla daha kötü durumda olduğu, sağlık hizmetine daha çok ihtiyaçları olmalarına rağmen daha az ulaşabildikleri vurgulanmıştır (WHO², 2011: 1-10).

Engelli kavramı, çevresel koşulların iyileştirilmemesi nedeniyle bireylerin engellenerek ‘engelli’ haline getirilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Böylece aslında bireyin hayata tamamen katılımının engellenmesi ifade edilmektedir (DDK³, 2009: 15). Mevzuatımızda engelliliğin toplumsal boyutuna 2005’den sonra daha güçlü biçimde dikkat çekildiği görülmektedir. Böylece hâkim tıbbi modelin sınırları esneyerek engelliliğe bireyi sosyal çevresi içinde ele alan sosyolojik bakış açısıyla yaklaşmaya başlanmıştır.

Tablo 1: Yıllara Göre Evde Bakım Ücretinden Faydalanan Engelli Sayısı

Yıllar	Engelli Sayısı
2018	513.276
2017	499.737

² URL-2

³ URL-1

2016	481.141
2015	508.481
2014	450.031
2013	427.434
2012	398.335
2011	347.756
2010	284.595
2009	210.320
2008	120.000
2007	30.638

Kaynak: EYHGM, 2019: 28-29.

Kendi kendine yeterli olma araçlarına ulaşma imkânı bulunmayan ya da sınırlı olan bireyler dezavantajlı bireyler kapsamında değerlendirilmektedir. E.S. Mayer'e göre (Aktaran: Bozok, 2011: 16) dezavantajlı bireyler toplumun çoğunluğunun ulaşarak kullanabildiği sosyal destek, sağlık, eğitim, bilgi edinme, işe sahip olma, sermaye vb. araçlara yeteri kadar ulaşamamaktadırlar. Bu doğrultuda dezavantaj faktörleri içerisinde; engelli olmak, cinsiyet (toplumun kadın algısı), yaş (özellikle yaşlılar ve çocuklar-bağımlı nüfus olma açısından), alt sosyal tabakaya mensup olmak (Göçoğlu, 2015: 848) sayılabilir. Ayrıca bireylerin deneyimlediği engel türleri farklılaşabilmektedir. 16.12.2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve engelli sağlık kurulu raporlarına dair işlemleri düzenleyen yönetmelikte engel gruplarına ilişkin yeni gruplandırmaya göre (Olgun, 2012: 503-504) engel grupları şunlardır: Ortopedik, işitme, görme, dil ve konuşma, ruhsal ve duygusal, zihinsel, süregen (sürekli) hastalığa bağlı engellilik.

Farklı engel türleri karşımızda dururken aynı zamanda bu engel gruplarına bakım veren bakıcıların bakım zorluklarının da çeşitlenmekte olduğu söylenilebilir. Nitekim evde bakım hizmetleri, kendi bakımını sağlayamayan engelli için hayati öneme sahiptir. Özellikle evde ağır bir engelliye bakım veren kişiler; bu süreçte onu bir an olsun bırakıp alışverişe gidememe, çocuklarının veli toplantılarına yeterince katılamama, çocuklarının dersleriyle ilgilenmeye yeterince vakit ayıramama, evdeki diğer bireylere yeterli vakit ayıramama, komşularıyla sık görüşememe gibi birçok sorunla karşılaşarak dezavantajlı duruma düşebilirler. Ayrıca birden fazla engel türüne sahip olan engelliler için hayat daha fazla engellenmeyi içermektedir. Bu engellilerin bakıcıları da engellilerinin hayatla mücadelesinde daha fazla çaba sarf ettiğinden dezavantajlılığı daha fazla yaşamaktadırlar. Bu nedenle engelli bakıcılarının moral seviyelerini artırarak onların zorluklarla baş etme becerilerini artıracak sosyal destek hizmetleri içerisinde olan evde bakım hizmetleri önemli bir konumda yer almaktadır. Engelli bakıcılarının aldığı evde bakım ücretiyle de bazı zorlukları aşmakta ve daha iyi koşullarda yaşamalarının önü açılmış olmaktadır.

2. Evde Bakım Sisteminde Aile Üyesi Bakıcıların Konumu

Bakım, fiziksel emek ve duygusal emeğin (Altuntaş ve Topcuoğlu, 2014: 310) anlamlarını ihtiva eden bir manaya gelmektedir. Evde bakım ise bakıma muhtaç olan bireylerin hem fiziksel hem de duygusal emek sarf ederek ev ortamında bakımlarının bakıcıları tarafından sağlanmasını ifade etmektedir.

Ülkemizde engellilerin çoğuna aileleri bakım vermektedir (DDK⁴, 2009: 65). Bu noktada bakıcılık konusunda kadın emeğinin yoğun olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bakım rolünün daha çok kadınlara atfedilmesinde toplumsal cinsiyet bakış açısının etkisi de önemli görülmektedir. Türkiye'nin refah rejimi, aileyi temel alan bir refah rejimidir (Buğra ve Keyder, 2006: 211). Bu noktada engelli bakımı düzenlemelerinin; bakım vermenin, kadınların geleneksel rolü olduğunu kabul eden anlayışla örtüşür şekilde bakım hizmetlerinin evde akrabalar tarafından verildiğinde "iş" kapsamında değerlendirilmeyip sigortasız olarak icra edildiği ifade edilmelidir.

Türkiye'de bakım hizmetlerinin kurumsallaşması önemli bir gelişme olmakla birlikte bakım veren devlet kurumlarının sayıca azlığı, verilen hizmetlerin geniş bir kesime ulaşabilmesini engellemektedir. Bu noktada evde bakım hizmetini icra eden kadın yoğunluklu emeğin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetlerin, devletin yükünü hafifletme konusunda işlevsel olduğu görülmektedir. Evde bakım sistemi içindeki bakıcı aile üyeleri de her ne kadar sigortasız olarak bakıcılık yapsalar da bakım karşılığında devletten aldıkları ücret ile bir nebze olsun ekonomik olarak rahatlamaktadırlar. Bu noktada aile üyeleri tarafından yapılan informal bakımın devam ediyor oluşunun en önemli nedeni olarak, engelli ailelerinin kendi engellisine bakım verme konusundaki istekliliklerinin göz önüne alınmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Toplumsal yapıda aile üyelerinin engelliye bakım vermek istemeyip onu kurum bakımına bırakması yönünde bir eğilim olsaydı evde bakım sisteminde aile üyesi bakıcıları değil daha çok belki paralı tutulan aile üyesi olmayan bakıcıları görmek mümkün olurdu.

Sosyal devlet olmanın gereği, bakıcıların ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun politikaların geliştirilmesi olarak düşünülürse, evde bakım hizmetlerinin aile üyesi bakıcılar tarafından verilmesi durumunda devlet tarafından desteklenmesinin sadece sosyal yardım kapsamında düşünülemediği, bunun aynı zamanda bir sosyal hizmet sunumu olduğu görülebilecektir. Uygulamada bazı eksiklikler olsa da toplumsal ve kültürel yapıya uygun bir uygulama olarak evde bakımın değeri yadsınmaz.

3. Sosyal Sermaye ve Sosyalliğin Kısıtlanması Ekseninde Sosyal İlişkiler ve Sosyal Destek

Bu başlık altında sosyal sermayenin sosyal hizmet uygulamalarıyla ilişkisi üzerinde yoğunlaşarak sosyal desteği gerekli gören yaklaşımlar çerçevesinde sosyal sermaye, sosyal ilişkiler, sosyal dışlanma, sosyalliğin kısıtlanması ve sosyal destek konuları anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

3.1. Sosyal Sermaye

Sosyal çalışmanın odağı, sosyal çevresi içinde bireydir. Sosyal ilişkiler içinde edinilen sosyal destek sayesinde bireyler sorunlarını çözebilir ve iyilik halini artırabilir. Bununla bağlantılı olarak sosyal sermaye kavramı ise Reitmayer'ın ifade ettiği gibi (Aktaran: Alyüz, 2019: 957) temelde iki bakımdan ele alınmaktadır. Makro bakımdan "kolektif iyilik hali" belirtilirken mikro bakımdan ise "bireyin iyilik hali" belirtilmektedir. Bireyin iyilik hali ifadesi, toplumsal ilişkilerin bireye sağladığı bireysel fayda olarak sermayeyi ve kazancı belirtmektedir. Öyle ki birey,

⁴ URL-1

içerisinde bulunduğu sosyal ağlarıyla bilgiye, yardıma ve desteğe ulaşabilmektedir. Mikro açıdan bakıldığında “sosyal destek”, insanların sosyal sermayesini analiz etmede önemli bir unsur olmaktadır. Sosyal ağlar yoluyla insanın duygusal destek, bilgi desteği, pratik ve materyal destek, sosyal bütünleşme gibi faydalar elde etmesi sosyal destek olarak görülmektedir.

N. Lin’e göre, sosyal sermayenin insan yaşamına sağladığı bazı kazançlar bulunmaktadır. Söz konusu kazançları ise maddi destek, zihinsel sağlığın korunması- sosyal ve duygusal destek, yaşama dair doyumun sağlanması (Aktaran: Öztaş, 2007: 94) olarak ifade etmiştir. Ayrıca Lin, kişinin diğer sosyal yapılar içindeki bireylerle etkileşiminin söz konusu birey için sosyal yükselme sağlayabileceğini ifade ederek; bedensel sağlığın, zihinsel sağlığın ve yaşama dair doyumun önemini vurgulamıştır. Buradaki bireylerin bedensel sağlığı; bedensel anlamda iş görebilir olmanın sürekliliğini ve sağlıklı olmayı; zihinsel sağlık, stresle başa çıkma ve zihinsel-duygusal dengeyi sağlayabilmeyi; yaşama dair doyum ise kişinin iyimser olmasını; aile hayatı, evlilik yaşantısı, iş ortamları, cemiyet yaşantısı ve komşuluk ilişkileri gibi birçok alandaki doyumunu belirtmektedir (Lin, 2010: 197).

N. Lin’in yanında sosyal sermayeyi güçlü sosyal ilişkiler ile ilgisi bakımından ele alan diğer teorisyenler arasında J. Coleman (Alyüz, 2019) ve Pierre Bourdieu bulunmaktadır. Pierre Bourdieu’ya göre bireylerin sosyal kaynaklarının güçlü olduğu oranda sosyal alanda da başarılı olacaklarını anlayabilmek, sosyal dünyayı daha iyi anlayabilmek için gerekli (Jourdain ve Naulin, 2011) olan bir durumdur. Coleman, aile ve akrabalık kurumlarının sosyal sermayeye daha fazla önem verdiği için toplumun en önemli yapı taşı olduğunu (Aktaran: Gök, 2016: 884) belirtmiştir. Ayrıca sosyal ilişkilerin yaşam alanı olan aile ve komşuluk, sosyal sermayenin en bilinen temel biçimleri (Putnam, 2010) olarak ifade edilmektedir. Toplumsal düzenin sağlıklı işleyebilmesinde dayanışma mekanizmaları içerisinde sayabileceğimiz komşuluk ilişkileri önemli bir yere sahiptir. Nitekim komşuluğun önemli bir işlevi maddi ve manevi yardımlaşma ve dayanışma sağlamasıdır. Komşuluk; insanların birbirine ihtiyaç duymasından ortaya çıkmakta, en mesafeli komşuların bile bir başkasının varlığından güç almanın önemine değinmekte (Yılmazöz, 2010: 154) oluşu komşuluğu günümüzde de değerli kılmaktadır. Zaten sosyal sermaye bakış açısında, bireyin toplumdaki soyutlanmasının değil, kapsamı geniş ve iyi şekilde organize olmuş sosyal ilişkiler ağına sahip olmasının, onu güçlü kılacağı düşüncesi vardır. Güçlü sosyal ilişkiler hem bireysel hem de toplumsal çıkarlar bakımından bireye büyük faydalar sağlar. Ayrıca kültür de sosyal sermaye unsuru olarak bu faydalara destek sağlar. Bu noktada sosyal sermaye ve kültürün ele aldığı ortak kavramlar olarak sosyal değerleri, kuralları, ahlaki inançları ve güveni (Anık, 2011) gözden kaçırmamak gerekir.

3.2. Sosyalliğin Kısıtlanması ve Sosyal İlişkiler

Engelli bireye bakım verenler açısından sosyal ilişkilerde toplum tarafından bakıcılara yönelik daha çok bir sosyal dışlanma mı yoksa sosyal ilişkilerde sosyalliğin kısıtlanması mı söz konusu olmaktadır? Engelli bakıcıları karşılaştıkları davranışları sosyal dışlanma olarak mı algılamaktadırlar yoksa daha çok sosyalliklerinin engellemeyle karşılaştığı üzerine mi odaklanmaktadırlar?

Sosyal dışlanma; birçok türü ve tanımı bulunmakla birlikte sosyal desteğe sahip olmaktan kaynaklanabilen (Şahin, 2009) ve sosyal bütünleşmenin önünde engel oluşturan bir

süreç olarak tanımlanabilir. Sosyal desteğin olmadığı yerde birey iyice içine kapanıp sosyal ortamlardan uzak duruyorsa sosyal dışlanma durumu üzerinde düşünülmelidir. Damgalanan engellilerin varlığı beraberinde damgalanıp toplumdan dışlanan engelli bakıcılarını ve azalan sosyal ilişkileri de gündeme getirmektedir. Toplumun engelliye bakış açısı, engelli bakıcılarını (birçok araştırmada da özellikle engelli anne babalarını) zorlamaktadır. Bakıcılar; artan sorumlulukla birlikte ortaya çıkan zorluklarla, yorgunlukla, yalıtılmışlıkla mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Nitekim yapılan bir araştırmada (Aktaş, 2010: 53, 56) engelli çocuğu olan anne babalar içerisinde akrabalarıyla ilişkilerinin azaldığını belirtenlerin oranı %10-%71, arkadaşlarıyla ya da komşularıyla etkileşimlerinin azaldığını belirtenlerin oranı ise %10-%64 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla engelli insana bakım vermek, diğer bireylerle geçirilecek vaktin azalmasına yol açabilmektedir. Bu olumsuz durumdan aile üyeleri, akrabalar, arkadaşlar ve komşular fazlasıyla etkilenmektedir. Engelli bakımı sağlayan bireyler, sosyal grup etkinliklerine katılmada sorunlar yaşamaktadırlar. Nitekim aynı araştırmanın gösterdiği gibi bedensel engeli olan çocukların anne babaları kendilerine (%10,8-%60,9'u) ve diğer çocuklarına (%7,5-%62,2'si) yeterli vakit ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı anne babalar çocuklarının engelli olmasından dolayı hobilerinin (%74,8-%89,1'i), dernekte yürütülen işlerin (%67'si) olumsuz yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Başka bir araştırmada da (Karadağ, 2009: 319), annelerin %53,7'si engelli çocuğu dışındaki çocuklarına yeterli zaman ayıramadığını belirtmiştir. Araştırmaların da gösterdiği gibi engelli bakıcılarının deneyimleri sosyalliklerinin kısıtlandığını göstermektedir.

Engelli çocuğa sahip olan anneler düşünüldüğünde, kendileri engelli olmasalar da, bakımdan kaynaklanan sorumlulukları nedeniyle birçok anne, sosyallikten uzak yaşamak mecburiyetinde kalabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında acil işleri olduğunda bile engellisini evde yalnız bırakıp işlerini halletmeye gidemeyen bakıcı bireyleri de birer engelli olarak düşünmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla toplum tarafından sadece "engelli çocuk" dışlanıp etiketlenmez, ona bakım veren anne de kimi zaman "engelli anne" olarak dışlanıp etiketlenir. Engelli çocuğa sahip bazı annelerin, toplum içine çıkmaya utandığı, korktuğu ve çekindiği söylenilebilir. Bunun sonucunda da toplumla bütünleşme sorunu, sosyal dışlanmışlık hissetme ve psikolojik sorunlar yaşanabilmektedir.

Toplumsal ön yargıların da etkisiyle acınan, zavallı biri olarak değerlendirilen ya da toplumun olumsuz tutumlarına maruz kalan engellilerin dışlandıkları; bu sürece engellilerin ailesinin de dâhil olduğu, engellisinin yaşadığı zorlukları onların da yaşadığının (Coşkun, 2010) önemini vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca Bumin ve diğerlerinin yapmış oldukları çalışmada, sosyal dışlanmışlık ve depresyon arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu belirtilmektedir. Bunun nedeni de, günlük hayatta annelerin sorumluluklarının fazla olmasından dolayı sosyal aktivitelere katılmaya yeterli vakit ayıramamalarıdır. Barnett'in yapmış olduğu çalışma da, down sendromlu çocuğa sahip annelerin vakitlerinin çoğunu çocuklarının bakımına ayırdıklarını ve sosyal aktiviteye çok az zaman ayırdıklarını belirtmektedir (Tunç, 2011: 51). Çoğu zaman belki de engelli bakıcısına yönelik toplum tarafından kasıtlı bir dışlama söz konusu olmamakta fakat engelli bireye bakım veren bakıcı, sorumluluklarının fazlalığından dolayı kendisine ve çevresine fazla vakit ayıramamakta ve bu anlamda çevresel ilişkilerden bir kopma ve kendi kendisini çevresel ilişkilerden dolayı olarak dışlama durumu yaşayabilmektedir. Bu durumu yaşayan bazı bakıcılarda kendilerini toplumdan belli bir uzaklıkta görme eğilimi bulunabilmek-

tedir.

Engelli bireye bakım veren aile üyelerinin, sağlıklı bir gelişim sürecine sahip olamayan engellinin kendilerini aşırı sorumluluk altına sokmasından dolayı başarısızlık, mutsuzluk ve hayal kırıklığı gibi duyguları sürekli yaşamaları olasılığı yüksektir. Ayrıca toplumdaki ebeveynlere yönelen sağlıklı çocuklar yapma beklentilerinin karşılanmamış olması, bu ebeveynlerin toplum tarafından önemsenmemelerini, dışlanmalarını, damgalanmalarını ve onlara acınmasını beraberinde getirerek engelliye bakım veren ebeveynlerin kendilerini yetersiz hissetmelerine yol açabilmektedir (Aktaş, 2010: 16). Bu duygunun yaşanması, belki de bakım veren ebeveynler için yaşam kalitesini etkileyen en yıkıcı duygulardan birisidir.

Zihinsel engelli çocukları bulunan ebeveynlerin deneyimledikleri zorlukların incelenmesine yönelik yapılan araştırmada, bireylerin %54,5'inin geleceğe dair kaygılar yaşadığı, %37,3'ünün hiçbir vakit sosyal anlamda destek göremediklerine dair bulgulara ulaşılmıştır. Yine aynı araştırmada zihinsel engelli çocuk sahibi anne-babaların %34,5'i (en büyük oranla), toplumun bakış açısından "çoğu zaman" rahatsız olduklarını; %36,4'ü (en büyük oranla), sosyal çevrede iletişim kurarken zorlandığını ifade etmiştir (Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006: 69, 74). Başka bir araştırmada (Karadağ, 2009: 316-319) engelli annelerinin kendilerine yönelik toplumsal bakış açısından rahatsızlık hissettiği (%46,3'ünün), çevreleri ile iletişimde zorluk yaşadığı (%38,9'unun), çocuğunun istikbalinden dolayı kaygılandığı (%75,8'inin), çevresinden sosyal destek görmediğini (%45,3'ünün) belirttiği tespit edilmiştir. Ayrıca bakım verenlerin yakın çevresinden algıladıkları sosyal destek seviyesi arttıkça umutsuzluk seviyelerinin azaldığı belirtilmiştir. Özellikle engelli bireyi toplumsal çevreye kabul ettirme noktasında bakıcılar sıkça zorluk yaşamaktadırlar. Üstelik bu zorluk eğer ki engelli bakıcısı bir anne ise bazen bu durumu eşine anlatıp kabul ettirmede bile zorluklar yaşandığı gözlemlenebilmektedir. Araştırmalar göstermiştir ki engelli çocuğa sahip ailelerde iş yerlerinde çeşitli sorunlar yaşanmakta hatta bu nedenle iş değişimi söz konusu olabilmektedir. Çocuğun engelinden dolayı eş ile yaşanan sorunlar arasında çocuğun bakımı ve yetiştirilmesine dair konularda anlaşmazlıklar ortaya çıkabildiği belirtilmektedir (Aktaş, 2010: 51-52).

Toplumun bazen hoş olmayan tutumlarından dolayı ebeveynler toplum tarafından etiketlenmelerini düşünüp engellisini eve kapatma yolunu seçebilmektedirler (Özşenol, Işıkhani, Ünay, Aydın, Akın ve Gökçay, 2003: 161). Bu noktada engelliler ve bakıcılarının sosyalliklerinin kısıtlanmaması için sosyal destek mekanizmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Engelli bakıcılarının ve yakınlarının çoğu zaman kısıtlı sosyalliklerinden kaynaklanan sosyal dışlanmışlık duygularının azaltılması için, en yakın aile bireylerinden başlanmak üzere akrabaları, arkadaşları, komşuları ve sağlık sistemindeki kişiler ile diğer kurumsal yapılardaki işleyiş tarafından desteklenmesi fazlasıyla önemlidir. Sosyal destekle birlikte hem engelli bakıcıları rahatlayacak hem de bu olumlu etki engellilere ve diğer toplumsal çevreye yansıtılabilecektir.

3.3. Sosyal Destek

Sosyal destek, insanın sosyal ilişkilerinden elde ettiği önemli bir sosyal sermaye unsurudur. Sosyal destek kavramı, işlevi ve etkileriyle ilgili olarak Alyüz (2019) şu görüşleri ifade etmektedir: Sommer/ Fydrich sosyal desteği, insanların sosyal ilişkilerinden hangi ölçüde yardım ya da fayda algıladığı; bu durumun insanı nasıl etkilediği şeklinde ele almıştır. Yine Laireiter'e

göre sosyal destek, sosyal ilişkilerin önemli bir fonksiyonu olarak hem duygusal hem de ait olma, güvenlik, yardım ve duygu gibi temel sosyal ihtiyaçları gidermek için kullanılan bir kavramdır. Sosyal destekle ilgili tanımların genel olarak sosyal desteğin üç boyutu (duygusal, araçsal yardım, bilgi boyutları) üzerinde vurgu yaptığı görülür. Sosyal destek, sorun oluşturan durumlarda bireyi strese sevk eden stres kaynaklarıyla birey arasında tampon işlevi göerek duruma yönelik algı ve yorumu olduğu kadar sorunun büyüklük ve özelliğini de etkilemeye çalışır. Sosyal desteğin tampon etkisinin yanında stresli durumların oluşmasını önleyici ya da azaltıcı etkisinden de bahsedilmektedir. Bu noktada önleyici nitelikteki sosyal destek, herhangi bir problem ortaya çıkmadan önce bir etkide bulunmaktadır. Mesela insanın sosyal ağları yardımıyla sağlıklı ilgili edindiği bir bilgi, sosyal desteğin önleyici etkisine örnek olarak verilebilir. Ayrıca bu konuda Kayı ve Özgülner (2015: 38), I. Kawachi'nin sağlığa dair bilginin yayılımını sağlamak, sağlıklı olan davranışların benimsenerek uygulanmasını artırmak, toplumsal kontrolle sağlığa dair olumsuz davranışları engelleyebilmek ve hizmetlere erişim kolaylığı sağlamak gibi faydalara ulaşılmasını sosyal sermayenin doğrudan etkileri arasında gösterdiğini belirtmişlerdir.

İnsanların kriz yaşantılarının olduğu dönemlerde sorunlarıyla baş etmede kullandıkları bir yol da sosyal destekten faydalanmaktır. Sosyal desteğin insanın genel iyilik durumuna doğrudan etki etmesi önemlidir. Aynı zamanda insan bir sorunla karşılaştığında sosyal çevresindeki insanların kendisine yardım edeceğine olan inancıyla şekillenen bir güven duygusuna sahip olması da insanın iyilik durumuna etki etmektedir. Şan ve Şimşek'in (2011) de vurguladığı gibi sosyal sermayenin anahtar kavramları arasında yer alan "güven", toplumların devamlılığının sağlıklı olabilmesi için gerekli bir unsurdur. Sosyal desteğin tam etkisi her ne kadar sorunların kriz haline geldiği dönemlerde daha çok göz önünde olsa da kriz oluşmadan da bireyin olası bir krizde çevresindekilerin ona yardım edeceği güvencesini hissetmesi onu güçlendirici bir etki doğurabilmektedir. Aydemir ve Tecim'in (2012) belirttiği gibi uyumlu birliktelik içindeki güvene dayalı ilişkilerin yaşandığı toplumlarda sosyal sermaye stoku da fazla olmaktadır.

Sosyal desteğin yaşam kalitesine de etki ettiği ifade edilebilir. Stresli durumlar insanda eksik sosyal destek ya da sosyal bütünleşme ile birlikte yaşandığında insanın ruhsal dengesini ve yaşam kalitesini de olumsuz etkileyebilmektedir. Günler (2014), stres düzeyinin azalmasının psikolojik ve fiziksel olarak daha sağlıklı olmak anlamını taşıdığını ifade eder. Sosyal bütünleşme içinde yaşanan sosyal destek ise insanda sorunlarla baş etme yeteneğini artırabilmekte ve güvensizliğin önüne geçebilmektedir. Bu noktada sosyal desteğin boyutları olan psikolojik formlar (sevip sevilme, aidiyetlik, yakınlık hissetme, güven, sorunları paylaşma, cesaretlendirme, yönlendirme, sorun çözme vb.) ve somut yardımlar (ev işlerine yardımcı olma, bakım verme, borç verme ve maddi ihtiyacı giderme) ön plana çıkmaktadır (Alyüz, 2019: 962).

Sosyal sermayenin dezavantajlı bireylere kaynak oluşturduğunu ilk ortaya koyan J.S. Coleman'ın tespitinden (Şan ve Şimşek, 2011) bu yana sosyal sermaye gibi önemli bir kaynağın dezavantajlılarla ilgili çalışmalarda merak konusu olmaya başladığını ifade edebiliriz. Dezavantajlılığın daha fazla görüldüğü bireylerde, sosyal kaynakları artırma sosyal çalışma için önemini korumaktadır. Sosyal destek ve sosyal sermaye incelenirken dezavantajlı bireye sunduğu araçsal-somut yardımlar ve ruhsal –zihinsel iyiliğini artıran psikolojik destek olmak üzere iki temel getiri üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda sosyal destek aileler, akrabalar, arkadaşlar, komşu-

lar, dernekler, sivil toplum kuruluşları ya da uzmanlar tarafından verilebilir. Dolayısıyla bulunan sosyal konum, kişilerin potansiyel sosyal sermaye ve sosyal destek durumlarını etkilemektedir.

Bir araştırmada (Alyüz, 2018) dezavantajlı insanların yardıma ulaşırken akraba, komşu gibi yakın çevrelerinden bu bilgilere eriştikleri ve aile-akraba-komşuluk sosyal ağlarında yardım elde etme yönünde birbirlerini cesaretlendirdikleri belirtilmiştir. Dezavantajlı insanların aksine avantajlı insanların ise formel yardımlara (muhtarlık, kaymakamlık, belediye gibi kurumlar) erişme konusunda genellikle bir uzmandan yardım aldıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla sosyal destek mekanizmasının işleyişinde sosyal hizmet merkezleri ile yerel yönetimlerin işbirliği içinde çalışmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde aşırı bireyselleşme ve yalnızlaşmadan dolayı birçok sorun bireyleri rahatsız edecek boyuta ulaşırken sosyal çalışma literatüründe, sosyal ilişkilerin öneminin sıkça vurgulanması dikkatlerden kaçmamaktadır. Sosyal çevreden yoksun olma durumu, insanlarda daha fazla oranda uzman desteği ihtiyacına yol açabilmektedir. Özellikle dezavantajlı bireyler söz konusu olduğunda bu uzman yardımı daha da önem kazanmaktadır. Sosyal çevre, sosyal çalışmanın uygulama alanı için daha fazla anlamı ortaya koyabilir mi? sorusuyla birlikte sosyal sermayenin sosyal çalışmanın odağına yerleştiğini ifade edebiliriz. Sosyal sermaye teorileri, insanların sosyal kaynaklarını anlama noktasında daha sistematik bir bilgiyi sosyal çalışmaya sağlamaktadır. Bu durum öncelikle insanın sahip olduğu kaynakların ortaya konulup analiz edilmesine ve dolayısıyla taraflar için daha görünür hale gelmesine yardımcı olmaktadır (Alyüz, 2019: 963). Sosyal sermayenin insana sağladığı toplumsal statü ve güven ile bazı sosyal kaynaklara ulaşmada insan avantaj elde edebilmektedir. İşte bu avantajlı konumdur ki sosyal sermaye bakımından zayıf olan insanların kaynaklara ulaşmasında yaşadıkları sıkıntıların gündeme taşınmasını gerektirmiştir. Bu noktada karşımıza, sosyal sermayenin güçlü olması eğer bazı insanları bunlara sahip olmayanların önüne geçirebiliyorsa ve onları daha şanslı yapıyorsa yeterli sosyal sermayeye sahip olamayanlar için uzmanlar tarafından sağlanacak sosyal yardım desteğini ihtiyaç haline getirmeye mi sorusu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal çalışma insanı güçlendirerek sorunlarla daha iyi baş etmesini hedeflemektedir. Ayrıca insandaki sosyal zayıflıkları azaltarak sosyal bütünleşmeyle sosyal yaşama katılımı sağlamaya çalışmaktadır. S. Barth'a göre, söz konusu sosyal bütünleşme için bireyin sosyal ağlara katılması ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal ağlarda eksiklik var ise yakın çevreden çoğu zaman da aile içinden sağlanan sosyal destek imkânı azalır böylece bireyler kriz dönemlerinde sosyal hizmet gibi mesleki yardım kaynaklarına muhtaç durumda kalırlar. Benzer şekilde S. Friedrich'in de belirttiği gibi yakın sosyal ağlar bireyi desteklemiyorsa birey orada bulamadığı desteği uzmanlardan karşılamaya yönelecektir (Aktaran: Alyüz, 2019: 965). Dolayısıyla bireylerin kendi sosyal çevrelerinden ulaşamadıkları her sosyal yardım için uzman tarafından sağlanan sosyal yardıma ihtiyaç duyacağı söylenilebilir.

Aslında sosyal çevrenin, ihtiyacı olan bireyin sosyal destek potansiyelini gözler önüne serdiği; sosyal sermayenin de sosyal destek için alt yapı oluşturduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Sosyal ağların güçlü olmasıyla bireyler kriz dönemlerinde sosyal destek bulma noktasında önemli bir potansiyel güce sahip olmaktadır. Sosyal ağların geniş alanlara yayıl-

ması ise bağlar zayıf bile olsa sosyal kaynaklara ulaşma açısından bireyleri şanslı yapabilmektedir. Bu bağlamda önemli bir dezavantajlılığı oluşturmakta olduğu düşünülen engelli bir bireye bakım vermek, bakıcıları duygusal-psikolojik anlamda olduğu kadar sosyal anlamda da etkilemektedir. Sosyal ilişkilerin alarm vermesiyle birlikte, bakıcılara yönelik yapılacak sosyal-psikolojik desteğin önemi de artmaktadır.

Bakım sürecindeki aile üyeleri arasındaki sosyal destek örneğine, aile üyelerinin engelliye farklı zamanlarda dönüşümlü olarak bakım vermesi gösterilebilir. Bakıma muhtaç yaşlıların aile üyesi bakıcıları, onlara kimin nasıl bakım vereceğiyle ilgili olarak farklı yöntemlere başvurabilmektedirler. Örneğin, yaşlının evinde kalarak bakım verme, diğer çocukların ilgisizliği nedeniyle tek bir çocuğun yaşlının bakımını tamamen kendi evinde sürdürmesi gibi durumlar görülebilmektedir. Kültürümüzde ailedeki büyük çocuğun yaşlısına bakım verme geleneği devam etmekle birlikte, bu bakımın yeterliliğinin istenilen düzeyde olmadığı (Cingil, 2013: 20-21) da ifade edilmektedir.

Engellilerin ilk elden sosyal destek sunucusu olan bakıcıların yaşam kalitesini etkileyen faktörler arasında yaşın ilerlemiş olması, hem engellinin hem bakıcısının sağlık durumu, bakıcının bakım yükü ve tükenmişlik durumu, psikolojik destek alma durumu, ekonomik durum, oturlan konutun uygunluk durumu gibi birçok faktör sayılabilmektedir. Bunların yanında bakıcıların yaşam kalitelerini etkileyen en belirgin faktörlerden birisi de sosyal destek alıp almamalarıdır (Atagün, Balaban, Atagün, Elagöz ve Özpolat, 2011: 538-539). Bir araştırmada (Korkut ve Berk, 2009) alzheimer olan hastalara bakım veren kadınların %60'ı bakım sürecinde sürekli olarak sosyal destek aldıklarını belirtirken, bakım verenlerin %44'ü sosyal desteği yakın aile üyelerinden aldığını belirtmiştir. Bakım verenlerin %89'u çocuklardan, %11'i de gelin ya da damatlardan oluşmaktadır. Yine aynı araştırmada bakıcıların depresyona daha yatkın olduğu ifade edilmiştir. Başka bir araştırmada (Karadağ, 2009) engelli çocuğu olan annelerin %45,3'ünün sosyal destekleri olmadığı belirlenmiştir. Tüm bunlar bakıcıların sosyal destek durumlarını kısmen ortaya koymaktadır.

4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı; "evde bakım ücreti alan engelli bakıcılarının yaşantılarını etkileyen sosyal faktörler nelerdir? Bakıcılar engelli bakımı sürecinde; sosyal açıdan nasıl etkilenmektedirler? Engelli bakıcılarının sosyal ilişkileri ve sosyal destekleri yeterli düzeyde midir? Bakıcılar hangi sosyal destek mekanizmalarından yardım almaktadırlar ve hangi sosyal destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadırlar?" sorularına cevap bulmaktır.

Araştırmamız bakıcıların sosyal yönden iyilik hallerinin (yaşam kalitelerinin) nasıl etkilendiklerini; sosyal destek mekanizmalarına sahip olup olmama, bakım verirken başkasının yardımına duyulan ihtiyacın boyutu; sosyal dışlanmışlık yaşayıp yaşamama, komşuluk ilişkilerinin sıklığı, engelli dışında diğer kişilere bakıcıların vakit ayırıp ayıramaması, engelliye bakım vermek durumunda olunmasaydı bakıcının yapmayı istediği işler vb. kıstaslar çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamıştır.

Türkiye'de engelliler ile ilgili araştırmalar çoğunlukla engellilerin bakımı, eğitimi, istihdamı vb. konularda yapılmış; engellilere dair yapılan araştırmalar, engelli yakınları üzerine yapılan araştırmaları gölgede bırakmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada engelli bakıcılarının bakım

sürecinde sosyal yönden engelliler kadar etkilendikleri gerçeğinin altını çizmek amaçlanmıştır. Bu nedenle engelli bakıcılarının bakım sürecinde sosyal yönden nasıl etkilendikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bireylerin iyilik halini artıran sosyal kaynaklar olarak sosyal sermaye ve sosyal desteklerin kullanımı hem sosyolojik hem de sosyal hizmet bakış açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bireyi sosyal çevresi içinde değerlendirmek, sosyal hizmetin odağında olduğundan bireylerin sosyal ilişki ve desteklerini merkeze alan çalışmaların literatüre önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın, devletten evde bakım ücreti olarak evde bakım hizmeti sunan engelli bakıcılarının tespit edilen sosyal sorunlarının sosyal politika uygulamaları yoluyla çözülmesine katkı sağlayabileceği umut edilmektedir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimsel araştırma ile içerik çözümlemesi yöntemi; anket ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat teknikleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Kırıkkale Sosyal Hizmet Merkezi'nde kayıtlı evde bakım hizmeti alan 1763 engellinin bakıcısı oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme; oranlı, kır-kent tabakalı ve tesadüfi seçimle belirlenmiştir. Örnekleme oluşturan 347 kişi %95 güven düzeyi ve %4,72 güven aralığı ile evrenin %19,6'sını oluşturmaktadır.

Anket formu araştırmacı tarafından yüz yüze uygulanmıştır. Bakıcılara anket ile toplamda 57 soru yöneltilmiştir. Anket sonunda ikinci görüşmeyi kabul eden 23 gönüllü bakıcıyla derinlikli yarı yapılandırılmış mülakat yapılmış ve içerik çözümlemesiyle analiz edilmiştir. Anket verileri ise SPSS 20 programıyla analiz edilmiştir. Hem verilerin toplanabilmesi hem de yayınlanabilmesi için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde engelli ve bakıcılarının sosyo-demografik durumları, bakıcıların sosyal ilişkileri ve sosyal destek durumlarının analizi yapılmıştır.

6.1.Sosyo-Demografik Durum Analizi

Bu başlık altında öncelikle engellilerin sonrasında da bakıcılarının sosyo-demografik verilerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2: Bakıcıların Bakım Verdiği Engellilerin Cinsiyet ve Yaş Dağılımları

Cinsiyetleri	n	%
Kadın	176	50,7
Erkek	171	49,2
Yaşları		
0-5	4	1,2
6-13	31	8,9
14-17	20	5,8
18-29	55	15,9
30-39	40	11,5

40-49	39	11,2
50-59	35	10,1
60-69	23	6,6
70-79	35	10,1
80+	65	18,7

Bakıcıların bakım verdiği engellilerin genel özelliklerine bakacak olursak; çoğunun kadın (%50,7'si), 60 yaş ve üstünde (%35,4'ü) olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Bakıcıların Bakım Verdiği Engellilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyleri	n	%
Okur-Yazar Değil	228	65,7
İlkokul	76	21,9
Ortaokul	21	6,1
Lise+	22	6,3

Engellilerin çoğunun okur-yazar olmadığı (%65,7'si) ya da ilkokul mezunu olduğu (%21,9'u) görülmektedir.

Tablo 4: Bakıcıların Bakım Verdiği Engellilerin Engel Türleri ve Engel Oranları

Engel Türleri ⁵	n	%
Zihinsel	127	36,6
Bedensel	88	25,4
Görme	36	10,4
Ruhsal	35	10,1
Dil ve Konuşma	25	7,2
Kronik Hastalıklar	22	6,3
İşitme	14	4,0
Engellilik Oranı ⁶ (Yüzde)		
50'nin Altı	2	0,6
50-59	16	4,6
60-69	15	4,3
70-79	60	17,3
80-89	90	25,9
90-99	122	35,2
100	42	12,1

Engellilerin çoğunun engel oranının % 70 ve üzerinde olduğu (%90,5'inin) görülmektedir.

⁵Engel türü ile kast edilen, engellinin ağırlıklı engel türüdür. Yani engellinin birden fazla engel türüne sahip olduğu durumlarda Sağlık Raporu'nda hangi engel türünün daha ağırlıklı olduğu (oranının fazla olduğu) belirtildiyse o engel türü dikkate alınmıştır. Birden fazla engel türünün ağırlıklarının eşit olduğu durumlarda ise bakıcıya hangi engel türünün onu daha fazla zorladığı sorularak, bakıcının belirttiği engel türü dikkate alınmış ve formlara işaretlenmiştir.

⁶ Engel oranları, engellinin Sağlık Raporu'nda belirtilen oranlardır.

Tablo 5: Bakıcıların Cinsiyetleri, Yaşları ve Eğitim Düzeyleri

Cinsiyetleri	n	%
Kadın	322	92,8
Erkek	25	7,2
Yaşları		
18-29	23	6,6
30-39	79	22,8
40-49	112	32,3
50-59	66	19,0
60-69	45	13,0
70+	22	6,3
Eğitim Düzeyleri		
Okur-Yazar Değil	68	19,6
İlkokul	212	61,1
Ortaokul	35	10,1
Lise	26	7,4
Üniversite	6	1,7

Bakıcıların genel özellikleri ise şu şekildedir: Çoğunluğu kadın (%92,8'i), 30-50 yaş arası (%55,1'i), ilkokul mezunu (%61,1'i).

Tablo 6: Bakıcıların Medeni Durumları ve Bir İşte Çalışıp Çalışmama Durumları

Medeni Durumları	n	%
Evli	288	83,0
Eşi Vefat Etmiş	25	7,2
Boşanmış	20	5,8
Bekâr	14	4,0
Bakım Hizmetinden Önce Bir İşte Çalışıp Çalışmadıkları		
Çalışıyordu	26	7,5
Çalışmıyordu	321	92,5
Meslek ve Çalışma Bilgileri		
Ev Hanımı	317	91,4
Emekli	12	3,4
İşsiz	11	3,1
Diğer	4	1,2
Çiftçi	2	0,6
İşçi	1	0,3

Bakıcıların çoğu evli (%83,0'ü), ev hanımı (%91,4'ü), bakım hizmetinden önce de herhangi bir işte çalışmayan (% 92,5'i) kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 7: Bakıcıların Engelliye Yakınlığı ve Bakım Verdiği Engelli Sayısı

Engelliye Yakınlığı	n	%
Annesi	136	39,2
Eşi	68	19,6
Gelini	47	13,5

Kızı	33	9,5
Diğer	23	6,7
Kız Kardeşi	14	4,0
Yengesi	13	3,7
Oğlu	10	2,9
Babası	2	0,6
Erkek Kardeşi	1	0,3
Bakım Verdiği Engelli Sayısı		
1	301	86,7
2	40	11,5
3	4	1,2
4+	2	0,6

Bakıcıların çoğu (%39,2'si) engellinin annesi, eşi (%19,6'sı) ya da gelini (%13,5'i) olarak bakım sürecini yürütmektedirler ve çoğunun tek bir engelliye (%86,7'si) bakım verdiği görülmektedir.

Tablo 8: Bakıcıların Doğum Yeri ve Yaşadıkları Yer Bilgisi, Hane Halkı Sayıları

Doğum Yerleri	n	%
Köy	202	58,2
İl Merkezi	109	31,4
İlçe	36	10,4
Yaşadıkları Yer		
İl Merkezi	249	71,7
Köy	56	16,1
İlçe	42	12,1
Hane Halkı Sayısı		
1	2	0,6
2	32	9,2
3	74	21,3
4	85	24,5
5	82	23,6
6	42	12,1
+7	30	8,6

Bakıcıların çoğunun köy doğumlu (%58,2'si) olmakla birlikte il merkezinde yaşayan (%71,7'si) kişiler olduğu ve hane halkı sayısının 3-5 kişi arasında değiştiği (%69,4'ü) görülmektedir.

Analiz sonucuna göre; bakıcıların cinsiyetleri, engellinin cinsiyet durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Tablo 9'a göre, kadın bakıcıların büyük çoğunluğu (%51,5'i) erkek engellilere bakım verirken; erkek bakıcıların büyük çoğunluğu (%80'i) da kadın engellilere bakım vermektedirler. Buradan anlaşılmaktadır ki, bakıcılık büyük çoğunlukla kadınların yaptığı bir iş durumundadır. Kadın bakıcılar hem erkeklere hem kadınlara hemen hemen eşit yoğun-

lukta bakım vermekteyken, erkek bakıcılar daha çok kadın engellilere bakım vermektedirler.

Tablo 9: Bakıcıların Cinsiyetlerine Göre Engellilerin Cinsiyetleri

Bakıcıların Cinsiyetleri		Engellilerin Cinsiyetleri		Toplam
		Kadın	Erkek	
Kadın	n	156	166	322
	%	48,4	51,5	100,0
Erkek	n	20	5	25
	%	80,0	20,0	100,0
Toplam	n	176	171	347
	%	50,7	49,2	100,0
$\chi^2=9,151$		Sd=1	p= 0,002	

Erkek bakıcıların bakım verdikleri kişiler de evli erkek bakıcılarda daha çok eşleri, bekâr erkek bakıcılarda bakıcının annesi, babaannesi/anneannesi, yaşlanmış kimsesi kalmamış teyzesi vb. olmaktadır. Erkeklerin bakıcı olmaları, çoğunlukla onların bakıcı olmalarından başka alternatif olmadığında gerçekleşmektedir. Çoğunlukla şu konumdaki erkeklerin eşlerine ya da annelerine bakım verdikleri görülmüştür: Çocukları evlenip ayrı yuva kurmuş olan ve onlardan ayrı olarak aynı evde yaşayan erkek-kadın çiftler, bu çiftler içinde ise daha çok yaşlı ilerlemiş olan çiftler; bir şekilde evliliğini sonlandırmış ya da hiç evlenmemiş ve annesinden başka kimsesi olmayan erkekler; evde üç kişi yaşayıp diğer herkesin de engelli olduğu durumdaki erkekler (örneğin eşi ve kızı engelli olan erkeklerden kızının durumu daha ağır olduğundan kızına bakım veren babalar bulunmaktadır); kimsesi kalmamış kadınların erkek torunları.

6.2. Bakıcıların Sosyal İlişkileri ve Sosyal Destek Durumlarının Analizi

Bakıcıların ve Engellilerin Dernek Üyeliği

Engelli ve bakıcılarının engelli derneklerine üyelik durumları incelendiğinde büyük çoğunluğun (bakıcıların hiç birinin ve engellilerin %98,8'inin) dernek üyesi olmadığı görülmüştür. Derneklerle irtibat halinde olmanın, bakıcılara ve engellilerine haklarını bilme noktasında sosyal destek sağlayacağı düşünülmektedir. Ailelerin hastalık konusunda eğitilmesi, psikolojik ve sosyal sıkıntılara karşı örgütlenmeleri (Ak, Yavuz, Lapsekili ve Türkçapar, 2012: 335), birlikteliğin verdiği sosyal ve psikolojik destekten dolayı önemli görülmektedir. Derneklere katılım konusunda bireylerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bakıcıların Toplumsal Dışlanma Durumu

Bakıcıların engelli bakıcısı olarak tanınmalarının onları rahatsız edip etmediği hakkındaki düşünceleri incelendiğinde; %79,5'inin bu durumdan hiçbir zaman rahatsız olmadığı, %6,6'sının bu durumdan her zaman rahatsız olduğu, %13,8'inin bu durumdan bazen rahatsız olduğu belirlenmiştir. Örneklemdeki bakıcıların büyük oranı (%79,5'i) engelliyle yaşamayı benimsemiş ve engelliye bakım veren kişi olarak tanınmaktan rahatsızlık duymamaktadırlar. Bakıcıların %73,8'inin toplum tarafından hiç dışlanmadıklarını, %10,4'ünün her zaman dışlandıkları

larını, %15,8'inin ara sıra dışlandıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Bakıcıların çoğunluğunun engelli bakımı sağladıklarından dolayı çevrelerindeki kişiler tarafından dışlanmışlık hissetmediğini ifade ettiği görülmüştür.

Alanda yapılan gözlem ve mülakatlar da bu duruma benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Anketlerin yapıldığı andaki gözlemler ve ikinci görüşmede yapılan mülakatlar sonucunda, bu konuda bakıcılar arasında rahatsızlık duymayanların oranının fazla olmasında, bakıcıların aile üyesi olması ve yıllardır engelliyle yaşamaya alışmış olması, engelliyle aralarında sevgi bağının varlığı, bireyin engelli olmasının onun suçu olmadığı ve başlarına gelen bir sınav olduğu bu sınavı başarıyla atlama isteği içerisinde oluşları, çoğu bakıcının ruhsal açıdan hala kuvvetli olması gibi faktörlerin rolü bulunmaktadır denilebilir. Ayrıca bu durumda, toplumsal yapımızın aile üyesi bireyin engelli olması durumunda onu desteklemesinin, koruyup kollamasının ve ona yardımcı olma isteğinin bulunmasının kısacası insani ve vicdani vasıfların ön planda olmasının etkisinin bulunduğu söylenilebilir.

Bakım Sürecinde Bakıcıların Sosyal İlişkileri

Acaba engelli bakıcısı olmaları, bakıcıların daha sosyal olabilecekken daha az sosyal olmalarına yol açar mı? Bu soruya cevap bulabilmek adına bakıcıların sosyal ilişkilerini yansıttığı olduğu düşünülen; bakıcıların engelli dışında hanede yaşayan diğer kişilere yeterli vakit ayırma durumları, engelli bakıcılarının komşularıyla olan görüşme sıklığı, bakıcıların günlerini en çok hangi işi yaparak geçirdiği, bakıcıların bir engelliye bakıyor olmasaydı yapmayı istedikleri işler incelenmiştir.

Bulgulara göre, bakıcıların çoğunluğu (%46,4), engelli dışındaki hanede yaşayan diğer bireylere ara sıra vakit ayırabilmektedirler. Her zaman yeterli vakit ayırabilenlerin oranı (%32,0) ise ikinci sırada yer almaktadır. Hanedeki diğer bireylere hiç vakit ayıramayan bakıcıların oranı ise (%21,6) en az oranı oluşturmaktadır.

Katılımcıların komşularıyla olan görüşme sıklığına göre dağılımları incelendiğinde; sadece %8,6'sının komşularıyla sık sık görüştüğü belirlenmiştir. Bakıcılar genelde komşularıyla ya hiç (%34,6'sı) görüşmemektedirler ya da ara sıra (%26,5'i) görüşebilmektedirler. Bakıcılardan komşularıyla sık sık ve ara sıra görüşebilenlerin oranı % 35,1 ile az bir orana karşılık gelmektedir.

Bakıcıların günlerini en çok hangi işi yaparak geçirdiklerine göre dağılımları incelendiğinde; %30,3'ünün engelliyle ilgilenerek, %27,6'sının yemek yaparak, %27,6'sının temizlik yaparak, %10,6'sının TV izleyerek, %2,6'sının elişini yaparak, %1,2'sinin başka alternatif işlerle vakit geçirdiği belirlenmiştir. Bakıcılar gün içerisinde sırasıyla en çok engellisiyle ilgilenmekteyken bunu yemek ve temizlik yapmak izlemektedir. Bakıcıların büyük oranının kadın olmasından dolayı da gün içinde yapılan işler arasında yemek-temizlik yapmak ve elişini yapmanın oranının (%58) yüksek çıkması birbiriyle örtüşmektedir.

Bakıcılar eğer bir engellinin bakımından sorumlu olmasalardı daha fazla oranda komşu ziyareti yaparlardı mıydı? Ya da daha fazla kendilerine ve diğer aile üyelerine zaman ayırırlardı mıydı? Seyahate çıkarlardı mıydı? Bu doğrultuda bakıcıların "bir engelliye bakım veriyor olmasaydınız ne yapardınız?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımları incelendiğinde;

* “Daha fazla komşu ziyareti yapardım” diyen bakıcıların oranı %66,6 iken “Daha fazla komşu ziyareti yapmazdım” diyenlerin oranı %33,4’tür.

* “Daha fazla kendime zaman ayırırdım” diyen bakıcıların oranı %83,6 iken; “Daha fazla kendime zaman ayırmazdım” diyen bakıcıların oranı %16,4’tür.

* “Diğer aile üyelerine daha fazla zaman ayırırdım” diyen bakıcıların oranı %82,7 iken; “Diğer aile üyelerine daha fazla zaman ayırmazdım” diyen bakıcıların oranı %17,3’tür.

*“Seyahate çıkardım” diyen bakıcıların oranı %63,6 iken; “Seyahate çıkmazdım” diyen bakıcıların oranı %36,3’tür.

Sonuç olarak; bakıcıların büyük çoğunluğu, bir engelliye bakım veriyor olmasaydı sırasıyla daha fazla kendisine (%83,6) ve diğer aile üyelerine (%82,7) zaman ayıracağını; daha fazla komşu ziyareti yapacağını (%66,6) ve seyahate çıkacağını (%63,6) ifade etmiştir.

Bulgularımıza göre, “evde bakım maaşından başka gelirleri bulunmayan” bakıcıların çoğu (%66,6’sı) sırasıyla kırsal alanda ve merkezin çevre mahallelerinde yaşamaktayken, çok az kişi merkezi mahallelerde (%9,3’ü) yaşamaktadır. Bulgular incelendiğinde; bakıcıların komşularıyla görüşme sıklığının, bakıcıların ikamet ettikleri bölgeye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Komşularıyla “yok denecek kadar az” görüşebildiklerini söyleyen bakıcıların çoğunluğu (%42,8’i) şehir merkezinin merkezi mahallelerinde oturmaktadırlar. Komşularıyla “hiç” görüşemediğini ifade eden bakıcıların çoğu ise (%38,3) kırsal alanlarda oturmaktadırlar. Şehir merkezlerindeki apartman yaşamı, beraberinde hem insanlarla içli dışlı olmayı hem de kendi kabuğuna çekilip alt katında oturan komşusundan bile haberdar olmamayı getirmekte olan karmaşık bir durumdur. Mekânsal mesafeyi azaltıcı etkisi olan şehir yaşantısında, engellisini sosyal hayattan uzak tutmak ve komşularından bile gizlemek düşüncesi hesaba katıldığında, bakıcıların komşuluk ilişkilerine daha fazla mesafeli davranma eğiliminde olmaları anlaşılabilir. Bakıcı ailelerinde komşularla ilişkilerin sıklığı, kırsal alanlarda da olumsuz yönde etkilenmiştir. Kırsal alanlarda çoğunlukla rastlanan yüz yüze samimi komşuluk ilişkilerinin yerini bakıcı ailelerinde komşularla hiç görüşmeme şekline doğru bıraktığı görülmektedir. Yine de bu durumun bireylerin subjektif sayılan birçok özelliğiyle de şekillenmekte olduğu düşünülebilir.

Bakıcıların Sosyal Destek Araçları

Bu başlık altında engelli bakıcılarının destek gördüğü kişi ya da kuruluşlar, engelli bakıcılarına göre bakıcının yokluğunda engellinin bakımını üstlenebilecek kişiler, engelli bakımında bakıcıların diğer kişilere duyduğu ihtiyacın boyutu, engelli bakıcılarının engelliye kimin bakım vermesinin daha uygun olduğuna dair düşünceleri, engelli bakıcılarının gününbirlik bakım kurumları hakkındaki düşünceleri, engellinin evrak işleriyle ilgilenen kişiler, bakıcıların bilgi kaynaklarına dair bulgular incelenmiştir.

Bakıcılara engellinin bakımında destek alıp almadıkları, destek alıyorsa kimlerden destek aldıkları sorulmuş ve birden fazla seçenek işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. Bakıcıların sadece %17,9’u hiç kimseden destek almadığını belirtmiştir. Bir başkasından destek aldığını belirten bakıcılar ise sırasıyla aile üyelerinden (%63,6’sı), akrabalarından (%19,3’ü), komşularından (%12,4’ü), engellinin arkadaşlarından (%2,6’sı), belediyeden (%1,2’si) ve diğer yerlerden (%1,0’i) destek gördüklerini ifade etmişlerdir. Engelli bakıcılarının en büyük destek mekaniz-

masının yakın aile çevresi olduğu buna karşın çoğunun belediye gibi kurumlardan destek almadıkları görülmüştür. Bu bulgular ışığında, hanelerde engellinin bakım yükünü tek bir kişinin değil çoğunlukla aile üyelerinin birlikte paylaşmakta olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu sonuç, şu anki bakıcının bakım verme sürecine dâhil iken görülen sosyal destekle ilgili ipucu vermektedir. Nitekim bakıcılara “siz olmayınca engellinin bakımını üstlenebilecek birisi var mı? Varsa bu kişi, engellinin neyi olur?” diye sorulmuş ve bakıcıların yarıya yakın bir kısmının (%44,5’inin) kendileri olmayınca engellisine bakabilecek birisinin olmadığını belirttiği görülmüştür. Bu sonuç, aslında bakıcıların engelli bakımıyla ilgili sorumluluğu tek başlarına aldıkları bir psikolojik durum içinde bulduklarının da göstergesi sayılabilir. Bakıcılar ve engellileri açısından şu anki yaşanan ile ileride şu anki bakıcının yokluğu durumunda yaşanacak olan durum hakkındaki düşüncelerinin farklılaşabileceği anlaşılmaktadır.

Engelli bakıcılarına göre, şu anki bakıcının yokluğunda engellinin bakımını üstlenebilecek kişilerin kim olduğuna dair dağılımlar incelendiğinde; bakıcıların %16,3’ü engellinin oğlunun, %15,8’i babasının, %15,8’i kız kardeşinin, %14,9’u kızının, %6,9’u erkek kardeşinin, %5,0’i gelininin, %3,0’ü eşinin ve %3,0’ü annesinin bakacağını ifade etmiştir. Bakıcıların %19,3’ünün başka seçeneğini belirttiği görülmüştür. Bu seçeneği işaretleyenlerin oranının yüksek çıkması, anket sorusunun seçeneklerinde olmayan “yengesi, torunu, halası/teyzesi, görümcesi, kaynanası, kayınbabası, amcasının kızı” şeklinde belirtilen akrabalık seçeneklerinin bakıcılar tarafından ifade edilmiş olması nedeniyledir. Burada görüldüğü üzere şu anki bakıcının yokluğu durumunda da bakımı üstlenecek kişinin cinsiyeti çoğunlukla kadın bakıcılar olarak belirmektedir.

Engelliye bakım sunarken bakıcıların diğer kişilere duyduğu ihtiyacın boyutuna göre dağılımları incelendiğinde; %28,5’inin çok fazla, %35,7’sinin az ihtiyaç duyduğu; %35,7’sinin ise başkasının yardımına hiç ihtiyaç duymadığı belirlenmiştir. Bakıcıların çoğu (%64,2’si), az miktarda da olsa bakım verirken başkasının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar.

Tablo 10’daki bulgulara göre, bakıcıların engelliye bakım sunarken başkasının yardımına duyduğu ihtiyacın boyutuna bakıldığında; 18-49 yaş arasındaki bakıcılarda bakım verirken başkasının yardımına hiç ihtiyaç duymama oranlarının en yüksek olduğu, 50-59 yaş arasındaki bakıcılarda ise başkasının yardımına hiç ihtiyacı olmayanlar ile yardıma az ihtiyaç duyanların aynı oranda ilk sırada geldiği (%34,8 ile) görülmektedir.

60 yaş ve üstü bakıcılarda ise az önce ifade edilen tablonun tam tersine döndüğü görülmüştür. Başkasının yardımına çok fazla ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin oranı 70 ve üstü yaş grubundaki bakıcılarda %68,2’ye yükselmektedir. Buna göre yaşça daha genç olan bakıcıların engelliye bakım verirken bir başkasının yardımına daha az ihtiyaç duymasına karşın bakıcının yaşının artmasıyla başkasının yardımına duyulan ihtiyacın da arttığı görülmektedir.

Bakıcıların bakım verdikleri engelli bireye kimin bakmasının daha uygun olduğuna dair düşünceleri; kendilerinin bakması, devlet kurumlarında bakılması, paralı bakıcı tarafından engellinin ikametgâhında bakılması ve diğer bakıcıların bakması şeklinde kategorilere ayrılarak incelenmiştir. “Diğer” seçeneğini işaretleyen bakıcı, engelliye başka bir akrabası tarafından bakım verilmesini daha uygun görmektedir.

Tablo 10: Bakıcıların Yaşlarına Göre Engelliye Bakım Sunarken Başkasının Yardımına Ne Kadar İhtiyaç Duydukları

Bakıcıların Yaşları		Engelliye Bakım Sunarken Başkasının Yardımına Ne Kadar İhtiyaç Duyuyorsunuz?			Toplam	
		Çok fazla	Az	Hiç		
18-29	n	4	8	11	23	
	%	17,4	34,8	47,8	100,0	
30-39	n	12	31	36	79	
	%	15,2	39,2	45,6	100,0	
40-49	n	28	40	44	112	
	%	25,0	35,7	39,3	100,0	
50-59	n	20	23	23	66	
	%	30,3	34,8	34,8	100,0	
60-69	n	20	18	7	45	
	%	44,4	40,0	15,6	100,0	
70+	n	15	4	3	22	
	%	68,2	18,2	13,6	100,0	
Toplam		n	99	124	124	347
		%	28,5	35,7	35,7	100,0
$\chi^2=39,062$ Sd=12 p= 0,001						

Bulgulara göre, bakıcıların bakım verdikleri engelli bireye kimin bakmasının daha uygun olduğuna dair düşüncelerinin dağılımları incelendiğinde, %97,1'inin şu anki bakıcı olarak kendisinin, %1,4'ünün dışarıdan başka bir bakıcının belli saatlerde gelerek para karşılığında bakmasının, %1,2'sinin devlet kurumlarında bakılmasının daha uygun olduğunu düşündüğü belirlenmiştir.

Sonuç olarak, evde bakım ücreti olarak engellisine bakım hizmeti sağlayan bakıcıların büyük çoğunluğu engellisine bakım verme konusunda kendilerinin en uygun kişi olduklarını düşünmektedirler. Bakıcıların çoğu (%57,1) bakım yükü altında ezildiklerini ifade etmiş olsalar da engellilerine kendilerinin bakmasını tercih ediyorlar. Belki de toplumdaki manevi bağlar sağlam olduğundan bakıcılar, engellisine kendisi bakmak eğilimindedirler. Bakım yükü altında ezilenler içinde ise, çok yaşlı olanlar, engellisinin devlet kurumunda bakılmasını tercih ettiklerini ifade ederken; bakım verebilecek fiziksel kuvveti olanlar ise engelliye kendisinin bakım vermesini tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Bakıcıların günübirlik bakım kurumları hakkındaki düşüncelerinin tespiti için; günün belli saatlerinde bakımını üstlendikleri kişiyi, onun bakımını sağlayabilecek bir kuruma bırakmak isteyip istemedikleri sorulmuş ve çoğunun (%61,4) böyle bir hizmeti istediği görülmüştür. Bulgulara göre, bakıcıların %61,4'ünün kısmi süreli kurum bakımını istediği, %35,7'sinin istemediği, %2,9'unun kararsız olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bakıcıların çoğu, gün içerisindeki işlerini halletmek için kısmi süreli engelli bakımı yapacak kuruluşlara ihtiyaç duymakta ve bu hizmeti verebilecek kurumlardan faydalanmak istemektedirler. Alanda yapılan gözlemlerimiz ışığında da, maddi durumu çok alt düzeyde olan bakıcıların, bu hizmetin masraflarını da devle-

tin karşılaşmasını beklemekte olduğunu ifade edebiliriz.

Bakıcıların evde bakım hizmetinden faydalanmak için başvururken bilgi aldıkları kaynaklara göre dağılımları incelendiğinde; %42,6'sının engellisi olan bir tanıdıktan, %25,1'inin bilgisine güvendiği bir tanıdıktan, %15,8'inin diğer kaynaklardan, %8,4'ünün medyadan, %8,1'inin kendi araştırmaları sonucunda bu bilgiyi öğrendiği tespit edilmiştir. Diğer kaynaklar içerisinde belirtilen bilgi kaynakları arasında özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki öğretmenler, hastane kontrollerine gidildiğinde karşılaşılan doktorlar, köy muhtarı gibi cevaplar yer almıştır. Bu noktada devletin evde bakımla ilgili sosyal politikaları hakkında daha fazla sayıda vatandaşı hem medya hem de her tür kurum aracılığıyla bilgilendirmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bakıcıların bakım verdiği engelliyle ilgili evrak işleri olduğunda bu işle ilgilenen kişinin kim olduğuna dair dağılımları incelendiğinde; bakıcıların %48,1'inin kendisinin ilgilendiği, %34,5'inin eşinin ilgilendiği, %17,3'ünün başkasının ilgilendiğini ifade ettiği belirlenmiştir. Dolayısıyla engelliyle ilgili evrak işleri olduğunda bunlarla ilgilenenin çoğunun bakıcılar olduğu, bunu bakıcıların eşlerinin izlediği ve gerekli olduğunda diğer bazı kişilerden de yardım alındığı görülmektedir. Bulgulara göre, engelliyle ilgili evrak işleri olduğunda bu işlerle ilgilenen kişinin, bakıcıların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Evli olan bakıcı kadınların eşlerinin hepsi engellinin evrak işleriyle ilgilenmektedir. Bakıcının kendisi ve eşi dışında bir "başkası"nın evrak işleriyle ilgilendiğini belirtenlerden %96,7'si yine kadın bakıcılarıdır. Erkek bakıcılar genellikle kendisi engellinin evrak işlerini takip etmekteyken kadın bakıcılar bu işlerin takibini eşlerine ya da başkasına bırakabilmekte ya da kendileri de büyük oranda bu konularla ilgilenmeyi seçebilmektedirler. Oysaki erkek bakıcılar, evrak işlerinde alternatif yardımcıları pek değerlendirmemektedirler. Bu rol dağılımında dışarı işlerini takip etmenin erkeğin görevi olduğuna dair toplumsal cinsiyet rollerinin benimsendiği düşünülebilir.

Tablo 12'deki bulgular incelendiğinde, engelliyle ilgili evrak işleri olduğunda bu işlerle ilgilenen kişinin, bakıcıların yaşına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Engelliyle ilgili evrak işleri olduğunda bu işlerle ilgilenen kişi şu anki bakıcı ise çoğunlukla (%33,5 ile) bu bakıcıların yaş aralığı 40-49 yaş aralığı olmaktadır. Bunu 30-39 yaş aralığındaki bakıcılar (%25,1) izlemektedir. Eşinin evrak takibini yaptığını ifade eden bakıcıların çoğu (%35,8'i) yine 40-49 yaş aralığında bulunmaktadır.

60 ve üstü yaş grubundaki bakıcılardan başlamak üzere, engellinin evrak işleriyle ilgilenen kişinin bizzat engellinin bakıcısı olması oranı giderek düşmektedir. Eşi ve kendisi dışında "başka biri"nin engellinin evrak işlerini takip ettiğini bildiren bakıcıların çoğu (%31,7) ise 60-69 yaş aralığındadır.

Tablo 11: Engelliyle İlgili Evrak İşleri Olduğunda Bu İşlerle İlgilenen Kişilere Göre Bakıcıların Cinsiyetleri

Engelliyle İlgili Evrak İşleri Olduğunda Bu İşlerle İlgilenen Kişiler		Bakıcıların Cinsiyetleri		Toplam
		Kadın	Erkek	
Kendim	n	144	23	167
	%	86,2	13,7	100,0
Eşim	n	120	0	120
	%	100,0	0,0	100,0
Başkası	n	58	2	60
	%	96,7	3,3	100,0
Toplam	n	322	25	347
	%	92,8	7,2	100,0
		$\chi^2=21,587$	Sd=2	p= 0,001

Engellinin evrak işleriyle ilgilenen kişinin, bakıcıların eğitim durumlarına göre de anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bulgularımıza göre, okur-yazar olmayan bakıcıların çoğu (%39,7'si) engellinin evrak işleriyle başkasının ilgilendiğini söylemiştir. Bakıcılar içinde ilkökul mezunlarının %51,8'i; ortaokul mezunlarının %65,7'si; lise ve daha üst eğitim kademesinden mezunların %59,3'ü engelliyle ilgili evrak işlerini kendisinin yaptığını beyan etmiştir. Buna göre, okur-yazar olmak ve eğitim düzeyinin yükselmesi, bakıcıların evrak işlerinin kendileri tarafından yapılabilme oranını yükseltmektedir denilebilir.

Araştırma bulgularına göre, bakıcıların engelliye bakım vermektten dolayı canı sıkıldığında çoğunlukla yöneldiği eylemler şu şekilde sıralanabilir: İbadet yaparak rahatlamaya çalışmak ve psikolojisini düzelterek biriyle konuşmak. Bakıcıların çoğunun (%43,5'inin) ibadet yaparak rahatlamaya çalıştığı, %28,5'inin psikolojisini düzelterek biriyle konuştuğu, %16,1'inin psikolojisini düzelterek biriyle konuşmak istemesine rağmen bu kişiyi bulamadığı, %11,8'inin ise başka eylemlere yöneldiği belirlenmiştir.

Engelliye bakım verme sürecinde canı sıkılıp bunalan bakıcıların çoğu ibadet yaparak rahatlamaya çalışmaktadır. Rahatlamak amaçlı konuşacak birilerine başvurma isteği olan bakıcıların oranı %44,6 ile azımsanamayacak boyuttadır.

Anketlerin yüz yüze yapılması anında bakıcılardan alınan bilgilere göre, konunun detayları şu şekilde belirginleşmiştir: Canı sıkılan bakıcıların başka seçeneğini işaretleyenlerin eylemleri; gezmek, kısa süreli yürüyüşlerle hava almak, bahçesi olanların bahçeyle uğraşması, ağlayarak rahatlatma, kendini ev işlerine vererek engelliyle yaşanan sorunu unutmaya çalışma, müzik dinleyerek ve sigara içerek rahatlamaya çalışmak şeklinde sıralanmıştır. Psikolojisini düzeltmek için konuşmayı seçenlerin büyük oranı ise uzakta olan bir yakınıyla telefonda görüşme yaparak rahatlamakta olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 12: Engelliyle İlgili Evrak İşleri Olduğunda Bu İşlerle İlgilenen Kişiye Göre Bakıcıların Yaşları

Engelliyle İlgili Evrak İşleri Olduğunda Bu İşlerle İlgilenen Kişi		Bakıcıların Yaşları							Toplam
		18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+	
Kendim	n	11	42	56	34	15	6	3	167
	%	6,6	25,1	33,5	20,3	9,0	3,6	1,8	100,0
Eşim	n	7	32	43	24	11	2	1	120
	%	5,8	26,7	35,8	20,0	9,2	1,7	0,8	100,0
Başkası	n	5	5	13	8	19	6	4	60
	%	8,3	8,3	21,7	13,3	31,7	10,0	6,7	100,0
Toplam	n	23	79	112	66	45	14	8	347
	%	6,6	22,8	32,3	19,0	13,0	4,0	2,3	100,0
		$\chi^2=43,616$		Sd=12		p= 0,001			

SONUÇ

Gelişmiş ülkelerde evde bakım hizmeti, uzun dönemli sürdürülen sağlık ve bakım hizmetleri içerisinde kurum bakımına alternatif olarak yürütülmektedir. Böylece devlet kurumu üzerindeki bakım maliyetinin yükü, evde bakım sunan bakıcılara daha az maliyetle devredilmiş olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal alanda kendisine yer bulan evde bakım hizmeti, sosyopsikolojik ve fiziksel anlamda ihtiyaç duyan dezavantajlı bireylere hem koruyucu hem de tedavi edici hizmetlerin devamlılık içerisinde kendi yaşam alanlarında sunulduğu önemli bir sosyal hizmet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dezavantajlılığı doğuran cinsiyet, yaş, alt sosyo-ekonomik toplumsal tabakada olmak, eğitim düzeyi düşük olmak, sosyal kaynaklardan yeterince faydalanamamak, sosyalliğin kısıtlanması vb. bakımlardan engelli bakıcılarının dezavantajlı konumda oldukları ifade edilebilir. Ayrıca bakım hizmetlerinin bakıcıların zaman ve enerjilerinin büyük kısmını alması nedeniyle bakıcılar daha iyi gelir sağlayan bir işte çalışmamakta, kişisel gelişimlerine ve engelli dışında çevrelerindeki diğer bireylere yeterli zaman ayıramamakta; dinlenme, tatil yapma ve eğlenme gibi insani gereksinimlerini yeterince karşılayamamaktadırlar. Tüm bu durumlar engelli bakıcılığının dezavantajlı bir iş olduğunun göstergeleridir. Dolayısıyla bu dezavantajlı gruba yönelik uygulamaya konulacak sosyal politikalar, dezavantajlı oluşun yükünü hafifletme noktasında hayati öneme sahiptir. Bu noktada engelli bakımı sağlayan aile üyesi bakıcıların devlet tarafından maddi yönden bakım ücreti ile desteklenmesi, "evde bakım hizmeti" adı altında yürütülen bir sosyal politika olması yönüyle önem taşımaktadır. Bununla birlikte evde bakım hizmeti alan bireylerin devlet tarafından daha çok maddi açıdan desteklendikleri, sosyal ve ruhsal yönden desteklenmelerinin ise daha çok içerisinde buldukları sosyal ilişkiler içerisinde şekillenen sosyal sermaye grupları (aile, akraba, arkadaş, komşular vb.) tarafından karşılandığı söylenilebilir.

Gelinen süreçte evde bakım hizmetinin engelli-engelli ailesi ve toplum ilişkilerinin daha

sağlıklı sürdürülebilmesine önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Erdoğan, 2013). Bazı devlet kurumlarında psikolojik desteğin de yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmekte fakat istenilen düzeye ulaşmamış bulunmaktadır. Sosyal destek konusunda ise en fazla sorumluluk, engelli bireyin bakıcısından başlayarak en yakınından en uzakta bulunan toplumsal çevreye doğru genişlemekte ve bu sorumluluk tüm birimler tarafından paylaşılmaktadır.

Araştırma bulgularımıza göre engelli bakıcısı olmak, bakıcıların sosyalliklerinin daha az olmasına neden olmaktadır. Hanelerinde engelli dışındaki diğer bireylere her zaman yeterli vakit ayırabilenlerin oranı sadece %32'dir. Ayrıca bakıcıların sadece % 8,6 gibi çok az bir kısmı komşularıyla sık sık görüştüğünü ifade etmiştir. Engelli bakıcılarının çoğunlukla engellisiyle ilgilenip ev işleri yaparak günlerini geçirdiği anlaşılmaktadır.

Bakıcıların çoğunun kadın olması gerçeği değişmemekle birlikte erkek bakıcıların çoğunun mecbur durumda kaldıklarında kadın engellilere bakım verdiği ortaya çıkmaktadır. Şu anki bakıcının yokluğu durumunda da bakımı üstlenecek kişinin cinsiyeti çoğunlukla kadın bakıcılar olarak belirmektedir.

Engelli bakıcısı olarak tanınmaktan bakıcıların çoğu (%79,5'i) hiçbir zaman rahatsız olmadığını, çevreleri tarafından hiç dışlanmadıklarını (%73,8'i) ifade etmişlerdir. Bununla birlikte sosyal ilişkiler konusunda bakıcıların büyük çoğunluğu, bir engelliye bakım veriyor olmasaydı sırasıyla daha fazla kendisine (%83,6) ve diğer aile üyelerine (%82,7) zaman ayıracağını; daha fazla komşu ziyareti yapacağını (%66,6) ve seyahate çıkacağını (%63,6) ifade etmiştir. Bakıcıların sosyal ilişkilerindeki çözülme belirtilerinin (engelli dışındaki aile üyelerine ya da komşulara yeterli vakit ayıramama vb.), sosyal yaşamın kalitesini olumsuz yönde etkilediği ifade edilebilir. Dolayısıyla bakıcılara sosyal destek verilerek, bakıcıların iyilik durumlarının yükseltilmesi gerekmektedir.

Sosyal destek aldığını belirten bakıcılar ise sırasıyla aile üyelerinden (%63,6'sı), akrabalarından (%19,3'ü), komşularından (%12,4'ü), engellinin arkadaşlarından (%2,6'sı), belediyeden (%1,2'si) ve diğer yerlerden (%1,0'i) destek gördüklerini ifade etmişlerdir. Engelli bakıcılarının sosyal sermayesine kaynak oluşturan en büyük sosyal destek mekanizmasının yakın aile çevresi olduğu buna karşın çoğunun belediye gibi kurumlardan destek almadıkları tespit edilmiştir.

Bakıcıların çoğu (%64,2'si), az miktarda da olsa bakım verirken başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Başkasının yardımına çok fazla ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin oranı 70 ve üstü yaş grubundaki bakıcılarda %68,2'ye yükselmektedir. Buna göre yaşça daha genç olan bakıcıların engelliye bakım verirken bir başkasının yardımına daha az ihtiyaç duymasına karşın bakıcının yaşının artmasıyla başkasının yardımına duyulan ihtiyacın da arttığı görülmektedir.

Engelli bakıcılarının bir kısmı engellinin dışarıyla ilgili evrak işlerinde başkalarından sosyal destek aldıklarını ifade etmiştir. 60 ve üstü yaş grubundaki bakıcılardan başlamak üzere, engellinin evrak işleriyle ilgilenen kişinin bizzat engellinin bakıcısı olması oranının giderek düşmekte olduğu görülmüştür. Eşi ve kendisi dışında "başka biri" nin engellinin evrak işlerini takip ettiğini bildiren bakıcıların çoğu (%31,7) ise 60-69 yaş aralığındadır.

Dışarıdaki evrak işlerini yürütme konusunda bakıcıların yaşı kadar eğitim durumlarının

da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim okur-yazar olmayan bakıcıların çoğu (%39,7'si) engelinin evrak işleriyle başkasının ilgilendiğini söylemiştir. Okur-yazar olmak ve eğitim düzeyinin yükselmesi, bakıcıların evrak işlerinin kendileri tarafından yapılabilme oranını yükseltmektedir denilebilir.

Engelli bireyle uğraşmaktan dolayı sıkılıp rahatlamak amaçlı konuşacak birilerine başvurma isteği olan bakıcıların oranı %44,6 ile azımsanamayacak boyuttadır. Buna ek olarak bakıcıların çoğunun (%75,8'inin), sosyal-psikolojik ihtiyaçlarına yönelik kendilerine danışmanlık ve yönlendirme yapılmasına ihtiyaç duyduklarını belirttikleri görülmüştür.

Bakıcıların danışmanlık ve yönlendirme içerikli sosyal destek ihtiyaçlarının fazla olmasına rağmen, bakım verdikleri engelli bireye kimin bakmasının daha uygun olduğuna dair düşüncelerinin dağılımları incelendiğinde; %97,1'inin şu anki bakıcı olarak kendisinin, %1,4'ünün dışarıdan başka bir bakıcının belli saatlerde gelerek para karşılığında bakmasının, %1,2'sinin devlet kurumlarında bakılmasının daha uygun olduğunu düşündüğü belirlenmiştir. Dolayısıyla bakıcıların büyük çoğunluğu engellisine bakım verme konusunda kendilerinin en uygun kişi olduklarını düşünmektedirler. Bununla birlikte bakıcılara sosyal destek noktasında, gününbirlik bakım kurumlarından bakıcıların faydalanma istekleri de dikkat çekmektedir. Bakıcıların çoğu (%61,4'ü), gün içerisindeki işlerini halletmek için engellilerini bıraktıklarında kısmi süreli engelli bakımı yapacak kuruluşlara ihtiyaç duymakta ve bu hizmeti verebilecek kurumlardan faydalanmak istemektedirler.

Araştırmanın bulguları ışığında, engellisine sosyal ve psikolojik destek veren bakıcıların sosyal destek ihtiyaçları göz önünde bulundurularak sosyal politika yapıcılara şu önerilerde bulunulabilir:

- 1- Devletin çeşitli kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, engelli derneklerinin ve medyanın devletin evde bakım ile ilgili sosyal politikaları hakkında daha fazla sayıda vatandaşa bilgi aktarması sağlanabilir.
- 2- Engelliler ve bakıcıları ile ilgili derneklerin faaliyetleri, kendilerini tanıtımları devlet organları tarafından daha fazla desteklenebilir. Böylece derneklerin daha fazla engelli ve bakıcısına ulaşması sağlanabilir.
- 3- Engelli bakıcılarının daha fazla sosyal desteğe ulaşabilmeleri için illerde gününbirlik kısmi süreli bakım kurumları açılabilir. Böylece gün içinde engellisini birkaç saatliğine bu kurumlara bırakabilen bakıcılar diğer işlerini yürütebilme ihtiyacını karşılamış olurlar.
- 4- 60 yaş üstü engellisi olan bakıcıların ihtiyaç duymaları halinde evrak işleriyle ilgilenilmesi için her kurumda ilgili sosyal destek birimleri oluşturulabilir. Özellikle bakıcısı okur-yazar olmayan engelliler için bu hizmetin öncelikli olarak verilmesi düşünülebilir.
- 5- Sosyal ve psikolojik destek ihtiyacı olan engelli ve bakıcılarına yönelik, her günün gündüz saatlerinde açık olan bir hat, uzmanlara doğrudan telefonla ulaşılmasını ve bakıcıların rahatlamak amaçlı konuşmalarını sağlayarak danışma ve yönlendirme için kullanılabilir. Ayrıca bakıcıların yüz yüze konuşup yaşantılarının herhangi bir

alanına dair sıkıntılarını paylaşabilecekleri uzman sayısının evde bakım ile ilgili birimlerde artırılması sağlanabilir.

- 6- Bakıcıların birçok açıdan dezavantajlı bir kesim olduğu düşünülürse toplumdan izole yaşayan bakıcıların toplumla bütünleşmesini sağlayacak projelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Engelli ailelerine yönelik eğitim programlarının uygulanması da, sosyal hizmet kapsamında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Türkiye’de engelli ailelerine yönelik aile eğitimi programlarının yaygınlaştırılması sağlanabilir. Engelli ailelerinin ve bakıcılarının bilgilendirilerek onlara rehberlik edilmesinin evde bakım hizmeti kapsamında bulunduğu dikkate alınırsa bu konudaki bilgi ihtiyacının karşılanmasının önemli olduğunun altını bir kez daha çizmekte fayda olduğu anlaşılabilecektir. Nitekim bakıcının bilgi eksikliği durumunda engelliye gerekli olan girişimler yapılamayabileceği gibi aynı zamanda ona zararlı yanlış uygulamaların yapılmasına da yol açılabilir. Buna benzer sıkıntıların çözümü adına evde bakım hizmetinin bilgilendiricilik boyutunun işlevsel olması önem taşımaktadır.
- 7- Engelli bakıcılarından “Eğer bir engelli bireye bakım veriyordum olsaydım seyahate çıkardım” diyenlerin oranı (%63,6’sı) bakıcıların deneyimledikleri gerçekliği, işlerindeki bir özlemi ve bir ihtiyacı ifade etmektedir. Dolayısıyla engelli bakıcılara turizm desteği sağlanabilirse bu konudaki ihtiyaçlarının giderilmesi mümkün olabilecektir.
- 8- Birçok sorunla yaşamak durumunda kalan evde bakım hizmeti sunan engelli bakıcılarının belirli aralıklarla tükenmişlik durumları ölçülerek bu sonuçlara göre kendilerine destek verilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, M.; Yavuz, K. F.; Lapsekili, N. ve Türkçapar, M. H. (2012). Evaluation of Burden in a Group of Patients with Chronic Psychiatric Disorders and Their Caregivers, *Düşünen Adam*, C. 25, S. 4: 330-337.
- Aktaş, E. (2010). Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimine Işık Tutucu Araştırmaların Sistemik İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altuntaş, B. ve Topcuoğlu, A.R. (2014). “Engelli Hakları, Bakım Güvencesi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti”. VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu-Bildiriler, Petrol-İş Yayını: 119. İstanbul: 307- 322.
- Alyüz, A.S.B. (2018). Sosyal Sermaye, Sosyal Ağlar ve Sosyal Destek İlişkisi-Sultanbeyli ve Kadıköy’de Sosyal Hizmet Merkezlerine Başvuranlara İlişkin Karşılaştırmalı Durum Çalışması. Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova.
- Alyüz, A.S.B. (2019). Sosyal Çalışmada Sosyal Ağların Gücünü Keşfetmek: Sosyal Sermaye ve Sosyal Destek. *Turkish Studies*, Volume 14, Issue 3: 953-975.
- Anık, M. (2011). Sosyal Sermaye Kavramı Işığında Ziya Gökalp’in Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 12(2):89-103.

- Atagün, M. İ.; Balaban, Ö. D.; Atagün, Z.; Elagöz, M. ve Özpolat, A. Y. (2011). Kronik Hastalıklarda Bakım Veren Yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. 3, S. 3: 513-552.
- Aydemir, M.A. ve Tecim, E. (2012). Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (28): 43-59.
- Bozok, N. (2011). *Ben Değerliyim-Nar Taneleri: Güçlü Genç Kadımlar Mutlu Yarınlar Projesi Güçlenme Hikâyeleri Biriktiriyor-Sosyolojik Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16 (3):211-228.
- Cingil, D. (2013). Bağımlı Yaşlısına Bakım Veren Aile Üyelerine Sunuş Yoluyla Verilen Eğitimin Bakım Verme Yeterliliği ve Yaşlı Bakımı Bilgi Düzeyine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Coşkun, H. Y.(2010). Özürlü Birey ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik ve Ampirik Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, B.(2013). Evde Bakım Hizmeti Alan Özürlü Bireye Sahip Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının İncelenerek, Umutsuzluk ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- EYHGM (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü).(2019). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara.
- Göçoğlu, V.(2015). Dezavantajlı Gruplar Üzerine Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski Hükümlülerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 36: 846-863.
- Gök, M. (2016). Sosyal Sermayenin Önemli Bir Kaynağı Olarak Aile: Yapısal Sınırlamalar ve Tartışmalar. *International Journal of Human Sciences*, 13(1): 881-899.
- Günler, O. E. (2014). Sosyal Sermaye, Sağlık ve Hastalık. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26): 107-113.
- Jourdain, S. and Naulin, A. (2011). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. (Çev.: Öykü Elitez), İstanbul: İletişim Yay.
- Karadağ, G.(2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, C. 8, S. 4:315-322.
- Kayı, İ. ve Özgülner, N. (2015). Sağlıkın Sosyal Belirleyicileri İçinde Ara Halka: Sosyal Sermaye. *Toplum ve Hekim*, C.30,S:1: 29-41.
- Korkut, Y. ve Berk, Ö.S.(2009). Alzheimer Hastalarına ve Sağlıklı Yaşlılara Bakım Veren Kadın Yakınlarda Bakım Verme Tarzı, Problem Çözme Stratejileri, Öfke Tarzları ve Sağlık Durumunun İncelenmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, C. 12:1-12.

- Lin, N. (2010). Sosyal Sermaye Network Kuramının İnşası. *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri*. Mehmet Murat Şahin, Ahmet Zeki Ünal (Der.), Sakarya: Değişim Yay.
- Olgun, B. Ç. (2012). Özürlülük Olgusu. (İç.) *Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi İSÖM Modeli*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı Özürlüler Müdürlüğü (s. 499-508). İstanbul.
- Özsoy, S.A.; Özkahraman, Ş. ve Çallı, F.(2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 3, S. 9: 69-78.
- Özşenol, F.; Işıksan, V.; Ünay, B.; Aydın, H.İ.; Akın, R. ve Gökçay, E.(2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi*, C. 45, S. 2: 156-164.
- Öztaş, N. (2007). Sosyal Sermayenin Ağbağ Kuram(lar)ı: Dayanışmacı ve Aracı Soysal Sermaye. *Amme İdare Dergisi*, 40(3): 79-98.
- Putnam, R. (2010). Tek Başına Bowling: Amerika'nın Azalan Sosyal Sermayesi. *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri*. Mehmet Murat Şahin, Ahmet Zeki Ünal (Der.), Sakarya: Değişim Yay.
- Şahin, T.(2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şan, M.K. ve Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arka Planı. *Akademik İncelemeler Dergisi* C:6, S:1, 88-110.
- Tunç, M. (2011). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler: Yenimahalle İlçesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmazöz, Ü. (2010). Kentsel Dönüşüm Sonrası Komşuluk ilişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.

İnternet Kaynakları

- URL-1: DDK (Devlet Denetleme Kurumu). (2009). Denetleme Raporu. <http://cankaya.gov.tr/ddk/ddk30.pdf> , (Erişim Tarihi: 25.11.2014).
- URL-2: WHO, (Dünya Sağlık Örgütü) (2011). World Report On Disability. http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf?ua=1, (Erişim Tarihi: 22.06. 2014).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИСЧН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 173-203

Geliş/Submitted/ Отправлено: 21.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 04.09.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45888

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Çiğdem ARAZ

cigdm.araz@gmail.com

ORCID 0000-0002-5910-8118

Prof. Dr. Okan YAŞAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye

okany@comu.edu.tr

ORCID 0000-0001-8881-4639

**İNEGÖL İLÇESİNDE MOBİLYA SANAYİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ,
DAĞILIŞI VE YAŞANAN SORUNLARA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME¹
STRUCTURAL FEATURES OF THE FURNITURE INDUSTRY IN INEGOL
DISTRICT, AN EVALUATION ON ITS DISTRIBUTION AND PROBLEMS**

Öz

Araştırma, Marmara Bölgesi illerinden Bursa iline bağlı İnegöl ilçesi dâhilinde yapılmıştır. İnegöl ilçesi hammadde, pazar, iş gücü ve ulaşım imkânları ile mobilya sanayi için yüksek bir potansiyele sahiptir. Çalışmada İnegöl ilçesinde mobilya sanayinin tarihsel gelişimi, mevcut durumu, dağılışı ve yapısal özellikleri ele alın-

¹No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Çiğdem ARAZ

Bu makale; 31 Ocak 2020 tarihinde kabul edilen “İnegöl İlçesinde Mobilya Sanayi ve Kümelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Cite as/Atıf: Araz, Ç. ve Yaşar, O. (2020). İnegöl İlçesinde Mobilya Sanayinin Yapısal Özellikleri, Dağılışı ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Değerlendirme, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 173-203. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45888>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

muştur. İnegöl ilçesinde geçmişten günümüze yürütülen orman ürünleri sanayi faaliyetleri mobilya sanayinin temellerini oluşturmuştur. Yöre, ülkemizin en önemli mobilya sanayi lokasyonlarından biri olup ilçede yer alan sanayi işletmelerinin %88.5'i mobilya sanayi alanında faaliyet göstermektedir. Mobilya sanayi, 2018 yılı verilerine göre ilçe ihracatının %42'sini, ülkemiz mobilya ihracatının ise %17'sini tek başına gerçekleştirmektedir. Yörenin hammadde kaynaklarına ve pazar alanlarına yakınlığı ve önemli ulaşım yolları üzerinde yer alması mobilya sanayinin gelişimi üzerinde etkili olan en önemli faktörlerdir. Araştırma kapsamında çalışmanın evrenini temsil edecek güçte 50 adet mobilya sanayi işletmesinde 2018 Ekim ve 2019 Kasım aylarında anket uygulanmıştır. Uygulanan anketler SPSS 17.0 programında betimsel istatistik tekniğiyle analiz edilmiş ve analiz sonuçları çerçevesinde gerekli yorumlamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Coğrafyası, İnegöl İlçesi, Mobilya Sanayi, Yapısal Özellikler

Abstract

The research was carried out within the Inegöl district of Bursa, one of the provinces in the Marmara Region. Inegöl district has a high potential for the furniture industry with its raw material, market, labor, and transportation facilities. In this study, the historical development, current situation, distribution, and structural features of the furniture industry in Inegöl district are discussed. The industrial activities for forest products carried out in Inegöl District from past to present have formed the foundations of the furniture industry. The region is one of the most important furniture industry locations in our country and 88.5% of the industrial enterprises in the district operate in the field of furniture industry. According to the data of the year 2018, the furniture industry alone carries out 42% of the district exports and 17% of our country's furniture exports. The region's closeness to raw material resources and market areas and its location on important transportation routes are the most important factors affecting the development of the furniture industry. Within the scope of the research, a questionnaire was conducted in 50 furniture industry enterprises with the power to represent the universe of the study in October 2018 and November 2019. The questionnaires conducted were analyzed using descriptive statistics technique in SPSS 17.0 program and necessary interpretations were made within the framework of analysis results.

Keywords: Industrial Geography, Furniture Industry, Inegöl District, Structural Features

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren oturma, yatma, yemek yeme gibi ihtiyaçları için eşyaya ihtiyaç duymuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte konutlar ortaya çıkmış ve konutların içinde de kullanılmak üzere eşyalara duyulan ihtiyaç çeşitlenerek artmıştır. Günümüzde

mobilya adını verilen bu eşyalar ihtiyaçtan dolayı ortaya çıksa da zamanla konfor aracı haline gelmiştir. Böylelikle geçmişten günümüze kadar değişim göstererek varlığını sürdürmüştür. Çeşitli hammadde, üretim yöntemi ve tasarımlar kullanılarak üretilen mobilyalar günümüze kadar sürekli değişim ve gelişim göstermiştir. Başta konutlar olmak üzere bürolarda, hastanelerde, okullarda ve toplumsal yaşamın her alanında mobilyalara rastlamak mümkündür. Bu nedenle mobilyalar, geçmişten günümüze yaşamımızın etnografik kanıtlarıdır.

Mobilya, insanların çalışma, oturma, dinlenme, yemek yeme gibi sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını emniyetli ve konforlu bir biçimde karşılayabilmesi için çeşitli materyallerden oluşturulmuş fonksiyonel ve estetik görünüme sahip eşyaların tamamına verilen ortak isimdir (Sakarya ve Doğan, 2014:4). Mobilya, günlük yaşamın tüm alanlarında yer edinen, bireyin ve toplumun rahatını sağlayan, yaşama yönelik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlara hizmette bulunan, insan yaşam kalitesini doğrudan etkileyen, herkesin kullandığı ve gereksinim duyduğu ve insan yaşamında etkili ürün olarak tanımlanmaktadır (TOBB, 2018:2). Birçok mobilya tanımı olmakla birlikte mekânların içerisinde insanların hem ihtiyaçlarını karşılayan kullanışlı hem de mekânlara estetik bir görünüm sağlayan eşyalar olarak tanımlanmaktadır.

Mobilya imalat sanayi; konutlar ve bunun dışındaki binalar için kullanılan her çeşit mobilyayı ana ve yan sanayi kollarıyla birlikte imal eden bir sanayi olarak tanımlanmaktadır (İSO, 2015:1). Mobilya sanayi; bütün mobilya, oturma takımları, mutfak, ofis mobilyaları vb. üreticileriyle, bu üreticilere makine, diğer yatırım malzemelerini, hammadde sağlayan sanayi kuruluşlarını, yan sanayicileri ve fason üretim yapanları kapsayan bir bütünün adıdır (İnal ve Toksarı, 2006: 111).

İmalat sanayi sınıflandırması içinde mobilya sanayi; tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması ISIC-Rev.2'ye göre 3320 Ağaç Mobilya Döşeme Sanayi; ISIC-Rev.3'e göre ise 3610 Mobilya İmalatı; Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması NACE Rev. 1.1'e göre 36.1 Mobilya İmalatı, NACE Rev.2'ye göre 31.0 Mobilya İmalatı adı altında toplanmıştır (URL-1). NACE Rev. 2'ye göre mobilya imalatı, üretilen ürün gruplarına göre büro ve mağaza mobilyaları imalatı (31.01), mutfak mobilyaları imalatı (31.02), yatak imalatı (31.03) ve diğer mobilyaların imalatı (31.09) olmak üzere dört alt sektör şeklinde sınıflandırılmıştır. Araştırmada bu imalat faaliyetinin "Mobilya Sanayi" adı altında ele alınması; *a.* büro ve mağaza mobilyaları imalatı, *b.* mutfak mobilyaları imalatı, *c.* yatak imalatı ve *d.* diğer mobilyaların imalatı (koltuk, kanepeler, sandalye, yatak ve oturma odası takımları üretimi) alt sektörleri çerçevesinde değerlendirilmesi, uygun görülmüştür.

Mobilya sanayi ise orman ürünleri sanayinin bir alt grubu olan ve mobilya üreten işletmelerin oluşturduğu işletmeler grubu olarak tanımlanabilmektedir (Aksu, 2001:96). Mobilya üretiminin dünyada bir endüstri haline gelmesi 18. Yüzyıl sonlarında gerçekleşen Sanayi Devrimiyle birlikte mümkün olmuştur. Sanayi Devrimiyle birlikte mobilya üretimi ilk defa seri üretime geçmiştir. Seri üretimle birlikte ürünler ucuzlamış ve pazar amaçlı üretime başlanmıştır. Aynı zamanda toplumsal yapının da değişimiyle birlikte mobilyaların bir statü göstergesi haline gelmesi (Aykurt, 2014: 6-7), mobilya tüketimine olan talebi arttırmıştır. Buna paralel olarak mobilya üretimi de ivme kazanmaya başlamıştır.

19. yüzyılda endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan toplu üretim yöntemleri ve makine-

leşme mobilyaların kalitesinde, biçiminde büyük farklılıklar meydana getirmiştir. Mobilya üretiminde yeni malzemeler ve yapım teknikleri kullanılmıştır. Gösterişli mobilyalar yerini rahat ve kullanışlı mobilyalara bırakmıştır. 20. yüzyılda endüstrileşme süreci yaygınlaşmaya başlamış ve refah toplumu ortaya çıkmıştır. Böylelikle mobilyalar toplumun her kesimine hitap etmeye başlamıştır. Bu dönemde el sanatlarıyla üretilen mobilyalar tamamen ortadan kalkmamıştır. Endüstri standart mobilyalar üretirken, el sanatları ile özgün mobilyalar üretilmiştir. 1990'lı yıllarda olabildiğince az parçadan oluşan, insana ve çevreye uyum sağlayabilecek mobilyalar üretilmiştir (Boyla, 2012:81-100). Günümüzde dayanıklı, hafif, taşınabilir ve kolay monte edilebilen mobilyalar üretilmektedir (Terece, 2017:48). Teknolojinin gelişmesiyle mobilya ihtiyacı hızlı bir şekilde artış göstermiştir. İhtiyacı karşılamaya yönelik olarak mobilya üretimi de yeni bir anlayış, moda ve standartlar geliştirmiştir.

Dünya mobilya üretimi son yıllarda büyük bir artış göstermiştir. 2004 yılında 220 milyar dolar olan mobilya üretimi 2013 yılında yaklaşık olarak 437 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Dünya genelinde 2017 yılında 178 milyar dolar değerinde mobilya ihracatı yapılmıştır. Dünya mobilya ihracatında ilk beş içerisinde yer alan ülkeler sırasıyla Çin, Almanya, İtalya, Polonya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Dünya genelinde 2017 yılında 178 milyar dolar değerinde mobilya ithalatı yapılmıştır. Dünya mobilya ithalatında ilk beş içerisinde yer alan ülkeler sırasıyla ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Kanada'dır (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019:45-47). Mobilya ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında sektörün dikkate değer dış ticaret hacmine sahip olduğu görülmektedir. Mobilya üretimini belirleyen en önemli unsurlardan biri de, dünya çapındaki mobilya talebi ve mobilya tüketiminin aşamalı bir artış göstermesidir. Bu tüketim artışı üretim, ihracat ve ithalat rakamlarının belirleyicisidir.

Ülkemizde ise mobilya sanayinin temelleri 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde küçük atölyelerde başlayan mobilya üretimi zamanla desteklenmiş ve fabrikalaşma süreci hızlanmıştır. Yurt dışındaki fuarlara katılım sağlanarak hem mobilya üretimimizin tanıtımı sağlanmış, hem de yurt dışındaki gelişmelerden faydalanılmıştır. Cumhuriyet döneminde Osmanlı'dan kalan atölyelerin sayısı arttırılmış ve geliştirilmiştir. Mobilya eğitimi için yurtdışına öğrenciler gönderilmiş, bunun yanında ülke içinde de marangozluk kursları verilmiştir. Bu eğitimler sonucunda ülke genelinde mobilya atölyelerinin sayısında bir artış yaşanmıştır (Demiraslan, 2017:189-191). Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun (1927) sağladığı imkanlarla birlikte birçok mobilya sanayi işletmesi kurulmuştur.

1950'li yıllar sonlarına kadar mobilya sanayinde geleneksel yöntemlerle üretim yapılırken, 1957 yılından itibaren fabrikasyon üretime geçilmiştir (Demiraslan, 2017:383). 1970'li yıllarda mobilya sanayinde orta ve büyük ölçekli işletmelerin sayısı artış göstermeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda üretimde yüksek üretim kapasitesine ve teknolojiye sahip makineler kullanılmaya başlanmıştır (Demirci, 2004:370; Toksarı, 2004:15). Nüfus artışı, hızlı kentleşme ve satın alma gücünün artışıyla birlikte mobilya talebi de sürekli olarak artmıştır. Pazardaki genişlemeye bağlı olarak mobilya işletmelerinin sayısı da artış göstermiştir.

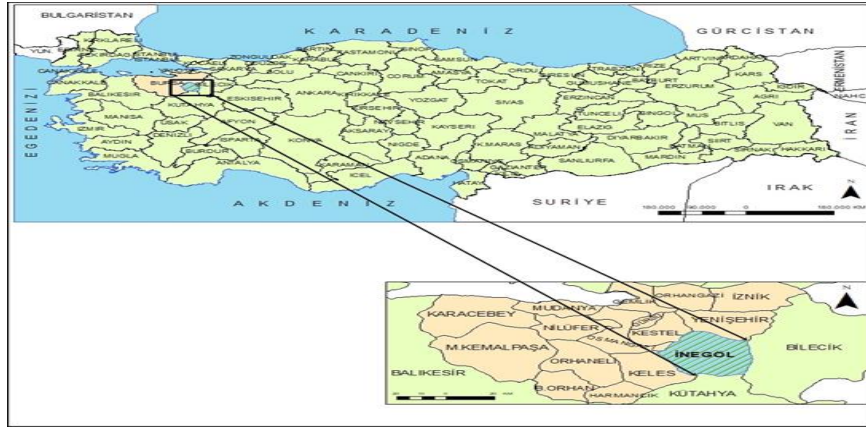
Köklü bir geçmişe sahip olan mobilya sanayi günümüzde de gelişimini sürdürmektedir. Mobilya sanayi mobilya üretiminde birçok farklı hammadde kullanılmakta olup, orman ürünlerinin ana malzemesi olan kereste ve kompozit malzeme; yonga levha, lif levha, kaplama,

kontrplak gibi yarı mamul ürünlere de bağımlıdır. Bu sebeple mobilya sanayinin gelişmesi için, ormanlardan elde edilen hammaddeler önem arz etmektedir. Tüm imalat sektörlerinde olduğu gibi mobilya sanayinde de hammaddelerin temin kolaylığı, iç kaynakları ve fiyatları oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla ülkelerin orman alanlarının zenginliği, ülkelere mobilya imalat sanayi için büyük bir avantaj sağlamaktadır (Aksaray, 2006:24). Ülkemiz ise 22 milyon hektarlık orman alanına sahiptir ve ülkemiz yüzölçümünün %28,6'sını kaplamaktadır (URL-2). Ülkemizin geçmişte zengin orman alanlarına sahip olması kerestecilik sektörünü geliştirmiş ve buna bağlı olarak mobilya sanayinin temelleri atılmıştır.

Türkiye imalat sanayi alt sektörleri içinde mobilya sanayi %3'lük üretim değeri payı ile ülkemizde yer alan önemli imalat sanayi kollarından birisidir (Kalkınma Bakanlığı, 2015:1). 2018 yılı verilerine göre ülkemizde mobilya sanayinde 38.477 işletmede 210.068 sigortalı çalışan vardır. İhracat verilerine bakıldığında 2018 yılında 2,6 milyar dolar değerinde ihracat yapılmıştır. En fazla ihracat yapılan ülke Irak'tır. İthalat verilerine bakıldığında ise 2018 yılında 592 milyon dolar değerinde ithalat yapıldığı görülmektedir (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019, 56-58). Mobilya sanayi ülkemizde en fazla istihdam sağlayan sektörlerden biridir. İhracat değerleri son on yıl içerisinde sürekli bir artış göstermektedir. Fakat sektörün ülkemizin toplam ihracatı içerisindeki payı düşüktür. Ayrıca mobilya sanayi ihracatı, ithalatından fazla olan katma değeri yüksek ender sektörlerden biridir.

Mobilya sanayinin istihdam sayısının illere göre dağılımına bakıldığında İstanbul, Bursa, Kayseri, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya, Düzce, Sakarya ve Mersin ili sırasıyla istihdamın en fazla olduğu ilk on il içerisinde yer almaktadır (TOBB, 2018:12). Sektör işletmelerinin illere göre dağılımına bakıldığında genel olarak hammaddeye uzak olan yörelerde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. İnegöl ilçesi hariç diğer yöreler mobilya hammadde olan ormanlara göreceli olarak uzak alanlardır. Hammadde yurtiçinden veya yurtdışından temin edilerek karşılanmaktadır.

Çalışma alanı olan İnegöl ilçesi (Bursa ili) (Şekil 1) Cumhuriyet Dönemiyle birlikte coğrafi konumunun sağladığı avantajın etkisiyle ekonomisi önemli gelişmeler göstermiştir. İlçe ve çevresinin ormanlarla kaplı olması nedeniyle ilçede 1980'li yıllara kadar imalat sanayi daha çok orman ürünleri alanında gelişmiş, ağaç ve kereste işletmeciliği faaliyetleri ön planda olmuştur. Mobilya imalatı ise ilk defa 1943 yılı itibarıyla başlamıştır (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019: 45-47). Çalışma alanında mobilya imalatının gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri ağaç iş kolunun geçmişinin çok eskiye dayanmasıdır. 18. ve 19. yüzyıllarda hem ulaşım hem de işleme kolaylığı nedeniyle Bursa şehri ve etrafındaki kasabaların kereste ihtiyacı İnegöl yöresi ormanlarından karşılanmıştır. Ayrıca yine aynı dönemde ağaç işlerinde çalışan nüfus tecrübesini artırarak mobilya sanayinin kuruluşunda ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kahraman, 2018: 70-71). Günümüzde de ilçe 67.729,6 hektarlık orman alanı ile ülke ortalamasının üzerinde bir orman varlığı oranına sahiptir (URL-3). Çalışma alanında orman alanlarının genişliği ve geçmişten gelen kerestecilik faaliyetleri mobilya sanayi için büyük bir potansiyel oluşturmuştur. Günümüzde ise mobilya sanayinin kapsamının genişlemesiyle birlikte ilçe dışından da hammadde temin edilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Alanı Lokasyon Haritası

Çalışma alanında 1977 yılında İnegöl Organize Sanayi Bölgesi (OSB) kurulmuştur. OSB'ler sanayi sektörü için her türlü altyapı hizmeti sağlamak ve sanayicilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. 2006 yılında ise İnegöl Mobilya Ağaç İşleri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulması kararı alınmıştır. İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ülkemizde kurulan ilk ihtisas organize sanayi bölgesi özelliğini taşımaktadır. Günümüzde ilçede bulunan sanayi işletmelerinin %88,5'i mobilya sanayi alanında faaliyet göstermektedir. İnegöl ilçesi mobilya sanayi işletmelerinin sayısı bakımından İstanbul ve Ankara illerinin ardından üçüncü sırada yer almaktadır. İlçede istihdamın %47'si sanayi sektöründe çalışmakta olup işletme sayısındaki artışa paralel olarak büyük bir bölümü mobilya sanayinde istihdam edilmektedir. Mobilya sanayi istihdam düzeyi sıralamasına göre ise İnegöl ilçesi (Bursa ili), İstanbul'dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019:16-18).

İnegöl ilçesinde orman ürünleri hammaddesinin varlığı, nitelikli iş gücü, önemli ulaşım yolları üzerinde yer alması, İstanbul, Kocaeli, Bursa, Ankara ve İzmir gibi pazarlara coğrafi yakınlığı gibi bileşenlerin bir araya gelmesi mobilya sanayinin kuruluş ve gelişimi açısından önemli dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mobilya sanayi ilçe ekonomisini belirleyen önemli bir lokomotifdir. İlçeden yapılan ihracatta mobilya ürünlerinin payı oldukça fazladır. Ayrıca yurt içi mobilya talebinin azımsanamayacak bir kısmı İnegöl ilçesinden sağlanmaktadır.

Çalışma alanı ülkemiz mobilya sanayi için büyük bir önem arz etmektedir. İnegöl mobilyası bir marka haline gelecek potansiyele sahiptir. İlçe olmasına rağmen dış ticaret sıralamasında illerle yarışarak üst sıralarda yer almakta ve bazı yıllarda dış ticaret fazlası vermektedir. Çalışma alanında mobilya sanayinin hangi nedenler ile kurulduğu, nasıl geliştiği ve dağılışı gösterdiği, mobilya sanayinin yapısal özelliklerini (üretim, istihdam, hammadde ve pazar alanları) tespit etmek, sorunları ve bu sorunların çözümüne ilişkin çözüm önerileri getirmek araştırmanın gerekçeleri arasında yer almaktadır.

1. Çalışmanın Amacı ve Problem

İnegöl ilçesinde mobilya sanayinin mevcut durumu, yapısal özellikleri, sorunları ve gele-

ceğe dönük beklentilerinin Sanayi Coğrafyası açısından incelenmesi araştırmanın amacını teşkil etmektedir. Bu çerçevede; İnegöl ilçesinde mobilya sanayinin tarihsel gelişimini, mevcut durumunu, yapısal özelliklerini ve sorunlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Yanı sıra mobilya sanayinin çalışma alanı içerisinde nasıl bir dağılım gösterdiğini, üretim ve istihdam yapısını, hammadde ve pazar alanlarının yöre ve yöre dışındaki diğer dinamiklerle ilişkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Araştırma alanının mobilya imalat sanayi açısından önemi ortadadır. Araştırma alanında mobilya sanayinin mevcut durumunu, yöre ve ülke ekonomisine katkısını, yapısal özellikleri ile sorunlarının bilinmesi ve bu sorunların çözümünün ortaya konulması araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Ülkemiz ekonomisine büyük katkılar sağlayabilecek olan mobilya sanayi işletmeleri üzerinde yeterli düzeyde akademik çalışmanın yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu nedenle mobilya sanayi işletmeleri hakkında Sanayi Coğrafyası prensipleri temelinde bilimsel araştırma yapma ve literatüre katkı sağlama ihtiyacı duyulmuştur.

2. Yöntem, Verilen Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket yöntemiyle İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmelerinin yapısal özellikleri ile sorunlarına ilişkin verilerin toplanması hedeflenmiştir. Araştırmada kullanılan anket; Yaşar (2005) tarafından yazılan "Sanayi Coğrafyası Öğretiminde Araştırma Yöntemlerinden 'Anket ve Mülakatın Kullanılması'" adlı makalesinde yer alan sorular kullanılarak hazırlanmıştır. Adı geçen araştırmacıdan anket sorularının kullanımı için yazılı izin alınmıştır.

İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmeleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. SGK 2018 yılı verilerine göre İnegöl ilçesinde 1.716 mobilya sanayi işletmesi faaliyet göstermektedir. İşletmelerin 1.033 adedi mikro, 390 adedi küçük, 77 adedi orta ve 216 adedi büyük ölçekli işletmelerdir. SGK 2018 yılı verilerine göre İnegöl ilçesi mobilya işletmelerinde 4.036'sı kadın, 15.922'si erkek olmak üzere 19.958 kişi istihdam edilmektedir (SGK, 2019). Bu veriler doğrultusunda evreni temsil edecek güçte olacak şekilde 1-9 arası işçi çalıştıran 7, 10-49 arası işçi çalıştıran 21, 50-250 arası işçi çalıştıran 11, 251 ve üzeri işçi çalıştıran 11 işletme rastlantısal örneklem olarak seçilmiş ve anket uygulanmıştır (Tablo 3). 50 adet mobilya sanayi işletmesinde 2018 Ekim ayında ve 2019 Kasım ayında anket uygulanmıştır. Uygulanan anketler SPSS 17.0 programında betimsel istatistik tekniğiyle analiz edilmiş ve analiz sonuçları çerçevesinde gerekli yorumlamalar yapılmıştır.

Araştırmada İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren KOBİ olarak tanımlanan işletmeler ile büyük ölçekli mobilya sanayi işletmelerinde anket yapılmıştır. Ankette bulunan sorular ile mobilya işletmelerine ait temel bilgiler olan iş yeri adı, kuruluş yılı, istihdam sayısı, üretim kapasitesi, işletmenin kuruluş yeri seçimi nedenleri ile yaşanan sorunlarla ilgili veriler elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesi sırasında her bir verinin frekans tabloları elde edilmiştir. Frekans tabloları incelendikten sonra yorumlama aşamasına geçilmiştir.

3. İlçede Mobilya Sanayinin Tarihsel Gelişimi

Herhangi bir sanayi kuruluşunun yer seçiminde hammadde, sermaye, pazara yakınlık, ulaşım kolaylığı ve iş gücü özellikleri etkili olmaktadır. İnegöl ilçesinde bu özellikler adeta birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Mobilya sanayinin İnegöl ve hemen çevresinde kurulmasının en önemli nedeni ise ağaç işlerinin eski bir geçmişinin olmasıdır. Yörede bulunan ormanlardan yüzyıllar boyunca faydalanılmıştır. 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti tersanelerinin kereste ihtiyacının bir kısmı yöreden karşılanmıştır. Geçmişten günümüze ağaç işlerinde çalışan ve bu konuda tecrübe sahibi olan kalifiye işgücü sonraları mobilya sanayinin kurulmasında ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Diğer bir neden ise ulaşım yolları üzerinde bulunmasıdır. İlçenin ulaşım elverişli güzergâhlar üzerinde bulunması nedeniyle Bursa-Balıkesir-Çanakkale ve İzmir, Bursa-İstanbul, Yenişehir-İznik-Pamukova üzerinden Batı Karadeniz Bölümüne, Eskişehir üzerinde İç Anadolu Bölgesine ve ülkemizin diğer bölgelerine rahatlıkla ulaşılabilir.

İnegöl'deki ağaç işçiliği ile ilgili ilk bilgiler 1523 tarihli Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterlerinde yer almaktadır. Tahrir defterlerindeki kayıtlarda kadirga küreği imalatı yapan köylerin varlığından bahsedilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise kereste, yumurta sandığı, at arabası ve sandalye imalatı yapılmıştır. 1930'lu yılların başında Bursa'da bulunan iki önemli ağaç işleme fabrikasından birisi, İnegöl'de kurulmuş olan Uludağ ve Karabel Ormanları İnegöl Kereste Şirketi'dir (Kahraman, 2018:47; Coşkun, 2019:85). Kereste fabrikası mobilya sanayinin gelişimine katkı sağlamıştır. Ayrıca diğer illerle de kereste ticareti yapılmaya başlanmıştır.

1945 yılından itibaren Ali ve İbrahim Özyeşil kardeşler sehpa, masa, elbise dolabı vb. mobilya olarak tanımlanabilecek eşyaları sipariş üzerine üretmeye başlamışlardır. Bu dönemde Ali ve İbrahim Özyeşil kardeşler *Mobilya Sanat Mektebi*'ni kurmuşlardır. 1950'li yıllarda mobilyacıların üretim ve satış yaptığı Osmanbey Caddesi açılmış ve Küçük Sanayi Sitesi kurulmuştur (Kahraman, 2018:73), (Fotoğraf 1). Bu gelişmelerle birlikte üretilen ürünler çeşitlenmiş, yanı sıra kalifiye eleman yetiştiren bir kurumun açılması mobilya sanayinin gelişimine katkı sağlamıştır. Mobilya sanayi işletmelerinin Küçük Sanayi Sitesi'nde bir araya gelerek üretim yapmaya başlaması mobilya sanayinin gelişimine hız kazandırmıştır.

Fotoğraf 1. Osmanbey Caddesi (A. Caddeden Bir Görünüm, B. Caddede Faaliyet Gösteren Mobilya Sanayi İşletmeleri) (Araz, 2019:80).

1953 yılında İnegöl Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi kurulmuştur. Kooperatifin sağladığı kredi imkânları mobilya işletmelerinin ekonomik olarak kalkınmasını sağlamıştır. 1950'li yıllarda piyasanın mobilya talebinde artış yaşanmıştır. Artan talebi karşılamak amacıyla mobilya işletmeleri yeni makine ve altyapı gibi yatırımlara yönelmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren mobilya imalatı yön değiştirmiş koltuk iskeleti üretilmeye başlanmıştır. Ülkemizde

kurulan sunta fabrikalarının çoğalmas ve ahşabın çeşitli şekillerde değerlendirilmesiyle birlikte İnegöl ilçesinde mobilya sanayine yönelim hız kazanmıştır (Coşkun, 2019:86).

1965-1967 yılları arasında Büyük Sanayi Sitesi'nin altyapı çalışmaları tamamlanmış ve mobilya üreticilerinin kullanımına hazır hale getirilmiştir (Kahraman, 2018:89). Böylece mobilya üreticilerinin yanında keresteciler ve mobilya üretiminde kullanılan diğer ürünlerinde aynı yerde üretim ve satışın yapılması mobilya sanayicileri için büyük bir avantaj sağlamıştır. Mobilya sanayinin hızla gelişmesine paralel olarak elektrik ihtiyacı da artmaya başlamıştır. 1965 yılında yöreye kesintisiz elektrik verilmeye başlanması mobilya üreticileri için avantaj sağlamıştır. Aynı yıl İnegöl Ağaç İşleri Alım Satım Küçük Sanat Kooperatifi (İMASKO) kurulmuştur (Kahraman, 2018:89-114). 1970'li yıllardan itibaren İnegöl, ülkemizin bilinen bir mobilya sanayi merkezi olmaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hem üretim hem de satış kapasitesinde artış yaşanmıştır.

1977 yılında İnegöl Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. OSB'nin mobilya sanayine önemli katkıları olmuştur. Mobilya sanayinin ihtiyacı olan malzemeyi istediği miktarda ve düşük maliyette temin etmesi sektöre avantaj sağlamıştır. 1980 sonrasında mobilya sanayinde daha ileride bulunan Eskişehir, teknolojik gelişmeleri yakalayamayınca İnegöl ön plana çıkmaya başlamıştır (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019:57). 1990'lı yıllarda mobilya sanayinin gelişimi hız kazanmıştır. 1990'lı yılların başında sunta kullanmaya başlayan İnegöl mobilya sanayi, geleneksel atölye tipi üretimden fabrikasyon üretime geçmeye başlamıştır. Ülkenin sosyoekonomik yapısında meydana gelen değişimle beraber mobilya ürünlerine talep artmaya başlamış ve küçük işletmelerin de fabrikasyon üretime geçmesi hız kazanmıştır (Coşkun, 2019:86).

Fotoğraf 2. Mobilya Ağaç İşleri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi (Mobilya Ağaç İşleri İhtisas Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü, 2019)

2000'li yıllarda mobilya sanayi işletmeleri tasarıma ve markalaşmaya önem vermeye başlamışlardır. Aynı yıl İnegöl'de ilk kez profesyonel olarak Mobilya ve Dekorasyon Fuarı (MO-DEF) düzenlenmiştir. 2006 yılında ise ülkemizde ilk olma özelliği taşıyan Mobilya Ağaç İşleri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur (İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2018:21) (Fotoğraf 2). 2004 yılında 150 mobilya üreticisi işletme bir araya gelerek İnegöl Mobilya Ticaret Merkezi (İMOTİM) kurmuştur. İMOTİM'de hem ürünler müşterilere sergilenmekte hem de toptan ve

perakende satış yapılmaktadır. 2015 yılında ise ülkemizin ilk mobilya alışveriş merkezi olan İnegöl Mobilya Avm (Mobilyum) açılmıştır.

4. Mobilya Sanayinin Mevcut Durumu

İnegöl ilçesi günümüzde gerek mobilya sanayi ihracat rakamları gerekse mobilya sanayinde faaliyet gösteren iş yeri sayısı ve istihdam büyüklüğü ile ülkemiz mobilya sanayinde önemli bir yer edinmiştir.

İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmeleri büro ve mağaza mobilyaları, mutfak mobilyaları ve diğer mobilyaların imalatı alt sektörlerinde üretim faaliyeti gerçekleştirmektedir. SGK 2018 verilerine göre ilçede 211 adet büro ve mağaza mobilyaları, 21 adet mutfak mobilyası ve 1484 adet de diğer mobilyaların imalatı sınıfında üretim yapan işletme bulunmaktadır. İlçede koltuk, kanepeler, sandalye, yatak ve oturma odası takımları üreten başka bir ifadeyle diğer mobilyalar imalatı yapan işletmeler toplamda %86,4 oranı ile en fazla paya sahip alt sektördür. İlçede bulunan büyük ölçekli işletmelerin % 68'i diğer mobilyaların imalatı alt sektöründe üretim yapmaktadır.

4.1. Mobilya Sanayi Alt Sektörlerinde Üretim

İnegöl ilçesinde büro ve mağaza mobilyaları, mutfak mobilyaları ve diğer mobilyalar imalatı alt sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler mevcuttur. İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası (İTSO) ise üretim verilerinin kaydını alt sektörler göre ayırmadan koltuk ve diğer mobilyalar şeklinde tutmaktadır. 2018 yılı verilerine göre 1.400.000 adet koltuk, 1.480.000 adet diğer mobilyalar olmak üzere 2.800.000 adet mobilya üretilmiştir. Takım olarak ise 490.000 koltuk, 650.000 diğer mobilyalar olmak üzere 1.140.000 takım mobilya üretilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda alt sektörlerin üretimleri ile ilgili net bilgiler elde edilememektedir.

4.2. İhracat ve İthalat Durumu

4.2.1. İhracat

İnegöl ilçesinin 2010-2018 yılları arasındaki ihracat verilerine bakıldığında (Tablo 1); ihracat rakamlarında sürekli bir artış görülmektedir. Mobilya sanayi 2010 yılında 143,46 milyon dolar ihracat rakamı ile ilçenin toplam ihracatında %25,8'lik bir paya sahip olmuştur. 2014 yılına kadar mobilya ihracatı düzenli olarak artmıştır. Mobilya sanayi 2010-2015 yılları arasında ilçenin toplam ihracatında tekstil sektörünün ardından ikinci sırada yer almıştır. İhracat rakamında 2015 yılında düşüş görülse de ilçenin toplam ihracatı içindeki payı %41,51 seviyesine ulaşmıştır. Böylelikle tekstil sektörünü geride bırakarak ilçe ihracatında birinci sıraya yerleşmiştir. Mobilya sanayi ihracatta son yıllarda yakaladığı yükselişi 2018 yılında da devam ettirmiştir. 2018 yılında 424,70 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Mobilya sanayi 2018 yılı ihracat rakamı ile ilçenin toplam ihracatının %42'sini gerçekleştirerek en fazla ihracat yapan sektör olmaya devam etmiştir. İlçeden yapılan mobilya ihracatı Irak, Suudi Arabistan ve Libya başta olmak üzere Ortadoğu; Fas ve Cezayir başta olmak üzere Kuzey Afrika, Almanya ve Fransa gibi AB ülkelerine gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1. İnegöl İlçesi Mobilya İhracatı (Milyon \$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	143,5	176,5	251,2	312,9	343,3	330,2	342,6	378,5	424,7

Kaynak: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 2019

4.2.2. İthalat

İnegöl ilçesinin 2010-2018 yılları arası ithalat verileri incelendiğinde (Tablo 2); ithalat rakamlarının dalgalanma gösterdiği görülmektedir. Düzenli bir artıştan veya azalmadan bahsetmek mümkün değildir. Mobilya ithalatı 2018 yılında bir önceki yıla göre düşüş göstererek 3.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İlçenin toplam ithalatında %1'lik pay ile son sıralarda yer almaktadır. İnegöl mobilya ithalatı ihracatın oldukça gerisinde yer almaktadır. Başka bir ifadeyle sektör net ihracatçıdır. Mobilya sanayinde kullanılan hammaddeler yurt içinden sağlanmaktadır. İthal edilen ürünleri ise kumaş veya boya gibi malzemeler oluşturur.

Tablo 2. İnegöl İlçesi Mobilya İthalatı (Bin \$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İthalat	3.569	8.022	4.152	3.559	9.628	2.746	2.122	4.020	3.484

Kaynak: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası

5. Mobilya Sanayinin Yapısal Özellikleri

Türkiye İstatistik Kurumu 1-9 arası işçi çalıştıran sanayi işletmelerini mikro, 10-49 arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri küçük, 50-250 arası işçi çalıştıran sanayi işletmeleri orta, 251+ işçi çalıştıran sanayi işletmelerini büyük ölçekli sanayi işletmesi olarak tanımlanmaktadır. Araştırmada 1-9 arası işçi çalıştıran 7 adet mikro, 10-49 arası işçi çalıştıran 21 adet küçük ölçekli, 50-250 arası işçi çalıştıran 11 adet orta ölçekli ve 251+ işçi çalıştıran 11 adet büyük ölçekli işletme olmak üzere toplam 50 mobilya sanayi işletmesine anket uygulanmıştır (Tablo 3). Anket yapılan işletmeler; İnegöl Mobilya Ağaç İşleri İhtisas OSB, İnegöl OSB, Yenice OSB, Küçük Sanayi Sitesi, Mahmudiye ve Mesudiye mahalleleri, Yeniceköy ve Ankara karayolu mevkielelerinde bulunmaktadır.

Tablo 3. Araştırma Alanında Ölçeklerine Göre Anket Yapılan İşletmeler

Çalışan sayısı büyüklüğü	Yapılan anket sayısı
1 – 9	7
10 – 49	21
50 – 250	11
251 +	11
Toplam	50

İnegöl ilçesinde mobilya sanayinin yapısal özelliklerinin ele alındığı bu bölümde mobilya işletmelerinin özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Sanayi işletmelerinin alansal büyüklükleri, donanım ve örgütlenme yapıları, üretim yapıları ve iş gücünün özellikleri ele alınacaktır. Ayrıca sanayi işletmelerinin hammadde ve pazar alanları, hukuki durumları ve yatırım eğilimleri ele alınacaktır.

5.1. Sanayi İşletmelerinin Alansal Büyüklükleri

Sanayi işletmelerinin büyüklüğünü belirleyen ölçütlerden biri de işletmelerin kapladığı

kapalı alandır. İnegöl ilçesinde anket uygulanan işletmelerin %38'i 1.000-3.499 m² kapalı alana sahiptir. Bunu %28'lik oran ile 3.500-7.999 m² alana sahip olanlar, %24'lük oran ile 10.000 m² üzeri kapalı alana sahip olan işletmeler izlemektedir. İşletmelerin % 6'sı 250-999 metrekare, %4'ü ise 8.000-9.999 m² kapalı alana sahiptir (Tablo 4).

Tablo 4. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Sahip Oldukları Kapalı Alan Büyüklüklerine Göre Dağılımı

m ²	f	%
250-999	3	6,0
1.000-3.499	19	38,0
3.500-7.999	14	28,0
8.000-9.999	2	4,0
10.000+	12	24,0
Toplam	50	100,0

İlçede mobilya sanayi işletmelerinin genellikle kapalı alanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Diğer yandan ilçedeki mobilya sanayi işletmelerinin %78'i açık alana sahip değildir (Tablo 5). Sanayi işletmelerinin %8'i 1.000-3.499 m² açık alana sahiptir. Bunu aynı oran ile 3.500-7.999 m² açık alana sahip olanlar, %4'lük oranla 250-999 m² açık alana sahip olanlar takip etmektedir. Sanayi işletmelerinin %2'sinin ise 10.000 m²'nin üzerinde açık alanı bulunmaktadır. Açık alana sahip işletmelerin %54,5'i büyük ölçeklidir. Açık alanı olmayan işletmelerin ise %71,4'ü mikro ve küçük ölçeklidir.

Tablo 5. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Sahip Oldukları Açık Alan Büyüklüklerine Göre Dağılımı

m ²	f	%
250-999	2	4,0
1.000-3.499	4	8,0
3.500-7.999	4	8,0
10.000+	1	2,0
Açık Alanı Olmayan	39	78,0
Toplam	50	100,0

İşletmelerin ölçekleri ile kapalı alanlarını karşılaştırdığımızda aralarında kısmen bir doğru orantı olduğu görülmektedir. Anket yapılan 10.000 m² üzeri kapalı alana sahip işletmelerin %75'i büyük, %25'i orta ölçeklidir. Kapalı alanı 8.000-9.999 m² arası olan işletmelerin tamamı küçük ölçeklidir. Kapalı alanı 3.500-7.999 m² arası olan işletmelerin %50'si küçük, %35,7'si orta ve %14,2'si büyük ölçeklidir. Kapalı alanı 1.000-3.999 m² arası olan işletmelerin %57,8'i küçük, %26,3'ü mikro ve 15,7'si orta ölçeklidir. Kapalı alanın 250-999 m² arası olan işletmelerin %66,6'sı mikro, %33,3'ü küçük ölçeklidir. Büyük ölçekli işletmelerin %81,8'nin 10.000 m²'nin üzerinde kapalı alanda, mikro ölçekli işletmelerin %66,6'sını 250-999 m² arasında kapalı alanda üretim yapması işletmelerin ölçekleri ile kapalı alan büyüklükleri arasında paralellik olduğunu gös-

termektedir.

Fotoğraf 3. Kapalı alanda yapılan üretimden bir görünüm (Gümüş Ev Mobilya Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi) (Araz, 2019:87).

Sanayi işletmelerinin fizik yapıları kapsamında kapalı alanların durumunu sanayi bölgelerine göre inceleyecek olursak; şehrin merkez mahalleleri olan Mahmudiye ve Mesudiye mahallelerinde faaliyet gösteren işletmelerin küçük kapalı alanlarda üretim yaptığı gözlenmektedir. İlçe merkezinde anket yapılan mobilya sanayi işletmelerinin %55,5'i 4.000 m²'den daha küçük kapalı alana sahiptir. Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren ve anket yapılan işletmelerin ise %50'si 3500-7.999 m² kapalı alana sahiptir. İnegöl ilçesinde bulunan Organize Sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin ise daha büyük kapalı alanlarda üretim yaptığı gözlenmektedir. OSB'lerde faaliyet gösteren işletmelerin %40'ı 10.000 m²'nin üzerinde kapalı alanda üretim yapmaktadırlar.

Tablo 6. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Sahip Oldukları Kapalı Alan Büyüklüklerinin Sanayi Akılları ve Bölgelerine Göre Dağılımı (İ.S. : İşletme Sayısı)

Sanayi Akılları	Kapalı Alan (m ²)						Toplam
	250-999	1.000-3.499	3.500-7.999	8.000-9.999	10.000+	İ. S.	
Ağaç İşleri İhtisas OSB			2		2	4	
İnegöl OSB		3	1	2	3	9	
Yenice OSB			1		1	2	
Küçük Sanayi Sitesi	1	2	3			6	
Mahmudiye Mahallesi	2	8	4		2	16	
Mesudiye Mahallesi		2				2	
Ankara yolu		2	1		1	4	
Diğer alanlar		2	2		3	7	
Toplam	3	19	14	2	12	50	

Sanayi işletmelerinin mekânsal dağılışı ile kapalı alanları ilişkilendirildiğinde geniş kapalı alana sahip işletmelerin daha çok OSB'lerinde yer aldığı tespit edilmiştir. İnegöl'de yer alan

işletmelerin ise yatay olarak büyüme imkanları olmadığından daha çok küçük kapalı alanlarda üretim yaptıkları tespit edilmiştir (Tablo 6).

İnegöl ilçesinde anket yapılan mobilya sanayi işletmeleri üretimlerinin büyük bir kısmını kapalı alanlarda gerçekleştirmektedir. Sanayi işletmelerinin %38'nin 1.000-3.999 m² alanda üretim yapmaktadır. Şehir merkezinde bulunan kuruluş tarihi daha eski sanayi kuruluşları küçük kapalı alanlarda üretim yaparken, buna karşılık şehir merkezinden uzakta ve özellikle OSB'lerde bulunan işletmeler ise geniş kapalı alanlarda üretim yapmaktadırlar.

5.2. Sanayi İşletmelerinin Donanım ve Örgütlenme Yapıları

Donanım ve örgütlenme yapıları sanayi kuruluşları için yeni üretim teknolojileri ile yeni gelişmeleri takip edebilmeleri ve işletmelerini büyütebilmeleri açısından önem arz etmektedir. İşletmeler, donanım ve örgütlenme yapılarını oluştururken büyüme ihtimallerini göz önünde bulundurarak olabildiğince bütünleşmiş bir işletme yapısı oluşturmalıdır. Sadece üretim ünitesine sahip olup depo, park yeri, yakıt ve su deposu, atık madde deposu ve araştırma geliştirme gibi ünitelere sahip olmayan işletmeler belli bir zaman sonra bazı sorunlar ile karşılaşabilir. Sanayi kuruluşları yeni teknolojileri takip edebilmek, genişleyen fakat rekabet alanı daralan pazar alanlarında söz sahibi olabilmek açısından örgütlenme yapılarını geliştirmek durumundadırlar (Mutluer, 1995:166).

Anket verilerine göre, İnegöl ilçesinde bulunan mobilya sanayi işletmelerinin %94'ü üretim ünitesine ek olarak depo/antrepo, %36'sı yakıt ve su deposu, %34'ü park yeri ve %2'si atık madde deposu ünitesine sahiptir (Tablo 7). İşletmelerin büyük bir bölümünde atık madde deposu ve arıtma tesisi bulunmamaktadır. Bu durumu irdeleyecek olursak; İnegöl'ün merkez mahallelerinde bulunan işletmelerin büyük bir kısmı atıklarını belli bir ücret karşılığında belediye tarafından toplandığını ifade etmiştir.

Tablo 7. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Ana Ünitelere Sahiplik Durumu

Ana üniteler	f	%
Üretim Ünitesi	50	100,0
Depo/Antrepo	47	94,0
Yakıt ve Su Deposu	18	36,0
Atık Madde Deposu	1	2,0
Park Yeri	17	34,0

OSB'lerde bulunan işletmeler ise kendi bünyelerinde arıtma tesisine sahip olmayıp bölgedeki ortak arıtma tesisini kullanmaktadır. Bu nedenle anket yapılan işletmelerin %30'u kendi bünyesinde olmazsa da ortak arıtma tesislerini ve atık depolarını kullanmaktadır. Ana ünitelere sahiplik durumunu işletmelerin ölçeklerine göre değerlendirecek olursak mikro ölçekli işletmelerin büyük bir bölümünde üretim ünitesine ek üniteler bulunmamaktadır. Küçük ölçekli işletmelerin ise %90,4'ü üretim ünitesine ek olarak depo/antrepo birimine sahiptir. Park yeri, yakıt ve su deposu üniteleri ise daha çok orta ve büyük ölçekli işletmelerin bünyesinde bulunmaktadır.

İnegöl ilçesindeki mobilya işletmeleri örgütlenme yapıları içerisinde ana ünitelere ek olarak bazı alt üniteler oluşturarak tüm işlerini kendi çatıları altında tamamlamaya çalışmaktadır.

Mobilya işletmelerinin %88'i yönetim, %86'sı personel, %60'ı muhasebe, %52'si pazarlama, %44'ü hammadde alımı, %40'ı kalite kontrol birimine sahiptir (Tablo 8). İşletmelerin büyük bölümü kendi bünyesinde yönetim, personel, muhasebe, pazarlama, hammadde alımı ve kalite kontrol birimi bulundurmaktadır. Bu birimleri kendi bünyelerinde bulundurmaları işletmelerin kurumsallaşmaya başladığının göstergesidir. İşletmelerin kurumsal bir yapıya sahip olması gerek gelişmelerine gerekse üretimlerine katkı sağlamaktadır.

Fotoğraf 4. Üretim ünitesinden bir görünüm (a. CNC işleme merkezi, b. Kesim, c. Boyahane, d. Kumaş dikimi, e. Kaplama, f. Ambalaj) (İmsan Mobilya Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi) (Araz, 2019:88).

Tablo 8. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Alt Ünitelere Sahiplik Durumu

Alt Üniteler		%
Yönetim	44	88,0
Hammadde Alımı	22	44,0
Kalite Kontrol	20	40,0
Personel	43	86,0
Ar-Ge	18	36,0
Pazarlama	26	52,0
Halkla İlişkiler	15	30,0
İthalat-İhracat	12	24,0
Muhasebe	30	60,0

Anket yapılan işletmelerde ithalat-ihracat, halkla ilişkiler ve Ar-Ge birimleri diğer alt ünitelere oranla daha az bulunmaktadır. İşletmelerin %24'ü ithalat-ihracat, %30'u halkla ilişkiler, %36'sı Ar-Ge birimine sahiptir. İşletmelerin kendilerini yenilemesi ve gelişmeleri takip edebilmesine yardımcı olan Ar-Ge, pazar ile olumlu ilişkiler kurmasını sağlayacak halkla ilişkiler ve dış ticaret süreçlerini yöneten ithalat-ihracat birimi işletmelerin büyük bir kısmında bulunmamaktadır.

Alt ünitelere sahiplik durumunu işletmelerin ölçeklerine göre değerlendirecek olursak; mikro ve küçük ölçekli işletmelerin büyük bir bölümü sadece yönetim ve personel birimine sahiptir. Orta ölçekli işletmelerin bir kısmı Ar-Ge, halkla ilişkiler ve ithalat ihracat birimine sahiptir. Büyük ölçekli işletmeler ise bünyelerinde tüm alt üniteleri bulundurmaktadır.

5.3. Sanayi İşletmelerinin Sahiplik, Kiracılık ve Başka Bir Yerleşim Merkezinde Şubesi Olanlar İncelemesi

İnegöl ilçesinde anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %74'ü kiralık binalarda

üretim yapmaktadır. İşletmelerin %26'sının üretim yaptığı binalar ise fabrika sahibinin veya ortakların kendi mülküdür (Tablo 9). Sahiplik durumunu işletmelerin ölçeklerine göre inceleyecek olursak; üretim yaptığı binanın sahibi olan işletmelerin %61,5'i büyük, % 38,47'si küçük ölçeklidir. Mikro ve orta ölçekli işletmelerin ise tamamının üretim yaptığı bina kira durumundadır.

Tablo 9. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Sahiplik ve Kiracılık İncelemesi

Mülkiyet Durumu	f	%
Kira	37	74,0
Sahip	13	26,0
Toplam	50	100,0

Araştırma alanında anket uygulanan mobilya işletmelerinin %46'sının başka bir yerleşim merkezinde pazarlama şubesi bulunmaktadır. İşletmelerin başka illerde ve hatta ülkelerde bir veya birden fazla şubesi bulunmaktadır. Pazarlama şubeleri yurt içinde Bursa, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi pazarın yoğun olduğu illerde bulunmaktadır. Yurt dışında ise mobilya talebinin fazla olduğu Irak'ta pazarlama şubeleri bulunmaktadır. Anket yapılan işletmelerin %54'ünün ise tek pazarlama şubeleri İnegöl ilçesinde bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Başka Bir Yerleşim Merkezinde Şubesi Bulunanlar

Başka yerleşim merkezinde şube	f	%
Var	23	46,0
Yok	27	54,0
Toplam	50	100,0

İşletmelerin başka bir yerleşim yerinde pazarlama şubesinin olup olmamasını ölçeklerine göre değerlendirecek olursak; başka bir yerleşim merkezinde pazarlama şubesi bulunan işletmelerin %39,1'i büyük, %34,7'si orta ve %30,4'ü küçük ölçeklidir. Başka bir yerleşim merkezinde pazarlama şubesi bulunan işletme oranlarının birbirine yakın olması işletme ölçeği fark etmeksizin işletmelerin pazarlamaya önem verdiğinin göstergesidir. Yanı sıra mikro ölçekli işletmelerin tamamının başka bir yerleşim merkezinde şubesi bulunmamaktadır.

5.4. Sanayi İşletmelerinin Üretim Yapıları

İnegöl ilçesinde anket yapılan mobilya sanayi işletmelerinin yıllık üretim miktarları elde edilmiştir. Fakat elde edilen üretim değerlerini sınıflandırmak ve bir çatı altında toplamak mümkün değildir. Çünkü işletmeler farklı alt sektörlerde faaliyet göstermekte olup farklı çeşitlerde ürünler üretmektedir. Bu nedenle üretim miktarları bazı işletmelerce adet, bazı işletmelerce ise takım olarak belirtilmiştir. Bazı işletmeler de üretim miktarının kaydını tutmamakta, bir kısmı ise bazı çekinceler nedeniyle net bir sayı söylememektedir. Bu olumsuzlukları gidermek amacıyla İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası'nın kayıtlarını tuttuğu üretim sayıları veri olarak kullanılmıştır (Tablo 11).

İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası'ndan alınan 2018 yılı verilerine göre üretilen mobilya ürünleri detaylı olarak sınıflandırılmadan koltuk ve diğer mobilyalar şeklinde üretim miktarlarının kaydı tutulmuştur. 2018 yılı verilerine göre 1.400.000 adet koltuk, 1.480.000 adet diğer

mobilyalar olmak üzere 2.800.000 adet mobilya üretilmiştir. Takım olarak ise 490.000 koltuk, 650.000 diğer mobilyalar olmak üzere 1.140.000 takım mobilya üretilmiştir.

Tablo 11. Sanayi İşletmelerinin Üretim Miktarları (2018)

Ürün	Adet	Takım
Koltuk	1.400.000	490.000
Diğer Mobilyalar	1.480.000	650.000
Toplam	2.880.000	1.140.000

Kaynak: İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası (2019) *Diğer Mobilyalar: Büro ve mağaza mobilyaları, mutfak mobilyaları, yatak ve oturma odası takımları, sandalye.

5.5. Sanayi İşletmelerinin Üretiminde Meydana Gelen Artış ve Azalışlar

Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %62'si üretimlerinin artış gösterdiğini belirtmiştir. İşletmelerin %14'ü ise üretimlerinde zaman zaman azalma olduğunu, %24'ü ise üretimlerinin durağan seyrettiğini belirtmiştir (Tablo 12). Üretimlerinde azalış olduğunu belirten işletmeler talep azlığı ve pazar istikrarsızlığının buna neden olduğunu ifade etmiştir. Talep azlığı ve pazar istikrarsızlığından etkilenmeyen, sermaye yetersizliği sorunu yaşamayan işletmelerin üretiminde ise artış meydana gelmiştir.

Tablo 12. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinde Meydana Gelen Üretim Değişmeleri Oranları (2017-2018)

Üretim değişimleri	f	%
Artış	31	62,0
Azalış	7	14,0
Durağan	12	24,0
Toplam	50	100,0

İşletmeleri ölçeklerine göre değerlendirecek olursak; üretimlerinde artış meydana gelen işletmelerin %35,4'ü küçük, %32,2'si büyük, %25,8'i orta ve %6,4'ü ise mikro ölçekli işletmedir. Üretimlerinde azalış meydana gelen işletmelerin %71,4'ü mikro, %14,2'si küçük ve %14,2'si orta ölçeklidir. Üretimi durağan seyreden işletmelerin ise %75'i küçük, %16,6'sı orta ve %8,3'ü büyük ölçeklidir. Tüm ölçek sınıflarındaki işletmelerde üretimde artış yaşanırken, üretimde azalma ise orta, küçük ve mikro ölçekli işletmelerde meydana gelmiştir. Üretimde durağanlık küçük ölçekli işletmeler başta olmak üzere orta ve büyük ölçekli işletmelerde meydana gelmiştir. Büyük ölçekli işletmelerin üretim artışı üzerinde sermaye yetersizliği, talep azlığı ve rekabet fazlalığı gibi sorunların çok fazla etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Mikro ölçekli işletmeler ise üretim artışını engelleyen sorunlardan büyük ölçüde etkilenmektedir.

5.6. Mobilya Sanayinde İş Gücünün Alt Sektörlere Göre Dağılımı

İnegöl ilçesinde anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinde 4.472 kişi istihdam edilmektedir. İstihdamın alt sektörlere dağılımına bakıldığında %87,88'i diğer mobilyaların imalatı, %11,65'i büro ve mağaza mobilyaları imalatı ve %0,47'si mutfak mobilyası imalatı alt sektöründe istihdam edilmektedir (Tablo 13).

Tablo 13. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinde İstihdam Edilen Toplam İş Gücünün Alt Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	İş gücü sayısı	%
Diğer mobilyaların imalatı	4134	87,88
Büro ve mağaza mobilya imalatı	548	11,65
Mutfak mobilyası imalatı	22	0,47
Toplam	4704	100,0

Anket uygulanan işletmelerin %78'inin diğer mobilyaların imalatı alt sektöründe faaliyet göstermekte olup istihdamın büyük bölümü (%87,88) bu alt sektöre aittir. Anket uygulanan işletmelerin %4'ü mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe faaliyet göstermektedir. İstihdamın da küçük bir bölümü (0,46) mutfak mobilyaları imalatı alt sektörünü aittir. Alt sektörlerdeki işletme sayıları ile istihdam oranları arasında bir paralellik bulunduğu anlaşılmaktadır.

5.7. İş Gücünün Cinsiyete Göre Sektörel Dağılımı

İş gücünün cinsiyete göre dağılımını ele alırsak; anket uygulanan işletmelerde 4.168 kişiden oluşan erkek personelin %89,66'sı diğer mobilya imalatı, %9,9'u büro ve mağaza mobilya imalatı ve %0,44'ü mutfak mobilyaları alt sektöründe istihdam edilmektedir. Buna karşılık 536 kişiden oluşan kadın personelin %74,06'sı diğer mobilya imalatı, %25,18'i büro ve mağaza mobilyaları imalatı ve %0,76'sı ise mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe istihdam edilmektedir (Tablo 14).

Tablo 14. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinde İş Gücünün Cinsiyete ve Alt Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Kadın	%	Erkek	%	Toplam	%
Diğer mobilyaların imalatı	397	74,06	3737	89,66	4134	87,88
Büro ve mağaza mobilya imalatı	135	25,18	413	9,9	548	11,65
Mutfak mobilyası imalatı	4	0,76	18	0,44	22	0,47
Toplam	536	100,0	4168	100,0	4704	100,0

Mobilya işletmelerinde iş gücüne %88,66'lık bir oranla erkek personel hakimdir. Nedeni ise mobilya sanayinin güç gerektiren bir sanayi kolu olmasıdır. Ayrıca geleneksel tarzda erkeklerle özgü bir zanaat kolu olmasından kaynaklanır. Bu sektörde kadınlar büro işlerinde istihdam edilmektedir.

5.8. İş Gücünün Niteliklerine Göre Dağılımı

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinde istihdam edilen iş gücünün niteliklerine göre dağılımı incelendiğinde; iş gücünün %78,6'sının işçi, %6,6'sının büro personeli, %5,9'nun ustabaşı olduğu görülmektedir. Yanı sıra %2,9'u yönetim personeli ve %2,5'i teknik personeldir (Tablo 15). Teknik personel ve ustabaşı niteliğindeki iş gücünün neredeyse tamamı erkek personelden oluşurken, işçi, yönetim ve çoğunlukla büro personeli kapsamında

kadın personele de yer verilmiştir.

Tablo 15. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinde İstihdam Edilen Toplam İş Gücünün Niteliklerine Göre Dağılımı

Personelin Nite- liği	İş gücü sayısı	%	E	K
Teknik Personel	118	2,5	118	0
Ustabaşı	278	5,9	249	29
İşçi	3.693	78,6	3.491	202
Yönetim Personeli	139	2,9	114	25
Büro Personeli	312	6,6	58	254
Diğer	164	3,5	138	26
Toplam	4.704	100,0	4.168	536

5.9. Mobilya Sanayi İşletmelerinde İş Yeri Büyüklüğünün Alt Sektör Analizi

İnegöl ilçesinde anket uygulanan 7 adet mikro ölçekli mobilya işletmesinin %71,4'ü diğer mobilyaların imalatı, %14,2'si büro ve mağaza mobilyaları imalatı, %14,2'si mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe üretim yapmaktadır. Küçük ölçekli 21 işletmenin %66,6'sı diğer mobilyaların imalatı, %28,5'i büro ve mağaza mobilyaları imalatı, %4,7'si mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe üretim yapmaktadır. Orta ve büyük ölçekli 22 işletmenin %90,9'u diğer mobilyaların imalatı, %9,1'i ise büro ve mağaza mobilyaları imalatı alt sektöründe üretim yapmaktadır (Tablo 16).

İlçede bulunan ve anket uygulanan işletmelerin büyük bir bölümünün diğer mobilyaların imalatı alt sektöründe faaliyet göstermesine bağlı olarak mikro, küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin tamamında diğer mobilyaların imalatı alt sektörünün payının ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Tablo 16. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin İşyeri Büyüklüklerinin Alt Sektörlere Göre Dağılımı

İşyeri Büyüklüğü	Alt Sektörler f	Diğer Mobil- yalar (%)	Büro ve Mağa- za Mobilyaları	Mutfak Mobilya- ları (%)	Toplam (%)
			(%)	(%)	
1-9	7	71,4	14,3	14,3	100,0
10-49	21	66,6	28,6	4,8	100,0
50-250	11	90,9	9,1	0	100,0
251+	11	90,9	9,1	0	100,0

Mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe orta ve büyük ölçekli işletme olmaması dikkat

çekicidir. İlçe genelindeki mobilya işletmelerinin %1,2'si ve anket uygulanan mobilya işletmelerinin %4'ü mutfak mobilyaları imalatı alt sektöründe faaliyet göstermektedir ve bu işletmeler mikro ve küçük ölçeklidir.

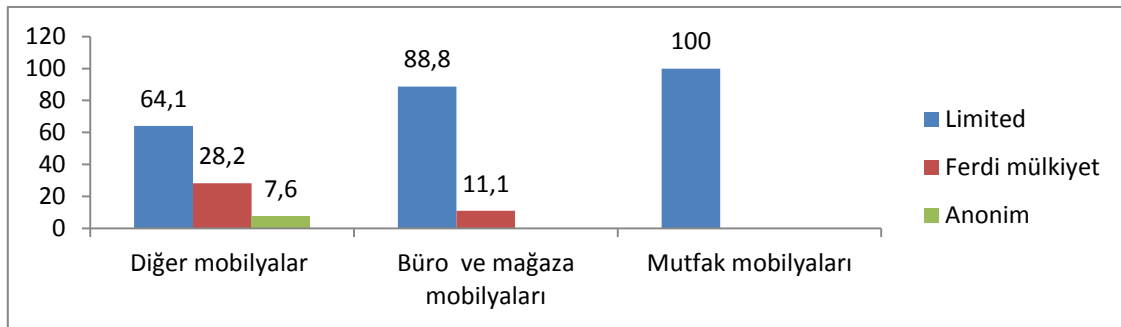
5.10. Sanayi İşletmelerinin Hukuki Durumları

İnegöl ilçesinde mobilya işletmelerinin mülkiyet durumlarını ele aldığımızda işletmelerin tamamının özel sektör tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu kuruluşların hukuki durumlarını incelediğimizde %62'sinin limited şirket, %32'sinin ferdi mülkiyet ve %6'sının anonim şirket olduğu görülmektedir (Tablo 17). Anonim şirketler çok sayıda ortağın bir araya gelmesiyle kurulan sermaye şirketleridir. Çok sayıda sermayeyi bir araya getiren anonim şirketler yeni teknolojilere ve makinelere yatırım yapabilme, bina ve personel kapasitesini genişletme açısından avantaja sahiptir. Komandit şirket, adi ortaklık, kollektif şirket, kooperatif vb. gibi şirket yapılanmalarına ise rastlanılmamıştır.

Tablo 17. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Hukuki Durumlarına Göre Dağılımı

Hukuki Durum	f	%
Ferdi Mülkiyet	16	32,0
Limited Şirket	31	62,0
Anonim Şirket	3	6,0
Toplam	50	100

Alt sektörler gere değerlendirilecek olursak; büro ve mağaza mobilyaları imalatı alt sektöründe yer alan işletmelerin %88'8'i limited şirket, %11,2'si ferdi mülkiyet statüsündedir. Diğer mobilyaların imalatı alt sektörünün ise 64,1'i limited şirket, %28,2'si ferdi mülkiyet, %7,7'si anonim şirket statüsündedir. Mutfak mobilyaları imalatı alt sektörünün tamamı ise limited şirketlerden oluşmaktadır (Şekil 2). Anket verilerine göre anonim şirketlerin tamamı diğer mobilyaların imalatı alt sektöründe faaliyet göstermektedir.

Şekil 2. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Alt Sektörlere Göre Hukuki Durumlarının Oranları (%)

5.11. Hammadde Sağlama Şekli ve Hammadde Alanları

İnegöl ilçesinde bulunan mobilya sanayi işletmeleri hammaddelerini farklı kaynaklardan sağlamaktadır. Anket uygulanan sanayi işletmelerinin %24'ü hammaddelerini doğrudan üreticiden (Orman Genel Müdürlüğü İşletmeleri), %76'sı ise tüccarlar aracılığı ile karşılamaktadır (Tablo 18). Yanı sıra hammaddesini kendi üreten veya ithal eden mobilya sanayi işletmelerine rastlanılmamıştır.

Tablo 18. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Hammadde Sağlama Şeklinin Oransal Dağılımı

Hammadde sağlama şekli	f	%
Doğrudan Üretici	12	24,0
Tüccar	38	76,0
Toplam	50	100,0

Anket uygulanan sanayi işletmelerinin tamamında hammaddenin ithal edilerek karşılanmaması dikkat çekicidir. Bu bağlamda işletmelerin hammadde temini açısından yerel ve ulusal kaynaklar yeterli bulunmaktadır. Günümüzde artan pazar talebine bağlı olarak sanayi işletmelerinin üretiminde ve bunun sonucu olarak ise hammadde talebinde artış yaşanmaktadır. Bu nedenle hammadde alanları da giderek genişlemekte ve önceleri sadece yakın çevreden sağlanırken, ihtiyacın artmasına paralel olarak çeşitli bölgelerden sağlanma yoluna gidilmektedir.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmeleri hammaddeyi öncelikle ilçede faaliyet gösteren tedarikçilerden temin etmektedir. Ayrıca kereste üretiminin yoğunlaştığı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Bolu, Düzce, Giresun, Artvin ili başta olmak üzere Sakarya, Balıkesir, Çanakkale ve İzmir illerinden kereste alımı yapılmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Mobilya Sanayi İşletmelerinin Hammadde Temin Alanları

5.12. Sanayi İşletmelerinin Pazar Yapısı ve Pazar Alanları

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinin pazarlama kanalları, yurt içi ve yurt dışı olmak üzere incelenmiştir. Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %60'ının pazarlama kanalı doğrudan tüketici, %28'inin bayiler ve %12'sinin ise tüccarlar yani aracı kuruluşlardır (Tablo 19). Sanayi işletmelerinin büyük bir kısmı genellikle şehir merkezinde mağazalarını açarak ürünlerini aracı olmadan doğrudan tüketiciye ulaştırmaktadır. Bunun dışında bazı sanayi kuruluşları ise kendi pazarlama sistemlerini kurarak bayiler aracılığıyla ve tüccarlar ile ilişki kurarak ürünlerini piyasaya sunmaktadır.

Tablo 19. Sanayi İşletmelerinin Pazarlama Kanallarını Kullanım Oranlarının Dağılımı

Pazarlama Kanalı	f	%
Doğrudan Tüketici	30	60,0
Bayi	14	28,0

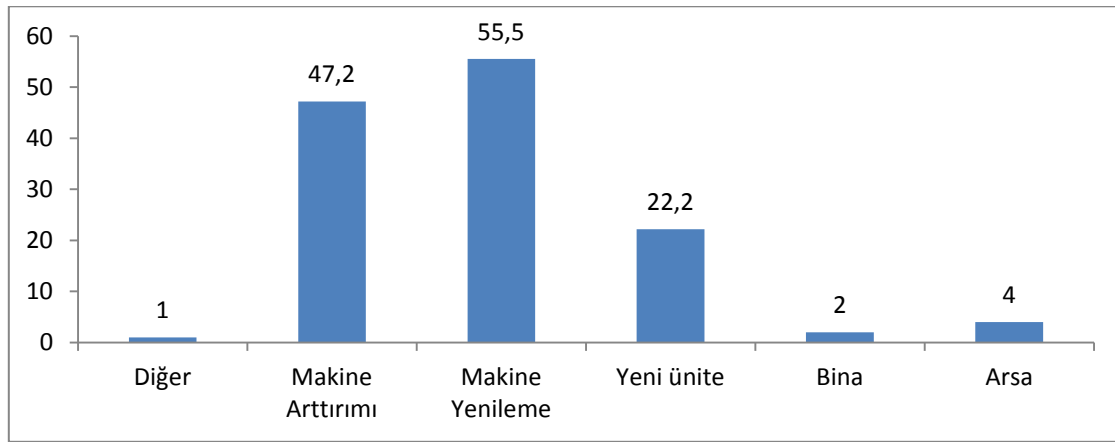
Tüccar	6	12,0
Toplam	50	100,0

İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmelerinin pazar alanları incelendiğinde; yurt içi pazar alanları başta Bursa ve çevresi iller olmak üzere tüm Türkiye'dir. Pazar alanlarını sanayi işletmelerinin ölçeklerine göre değerlendirdiğimizde mikro ve küçük ölçekli işletmelerin pazar alanları İnegöl ve yakın çevresi ile sınırlı iken, orta ve büyük ölçekli işletmelerin ülke genelidir.

Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin pazar alanları yurt içi ile sınırlı olmayıp yurt dışına da pazarlama yapmaktadırlar. Sanayi işletmelerinin %82'si yurt dışına ihracat yapmaktadır. Yurt dışındaki pazar alanlarını incelediğimizde Ortadoğu, Avrupa ve Kafkas ülkelere ihracat yapıldığı görülmektedir. Irak, Suudi Arabistan, Libya, Almanya, Fransa, Azerbaycan ve Gürcistan öne çıkan ülkeler arasındadır. Yurt dışı pazar alanlarını sanayi işletmelerinin ölçeklerine göre değerlendirdiğimizde; büyük ölçekli işletmelerin otuz beşin üstünde ülkeye ihracat yaparak oldukça geniş bir pazar alanına sahip olduğu görülmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin pazar alanları daha az sayıda ülke ile sınırlıdır.

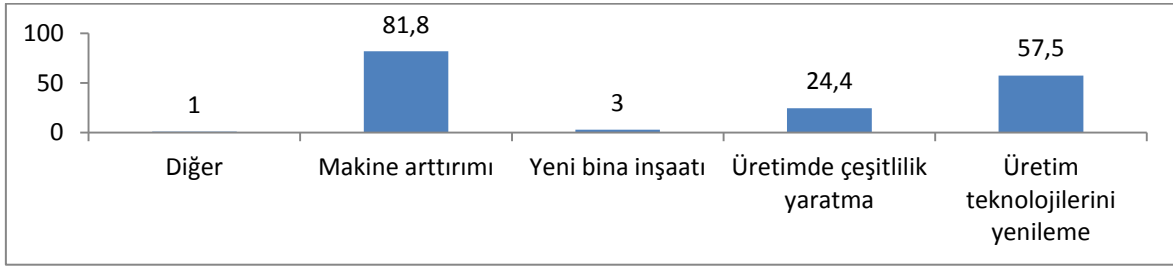
5.13. Modernizasyon, Yatırım Projeleri ve Yatırımı Engellenen Nedenler

İnegöl ilçesinde anket uyguladığımız mobilya sanayi işletmelerinin %72'si faaliyete geçmesinden itibaren bazı yatırımlar gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen yatırımlar arasında makine yenileme, makine arttırma ve yeni ünite kurma ön plan çıkmaktadır. Anket yapılan işletmelerin %55,5'i makinelerini yenileme, %47,2'si makinelerini arttırma ve %22,2'si ise var olan ünitelerini ek olarak yeni üniteler kurma gibi yatırımlar gerçekleştirmiştir (Şekil 4).

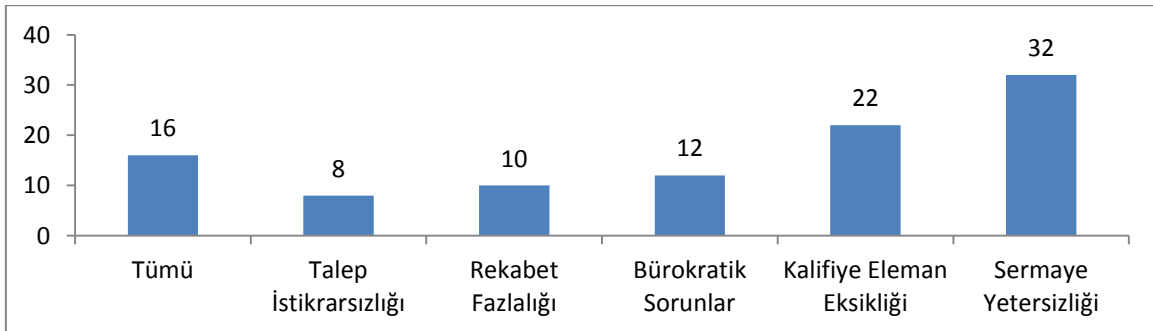
Şekil 4. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinde Gerçekleştirilen Yatırımların Oransal Dağılımı (%)

Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %66'sı geleceğe dönük yatırım projelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Makine arttırma ve üretim teknolojilerini yenileme hedeflenen yatırım projeleri arasında yer almaktadır. Sanayi işletmelerinin %81'8'i üretimlerini arttırmak amacıyla makine arttırma, %57,5'i üretim teknolojilerini yenilemeye yönelik yatırım projeleri hedeflediklerini belirtmiştir. Yanı sıra sanayi işletmelerinin %24,4'ü üretimde çeşitlilik yaratma, %3'ü ise yeni bina inşaatı projelerinin olduğunu belirtmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Sahip Olduğu Yatırım Projelerinin Yatırım Alanlarına Göre Dağılımı (%)

Anket uygulanan mobilya sanayi işletmeleri yatırım projeleri planlanmalarını engelleyen nedenler olduğunu belirtmiştir. Yatırımı engelleyen nedenler arasında; sermaye yetersizliği ve kalifiye eleman eksikliği sayılabilir. Sanayi işletmelerinin %32'si sermaye yetersizliğinin, %22'si kalifiye eleman eksikliğinin yatırımlarını engellediğini belirtmiştir. Yanı sıra sanayi işletmelerinin %12'si bürokratik sorunların, %10'u rekabet fazlalığının, %8'i talep istikrarsızlığının yatırımlara engel olduğunu belirtmiştir. Sanayi işletmelerinin %16'sı ise yukarıda belirtilen nedenlerin tümünün yatırım projelerine yönelmelerine bir engel teşkil ettiğini belirtmişlerdir (Şekil 6).

Şekil 6. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Yatırım ve Yatırım Projelerini Engleyen Nedenlerin Oransal Dağılımı (%)

6. Mobilya Sanayinin Alansal Dağılışı ve Bu Dağılışa Etki Eden Faktörler

Sanayi işletmelerinin alansal dağılışı üzerinde birden fazla faktörün etkisi bulunmaktadır. Hammadde, iş gücü, pazar ve enerji kaynakları gibi faktörler sanayi işletmelerinin dağılışı üzerinde etkili olmaktadır. Arsa sahipliği, altyapı, ucuz arsa temini, su kaynakları, ulaşım yollarına ve diğer sanayi kollarına yakınlık gibi faktörler ise sanayi işletmelerinin toplandığı alan içinde etkili olan faktörlerdir.

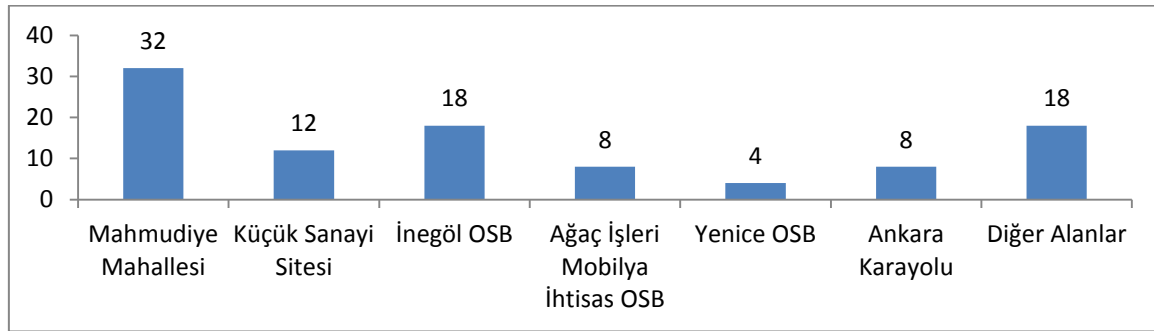
Bu bölümde İnegöl ilçesinde yapılan gözlemlerden ve uygulanan anketlerden elde edilen veriler doğrultusunda ilçede faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmelerinin dağılışı ve dağılışı üzerinde etkili olan faktörler ele alınacaktır.

6.1. İnegöl İlçesinde Sanayi İşletmelerinin Alansal Dağılışı

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmeleri hemen hemen ilçenin her kesimine dağılmış bulunmaktadır. Fakat detaylı olarak incelendiğinde sanayi işletmelerinin belirli alanlarda yo-

ğunlaştığı görülmektedir. Sanayi işletmelerinin yoğunlaştığı alanların başında ilçenin merkezinde yer alan Mahmudiye Mahallesi ile ilçede yer alan organize sanayi bölgeleri gelmektedir.

Anket uyguladığımız mobilya sanayi işletmelerinin %32'si Mahmudiye Mahallesinde, %12'si Küçük Sanayi Sitesi'nde, %18'i İnegöl OSB, %8'i Mobilya Ağaç İşleri İhtisas OSB, %4'ü Yenice Organize Sanayi Bölgesi ve %8'i Ankara Karayolu üzerinde yer almaktadır. Sanayi işletmelerinin %18'i ise birbiriyle bağlantısı bulunmayan farklı alanlarda faaliyet göstermektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Anket Uygulanan Sanayi İşletmelerinin Alansal Dağılışı (%)

6.2. Sanayi İşletmelerinin Alansal Dağılışı Etkili Olan Faktörler

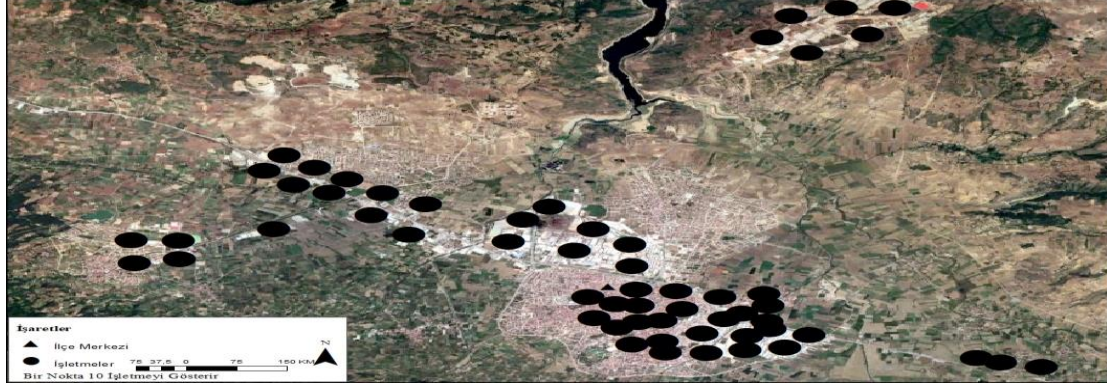
İnegöl ilçesinde genel olarak sanayi işletmelerinin dağılışı etkili olan faktörlerden biri de yörenin topografik özellikleridir. Yöre bir havza özelliği göstermektedir. Tabanını İnegöl Ovası işgal etmekte, taban kısmının etrafını ise kısmen yüksek dağ ve platolar çevrelemektedir (Hoşgören, 1975:5). Araştırma alanında faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin tamamı bu alan üzerinde yer almaktadır (Şekil 8). Sanayi işletmelerinin şehir merkezinde, karayolları boyunca ve diğer alanlara dağılışı etkili olan faktör düz topografik yapı ile buna uygun olarak oluşturulan imar planlarıdır. Öncelikle sanayi işletmelerinin belirli bir alanda yoğunlaşması ortak altyapı, enerji, su ve ulaşım gibi hizmetlerinden faydalanmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca sanayi işletmelerinin birbiriyle bağlantısı olmayan alanlarda ayrı ayrı kurulması çevre düzeni açısından olumsuzluk yaratmaktadır. Bu nedenle sanayi işletmelerinin belirli alanlarda toplanması gerek tamamlayıcı hizmetlerden yararlanmaları gerekse çevre düzeninin korunması açısından bir nevi zorunlu hale gelmektedir. Bunlara ek olarak sanayi işletmelerinin kuruluş yeri seçilirken yatay yönde büyümesine imkân sağlayan alanların seçilmesi gerekmektedir.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinin büyük bir bölümünün yer aldığı Mahmudiye Mahallesinde bu işletmelerinin mekansal olarak bir arada bulunduğu fakat ortak bir altyapılarının olmadığı dikkat çekmektedir. Topografik olarak düz bir alan olması nedeniyle sanayi işletmelerinin kuruluş yeri seçimi için uygundur. Fakat sanayi işletmeleri zamanla konutlar ile iç içe girdiği için yatay yönde büyümelerine olanak sağlayan bir sanayi aksı değildir.

Mobilya sanayi işletmelerinin ikinci olarak yoğunlaştığı alan olan OSB'lerini ele aldığımızda; şehir merkezinde sanayi kuruluşlarına yer kalmaması, sanayi işletmelerinin yatay yönde büyüyememesi, altyapı yetersizliği gibi nedenlerle işletmelerin kuruluş yeri olarak OSB'leri seçmesinde etkili olmuştur. Mobilya sanayi işletmelerinin faaliyet gösterdiği ilk organize sanayi bölgesi İnegöl OSB'dir. Ağaç İşleri Mobilya İhtisas OSB'si ise sadece mobilya sanayi işletmeleri

için oluşturulmuş ve mobilya işletmeleri bu alanda toplanmıştır. Son kurulan organize sanayi bölgesi olan Yenice OSB'inde de az da olsa faaliyet gösteren mobilya sanayi işletmesi bulunmaktadır.

Şekil 8. İnegöl İlçesinde Mobilya Sanayi İşletmelerinin Mekânsal Dağılışı

Sanayi işletmeleri; şehir merkezinde görüntü ve gürültü kirliliğine yol açması nedeniyle Küçük Sanayi Sitesi'ne taşınmıştır. Kısa sürede birçok mobilya ve diğer sanayi işletmesinin taşınması nedeniyle sitede yer kalmamıştır. Bu nedenle Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin günümüzde yatay olarak büyüme imkânı bulunmamaktadır. Sanayi kuruluşları mekânsal olarak bir arada bulunmasının yanı sıra ortak bir altyapıya da sahiptir.

7. Mobilya Sanayinin Sorunları

7.1. Mobilya Sanayinin Yapısal Sorunları

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinin sayısı 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir artış sürecine girmiştir. Marmara Bölgesi'nde önemli bir mobilya sanayi merkezi haline gelen İnegöl ilçesinde sanayinin hızla gelişmesine bağlı olarak bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bölümde mobilya sanayinde ortaya çıkan sorunlar incelenecektir.

Mobilya sanayinin tam kapasite ile çalışmamasının nedenleri arasında; markalaşma, tanıtım yetersizliği, nitelikli iş gücü eksikliği, finansman, küçük işletme sayısının fazla olması sayılabilir. Fakat sektörde yer alan orta ve büyük ölçekli firmalarca markalaşma ve tasarımın önemi fark edilmeye başlamıştır. Bu doğrultuda hem yurt dışı, hem yurt içi tanıtım, pazarlama ve fuar faaliyetlerine verdikleri önemi artırarak üretim kapasitelerine artış kazandırmaya yönelmişlerdir.

İnegöl ilçesinde anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin sorunlarını belirleyebilmek amacıyla sorunlarının neler olduğu ve sorunlarını önem derecelerine göre sıralamaları istenmiştir. Sanayi işletmelerinin %10'u bir sorun yaşamadığını, %90'ı birtakım sorunlar yaşadığını belirtmiştir.

Mobilya sanayi işletmelerinin birinci öncelikli sorunları arasında; hammadde bulamama, kredi ve sermaye, nitelikli işgücü temini ve rekabet fazlalığı sorunu sayılabilir. Detaylı olarak incelediğimizde sanayi işletmelerinin %31,1'i hammadde bulamama, %26,6'sı kredi ve sermaye, %24,4'ü nitelikli iş gücü temini ve %17,7'si rekabet fazlalığı sorununun birinci öncelikli sorunla-

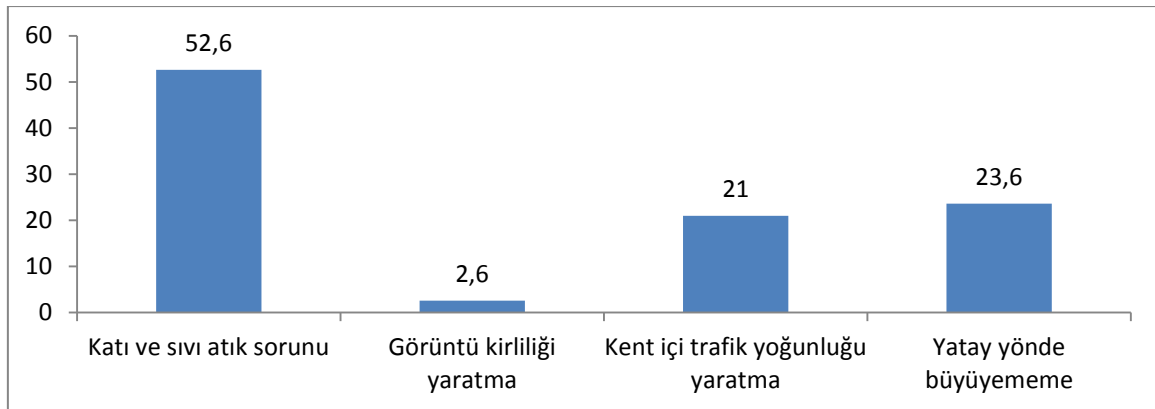
rı olduğunu belirtmiştir. Hammadde bulamama sorununu detaylı olarak incelersek; İnegöl ilçesi hammadde kaynakları açısından yeterlidir. Fakat piyasada hammadde temininin az sayıdaki işletmenin elinde olması zaman zaman hammadde bulamama sorununa neden olmaktadır.

Sanayi işletmelerinin yukarıda sıralanan sorunlarının yanı sıra başka sorunları da bulunmaktadır. Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %24'ü ikinci bir sorunu olmadığını belirtmiştir. İkinci sırada sorunları olduğunu belirten işletmelerin ikinci derecede önem taşıyan sorunları arasında; %34,4 oranı ile teknoloji eksikliği, %18,4 oranı ile rekabet fazlalığı ve %15,7 oranı ile talep istikrarsızlığı olarak sıralanmıştır.

Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %62'si üçüncü derecede önem taşıyan bir sorunlarının olmadığını belirtmiştir. Üçüncü sırada bir sorunu olduğunu belirten sanayi işletmelerinin üçüncü derecede önem taşıyan sorunları arasında %31,5 oranı ile bürokratik ve %26,3 oranı ile teknoloji yetersizliği sorunu ön plana çıkmaktadır.

7.2. Kuruluş Yeri ile İlgili Sorunlar

Sanayi kuruluşları kuruluş yerlerinde görüntü kirliliği yaratma, su temini, katı ve sıvı atık, kent içi trafik yoğunluğu yaratma ve yatay yönde büyüme sorunu ile karşılaşabilmektedir. Anket uygulanan mobilya sanayi işletmelerinin %76'sı kuruluş yerleri ile ilgili sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Yaşanan sorunlar arasında %52,6 oranı ile katı ve sıvı atık sorunu ön plana çıkmaktadır. Bu sorunu %23,6 oranı ile yatay yönde büyüme, %21,0 oranı ile kent içi trafik yoğunluğu yaratma sorunu takip etmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Anket Uygulanan Mobilya Sanayi İşletmelerinin Kuruluş Yeri ile İlgili Sorunlarının Oransal Dağılımı

İnegöl ilçesinde OSB'ler dışında faaliyet gösteren ve çoğunlukla küçük ölçekli olan işletmelerin yaşadığı sorunların başında katı ve sıvı atık sorunu gelmektedir. Mobilya sanayinde çoğunlukla katı atık ortaya çıkmaktadır. Sanayi işletmelerinin kendi bünyelerinde katı atık depolama ünitelerinin bulunmaması ve belediyenin katı atık toplama bedellerinin yüksek olması katı atık sorunun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerdir. Mobilya sanayi işletmelerinin ilk kuruluş yerlerini yanlış seçmeleri yatay yönde büyümememe sorununa temel oluşturmaktadır. İlçe merkezinde konutların arasına kurulan sanayi kuruluşları ilk kuruldukları yıllarda üretim kapasitelerini artırma veya bünyelerine yeni üniteler ekleme hedefleri bulunmadığından yatay

olarak büyüme konusu ötelenmiştir.

Fotoğraf 5. Konutların Arasında Kalmış Mobilya Sanayi İşletmelerinden Bir Görünüm (Araz, 2019:140).

İnegöl şehir merkezinde küçük mekanlarda faaliyet gösteren sanayi kuruluşları hammadde alırken ve üretilen ürünleri pazarlara ulaştırırken trafik yoğunluğu meydana getirmektedir.

7.3. Çevresel Sorunlar

Mobilya sanayinin üretim sürecinde ortaya çıkan katı atıklar ve sanayi işletmelerinin büyük bir bölümünün katı atık depolama ünitesinin bulunmaması sorunlara yol açabilmektedir.

Öncelikli olarak katı atık ünitesi bulunmayan ve bir atık firması ile çalışmayan sanayi işletmelerinin katı atıklarını yakarak ortadan kaldırmaya çalışması sonucu hava kirliliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Yanı sıra katı atıkların atık deposu yerine gelişigüzel alanlarda istiflenmesi de çevrede görüntü kirliliğine sebebiyet vermektedir.

Anket uygulanan ve kuruluş yeri ile ilgili sorunlar yaşayan sanayi işletmelerinin %52,6'sının en önemli sorununun katı ve sıvı atık sorunu olması yukarıda sorunları desteklemektedir. Sanayi işletmelerinin hammadde alırken ve ürünleri pazarlara ulaştırırken kullandığı ulaşım araçları gürültü kirliliği, egzoz dumanı nedeniyle de hava kirliliği sorununa yol açmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma alanında geçmişten gelen ağaç işleri sanayi 1940'lı yıllarda kurulan mobilya sanayine temel oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda mobilya sanayi işletmelerinin sayısı artmış, üretim çeşitlenmeye başlamıştır. 1970-1980 yıllarında ise mobilya sanayi hızla ivme kazanmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz 1977 yılında kurulan İnegöl Organize Sanayi Bölgesi'nin bu yükselişteki payı oldukça fazladır. Organize sanayi bölgesi mobilya sanayi işletmelerine ortak altyapı, enerji, geniş arsa avantajları sağlayarak gelişmelerine katkı da bulunmuştur. Ancak mobilya sanayi işletmelerinin sayısında yaşanan artış, mobilya sanayinde yer bulamama sorununu ortaya çıkarmıştır. 2006 yılında kurulan Mobilya Ağaç İşleri İhtisas OSB'si mobilya sanayi işletmelerinin ilçede bu alana yönelmesine neden olmuştur. Bu da mobilya sanayi işletmeleri ile tamamlayıcı iş kollarının ortak bir çatı altında üretim yapmasına ve yöredeki mobilya sanayinin

gelişmesine imkân sağlamıştır.

Araştırma alanında mobilya sanayinin kurulmasının en önemli nedeni köklü bir orman ürünleri sanayi geçmişinin olmasıdır. Ağaç işlerinde sahip olunan tecrübe mobilya sanayinin kurulmasında ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. İnegöl ilçesinde hammadde, ulaşım, nitelikli iş gücü ve pazara yakınlık gibi faktörler birbirini tamamlayarak mobilya sanayinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda ilçede mobilya sanayinin kurulmasında birden fazla faktör etkilidir. İlçede geçmişten itibaren yürütülen orman ürünleri sanayinin varlığı nitelikli iş gücü havuzu ve uzmanlaşmış işletmeleri ortaya çıkmıştır.

Anket verilerine göre sanayi işletmelerinin %40'ı İnegöl ilçesinin kuruluş yeri olarak seçilmesinin birinci öncelikli nedeninin hammadde kaynaklarına yakınlık, %44'ü kuruluş yeri olarak seçilmesinin ikinci öncelikli nedeninin pazara yakınlık, %34'ü kuruluş yeri olarak seçilmesinin üçüncü öncelikli nedeninin ulaşım kolaylığı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca anket uygulanan sanayi işletmelerinin %30'unun İnegöl ilçesinin kuruluş yeri olarak seçilmesinin birinci öncelikli nedeninin işletme sahibi ya da ortaklarının İnegöllü olmaları olduğunu belirtmesi kişisel tercihlerin kuruluş yerinin belirlenmesine olan etkisini göstermektedir. Bunun nedeni ise yatırımcıların bildikleri ve bağlı oldukları yöreye yatırım yapmak istemesidir.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinin alt sektörler göre dağılımını incelediğimizde diğer mobilyaların imalatı alt sektörünün hakim sektör olduğu görülmektedir. Anket uygulanan sanayi işletmelerinin %78'inin diğer mobilyaların imalatı alt sektöründe faaliyet gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer mobilyaların imalatı alt sektörü oturma ve yatak odası takımları, koltuk takımı, televizyon dolapları gibi geniş bir tüketici kitlesi olan mobilyaları üretmesi bu alt sektördeki sanayi işletmelerinin sayısının fazla olmasının başlıca nedenidir.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmelerinin %94'ü 1.000 m²'e, %24'ü ise 10.000 m²'nin üzerinde bir kapalı alanda üretim yapmaktadır. İnegöl ilçesinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin geniş kapalı alanlarda üretim yaptığı söylenebilir. 10.000 m²'nin üzerinde kapalı alana sahip sanayi işletmelerinin %50'sinin OSB'lerde faaliyet göstermektedir. Buradan hareketle, organize sanayi bölgelerinde üretim yapan sanayi işletmelerinin şehir merkezinde ve küçük sanayi sitelerinde üretim yapan sanayi kuruluşlarına göre daha büyük kapalı alanlara sahip olduğu söylenebilir.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmeleri şehir merkezinde Mahmudiye Mahallesi ve Küçük Sanayi Sitesi'nde, şehir merkezinden uzakta ise İnegöl, Mobilya Ağaç İşleri İhtisas, Yeni-ce organize sanayi bölgeleri ile Ankara karayolu üzerinde yoğunlaşma göstermektedir. Bu alanların dışında şehir merkezinden uzakta belirli bölgelerde faaliyet gösteren sanayi kuruluşları da bulunmaktadır. Araştırma alanı ülkemizde *mobilya sanayinin mekânsal yoğunlaşma gösterdiği alanlar* arasında yer almaktadır

İnegöl ilçesinde mobilya sanayi işletmeleri bazı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Sanayi işletmelerinin %31,1'i hammadde bulamama, %26,6'sı kredi ve sermaye, %24,4'ü nitelikli iş gücü temini gibi birinci derecede önem arz eden sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar dışında teknoloji eksikliği, talep istikrarsızlığı ve bürokratik sorunların yaşandığı da tespit edilmiştir.

Mobilya sanayi işletmelerinin kuruluş yeri ile ilgili yaşadığı en önemli sorun ise katı ve sıvı atık sorunudur. Bu sorun beraberinde hava ve görüntü kirliliği gibi çevresel sorunlara sebep olmaktadır.

İnegöl ilçesinde mobilya sanayinin yaşadığı sorunların çözümüne yönelik getirilen öneriler şunlardır:

1. İnegöl ilçesinde büyük ölçüde hammadde bulamama sorunu yaşanmaktadır. Sorunun temel kaynağı kerestenin stoklanarak fiyat artışı yaşandıktan sonra piyasaya sunulmasıdır. Hammadde tedarikini kolaylaştırmak için endüstriyel orman faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Hammadde konusunda tekelciliğin önüne geçmek ve fiyat kontrolü sağlamak amacıyla rekabet piyasası oluşturulmalıdır.

2. Özellikle küçük ve orta ölçekli mobilya sanayi işletmelerinin yaşadığı kredi ve sermaye sorunu için devlet tarafından mali destek sağlanmalı ve desteklerden yararlanılması için gerekli bilgilendirilmeler yapılmalıdır. Sermaye yetersizliği yaşayan mobilya sanayi işletmelerinin birleşmesi yönünde mekanizmalar oluşturulmalıdır.

3. Mobilya sanayi işletmelerinin nitelikli eleman sorununa yönelik ilçede mobilya alanında eğitim veren meslek liseleri ve üniversitelerin mobilya ile ilgili bölümlerinin niteliği ve niceliği artırılmalıdır. Meslek liselerinin işlevselliği artırılmalı ve uygulamalı eğitim ön plana çıkarılmamalıdır. Mobilya sanayi işletmeleri ile mobilya alanında eğitim veren kurumlar arasında iş birliği sağlanmalıdır.

4. Mobilya sanayi işletmeleri teknolojik gelişmeleri takip etmek, kendilerini bu doğrultuda geliştirmek ve yenilemek amacıyla bünyelerinde araştırma ve geliştirme birimi oluşturmalı, bu konuya önem vermelidir.

5. Mobilya sanayinde tasarım konusu oldukça önem arz etmektedir. Bu doğrultuda mobilya tasarım okulları açılmalı, tasarım yarışmaları düzenlemeli, eğitim kurumları ile sanayi kesimi arasında bu konuda ortak projeler gerçekleştirilmelidir.

6. İnegöl ilçesinde küçük ve orta ölçekli firmalar markalaşma, tanıtım gibi konulara önem vermeli, yatırım yapmalıdır. Mobilya sanayi işletmeleri kaliteli ve özgün tasarımlı ürünler ile İnegöl mobilyasını bir dünya markası haline getirmeli ve tanıtımını yapmalıdır. İnegöl mobilya sanayinin coğrafi işaret alması yönünde gerekli adımlar atılmalıdır.

7. Mobilya sanayi işletmelerinin büyük bölümü aile şirketi olması nedeniyle kurumsallaşma problemi yaşanmaktadır. Bu problemin ortadan kaldırılması için mobilya sanayi işletmeleri halkla ilişkiler, muhasebe, ihracat-ithalat gibi alt birimler oluşturarak kurumsallaşma yoluna gitmelidirler. Böylece kurumsallaşamama ve planlama sorunları ortadan kaldırılabilir.

8. İnegöl ilçesinde hammadde alınırken ve ürünler pazarlara ulaştırılırken sadece karayolu ulaşımı kullanılmaktadır. Karayolu ulaşımı mobilya sanayi işletmelerine maliyet açısından önemli bir yük oluşturmaktadır. İlçede karayolu ulaşımına göre daha ekonomik olan demir

yolu bağlantısı için gerekli çalışmalar yapılarak ulaşım maliyetleri düşürülmelidir.

9. İlçede üç adet organize sanayi bölgesi bulunmasına rağmen mobilya sanayi işletmelerinin sayısının her geçen gün artması ve var olan işletmelerinin daha geniş mekanlarda üretim yapmak istemesi nedeniyle organize sanayi bölgelerinde yer bulamama sorunuyla karşılaşılması muhtemeldir. Bu sorunu önlemek amacıyla yeni bir organize sanayi bölgesi kurmak için alt-yapı çalışmalarına başlanmalıdır. Yeni bir organize sanayi bölgesinin kurulmasıyla şehir merkezinde dar mekanlarda üretim yapan, yatay yönde büyüme sorunu yaşayan mobilya sanayi işletmelerinin buraya taşınması sağlanmalıdır.

10. İnegöl ilçesinde hali hazırda yurt içi ve yurt dışındaki mobilya fuarlarına katılan firmalar bulunmaktadır. Bu firmaların sayısı arttırılmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksaray, F. M. (2006). Türkiye mobilya sanayisinin Avrupa birliği ölçeğinde rekabet gücü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aksu, B. (2001). Türkiye'de Büyük Ölçekli Mobilya Sanayii İşletmelerinin Yönetmelik ve Örgütsel Yapılarının Analizi. *İstanbul Fakültesi Orman Fakültesi Dergisi*, 51(2), 96-115.
- Aykurt, E. M. (2014). Türk mobilya sektöründe faaliyet gösteren büyük firmaların küçük ve orta ölçekli işletmelere etkisinin tasarım perspektifinden değerlendirilmesi: Kayseri örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Araz, Ç. (2020). İnegöl İlçesinde Mobilya Sanayi ve Kümelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Boyla, O. (2012). Mobilya Tarihi [Elektronik versiyon]. <https://hattusa.org/kitaplar/oya-boyla-mobilya-tarihi>
- Coşkun, S. (2019). Mobilya Sektöründe İhracat Potansiyelinin Arttırılması: İnegöl Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demirci, S. (2004). Türkiye Mobilya Endüstrisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Politeknik Dergisi*, 4(8), 369-379.
- Demiraslan, D. (2016). The Development of Furniture Production in Ottoman Empire And Its Reflections To The Republic Period. II. Uluslararası Mobilya Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s.377-385), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Hoşgören, M. Y. (1975). *İnegöl Havzasının Jeomorfolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- İnal, M.E. & Toksarı, M. (2006). Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları ve Bu Sorunlara Çözüm Üretmeye Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 105-121.
- İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası (2018). İnegöl Ekonomi Raporu. İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası, 1-75, İnegöl.
- İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası (2019). İnegöl Ekonomi Raporu. İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası,

1-80, İnegöl.

İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası (İSO), (2015). Mobilya İmalat Sanayi, İstanbul: İSO Yay. No: 2015/1.

Kahraman, K. (2018). *İnegöl Mobilya Tarihi*. Bursa: Renkvizyon Matbaacılık A. Ş.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Mutluer, M. (1995). *Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Sakarya, S. ve Doğan, Ö. (2014). Mobilya Sektör Raporu, 2014. Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, s.1-31, Ankara.

Terece, Z. (2017). 1950 Sonrası Türkiye’de Modern Mobilya Tasarım ve Üretimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). 2018. *Türkiye Mobilya Ürünleri Meclisi Sektör Raporu-2017*. Ankara: TOBB Yay. No:2018/304.

Sosyal Güvenlik Kurumu, (2019). İnegöl İlçesi İmalat Sanayi İşletme ve İstihdam Verileri, 2019. Sosyal Güvenlik Kurumu, Bursa.

Toksarı, M. (2004). Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları ve Çözümüne İlişkin Bir Araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisan tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Niğde.

Yaşar, O. (2005). Sanayi Coğrafyası Öğretiminde Araştırma Yöntemlerinden ‘Anket ve Mülakat’ın Kullanılması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(10), 79-96.

Yararlanılan İnternet Sayfaları

URL-1:<https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaTurListeAction.do>; Son Erişim Tarihi: 04.02.2020.

URL-2: <https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>; Son Erişim Tarihi: 04.02.2020

URL-3: <https://bursaobm.ogm.gov.tr/Sayfalar/Ormanlarımız/OrmanVarligi.aspx>; Son Erişim Tarihi: 23.09.2019.

Fotoğraflar:

1. Çiğdem ARAZ
2. Mobilya Ağaç İşleri İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü, 2019.

Katkı Belirtme: *Yazarlar, anket talebini kabul eden ve verdiği bilgiler ile bu araştırmaya katkı sunan İnegöl ilçesi mobilya sanayi işletmeleri yetkililerine çok teşekkür eder.*

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 204-223

Geliş/Submitted/ Отправлено: 05.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 29.08.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44871

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Melike SOMUNCU
Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
melike.somuncu@siirt.edu.tr

 ORCID 0000-0002-9101-3012

“ÖTÜKEN TÜRKÇE SÖZLÜK”ÜN SÖZLÜKBİLİMİ YÖNTEMLERİNE GÖRE İNCELENMESİ¹

THE INVESTIGATION OF THE "ÖTÜKEN TÜRKÇE SÖZLÜK" BY
LEXICOGRAPHY METHODS

Öz

Sözlük hazırlama yollarını ve yöntemlerini teknik olarak ele alan sözlükbilim, hem kuramsal hem de uygulamalı bir bilim dalıdır. Sözlüklerin yapısını, kullanım alanlarını inceleyen bu bilim dalı sözlük kullanıcılarına sözlük hakkında bilgi vermek amacıyla en üst düzeyde inceleme, anlama ve tarama imkânı sunmaktadır. Howard Jackson'un *Lexicography: An Introduction (Sözlükbilime Giriş)* adlı kitabında yer alan sözlük ve sözlükbilim ile ilgili hazırlanmış olduğu teknikten yararlanılarak teorik sözlükbilim çerçevesinde, Yaşar Çağbayır'ın 2007 yılında yayınlanmış olan *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük* adlı sözlüğü ile ilgili sözlükbilimsel bir inceleme denemesi yapılarak, sözlüğün sözlükbilim tekniklerine göre hazırlanıp hazırlanmadığı tespit edilmiştir. Makro ve

¹ **Cite as/Atıf:** Somuncu, M. (2020). "Ötüken Türkçe Sözlük"ün Sözlükbilimi Yöntemlerine Göre İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 204-223. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44871>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

mikro yapısı incelenen sözlük, sözlüğün amacı, hedef kitlesi, özelliği, yapısı, türü, sözlük hazırlanırken yararlanılan kaynaklar, sözlüğün statüsü hakkında bilgi verildikten sonra sözlüğün verilerinin uluslararası düzeyi, madde başı sıralanışı, madde içindeki düzeni, verilerin kökenleri ve sesletim biçimleri, gramer kategorileri, kullanım etiketleri, tanımlar, işaretleyiciler, çapraz gönderim ve sözlüğü oluşturan diğer etmenler başlıklarında örnekler ile değerlendirilmiştir ve bazı eksiklikleri barındırorsa bile sözlükbilim tekniklerine büyük ölçüde uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Sözlükbilim, Ötüken Türkçe Sözlük.

Abstract

Dictionary science, which technically deals with the ways and methods of dictionary preparation, is both a theoretical and applied science. This branch of science, which examines the structure and usage areas of dictionaries, provides the highest level of examination opportunity to inform dictionary users about the dictionary. In this study, Yaşar Çağbayır's *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük* in 2007 which was determined whether a dictionary was prepared according to dictionary science techniques by making a dictionary scientific study about dictionary named. Howard Jackson's *Lexicography: An Introduction (Lexicology Introduction)* under the theoretical lexicography utilizing the technique has prepared relating to the dictionaries and lexicography in his book data provided by the Ötüken Turkish dictionary was evaluated in terms of glossary scientific. The aim of the dictionary, the target audience, feature, structure, type, dictionary preparing utilized resources, international levels of data dictionary after giving information about the status of the dictionary, substances per the order, order of their contents, origins and pronunciation forms of data, grammatical category, usage labels, definitions, markers were evaluated with dictionary examples in cross-sending headers. Thus, the appropriateness of the dictionary, whose macro and micro structure was examined, was discussed and it has been found that it does not comply with lexicography techniques even if it contains some deficiencies.

Keywords: Dictionary, Lexicography, Ötüken Türkçe Sözlük.

1.Giriş

Son yıllarda sözlük ve sözlükbilim ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır.² Araştırmacılar tarafından sözlük yapma, sözlüklerin kuram, ilke ve yöntemlere göre incelenmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu öneriler ve yapılan çalışmalar sonucunda, sözlükbiliminin kuramsal ve uygulamalı şeklinde iki yol çizdiği tespit edilmektedir. İnsanların ve dillerin belleği olan söz-

² Sözlükbilim ile ilgili çeşitli çalışmalar yapan araştırmacıların bazıları şunlardır: Aslan (2017); Baskın (2012); Bingöl (2006); Çağ (2020); Çiçek (2009); Eminoğlu (2010), Kartal (2013); Kültürel (2009); Maclaren-Ağbaba (2007); Meral Türkmenoğlu (2019); Özcan (2019); Yavuzarslan (2004) vd.

lüklerde sadece sözcüklerin anlamları bulunmaz (Akalin, 2010: 163). Sözlükler, her milletin sosyokültürel yapısının ve hem art zamanlı hem eş zamanlı dil serüvenlerini sunan ana kaynaklardır. Kimi araştırmacılar sözlüğün kuram ve yöntemlerinin incelendiği kolu *sözlükçülük* terimi ile karşılarken kimisi de *sözlükbilim* terimi ile karşılmaktadır. Dünya çapındaki sözlük ve sözlükbilim örneklerine bakıldığında sözlükbilim, sözcük bilgisi ve sözlükçülük terimleri bir karmaşaya sebep olmaktadır. Bu yüzden sözlükbilim teriminin kullanılması daha doğrudur (Boz, 2011: 9-14).

Sözlük esasen, belli bir dile sahip olan toplumun, konuşma alışkanlıkları ve biçimleri doğrultusunda yazar tarafından titizlikle derlenen ve toplumsallaşmış dilbilimsel formların sistemli olarak düzenlenmiş listeleridir (Sterkenburg, 2003: 4 aktaran Kahraman 2016: 3290). Bu listeler ait olduğu toplumun gelenek ve görenekleri ile harmanlanır ve toplum hakkında önemli veriler sunar. Araştırmacılar sözlük tanımlarını verirken genel olarak sözlüğün şu noktaları üzerinde dururlar:

1. Bir veya birden fazla dilden oluşur.
2. Ele alınan dilin sözcüklerini, deyimlerini, atasözlerini genelde alfabetik bir düzende sıralar.
3. Sözcük listelerinin tanımlarını verir ve tanımlar açıklanır.
4. Başka dillerdeki karşılıklar da sunulur.
5. Anlam ve açıklama esastır.
6. Söyleyiş ve yazım biçimleri de verilir.
7. Köken bilgisini, kullanım alanlarını ve gramer kategorilerini içinde barındırır.
8. Anlamsal düzlemde eş / yakın veya zıt anlam işaretleyicileri de verilir (Aksan, 2000: 75-76; İlhan, 2007: 15-17; Kocaman, 1998: 109-11; Vardar, 2002: 190-192). Sözlük hazırlarken madde başlarının önce temel anlam tanımları daha sonra yan anlam tanımları sıralanmalıdır. Daha sonra kullanım sıklıklarına göre deyim, atasözü, birleşik fiil gibi unsurlara yer verilmeli ayrıca günlük konuşma veya kullanımlar da sunulmalıdır (Karadağ, 2011: 192-208). Sözlüklerin temel amacı dillerin söz varlığını tespit etmek, kültüre hizmet etmek, dilin özündeki zenginliğe sahip çıkmak, dili doğru kullanmaya yönlendirmek, söyleyiş yanlışlarını önlemek, diller arasındaki ilişkiyi belirlemek, ağızlarda yer alan sözcükleri sunmak, dil sorunlarına çözüm üretmektir (Dursunoğlu, 2011: 257).

Sözlük türlerine bakıldığında ise araştırmacılar tarafından birçok sözlük türü tasnifinin yapıldığı görülmektedir. Kocaman'ın yapmış olduğu “betimlemeli / kuralcı sözlükler; eş zamanlı / art zamanlı sözlükler; genel / teknik sözlükler; genel kullanım / öğrenim amaçlı sözlükler; tek dilli / iki ya da çok dilli sözlükler” (Kocaman 1998: 111) tasnifi, Aksan'ın yapmış olduğu bir ya da daha fazla dilin söz varlığını ele alma açısından, alfabe sırasına göre esas alınıp alınmadığı ve ele alınan söz varlığının niteliğine göre esas aldığı sözlüklerin alt başlıkları *tek dilli veya çok dilli sözlükler*, *alfabetik veya kavram sözlükleri*, *Genel Sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri)*, *lehçebilim sözlükleri*, *eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri*, *yabancı öğeler sözlükleri*, *tarihsel sözlükler*, *köken bilgisi sözlükleri*, *terim sözlükleri*, *argo sözlükleri*, *deyim ve atasözleri sözlükleri*, *anlam-*

bilim sözlükleri, sanatçı ve metin sözlükleri, yanlış yerleşmiş öge sözlükleri, tersine sözlükler (Aksan 2000: 69-87) şeklinde ele aldığı tasnifi de dikkat çekicidir. Yalnız son dönemlerde İlhan tarafından ele alınan sözlük türü tasnifi daha kapsayıcı niteliktedir. İlhan, sözlükleri işledikleri ürünler açısından yazı dili ve ağız sözlükleri olarak ikiye ayırırken, malzemenin kaydedildiği ortama göre de basılı veya kitâbî ve elektronik sözlükler olarak incelemektedir. Son olarak yazılış biçimleri açısından da sözlükleri manzum ve mensur olmak üzere iki kolda ele almaktadır (İlhan, 2009: 537-539).

Türk dili ve tarihi incelendiğinde en önemli başvuru kaynağı hiç şüphesiz Divânu Lügâtit Türk'tür. 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut'un ele aldığı bu önemli eserin ilk hedefi Araplara Türkçeyi öğretmektir. Kâşgarlı Mahmut, bu hedefinin sınırlarını aşarak eserinin içerisinde yer alan dile ve kültüre ait malzemeler ile eserini sözlük yapmanın ötesine taşımıştır. Kâşgarlı Mahmut ile başlayan sözlükçülük geleneği bugün oldukça hız kazanmış bir durumdadır. Bu hızda hiç şüphesiz ki bilgi teknolojilerinin ve bilgisayarların çok önemli bir katkısı vardır. Bilgisayarların birden fazla bilgiyi hızlı ve kolay depolaması ve depolanan bilgilerin kolay taranıp erişilebilmesi açısından sözlükbilimine katkı sağladığı görülmektedir. Sözlükbilim hakkında birçok araştırma yapmaya imkân sağlayan bu teknik yöntem, akademik bir inceleme alanı oluşturmayı sağlamıştır (Baskın, 2014: 445-458).

Aarhus Üniversitesi Aarhus İşletme Fakültesi Sözlükbilim Merkezi araştırmacıları tarafından "Sözlükbilimsel İşlevlerin Çağdaş Kuramı (The Modern Theory of Lexicographic Functions)" (Bergenholtz, 1996, 1998; Tarp, 1992, 1994, 1995, 1998, 2000, 2001, 2002; Bergenholtz/Kaufmann, 1997; Bergenholtz/Nielsen, 2002; Bergenholtz/Tarp 2002) geliştirilmiştir. Bu kuramda sözlükte yer alan her yapının işlevinin kullanıcıya göre uyum hâlinde düzenlenmesi esası bulunmaktadır. Bergenholtz ve Tarp'a göre iki temel varsayım söz konusudur. İlki, sözlükbilimini bağımsız ele alıp dilbiliminin bir alt kolu yapmayan varsayım, ikincisi farklı kullanıcıların farklı sorunlarının çözümü için gerekli olan her ihtiyaca cevap veren varsayımdır (Aslan, 2017: 40).

Sözlükbiliminde bir dilin malzemelerinin derlendiği listeler hâlinde sunulan verilerin yöntem ve tekniklerini ele alma söz konusudur. Sözlükbilim incelemelerinde sadece yapılan sözlükleri geliştirme veya hatalı yerlerini onarma yoktur. Aynı zamanda kullanıcıları ele alınan sözlük hakkında bilgilendirme ve sözlüğün imkânlarından tam anlamıyla yararlandırma da amaçlanmaktadır. Sözlükbilim tanımlarında ve açıklamalarında ele alınan temel bazı noktaları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Sözlük hazırlama yollarını ve yöntemlerini teknik olarak ele alır.
2. Kuramsal ve uygulamalı bir bilim dalıdır.
3. Sözlüklerin türü, yapısı ve tarihî zeminini incelemeye ve açıklamaya fırsat tanır.
4. Sözlüklerin nasıl yapılandırıldığı hakkında bilgiler sunar.
5. Sözlük türleri hakkında bilgi vererek bu türlerin amaçlarını açıklar.

6. Sözlüğün kullanılma alanlarını belirler ve bu belirlemede bir kuram ve uygulama ile denetlenip eleştirilmesini sağlar.

7. Sözlük kullanıcılarına sözlük hakkında bilgi vermek sözlüğü en iyi düzeyde inceleme / tarama fırsatı sağlar.

8. Disiplinler arası bir bilim dalıdır ve dil biliminin birçok verisinden yararlanarak sistemleşmektedir.

9. Dil dışı unsurları taşır ve söz varlığının yanı sıra işaretleyiciler de sözlükbilim araştırmalarında büyük önem taşır.

10. Bir dilin kelime hazinesini, tarihî ve kültürel birikimlerini ele alan sözlüklerin içyapısını, kaynaklarını, köken bilgisini, dil / diller ile iletişim şartlarını inceler (Aliyeva- Esen, 2009: 475-477; Jackson, 2016: 30-31; Kocaman, 1998: 110-118; Usta, 2010: 93-98; Zengin, 2010: 227-230). Sözlükbiliminin amacı bir dilin söz varlığını sunan sözlükleri belli bir kuram ve yönteme göre incelemek ve okuyucuya / kullanıcıya kolaylık sağlamaktır.

Sözlükbilim pratik ve teorik olmak üzere ikiye ayrılabilir. Pratik sözlükbilimde, dili tanımlama, standartlaştırma, diller arası etkileşimi sunma, bir dili bilimsel olarak ele almak için toplumsal bir fonksiyona sahiplik söz konusudur. Bütün veriler topluca sunulur ve kullanıcılar için en doğru yöntem bulunur. Teorik sözlükbilimde ise ele alınan sözlüğün makro ve mikro yapısı, söz derleme, sözcük düzeninin niteliğini ve aynı zamanda niceliğini tespit etme, madde başları ve sözcük tanımları hakkında verilen bilgilerin gönderimleri ve verilme oranları gösterme, gramer unsurlarını açıklama esastır (Usta, 2010: 90-112).

2. Çalışmanın amacı

Bu çalışmanın amacı Yaşar Çağbayır'ın ilk baskısı 2007 yılında yayınlanmış olan *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük* ile ilgili sözlükbilimsel bir inceleme denemesi yaparak sözlüğün sözlükbilim tekniklerine göre hazırlanıp hazırlanmadığı tespit etmektir.

3. Çalışmanın yöntemi

Jackson (2016)'un *Lexicography: An Introduction (Sözlükbilime Giriş)* adlı kitabında yer alan sözlük ve sözlükbilim ile ilgili hazırlanmış olduğu teknikten yararlanılarak teorik sözlükbilim çerçevesinde Ötüken Türkçe Sözlüğünün sunduğu veriler sözlükbilimsel açıdan değerlendirilmiştir.

4. Sözlükbilim sınırlarında Ötüken Türkçe Sözlük'ün³ sunduğu veriler

4.5. Makro yapılar

4.5.1. Sözlük hakkında genel bilgiler (amaç / hedef kitle - özellik - tür - yararlanılan kaynaklar - statü)

Sözlükler, kültür ve medeniyeti yorumlamak için dilsel bir yardım sağlarlar. Gelişim için sözlük vazgeçilmez bir araçtır. Toplumlar hakkında bilgi sahibi olmak için dil ile ilgili bilgileri tam, doğru ve güvenilir olarak sunmak da sözlüklerin esas amacıdır (Jackson, 2016: 117-119). Denilebilir ki sözlükbiliminin önemli noktalarından biri sözlüğün hazırlanış amacı ve hedef kitleye uygunluğudur (Kocaman, 1998: 112). ÖTS'nin amacı, ön sözden önce Şemseddin Sa-

³ Bundan sonra ÖTS olarak kısaltılacaktır.

mi'nin Kâmus-ı Türkî (1900) adlı sözlüğünün ön sözünde yer alan bir paragraf ile başlaması ile aydınlanmaktadır: "Sözlüğü ve dilbilgisi sağlam olmayan dilin hiçbir zaman edebî dilden sayılmak gibi bir iddiaya yetkisi olamaz; çünkü bu iki kitap edebiyatın temelidir. Edebiyatın yapısı ancak bunlar üzerine kurulabilir. Dilin gerilemesine karşı bir set görevini üstlenecek olan ancak bu iki kitaptır. Yetkin bir sözlüğü olmayan dil, doğal zenginliği demek olan kelimelerini günden güne kaybederek kendi varlığı ile bir şey anlatamayacak derecede dar kalır ve düzgün bir dilbilgisi kitabı olmayan dil, doğru kullanmayı sağlayamayıp gittikçe daha yanlış söylenir ve büsbütün yanlışlarla dolu bir-dil hâlini alır." (Çağbayır, 2007: 8). ÖTS'nin ön söz kısmında bu sözlüğün hazırlanmasının esas amacı Türk dili uzmanlarına, Türkolojiye gönül verenlere, bilim adamlarına yardımcı olmasıdır. Ayrıca bu bölümde eksiksiz olma iddiasında bulunmaksızın her türlü eleştiriye açık olduğu belirtilerek sözlüğün hedef kitlesi de vurgulanmıştır. Doğru ve kapsamlı bir dil verisi sunmak sadece dile değil topluma dair her yargıya hizmet etmektedir. ÖTS'de de esas amaç, hem dile hem kültüre hizmet etmektir. Bu amaç doğrultusunda art ve eş zamanlı bir yöntem ile veriler sunulmuştur.

Sözlükler, kullanım ve hazırlanma süreçlerinde hazırlayıcı ve kullanıcılar ile ilişki içerisindedir. Hazırlayıcı ve kullanıcılarından sözlükleri ayrı değerlendirmek doğru değildir (Boz, 2015: 41). İhtiyaçlar dikkate alındığında sözlükler için tasarlanan iki grup vardır: Çocuklar ve öğrenciler. (Jackson, 2016: 129). ÖTS, *öğrencilere* yönelik hazırlanmıştır. ÖTS, hem akademik çalışma yapanlara hem öğretmenlere hem de öğrencilere hitap edecek bir düzeyde olup mevcut bilimsel çalışmaların verilerinden yararlanılarak ortaya konmuştur.

ÖTS'nin diğer sözlüklerden en büyük farkı tarihî ve etimolojik bilgileri sunması ve yerel kelimeleri de bir arada barındırmasıdır (Çağbayır, 2007: 11). Orhun yazıtlarından günümüze uzanan geniş Türk kültürünün ve coğrafyasının söz varlığının Türkiye Türkçesi sınırlarında elde edilen malzeme ile sözlük hazırlanırken Eski Türkçeyi Orhun yazıtlarından 13. yüzyıla kadar, Eski Anadolu Türkçesi dönemini 13. yüzyıldan İstanbul fethine kısmen 16. yüzyıla kadar, Osmanlı Türkçesi dönemini 15. yüzyıldan Cumhuriyete kadar (Arapça, Farsça ve Türkçe karması), Türkiye Türkçesi dönemini, Cumhuriyet döneminde kullanılan kültür dili, ağızları ile Anadolu'nun farklı bölgelerinde Kıbrıs, Kerkük, Trakya, Balkanlar ve kısmen Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerde konuşulan Türkçe yerel sözcükler esas alınmıştır (Çağbayır, 2007: 13).

Sözlükler *yazım* hakkında bilgi sunmaktadır. Çünkü sözlükler, alfabetik olarak sıralanmış sözcük kitapları şeklinde sözcüklerin yazılımı üzerine kurulurlar. (Jackson, 2016: 155). Yazım konusunda Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'na uyulan ÖTS'de araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından madde başlarında bir kelime yer almaktadır. Ayrıca sadeleşme akımının etkilerinin bulunmadığı bu sözlükte yazarın yetiştiği dönem ve edinmiş olduğu kültürün yansımaları net olarak görülmektedir. Fişleme yöntemi ile yaklaşık 35 yıllık bir emeğin sonucunda dikkatlere sunulan bu sözlükte deyimler, ikilemeler, birleşik kelimeler ise iç maddede bulunmaktadır. Hem madde başında hem iç madde sıralamasında alfabetik düzen söz konusudur. Bu düzen aranan sözcüğün kolay bulunmasını sağlamıştır. Genel sözlüklerden en önemli farklarından biri de sözlüğün son cildinde yer alan *Osmanlıca Dizin*'dir. Birden fazla okuma olanağı sağlayan ve her okumada farklı anlamlar sunan Osmanlı Türkçesindeki sözcüklerin hangi sayfada geçtiğini göstermek amacıyla bu dizin sunulmuştur.

Sözlüğün genel yapısına bakıldığında alfabetik olarak sıralandığı, madde başlarının küçük harfle yazıldığı ve her sayfada iki sütunun yer aldığı görülmektedir. Orhun yazıtlarından günümüz Türkiye Türkçesine kadar neredeyse her kelimeyi içine alan bu sözlük beş ciltten oluşmaktadır: 1. Cilt a-den, 2. Cilt den-izz, 3. Cilt j-müt, 4. Cilt müt-tap, 5. Cilt tap-züz-Osmanlıca dizin.

Sözlük türleri genel olarak filolojik ve ansiklopedik olarak iki grupta incelenir (Usta, 2006: 227). Aksan genelini yanı sıra sözlükleri üç grupta inceler: Bir ya da birden çok dilin söz varlığının ele alındığı sözlükler, alfabetik sıranın esas alındığı sözlükler, kavramın niteliğine göre sözlükler (Aksan, 2000: 75-77). Filolojik bir sözlük olan ÖTS dilin doğru kullanılması, doğru anlamlandırılması ve doğru yorumlanmasını içeren filolojik bir sözlüktür. ÖTS alfabetik sıralanmış, basılı ve normal boyutta, tek dilli bir sözlüktür. Ama bazı sözcüklerin anlamının kökenini öğrenmek isteyenler için ise etimolojik bir kaynaktır. Ayrıca işlediği ürün açısından hem yazı dili hem ağız sözlüğü olup, malzemenin kaydedildiği ortam açısından basılıdır. Yazılış biçimi açısından da mensur sözlük türü içerisinde yer almaktadır.

Statü kavramında günlük konuşmalarda bile bulunan bir sözcüğün kullanıma uygunluğu söz konusudur (Jackson, 2016: 170). ÖTS statü bağlamında hem köken ve kullanım etiketi açısından resmîlik de kazanırken, argo kavramını barındıran sözcüklere yer vererek gayri resmî bir statü de kazanmaktadır. Bu gayri resmî durum “sosyal grupları tanımlamak için kullanım bağlamının resmîyetinin ötesinde olan bir kısıtlamayı imâ etmekte ve uygunluk düzeyi hakkında değerlendirmeyi” (Jackson, 2016: 170) sağlamaktadır.

derlemek¹, 5. argo. Küçük kâğıt parçalarına kopyalayıp hazırlamak. (II, 1173)

Sözlük kullanımında iki önemli soru bulunmaktadır: Birincisi, kullanıcıların bir sözlükte aradıkları sözcük ile ilgili güvenilir ne tür kaynaklar vardır? İkincisi, bunu bulabilmek için ne tür yöntemler kullanılmıştır? (Jackson, 2016: 119). ÖTS hazırlanırken birinci sorunun cevabı niteliğinde çok çeşitli kitap, makale ve sözlükten yararlanıldığı görülmektedir. Sözlük ve dizinlerden yararlanılarak ve kısmen taranan eserlerin yanı sıra Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*, *Türkçe Sözlük*, Osmanlıca Metinlerle Ferit Devellioğlu'nun *Ansiklopedik Osmanlıca Lügat*, *Türkçe / Osmanlıca- İngilizce Redhouse Sözlüğü*, *Kâmus-ı Türkî* ve Türk Dil Kurumunun *Tarama Sözlüğü* referans olarak kullanılmıştır. Ağızlarla ilgili söylenişe en yakın şekil esas alınmış ve genel olarak *Derleme Sözlüğü* ve *Derleme Dergisi*'nde yer alan biçimlere de uygunluk gösterilmiştir. İkinci sorunun cevabı ise kısaltmalar bölümünde sözlük içerisinde Orhun yazıtlarından günümüze kadar ele alınan dil malzemelerin tartışmalı kısmı için kaynaklara atıf yapılmıştır. Böylece ele alınan sözcüğün anlamı kullanıcı tarafından daha rahat keşfedilip, kullanıcının sözcük hakkında hem köken hem anlam açısından kontrol etme imkânı sağlanmıştır.

Sözlük hazırlanırken en büyük sorun sözlükte yer alacak kelimelerin seçimidir. Bir dilde yer alan tüm kelimelere yer vermek mümkün olmayacağı için üç nokta esas unsur olmaktadır: Sözcüğün yazımı ve söyleniş biçimi, gramer ulamları, anlam ya da tanımı (Kahraman, 2016: 3301). Günlük hayatta kullanılan kelimelerin değişken bir yapısı bulunmaktadır. Bu yüzden sözlükte günlük hayatta yer alan tüm sözcükleri ele almak zordur. Kaynakların çok ve çeşitli olması önemliyse de her zaman kaynak noktası yetersiz kalacaktır. ÖTS, Orhun Yazıtlarından Türkiye Türkçesine kadar olan zaman dilimini ele almış ve çok çeşitli kaynaklardan yararlanıla-

rak oluşturulmuştur. Ön söz kısmından sonra gelen içindikiler bölümünde ele alınan kaynakların kısaltmaları verilmiştir. Ağızlar noktasında *Derleme Sözlüğü* ve *Derleme Dergisi* esas kaynak iken, Türkiye Türkçesi sahasında ele alınan roman ve hikâyelerin ise tam künyeleri sunulmuştur.

4.5.2. Sözlüğün söz varlığının uluslararası düzeyi

Uluslararası kelime, çok sayıda dilde hemen hemen aynı biçimde yer alan kelimeler (Ülkü, 1991: 84) olarak tanımlanır. Sözlükte, Almanca, Arapça, Arguca, Arnavutça, Azerice, Brezilya Yerli Dili, Çağatayca, Ermenice, Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe, Farsça, Fransızca, Gürcüce, Hint dilleri, İbranice, İngilizce, İrlanda Dili (Keltçe), İspanyolca, İtalyanca, Latince, Macarca, Moğolca, Norveççe, Osmanlı Türkçesi, Portekizce, Rusça, Sagayca, Sanskritçe, Soğdca, Türkçe, Tibetçe, Toharca, Ukrayna dili, Yunancadan yararlanılmıştır. Bu dillerin bazıları ölü diller kategorisinde iken bazıları hâlâ konuşuru olan diller kategorisi içerisinde. Sözlükten alınan aşağıdaki örneklerde Yunancanın Latince ve Fransızca ile hemen hemen aynı biçimde yer alan sözcük varyantları şu şekilde verilmiştir:

tonus [Yun. tonos (gerilim) / Lat. tonus] (V: 4864)

trityum [Yun. tritos (üçüncü) > Fr. tritium] (V: 4899)

zetetik, -ği [Yun. dzetetikoz (kuşkucu; araştırmacı) > Fr. zététique] (V: 5460)

4.6. Mikro yapılar

4.6.1. Sözlüğün madde başı sıralanışı, madde içi düzeni ve leksik birim yazımı

Szholfried, sözlüğe başvuran kullanıcılar için bazı önerilerde bulunur. Kullanıcılar, sözcük ile ilgili sorunu tanımlamalıdır, daha sonra sorunu çözmek için sözlük kullanmaya karar vermelidir, kullanıcının burada aradığı sözcük veya dil öbeği için madde bulması gerekmektedir. Daha sonra doğru madde belirlenmeli ve elde edilmiş anlamsal bilgilerden faydalanmalıdır. İşte bu noktada sözlükte madde başı ve madde başı anlamı sözlükte önemli rol oynamaktadır. Mikro yapı sözlükte maddeleri teşkil eden unsurları ve maddelerin düzenleniş biçimleri hakkında bilgi verir. Bu yapı sözlüğün *ulaşılabilirlik* süreci için önemlidir (Jackson, 2016: 122).

Madde başında bulunması gereken belli başlı ana unsurlar şunlardır: Sözcüklerin tanımları, okunuşları, yazılışları, vurguları, hangi dilden oldukları, gramer ulamları, sözcüklerle ilgili örnek tümceler, eşanlam ve karşıt anlam bulgusu, çapraz göndermeler, çizim ve resimler (MacLaren-Ağbaba, 2007: 204).

Sözlük hem madde başında hem de madde içinde alfabetik olarak sıralanmış ve araştırmacılara arama yaptıkları sözcüğü bulma açısından kolaylık sağlamıştır.

cıvıldama, [civ (yans.) > civ-ıl-da-ma] *is.* Cıvıl cıvıl ötme eylemi. (I: 805)

cıvıldamak, [civ (yans.) > civ-ıl-da-mak] *gçsz. f. [-r] [-d(ı)-yor]* (Kuş, civciv vb. için) öterek cıvıl cıvıl sesler çıkarmak. (I: 805)

cıvıldeşma, [civ (yans.) > civ-ıl-da-ş-ma] *is.* Karşılıklı ya da bir arada cıvıl cıvıl ötüşme eylemi, **cıvıldeşmak**, [civ (yans.) > civ-ıl-da-ş-mak] *işteş. f. [-ır]* (Kuş, civciv vb. için) karşılıklı ya da bir arada cıvıl cıvıl ötüşerek sesler çıkarmak. (I: 805)

Madde başında tek tek kelimeler, birleşik kelimeler ve kelimelerin ekleri beraber alınmıştır:

kuyumculuk, -ğu [kuy-um-cu-luk] *is.* Değerli taş ve madenlerden süs eşyası ve takı yapma sanatı; kuyumcunun işi ve mesleği. (III: 2875)

ilkellik, -ği [ilk-el-lik] *is.* 1. İlkel olma durumu. 2. İlkel olanın niteliği. 3. İlkelce davranış. (II: 2148)

Madde başları koyu ve küçük harfle düz olarak sunulup açıklama kısımlarının virgül ile ayrıldığı görülmektedir. Madde içinde deyimler, birleşik kelimeler, kelime grupları, terimler de türlerine bakılmaksızın alfabetik sıralanmıştır. Madde başı leksik birimler tek veya ekleri ile sunulmuştur:

geçişli, [geç-iş-li] *sf.* Geçişli olan. **geçişli çatı**, *dbl.yüklemi geçişli olan cümlelerin çatısı // geçişli eylem*, *dbl.* Bir cümlede eylemin öznenen nesneye geçtiğini belirten fiil; nesne ile kullanılabilen fiil; geçişli fiil. \ \ **geçişli fiil**, *dbl.* Geçişli eylem. (II: 1667)

Sözlükte söylenişleri bir olup anlamca ayrı olan sözcükler ayrı maddeler olarak ^{1 2 3} şeklinde belirtilmiştir:

fiğla¹, [fiğ (yans.) > fiğ-la] {ağız} *is.* Çıtlık; feryat. [DS] **fiğla kopmak**, {ağız} Acı acı çıtlık atmak. [DS]

fiğla² [? fiğ-la] {ağız} *is.* 1. Küme; birikinti. 2. Kalça kemiği. [DS] (II: 1574)

Türkiye Türkçesinden alınan sözcüklerin hepsinde Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'na uyulduğu görülmektedir. Tarihî dönem ve ağızlarla ilgili olan sözcüklerde alfabe olanakları çerçevesinde en yakın söylenişe göre sunum söz konusudur. Madde başının yanında köşeli parantez içinde günümüz Türkçesine en yakın olan biçim verilerek en çok tercih edilen sözcük ele alınmış ve ana kaynağa gidilebilmesi için söz konusu bilimsel veriye gidilmesi öngörülmüştür:

öçeşmek,²[öç² > öç-ē -mek > öç-e-ş-mek] {eT} işteş. F. [-ür] 1. Çatışmaya girmek; kavga etmek; tartışmak; çekişmek. [EUTS] [ETY] 2. Yarış etmek. [DLT] [JETY] 3. {ağız} Bahse girmek; lades tutuşmak. [DS] (IV: 3667)

öngin, [öñ-i > öñi-n] (öñin) {eT} *sf.* Başka; başkası; farklı. [DLT] [Gabain] (IV: 3702)

aldın, [alt-tın > al-dın [Clauson]] {eT} *is.* Alt; aşağı. [Üç İtigsizler] aldirayaz, [al-dır+ayaz] {ağız} *is.* 1. Her tarafı açık ve soğuk yer. 2. Çırlıçılak ya da giyimi bozuk kimse. 3. Yıldızlı, açık gece. [DS] (I: 198)

Clauson: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

DLT: Divanü Lügat'it Türk

DS: Derleme Sözlüğü

ETY: Eski Türk Yazıtları

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

Gabain: Eski Türkçenin Grameri

Üç İtigsizler: Üç İtigsizler

4.6.2. Sözcüklerin kökenleri ve sesletim biçimleri

Kullanıcıların bakış açısı incelendiğinde ulaşılabirlik ön plana çıksa da sözlüklerdeki referans kılavuzu önemli bir konumdur. Kapsamlı olmayı hedefleyen sözlükte her sözlüksel birim için kendine has bir işlem, yazım, sesletim, çekimler, türetmeler, anlamlar, kökenler verilmektedir (Jackson, 2016: 127-128). Kullanıcılar genel olarak köken bilgisi hakkında oldukça meraklıdır. Ele alınan sözcük yerli mi, ödünçleme mi yoksa yabancı mı? Sözcük yabancı ise hangi dilden geldi ve hangi yolla dile girdi? İlk olarak ne zaman, nerede kullanıldı ve sözcüğün özgün biçimi nasıldı ve sözcük şimdiki biçimine nasıl ulaştı? Özgün anlam neydi? Bugünkü anlam ile diğer anlamları arasında bağlantı var mı? Bu soruların cevaplarının hepsini her sözlükte bulmak zordur (Aslan, 2017: 60). ÖTS, sözcüklerin yerli mi, yabancı mı, ödünçleme mi? olduğu sorusuna cevap vermektedir. Ayrıca yabancı kökenli sözcüğün hangi dilden nasıl bir değişim ile geldiğini sunmaktadır. Özgün biçimlerindeki anlamlar, anlamlar arasındaki bağlantılar ve gelişim süreçleri hakkında bilgi alamadığımız ÖTS'nin bu eksikliği olsa da ÖTS, *referanslar* ile hazırlanmış güven duygusu geliştiren bir sözlüktür. ÖTS'nin kökenleri ve sesletim biçimi incelendiğinde şu noktalar tespit edilmektedir:

Madde başındaki her sözcüğün yanında köşeli parantez içerisinde sözcüğün kökeni verilmiştir.

palanga⁴, [Yun. phalanga] (IV: 3757)

palani, [Far. pālāni پالانی] (IV: 3757)

Sözcüğün köken bilgisi bilinmiyorsa madde başından sonra köşeli parantez içerisinde soru işareti (?) ile kökenin bilinmediği ifade edilmeye çalışılmıştır.

rüzgâr², [? Rüzgâr] {ağız} is. Yemeniye benzer bir tür ayakkabı. [DS] (IV:3968)

Sözcük Türkçe ise araya kısa çizgi (-) konarak tonlu veya tonsuz duruma göre sesler parantez içine () alınmıştır.

övlüç, [öv-(ü)l-üç ʾövlüç] is. Övünç. **övlüç vermek**, {OsT} övünerek birbirine nispet etmek. (IV: 3727)

Sözcüklerin ait oldukları Tarihî Türk lehçeleri dönemi veya yerel ağızlarda kullanımı da büyük parantez { } ile gösterilmiştir:

sıturmak, [sı-mak > sı-t-mak > sıt-ur-mak] {eT}gçl. f. [-ur] Kestirmek; kıydırmak; kırdırmak. [DLT] (IV: 4219)

selefe, [selef-e] {ağız} zf. 1. Boş yere; boşuna. 2. Parasız. [DS] (IV: 4131)

Farklı dillerden alınıp birleşip yeni bir kelime türetenler de artı işareti (+) ile gösterilmiştir:

Rumeli,-yi [Ar. rüm + T. il-i] {OsT} is. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının Avrupa'daki topraklarına verilen ad. (IV: 3982)

Sözcük yabancı kökenli ama üzerine Türkçe bir ek aldıysa sözcük Türkçeleşmiş kabul edilerek bir daha köken bilgisi sunulmamıştır:

Rumelili, [rumeli-li] (ru'melili) *sf.* (Türkler için) Osmanlı imparatorluğu döneminde Rumeli topraklarında yaşayan. (IV: 3982)

İki ya da daha fazla sözcükten oluşan sözcükler arasına da artı işareti (+) konmuştur:

Rumilinlü, [Ar. rüm + T. il-i-n-lü روم النلو] *sf.* Rumelili. (IV: 3983)

Farklı kökenlerden gelen ama hangisinin esas olduğu bilinmeyen leksik birimler arasına da eğik çizgi işareti (/) işareti konulmuştur:

bingil, [bing (yans.) / eT. ban-ıl (geçkin meyve) > bing-ıl] *is.* Şişmanlık ve yağlılık bildiren yansımali gövde. (I: 588)

Uzun heceler köşeli parantezden sonra parantez içinde italik olarak iki nokta (:) ile gösterilmiştir. Hangi heceden sonra iki nokta varsa o hecenin uzun okunacağı bilgisi sunulmuştur. Ayrıca Arapça ve Farsça kelimelerin Arap harfli biçimleri de verilmiştir:

rübbema, [Ar. rübbemā رُبَّعَمَا] (rübbema:) {OsT} *is.* Bazı kere; bazen. (IV: 3985)

Sesletim, yazımın ses bilgisel karşılığıdır. Sözcüğün yazılı ve sözlü ortamda karşılığını veren sesletim, ele alınan sözcüğün telaffuz biçimini sunmaktadır (Jackson, 2016: 156). ÖTS'de Batı kökenli sözcüklerin telaffuz biçimleri italik olarak parantez içinde sunulmuştur:

panda, [Nepal d. / İng. Panda] (*pa'nda*) *is. zool.* Etçillerden, Doğu Asya ormanlarında yaşayan, küçük ve büyük olmak üzere iki ayrı tür canlının ortak adı, (Ailuropoda melanoleuca) ve (Ailurus fulgens). (IV: 3764)

4.6.3. Sözlüğün gramer kategorileri

Sözlükbiliminin geleneği olarak sözlüklerde her sözlük birimine ait sözcük sınıfları ve türleri bulunur (Jackson, 2016: 162). ÖTS'nin bu geleneğe uyduğunu söylemek mümkündür. ÖTS'de sözcük türlerinin kısaltılmış biçimlerini şöyle gösterilmiştir: *is.* (isim), *f.* (fiil), *zm.* (zamiir), *sf.* (sıfat), *zf.* (zarf), *e.* (edat), *bağ.* (bağlaç), *ünl.* (ünlem). Sözcük türleri açıklamalardan önce, etimoloji ve söyleniş bilgilerinden sonra verilmiştir:

gecikmesiz, [gecik-me-siz] *sf.* 1. Gecikmesi olmayan; gecikme durumunda olmayan; rötarsız. 2. *zf.* Gecikme durumunda kalmadan. (II: 1663)

Fiillerin çatı durumlarının sunulan sözlükte sadece ettirgen ve oldurgan çatılara yer verilmediği görülmektedir. Sözcük türlerinde olduğu gibi çatı türleri de kısaltılarak sunulmuştur: *gçl* (geçişli), *gçsz.* (geçişsiz), *edil.* (edilgen), *işteş.* (işteşlik), *dönşl.* (dönüşlü).

geciktirmek, [gecik-tir-mek] *gçl. f. [-ir]* Geç bırakmak; gecikmesine yol açmak. (II: 1664)

Sözlükte yansımaya sesli kelimeler ve sözcük kökeni ile kurulmuş gövdeler de yansımaya ise *yans.* kısaltması ile verilmiştir:

fartfurtçu, [fart (*yans.*) > fart + furt-çu] {ağız} 1. (Kişi için) gelişigüzel iş yapan. 2. Palavracı. [DS] (II: 1548)

Sözcük grupları olarak ikilemeler, isim ve sıfat tamlamaları, gramer kategorisi olarak pekiştirmeler, birleştirmeler, yardımcı fiiller de sözlükte verilmiştir. Ayrıca birleşik hâlde bulunan belirtisiz isim tamlamaları da gramer kategorisine ayrılıp sunulmuştur:

denizçakısı, -nı, -ıları [deniz+çakı-s-ı] *is. zool.* Denizlerde kuma dikine gömülerek yaşayan iki çenetli yumuşakça, (*Solen*). (II: 1164)

Sözlükte eş sesli ve çok anlamlı sözcükler ¹²³şeklinde numaralandırılarak ayrılmıştır. Eş sesli kelimelerde numaralar daha küçük ve yukarıda karakter ile verilirken, çok anlamlı kelimelerde koyu ve art arda verilmiştir:

erez¹, [Ar. erez عَرَز] {OsT} *is. bot.* Acı badem ağacı. (II: 1463)

erez², [Yun. Ires => erez / irez] {ağız} *is. bot.* Buğday ve arpa tarlalarında biten, taneleri tahıla karıştığında zehirlenmelere yol açan bir yabancı ot; delice otu; karamuk, (*Lolium temulentum*). [DS] **erez tutmak**, {ağız} *Hasta olmak.* [DS] (II: 1463)

dızmamak, [dım(i)z-ı-mak] {ağız} *gçsz. f. [-r]* **1.** Kavgaya hazır durumda bulunmak; çatacak hâlde olmak. **2.** (Yemek için) ekşimeye başlamak; kokuşmaya başlamak. [DS] (II: 1199)

Eş ve yakın anlamlı kelimeler arasına noktalı virgül (;) konarak belirgin hâle getirilmiştir. Fakat eş / yakın veya zıt anlamlı kelimeler doğrudan belirtilmemiş ve tanımlanmamıştır:

dıngıldak, -ğı [dıngıl-da-k] {ağız} *sf.* **1.** (Kişi için) sallanarak yürüyen. **2.** *is.* Koyun, keçi, siğir gibi hayvanların husyeleri; koç yumurtası. **3.** İki tekerlekli araba. **4.** Köprü. [DS] (II: 1200)

Anadolu ağızlarından derlenen sözcükler {ağız} şeklinde sunulmuştur. Kaynak olarak çoğunlukla *Derleme Sözlüğü'nün gösterildiği görülmektedir:*

dırtkı, [dır-ıt-kı ?] {ağız} *sf.* (Kumaş için) ince ve dayanıksız. [DS] (II: 1203)

Kip eklerinde dikkat çekici olan geniş zaman ile şimdiki zaman çekimlerinin gösteriliyor olmasıdır. Bu durum köşeli parantez içinde kip eki yazılarak gösterilmiştir:

hıdığlanmak, [hıd (yans.) > hıd-ığ-la-n-mak] {ağız} *dönşl.f. [ır]* Gıdıklanmak. [DS] (II: 1944)

hındımlamak, [hınd-ı-m-la-mak] {ağız} *gçsz. f. [-r] [-l(i)-yor]* **1.** Birinin üstüne düşmek. **2.** Çullanmak; üstüne çökmek. [DS] (II: 1947)

Sözlükte ele alınan sözcüğün deyim ve atasözlerindeki kullanımı verilmiş ve bu durum madde içinde gösterim ile okuyucuya sunulmuştur:

bamburuk, -ğu [Bulg. baraboy / brimbare / Alm. Bramburk ?] {ağız} *is.* Patates (?).[DS] **bamburuklarını sökmek**, *argo.* Birini kötölemek; rezil etmek; kara sürmek. (I: 458)

4.6.4. Kullanım etiketi

Sözlükbilimsel bir gösterge olan kullanım etiketinde ele alınan sözcüklerin zamana ve yere göre kullanım çerçevelerinin / sınırlılıklarının belirlenmesi ele alınır. Aynı zamanda verilen dilin yapısını ve o dili konuşan toplumun kültürünün etiketi bu bölümde incelenebilir (Burkhanov, 1998: 256 aktaran Aslan, 2015: 127-128). Grup ve kılavuz etiketi olarak da sınıflandırılabilen kullanım etiketinde gramer, zaman, alan, bölgesellik önemli noktalar (Kamacı Gencer, 2018: 235).

ÖTS’de akustik, anatomi, antropoloji, askerlik, bankacılık, bayındırlık, bilişim, biyoloji, biyo-kimya, botanik, bilgisayar, çevre bilimi, coğrafya, çocuk dili, diploması, denizcilik, demir yolu, eczacılık, eğitim, ekonomi, elektrik, elektronik, felsefe, fizik, fizyoloji, folklor, fotoğrafçılık, geometri, gök bilimi, güzel sanatlar, hattatlık, havacılık, hukuk, iletişim, inşaat, jeoloji, kütüphancilik, madencilik, maliye, mekanik, meteoroloji, metalürji, meyvecilik, mimarlık, mineraloji, muhasebecilik, müzik, nükleer fizik, organik kimya, ormancılık, otomobilcilik, psikoloji, psikiyatri, radyoculuk ve radyo tekniği, resim, sanayi, sinemacılık, siyaset, sosyoloji, spor, süslemecilik, tarih, tasavvuf, tekstil, tiyatro, topograyfa, ulaştırma, uzay bilimleri, veterinerlik ve zooloji şeklinde kullanım etiketleri mevcuttur. Ele alınan *karma* (III: 2441) kelimesinde *karma komisyon* ve *karma sergi* dil birimlerinin etiketleri verilmemiştir:

SÖZCÜK	KULLANIM ETİKETİ	ANLAM
karma bez	anatomi	pankreas gibi hem iç, hem de dış salgısı olan bez
karma eğitim	eğitim	erkek ve kız öğrencilerin birlikte eğitimini sağlayan sistem
karma ekonomi	ekonomi	hem özel girişim hem de devlet girişimlerine birlikte yer veren ekonomik sistem
karma ışınım	fizik	tanecik ve foton gibi farklı türden parçacıkların oluşturduğu ışınım
karma komisyon	yok	mecliste çeşitli parti üyelerinin görev aldığı komisyon
karma okul	eğitim	hem kız hem de erkek öğrencilerin birlikte öğrenim gördüğü okul.
karma sergi	yok	birden çok ressamın birlikte katıldığı sergi
karma sinir	anatomi	hem duyu, hem de motor sinirlerini bir arada taşıyan sinir telleri
karma tamlama	dil bilgisi	isim tamlamalarında öğelerden birisinin veya her ikisinin de sıfat tamlaması olması durumundaki tamlama

4.6.5. Tanımlar

Açılımlara çokça yer verilen, leksik birimlerin ayrı özelliklerine, kapsam alanlarına, iç düzenine değinen, eş ve karşıt anlamların da sıkça başvurulduğu (Vardar, 2002: 190) terimin iç mekanizmasını anlatan unsur tanımın karşılığını vermektedir. Tanım, sözlük yapılırken belki de en dikkat edilen husustur. Ayrıca madde başlarında yer alan bilgiler sözlük türüne göre değişebilir (Gökte Gençler, 2018: 50-51). Araştırmacıları doğru anlamlandırma sürecine sevk edebilmek için tanımlar ve tanımlardaki sıralama ölçütü sözlüklerin sağlam inşası için önemli-

dir. ÖTS'de anlamlandırma ve yorumlama sürecine katkı sağlayan örnek cümleler yer almaktadır. Sözlükte yer alan aşağıdaki örnekte madde başlarının açıklamalarında yer alan sözcüklerin tanıma uygun olarak anlamlandırıldığı görülmektedir:

düğümatar, [düğüm+at-ar] *is.* Balya makinelerinin, *balya* çevresine geçirilen ipi veya teli düğümleyen parçası. (II: 1321)

balya¹, [İt. balla> Alm. ballen] (ba'lya) *is.* 1. Ticaret eşyasının keten bezi vb. malzeme ile sarılıp çemberlenmesi ile meydana getirilmiş denk. 2. Yeni biçilmiş ekin ve ot saplarının demet yapıp kalıpta sıkıştırılması ile meydana getirilen denk. 3. {ağız} İyi cins erkek sığır; damızlık boğa. [DS] ö balya bıçağı, {ağız} Tütünün güneş görmeyen alt yapraklarının en iyisi. [DS] || balya makinesi, Biçilmiş ot veya ekin saplarını silindir veya prizma şeklinde sıkıştırıp bağlayan makine. \\ balya yapmak, Ticaret eşyalarının dağılıp zarar görmesini önlemek veya taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla balya şeklinde denk yapmak; balyalamak. (I: 457)

balya², [İt. bala] *is.* dnz. Eski halat parçalarından yapılmış top mermisi. (I: 457)

balya³, [İt. palla] *is.* Kalafatçılıkta, tahta aralarına üstüpleri yerleştirmekte kullanılan çatal demir. (I: 457)

Sözlük hazırlayıcısının dikkat etmesi gereken ölçütlerden biri sözlükte tanım yapılırken tanım içinde yer alan başka sözcükler de tanımlanmış olmalıdır (Ağbaba-Maclaren, 2007: 29-31). Düğümboğan madde başının tanımında yer alan ur kelimesi ise sözlükte tanımlanmamıştır:

düğümboğan, [düğüm+boğ-an] *is. ttp.* Ur köküne yerleştirilen ipliği derece derece sıkmakta kullanılan alet. (II: 1321)

Tanımlardaki bir diğer önemli nokta tanımın anlamlandırma sürecindeki sıralama ve kullanım sıklığıdır (Böler, 2006: 107). Sıralamadaki esas unsur gerçek anlamın sunulması iken kullanım sıklığındaki esas unsur ise kullanım alan kapsamıdır. Aşağıdaki örnekte sözlükbilim ölçütlerine uygun olarak çiçeklenme madde başının kimya alanındaki kullanımları 3. ve 4. sıradadır.

çiçeklenme, [çiçek-le-n-me] *is.* 1. Çiçekli duruma gelmek işi. 2. Çiçek açma devresi. 3. *kim.* Kristalleşen tuzların suyunu kaybetmesi ile toz meydana gelmesi. 4. *kim.* Bazı minerallerin yüzeyinde meydana gelen metal oksit; çiçeksime. (I: 985)

4.6.6. Madde başı ve tanım işaretleyicileri

1. Bu işaret madde başında tanımlanan sözcük ile başlayan deyim, terim, ikileme ve çeşitli kelime gruplarına başlangıç yerini göstermektedir.

karıncalı, [karın-ca-lı] *sf.* 1. Üzerinde, içinde karınca bulunan; karınca ile dolmuş olan. 2. (Metal için) pas ya da kötü döküm yüzünden küçük delikleri olan. **karıncalı tırnak** (dınrak), {ağız} İçi delik deşik olan at veya eşek tırnağı. [DS] (III: 2436).

2. || Tanımların içerisinde eğer deyim, terim, ikileme ve kelime grupları varsa bu gramer kategorileri arasında açıklama sonu işaretleyicisidir:

depe¹, [eT. töpü / töpö > depe] {eAT} *is.* 1. Tepe. {ağız/ (aynı)} [DS] 2. Başın tepesi.

{ağız} (aynı) DK] [DS] 3. {ağız} Baş. [DS] 4. {ağız} Uç. [DS] 0 **depe delik**, {ağız} Toprak damla-
rın üzerinden açılan tepe penceresi. [DS] | **depen üstü**, {ağız} Tepesi üstüne; baş aşağı. [DS] | |
depesini düğmek, {eAT} Kafasını ezmek. [DS] | | **depeye çıkartmak**, {ağız} Çok şımartmak.
[DS] (II, 1165)

3. ; Madde başı ya da açıklamalarla ilgili eş anlamlı ve yakın anlamlı kelime ve kelime grupları ayrımını gösteren işaretleyicidir:

karşılıksız, [karşı-lık-sız] *sf.* 1. Karşılığı bulunmayan; karşılığı olmayan. 2. Karşılık gerek-tirmeyen. 3. (Para için) değerli maden stoku bulunmadan tedavüle çıkarılmış olan. 4. *zf.* (Eylem, hareket vb. için) karşılık vermeden; karşılığı olmadan; cevap verilmeden, ö **karşılıksız çek**, *bank. Düzenleyenin bankadaki hesabında, üzerinde yazılı miktar kadar para bulunmayan ve dolayısıyla banka tarafından ödeme yapılamayan çek.* (III: 2448)

4. :’ Madde başındaki sözcük eğer hem vurgulu hem de uzun heceli ise kullanılmıştır:

kalilen, [Ar. kalîl > kaillen ^{كَلِيلًا}] (*kali:’len*) {OsT} *zf.* Az olarak. (III: 2359)

5. -► Sözlükte yazım konusunda farklılık gösteren ama aynı anlama gelen sözcükler için kullanılan işaretleyicidir:

ağu, [ağu] *is.* -► ağı. (I: 147)

6. > Madde başının hemen yanında yer alan köşeli parantezin içindeki bu işaret, eski den yeniye, yabancı dilden aynı yabancı dile, yabancı dilden farklı yabancı dile köken olarak geldiğini ifade etmektedir:

kalkan’, [eT. kalî-mak > kal(ı)-k-mak > kalk-an] *sf.* Kalkma eylemini yapan. (III: 2359)

(*Yabancı dil > başka yabancı dil*) [Lat. baccalarius (*genç adam*) > Fr. baccalaurat] “bakalorya” sözcüğü Latince’den Fransızca’ya, oradan da alıntı olarak dilimize geçmiştir.

7. => Yabancı dilden alına ve ses değişikliğine uğramış olan sözcüğü işaret etmektedir:

kanamaz, [Yun. khâvanos => kanamaz] {ağız} *is.* 1. Kulplu, büyük bakır kepçe. 2. Süt sağı-lan bakır kap. [DS] (III: 2377)

8. Çapraz gönderim, madde başı tanımlamasının hemen bitiminde yer alan, işaret, sözcük veya sözcük kısıtlaması ile sunulan kullanıcıyı başka bir maddeye yönlendiren gönderime veri-len addır (Aslan, 2015: 128). Çapraz gönderimde tanım tekrarlanmaz ama kullanıcıya yön gös-terme esas alınır. Tanım ve açıklama için gönderme yapılan sözcüğü işaretleyen çapraz gönde-rim, sözlüğün sözcük kapasitesine göre oldukça az başvurulan bir işaretleyici olmuştur.

çalkar¹, [çalk-a-r] *is.* 1. -► çalkağı; çalkak¹. 2. {ağız} Pamuk kozalarını ayıklayan makine. [DS] **çalkar**², [çalk (*vans.*) > çalk-a-r] {ağız} *is.* Müshil ilacı. [DS] (I: 872)

4.6.7. Tanıklama (Kullanım)

Tanıklama, bir sınırlandırma işi olup belirli bir bağlam ile de sınırlı olduğunu göstermek-tedir (Jackson, 2016: 41) ve sözcüğün metin içinde diğer sözcükler ile kurmuş olduğu bağlantıyı gösteren önemli bir ölçüttür. Sözcük madde başında sunulurken metin bağlamından ayrı düşü-nülemez. Tanım ve tanıklama birbirinin tamamlayıcısıdır (Uysal, 2018: 11). Sözcükler tanıkları

ile sunulunca sözcüklerin kazanmış olduğu yeni anlamlar arasındaki fark rahatlıkla öğrenilebilir. ÖTS’de madde başlarının tanımları detaylı sunulmuş olsa da derlenen madde başlarında tanık gösterme bulunmamaktadır. Tanık cümlelerin ÖTS’de yer almaması çok anlamlı kelimelerin anlam farklarının anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

4.6.7.8. Sözlüğü oluşturan diğer etmenler

Bu bölüm baş, iç ve dış veri başlıklarında incelenebilir. Baş veri şu bölümleri içermektedir: Başlık sayfası, künye, editörün ön sözü, sözlüğün işlevleri, kaynakça, hedeflenen kullanıcı, teşekkür yazısı ve ithaf, içindekiler, katkıda bulunanlar, kısaltma listesi ve kullanılan görseller, sesletim anahtarı, kullanım kılavuzu, sözlüğün hazırlandığı dille ilgili tarihi, yapısal vb. özellikler ve sözlük dil bilgisi ile ilgili bilgiler. İç veri şu bölümleri içerir: Grafik görseller, haritalar, ansiklopedik bilgiler, dil bilimsel terimler vb. veriler. Son veri şu bölümleri içerir: Ekler, kişi ya da yer adları, ölçü birimleri, askeri rütbelere, kimya elementleri, alfabetik ya da numaralandırılmış semboller, müzik notaları, atasözü ya da deyişler, dizin gibi bölümler (Harman, James, 2002 ve Burkhanov, 1998 ‘den aktaran Aslan, 2015: 129-130). ÖTS’de baş veri bölümüne ait bilgiler tam olarak sunulmuştur. Zaten baş veri sözlüğün giriş bölümünü kapsayan bölümdür. Sözlüğün baş veri detayı şöyledir: Ön söz, sözlükten yararlanma, kelimelerin sıralanışı, madde içi sözlük birimlerinin sıralanışı, kelimelerin yazımı, çevriyazı, göndermeler, eş sesli kelimeler, çok anlamlı kelimeler, eş ve yakın anlamlılık, alıntı kelimeler, süreksiz ve tonsuz ünsüzler(ç, k, p, t)’in tonlulaşması, kelime sonunda bulunan ikiz ünsüzlerden düşmüş olan ünsüzün tekrar ortaya çıkışı (şedde belirmesi), son hecedeki dar ünlülerin düşmesi, ince ünsüzlerle biten kelimelere getirilen ekler, ünlü ile bitmesine karşılık doğrudan ünlü ile başlayan bir ek alan kelimeler, belirtisiz isim tamlaması biçimindeki birleşik isimler, Arapça nispet î’si ile biten sıfatlar, ekler, yerel kelimeler, kelimenin kökeni, sözcüğün söylenişi, iki ünsüzle başlayan alıntı kelimelerin söylenişi, sözcüğün ait olduğu dönem, geniş zaman eki, şimdiki zaman çekimi sırasında geriye benzeşme, fiillerin çatısı, kelimelerin gramer kategorileri, yansımalar (onomathopie / ses taklidi), kelimelerin dilbilgisi özellikleri, kelimelerin toplum yargısına göre taşıdığı değer, terimler, Arapça ve Farsçadaki çoğul sıfatlar, Arapça ve Farsça tamlamaların yazımı, eş ve yakın anlamlı sayılan açıklamalar, Arapçadaki dişilik / erillik durumu, Osmanlıca dizin, Arap asıllı Türk alfabesinin çevriyazı karşılıkları, kısaltmalar, kaynak kısaltmaları, işaretler, kaynaklar, makaleler, sözlük veya dizinlerinden yararlanılan ve kısmen taranan eserler (Çağbayır, 2007: 1-171). İç veri açısından değerlendirilince ÖTS ansiklopedik bir sözlük olmadığı için içerisinde görsel sunum veya ansiklopedik bilgi bulunmadığı görülmektedir. Son veri açısından ise atasözü ve deyimler, semboller ve dizin gibi bölümleri ÖTS’de görmek mümkündür. Bu durum sözlüğü anlama ve inceleme bağlamında kullanıcıya oldukça yarar sağlamıştır.

5. Sonuç

Sözlük hazırlamanın tarihî kaynaklara, halk söyleyişlerine yer verme, sözlükte yer alan kelimeleri gramer açısından doğru kullanma, amaca uygun hareket etme, madde başı düzenleyişinin doğruluğu ve tanımların yeterli ve doğru sunum (İlhan, 2009: 536) ilkelerine ÖTS’nin çoğunlukla uygunluk gösterdiği tespit edilmektedir. ÖTS’de ele alınan sözcüğün tarihî gelişimine ve ağızlardaki yaşayış biçimlerine yer verilmiştir. Dil kullanımı ve gramer unsurlarına göre sözcükler doğru ele alınmıştır. Böylece dilin yapısına ve sistemine sadık kalınmıştır. Amaç

ve hedef kitleye uygunluk konusunda sözlüğün eksik yanı çağdaş lehçelere yer verilmemiş olmasıdır. Bir sözcüğün köken bilgisi araştırılırken çağdaş lehçeler önemli malzeme sunmaktadır. Sözlük her ne kadar Orhun Yazıtlarından Türkiye Türkçesine kadar olsa da dil sözlüğü hazırlanırken dilin sunduğu imkân dâhilinde lehçelerden de yardım almak gerekmektedir.

ÖTS'nin madde başı seçimleri “gerçeklik, kullanım sıklığı ve bu sıklıkla gelen tutarlılık, tanımlamalara uygunluk, kullanım düzeni, eski, yeni ve yerel sözcükler, genel ve teknik sözcükler, hem sözlü hem yazılı dil ” (Kocaman, 1998: 111-112) kullanımı ilkeleri doğrultusunda ele alınmıştır. Sözlükte aranan kelime bulunmaktadır. Madde başları ve uluslararası düzeyde sözcük seçimi yeterlidir. Kullanım sıklıkları dikkate alınarak deyimlere ve atasözlerine yer verilmiştir. Argoya ve yerel ağız sözcüklerine yer verilmiş ve sözcüklerin köken bilgisi gösterilmiştir. Noktalama, kısaltma ve eklerle ilgili bilgiler mevcuttur.

Tür ve yapı açısından değerlendirildiğinde ise ÖTS yazı dili sözlüğüdür. Çünkü sözlük yazı dillerine ve bu dillerin yazılı ürünlerine dayandırılarak ortaya konmuştur. ÖTS'nin ana malzeme kaynağında Derleme Sözlüğü bulunduğu için ÖTS için kısmen bir ağız sözlüğü demek de mümkündür. Ağız sözlüklerinde belli bir alana ait atasözleri, deyimler, dualar ve bedualar yer almaktadır. ÖTS'de belli alanlara ait bu tarz kullanımlar da sunulmuştur. ÖTS'nin malzemesinin oluşturulduğu ortam açısından basılı bir sözlük olduğu görülmektedir. ÖTS'de yer alan sözcüklerin anlamları düz yazılı metinler ile sunulan mensur sözlük türündendir. Dizin, mensur sözlüklerin genel özellikleri arasında yer almaktadır. ÖTS'nin son kısmında Osmanlıca dizin de bulunmaktadır. ÖTS, tek dilli bir sözlük olup kapsam açısından genel amaç taşımaktadır. ÖTS'nin hedef kitlesi yani kullanıcının eğitim düzeyi hem dil uzmanları hem okuryazar yetişkinlerdir. Sözcüğün anlamını açıklama ve yabancı dilden Türkçeye çevirme sözlüğün kullanım amaçlarına uygundur. Çünkü ele alınan sözcüklerinde doğru bağlamda doğru gramer kategorileri ile sunulduğu görülmektedir.

Dilbilimsel bilgi, resimli bilgi, ad bilimsel bilgi, ansiklopedik bilgi ve ek bilgiler (Aslan, 2017: 52) açısından değerlendirildiğinde madde başlarında standart dildeki sesletim biçimlerine, köken, tanım, gramer bilgisine yer verilmiştir. Dil bilimsel veri açısından art ve eş zamanlı bir inceleme yapılabilen sözlükte örneklendirmeler neredeyse yoktur. Ama köken bilgisi, yazım, sesletim, gramer bilgisi, tanım, kullanım etiketleri bulunmaktadır. Tür olarak ansiklopedik bir sözlük olmadığı için tanımlarda ansiklopedik bilgi ve resimli bilgi detayı yoktur. Dolayısıyla sözlükte sayısal bilgi, çizimler ve resimler, renkli ve siyah beyaz levhalar, tablolar, grafikler, şemalar ve şekiller yer almamaktadır. Ad bilimsel bilgi açısından kişisel (soyadları veya kavim adları), coğrafik (yer adları) bilgisi yer almasa da genel olarak *Derleme Sözlüğü*'ne gönderim yapılarak kullanıcıya yönlendirim sağlanmıştır. Ek bilgi olarak herhangi bir not yer almamaktadır. Fakat ön söz kısmındaki açıklamalar sözlüğün kullanım bilgisi, amaç ve kapsam gibi genel bilgi sunmaktadır. Çapraz gönderimler yer alsa da sözlüğün hacmine göre yetersiz kalmıştır. Eş / yakın ve zıt anlamlar belirtilmemiştir. Bu da sözlükbilim ilkelerine göre bir eksikliklerdir. Ele alınan sözcüklerin gramer unsurların detaylı sunulması araştırmacıya yol gösterici ve öğretici nitelik taşımamasını sağlamıştır. Verilen sözcüğü anlama ve anlamdan sözcüğe gidilme görülse bile zayıf bir çapraz gönderim vardır. Bu yüzden kullanıcı araştırılan sözcüğün ilişkili olduğu bir diğer sözcüğe her zaman gidememektedir. Ayrıca bir sözlükte kullanıcıya önemli bir kolaylık ve katkı sağlayan tanık cümleler de ÖTS'de yer almamaktadır. Tanık cümleler hem sözlük

kullanıcısına hem sözlük yazarına kolaylık ve denetim sağlamaktadır. Çünkü anlamı somutlaştırma, pekiştirme, anlamlandırmayı kolaylaştırma, öğrenmeyi kalıcı hâle getirme, anlam becerisini geliştirme, tanıma uygunluğu denetleme ve karşılaştırma imkânı sunma gibi birçok yararı barındırmaktadır (Uysal, 2018: 114). ÖTS tanımlama noktasında bir eksikliği barındırmaktadır.

Tanık cümleler sözlük kullanıcısı için birçok kolaylığı sağlarken sözlük yazarı için de denetim görevi üstlenirler. Anlamı somutlaştırıp pekiştiren, anlamlandırmayı kolaylaştıran, öğrenmeyi kalıcı hâle getiren, kullanıcıyı estetik değeri yüksek eserlerle buluşturan, kullanıcıların anlama becerisini geliştiren bu cümleler, herhangi bir sözcüğün tanıma uygun olup olmadığını, o tanıma karşılayıp karşılamadığını anlayabilmek içinde kontrol mekanizması olacaktır.

Sonuç olarak kültüre hizmet eden ve Türk dilinin zenginliğine işaret eden ÖTS, içeriği, amacı, hedef kitlesi, hazırlanma yöntemi, referansları, türü, düzenleniş biçimi açısından bazı eksiklikleri barındırsa bile sözlükbilim tekniklerine büyük ölçüde uygunluk göstermektedir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2010). "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük". *Türk Dili*, 698, 162-169.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aliyeva-Esen, M. (2009). "Rus Sözlükbilimine Genel Bir Bakış". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4 Summer, 467-480.
- Aslan, E. (2015). "Sözlükleri Oluşturan Temel Yapılar (Terim ve Tanım Denemeleri)". *I. ve II. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ed. Hayati Develi ve Mehmet Gürlek), 03-04 Kasım, İstanbul, 119-135.
- Aslan, E. (2017). Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: Eser-i Şevket Örneği. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/30,35-70.
- Baskın, S. (2012). *Eş-güzûrû'z-Zehbiyye Ve'l-Kıtai'l-AhmediyyeFil-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baskın, S. (2014). "Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi". *International Journal of Language Academy*, Volume 2/4, 445/457.
- Bingöl, Z. (2006). "Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma". *Akademik Bakış Dergisi*, 9, 196-206, Kırgızistan.
- Boz, E. (2011). "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 9-14.
- Boz, E. (2015). "Sözlük ve Kullanıcı İlişkisi", *Erdem*, 69, 41-52.
- Böler, T. (2006). "Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük"ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 101-118.

- Burkhanov, I. (1998). *Lexicography, A Dictionary of Basic Terminology*, Wydawn. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie in Rzeszów.
- Çağ, H. D. (2020). “Okyanus Ansiklopedik Sözlük”ün Sözlükbilimin Verileri Işığında İncelenmesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(2), 553-571.
- Çağbayır, Y. (2007). *Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Çiçek, A. (2009). “Sözlük Bilimi Açısından Kâmûs-İ Türkî Üzerine Bir İnceleme”. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 183-193.
- Dursunoğlu, H. (2011). “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi”. S.31, Aralık, 2011, 255-272.
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Gökter Gençer, B. (2018). *Tek Dilli Genel Sözlüklerde Tanım*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, N. (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas Yayınları.
- İlhan, N. (2009). “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/4, Summer, 534-554.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş*. (çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kahraman, M. (2016). “Sözlükbilim kuram, ilke ve yöntemler üzerine”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(8), 3288-3312.
- Kamacı Gencer, D. (2018). “TDK Türkçe Sözlükte Eskimiş Kullanım Etiketleri Üzerine.” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 232-240.
- Karadağ, Ö. (2011). “İlköğretim Türkçe Sözlüklerinin hazırlanmasında Temel Ölçütler”. *Tübar XXX Güz*, 193-207.
- Kartal, M. (2013). *Ahter-i Kebîr ve Sözlükbilim Açısından Değeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocaman, A. (1998). “Dilbilim, Sözlük ve Sözlükçülük”. *Kebikeç*, 6, 111-113.
- Kültüral, Z. (2009). “Sözlükbilimi açısından Dîvân ü Lugâti“t-Türk”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (4) , 805-813.
- Maclaren Ağbaba, G. (2007). *Türkçe Sözlüklerdeki Tanımlarda Eylemden Türemiş Sözcüklerin Üye Ve Rol Yapısının Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meral Türkmenoğlu, T. (2019). *Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlükbilimsel Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, E. (2019). *Genel Sözlük Hazırlama Süreci Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sterkenburk, P. V. (2003). *A Practical Guide to Lexicography*. edit. Amsterdam ve Philadelphia: Benjamins Publishing Company.
- Usta, H. İ. (2006). "Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları" . *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 46, 1, 223-242.
- Usta, H. İ. (2010). "Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/2,92-101.
- Uysal, İ. N. (2018). "Sözlük Biliminde Tanıklama Ve Salâh Birsal'ın Türkçe Sözlük'e Tanık Olarak Katkıları", *GÜSBED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9, 22, 109-121.
- Ülkü, V. (1991). "Yabancı Kelimeler-Yerleşmiş Kelimeler ve Uluslararası Kelimeler". *Türk Dili Dergisi*, 476, 81-87.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yavuzarslan, P. (2004). "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 185-202.
- Zengin, D. (2010). "Türkçenin Tersine Sözlüğü", *Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Kısaltmalar

Alm: Almanca	Gabain: Eski Türkçenin Grameri
Ar.: Arapça	gçl.: geçişli
Bulg.: Bulgarca	gçsz.: geçişsiz
Clauson: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish	İng.: İngilizce
dbl.: dilbilgisi	is.: isim
DLT: Divanü Lügat'it Türk	İt.: İtalyanca
dönşl.f.: dönüşlü fiil	Lat.: Latince
DS: Derleme Sözlüğü	OsT: Osmanlı Türkçesi
eAt: Eski Anadolu Türkçesi	ÖTS: Ötüken Türkçe Sözlük
eT: Eski Türkçe	sf.: sıfat
ETY: Eski Türk Yazıtları	T.: Türkçe
EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü	Üç İtigsizler: Üç İtigsizler
f.: fiil	yans.: yansıma
Far.: Farsça	Yun.: Yunanca
Fr.: Fransızca	zf.: zarf

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 224-231

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 10.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45960

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Sevcan BAYRAK ÇELİK

Fırat Üniversitesi, Karakoçan Meslek Yüksek Okulu
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Türkiye
sevcanbayrak23@gmail.com

 ORCID 0000-0003-2839-3697

OKUL ÖNCESİ EĞİTİME DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN TELEVİZYON İZLEMELERİNE YÖNELİK EBEVEYNLERİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ*

ANALYSIS OF PARENTS' OPINIONS REGARDING TELEVISION
WATCHING OF CHILDREN ATTENDING PRESCHOOL EDUCATION

Öz

Araştırmada, okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik ebeveynlerine görüşleri alınmıştır. Çalışma, Elazığ ili Karakoçan ilçesindeki ana sınıfında bulunan 26 çocuğun annelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlerle çocuklarının televizyon izlemelerine yönelik yapılan görüşmede 13 soru sorulmuştur. Annelerden gelen cevaplar neticesinde, çocukların televizyon izlemeye istekli oldukları, vakitlerini oyundan çok televizyon karşısında geçirdikleri, yaşına uygun programlar dışında kendi yaşlarına uygun olmayan televizyon programlarını izlediklerini ifade eden ebeveynlerin, bu konuda daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Ailelerin, çocuk üzerinde televizyonun etkisini azaltmak için ço-

* Cite as/Atıf: Bayrak Çelik, S. (2020). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Televizyon İzlemelerine Yönelik Ebeveynlerin Görüşlerinin İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 224-231. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45960>

cukların televizyon izleme sürelerini kısaltılması gerekir. Aileler mümkün olduğunca çocuklarına televizyonda belgesel türü eğitici programlar izletmeli; dizi veya filmlerde sunulan gerçek dışı unsur, öge, kahramanların gerçek olmadığı çocuğa izah edilmelidir. Özetle çocuklar üzerinde televizyonun etkisi azaltılmalı, azaltılamıyorsa televizyonun çocukların psikolojilerine uygun, yararlı bir araç haline getirilmesinde anne ve babaların daha bilinçli olmaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ebeveyn görüşleri, okul öncesi dönem, televizyonun etkileri

Abstract

In the study, the opinions of the parents of children who continue their preschool education about watching television were asked. The study was carried out with the participation of the mothers of 26 children in the kindergarten class in Karakoçan district of Elazig province. 13 questions were asked during the interview with parents for their children watching television. As a result of the responses from the mothers, parents who stated that children are willing to watch television, spend more time in front of the television than play, watch television programs that are not suitable for their age, other than age-appropriate programs, should be more sensitive to this issue. In order to reduce the effect of television on children, families should shorten the time they watch TV. Families should make their children watch documentary-type educational programs on TV as much as possible; The unreal element in the series or movies should be explained to the child that the characters are not real. In summary, the effect of television on children should be reduced, and , parents should be more conscious in making television a useful tool suitable for children's psychology.

Keywords: Parental views, pre-school period, the effects of television

Giriş

Tarihi seyir içerisinde televizyon iletişimin ve değişimin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Sinema ve tiyatronun bir uzantısı olarak görülen televizyonun icadı, günümüze kadar gelişen teknoloji ile birlikte teorik olarak büyük dönüşüm yaşamıştır. Televizyonun gelişen teknolojiye kolay uyum sağlayabilme özelliği onun zamanla büyük bir endüstri haline gelerek kaliteli görüntüler sunma konusunda imkânlar sunmasının yanı sıra, farklı program türleri ve farklı hedef kitlelerine hitap edebilme yetisine sahip olmasıyla da hayatın içinde önemli bir yere sahiptir.

Televizyon, toplumlararası etkileşiminin en önemli araçlarından biridir; çünkü kitle iletişim araçları farklı tür ve programlarla eğlenceli vakit sunmasının yanı sıra kültürel bilinci de oluşturmaktadır. Bu bilincin oluşmasında en etkili kitle iletişim aracı televizyondur. Gazete dergi gibi yaygın olarak kullanılan basın-yayın odaklı kitle iletişim araçları teknolojinin gelişmesi ile birlikte yerini ilk radyoya bırakmıştır. Radyo yayınları işitsel bir kitle iletişim aracı olarak hedef kitlelere vaatlerin ulaşması noktasında bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra televizyon yayınlarının yükselişe geçmesinden 5-10 yıl sonrada kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Televizyon, insanlık tarihi adına büyük gelişmeler sağlamış olup, bugün bile insanlık açısından etkileri tartışılmaz bir noktada yerini korumaktadır ve kitle iletişim araçları içerisinde gayet etkin bir konumdadır. Sonuç olarak insanları hem eğlendiren hem bilgilendiren bir rol üstlenir. Bu rol aynı zamanda çocukların çok küçük yaşlardan itibaren televizyonla tanıştıkları ve boş zamanlarının çoğunu harcadıkları bir araçtır. İnsanlar televizyon ile hayatını şekillendirmeye başlamışlardır; önceden sadece salonda veya oturma odasında bulunan televizyon günümüzde yatak odasında ve mutfakta bile vardır; bunun yanı sıra yemek esnasında, yatar-ken ve de hareket ederken bile rahatlıkla izlenebilir aşamaya getirilmiştir.

Günümüzde birçok evde aileler, zamanlarını yanı sıra mobilyalarını, evlerinin şekli televizyona göre düzenlemektedirler. Çocuklar geleceğimizi emanet edeceğimiz önemli değerlerdir onlara iyi gelecek hazırlamak her ailenin en önemli görevlerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında çocuklarımızı televizyon konusunda bilgilendirmek geleceğimiz açısından önem taşır, çocuklar gerçek ve kurmacayı bir yetişkin kadar ayırt edemez genellikle karşısına geçip oturarak veya başka işler yapmaya gerektirmeden izlenen televizyon içeriksel ve biçimsel anlamda çocuk üzerinde olumsuz etkiye neden olabilmektedir. Bu sebepten dolayı çocuklara yönelik programları diğer televizyon programlarından ayrı düşünülmelidir.

Çocuklar zamanlarının büyük bir kısmını televizyon seyretmek ile geçirir; hatta televizyon seyretmek için ayrılan süre uyku ve okula gitme dışında herhangi bir aktiviteye ayrılan süreden daha fazladır. Çocukların televizyonu ne amaçla izledikleri oldukça önemlidir.

Televizyon çocuğa faydalı mı yoksa zararlı mı konusu çok tartışılan bir konudur. Özellikle okul öncesi çocukların televizyon izlemesi kontrol altına alınması gereken bir dönemdir, anneler çocukların hangi programı ne kadar süre zarfında izlemesi gerektiğine karar vermelidir; çünkü çocukların izledikleri programlar çok önemlidir. Çünkü çocuklar gerçekleri, gerçek olmayanı yetişkinler gibi ayırt edemez bundan dolayıdır ki aileler çocuklarla beraber televizyon izlemelidir böylece çocuğun ne izlediğini ya da izlediği televizyon programındaki gerçekle gerçek dışı konuları çocuklara izah etmeleri gerekmektedir. Teknoloji her yaşta insan için oldukça cezbedici, hayat kolaylaştırıcı olarak faydası bulunmaktadır. Ancak çocuklar için tablet ya da telefondan izledikleri çizgi filmler, bilgisayar oyunları, internet kullanımı gibi etkinlikler; gelişimi destekleyici, eğlenceli olabilir fakat fazlası çocuklarda teknoloji bağımlılığına neden olabilmektedir.

Teknolojinin olumlu taraflarının olumsuz etkilerinin gölgesi altında kalmaması ancak ebeveynlerin sınır koyması ile mümkündür. Sınır koyulmadığında çocuklarda teknoloji bağımlılığı ortaya çıkabilir.

Özellikle çocuklarda teknoloji bağımlılığı, 0-3 yaş döneminde bulunduğu ortamda yoğun televizyon, tablet ya da bilgisayar ekranı izlemiş bir çocukta;

Dil ve konuşma becerilerinde gerilik meydana gelebilir,

Çocuk her seslenildiğinde dönüp bakmayabilir.

Çocuk büyüdükçe dikkat eksikliği, öfkesini kontrol etmekte zorlanma meydana gelebilir.

Çocuğun ebeveynleri ile ya da arkadaşları ile ilişkisini olumsuz etkileyebilir ya da derslerinde başarısızlık, ödev yapmak istememe, yazı yazmaktan sıkılma şeklinde tezahür edebilir.

Çocuklarda teknoloji bağımlılığı, ergenlik döneminde içe kapanma, teknoloji dışı etkinliklere katılmak istememe, aile ve arkadaş ilişkilerinde bozulmalar görülebilmektedir. Teknolojinin ortaya çıkmasını kolaylaştırabildiği bu belirtiler dışında teknolojinin kendi de bir bağımlılık yaratma ihtimali ile riskli bir durumdur. Çocuklarda teknoloji bağımlılığı çocuğun geleceğini etkileyebilecek riskli bir durum olduğu unutulmamalıdır.

Aileler Bu konuda Neler Yapmalıdır?

Ebeveynler öncelikle kendi teknoloji kullanım alışkanlıklarını gözden geçirmelidir. Çocuklarda teknoloji bağımlılığı olan bir ailenin çocuğunda da bu tarz bir problemin oluşması daha yüksektir. Unutulmamalıdır ki çocuklar öncelikle kendi anne babalarını örnek alırlar. Ebeveynini elinde telefonla ya da televizyon karısında gören çocuk kendi de bu mecralara yönelecektir. Bu mecralara yönelen çocukların da ileride teknoloji bağımlısı aday olma riski maa-lesef yüksektir.

0-2 yaş döneminde teknoloji kullanımı önerilmemektedir.

Örneğin; İştahını arttırmak amacıyla çizgi film karşısında yedirilen bir çocukta kalıcı iş-tahsızlık meydana gelmesi riski bulunmaktadır. Aileler çocuklarının teknoloji kullanımına süre kısıtlaması getirmeli ve uygulamalıdır.

Ebeveynin çocuğun hangi sanal ortamlarda bulunduğunu, seyrettiği içeriğin yaşına uygun olup olmadığını daha rahat kontrol edebilmesi için küçük çocukların telefon ve bilgisayar kullanımı ailelerin yanında ortak alanda olmalıdır.

Çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren televizyon izlemeye başlarlar. Altıncı ayda çocuklar için ek gıdaya geçildiği andan itibaren çocuk yemek yerken televizyon izlemekte, iki yaşına kadar televizyonun nasıl açılıp kapatılacağını öğrenmeye başlamaktadır. Çocuklar iki yaşına kadar bilinçli bir televizyon izleyicisi değildir.

Çocuklarda uzun süre internet kullanmanın yol açtığı önemli sorunlardan biri olan 'internet bağımlılığı' sebebiyle en sık görülen fiziksel problemler göz rahatsızlıkları, radyasyonun olumsuz etkileri, duruş ve iskelet yapısında bozukluklardır. Çocuklar doğduğu andan itibaren evde bulunur ve zamanlarını anne babalarıyla kısacası yetişkinlerle geçirir, çocuklar televizyonu yetişkinlerle beraber izlemek zorunda kalmaktadırlar. Ebeveynler televizyon izlerken çocuğun bunlardan etkilenebileceği ve tv etkisinde kalabileceği düşüncesiyle çocuklarının yaşlarına uygun programlar seçmelidir. Çocuklar mümkün olduğunca yaşlarına uygun olmayan programlardan uzak tutulmalıdır.

Harman ve arkadaşları, zamanın büyük bölümünde internet kullanan ve bilgisayar oyunları oynayan çocukların sosyal gelişimlerinin önemli ölçüde gerilediği, bu çocukların öz güvenlerinin düşük, sosyal endişe düzeylerinin ve saldırganlık davranışlarının yüksek olduğunu göstermişlerdir.

Çocukların gelişimleri açısından tv oldukça dikkat edilmesi gereken bir husustur ve bu hususta babalar genellikle vakitlerini işyerinde geçirdiğinden anneler daha fazla dikkat etmektedirler; çünkü çoğu ailede de olduğu gibi babadan çok anneler çocuklarla iç içedir. Bundan dolayı televizyon konusunda annelerin daha fazla hassas olması gerekir.

Çocuklar yetişkinlere yönelik programları izlerken zararlı içeriklere maruz kalabilir. Anne ve babanın televizyon izleme konusunda çocuklarına doğru rol model olmaları, televizyon konusunda çocuklara doğru rehberlik etmesi, birlikte televizyon izlerken programla ilgili gerçek bilgi vermesi, merak ettikleri konularda çocukların aklında soru işareti bırakmadan aydınlatması ve gerçek olmayan nesnelere kavrayamayacak programlarla onları tek başlarına bırakmamaları önemlidir. O halde çocukları televizyonun olumsuz etkilerinden ve zararlı içeriklerinden korumak için öncelikle ailelerin bilinçli birer televizyon izleyicisi olması gerekir ve çocukları televizyonun zararlı unsurlarından koruyacak olanlar da ailelerdir.

Çocuklarda uzun süre internet kullanmanın yol açtığı önemli sorunlardan biri olan 'internet bağımlılığı' sebebiyle en sık görülen fiziksel problemler göz rahatsızlıkları, radyasyonun olumsuz etkileri, duruş ve iskelet yapısında bozukluklardır

Yöntem

Çalışma Elazığ ili Karakoçan ilçesinde aynı sınıfta eğitim gören 6 yaşındaki çocukların anneleriyle gerçekleştirilen nitel bir durum çalışmasıdır. Çalışmanın genel amacı, tv izleyen çocuklar hakkında annelerin görüşlerinin belirlenmesidir. Nitel araştırma yönteminden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmamızda annelere çocukların ne derecede televizyona ihtiyaç duyduklarını öğrenmek amacı ile ilgili görüşme yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak ebeveynlerle çocuklarının televizyon izlemelerine yönelik yapılan görüşmede 13 soru sorulmuştur. Araştırmanın amacı okul öncesi yaş gurubu çocukların televizyona olan ilgilerini incelemek için aşağıdaki sorular doğrultusunda ebeveyn görüşleri alınmıştır. Görüşme sağlıklı uyarıcıların çevreye olan etkilerini en aza indirmeye çalışıp; her görüşme yaklaşık 5-6 dakika sürmüştür. Görüşme soruları sözel olarak sorulmuş ve yanıtlar not edilmiştir. Verilerden ortaya çıkan sonuçlar belirlenerek araştırmanın bulguları elde edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik annelerin görüşleri incelenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1) *Çocuğunuz sabah kahvaltısı, öğlen yemeği ve akşam yemeği sırasında televizyon izliyor mu?*

Annelerin bu soruya yönelik düşünceleri genel anlamda çocukların televizyona bağımlılıklarını belirtmişlerdir; annelerin yedisi sabah kahvaltısı, öğlen yemeğinde ve akşam yemeği sırasında sürekli tv izlediklerini ve televizyon izlemeden yemek yemediklerini ifade etmişlerdir. Diğer altı anne ise sadece kahvaltı sırasında izlediklerini söylemişlerdir.

2) Çocuğunuz kendilerine yönelik televizyon programları yanı sıra yetişkinlere yönelik programları da izlemek istiyor mu?

Annelerin dördü evet cevabını verirken diğer dokuzu hayır demiştir; bu konuda anneler kendilerinin izledikleri programları çocukların daha çok takip ettiklerini belirtmişlerdir.

3) Çocuğunuz sabahları çok erken saatlerde kalkıp televizyon izliyor mu?

Bu soruya sekiz anne evet yanıtını verirken beş anne ise hayır cevabını vermiştir. Evet, yanıtını veren anneler bu konuda çok şikayetçi olduklarını, televizyon izlemek için çocukların uyumak istemediklerini bunun için sabah çok erken saatlerde kalkıp televizyon izlediklerini ve bunu engelleyemediklerini söylemişlerdir.

4) Çocuğunuz akşam saat ondan sonra televizyon izliyor mu?

Bu soruya yönelik annelerin tamamı benzer cevaplar vererek; çocukları uyumaları konusunda uyardıklarını ancak çocukların dinlemediklerini, bizler uyumayana kadar onlarda uyumadıklarını ifade etmişlerdir. Annelerin 9'u bu soruya evet cevabını vermiştir diğer anneler ise hayır demiştir.

5) Okul öncesine devam eden çocuklar çizgi film kahramanlarını örnek alarak karakterlerin davranışlarını sergiliyor mu?

Annelerin bu konuya yönelik düşünceleri şöyledir; dokuz annemiz bu soruya evet cevabını verirken dört annemiz ise hayır cevabını verdi.

6) Küçükken çocuğunuz ağladığında susturmak amacıyla televizyon kullandınız mı?

Dokuz annemiz bu soruya hiçbir şekilde çocuğun ağlamalarını durduramadıklarını bunun için reklamları izlettikleri cevabını verirken dört annemiz hayır cevabı vermiştir.

7) Kendinize zaman ayırabilmek için televizyonu yardımcı olarak görüyor musunuz?

Çalışmaya katılan annelerden dördü buna evet derken diğer dokuzu anne ise hayır cevabını vermiştir.

8) Çocuklarla beraber izlediğiniz programlarda gerçek olan ve olmayan arasındaki farkı çocuklara açıklıyor musunuz?

Çalışmaya katılan annelerden üçü soruya hayır derken diğer on annemiz evet açıklıyoruz ancak çocukların bazen aşırı soruları karşısında bazen duymazdan gelerek cevap vermediklerini belirtmişlerdir.

9) Çocuğunuz okuldan artan zamanını televizyon karşısında geçiriyor mu?

Annelerden dokuzu bu soruya evet cevabını verirken dört annemiz hayır diye belirtmiştir.

10) Televizyon izledikleri süreye sınır getiriyor musunuz?

Çalışmaya katılan annelerin tamamına yakını süre vermek istediklerini ancak çocukların hiçbir şekilde süreye uymak istemediklerini ve sürekli huysuzluk yaparak yada ağlayarak çocukların kendi isteklerini yaptıklarını belirtmişlerdir.

11) Çocuklarınıza çizgi film hariç belgesel türünde eğitici programlarda izletiyor musunuz?

Çalışmaya katılan anneler evet eğitici programlar izlemelerini çok istememize ve açıklamamıza rağmen çocukların sadece on dakika izlediklerini sonra çok sıkıldık diyerek kanal değiştirdiklerini ifade

etmişlerdir.

12) Çocuğunuzla beraber televizyon izlemediyseniz izlediği programda neler olduğunu soruyor musunuz?

Annelerin geneli soru sorduklarını ancak çocukların çok bilgi vermediklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırma sonucuna bakıldığında ailelerin ve çocukların hayatında önemli bir yeri sahip olan annelerin çocuklarının gün içerisinde televizyon izleme süreleri; çocukları için televizyonun zararları ve faydaları; çocukları ile izleyebilecekleri programların nasıl olması gerektiği konularında bilgi eksikliklerinin olduğu görülmektedir. Anneler bu konuda çok dikkat etmelidirler.

Annelerin televizyonun zararına yönelik görüşlerini değerlendirdiğimizde, ağırlıklı olarak çocuklarının televizyon izlerken ortamla olan ilişkilerini kestikleri ve süreç esnasında çocukların bütün ilgilerini televizyona verdiklerini belirtmişlerdir. Anneler genel olarak çocuklarının odak noktasının televizyon olmalarını engelleyememişlerdir. Ancak çocuklar televizyondan, temel olarak model alma yoluyla etkilenmekte olup model alma açısından en yoğun geçen dönemleri özellikle çocukların ergenliğe kadar ki dönemleridir. Bu dönemlerde ki zararlı yayınlar çocuklarda sorunlu bir kişilik gelişimine sebep olabilmektedir. Araştırmada annelerin çocuklarının yetişkin programlarını da izlediklerini tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan annelerin çocukları ile birlikte izlemeyi tercih ettikleri programların çocuklarına uygun olup olmadığı konusunda farkındalıklarının olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada bazı annelerin çocuklarının televizyonsuzluğa dayanamadıkları tespit edilmiştir. Televizyonu yararlı bir şekilde kullanmak çocuğun bilişsel gelişiminde de olumlu etki bırakacaktır. Aksi durumda anne-çocuk ilişkisi, iletişimi giderek azalacak ve aynı zamanda çocuk zamanını verimsiz kullanmış olacaktır.

Çocuklar geçmişteki gibi sokaklarda arkadaşlarıyla saklambaç, yakar top oynayarak, koşarak vakit geçirmek yerine şimdi televizyon karşısında vakit geçirmeyi tercih etmelidirler. Uzun süreli tv karşısında vakit geçiren çocuklarda yatma saatlerinin geciktiği ve uyku problemlerinin ortaya çıktığı ve bunların fiziksel gelişimi olumsuz etkilediği bilinmektedir. 0-2 yaş çocuklar internet ve televizyondan uzak kalmasının, 3-5 yaş arası çocukların günde 1 saat ile sınırlandırılmasının, 6-18 yaş arası çocuklar için ise 2 saat sınırlandırılmasının uygun olması gerekmektedir.

Çocuklar mümkün olduğunca yalnız başına medya kullanmamalıdır. Ebeveynleri ile birlikte tv dışında farklı aktiviteler gerçekleştirmesi ve çocukların gerçek dünyada akranlarıyla olan ilişkileri desteklenip oyun oynamaları için teşvik edilmelidir. İnternetin ve televizyonun zararlı etkileri çocuğa da anlatılmalı ve bilgilendirilmelidir.

Tv ve internet çocukların yemek yemelerini sağlayan, ağladığında onları susturan bir araç olarak kullanılmamalıdır. Bilişsel ve sosyal-duygusal gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak çocuklar için, görsel ve işitsel yayınlarda tespit edilecek zararlı içeriklerden ko-

runmaları için, koruyucu simge düzenlemesi getirilmelidir.

Ebeveynler bu konuda bilgi sahibi olmalıdır. Çocukların izledikleri çizgi filmler gözden geçirilmeli gerekirse birlikte izlenmeli, gerekli görülen noktalarda çocuğa açıklamalar yapılmalıdır. İzlenecek programlar tüm aileyle birlikte seçilmeli ve program bitince tv kapatılmalıdır. Ebeveynler izledikleri programlarla çocuklara model olduklarını akıllarından çıkarmamaları gerekir. Çocukla alınan kararlar yazılı bir sözleşme olarak hazırlanabilir. Sonuç olarak, değişen dünya ile çocukların teknolojik cihaz kullanmaya başlama yaşı giderek düşmekte, yaş arttıkça cihaz kullanım süresi de artmaktadır. Bunlara bağlı olarak çocukların teknolojiye maruz kalmaları yetişkinlerden çok daha uzun süreli olmaktadır. Çocuklarda artan teknoloji kullanımı beraberinde omurga, omuz, dirsek, el-el bileği ağrısına yol açıp hareket kısıtlılıkları ile birlikte yaşam kalitesinde azalmaya yol açacaktır. Bu nedenle ebeveynlerin ve çocukların teknolojik cihazları kullanımı sırasında çocuğun ihtiyaçlarına göre uyarlamaları ve günlük kullanım süreleri konusunda profesyonel yardım almaları ve bilinçlendirilmeleri oldukça önemlidir. Evlerde bilgisayar ortak bir odada bulunmalıdır. Yeri geldiğinde aile çocuğu rahatça kontrol edebilmelidir. Ebeveynler, arama motoru filtreleme, içerik sınırlayan servisler hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Eğer çocuk arkadaşlık ilişkileri kurmak ve sürdürmek konusunda zorlanıyorsa, destekleyici olunmalı bu durumun sürmesi halinde bir uzmandan yardım alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ergüney M. İnternetin okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bir araştırma. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 2017; 5(17): 1917-1938.
- Harman JP, Hansen CE, Cochran ME, Lindsey CR. Liar, liar: internet faking but not frequency of use affects social skills, self-esteem, social anxiety, and aggression. *Cyberpsychol Behav* 2005; 8(1): 1-6.
- Küçükkurt, Mehmet (1991). "Tele-vizyon ve Çocuk". Aile Yazıları 3, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile
- Öztürk, H.(2012). Çocuk ve Televizyon, Ankara: NarAraştırma Kurumu Yayınları, ss.399-404.
- Razak Özdiñçler, A , Azim Rezaei, D , Şeker Abanoz, E , Atay, C , Aslan Keleş, Y , Tahran, Ö , Köroğlu, F . (2019). Okul Çağındaki Çocuklarda Teknoloji Bağımlılığının Postür ve Vücut Farkındalığı Üzerine Etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20 (4) , 185-196
- Sayın, Önal (1999). "Aile Ortamında Televizyonun Çocuğın Toplumsallaştırılmasında Tek Yönlü Belirleyiciliği". İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı, No.1172, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yeşilay, (2019). Teknoloji Bağımlılığı. <http://www.yesilay.org.tr/tr/Bagimlilik/Teknoloji-Bagimliliği>.

İnternet Kaynakları

<https://npistanbul.com/cocuk-ergen/cocuklarda-teknoloji-bagimliliği> (Erişim Tarihi: 22.07.2020).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИСЧН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 232-240

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 07.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44539

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Araş. Gör. Dr. Gülperi MEZKİT SABAN

Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

gulperi2417@gmail.com

 ORCID 0000-0001-9704-2490

TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ İLAHİ VARLIK KURT ANA VE KURT ATA'NIN ANADOLU GELENEKLERİNDEKİ DOĞUM PRATİKLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER¹

SOME FINDINGS ON THE EFFECT OF BIRTH PRACTICES OF THE WOLF-
MOTHER AND WOLF FATHER WHICH ARE DIVINE IN TURKISH
CULTURE IN ANATOLIAN TRADITIONS

Öz

Türk dünyası inanç ve uygulamalarında kutsallığına inanılan birçok hayvan, sembolik özellikleriyle halkların önemli temsilcileri olmuşlardır. Doğal yaşamdaki üstün güçleriyle ve karizmatik (liderlik, koruyuculuk, güçlülük vb.) özellikleriyle boyların beğenisini kazanmış ve bunun sonucunda kutsal bir ruh barındırdıkları inancını düşündürmüşlerdir. Hayvanlara kutsiyet yükleyen her halk, kendisine bir hayvanı ongun (tös) olarak seçmiş ve bu ongunları bayraklarında, hakanlar çadır-larında ve damgalarında, şamanlar davullarında, elbiselerinde, başlıklarında sergilemişlerdir. Türk kültür varlıkları içinde sembolik değeri kayda değer olan kurt

¹ **Cite as/Atıf:** Mezkit Saban, G. (2020). Türk Kültüründeki İlahi Varlık Kurt Ana ve Kurt Ata'nın Anadolu Geleneklerindeki Doğum Pratiklerine Etkisi Üzerine Bazı Tespitler, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 232-240. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44539>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

kültü ve tezahürü olan kurt-ata ve kurt-ana kültü, Türk destan ve efsanelerinde, kılavuz, koruyucu ve soy devam ettirici- kurtarıcı vasıflarıyla karşımıza çıkmaktadır. Türk destan ve efsanelerinden yola çıkılarak hazırlanan bu makalede kurdun Türk milleti için önemi üzerinde durulacak, geçmişteki ve günümüzdeki Türk yaşamındaki izleri gözler önüne serilecektir. Orta Asya Türk ve Oğuz coğrafyasında dolayısıyla bugünkü Anadolu coğrafyası da dâhil olmak üzere türeyişi konu alan efsane ve destanlardan örnekler sunularak günümüz halk inançları üzerine etkisi tartışılacaktır. Ayrıca kurdun ilahi soy devam ettirme yetisi üzerinden kurda ait nesnelerin halk inançlarındaki “doğum kolaylaştırma teknikleri”ni nasıl etkilediği ve kurt-ata inancının geleneklerimizdeki yeri üzerinde durulacaktır. Kurt motifinin, asırlar sonra dahi Türk milletinin gelenekçi tutumu dolayısıyla değerinden ödün vermeyişi ve biyolojik devamlılığa, kendisi olarak katılmasa bile, hangi uzuv ve nesnelere katıldığı irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kurt, gelenek, kült, ata, inanç, ana.

Abstract

Many animals believed to be sacred in the belief culture of the Turkish world have become important representatives of the peoples with their symbolic features. With their superior powers in natural life and their charismatic qualities (leadership, protection, strength, etc.), they gained the admiration of the tribes and made them believe that they had a holy spirit. Every people who sanctified the animals chose an animal as a tug, and displayed it in their flags, khan's tents and stamps, shamans, drums, clothes, and hoods. The wolf cult and its manifestation as wolf-father and wolf-mother cult which are symbolically significant among Turkish cultural assets came into existence as a guide, protector and bloodline keeper-saver. In this article, which is prepared basing on the ancient Turkish legends, the importance of the wolf for Turkish people will be stressed and its effects on Turkish people's lives in the past and the present will be shown. The examples from the Middle Asian, Oghuz and Anatolian myths and epics which are about the belief that Turks descended from wolves will be presented and their effects on folk belief will be discussed. In this article, we will emphasize how the objects belonging to wolves affected the “birth facilitation methods” in the framework of its divine ability to continue bloodline and we will emphasize how the wolf-ancestor belief affected the traditions. As a conclusion, the fact that the wolf motive still keeps its value today due to Turkish people's traditionalist approach, the wolf's contribution to biological continuance and through which objects it contributes to birth facilitation methods will be discussed.

Key Words: Wolf, tradition, cult, ancestor, belief, mother.

GİRİŞ

Türk dünyası inanç kültüründe kutsallığına inanılan birçok hayvan, sembolik özellikleriyle halkların önemli temsilcileri olmuştur. Doğal yaşamdaki üstün güçleriyle ve karizmatik (liderlik, koruyuculuk, güçlülük vb.) özellikleriyle boyların beğenisini kazanmış ve bunun sonucunda kutsal bir ruh barındırdıkları inancını düşündürmüşlerdir. Hayvanlara kutsiyet yükleyen her halk, kendisine bir hayvanı ongun (tös) olarak seçmiş ve bu ongunları bayraklarında, hakanlar çadırlarında ve damgalarında, şamanlar davullarında, elbiselerinde, başlıklarında sergilemişlerdir. Ancak Türk inanç tarihinde totemcilik görülmediğinden bu ongunlara tapılmamıştır. Kafesoğlu'nun da (1996: 84) belirttiği gibi "Totemcilik anaerkil düzene dayalı olmasına karşın, eski Türkler ataerkil düzene sahiptirler. Bir klan dini olan totemcilikte mülkiyet ortaklığı olduğu halde, Türklerde özel mülkiyet vardır. Totem inancında aynı toteme bağlı olanlar birbirleri ile akraba sayılırken Türklerde kan akrabalığı geçerlidir. Totemcilik daha çok asalak ekonomiye (avcılık ve devşirmecilik) dayanırken, Türk ekonomisi hayvan yetiştiriciliği üzerine kuruludur. Totemci topluluklarda her klanın, ata olarak tanıdığı ayrı bir totemi bulunurken; Türklerde, bütün bir ulusun kutlu saydığı yalnızca tek bir hayvan vardır."

Türk destan geleneğinde kutlu hayvan kurttur.² "Türklerde kurt "ecdad hayvan" bağlamında nitelendirilmiştir" (Roux 1994: 99). Abdülkadir İnan, Türk rivayetlerinde bozkurt³ konusunu ele alan makalesinde Eski Romalılarda ve Araplarda, kurdun efsanevi bir mevkii olmasına rağmen, onun, Türk millî kültü olduğunu ileri sürer. Bunun yanında Fin ve Moğol halklarında da bu kurt motifine rastlanıldığını da zikretmektedir.

Göktürk hakanlığının bağımsızlık alameti olan bayrağında görülen kurt, bağımsızlığına düşkün olması ve esir edildiğinde kendini boğarak öldürülmesiyle tanınmaktadır. Ayrıca kurt, liderlik ve yol göstericilik vasfı olan bir hayvandır. Türk hakanları, milletin esaret karşısındaki tavrını ve bağımsızlığına düşkün oluşunu, kurdun karakteri ile bir tutmuş ve kendilerini bu hayvanın temsil edeceğini düşünmüşlerdir.

"*Chou shu*⁴, Türklerin, bir kurttan türediklerini unutmak istemedikleri için tuğlarında altın kurt başlarını taşıdıklarını, Kağanın korunmasıyla görevli olanlara da *f'uli*, yani *böri* dendiğini haber verir. Bu haber daha sonraki Çin kaynaklarında da vardır: *Sui shu* 85 ve 1045-1060'ta tamamlanan *T'ang shu*'da Kök Türk devletinde "28 kısımdan oluşan memuriyet" arasında *fu-li* ~ *fulin* (Türkçe *böri* ~ *börin*) sayılmıştır. Bizzat kağanı korumakla görevli olan bu savaşçılara *böri*(= kurt) adının, Türklerle-

² Arkaik dönemlere ait kendisine has bir tapınma şekli olan ve kabile ve klanlarda görülen totemizme ait çok sayıda kuram vardır. Etnik coğrafi anlamda, daha ziyade Avusturya, Afrika ve Amerika kabileleri arasında görülmüştür. Her klanın ayrı bir totemi vardı ve o klandan gelenler o totemi kutsal sayıp onun soyundan geldiklerine inanırlardı. Türklerdeki 'Kurt ata' inancı ise herhangi bir kılan veya kabilenin değil tüm Türk soyluların atası idi. Eski Türklerde kurt hiçbir zaman totem olmamıştı. Oğuz boylarının çadırlarındaki tözler totem değildiler ve Selçukluların çift başlı kartı ise totemizmle ilgisi olmayan uğur getireceğine inanılan birtakım semboller veya tılsımlardı. Totemist toplumlarda her klanın cet saydığı bir totem var iken Türklerde sadece bozkurt vardır. (Beydili, 2005).

³ Abdülkadir İnan., "Türk Rivayetlerinde Bozkurt", Makaleler ve İncelemeler., C: I., 2. baskı., TTK Yay., Ank., 1987., s.69-75

⁴ Eski Çin tarihnamesi. Bknz: Liu Mau-Tsai, (1958). Die Chinesischen Nachrichten Zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe), II cilt, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

rin atasını ölümden kurtarıp koruyan, besleyip büyüten ve onun neslini sürdürecektir olan efsanevî kurda izafeten verildiği elbette düşünülmelidir.” (Özönder 2003: 78)

Eberhard'ın “Çin'in Şimal Komşuları” adlı eserinde saydığı birçok kavim arasında Türkler⁵ ile ilgili maddesinde, Türklerin kurttan türedikleri inancına dair birçok kanıt ortaya koyar. Eberhard'a göre Hunlar ile aynı dili konuşan ve yüksek ihtimalle Türk olan Gav-Çığ'lar da kurttan türediklerine inanıyorlardı.

Göktürklerde tuğların ve bayrakların tepesinde yer alarak bir devlet sembolü haline gelen kurt, Türklerin yaradılış efsanelerine kahramanlık etmiş, soyu tükenmek ile karşı karşıya kalan Türk boylarının kurtarıcısı olmuş, onlara rehberlik ve kılavuzluk etmiştir. Bu “soy devam ettiren-kılavuzluk sağlayan kurt” genel itibarıyla erkek kurt olmak ile birlikte dişi kurt da olabilmektedir. Ele geçen en eski dişi-kurt ana motifli destan Vusunlara⁶ aittir:

“Hun kağanlarının buyruğunda bulunan Vusunlar bir ara isyan ederler. Meydana gelen savaşta, Hun kağanı, Vusun Hanı ile buyruğunda bulunanların hepsini yok eder. Geriye kalan tek bir çocuk savaş alanının yakınlarındaki bir bataklığa atılır(Gök Türk- Gök Börü destanının izleri). Sonradan dişi bir Börü⁷ gelerek bataklıktaki çocuğu emzirir ve onun hayatını kurtarır. Destanlarda, Gök Börü ile ilgili en eski ve etkili motif olarak bu olay bilinmektedir ki diğer destanlarda da etkisi görülmektedir (Öztürk, 2011: 82).

Türk destanları incelendiğinde Hun destanı olan Oğuz Kağan destanında, Oğuzlara kurtarıcılık ve rehberlik eden kurt bir erkek kurttur. Oğuz Kağan, sözünü dinlemeyen Urum Kağan üzerine sefer hazırlığında iken gökten inen bir ışıktan çıkan mavi yeleli bir kurt, Oğuz'un önünde yürüyerek ona ve ordusuna yol gösterir. Nitekim savaşın galibi Oğuz Kağan olur. Kurdun rehberliği eşliğinde mesafeler kat eden Oğuz Kağan gök tüylü ve gök yeleli kurt sayesinde pek çok yeri savaşarak yurduna katar (Ögel 2014: 21).

Göktürklerin Bozkurt Destanı'nda ise tükenmekte olan Türk soyunu kurtaran bir dişi kurttur. Türkleri yok etmek için sefere çıkan Hazar Denizi'nin batısında yaşayan boy, amacını gerçekleştirmiştir; ancak ortada kalan bir bebeğe kıyamayarak ellerini ve kollarını kesip bir bataklığa bırakmışlardır. Çocuğu o halde gören kurt, hayatta kalması için çocuğa yiyecekler getirmiş ve biraz sonra kurttan hamile kalmıştır. Göktürkler, işte bu kurdun doğurduğu o çocuktan birinin soyundan geldiklerine inanmaktaydılar (Ögel 2014: 25).

Uygur devri destanı olan Türeyiş Destanı'nda bir Uygur Beyi'nin iki kızını tanrıyla evlendirmek üzere bir kaleye bırakması ve ardından bir kurdun gelip kızları hamile bırakmasıyla doğan dokuz çocuk, kurdun ilahi vasfı neticesinde Dokuz Oğuzların menşei kabul edilmiştir.

⁵ Türkler TU-CUE'ler, H'yunğ-nu'ların bir kısmıdır. İlk dedeleri dişi kurt tarafından emzirilmiş olarak gösterilir ki Tu-cüe boylarının ilk dedelerinin dişi kurt ile ilgilerini gösterir. Dişi kurttan türemişlerdir. Büyük dedelerini, kurt, kendi yavrularıyla birlikte inine götürerek besleyip büyütüştür. Kurt bayrakların üzerinde, üst kısmında tasvir olunurdu.

⁶ Vu-sun'lar: Hanları Yüe-ci'lar tarafından tepelenerek öldürüldü. Küçük prens Kun-mo dışarı atıldı. Bir kurt bunu emzirdi. Kuşlar buna et getirdiler ve kanatlarıyla himaye ettiler. Prens bilahare H'yunğ-nu'lar tarafından alınıp büyütüldü ve tekrar memleketin hâkimi oldu. (Han- şu 61, 2 b)

⁷ Böri: Kurt. Mahmud, Kaşgarlı. Divân-ı Lügati't Türk, Çeviri. Cilt IV, TDK Yay. Ankara, 2006.

Kurt, bu destanda Oğuz soyunu kuran ve devam ettiren ilahi güce sahip olduğu düşünülen bir erkek kurttur (Ögel 2014: 97).

Kurt- ata motifi, Kırgız destanı olan Manas'ta, Kırklar'ın, Manas'ı erkek bir kurt donuna girmiş olarak görmesiyle karşımıza çıkar. Kırklar, "Kurt olarak", Manas'a rastlar, ok geçirmez, yakası altın, yeni bakır olan zırhı hediye ederek, dua ederler:

"Armağanısın tek Tanrının,
Ruh-u ala, ism-i azamsın,
Büyüksün Manas hoşgörülü olan.
Belimsin sen bel bağladığım
Allah-ü Teâlâ emriyle yaratılmış olan
Büyük Bozkurt, aslanımsın (Abdıldacan 2008: 10)."

Yola çıkılan örneklerde görüldüğü üzere Türk destan geleneğinde kurt, ya soyundan türetilen bir ata yahut izinden gidilen bir rehber olmuştur.⁸ Her halükarda kurt, Türklere yolbaşçılık eden, onların ilerlemesini ve yurt kurmasını sağlayan, ocağını devam ettiren bir ata kültürüdür. Kurdun bu özelliği, onun, diğer canlılardan farklı olarak, soy devamlılığını sağlayan doğurganlık- doğurtma özelliğinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türk halk inançları incelendiğinde destanlarda var olan olağanüstü niteliklere sahip canlıların halk inançlarına nasıl yer edindiği hakkında çarpıcı sonuçlarla karşılaşmak mümkün olmaktadır. Kurt postu, kanı, çenesi, dişi, tırnağı, kılı gibi kurda ait her nesne kutsallaşmış ve doğumda yardımcı unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

Geleneksel Türk Halk Hekimliğinde Kurt

"Bağlamak bağlanmış olmak, bağı bozmak halk inançlarında yeni evli çiftler için ilişkide başarısız olmalarını sağlamak için yapılmış bir nevi büyüdür. Bu büyüden korunmak ve gerektiğinde kurtulmak için birtakım inançlar taşınır ve uygulamalar yapıldığı bilinmektedir (Kalafat 2005: 83)." Anadolu coğrafyasında pek çok hayvanın vücut parçalarından faydalanılıp birçok büyüsel ya da işlevsel üreme yöntemi, halk inançlarında yer edinmiştir. Biz bu makalede kurdun üreme üzerindeki etkisi üzerinde duracağız. Çünkü kurt ata ve kurt ana inançları üremek ve sağaltılmak ile ilgilidir.

Hakkâri başta olmak üzere Doğu Anadolu coğrafyasında kurt motifi üzerine araştırma yapan Kalafat bize birçok veri ulaştırmıştır. Bereket, üreme, koruma işlevlerine sahip olan kurt ve nesnelere sadece üremeye olan katkısı bu makalede sunulacaktır. "Hakkâri'de çocuk yaşta, erginlik yaşında ve yaşlılıkta kız ve hanımların kemer tokası farklıdır. Erginlik yaşından sonra genç kızlar tokasında kurt kabartması olan gümüş kemer takarlar. Bu kemerler çoluk çocuğa karıştıktan sonra yeni genç kızlara bırakılır (Kalafat 1990: 77)." Üreme işlevini tamamlayan kadının aynı yetiye sahip olabilmesi için kemer tokasını anne adayı genç kızlara bırakması

⁸ Türkler kurdun yelesine ve tüylerine önem veriyorlardı. Kurt sürülerinin başında giden ve onlara yol gösteren genellikle ihtiyar, kurnaz, ne zaman ve nerede hücum edilebileceğini bilen bu ihtiyar kurtlar diğer kurtları iradesi altına alırdı. Bu sebeple böyle tecrübeli ve aynı zamanda korkunç kurtlara "Gök yeleli" kurtlar denilirdi. (Ögel 2014: 42).

dikkat çekicidir. Hakkâri’de uygulanan bu geleneğin amacı kurdun doğurganlık kutundan faydalanmaktır. Zira kurdun diğer canlılardan farklı olarak bir kerede on- on üç yavru doğurduğu bilinmektedir.

Tavşan kanı, sıçan kanı, yarasa kanı gibi kurt kanı da büyüsel amaçlı kullanılmaktadır. Kurdun üremeyi sağlayan özelliğine karşın yapılan tıslımlar da bulunmaktadır.

“Kahramanmaraş, Adıyaman ve Kayseri’de kurt kanı ile sigara kâğıdına özel tıslım yapılıp oğlanın kapısının eşiğinin altına gömülür ise ve gömen şahıs arkasına bakmadan oradan uzaklaşırsa damadın, ay dört defa doğuncaya kadar eşi ile birleşmeyeceğine inanılır. Hakkâri’nin bazı yörelerinde bağlı çiftlerin bağlarını bozmak için gelin ve damat parmaklarını kurt kanına bularlar ve kanlı parmaklarını çaprazlaştırarak çarpı işareti gibi yaptıkları bilinmektedir(Kalafat, 1990: 88).”

Kurt kılı, tüyü, postu da üreme işlevine bir başka yardımcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Toroslarda yaşayan ve büyük ihtimalle Yörük olduğu bilinen halkın geleneklerinde yer alan uygulamalarda “kurt postu” büyük önem taşımaktadır.

Çocuk doğumunu engellemek için gelin ve damada yapılan büyüün bozulması için uygulanan bir başka yöntem de gelin ve güveyin kurt postu üzerine oturma inancıdır. “Büyünün bozulması için çiftler kurt postunun üzerine birleştirilirler. Alanya ve Antalya’da henüz vurulmuş kurdun soğumamış kanı ile bağlı çiftlerin cinsel organları yakılır (Barlas 1975: 45).”

Tebriz’de bulunan Sıraç Türkmenleri arasında halk kültürü icemeleri yapıldığında da kurdun doğurtma işlevi üzerinde tespitlerde bulunmuştur. “Sıraç Türkmenlerinden fakir bir kadın çeşmeden su alırken çeşmeye bir kurt gelir ve ağzı ile getirdiği eti orada bırakır gider. Eti alıp yiyen kadın etten hamile kalır. Sıraçlar bundan çoğaldıklarına inanırlar. Sıraçların bugün de bağlı oldukları ocağın adı “Kurt oğlu kurt” ocağıdır.”⁹ Sıraçların bağlı bulunduğu ocağın adının “kurt oğlu kurt” olması, Türk halk tefekküründe Kurt-ata motifini pekiştirmektedir. Kurt-ata motifi Kaşgarlı Mahmud’un Divan’ında da yer almaktadır. Kaşgarlı, divanında tilki hayvanının tanımını yaparken kurdun erilliği üzerine çok ilginç bir geleneği ortaya koymuştur¹⁰.

Nevşehir yöresinden derlenen, kurdun doğum yapan anneyi ve bebeklerini koruduğu olay her ne kadar doğum için maddi bir pratik sunmasa da, çaresiz ve korumasız bir anne ve iki bebeğinin koruyuculuğunu üstlenmesi bakımından dikkat çekicidir:

“- Bizim mahallede yaşlı kimsesiz (kızları torunları varsa da yanında değiller ve pek de sahip çıkmazlar) dul bir kadın oturuyor. Yaşı doksan-yüz arasındaymış. Tek başına harabe bir evde, konu-komşunun getirdiği yemekleri yiyen ve onların yardımıyla hayatta kalmaya çalışan bir kadıncağız. Bizim oraların (Nevşehir- Ko-

⁹ Kaynak kişi: Dr. Mustafa Aksoy, kültür tarihçisi, 12.9. 2005 Tebriz

¹⁰ “Mahmut’un Doğumu” adlı 8 no’lu hikâyede, Kaşgarlı Mahmud’un doğumu anlatılmaktadır. Hüseyin hanımı Bübi Rabia’nın doğum yaklaşınca, babasından izin alarak, onu kayınpederi Molla Seyfettin’in evine gönderir. Hanımların ilk doğumunu baba evinde yapması geleneği Uygur Türkleri arasında günümüzde de aynen uygulanmaktadır. Vakit gelince, Bübi Rabia bir çocuk doğurur. Molla Seyfettin ebeler kızının “kurt mu, tilki mi” doğurduğunu sorunca, “kurt” doğurduğu cevabını alır. Doğan çocuğun cinsiyetini öğrenmek için “kurt mu, tilki mi” diye sorma âdeti, Uygur Türklerinde mevcuttur (İnayet 2006:351).

zaklı) üzümü meşhur olur. Bağ bozumuna az zaman kala bu yaşlı kadın yaşadıklarını şöyle anlattı:

“Bir ağustos günü ve bağın bozulmasına az kalmıştı. Önceden bekçi olmadığı için herkes kendi bağını beklemek zorundaydı. Akşam olmaya başlamıştı. Üstelik gebeydim de doğurmam sabah akşamdı. O akşam elim ayağım tutmamaya başladı. Gece yarısı sancılarım tuttu, kimsenin yardımı olmadan karanlık bir gecede ikiz doğurdum. Çocukları elbiseme sarıp yatarken iki tane bembeyaz kurt geldi, biri sağıma diğeri soluma durdu. Bana ve çocuklara hiçbir şey etmeden sabaha kadar başımda beklediler. Sabah ezanı okunurken yanımdan uzaklaşıp gittiler (Koç,1997:127).”

Kurt nesnelere yararlanma geleneği sadece Anadolu ve İran coğrafyası ile sınırlı kalmamış; hemen tüm Türk coğrafyasına dağılmıştır. Özbek, Türkmen, Hazar, Afşar, Kazak ve Aymak Türklerinde de bu gelenek görülmektedir. Çocuğu yaşamayan aileler çocuklarının yaşaması için onları kurt derisinin ağzından geçirmektedir ve doğan bebeğin adının başına “börü” adı getirilmektedir. “Kurt kafasından soyulmuş deri genişletilir ve derin bir delik meydana gelir. Sağlığına kavuşması istenilen bebek bu delikten üç defa geçirilir. Bu işlem bir kız çocuğuna uygulanıyor ise ona, Börü Halı, Börü Nisa; erkek ise bu defa çocuğa Börü, Börübay, Börübek, gibi isimler konulur” (Kalafat,2005: 81). Türkiye Türklerinde de bu dini uygulama yapılır. Börü ve Kurt isim ve soy isimlerine rastlanılır. Bu uygulamanın temelinde muhtemelen hasta çocuğun kurt güvencesinde nazardan korunması inancı vardır.

Bunların yanı sıra Türkmen kadınlarının kurt yelesinden börtük yapıp kafalarına sarması halinde hamile kalabileceğine inanması da kurt-ata inancının bir tezahürüdür. Bir başka inanışa göre de kurdun kardeşliği sağlamasıdır. Türk halk tefekküründe kutsal olan Kurt izi ve bu ize basan iki kişi yedi yıl kardeş olur.

SONUÇ

Gelenek adı verilen kültür birikimi, zamana yayılan, nesilden nesile aktarılan, oluşturan halka özgü benzersiz devamlılıktır. Bu devamlılığın esası, geleneği oluşturan halkın “gelenekçi tavrı”nın sahiplenici ve sürdürmeye meyilli oluşuna bağlıdır. Türk kültüründe Kurt Ata- Ana inancı ve sonucunda günümüze taşınan ana- ata vasıflarının doğurtma- doğurma özelliği geleneği ancak Türk halkının “sahiplenici - sürdürücü gelenekçi tavrı” ile açıklanabilir. Bu sebeple kayda geçen en eski Türk destanlarında görülen kurt vasfının benzer görevle halk arasındaki işlevini en az iki bin yıl sürdürmüş ve sürdürüyor olması Türk kültüründeki kurt inancının ne kadar tesirli olduğunu ve Türk kültürünün bu sembole ve aktarılan işlevine ne kadar sahip çıktığının göstergesi olmuştur. Dünya üzerinde de her halk kendisine madden ve manen uygunluk gösteren hayvanı sembol olarak seçmiştir. Rusların ayı, Hintlilerin inek, İngilizlerin aslan vb. gibi kendi iklim şartlarına ve yaşayışlarına uygunluk gösteren, dini bağlılıklarının da etkisiyle seçilen semboller aslında halkların bir nevi karakter yansıtıcısı durumuna da gelmiştir. Kurt, bağımsızlığıyla ün salan bir hayvandır. Türk’ün de belki çağlar boyunca en önemli özelliği bağımsızlığına düşkün olmasıdır. Ayrıca kurdun bol üreyen bir hayvan oluşu ve bu özelliğiyle Türk destan ve efsane kültürüne katkı sunması, onun, sembol olarak seçilmesindeki en

önemli etkindir. Kurdun postundan, yağından, dışından, tırnağından yararlanılarak çözülen büyüler, kurda adeta kutsiyet yüklemiştir. Bu haliyle kurt, kutsal bir ata hüviyetine bürünmüştür.

KAYNAKÇA

- Akmataliyev, A. (2008). *"Manas Destanında "Kurt" Kavramı"*. Çev. Kulamshaevev, Kalmamat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Barlas, G. (1975). *Hakkâri İli Evlenme Töre ve Törenleri*. Karabük: Özer Basımevi.
- Beydilli C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çeviren; Eren Ercan, Ankara: Yurt Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnan, A. (1987). *"Türk Rivayetlerinde Bozkurt"*, Makaleler ve İncelemeler, Ankara: TTK Yayınları.
- İnayet, A. (2008). *"Divanü Lügati't-Türk'te Doğumla İlgili Örf Adet ve Ritüeller"*, 2. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: TDK Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KT: Köl Tigin Kitabesi
- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Lalezar Yayınları.
- (2005). *"Doğu Anadolu Halk Kültüründe Kurt"*, I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu.
- (2005). *"Sözlü Kültürde Bursa ve Yöresi Örnekleri ile Kurt"* II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu bildirileri, Bursa, c.2, s.415-423.
- (2005). *"Türk Halk İnançlarında Kurtla İlgili Yeni Tespitlerimiz"*, Prof. Dr. Fikret Türkmen armağanı, İzmir.
- (2006). *"Azerbaycan Anadolu-Suriye Sözlü Kültüründe Kurt"*, II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Kayseri.
- (2007). *"Türk Halk İnançlarında Kurt ile İlgili Yeni Bulgular"*. Türk Halk İrfanında Kurt, Ankara: Lalezar Yayınları.
- Kaynak kişi: Dr. Mustafa Aksoy, Kültür Tarihçisi, 12.9. 2005, Tebriz
- Mahmud, K. (2006). *Divân-ı Lügati't Türk*. Çeviri. Cilt IV, Ankara: TDK Yayınları.
- M.Z. Binler (1980). *"Türk Dünyasında Evlenme ile İlgili Gelenekler"*. Ankara: Basılmamış tezler.
- Ögel, B. (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özönder, S. (2003). *"Türkler Ne Zaman Bir Millet İdi?"*; KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar

Dergisi.Ankara, Cilt I Sayı 2.

Öztürk, A. (2011). "*Çağlar içinde Türk Destanları*". İstanbul: Pozitif Yayınları.

Roux, Jean-Paul (1994), "*Türklerin Moğolların Eski Dini*". Çeviren: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.

Turan, O. (1969). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, C. I sf: 77

Yıldırım, Dursun. "[Ergene kon] = [Erkin kün] mü?". [TDAY Belleten 1997, [61-149]

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИСЧН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 241-255

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 14.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45968

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Hatice GÜZEL

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Türkiye

haticeguzel@kmu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-5678-4447

ERGENLERİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLERİ, İSTENMEYEN ÖĞRETMEN DAVRANIŞLARININ ETKİLERİ VE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE VALUES OF
ADOLESCENTS, THE EFFECTS OF UNWANTED TEACHER BEHAVIOUR
AND THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS

Öz

Araştırmada, ergenlerin sahip oldukları insani değerleri ile istenmeyen öğretmen davranışı ve istenmeyen öğretmen davranışının etkileri algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve akademik başarılarını ne düzeyde etkilediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında Konya il Merkezinde bulunan bir Anadolu lisesinde farklı sınıf seviyelerinde öğrenim gören ergenlerden uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma grubunu 140 erkek öğrenci, 163 kız öğrenci olmak üzere 303 ergen oluşturmaktadır. Araştırma, genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Dilmaç (2007) tarafından

¹ Cite as/Atıf: Güzel, H. (2020). Ergenlerin Sahip Oldukları Değerleri, İstenmeyen Öğretmen Davranışlarının Etkileri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 241-255. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45968>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği”, Erben Keçici vd.(2013) tarafından geliştirilen “İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS 21.0 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre erkek öğrencilerin istenmeyen öğretmen davranışı ölçeği alt boyut puan ortalamalarının kız öğrencilerin ölçek alt boyut puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. İnsani değerler ölçeği sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü alt boyut puan ortalamaları yönünden erkek öğrenciler ile kız öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin fizik ders başarısı ile istenmeyen öğretmen davranışının etkileri puan ortalamaları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca fizik ders başarısı ile değerler ölçeğinin alt boyutlarından sorumluluk puan ortalamaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür öğrencilerin sorumlulukları artınca akademik başarıları da artmıştır, Araştırma bulguları literatür eşliğinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergen, Değerler, İstenmeyen Öğretmen Davranışı, Akademik Başarı

Abstract

In the study, it is aimed to determine whether adolescents' perceptions of human values and unwanted teacher behaviour and the effects of unwanted teacher behaviour differ according to their gender and to what extent they affect their academic achievement. The study group of the research was selected by convenience sampling method from adolescents studying at different grade levels in an Anatolian high school in Konya city centre in the 2017-2018 academic year. The study group consists of 303 adolescents, including 140 male students and 163 female students. The research was carried out in accordance with the relational scanning model, which is a subtype of the general survey model. In the study, the "Human Values Scale" developed by Dilmaç (2007) and the "Unwanted Teacher Behaviour Scale" developed by Erben Keçici et al. (2013) were used as data collection tools. Research data were analyzed with SPSS 21.0 program. According to the findings obtained from the study, it was observed that the mean scores of the sub-dimension of the unwanted teacher behaviour scale of male students were significantly higher than the mean scores of the scale sub-dimension of female students. It was observed that there was no statistically significant difference between male students and female students in terms of the mean scores of the human values scale sub-dimension of responsibility, friendship, being peaceful, respect, honesty, and tolerance. A significant negative correlation was found between the students' achievement in physics and the mean scores of the effects of unwanted teacher behaviour. In addition, it has been observed that there is a positive significant relationship between achievement in physics course and the mean responsibility scores from the sub-dimensions of the human values scale; as the responsibilities of the students increased, their academic achievement also increased. The research findings were discussed in the light of the literature.

Keywords: Adolescent, Values, Unwanted Teacher Behaviour, Academic Achievement

GİRİŞ

Çağımızın önemli konularından biri eğitim, eğitimin de en temel hedeflerinden biri nitelikli insan gücünü yetiştirmektir. Bu yetiştirmede en çok görev öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenler, eğitim sisteminin en temel ögesi ve ülkelerin geleceğinin mimarıdır (Karagözoğlu, 2003: 10). Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, ülkelerin kalkınmasında, toplumdaki huzur ve sosyal barışın sağlanmasında, bireylerin sosyalleşmesi ve toplumsal yaşama hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin genç kuşaklara aktarılmasında öğretmenlerin başrolü oynamaları beklenmektedir.

Çağdaş eğitim anlayışında öğretmenin öğrenme-öğretme sürecinde öğretim etkinlikleri düzenleme, uygun ve etkili öğrenme ortamı hazırlama gibi görevleri ön plana çıkmaktadır. Öğretmenlerde bulunması gereken özellikler zaman zaman içerik olarak değişebilmektedir. Genellikle iyi bir öğretmenin “Öğrenme, öğretme ve değerlendirme ile ilgili çağdaş bilimsel bilgi ve beceriye sahip olup onu eğitim ortamında eksiksiz ve etkili kullanabilme; .Kendini sürekli yenileyebilme; Çağdaş bilim, sanat ve düşünme tarzını benimseyip yaşayabilme; .Eğitim yapacağı konu alanının çağdaş bilimsel bilgisine sahip olabilme; Sorunları bilimsel yöntemle çözebilme; Tutarlı etik değerlere sahip olabilme ve bunları gösterebilme, savunabilme; Doğayı, insanı, vatanını sevebilme “özelliklerine sahip olması beklenmektedir (Sönmez, 2008 :3-4).

Öğretmenin temel görevi öğrenmeyi sağlamaktır. Öğretmenlerin bu görevi yerine getirebilecek mesleki niteliklere sahip olması gerekmektedir. Etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesi öğretmenin nitelikli olmasının yanında bu özelliklerini sınıf ortamında etkili bir şekilde göstermesi ile mümkün olacaktır. Öğretmenin davranış ve hareketlerinin de dâhil olduğu öğretmen etkililiğinin, öğrencilerde öğrenmenin oluşmasında eğitim süreci boyunca büyük önemi bulunmaktadır (Korur ve Eryılmaz, 2012: 103). Sınıfta öğretmenle öğrenci arasındaki ilişkiler de eğitim ve öğrenme açısından önemlidir. Öğretmenler bilgileri ve tutumlarıyla öğrencileri eğitirken aynı zamanda davranışları ile de onları etkilemektedirler. Öğretmenlerin sınıf içi tutum ve davranışları, öğrencilerin motivasyonu yanında akademik, sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde de etkilidir. Gordon(2007: 9), olumlu sınıf atmosferinin öğrencilerin akademik başarısını artırdığını ileri sürmektedir.

Öğretmenlerin öğrencileri üzerindeki olumlu etkileri tartışılmamakla birlikte öğretmenlerin farkında olarak ya da olmayarak yaptıkları bazı davranışlar öğrenciler üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilmektedir. Bu yüzden öğretmenlerin, öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkileyecek sınıf içi tutum ve davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir.

Başar (2003: 118), öğretmenin olumsuz davranışını okulda eğitimi engelleyen her türlü davranış olarak tanımlarken, Pala (2005: 172), olumsuz öğretmen davranışını sınıf ortamına uygun olmayan, fakat bilinçli olarak yapılan davranışlar olarak tanımlamıştır. Balay ve Sağlam’a (2008: 2) göre okulda ve sınıfta eğitsel çabalara engel olan davranışların tümü istenmeyen/olumsuz öğretmen davranışı olarak nitelendirilebilir. Baloğlu’na, (2009: 70) göre öğrencilerle alay etme ve öğrencilere yönelik militanca bir tutum sergileme de istenmeyen öğretmen davranışlarıdır. Öğretmenlerin öğrencileriyle olumlu iletişim kuramamaları da olumsuz öğretmen davranışı olarak nitelendirilmiştir (Gözütok, 1993; Güzel,2017; Paykoç, 1997; Oral ve Güzel, 2018; Tor ve Sargın, 2005). Öğrencinin öğrenmesini ve sınıftaki öğretim-öğrenme etkinliklerini doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz etkileyen ve engelleyen davranışlar istenmeyen öğretmen davranışlarıdır. (Erben Keçici, Beyhan ve Sönmez Ektem,2013a; Gurbetoğlu ve Tomakin, 2011; Kearney, Plax, Hayes ve Iveyi, 1991; Kurt Kaban,2019; Metli ve Şirin, 2019; Özer ve Bozonoğlu, 2016).

Lewis ve Riley (2009: 418) ise öğretmenlerin istenmeyen davranışlarını yasal ve yasal olmayan davranışlar olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Yasal olmayan istenmeyen davranışlar genellikle fiziksel ya da cinsel kötü muamele, istismar, taciz, hırsızlık ya da mali alanlardaki yasalara ihlal etmeyle ilgili öğretmen davranışlarıdır. Sınıflarda daha sık karşılaşılan ve yasal olarak nitelendirilen istenmeyen öğretmen davranışları ise öğrencileri azarlama, sürekli olarak öğrencileri eleştirme, alay etme vb. gibi davranışlardır. Kısaca İstenmeyen öğretmen davranışları öğretme-öğrenme etkinliklerini engelleyen ya da sınıfın genel atmosferini bozan dolayısıyla öğrenciler üzerinde olumsuz etkileri olan tüm davranışlar istenmeyen öğretmen davranış olarak tanımlanabilir

Dilekmen'e (2008: 214) göre bu tür olumsuz davranışlar sergileyen öğretmenler, öğrencilerin olumsuz bir benlik algısı geliştirip, öz güvenlerini sarsarak başarısız olmalarına neden olabilmektedir. Yıldırım ve Akan (2018: 89) araştırmalarında, istenmeyen öğretmen davranışı arttıkça öğrencilerin okula yönelik tutumlarının olumsuzlaştığı, istenmeyen öğretmen davranışı azaldıkça öğrencilerin okula yönelik tutumlarının olumlu yönde değiştiği bulgusuna ulaşmışlardır. Öğretmenlerin davranışları öğrencilerin okula yönelik tutumunu etkilemektedir.

Sylwester'e (2000: 12) göre istenmeyen öğretmen davranışları öğrenciler üzerinde bazı yıkıcı öğrenci davranışlarına neden olabilmektedir. Lewis ve Riley'e (2009: 418) göre de öğretmenlerin öğrencilere yönelik olumsuz eleştiri ve uyarıları genellikle öğrencilerin kendilerini rahatsız hissetmelerine ve neticede de okuldan nefretlerine neden olmaktadır. Sezer'in (2018: 536) yaptığı bir araştırmaya göre öğretmenlerin sınıf yönetiminde sergilemiş olduğu olumsuz tutumların üzerinden yıllar geçmiş olsa da öğrencilerdeki olumsuz etkilerinin devam ettiği anlaşılmıştır Bu açıdan bakıldığında öğrencilerde gözlenen istenmeyen öğrenci davranış ve sorunlarının nedenlerinden birinin öğretmenlerin sınıf içindeki olumsuz davranışları olabilir.

Araştırmada yer alan diğer bir kavram insani değer kavramıdır. Bir toplumun bireylerini birbirine bağlayan ve toplumun devamını sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir Değer, kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara gelebilen, geniş kullanım alanına sahip bir kavramdır. Değer, düşünce tutum ve davranışlarımıza yön veren ilkeler olarak tanımlanabilir. Türk Dil Kurumu'na (2010: 483) göre ise değer; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak tanımlanmıştır. Değerlere ilişkin bazı tanımlar şu şekilde yapılmıştır. Değer, iyi bir birey, çevresiyle uyumlu ve bir şeyler üretebilen iyi bir vatandaş olmanın en önemli şartlarından biridir (Hökellekli, 2010: 5-6). Değerler, bireylerin neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemeye yarayan ölçütleri, bu konuda geliştirdiği inançları, arzu edilen ve edilmeyen yargıları (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009: 10, Şişman, 2002: 17), bireyin düşünce, tutum ve davranışlarında birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler(Çağlar 2005: 306), insanın davranışlarına yön veren inançlar bütünü (Ulusoy ve Dilmaç 2012: 5) olarak ifade edilmektedir.

Synder (1997: 4), öğrenme ortamlarındaki bilişsel süreçlerin, insan davranışlarını açıklamada önemi kabul edilen değerler için önemli alanlar olduğunu belirtmektedir. İnsan davranışlarını açıklamada önemli öğelerden biri olan insani değerlerin bazıları saygı, dürüstlük, sorumluluk, dostluk, hoşgörü, barışçı olma şeklinde ifade edilebilir İnsani değerlere bakıldığında sorumluluğun öncelikli bir unsur olduğu görülür (Yiğit ve Dilmaç, 2011: 161). İnsanların birbirlerini anlamalarını ve birlikte yaşamalarını sağlayan diğer bir insani değer ise dostluk ve arkadaşlıktır. İnsani değerlerden saygı ise maddi ihtiyaçlardan ziyade manevi ihtiyaçların giderilmesine yöneliktir (Hill, 1994: 21). Dürüstlük, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlayan doğruluğu vurgulayan en temel insani değerlerdendir (Dilmaç, Kulaksızoğlu ve Ekşi, 2007: 2023).

Değerlerin küçük yaşta verilmeye başlanması tavsiye edilmekle birlikte bireyde değer algısının tam olarak kavranması ergenlik döneminde olmaktadır (Dilmaç, 2012: 6). Ergenlik döneminde birey, değerler sistemini oluşturarak kendi kimliğini kazanmaya çalışır. Bu dönemde ergen toplumun değerlerine ve toplumdaki konulara daha çok ilgi gösterir. Bu dönemde ergen sahip olduğu değerleri mantıklı bir şekilde eleştirip düzenleyecek zihinsel olgunluğa ulaşır. Bu zihinsel olgunluk ergene, çelişkili görünen değerleri irdeleyip kavrama imkânı sağlar (Ercan, 2001: 3). Ergen kendi değerler sistemini oluşturmaya bu dönemde başlar ancak değerler sisteminin yerine oturması erişkinlik dönemine kadar devam edebilir (Özbay ve Öztürk, 1992: 9). Temel insanî değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek aile, toplum ve okulun başlıca görevleri arasındadır (Ekşi, 2003: 80).

Literatürde ergenlerin sahip olduğu değerleri ile istenmeyen öğretmen davranışlarını birlikte inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak ergenlerde insani değerlerin çeşitli araştırmalarda ele alındığı görülmektedir (Baloğlu ve Balgalmıs, 2005; Dilmaç, 1999; Dilmaç, 2007; Erdem, 2003; Güzel, 2018; Güzel ve Oral, 2018; Lamberta, 2004; Perry ve Wilkenfeld, 2006; Sarı, 2005; Sarıçam, Çelik, Arıcı ve Kaya, 2014; Seki ve Dilmaç, 2015; Schwartz ve Boehnke, 2004; Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris ve Owens, 2001).

Eğitimin hassas, sorgulayıcı ve bir o kadar da meraklı öğrencileri ortaöğretim öğrencileridir. Genellikle 15-18 yaş grubunu oluşturan bu öğrenciler bedensel ve psikolojik olarak gençlik ve ergenlik dönemlerindedirler. Ergenlik dönemi gencin kimlik arayışının olduğu ve kendine uygun bir kimlik bulmaya çalıştığı dönemdir. Bu dönemde genç kendine uygun bir yaşam felsefesi belirlemeye çalışır. Değerler de bu yaşam felsefesi içinde önemli bir yer tutar. Bu nedenle ergenlerin sahip oldukları insani değerlerin neler olduğu, benimsedikleri değerlerde cinsiyetin rolünün olup olmadığı, sahip oldukları insani değerleri ve istenmeyen öğretmen davranışlarının fizik dersi başarısını ne derecede etkilediğinin belirlenmesi önemli olacaktır. Bu araştırma bu yönüyle önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada,

Ergenlerin, istenmeyen öğretmen davranışlarına yönelik algılarının ve istenmeyen öğretmen davranışlarının etkilerine yönelik algılarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı

Ergenlerin İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) Alt Boyut Puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı

Ergenlerin sahip oldukları insani değerleri ile istenmeyen öğretmen davranışı ve istenmeyen öğretmen davranışının etkileri algılarının akademik başarılarını ne düzeyde etkilediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, araştırmada kullanılan ölçme araçları ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modellerinden karşılaştırma türü ilişkisel tarama ile yapılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi

amaçlayan araştırma modelleridir. Bu modellerde esas amaç, var olan durumu olduğu gibi betimlemektir. Karşılaştırma türü ilişkisel tarama modellerinde, en az iki değişken bulunup bunlardan birine göre gruplar oluşturularak diğer değişkene göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında Konya il merkezinde bulunan bir Anadolu lisesinde farklı sınıf seviyelerinde öğrenim gören ergenlerden uygun örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Çalışma grubunu 140 erkek öğrenci, 163 kız öğrenci olmak üzere 303 ergen oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Erkek Öğrenci	Kız öğrenci	Toplam
140	163	303

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği (İÖDÖ) ve İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) olmak üzere iki ölçme aracı kullanılmıştır. Akademik başarı için öğrencilerin fizik dersinden aldıkları notlar kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler için gerekli izinler alınmıştır.

İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği (İÖDÖ)

Araştırmada Erben Keçici vd. (2013b) tarafından geliştirilen “İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçek, “Öğretmen olumsuz davranışı” ve “Öğretmen olumsuz davranışının etkileri” olmak üzere iki faktörlü 38 sorudan oluşan likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin KMO değeri mükemmel sayılabilecek 0.923, Bartlett küresellik testi sonucu da anlamlı [$\chi^2=7229/sd=703$, $p<0.000$] bulunmuştur. Faktör analizinde özdeğer 3.00 olarak alınmış ve özdeğeri 3.00’dan büyük iki faktör belirlenmiştir. Ölçeğin faktörleri arasında $p<0.01$ anlamlılıkta, $r = .642$ orta düzeyde pozitif ve doğrusal bir ilişki vardır. Ölçeğe ait iki boyutun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları 0.91 ile 0.92 ve ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.94’dur. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda χ^2/sd oranı 2.52 ($\chi^2/sd=1628.31/644$)’dir. GFI değeri 0.79, AGFI değeri 0.76, RMSEA değeri 0.06, CFI değeri 0.85, NFI değeri 0.78 ve PGFI değeri 0.69 bulunmuştur. Ölçek verileri mükemmel uyum değerlerine sahip olmasa bile, kabul edilebilir sınırlar içindedir.

Uygulanan ölçek sonrasında veriler derecelendirme ölçeği kullanılarak çözümlenmiştir. Ölçekte beş seçenek bulunmaktadır. Beşli ölçekte bulunan dört aralık (5-1=4) için aralık katsayıları ise (4/5) 0,80’dur. Kesinlikle katılmıyorum 1-1.79, katılmıyorum 1.80- 2.59, kararsızım 2.60-3.39, katılıyorum 3.40-4.19 ve tamamen katılıyorum 4.20-5 aralıklarındadır.

Ölçeğin çalışmanın yapıldığı örnekleme ait geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre “Öğretmenin İstenmeyen Davranışı” alt boyutu için Cronbach's Alpha 0.96, “Öğretmenin İstenmeyen Davranışlarının Etkileri” alt boyutu için 0.95 ve ölçeğin tümü için 0.97 olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucu ölçeğin faktör yüklerinin 0.51 ile 0.86 arasında değiştiği görülmüştür.

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)

Bu çalışmada, öğrencilerin insani değerlerini belirlemede, Dilmaç (2007), tarafından ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler (ergenler) için geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)” kullanılmıştır. Ölçekte, insani değerler süreci a) Sorumluluk (7 madde), b) Dostluk/Arkadaşlık (7 madde), c) Barışçı Olma (7 madde), d) Saygı (7 madde), e) Hoşgörü (7 madde), f) Dürüstlük (7 madde) olarak altı boyutta toplam 42 madde ile ölçülmektedir. Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddeler beş basamaklı “Likert Tipi” (A: Hiçbir Zaman, B: Nadiren, C: Ara sıra, D: Sık Sık, E: Her Zaman) bir dereceleme ölçeği şeklinde ifade edilmiştir. Maddeler A:1- B:2- C:3- D:4- E:5 şeklinde puanlanmıştır. Puanların artması bireylerin insani değerlere daha fazla sahip olduğunu azalması daha az sahip olduğunu göstermektedir.

İnsani Değerler Ölçeğinin güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Sorumluluk” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa:0,73 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa 0,69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Barışçı Olma” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa 0,65 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Saygı” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa 0,67 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Dürüstlük” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa 0,69 olarak hesaplanmıştır. 7 maddeden oluşan “Hoşgörü” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa 0,70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise alfa 0.92 bulunmuştur. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için 0,73, “Dostluk/Arkadaşlık” için 0,91, “Barışçı Olma” için 0,80, “Saygı” için 0,88, “Dürüstlük” için 0,75, “Hoşgörü” için 0,79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı 0,87 bulunmuştur (Dilmaç, 2007).

Verilerin Analizi

Araştırmada 303 ergene uygulanan “İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği”, “İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)”, “Fizik Dersi Başarı Notu” verileri SPSS 21.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi ve çalışma grubu sayısının yeterli olması nedeniyle gruplar arası farklar bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizinden elde edilen bulgular yer almaktadır.

İstenmeyen öğretmen davranışı ve istenmeyen öğretmen davranışının ergenlerde bıraktığı etkinin cinsiyete göre puan karşılaştırılması Tablo 2’ de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre İstenmeyen Öğretmen Davranışı ve İstenmeyen Öğretmen Davranışının Bıraktığı Etki Puan Karşılaştırılmasını Veren t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	☉	S	T	Df	P
Öğretmenin İstenmeyen Davranışı	Erkek	140	39.61	19.12	2.77	301	.006
	Kız	163	33.76	17.29			
Öğretmenin İstenmeyen Davranışlarının Etkileri	Erkek	140	32.66	16.39	2.73	301	.007
	Kız	163	27.74	14.93			

Tablo 2’de ergenlerin cinsiyete göre İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği alt boyut puanları incelendiğinde erkek öğrencilerin İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği alt boyut puan ortalamaları kız öğrencilerin ölçek alt boyut puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir ($p=0.006$, $p<0.05$).

Yine ergenlerin cinsiyete göre İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği alt boyut puanları incelendiğinde erkek öğrencilerin İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği alt boyut puan ortalamaları kız öğrencilerin İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği alt boyut puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. ($p=0.007$, $p<0.05$).

İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) Alt Boyut Puanlarının Karşılaştırılmasını Veren t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	̄	S	T	df	P
Sorumluluk	Erkek	140	25.17	4.05	-1.68	301	.09
	Kız	163	25.93	3.79			
Arkadaşlık	Erkek	140	26.67	5.21	-.81	301	.41
	Kız	163	27.15	5.04			
Barışçı olma	Erkek	140	19.56	3.98	-1.81	301	.07
	Kız	163	20.33	3.48			
Saygı	Erkek	140	25.65	4.71	-.61	301	.54
	Kız	163	25.97	4.35			
Dürüstlük	Erkek	140	24.78	3.30	.27	301	.78
	Kız	163	24.68	3.04			
Hoşgörü	Erkek	140	22.43	3.59	-.33	301	.74
	Kız	163	22.56	3.31			

Tablo 3’ de ergenlerin cinsiyete göre İnsani Değerler Ölçeği alt boyut puanları incelendiğinde erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü ölçek alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Fizik Ders Başarısı ile İstenmeyen Öğretmen Davranışı, İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri ve Değerler Ölçeği Alt Boyutları Puanlarının Karşılaştırılması Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4. Fizik Ders Başarısı ile İstenmeyen Öğretmen Davranışı, İstenmeyen Öğretmen Davra-

nışının Etkileri ve Değerler Ölçeği Alt Boyutları Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Fizik Ders Başarısı
Öğretmenin İstenmeyen Davranışı	-.182**
Öğretmenin İstenmeyen Davranışlarının Etkileri	-.193**
Sorumluluk	.147**
Arkadaşlık	.022
Barışçı olma	.016
Saygı	.027
Dürüstlük	.084
Hoşgörü	.031

** $p < .01$

Tablo 4 incelendiğinde fizik ders başarısı ile İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği puanı ($r = -.182$, $p < .01$) arasında ve İstenmeyen Öğretmen Davranışlarının Etkileri Ölçeği puanı ($r = -.193$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Yani İstenmeyen Öğretmen Davranışı ve İstenmeyen Öğretmen Davranışı Etkileri Ölçeği puan ortalamaları arttıkça öğrencinin akademik başarısı düşmektedir. Ayrıca fizik dersi başarısı ile İnsani Değerler Ölçeği'nin alt boyutlarından sorumluluk ($r = .147$, $p < .01$) puan ortalamaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Ergenlerin sorumlulukları artınca akademik başarıları da artmıştır. Fizik ders başarısı ile İnsani Değerler Ölçeği alt boyutlarından arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan ergenlerin, İstenmeyen öğretmen davranışının etkileri, sahip oldukları değerleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi sonucu elde edilen bulguların tartışması yapılmış ve yorumlanmıştır.

Literatürde istenmeyen öğretmen davranışlarına ilişkin yapılan çalışmalar dikkate alındığında genellikle istenmeyen öğretmen davranışlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. İstenmeyen öğretmen davranışlarının öğrenci üzerindeki etkisini araştıran araştırma sayısının oldukça az olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, ergenlerin İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete göre değişip değişmediği incelendiğinde erkek öğrencilerin İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği alt boyut puan ortalamaları kız öğrencilerin ölçek alt boyut puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Yine ergenlerin İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklı olup olmadığı incelendiğinde erkek öğrencilerin İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği alt boyut puan ortalamalarının kız öğrencilerin ölçek alt boyut puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. İlgili literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde; bu araştırma bulguları ile paralellik gösteren bir çalışmada Gurbetoğlu ve Tomakin (2011), sevilen ve sevilmeyen öğretmen davranışları açısından kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulmuşlardır.

Güzel'in (2017) yaptığı benzer bir çalışmada lise öğrencilerinin istenmeyen öğretmen davranışı ve istenmeyen öğretmen davranışının öğrenci üzerinde bıraktığı etkinin cinsiyete göre değişimi incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Fark anlamsız olmasına rağmen, erkek öğrencilerin istenmeyen öğretmen davranışı, kız öğrencilerin ise davranışa karşı

gösterilen tepki puan ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Benzer bir çalışmada Yıldırım ve Akan (2018) araştırmalarında öğrencilerin cinsiyete göre istenmeyen öğretmen davranışları algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamasına rağmen erkek öğrencilerin algıladığı istenmeyen öğretmen davranışları puanı ortalaması kız öğrencilerinkinden yüksek bulunmuştur. Yine Erben Keçici vd.'nin (2013a) yaptıkları araştırmada, saldırgan öğretmen davranışının öğrenci üzerinde bıraktığı etki cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamsız bulunmasına rağmen, erkek öğrencilerin saldırgan öğretmen davranışının öğrenci üzerinde bıraktığı etki puan ortalaması kız öğrencilere oranla daha yüksek çıkmıştır. Özer ve Bozonoğlu (2016) tarafından yapılan diğer bir araştırmada da erkek öğrencilerin sınıf içi iletişim, zaman yönetimi, sınıf dışı iletişim ve derse katılım yönünden öğretim elemanlarının istenmeyen davranışlar sergilediği görüşüne daha fazla katıldıkları tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, bütün boyutlarda erkek öğrencilerin puan ortalamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Nitekim bazı araştırmalarda da bunun tersi bulgulara ulaşılmıştır. Arslantaş (2011) tarafından yapılan araştırmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre öğretim elemanlarını iletişim becerisi konusunda daha yeterli gördükleri belirlenmiştir. Murat, Arslantaş ve Özgan (2006) tarafından yapılan araştırmada ise kız öğrencilerin, derslerine giren öğretim elemanlarını sınıftaki eğitim-öğretim etkinliklerinde daha az yeterli gördükleri belirlenmiştir. Kumral (2009) tarafından yapılan benzer bir araştırmada da bazı kız öğrencilerin öğretim elemanlarının öğrencileri mahkûm gibi görüp, otoriter ve katı davrandıkları yönünde görüş belirttikleri belirlenmiştir. Yıldırım (2012) tarafından yapılan bir diğer araştırmada, öğretmenlerin sergiledikleri otokratik davranışların cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. İstenmeyen öğretmen davranışlarına ilişkin kız ve erkek öğrencilerin görüşleri arasındaki bu tür farklılıkların öğrenci beklentileri ile ilişkili olabileceği söylenebilir. Erdem ve Sarıtaş (2006) tarafından yapılan araştırmada ise sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretim elemanlarının davranışlarının demokratikliğine ilişkin algıları "cinsiyete" ve "öğretim türüne" göre farklılık göstermemiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, ergenlerin İnsani Değerler Ölçeği alt boyut puanlarının cinsiyete göre değişip değişmediğine yöneliktir, Erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin ölçek alt boyutlarından sorumluluk, arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kurt Kaban (2019) araştırmasında benzer bulguya ulaşmış İnsani Değerler Ölçeği'nin alt boyutlarından sorumluluk, dostluk, barış, saygı, dürüstlük ve hoşgörü puan ortalamaları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık belirleyememiştir.

Diğer yönden Metli ve Şirin (2019) araştırmalarında İnsani Değerler Ölçeği alt boyut puanları açısından kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu ve kız öğrencilerin sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü değerleri puan ortalamalarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Akgül (2013) araştırmasında, cinsiyet değişkeni açısından yapılan karşılaştırmalarda kız ve erkek öğrencilerin insani değerleri benimseme ve bu değerlere uygun davranışlar gösterme düzeylerinin istatistiksel olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Kız öğrencilerin sorumluluk, dostluk-arkadaşlık, barışçı olma, saygı, hoşgörü ve dürüstlük gibi insani değerleri benimseme düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca paralel olarak Keskin'in (2008) yaptığı araştırmada hoşgörü, dayanışma, yardımseverlik, misafirperverlik, adil olma ve sorumluluk değer puanları ile cinsiyet değişkeni arasında kızlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Oysa Sarıçam, Çelik, Arıcı ve Kaya (2014) araştırmalarında erkek öğrencilerin toplam insani değerler dürüstlük, arkadaşlık puan ortalamalarının kız öğrencilerin toplam insani değerler dürüstlük arkadaşlık puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu, ancak bu farkın istatistiksel olarak an-

lamli olmadığını belirlermişlerdir.

Yapılan araştırmanın son bulgularından olarak ergenlerin fizik ders başarısı ile İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçeği puan ortalamaları ve İstenmeyen Öğretmen Davranışının Etkileri Ölçeği puan ortalamaları arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Yani istenmeyen öğretmen davranışı ve istenmeyen öğretmen davranışının etkileri puan ortalamaları arttıkça öğrencinin akademik başarısı düşmektedir.

Bu çalışmada ayrıca fizik ders başarısı ile İnsani Değerler Ölçeği' nin alt boyutlarından sorumluluk puan ortalamaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin sorumlulukları artınca akademik başarıları da artmıştır. Fizik ders başarısı ile arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü ölçek alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

Şahan'ın (2008) yaptığı çalışmada, öğretmenin kabul-ret algısı ile öğrencinin okula yönelik tutumu ve akademik başarısı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Öğretmenin öğrenciyi kabul düzeyi düştükçe öğrencilerin okula ve öğretmene yönelik tutumu olumsuzlaşmış akademik başarısı düşmüştür. Geçer ve Deryakulu (2004) çalışmalarında, öğretmen yakınlığı ile öğrencilerin motivasyonu, tutumu ve başarısı arasında pozitif ilişkiler bulunmuşlardır. Atik'in (2016) yaptığı çalışmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin öğretmenlerine duyduğu güven öğrencilerin okula yönelik tutumunu doğrudan etkilemiştir. Bu ve benzer bulgular bu çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak araştırmacı ve uygulayıcılar için aşağıdaki öneriler verilebilir:

İstenmeyen öğretmen davranışının ortaya çıkmasına neden olan etkenler belirlenebilir, Öğretmen yetiştiren kurumlarda istenmeyen öğretmen davranışlarının öğrenci üzerinde bıraktığı olumsuz etkileri öğretmen adaylarına anlatılarak konunun önemine dikkat çekilebilir.

Ergenlerin insani değer düzeylerinin yükseltilmesi yönünde eğitimler verilebilir.

Benzer araştırmalar farklı şehir ve farklı düzeydeki öğrenci gruplarıyla tekrarlanabilir

KAYNAKÇA

- Arslantaş, H. İ. (2011). Öğretim Elemanlarının Öğretim Stratejileri-Yöntem ve Teknikleri, İletişim ve Ölçme Değerlendirme Yeterliklerine Yönelik Öğrenci Görüşleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 487-506.
- Akgül, T. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Okul İklimine İlişkin Algıları İle İnsani Değerleri Benimseme Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ
- Atik, S. (2016). Akademik Başarının Yordayıcıları Olarak Öğretmene Güven, Okula Karşı Tutum, Okula Yabancılaşma ve Okul tükenmişliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya
- Balay, R.ve Sağlam, M. (2008). Sınıf içi olumsuz davranışlara ilişkin öğretmen görüşleri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (2), 1 - 24.

- Baloğlu, M. ve Balgalmış, E.(2005). İlköğretim ve Ortaöğretim Yöneticilerinin Öz-Değerlerini Betimlenmesi: Tokat İli Örneği. Değerler Eğitimi Dergisi. 3 (10), 19-31.
- Baloglu, N. (2009). Negative Behavior of Teachers with Regard to High School Students in Classroom Settings. Journal of Instructional Psychology, 36(1), 69-78.
- Başar, H. (2003). Sınıf Yönetimi, Ankara: Anı Yayıncılık
- Çağlar, A. (2005). Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. M. Sevinç (Ed.), Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Dilekmen, M. (2008). Etkili Eğitim İçin Etkili Öğretmenlik. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 213-221.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü: İstanbul
- Dilmaç, B. (2007). Fen lisesi Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitiminin Verilmesi ve İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Dilmaç, B, Kulaksızoğlu, A. ve Ekşi H. (2007). An Examination of the Humane Values Education Program on a Group of Science High School Students. Educational Sciences: Theory & Practice, 7(3), 1221-1261.
- Dilmaç, B., Deniz, M.ve Deniz, M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz- Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(18), 9-24.
- Dilmaç, B. (2012). İnsanca Değerler Eğitimi. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Erben Keçici,S. Beyhan,Ö. ve Sönmez Ektem,I. (2013a).Agressive TeacherBehaviorsand Its'Effects on Students. Asian Journalof Management Sciences&Education(AJMSE), 2 (2),15-25
- Erben Keçici,S. Beyhan,Ö. ve Sönmez Ektem,I.(2013b). İstenmeyen Öğretmen Davranışı Ölçme Aracı Geliştirilmesi. The Journal of Academic social Science Studies, 6,3, 1 043-1065.
- Ercan, İ. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Ulusal ve Evrensel Değerler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Çanakkale.
- Erdem, A.R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(4), 55-72.
- Erdem. A. R.ve Sarıtas E. (2006). Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarının Davranışlarının Demokratikliğine ilişkin Algıları (PAÜ Örneği). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16,525-538.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. Değerler Eğitimi Dergisi, 79-96.
- Geçer, A. ve Deryakulu, D. (2004). Öğretmen Yakınlığının Öğrencilerin Başarıları, Tutumları ve Güdülenme Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,

- 40(40), 518-543.
- Gözütok, F. D. (1993). Okulda Dayak Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları.
- Gordon, T. (2007). Etkili Öğretmenlik Eğitimi (E.Ö.E).(Çev. E. Aksay). İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Gurbetoğlu, A. ve Tomakin, E. (2011). Sevilen ve Sevilmeyen Öğretmen Davranışlarına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 261-276.
- Güzel, H. (2017). Lise Öğrencilerinin İstenmeyen Öğretmen Davranışlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38, 209-220.
- Güzel, H. (2018). Öğretmen Adaylarının Değerleri ve Akademik Öz-Yeterlik İnançları Arasındaki İlişki, International Journal of Social Science(JASSS), 72, 1-14.
- Güzel, H. ve Oral, I. (2018). Investigation of Human Values Effect on High School Students' Physics Achievements. Journal of Human Sciences, 15(4), 2417-2425.
- Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler eğitimi. Eğitime Bakış Dergisi, 6(18), 4-10.
- Hill T. E. Jr. (1994). Respect for humanity. The Tanner Lectures On Human Values. Stanford University Press
- Karadağ, E., Baloğlu, N. ve Yalçinkayalar, P. (2006). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Demokratik Tutumları ile Öğretmenlerin Demokratik Değerleri Üzerine İlişkisel Bir Araştırma. Değerler Eğitimi Dergisi, 4 (12), 65-82.
- Karagözoğlu, G. (2003). Eğitim Sistemimizde Öğretmen Yetiştirme Politikamıza Genel Bir Bakış, Eğitimde yansımalar: VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi
- Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınevi
- Kearney, P., Plax, T. G., Hayes, E. R., & Ivey M. J. (1991). College Teacher Misbehaviours: What Students Dont Like About What Teachers Say And Do. Communication Quarterly, 39(4), 325-340.
- Keskin, Y. (2008). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkinliğinin Araştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Korur, F. ve Eryılmaz, A. (2012). Teachers' and Students' Perceptions of Effective Physics Teacher Characteristics. Eurasian Journal of Educational Research, 46, 101-120.
- Kumral, O.(2009).Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Davranışlarına Yönelik Algıları. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(1), 92-102.
- Kurt Kaban, G.(2019). Ergenlerde Siber Zorbalığın İnsani Değerler Açısından İncelenmesi (Kocaeli Örnekleme).Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon

- Lamberta, G. C.(2004). A Values Education İntervention Through Therapeutic Recreation for Adolescents in a Psychiatric Setting. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Valden University, Minnessota
- Lewis, R. & Riley, P. (2009). Teacher Misbehaviour, In L. J. Saha, & A. G. Dworkin (Eds.), International Handbook of Research on Teachers and Teaching, Springer International Handbooks of Education, 21,417-431.
- Metli,G ve Şirin, T. (2019) Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet ve İnsani Değerleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ekev Akademi Dergisi, 23 (77),179-200.
- Murat, M. Aslantaş, H. İ. ve Özgan, H. (2006). Öğretim Elemanlarının Sınıf İçi Eğitim Öğretim Etkinlikleri Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(3), 263-278.
- Oral, I. ve Güzel, H. (2018). Investigation the Effect of Teachers' Misbehaviors on Physics Success. Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 5(30), 4169-4176.
- Özbay,H. ve Öztürk, E. (1992). Gençlik. İstanbul: İletişim Yayınları
- Pala, A. (2005). Sınıfta İstenmeyen Öğrenci Davranışlarını Önlemeye Dönük Disiplin Modelleri. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 171-179.
- Paykoç, F. (1997). Öğretmenler İçin Duyuşsal Eğitim. Uluslar Arası Dünya Öğretmen Eğitimi Konferansı (27 Ağustos-2 Eylül 1995), 115-122.
- Perry, A.D. & Wilkenfeld, B.S.(2006). Using an Agenda Setting Model to Help Students Develop & Exercise Participatory Skills and Values. Journal of Political Science Education, 2, 303-312.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. Değerler Eğitimi Dergisi, 3 (10), 73-88.
- Sarıçam, H. Çelik, İ. Arıcı, N. ve Kaya, M. M. (2014). Ergenlerde İnsani Değerler ve Ahlaki Olgunluk Aasındaki İlişkinin İncelenmesi. International Journal of Human Sciences, 11(1), 1325-1342.
- Schwartz, S.H., Melech, G., Lehmann,G., Burgess, S., Harris, M. & Owens, V. (2001) Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values With a dDiferent Method of Measurement. Journal of Cross-Cultural Psychology, 32, 519-542.
- Schwartz, S.H. & Boehnke, K. (2004). Evaluating the Structure of Human Values with Confirmatory Factor Analysis. Journal of Research in Personality, 38, 230-255.
- Seki, T. ve Dilmaç, B. (2015). Predictor Relationships Between the Values the Adolescents Have and their Levels of Subjective Well-Being and Social Appearance Anxiety: A Model Proposal. Eğitim ve Bilim, 40, 179.
- Sezer, Ş. (2018). Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Tutumlarının Öğrencilerin Gelişimi Üzerindeki Etkileri: Fenomenolojik Bir Çözümleme. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 534-549.
- Snyder, R. (1997). An Assessment of the Reliability and Validity of Scores Obtained by Six Popular Learning Styles Instruments. Unpublished Doctoral Dissertation. Utah: Utah State

University

- Sönmez, V. (2008). Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sylwester, R. (2000). A biological Brain in a Cultural Classroom. Thousand Oakes, CA: Corwin Press, Inc.
- Şahan, K. (2008). The Role of Perceived Teacher Acceptance on Students' Self Concept, School Attitude and Academic Achievement. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şişman, M. (2002). Örgüt kültürü. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tor, H. ve Sargın, N. (2005). İlköğretim Okullarının İkinci Kademesinde Okuyan Öğrencilerin Şiddet Hakkındaki Görüşleri On Dördüncü Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 28-30 Eylül 2005, 751-756.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2010). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). Değerler eğitimi. Ankara: Pegem Akademi
- Yiğit, R. ve Dilmaç, B. (2011). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sahip oldukları İnsani değerler İle Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31, 159-178.
- Yıldırım, C. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarında Sergiledikleri Davranışlar. Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), 119-140.
- Yıldırım, İ. ve Akan, D. (2018). Investigation of the Relationship between Unwanted Teacher Behaviours and Attitudes of Students towards School, Inonu University Journal of the Faculty of Education, 19(3), 88-103.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 256-273

Geliş/Submitted/ Отправлено: 22.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 11.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45446

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Salih DEMİRBİLEK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

salihd@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-6000-7656

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİNDE AİLE*

FAMILY IN DEDE KORKUT OGUZ NAMES

Öz

Bu çalışmada Dede Korkut'un Dresden ve Vatikan nüshaları esas alınmış; Türkmen Sahra nüshası ise aile kavramı geçmediğinden çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bilindiği üzere aile bir toplumun çekirdek yapısıdır. Toplum aile üzerinden temellenir, oluşur. Dolayısıyla aile içi ilişkiler ortaya çıkarıldığında o toplumun kültürü de daha iyi anlaşılır. Bu düşüncelerden hareketle, göçer evli Oğuz Türklerine ait bu destanlardaki aile yapısını incelendi. Böylece Oğuz Türklerinin aile bireyleri ve bireyler arasındaki sıcak ilişkiler Oğuz toplumuna nasıl yansığını görmeye çalıştık. Ayrıca aile yapısının ve bireyler arası ilişkilerin günümüz aile yapısına ve bireyler arası ilişkilere ne oranda yansığını görmeye çalıştık. Burada yapılacak ilk tespit, Oğuzlarda canlı ve sıcak bir aile yapısı mevcut olduğudur. Ayrıca bu aile yapısında bireylerin birbirlerine asla şiddet uygulamadıkları ve birbirlerine düşkün oldukları görülmüştür. Bu haliyle Dede Korkut Oğuznamelerinde geçen aile içi iliş-

* **Cite as/Atıf:** Demirbilek, S. (2020). Dede Korkut Oğuznamelerinde Aile, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 256-273. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45446>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

kiler günümüz modern aile tipi için rol model görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Oğuznameleri, Oğuzname, Aile, Eski Türklerde Aile, Akrabalık Terimleri.

Abstract

The Dresden and Vatican manuscripts of Dede Korkut were based on this study; the Turkmen Saharan manuscript were not included in the study as the concept of family did not mention. As is known, family is the core structure of a society. Society is based on the family, it is formed. Therefore, the culture of that society is better understood when domestic relations are revealed. Moving from these ideas, we examined the family structure of nomad Oghuz Turks in these epics. So we tried to see how the warm relations between family members and individuals of Oghuz Turks reflected on the Oghuz society. We also examined how much family structure and interpersonal relationships are reflected in today's family structure and interpersonal relationships. The first determination to be made here is that there is a living and warm family structure in the Oghuz. It was also observed that individuals in this family structure were never violent to each other and were fond of each other. In this case, Domestic relationships in Dede Korkut Oghuznames can be seen as a role model for modern family type.

Key Words: Dede Korkut Oghuznames, Oghuzname, Family, Family in Old Turks, Kinship Terms.

GİRİŞ

Aile sözcüğü Türkçe sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır: “Ar. 1. sos. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. 2. sos. Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk. 3. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü. 4. Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. 5. Eş, karı. 6. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü. 7. Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu.” (TS: 2005, 45) Türkçe Sözlük'te aile ile ilgili yirmi üç madde başı zikredilmektedir.

Toplumun en küçük unsuru olan ailenin önemi hakkında Nihat Nirun şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Toplumun temel unsuru olarak aile, her geçen gün önemini arttıran, sosyal bilimcilerin ilgilerini üzerinde toplayan bir durum kazanmaktadır. Bu ilgi, endüstri sürecine giren toplumlarda kendiliğinden doğmaktadır. Aile bir sosyal grup olarak küçülmüş, fakat kurum olarak güçlenmiştir. Toplumun sosyal yapısı değişirken ailenin de değişen sosyal yapısında, sosyal ve kültürel rollerinin daha çok güçlendiği gözlenmiştir. Toplumun sosyal ve kültürel temelleri aile içinde beslenir.” (Nirun: 1994, 19).

Türklerde aile kurumunun tarihi ile ilgili yapılmış çalışmalar azdır. Orta Asya'da yaşamış ve halen yaşamakta olan Türklerin aile kurumu hakkında bilgilerimiz yeterli değildir.

“Osmanlı Toplumunda Aile” adlı bir çalışmasında İlber Ortaylı bunun sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “Türkiye’de ailenin tarih içindeki gelişimi deyince iki menkıbevî yorum göze çarpardı: 1) İslam öncesi göçebe Türk toplumu ailesi veya 2) Sadece İslam hukukunun bir kısım içtihadlarına göre bir aile çizmek. Bu ikisinin de belirli kıstas ve sağlam verilere dayanmayan tahminlerle bir model halinde ortaya konduğu ve sosyolojik, hukukî tetkiklerin önüne çıkıp onların varsayım ve neticelerini, saptanmış bulgu ve izahlarını inkâr eden ki farazî model olduğu açıktır. İkisi de belirli birer dünya görüşüne, vaziyet alışa göre çizilen modellerdir ve toplumu anlamak isteyen, sorunlara teşhis koymak isteyen bilimsel araştırmalara engeldir.” (Ortaylı: 2006, 137)

Türklerde ailenin yapısı itibarıyla güçlü ve geniş olmasından dolayı dilimizde akrabalık anlatan pek çok sözcük yer almaktadır. “Türkçenin dikkate değer bir özelliği, akraba terimleri bakımından zenginliğidir. Böylesine zengin bir kavramlar dizisi, Türklerin aileye verdiği büyük önemi göstermektedir. Türk ailesinin en eski zamanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Dede Korkut Kitabı’nda görülmektedir. Bunlarda evlenme, çocuklar ve onların ilişkileri, bir olağan hikaye gibi anlatılmaktadır.” (Baykara: 2001, 153)

Anne-baba ve çocuklardan oluşan temel aile ya da çekirdek ailede yer alan: “Anne, baba, karı, koca, kız kardeş, erkek kardeş, oğul, kız, bacı, ağabey” hemen akla gelen ilk akrabalık terimleridir. “Dünya dilleri içerisinde evlilik hâdisesi ile yeni bir ev açmak arasındaki ilişkiyi bir kelime ile ifade eden Türkçeden başka bir dil yoktur. “Evlenme”; bir kadınla bir erkeğin, şartlarını kanun ve törenin tayin ettiği çerçevede hayatlarını birleştirmeleri hadisesi olduğu gibi, yeni bir ev açma veya ev sahibi olma anlamını da taşır.” (Şişman 2017:2) Konuşma dilinde bu terimler için daha pek çok sözcük kullanıldığı muhakkaktır. “Eski Türkçe sözlüklere bakıldığında akrabalık ile ilgili yaklaşık yüze yakın terim bulunmaktadır. Bu da bize Türk toplumunda bulunduğu coğrafyadaki komşu kavimlere nazaran sosyal ilişkilerin ne kadar ileri düzeyde olduğunu göstermektedir.” (Aksoy 2011:12) Aileler evlilik yoluyla birbirlerine yaklaşırlar ve aralarında akrabalık oluşturarak yakınlaşırlar. Çekirdek aile akrabalık terimlerinin yanı sıra diğer akrabalık terimleri kısaca şu üç küme içerisinde gösterilebilir (Balaman: 2002, 11-13):

Soya dayalı akrabalık terimleri	Evliliğe dayalı akrabalık terimleri	Sonradan kazanılan düzmece akrabalık türleri
Ebeveyn, kardeş, çocuk, amca, teyze, hala, dayı, dede, nine, ata, torun, amca oğlu, amca kızı, teyze oğlu, teyze kızı, dayı oğlu, dayı kızı, hala oğlu, hala kızı, yeğen, kuzen, kuzin	Dünür, kayınbaba, kaynana, karı, koca, yenge, gelin, damat, elti, görümce, kayınbirader, baldız, enişte, bacanak, kuma	Süt kardeş, sütanne, sütnine, kankardeş, ahiretkardeş, sağdıç, ad babası, kirve

Tablo 1

Eski Türklerde ‘aile’ için kullanılan sözcük tespit edilmemekle birlikte “oğuş” sözcüğü şimdilik kabul görmektedir. Bazı araştırmacılar Türk Bozkır topluluğunun sosyal yapısını beşe ayırmaktadırlar. Bunlar: Oğuş (aile), Urug (aileler birliği), Bod (boy, kabile), Budun / budun

(boylar birliği) ve il (devlet) şeklindedir (Kafesoğlu: 2003, 227). “Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile bütün sosyal yapının çekirdeğini oluşturuyordu. Çok geniş coğrafyalara yayılan Türklerin varlıklarını korumayı başarmaları, güçlü aile yapıları sayesinde mümkün oluyordu. Türklerde sosyal açıdan yani akrabalık bağı bakımından “geniş aile tipi” yaygınken, hane halkı ve konargöçer bozkır yaşamı esas alındığında Türklerde “çekirdek aile tipi”nin yaygın olduğu söylenebilir. Özgür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok atan, top oynayıp güreş tutmak gibi ağır sporlar yapan Türk kadını aile içinde güç ve itibar sahibiydi. Gerek aile içi gerekse sosyal ilişkilerde töre’ye uymak gerekiyordu.” (Aksoy: 2004, 256).

Türk dili ve edebiyatının en seçkin eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı bilindiği gibi Oğuzların yaşantılarını anlatan destanlardan oluşmuştur. Üç yazma nüshası ele geöen bu destanların Dresden yazmasında boy adı verilen on iki destan yer alır iken; Vatikan yazmasında altı destan anlatılmıştır. Son yazma Türkmen Sahrada ise bir boya yer verilmiştir. Destanlarda canlı bir sosyal yapı görölür. Özellikle aile bireyleri ve onların şahsında Oğuzların günlük yaşantıları, gelenekleri bağlamında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bazı araştırmacıların destanlarda geöen kahramanların bir kısmını tarihi şahsiyetlerle ilgili görmeleri, destanlardaki başarılı karakter tasvirlerinden kaynaklanmaktadır. Destanlardaki Salur Kazan’ın Türgiş Kağanı Su-lu olduğu düşünülmektedir (Ercilasun: 2002, 22-33).

Daha Dede Korkut Kitabının bir nevi önsözü diyebileceğimiz ilk sayfalarında hikayelere geöiş yapmadan önce Dede Korkut’un tanıtıldığı kısımda kendi ağzından verilen soylamalar atasözü niteliğindedir ve Oğuzların sosyal yaşantısını tasvir ederek aile kurumunun işleyişini belirtirler:

yad oğlın saklamagıla oğul olmaz
böyüyende Salur geder gördüm demez
kül tepecük olmaz, (güyegü oğul olmaz.)

...

kız anadan görmeyince öğüt almaz,
oğul atadan görmeyince sofraya çekmez.
oğul atanun sırrudur, iki gözünün biridür,
devletlü oğul (kopsa terkeşinde tiridür,
devletsüz oğul) kopsa ocagının köridür.
oğul dahı neylesün, baba ölüb mâl kalmasa ?
baba mâlından ne fâyide başda devlet olmasa?

....

ata adını yöritmeyen hoyrad oğul
ata belinden enince enmese yeg
ana rahmine düşince togmasa yeg.
ata adın yöridende devletlü oğul yeg.

.....

dulumından ağarsa baba görkli,
ağ südin toya emzirse ana görkli.

...

sevgili kardaş görkli

...

oğul görkli

...
karılar dört dürlüdür,
birisi solduran sobdur,
birisi tolduran tobdur,
birisi evün tayagıdır,
birisi neçe söylerisen bayagıdır.

...
Oğuznamelerde geçen aile ve aile bireyleri şunlardır:

Destanın adı	Baba	Anne	Oğul(lar)	Kız(lar)	Akrabalar (aile içi)	Akrabalar (aile dışı)
1.Dirse Han oğlu Boğaç Han destanı	Dirse Han	Hatun	Boğaç Han			
2.Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı	Salur Kazan (Ulaş oğlu, Bahadır Han'ın Güveyisi)	Burla Hatun	Uruz		Kazan'ın annesi	Kara Göne oğlu Kara Budak (Kazan'ın damadı), Aruz Koca (Kazan'ın dayısı) Karaçuk Çoban'ın kardeşleri (Kıyan Güci ve Demür Güci)
3.Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı	Pay Büre Pay Bicen	Beyrek'in annesi	Bamsı Beyrek Delü Karçar	Beyrek'in kızkardeşleri Banı Çiçek		Şökli Melik'in kızı (Beyrek'in eşi)
4.Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destanı	Kazan Bey	Boyu uzun Burla Hatun	Uruz			
5.Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanı	Baba	Anne	Deli Dumrul		Deli Dumrul'un eşi ve iki çocuğu	
6.Kanlı Koca oğlu Kan Turalı	Kanlı Koca		Kan Turalı		Selcen Hatun (Kan Tu-	Trabzon Tekürü (Selcen

destanı					ralı'nın eşi)	Hatun'un babası),
7.Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı	Kazılık Koca		Yigenek			Emen (Yige- nek'in dayısı),
8.Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destan	Aruz Koca Konur Koca Saru Çoban (Aruz'un çobanı, Tepe- göz'ün babası)	Peri	Basat, Kıyan Selçuk (Basat'ın kardeşi) Tepegöz			Bir ana ve oğlu,
9.Begil oğlu Em- ren'in destanı	Begil	Hatun	Ermen			
10.Uşun Koca oğlu Seyrek destanı	Uşun Koca	Ana	Eğrek, Seğrek		Eğrek ve Seğrek'in hatunları,	
11.Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsaklık- tan çıkar- dığı destan	Salur Ka- zan		Uruz			Kara Göne (Salur Kazan'ın kardeşi), Tekürün karısı
12.İç Oğu- za Taş Oğuz asi olup Bey- rek'in öldüğü destan	Kazan,					Kara Göne (Kazan'ın kardeşi), Aruz (Ka- zanın dayısı)

Tablo 2

Oğuznamelerde olaylar, genelde bir ailenin çevresinde gerçekleşmektedir. Aile bireyleri başlarına gelen musibetin mücadelesini verirken diğer Oğuz büyüklerinin de aileye yardıma koştuklarını, yardımlaşma içerisinde zorlukları başlarından savuşturdıklarını ve destan sonunda birlikte şölene katıldıklarını görmekteyiz. Destanlarda aile fertleri birbirlerine çok sıkı bağlıdır. Birbirlerine karşı hiçbir zaman şiddet uygulamazlar. Birbirlerine daima iyi sözlerle

hitap ederler. Birbirlerini üzmemek için yeri gelince sır saklarlar. Sadece yas tuttukları zaman hayata küserler.

Dede Korkut Oğuznâmeleri'ndeki aile yapısını, aileyi oluşturan bireylerden yola çıkarak şu şekilde verebiliriz:

Karı-Koca:

Türkçede kadın eş için kullanılan başlıca sözcükler şunlardır: "Aile, avrat, ayal, ebçi, eş, evdeş, halal, hanım, harem, karı, hatun, ortak, refika, kuma, ömrdaş, yastıktaş, zevce."; Erkek eş için kullanılan başlıca terimler: "Abuşka, adam, bay, beg, cubay, er, eren, erkek, eş, evdeş, halal, kişi, koca, küdegü, ortak, refik, umrdaş, yastıktaş, yoldaş, zevc." (Li, 1999: 9) Dede Korkut kitabında kadın eş için kullanılan ifadeler ise şunlardır: "Hatun, avrat, görklü, munis, yar, hasret, yad kızı, yavuklu, helallik, dişi ehli, ince tonlu, servi boylu, kızıl yanaklu, dar ağızlu, kara kaşlı, kıvrımsı kırk tutam kara saçlı, sultan kızı, başum bahtı, evüm tahtı."

Evlü erkek için daha az ifadeye yer verilmektedir: "Beg, begüm yigit , yigidüm, duvagum eyesi."

Dede Korkut Kitabında eşler birbirlerine büyük bir aşkla bağlanmışlardır. Aralarında husumet, kavga olmaz. Birbirlerinden sır saklamazlar. Anne ve babalarının oğullarına vermedikleri canlarını dahi birbirlerinin yoluna seve seve verirler. Birbirlerine en güzel şekilde hitap ederler. En kızgın olduklarında dahi güzel hitaplarla konuşmalarına başlarlar. "Dede Korkut Hikâyeleri'nde bugün evlilik kurumunu kuşatan âdetlerimizin hepsinin olduğunu söylemek elbette doğru olmayacaktır. Bugünkü âdetlerimizin temel kalıpları o gün de vardı, daha öncesinde de vardı. Ama hikâyelerin yazıya geçirilmesiyle birlikte âdetlerimizin o günkü şekilleri ile kayıt altına alınması bizim için önemlidir. Bu da; bizi bugün kuşatan değerlerimizin kaynağını açıklamakta en önemli dayanak noktalarımızdan birini oluşturmaktadır." (Gönen 2006: 70)

Kadının bir toplum içindeki statüsü, o toplumun sosyo-kültürel yapısını da ortaya koyar. "Yaşadığımız medeniyet devrelerine göre Türk edebiyatında kadın umumiyetle üç şekilde değerlendirilmiştir: 1) İslamiyetten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır. 2) Yerleşik medeniyete ve islamî kültür çevresine dahil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendinden üstün tabiat veya tabiat-üstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu görülür. 3) Batı medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları müdafaa edilir ve tamamiyle erkekle eşit bir seviyeye getirilir." (Kaplan: 1992, 41) Destanların daha başında Ozan'ın dilinden kadınlar: "Solduran ev yapan sulb, solduran sob, tolduran tob ve Neçe söylersen bayagıdur" şeklinde dörde ayrılmıştır. Bunların içerisinde "Ev yapan sulp" en değerlileridir: "Eve bir udlu konuk gelse er adem evde olmasa ol anı yedirür içirür, azizler gönderür. Ol Ayişe, fatima, soyıdur. Hanum! Anun bebekleri bitsün, ocaguna ancılayın hatun gelsün." (s. 199) Dede Korkut kitabındaki kadın karakteri üç grupta toplanabilir: "İdeal eş ve anne tipi, ideal sevgili tipi ve yardımcı tipi." (Ekici 1991: 25)

Bayındur Han'ın emriyle kendisini kara otağa koyup, altına kara keçe döşemeleri ve kendisine kara koyun yağnisi vermelerini hazmedemeyen Dirse Han hemen toyu terk edip, obasına döner. O kızgınlıkla eşini çağırır ve:

“Berü gelgil, başum bahtı, evüm tahtı!
evden çıkub yöriyende selvi boylum,
topugında sarmaşanda kara saçlum,
kurlu yaya benzer çatma kaşlum,
koşa badem sığmayan tar ağızlum,
güz almasına benzer al yanaklum,
kadunum, ziregüm, dölegüm” (DHOBHB, 36)

şeklinde hitap ettikten sonra karısına olayları anlatmaya başlar.

Karısı, oğluyla birlikte ava gittiği halde yalnız dönen Dirse han'a şu şekilde seslenir:

“Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı!
han babamın güyegüsi,
kadın anamun sevgüsi,
atam anam verdüğü,
göz açuban gördüğüm,
göngül verüb sevdüğüm,
a Dirse Han!” (DHOBHB, 41)

Begil oğlu Emren destanında canı sıkın kocasının durumunu öğrenmek isteyen karısı kendisine şu şekilde seslenir:

“Altun tahtum eyesi begüm yiğit, göz açuban gördüğüm,
göngül verüb sevdüğüm
.....
ala gözlü bebeklerüng ohşamazsın,
agca yüzlü görklüngle söyleşmezsin.
nedür halüng?” (BOEB,157)

Begil, Bayındur Han'a ve Oğuz'a asi olur. Evine döndüğünde karşılamaya gelen çocuklarını okşamaz, karısına bir şey söylemez. Bu vaziyette sözleriyle kendisini teskin ve teselli eden karısıdır. Begil karısının düşüncelerine değer verir: “Begil'e ava çıkıp ava bingil, gönglüng açıl-sun der. Begil gördi hatun kişinüng akli kelecisi eyidür” (BOEB, 158) Bütün bu konuşma örnekleri bize hep Dede Korkut kitabında eşlerin birbiri hakkında kötü, kırıcı sözden sakındıkları ve birbirlerine derin bir aşk ile bağlandıklarını göstermektedir. Dede Korkut kahramanlarından gerek Deli Dumrul gerekse Seyrek kendileri öldükten sonra eşlerine evlenme izni verdikleri halde, eşler kocalarının bu tekliflerini kabul etmezler, kocalarına olan sadakatlerini gösterirler.

Kadın ile ilgili olumsuz bir davranış örneği ise kadının sır tutamamasıdır. Avda iken atan düşüp ayağını kıran Begil, durumunu kimseye söylemez. Durumunu öğrenmek isteyen karısına söylemek durumunda kalır. Sırrı öğrenen karısı: “Avrat elin eline çaldı, karavaşa söyledi. Karavaş çıkub kapucıya söyledi. Otuz iki dişden çıkan bütün orduya yayıldı, 'Begil atdan

düşmüş ayagı sınımış' deyü." (BOEB, 159) Kadın ile ilgili bir başka olumsuz düşünce örneği ise aldatan kişinin beden zayıflığı yönüyle kadına benzetilmesidir. Bu benzetmede kadının bünyeye zayıf olmasından hareketle aldatan kişi de aldatmanın altında yatan 'karakter zayıflığı' yüzünden birbiriyle özdeşleştirilmiştir. Beyrek, kendisini aldatan Aruz'un yüzüne karşı "Al-dayuban er tutmak avrat işidür. Avratundan mı öğrendün sen bu işi?" (İOTOAOBÖB, 191) der.

Anne-Baba:

Türkçede anne için kullanılan başlıca terimler şunlardır: "Ana-ene, apa-aba, ayi, ebe, eçe, mama, nene, ög, şeşe, valide." Baba için kullanılan başlıca terimler ise: "Aça, aga-aka, apa-aba, ata, eke, baba, dede, kang, papa, peder, tata" şeklindedir (Li: 1999, 7). Dede Korkut Kitabında ise anne için: "Ana, karıcuk ana, kadın ana, hatun ana, karı ana, hatun, karıcuk hatun kişi" ifadelerine yer verilmiştir. Baba için ise: "Baba, beg baba, koca baba, ag sakallu, ata, aga, aziz, izzetlü canum baba, hanum baba" ifadelerine yer verilmiştir.

Anne ve baba ailenin temelidirler, aile onlar üzerine kurulur. Çocukları olmayanları "tanrı kargayubdur (lanetlemiştir)" inancı hâkimdir. Destanlarda hem anne hem de baba hakkı "tanrı hakkı" olarak görülmüştür. Anne ve baba genellikle yaşlıdırlar ve görünüşleriyle tarif edilecekleri zaman anne için: "Ag pürçekli", "agca yüzlü", "karıcuk ana" ifadeleri kullanılır. Ancak destandaki annelerden Tepegöz'ün annesi insanüstü bir varlık olan 'Peri kızı'dır. Baba için: "ag sakallı" ifadesi kullanılmaktadır. Anne-baba çocuklarını düşman üzerine yollamaktan vazgeçirmek için onlara "Ag sakallı babanı aplatmagıl, ag pürçekli ananı bozlatmagıl" şeklinde yalvarırlar. Dede Korkut, kahramana dua edeceği zaman: "Ag sakallu babanun yeri uçmag olsun, Ag pürçekli ananun yeri behişt olsun" der. Destanların sonunda genellikle anne ve babaya "muştucu" gönderilir. Anne baba savaştan dönen çocuklarını yolda karşılarlar, çocuklar da onların ellerinden öper.

Anne ve baba da çocukları üzerine her zaman titrer, onların yoklukları kendilerine dünyayı zindan eder. Bamsı Beyrek'in tutsak alınıp götürüldüğünü bilmeyen ailesi, onun öldüğünü sanarak yıkılırlar: "Beyregün babası kaba sarık götürüb yere çaldı, tartdı yakasın yırttı. "ogul! ogul!" deyüben böğürdi, zarılık kıldı. Ag bürçeklü anası büldür büldür akladı, gözünün yaşın dökdi. Acı tırnak ag yüzineçaldı, al yanagın tartdı. Kargu gibi kara saçını yoldı. Ağlayubanı sıklayubanı evine geldi." (BBOBBB, 78) Destanın sonunda Bamsı Beyrek ailesine kavuşur. Ağlamaktan gözleri kör olmuş babası Bay Büre, oğlunu tanımak için etrafındakilere: "Oglum idüğün andan bileyim: sırça parmagını kanatsun, kanını destmala dürtüsün, gözüme süreyin. Açılacak olurisa oglu Beyrek'dür dedi." (BBOBBB, 93) der. Bu ifadelerde Hz. Yakup'a da telmih söz konusudur.

Destanlarda anne babalar çocukları için her fedakârlığa katlanırlar. Tepegöz destanında Kapak Kan'ın hatunu iki oğlundan birini Tepegöz'e vermiş, sıra elinde tek kalan çocuğuna gelmiştir. Evladını korumak için Basat'a gider, ona yalvarır. Basat kadına acır, esirlerinden birini ona verince çocuğunu kurtarmış olur.

Destan kahramanları da anne ve babalarına derin bir sevgi ile bağlıdırlar. Salur Kazan'ın evini yağmalayıp eşini, oğlunu esir eden düşmanla çarpışmadan önce esir alınmış yaşlı

annesini güvene almak isteyerek düşmandan ‘karıcuk olmuş ana’sını serbest bırakmalarını ister. Çünkü yaşlı olduğundan atların altında kalmasından endişe etmektedir:

“Karıcuk anam getürübdürürsin,
mere kafir, anamı vergil mana,
savaşmadın urışmadın kaydayım,
gerü döneyim, gedeyim, bellü bilgil” (SKEYB, 62)

Destanlarda anne ve baba çocuklarına şefkatle bağlıdırlar. Ancak Dede Korkut Kitabında anne ve babanın olumsuz örnekler olarak gösterildiği tek örnek: Deli Dumrul’un anne ve babasıdır. Kendi çocukları için canlarını sakınırlar.

Çocuklar:

Dede Korkut Kitabı’nda çocuklar için “kardaş (candan iki kardaş), kızan” sözcüklerinin yanı sıra büyük kardeşler için: “Aga, ulu kardaş”; Küçük kardeşler için ise “kiçi kardaş” kullanılmaktadır.

Dede Korkut Kitabında çocuksuz ailenin Allah tarafından lanetlenildiğine inanılır. “Hikayelerin ideal, güzel ve yüce üzerinde odaklanmış bir estetik yapısı olduğunu şimdiden belirtelim. Dede Korkut hikayeleri etik, estetik, dini ve sosyal anlamda ideal bir dünya tasarımıdır. Oğul kızı olmamak etik, estetik, dini ve sosyal anlamda bir eksikliklerdir. Bunun düzeltilmesi gerekir. Bayındır Han bir davet tarzı ile insanları çoluk çocuk sahibi olmaya teşvik eder.” (Uç: 2003, 54) Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında Bayındır Han’ın düzenlemiş olduğu toya katılmaya gelen Dirse Han’ı kara çadıra koyarlar, altına kara keçeyi sürerler, önüne de kara koyunun yağnisini getirirler. Dirse Han buna: “Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gördü? Kılıcumdan mı gördü, soframdan mı gördü? Benden alacak kişileri ag otaga, kızıl otaga kondurdu?” şeklinde tepki gösterince Bayındır Han’ın adamları: “Hanum, bu gün Bayındır Han’dan buyruk şöyledir kim: ‘Oğul kızı olmayanı Tangrı teala kargayubdur, biz dahi kargaruz demişdür” (DHOBHB, 35) şeklinde karşılık verirler.

Bu lanetten kurtulmanın çaresi -bir evlat sahibi olmak için- yapılacak iş, Dirse Han’ın karısının ağzından şöyle anlatılmaktadır:

“Hay Dirse Han, bana gazab etme,
incitüb acı sözler söyleme, Yeründen örü turgıl,
ala çadırın yer yüzine dikdürgil,
atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç öldürgil,
İç Oguzun, Taş oguzun beglerin üstüne yıgnak etgil,
aç görsen toyurgıl,
yalıncak görsen tonatgil,
borcluyı borcından kurtargıl,
depe gibi et yığ,
göl gibi kırmız sagdur,
ulı toy eyle, hacet dile,
ola kim bir agzı dualının alkışıyla tanrı bize

bir müsülman ayal vere" (DHOBHB, 37)

Bir müddet sonra Dirse Han'ın oğlu olur. Dirse Han, oğlunu süt anneye verir: "Oğlan-cuğunu dayelere verdi, saklattı" (DHOBHB, 37).

Dede Korkut destanlarında çocukların büyümesi ata sözü biçiminde "Eyegülü ulalur, kaburkalu böyür" şeklinde anlatılmaktadır. Göçebe için hayat şartlarının doğurduğu güçlüklerden dolayı erkek çocuk, kız çocuğa oranla daha itibar görür. Kardeşler birbirlerine sevgiyle bağlıdır. Birbirlerine hitap ederlerken: "Kara tagum yüksegi kartaş", "karanulu gözüm aydını kardaş" gibi gayet nazik bir ifade kullanırlar. Kardeşsizlik zordur:

"Üç yüz altmış altı al ava binse
kalu geyik üzerine gavga kopsa
kardaşlu yigitler kalkar kopar olur.
kardaşsuz miskin yigit ensesine yumruk tokinsa
aglayuban dört yanına bakar olur,
ala gözden acı yaş döker olur." (UKOSB, 170)

Segrek esir olan kardeşini kurtarmaktan kendisini vazgeçirmek isteyenlere karşılık:

"Emdi Egrege Seyrek yaraşur
kardaşum sagımış, kayurmazam.
kardaşsuz Oguzda turmazam.
karangulu gözüm aydını kardaş!" (UKOSB, 170)

diyerek kararlılığını bildirir.

Salur Kazan'ı tutsak eden kâfirler, Salur Kazan'ın oğlu ve kardeşi olduğunu bildikleri için kendisini öldürmekten çekinirler.

Erkek Çocuk:

Dede Korkut kitabında erkek çocuklar: "Oğlancug, aga, yigit, beg, ahı, alp, arslanum ogul, kuzıcağ, kuluncug, bebegüm, gelinümün çiçeği ogul, ban evümün kabzası ogul, görür kızum aydını ogul, tutar belüm kuvveti ogul, begüm kardaş, boz oğlan, kara tagun yüksegi, gözlerin aydını, ulu ogul, kici ogul." sözleriyle geçmektedir.

Destanlarda her ailenin soyunu devam ettirecek bir erkek çocuk vardır. Bazı destanlarda iki erkek çocuğu olan babalar da vardır. Uşun Koca gibi. Uşun Koca'nın ulu (büyük) oğlunun adı Eğrek, kiçi (küçük) oğlunun adı da Seyrek'tir. Erkek Çocuklar babalarının adıyla tanınırlar: Aruz oğlu Basat, Uşun oğlu Seyrek gibi.

Hikâyelerin başında (Giriş bölümünde) Dede Korkut'un ağzından söylenen soylamada oğul şöyle vasıflandırılmaktadır:

"Yad oğlın saklamağula ogul olmaz, Böyüyende salur geder, gördüm demez. Kül depecük olmaz, güyegü ogul olmaz. Ogul atadan görmeyince öğüt almaz. Devletlü ogul kopsa terkeşinde tiridür, devletsüz ogul kopsa ocagınun köridür. Ogul dahi neylesün, baba ölüb mal kalmasa? Baba malından ne fayide başda devlet olmasa? Ata adını yoritmyen hoyrad oğul, ata belinden enince enmese yeg, ana rahmine düşince toğmasa yeg. Ata adın yoridende dev-

letlü ogul yeg.” (DKO, 29,30,31,32)

Dirse Han ve eşi Allah’tan kendilerine “ müsülman oğul” dilerler.

Destanlarda babalar oğullarına karşı son derece şefkatle hitap ederler. Kazan oğlu Uruz’a hitap ederken:

“Kara tagum yüksegi ogul!
karanulu gözlerüm aydını oğul!
alpum uruz, aslanum uruz.” (SKTOUÇB,186) der.

Erkek çocuklar için: “Baş kesmek, kan tökmek hünerdir.” Ancak baş kesip, kan döktükten sonra ad kazanabilirler. Adlarını da Dede Korkut’tan alırlar. Erkek çocuklar on beş-on altı yaşlarına geldiklerinde “büyümüş, alp, deli, bahadır” olarak vasıflandırılırlar. Bu yaşa kadar, varsa aile içindeki bir kara haber, kendilerine bildirilmez. Erkek çocuklar onu tesadüfen, bir başkasından öğrenirler.

Oğlan hüneri babasından öğrenir. Hüner göstermeyenler oğlanlar ise: “Kuş yürekli olup, anasının yanına kaçarlar”. Uruz, babası Aruz’un kendisi on altı yaşına geldiği halde hâlâ “Kan döküp, baş kesmediği” şikâyetine cevap olarak:

“A beg baba, devece böyümişsin,
köşekçe aklun yok.
depece böyümişsin,
tarıca beynün yok.
hüneri ogul atadan mı görür öğrenür,
yohsa atalar oguldan mı öğrenür?” (KBOUBTOB, 97)

şeklinde itiraz eder.

Erkek çocuklar, kendi rüştünü ispatlamışsa otagda babalarının sağında, halen ispatlamamışlarsa karşılarında otururlar. Erkek çocuklar, babalarının sözünü dinlerler, bir dediğini iki etmezler: “Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezdi. İki eylese ol oğul kabul eylemezleridi.” (KBOUBTOB, 101) Oğlan çocuklar esir düştükleri zaman düşman tarafından bir güzel hırpalanırlar: “Ag etinden kan çıkınca dögdiler, ‘baba!’ deyü aglattılar, ‘ana!’ deyü bozlatılar” (KBOUBTOB, 102)

Erkek çocuklar evlenecekleri “helalliğe alacakları” eşte aradıkları özellikleri ise nasıl bir eş istediğini soran babasının sorusuna Beyrek’in verdiği cevapta buluruz: “Baba, mana bir kız alı ver kim men yerimden turmadın ol turmah gerek, men kazaguç atuma binmedin ol binmah gerek, men karimüme varmadın ol mana baş getürmek gerek. Bunun gibi kız alı ver, baba mana” (BBOBBB, 73). Evlilikle ilgili bir gelenek de “Oguz zamanında bir yiğit ki evlense oh atardı, ohı ne yerde düşse anda gerdek dikeridi.” (BBOBBB, 77) Evlilik kendi boyundan bir kızla olabileceği gibi, dış obadan hatta kafir bey kızlarıyla da olabilmektedir. Babaların ölmeden önceki son bir dilekleri oğullarının mürüvvetlerini görmektir. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı’ya: “Yarenler atam öldi men kaldum, yerin yurdın tutdım. Yarın ki gün men ölem oğlum kala. Bundan yegreki yohdur ki gözüm görür iken, ogul, gel, seni evereyim.” (KKOKTB, 124) şeklinde söyler.

Seyrek, kavga eden iki çocuğa da birer şaplak atar. Çocuklardan biri yediği dayağın acısıyla ona bir kardeşi olduğunu ve esarete yaşadığını söyleyiverir. Dede Korkut Kitabında olay şu şekilde anlatılmıştır: “Eski tonun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur. Biri eydür: “Mize mizüm ögsüzligümüz yetmez mi? Bize eye urursın? Hünerün var ise kardaşun Alınca kalesinde esirdür. Var anı kurtar.” (UKOSB, 168)

Dede Korkut'ta erkek çocukta görülebilecek bazı davranışlar hoş karşılanmaz. Bu davranışlar Dirse Han ile oğlu Boğaç'ın arasını açmak isteyenler tarafından Dirse Han'a oğlu Boğaç'ı gammazlarken şu şekilde anlatılmıştır: “Görir misin Dirse Han, neler oldu? Yarımasun yarçımasun, senün oğlın kür kopdı, erçel kopdı. Kırk yigidin boynın aldı, kalın oguzun üstüne yöriyiş etti. Ne yerde güzel kopdıyisa çeküb aldı, ağ sakallu kocanun azgın söğdi, ağ bürçeklü karınun südin tartdı. Akan turı sulardan haber gece, arkurı yatan Ala tagdan teber aşı, hanlar hanı Bayındır'a haber vara : ‘Dirse Han’un oğlu bid’at işlemiş’ deyeler. Gezdüğinden öldüğün yeg ola. Bayındur Han seni çağıra, sana katı gazab eyleye. Böyle ogul senin nene gerek? Böyle ogul olmakdan olmamak yegdür, öldürsene!” (DHOBHB, 39)

Oğul çocuk için “ahı” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu sözcüğün Arapça kökenli olduğu ve “kardeşim” manasına geldiği yolundaki söyleme karşılık; sözcüğün Türkçe asıllı olup “akı ‘cömert, civan” demek olduğu görüşe (Demirbilek: 2005, 277-283) Dede Korkut Kitabındaki kullanım da desteklemektedir. Dirse Han'ın karısı, oğlu Boğaç'ı göremeyince hizmetindeki “Kırk ince kız”la aramaya çıkarlar. Ormanlıkta vurulmuş, kanlar içinde oğlunu görünce yanına koşar, yardım ederken bir yandan da şu soylamayı söyler:

“Kara kıyma gözlerün uyhu almış,
ağıl ahı,
on ikice sünüceğün üzen olmuş,
yağşur ahı,
tanrı veren tatlu canun seyranda imiş,
inde ahı
.....(DHOBHB, 44)

Kız Çocuk:

Dede Korkut Kitabı'nda kız çocukları için: “Kici kız karındaş, ulı kız karındaş, biker kız, kaza benzer kız, ince bellü, ala gözlü” ifadelerine yer verilmiştir.

Destanlarda kız çocukların sayısı azdır. Her ailenin kız çocuğu olmamasına karşılık bazı ailelerde birden fazla kız çocuğu bulunur. Örnek olarak Bay Büre'nin yedi kızı vardır. Kız çocuğu için kullanılan bir atasözü de: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz” şeklindedir

Bazı oğuz kadınlarının yanlarında “kırk ince kız” vardır. Bu kızlar hem kadına hizmet ederler hem de onunla birlikte savaşa giderler. Dirse Han'ın karısı avdan dönmeyen oğlunu, yanına “Kırk ince kız”ı alarak aramaya gider. Salur Kazan'ın evi yağmalanınca kafirler, Salur Kazan'ın hatunu Boyu Uzun Burla Hatun'la birlikte hizmetindeki “Kırk ince bellü kız”ı esir ederler. Salur Kazan'ın eşi Boyu Uzun Burla Hatun, oğlu Uruz'u kurtarmak için savaşan bu kızları Uruz kurtulunca azat edip “Kırk eyü kul” ile evlendirir.

Kız çocuklarının esir olan babaları ya da erkek kardeşleri için: “Kaza benzer kızı gelini ag çıkarub kara geydi.” denilerek yasa büründükleri anlatılır. Bamsı Beyrek’in öldüğünü sanan yedi kız kardeşi şöyle söyler: “Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ag eline yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ag çıkardılar kara tonlar geydiler ‘vay begüm kartaş! Muradına, maksudına erişmeyen yalnız kardeş!’ deyüb ağlaştılar, böğrüşdiler.” (BBOBBB, 78)

Kazan esaretten kurtulunca: “Kaza benzer kızı gelini karşı gelip elin öpdiler, ayağa düşdiler.” sözleriyle baba-kız hasretinin sona erdiği anlatılmaktadır.

Salur Kazan’ın Kalın Oğuz Beylerine verdiği şölende kendilerine dokuz kafir kızı hizmet etmektedir: “Tokuz kara gözlü, hub yüzlü, saçı ardına örülü, gögsi kızıl dögmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları Nigarlı mahub kafir kızları kalın oğuz beglerine sagrak sürüb içerdiler.” (SKEYB, 50)

Dede Korkut, Bamsı Beyrek için istediği “kız kardeşi” Banı Çiçek’i Kardeşi Delü Dündar’dan isterken, kızı: “Aydan arı, gündend görklü” şeklinde vasıflandırır. Kız çocukların evlenmiş olması “Kızı göçürmek” (BBBOBBB, 72) şeklinde dile getirilir.

Diğer Akrabalar:

Kazılık Koca Oğlu Yegenek hikâyesinde, Emen, eniştesi Kazılık Koca’yı tutsaklıktan kurtarmak için altı kere hisara sefer düzenlemesine karşılık başarılı olamaz. Emen’in yeğeni Yegenek babasını kurtarmak için hisara yaklaştığında dayısı Emen’i rüyasında görür. Dayısı Emen daha sonra kendisine kavuşur, hep beraber kaleye hucüm edip Kazılık Koca’yı kurtarırlar. Destanlarda dayı olan bir diğer kimse de Kazan Beyin tayısı At ağızlu Aruz Koca’dur.

Bayındur Han’ın güyegüsü (damadı) Ulaş oğlu Salur Kazan, Aruz’un güyegüsü Beyrek’tir.

Kazan Begün kartaşı Kara Gönedir. Kara Göne Kazan Beg’in oğlu Uruz’un emmisidir / amcasıdır. Uruz’un dedesi (annesinin babası) Hanlar hanı Bayındur Han’dır. Kara Göne’nin oğlu Kara Budak Salur Kazan’ın yeğenidir.

Beyrek ve Eğrek aynı zamanda sağdıçtırlar.

Gelin- kaynana – kayın peder:

Gelin için: “Gelin, anam kişi, agca yüzlü gelin, görklü baş, ala göz, kızum kişi, gelincüg, kaza benzer gelin, görkli gelin” ifadeleri kullanılmıştır. Destanlarda Kayın ana ve Kayın ata’ya da yer verilir.

Segrek, kardeşini kurtarmak için herkesten habersiz yola çıkma hazırlığı yaparken, yeni evlendiği “agca yüzlü gelin” eşi: “Kademi kutsuz gelin deyince udsuz gelin desünler.” der. Sonra da:

“Atamdan yegrek kayın ata!
anamdan yegrek kayın ana!

kaytabanun buğrası ürkdi geder...” (UKOSB, 171)

şeklinde soylayarak Segrek'in gitme hazırlığını Segrek'in anne ve babasına haber verir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu incelemede Dede Korkut Kitabında aile kavramı aileyi oluşturan karı-koca, anne-baba, çocuklar, erkek çocuk – kız çocuk ve diğer akrabalar çerçevesinde ele alınmıştır. Aile fertleri için şunlar söylenebilir:

Karı-Koca: Dede Korkut Kitabında ailenin reisi doğal olarak erkektir. Ancak bu aile içi meselelerde erkeğin tek başına hareket ettiği anlamına gelmemelidir. Aile içi meselelerde muhakkak danışıklı olarak meseleler karara bağlanır. Eşler arasında güven, sevgi ve saygı esastır. Birbirleri hakkında hiçbir olumsuz hareket görülmez. Tek olumsuzluk Begil oğlu Emre destanındaki kadının kocanın sırrını saklayamamasıdır. Çocukları olamayan eşlerin ise Tanrı'nın gazabına uğradığına inanılır.

Anne-baba: Anne-baba ailenin temelidirler, aile onlar üzerine kurulur. Destanlardaki anne-baba portresi genellikle yaşlı karakterlerdir. Anne ve babalar daima fedakâr tiplerdir. Daima çocuklarının üzerlerine titrer, saadetlerini diler, kötü haberleri onlardan gizlerler. Çocuklarının kara haberleriyle onlar da karalar bağlayıp hayata küsmektedirler. Tek amaçları örnek, toplumda saygı gören çocuklar yetiştirmektir. Söylenilenlere aykırı örnekler ise: Deli Dumrul hikâyesinde geçer. Burada verilecek eşler arasındaki fedakârlık mesajının kaygısından dolayı anne-baba karakterleri olumsuz olarak resm edilirler. Ayrıca Tepegöz'ün annesi insanüstü bir varlık, bir peri kızı olduğunu belirtelim.

Çocuklar: Yukarıda değinildiği gibi Dede Korkut Kitabında çocuksuz eşlerin tanrının lanetine uğradığına inanılır. Hikâyelerde daha çok erkek çocuklar konu edilmiştir. Hikâyelerde kardeşler birbirlerine sıkıca bağlıdır. Birine gelen dert diğerlerini de kahreder. Hikâyelerde karı-koca, anne-baba için bir örnek de olsa olumsuz tipler yer aldığı halde kardeşler arası böyle olumsuz bir örneğe yer verilmez.

Erkek Çocuk: Destanlarda her aile soyunu devam ettirecek bir oğlan çocuğu ister. Erkek çocuklar doğumdan kısa bir müddet sonra süt anneye verilir. Yine erkek çocuklar babaları tarafından eğitilirler ve yaptıkları kahramanca bir hareketten sonra ad alırlar.

Kız Çocuklar: Destanlarda kız çocuklardan genellikle erkek çocuklara oranla daha az bahsedilir. Ancak kız çocukların da erkek çocuklar gibi iyi eğitildiğini görüyoruz. Evlenecek erkek çocuklar eşlerinin kendileri gibi mert ve savaşçı olmasını dilerler. Kızların evlenmeleri “kızı göçürmek” deyiimiyle ifade edilir.

Diğer akrabalar: Hikâyelerde çekirdek ailenin üyeleri dışında dayı, amca, güyegü, dede, yeğen, kaynana ve kayın peder görülür. Bu akrabaların hikâyelerdeki rolü genellikle akrabaların sağlamlığı ve yardımseverliği noktasındadır.

Dede Korkut Kitabı için aile konusunda genel söylenilecek özellikler şunlardır:

Dede Korkut Kitabının Dresden ve Vatikan nüshalarında, aile kurumuna sadece son hikaye olan İç Oğuz Taş Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destan'da yer verilmez. Bu hikaye dışındaki bütün hikayelerde olay bir ailenin ve o ailenin fertleri arasında geçer.

Hikâyelerde aile içi şiddet asla yer almaz. Aile bireyleri birbirlerine karşı son derece nazik, sevecen ve saygılıdır. Adeta modern aile tipiyle karşılaşırız. Kin, kavga, alay, küfür ve argo aile bireyleri arasında yoktur.

Aileler genellikle çekirdek aile şeklinde tespit ettiğimiz anne-baba ve çocuklardan oluşur. Erkek çocuklar evlenince aileden kopmaz, anne ve babalarıyla oturmaya devam ederler.

Her aile bireyi 'örnek' karakteri temsil eder. Aile bireyleri nasıl olması gerekiyorsa öyledir. Aile içerisindeki görevini bilir ve yerine getirir. Rollerde çatışma yaşanmaz. Bu yüzden her aile normal bir görüntü gösterir.

Dede Korkut kitabında zengin bir akrabalık terminolojisi ile karşılaşırız. Bu kavramlar bizim hem geçmişle günümüz arasında bir bağ kurmamızı ve kültürel süreklilik bağlamında kültürel kodlarımıza ve kaynaklarımıza erişimimizi sağlar. Dede Korkut Oğuznâmeleri bizim kültürümüzün vazgeçilmez temel kaynakları arasında tartışmasız biçimde yerini sağlamlaştırmaktadır.

Kısaltmalar

1. (DHOBHB) Dirse Han oğlu Bogaç Han Boyu,
2. (SKEYB) Salur Kazanun Evi Yagmalandığı Boy,
3. (BBBOBB) Bay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek Boyu,
4. (KBOUBTOB) Kazan Beg oğlu Uruz Begün tutsak Olduğu Boy,
5. (DKODDB) Duha Koca oğlu Deli Domrul Boyu,
6. (KKOKTB) Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Boyu
7. (KKOYB) Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyu,
8. (BDÖB) Basat Depegözi öldürdüğü Boy,
9. (BOEB) Begil oğlu Emren Boyu,
10. (UKOSB) Uşun Koca oğlu Segrek Boyu,
11. (SKTOOUÇB) Salur Kazan tutsak olub oğlu Uruz çıkardığı Boy,
12. (İOTOAOBÖB) İç Oguza Taş Oğuz asi olup Beyrek öldüğü Boy.

KAYNAKÇA

(DKO) Tezcan, Semih - Boeschoten, Hendrik; Dede Korkut Oğuz-nameleri (2001), Yapı Kredi yay., İstanbul.

(TS) Türkçe Sözlük (2005); Türk Dil Kurumu yay., s. 45, Ankara.

Aksoy, İlhan (2011). "Türklerde Kadın ve Çocuk Eğitimi". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C.4. s.16. www.sosyalarastirmalar.com.tr 11-19 s.

Aksoy, Mustafa; "Türklerde Sosyal Yapı"(2004), Türk Tarihi ve Kültürü, Pagem yay., s. 255-265.

- Ankara.
- Balaman, Ali Rıza; Evlilik Akrabalık Türleri (2002), Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Baykara, Tuncer; Türk Kültür Tarihine Bakışlar (2001), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara.
- Binyazar, Adnan; Dede Korkut (1991), Cem yay., İstanbul.
- Cemşidov, Şamil; Kitab-ı Dede Korkut (1990), Haz.: Üçler Budak, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul.
- Demirbilek, Salih; "Ahi Kelimesinin Kökenine Dair" (2005), I.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Gazi Üni., Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi yay., c.I, s.277-283, Kırşehir.
- Doğan, İsmail; "Türklerde Aile" (2004), Türk Tarihi ve Kültürü, Pagem yay., s. 267-285, Ankara.
- Ekici, Metin; "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri" (1999), Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, AKM yay., s.123-139, Ankara.
- Ekiz, Osman Nuri; Dede Korkut Hikayeleri (1992), Engin yay. İstanbul.
- Ercilasun, A. Bican; "Salur Kazan Kimdir?" (2002), Milli Folklor Dergisi, S. 56, s. 22-33, Ankara.
- Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı –Metin, Sözlük- (1986), Ebru yay., İstanbul.
- _____; Dede Korkut Kitabı-I (1989), Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
- _____; Dede Korkut Kitabı-II (1991), Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik; Dede Korkut Hikayeleri (1995), Dergah yay., İstanbul.
- _____; Dedem Korkudun Kitabı (2000), Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.
- Gönen, Sinan (2006). "Dede Korkut Hikâyeleri'nden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri". Milli Folklor Dergisi. S.69. Ankara. 62-71 s.
- Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü (2003), Ötüken yay., İstanbul.
- Kaplan, Mehmet; "Dede Korkut Kitabında Kadın" (1992), Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-I, Dergah yay., s.41-54, İstanbul. (Türkiyat Mecmuası, c.9, s.99-112, İstanbul)
- Kırbaç, Selçuk; Dedem Korkut (1999), Şule yay., İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin; Dede Korkut Oğuznameleri (2000), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara.
- Li, Yong-Song; Türk Dillerinde Akrabalık Adları (1999), Simurg yay., İstanbul.

- Nirun, Nihat; Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür (1994), AKM yay., Ankara.
- Ortaylı, İlber; Osmanlı Toplumunda Aile (2006), Pan yay., İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim; Dede Korkut Kitabı –İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar- I, II (1998), Selçuk Üniversitesi yay., Konya.
- Savran, Hülya; “Dede Korkut Kitabında Anne Çocuk İlişkisi” (2004), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.: 7, S. 12, s. 89-103, Balıkesir.
- Şişman, Bekir (2017). Türk Kültüründe Evlilik. (Geleneğin Son Yüzyılı – Samsun Örneği). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Uç, Himmet; “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikayesi” (2003), Milli Folklor Dergisi, S. 60, s. 47-57, Ankara.
- Tezcan, Semih; Dede Korkut Oğuznameler Üzerine Notlar (2001), Yapı Kredi yay., İstanbul.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 274-303

Geliş/Submitted/ Отправлено: 14.07.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.08.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45276

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Aboubacar MOHAMADOU

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Türkiye

aboubacar.mohamadou@gop.edu.tr

 ORCID 0000-0001-7586-2754

MALİ'DE ARAP ŞİİRİNE GİRİŞ¹

INTRODUCTION TO ARAB POETRY IN MALI

Öz

Arap şiiri, eski çağlardan günümüze Arap edebiyatı tarihindeki en eski Arap sanatlarından biridir. Şiir yazımıyla, nazmıyla ve bunun Arap bölgeleri halkına söylemesiyle sınırlı kalmamış, İslam'ın geldiğinde girdiği ülkelere ve bölgelere de geçmiştir. İslamî krallıklarının ve imparatorlukların kurulduğu Afrika kıtasının batısı bu bölgelerden kabul edilmiştir. O zamanlarda Arapça bu bölgede entelektüeller tarafından konuşulan resmi yönetimin dili haline gelmiştir. Afrikalı Müslüman Arap-İslam kültürü ve Arapça yazıya vakıf olduğunda, bundan etkilendi ve ustalaştı. Arap usta şairlerinin şiirlerini okudu ve kısa süre sonra Arap dilinde şiirler söyledi ve manzumeler yazdı. Buna dayanarak, araştırmamız,

¹ **Cite as/Atıf:** Mohamadou, A. (2020). Mali'de Arap Şiirine Giriş, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 274-303.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45276>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

özellikle Mali'de Arap şiirini ele alacak. Konuları, mevzuları tanıma yanında ayırt edici özellikleri üzerine duracak, amaçlarını, hedeflerini belirlemek amacıyla, özellikle Mali'de Arap şiirine ışık tutmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Afrika kıtasının içinde ve dışında doğup büyüyen, Afrika kökenli olup Mali Cumhuriyeti'ndeki şairlerin mevcudiyetini tespiti amaçlamaktadır. Araştırmanın sonucunda Mali'de Arap şiirinin ağırlıklı olarak dini karakterli olduğu, şiirin farklılık amaçlarında dilinin zaman zaman gevşeklik ve pürüzlülüğü nitelik kazandığı görmekteyiz. Ayrıca eğitici şiirlerin dili de halk dille nitelenmiş olup, kolay halkın anlayışlarına çok yakın bir dizi ile karakterize edildiği aşikâr olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mali, şiir, Arapça, edebiyat, Batı Afrika

Abstract

Arabic poetry is one of the oldest Arab arts in the history of Arabic literature from ancient times to the present day. The poetry loan and its regulation was not confined to the people of the Arab regions only, but also passed it to the countries and regions that Islam entered when it arrived, such as the West of the African continent in which you established Islamic Mamluks and empires where Arabic became the official language of administration Intellectuals speak it. When the African Muslim stood on the Arab Islamic culture and Arabic writing, he was influenced by it, so I mastered it. He read the poets of the Arab poets, and soon after that, he loaned poems and set up systems in the Arabic language. He read the poems of the Arabs, and soon after that, he started saying poetic verse and writing the poems in Arabic. From this standpoint, this research seeks to shed light on Arab financial poetry, in particular, to identify its characteristics, distinctive features, motives, and objectives, while identifying the topics and issues that this poetry addresses. It also seeks to establish the presence of poets in the Republic of Mali with African roots and roots, born and raised inside and outside the African continent. The researcher found through his study of Malian Arabic poetry that Arabic poetry in the region is predominantly religious and that the language of poetry in its various purposes is characterized by the quality and roughness of the words at times, and educational poetry is characterized by the ease that the public understands.

Key words: Mali, poetry, Arabic, literature, West Africa.

GİRİŞ

İslam yayıldığı zaman, kendi bilimleri ve bilgisine ek olarak, Arap dilinin maharetlerinin dengelerinden olan, Kuran-ı anlamada ve üstün belagat zevkinde derinleşme araçlarından olan nesir ve şiir metinlerinden bir bölümü beraberinde getirmiştir. Müslümanlar, çevreleri, kültürleri farklı olmasına rağmen dini ilimler yanında Arap diliyle ilgili ilimleri ve Arap edebiyatını da almıştır. Böylece onlarda bir çeşit ilmi ve edebi oluşum meydana geldi ve Arap dili kabiliyetinin dengesi oldu. Mali Cumhuriyeti - bazı Batı Afrika ülkeleri ile birlikte - doğu orta Afrika kıtasındaki Arap şiirinin birçok şaheserinden miktar ve tip bakımından farklılık gösteren Arap şiirinin şaheserlerinin hazinelerine sahip olduğu altın bir kare kabul edilir.

Bunun nedeni, bilim adamlarını, özellikle Kuzey Afrika'da, Arap bilim insanlarıyla sürekli temas halinde kılan diğer tarihsel koşullara ve ona sunulan şeyden kaynaklanmasıdır. İslamiyet bu bölgeye girer girmez Arap dili bölgenin halkını cezbedetti. Eski Arap şiirinin divanlarına, aralarında İslamiyet öncesi altı şairin şiirlerine vakıf olduklarında, Arap edebiyatının temel eserlerini sevdiler. İstiare ve ifade güzelliği bol olduğu şiir yazmada mükemmel oldular. Edebî çalışmalarında yenilik ve yenilenme az olmasına rağmen, şairler halil b. Ahmet'in ortaya attığı dizge (Aruz ölçüleri) dikkate alarak tam kasideler yazmışlar.

Belki de Batı Afrika'nın şairlerinden şimdiye kadar gelen en eski şiirsel metinler, bazı araştırmacıları tarafından bulunan Ahmed Baba Al-Timbakti (ö. 1627) ait olan şiirlerdir. (Gurâb, 1989: 2/ 45-46). Mi'râcü's-suûd adlı eserin girişinde, kendini önde gelen büyük âlimler arasında sayan bazılarının yanıt vererek kendini şu şekilde tanıttı [kâmil]:

لَعَمْرُؤُ أَبَيْكَ مَا تُسَبِّبُ الْمُعَلِّى	إلى الكرمِ وفي الدنيا كريمٍ
ولكنَّ البلادَ إذا اقشعرَّتْ	وُضُوحَ نبيِّها رُعيِ الهشيمِ
ما أنتَ أولُ سارٍ غرَّهُ قمرُ	ورائدٌ أعجبتُّه خضرُهُ الدِّمنِ

(Bâbâ, 2000: 52). Tarihsel olarak Mali'de Arap dilinde şiir yazımına başlayan ilk kişiye atıfta bulunmamız ve belirlememiz zordur. Afrikalı şair kendini, fasih şiirde yenileme sancağını taşıyanlardan biri olarak kabul eder. Dolayısıyla bu konuda kendisiyle bir Arap arasında hiçbir fark bulunmuyor. Bu da şaşırtıcı değil, çünkü öğrencinin bölgedeki entelektüel bilgisinin kaynağı, Kuran kursları ve medreseler aracılığıyla Kuran-ı Kerim ezberleme yanında bir takım manzumeler yaşıp erken bir döneminde ezberler. (Minkeyla, 2013: sayı 16, 90; Abdusamed,

1403: 16; Abdul-Fettah, 2018: 35).

Yapılan bu çalışmasının toplamda dört bölüm halinde hazırlanması planlanmaktadır. Birincisi Malî'de Arap şiirinin yazma sebepleri, ikincisi bu şiilerin amaçları, üçüncüsü şiirlerin konuları ve son olarak ise şiirlerin türülleri ele alınacaktır. Daha sonra da araştırmamızın kaydedilen en önemli bulgularını zikredilecektir. Bu çalışmada genel olarak kaynak tarama ve analitik tanımlama yöntemleri kullanılmıştır.

1. MALÎ'DE ARAP ŞİİRİNİN GEREKÇELERİ (SEBEPLERİ)

Arapça'da *دواعي الشعر*، *بواعث الشعر*، ve *حوافز الشعر* gibi ve kapsamına giren birtakım terimler bulunmakta olup bunların hepsi aynı anlam taşımaktadır. Bundan hareket ederek, şiir yazma yahut söyleme sebebi terim olarak, nazım hususunda şaire yardım eden ve ona hatırlatma yapan ve beynini şiir söyleme ve yazma yeteneğine açan bir dizi teşvik ve isteklendirmesidir. Kuşkusuz ki, her bir şairin şiir yazmak için kendi isteklendirmesinin ve beynini şiir söylemeye açan sebeplerinin vardır. Şairlerin isteklendirmeleri, kişilikleri ve aidiyetlerindeki farklılıklara göre da farklıdır. Dolayısıyla bir şiirin amacı mahzar amaçtan uzak olmayıp, her zaman güzellik adına oluşmaz. Bir şair şiirinin bir yer ya da meseleyle neyi tanımladığını için yazabilir. Onu, gözleri verilecek bir ödül üzerinde iken yazabilir ve şiir, saf insan güzelliğinin bir çağrısı olabilir ve şiir, şairin sosyal değere veya arzu edilen şöhret tutkusunu kaydedebilir.

Mali Cumhuriyeti'nin şairleri için durum farklı değildir. Dolayısıyla yazdıkları yahut söylediklerini incelemek olursak, şiir yazımının arkasında eğitim gerekçesi, sosyal gerekçesi ve dinî gerekçesi üç ana neden ve sebep olmak üzere tespit ettiğimizi görmektedir. İşte bunun detayları aşağıda verilmiştir:

1.1. Eğitim Gerekçesi

Bazı Malili şairlerini şiir söylemeye ve beyinlerinin gizemlerini harekete geçirmeye iten faktörler arasında, şiir kaleme alma eğitim hedefleri yoluyla içlerindeki düşünceleri ortaya koyma yatmaktadır. Bu, zaman zaman öğrenci protestolarına yanıt vermek ve diğer zamanlarda müfredatı düzeltmek içindir. Bu sebep aşağıdaki noktalardan açıklanabilir:

1.1.1. Öğrencileri Bir Sanattan Yüz Çevirdikleri Hissedildiğinde, Onları Onu Öğretmeye Teşvik Etmesi.

Bunun örneği şair Muhammed Beşir Diallo nahiv ilmini bilmenin önemini ve ilimler arasında yerini açıklarken söylediği bu beyitlerdir: [basit]:

النحوُ روحُ العلومِ والفُهومِ هو	فَخَزُّ الأَسَاتِيدِ فاطلبوه طولَ نَوا
النحوُ مِلْحُ الكلامِ إنَّ عالمه	في العالمين مُكْرَم، وحيثُ نَوى
النحوُ يُنجِي المفسرينَ منَ خطايا	يُقيهم الكذبِ في دنوهم ونَوى
بِدُونِهِ العلمُ جَلَمٌ إنَّ جاهلَه	بِعلمه هائمٌ فيما رَوى ونَوى

(Kaba, 2011: 1/ 9; Beşir, 005: 3 a). Şiirin münasebeti şudur, şair, bazı çağdaş Arap öğrenciler de dâhil Afrikalı öğrenciler gibi, öğrenciler arasında bu bilimin zor olduğunu gördür, dikkatlerini İslamî ilimlerin çalışmalarına yönlendirdi. Çünkü amaçları iddialarına göre sadece dini öğrenmekti. Dolayısıyla bu beyitleri dilbilgisine aşına olmanın önemini göstermek için yazmıştır.

1.1.2. Öğrencileri Şiir Yazmaya, Nazmına Ve Eğitime Teşvik Etmesi Ve Özendirmesi.

Şeyh Danbe Vâke'yi çocuklarına doğru vezinle şiir yazmalarını- beyitleri az da olsa- ve evinin duvarına yazdığı şu iki beyti ile örnek verilebilir [tavîl]:

عَلَى سادةِ التعلِيمِ أنْ يُنشِئُوا ولو	كَيِّتَيْنِ أو بِيَّتٍ بوزنِ صَحيح
لدى كَلِّ أصبَحَ لكي يترَبَّوا	بأوزانِ شعْرِ في قَريضٍ مَليح

(Sîdî, 2008: 32; Kaba, 2011: 1/ 9). Bunun üzerine hocaya cevap olarak oğlu Muhammed el Beşir, şöyle derken bazı beyitler kaleme aldı [tavîl]:

أمرُتُم بإنشاءِ القَريضِ فمرحبًا	بِأمرِكُم إذ ذلِكَ يُنبِئُ بالخيرِ
لئن كنتَ عنِ إعمالِ فكري مُعرضًا	بشعرٍ فقد نَبَّأهم لي إذنُ فكري
وبابا فتَحُتُم طالَمَا كان مُغلقًا	فأهلا وسهلا بالنداءِ وبالأمِرِ

(Sîdî, 2008: 32). Bunun diğer örneği de alıştırma yapma esnasında, öğrencilerden, şiirleri edebi bir metin olarak incelemek için öğrendikleri bazı kelimeleri kullanmaları talep edildiğinde, öğretmene şiir yazmak gibi bir yöntem benimsemesidir. Örneğin, شَهَق، انقَشَع، بَوَادِر، مُسْتَوَكِف، وَأَفْوَه مُنْتَطِبًا جَوَادِ الكَامِلِ kelimeleriyle beyitler yazarken, Malili bir öğrencinin yazdığı şu şiiri [kâmil]:

وَأَفْوَه مُنْتَطِبًا جَوَادِ الكَامِلِ	مُسْتَوَكِفًا عَوْنِ الإِلهِ المَاجِدِ
بل شَاكرًا أستاذنا عَمْرانَ مَنْ	أَمْنَتُ بَوَادِرِهِ وَلَيْسَ بِنَسَامِدِ
وَأَذَاننا طَعْمَ البَلاغَةِ سابِقا	فَأفاننا فِعْلاً بِكَلِّ فَوَائِدِ

فاليوم يُنْقَشِعُ الظَّلامُ عَنِ الأدبِ   لنرى حَقِيقَتَهُ بِوَعْيٍ واقِدِ
 فإذا يُحاضِرُنَا نَرانَا نَشْهُوقُ   مما نراه من البيان الوارد
 أكرم به من شارحٍ ومُفَصِّلِ   ومُحَلِّلِ ومُعَلِّلِ ومُسَاعِدِ

(Boly, 003: 16 b).

1.1.3. Eserlere Takriz Yazması

Eğitim gereçlerinden biri, şair bireylerine arkadaşları tarafından sunulduğu eserlere şairin takriz yazılmasıdır. Bazı yazarlar bazen şair arkadaşı bilgin ise, esere takriz yazdığına ona ilmi bir değer kazandırması için bu takrizi talep eder. Buna örnek verecek olursak Muhammed el-Şafi Diarra'nın, Türkiye'de bir kütüphaneden bulduğu ve vehhâblîliğe yanıt veren bir eserle ilgili takrizi zikredebilir. [basit]:

شُكْرًا لَهُمْ مِنْ كَتَائِبِ الكِتَابِ لَنَا   وَاللَّهِ يَجْزِي المَجاهِدِينَ فِي السَّبِيلِ
 لا فَضَّ أَفْواهُكُمْ لا قَلَّ غُرْبَكُمْ   كَلَّ أَقلامَكُمْ فِي العِلْمِ وَالعَمَلِ
 مُبَدِّلُونَ لَنَا جُهْدًا بِطِائِقَتِهِمْ   رَغِمَ الأَنْوْفُ عَلى مَسافَةِ الجَمَلِ

(Kaba, 2011,: 1/ 13; eş-Şafi, 125: 1 a).

1.2. Sosyal Gerekeşesi

Malili şairin içinde bulunduğu - sosyal alanların farklı olması ve çeşitli insan ilişkileriyle birlikte - ilişkilerin sağlamaştırılmasında ve dayanışma ruhunun güçlendirilmesinde rolünün ortaya çıktığı için bütün bunlar bazılar şair yazmaya ve söylemeye hazırlıyordu. Bunlar arasında:

1.2.1. Şairlerden Methiye Beklentisi

Bilinen ve alışkın olunan şey şudur ki bir şair şiir yazar ve sonra övgü bekler, ancak bazen sosyal münasebetlerde şairlerden kimin gerektiğinde övgü istediklerini görürüz. Bu durumda şair toplumun arzularını karşılamak için bu tür talepleri yerine getirmesi için ona şiir söylemek düşer. Bunun örneği de şair Amr Sâko'nun قصيدة بكرة أخوية تذكارية adını verdiği kasidesinin giriş kısmında böyle bir beklentiye atıfta bulunmuştur [vâfir]:

فَيَا رَيْمًا أَلَّا تُدْزِي البَعِيدَا   وَتُسَمِّعُنِي الأَغْواني والنَشِيدَا
 أبوبكر يطلُبني قَرِيبًا   وَيَأْتِي أَنْ يُبَيِّنَ لِي الهُنودَا

ولكنني أفضد ذا القصيدا   فلا غرؤ ولا عجب لذاكا

(Sako, 2000: 28; Kaba, 2011: 1/14).

1.2.2. Sosyal İhtilaflar

Topluca, evde, iş yerinde veya toplumda maruz kalınan ihtilaflardan hiçbirimiz uzak olamayız. Bize en yakın insanlarda ve rakiplerde bile ihtilaf olabilir. Şiir ve şairler, bazılarının toplum çevresinde maruz kaldığı farklılıkları ve çatışmaları çözmede büyük rol oynamaktadır. Bazı olaylar, bazen şairin sulh ve barış talebi hususunda kalemini harekete geçirmesine veya haklarından birini talep etmesine neden oluyor. Bunun örneği 2001 yılında Nijer Sayı Üniversitede, Üniversite yönetiminden haklarını talep etmek amacıyla yapılan öğrenci gösterileri sırasında şair Amr Sâko'nun yazdığı " تحميس الشعراء لأبطال الأجيال " şiiri bu türdendir. [vâfir]:

ونحن على التكلم قادرينا	لقد كُنَّا نُحِطُّ سَاكِتِينَا
على ردِّ الظالم قانمينَا	ويا حسان قد حان انتصار
لنقصيد القصائد نابغينا	ألا نصحر جميعا يا أسود
فلا نخشى الجبابر والعيونا	تجمعنا نُوجِدنا صَفُوفَا
مناشدة المطالب صامدينا	نصيخ متى نشاء إذا أردنا
نوسعه الإهانة ظاهرينا	فمن رام الإهانة يا لقومي
نلقنه الدروس ملاكينا	دعوا الطاغوت يأتينا فريدا

(Sako, 2000: 6; Kaba, 2011: 1/ 17). Meydana gelen çatışmalar ve sosyal farklılıklar arasında, çobanlar ve kuyu sahipleri arasında veya köylerde çobanlar ve tarım arazilerin sahipleri arasındaki çatışmalar. Çobanları bölgelerinden ayrılmak ve nehirlerin kıyısına gitmek için sürükler. Bu konuda şair Muhammed b. Muhammed şöyle demiştir: [tavîl]:

نجاحا ففي الآبار خمس شائد	تباعد عن الآبار إن كنت طالبا
وقلأ ماء واشتيطان الفدافد	تكلف إغناات وتتقيط راحة
ولا نألو إلا جُنبِلِ وجدائد	وقوم ظماء لا رشاء لديهم
فيا للورى من قارب شرٍ وارد	فما صبَّ غرب دون أخذ صبابة

وإن مُدَّتْ الأيدي إلى الغربِ أحذقُوا   وسارُوا إليه كلُّهم بالموائِد

(Drame, 1998: 79). Rakibi Hattay İbrahim bu beyitleri duyduğunda, rahatlatıcı engeller gördüğü nehre doğru göçü engelleme hususunda kuyuları savunarak bir beyit düzenledi [tavîl]:

تَوَطَّنْ عَلَى الأَبَارِ إِنْ كُنْتَ طَالِبًا   صُلْحًا فِي البِحَارِ تَسْعُ عَوَائِقُ
إِمَارَةُ سَوْدَانَ وَيَقُؤْ وَسَارِقُ   وَيَبِئْسُ كَلَامَ مَعَهُ صُحْبَةُ فَاسِقِ
وَكثْرَةُ ضُفَيْفٍ ثَمَّ كَثْرَةُ ضُفَيْفِينِ   فَيَا لَلْوَرَى مِنْ نَازِلِ غَيْرِ فَائِقِ

(Drame, 1998: 79; Kaba, 2011: 1/19)

1.3. Dinî Gereğesi

Batı Afrika'nın en büyük ülkesi olan Mali Cumhuriyeti nüfusunun yaklaşık yüzde 95'i Müslümanları oluşturuyor. Bu ülkedeki Müslümanların çoğu ehlişünettendir. (Fadıl, 2007: 29). Bunun bölgedeki şiir ve şairlere yansması kaçınılmazdı. Bu dinî sebep, Mali'de Arap şiirinin diğer sebeplerinden daha güçlü ve daha üstündür. Bunun, özellikle de Tasavvuf alanlarında, vaazlarda ve diğer İslamî vesilelerde büyük bir varlığı vardır. Örneğin: Şair el-Muhtar bin Ahmed bin Abi Bekr bin el-Wafi'nin (ö.1226/181) الحج المبرور adlı kasidesidir:

يَا رَبِّ مِنْ حَجِّ بَيْتِ اللَّهِ مُتَكِنًا   عَلَى الوَسَادِ فَلَمْ يَظْمَأْ وَلَمْ يَرِدْ
وَرَبِّ مِنْ حَجِّ حَجَّاتٍ وَلَيْسَ لَهُ   مِنْ حَجِّهِ غَيْرُ قَطْعِ البِيدِ وَالسَّهْدِ
وَلَسْتُ أَنْكَرُ فَرَضَ الحَجِّ إِنْ لَهُ   شَرْطًا يَفُوزُ بِهِ مِنْ فَازِ البَرِّ الشَّدِ
فَمَا التَّشَوُّقُ يَدْنِي مَا يَبْعُدُهُ   حَكْمُ القَضَاءِ فَثِقُ بِالوَاحِدِ الصَّمَدِ
إِذْ رِيْمَا كَانَ مِنْ نَفْسٍ تُرِيئُهُ   وَرِيْمَا كَانَ حِطُّ جَانٍ بِالْخَالِدِ
وَإِنَّمَا الحَجُّ تَجْرِيدُ الأَدَاءِ عَلَى   وَجْهِ امْتِنَالِكَ قَوْلِ الوَاحِدِ الأَحَدِ
لِلَّهِ حَجٌّ عَلَى الأَنْبِيَاءِ مَقْتَرَضٌ   عَلَى المَطِيقِينَ مِنْ قَرَبٍ وَمِنْ بُعْدِ
وَاطْلُبْ لِحَجِّكَ أَبْرَارًا تَصَاحِبُهُمْ   لِحَفِظِ وَقْتِكَ لَيْسَ الشَّأْنُ فِي العَدَدِ

(28 Nisan 2020). Yukarıda zikredilen örnekler Mali'de tespit edebildiğimiz temel Arapça şiir yazılma gerekçeleridir.

2. MALİ'DE ARAP ŞİİRİNİN AMAÇLARI

Edebiyatçılar ve tenkitçilerin terminolojisinde şiir amaç, beyitlerde Arap şiirinin ele aldığı konudur. Arap şiiri eleştirmenleri, şiir amaçların isimlendirme hususunda ihtilaf ettikleri hem sayıların konusunda da ihtilaf ettiler. Kullanılan isimlerden bazıları şunlardır: الفنون، الضروب، المقاصد الأركان، الأصناف، vb. (el-Muaddib, 2014: 61). Mali'de Arap şiirinin Övgü, yerme, vasıf (niteleme), gazel, gurur, ağıt yakma, niyaz-yakarına gibi birçok amacı, hedefi ve gayesi vardır. Aşağıdaki sayfalarda buna örnekler vereceğiz.

2.1. Övgü

Övgü, iyi nitelikleri ile birini övme nezaketidir. Bunun, Mali'de Arap şiirinde büyük bir varlığı vardır ve peygamberimizin menakıbında, ulema, yönetici ve sultanların methinde ortaya çıkar. Bu amacı taşıyan örneklerden bazıları şunlardır:

2.1.1. Peygamber Menkıbeleri

Şair Muhammed Şafi', Resûlüllah'ın methi hususunda şunu söylemiştir [tavîl]:

هو البذرُ والأَكوانُ منه سَنابيلُ	به أَيْدِ الرَّحْمَنِ كُلِّ الأَسَانِدِ
وَكَمْ كَمْ وَكَمْ كَمْ ثُمَّ كَمْ كَمْ وَكَمْ وَكَمْ	مَنَاقِبَ لَا تُحْصَى لِهَذَا المُجَاهِدِ
لَقَدْ كَانَ نَوَّارًا قَبْلَ خَلْقِ الخَلَائِقِ	وَأَبْرَزَهُ السَّيِّئَاتُ مِنْ خَيْرِ وَالِدِ
أَلَّا كُلُّ فَضْلٍ لِلنَّبِيِّينَ فَضْلُهُ	بِهِ ارْتَقَى شَيْخِي عَلَى كُلِّ صَاعِدِ

(eş-Şafi, 0013: 18 b). Yine Peygamberin faziletleri ve sıfatları hususunda Şeyh Allame Yakup Dukure şunları söyledi:

فَمَنْ يُحْصِي فَضْلَكُمْ لَعْمَرِي	لِسَانُ المَذْحِ كُلِّ بِلَا عُثُورِ
-------------------------------------	--------------------------------------

(Dukure, 1995: 76; Kaba, 2011, 1/ 45).

2.1.2. Tasavvufi Methiyeler

Tarikatına mensup yerel şeyh için övgü bazı şairlerce ünlüdür. Bunun örneğin Şair Muhammed el-Hâşimî'nin Mali Segu şehrinde şeyh Anyas'ın halifesi olan babası Muhammed el-Mansur'un övgüsüyle ilgili yazdığı şiiri bunlardan biridir [tavîl]:

دَعَا الثَّقَلَيْنِ الانْسِ وَالْجَنِّ يَافِعَا	إِلَى حَضْرَةِ لَوْلَاهُ لَمْ تَلَقْ دَاعِيَا
---	---

şairleri" kaleme aldığı bu kasidelerdir. [vâfir].

إلى خضم قرض من مالي	أنبئه أعرفه بحالي
زعمت أخاك شعروا بطعن	تحقرني وتسد لي حالي
وإن لم يكنكم قولي نذيرا	فجال تسق من ذم الجادال

(Sako, 2000: 28). Başka örnek verecek olursak Vehhâblîliğe yermeye bulunan Şeyh Muhammed el-Şafi Diarra'nın söylediği beyitleri gösterilebilir: [Basit]:

إن الوهابية الملونة المثل	قد شاع إشرافها في الجل والحرم
إلا اللذين من شتم قانتنا	ومين إهانة خير الخلق ذي الشيم

(eş-Şafi, 0013: 3a; Kaba, 2011: 1/ 144).

2.3. Vasıf (Niteleme)

Niteleme, şiirde en yaygın amaçlardan birisidir. Malili şairler, dünyanın diğer şairleri gibi, çevresinde ve evlerinde, gözlerine ilişen her şeyi ve hissettiklerini sıfatlar/niteler. Bazıları seyahatlerini, diğerleri ise Afrika çayını tarif ettiler. Örneğin, Cezayir'den Mısır'a deniz yoluyla yaptığı yolculuğu anlatan şair Ali Sidibe şunları söyler: [Serbest vezin]:

حتى رسيت سفيتي بالجزائر	على شاطئ بين الرمال
فزلت بوادي الميزاب	على بتي رستم بتي المعالي
وأبحرت في أعماق الزمان	وذكرياتها عالقة بيالي
إلى مصر دار العروبة	أرض السلام محطة رحالي

(Sidibe, 1119: 8b). Diğer taraftan Şair Ahmed Boly, bazı mükemmel açıklamalarla anlattığı Benin'e yaptığı yolculuk hakkında şunu söyledi [kâmil]:

لما نزلت بأرضها أفيئها	أفيئها في كل حال مُنعم
خضراء خضب أرضها مُترقفة	بالأمن كاس جؤها وبمرحم
والجو فيها صالح وملاتم	وإذا تسأل عن ذا خبيراً تفهم

(Boly, 007: 9a). Yine bu konuda Mali çölünün şairlerinden ve çaydan etkilenen genç İbrahim Beşir Wâge'nin yazdığı şiiri de gösterilebilir: [Basit]:

فَأَشْرَبِي خَلِيلِي كُؤُوسَ الشَّايِ وَإِنَّ لَهَا
فَوَائِدُ خُذْ بِهَا عَنِّي بِيَّانِ
إِنَّ دَبَّ فِيكَ كَرِيٌّ أَوْ كَنْتَ ذَا كَسَلِ
فَالشَّايُ شَافِيكَ حَيْثُمَا أُيُّهَا الْعَآيِ
الْأَرِيحِيُّهُ وَالْأَفْرَاحُ مَوْطِنُهَا
فَنَجَانُ شَآيٍ فَاتَّخَفَنِي بِفُنْجَانِ
فَإِنْ يَكُنْ أَحْمَرًا هَشَّ الْفَوَادُ بِهِ
وَأِنْ يَكُنْ أَخْضَرًا فَالْيُونُ أَغْوَانِي
بِرِّ السَّقَامِ وَمَحْوِ الْحَزَنِ سَنَّتُهُ
تَوَاتَرْتُ عِنْدَنَا أَخْبَارُ ذَا الشَّانِ

(Vâke, 1998: 3-7). Şeyh Muhammed el-Hâşimî'nin, çayın birçok faydası nedeniyle ona bağımlılığı teşvik eden bir şiiri vardır [vâfir]:

نُفُوسٌ طَرِبَتْ لَمَّا وَلَوَاهِ
وَلَا اهْتَزَتْ قُلُوبٌ ذَوِي الْجَلَالِ
فَوَائِدُهُ نُفُوسُ الْعَدِّ مَهْمَا
بِنَعْنَاعٍ تُعْطِرُ فِي اللَّيَالِي
بِثَالِثِهِ اِكْتَفَى قَوْمٌ وَقَوْمٌ
رَابِعُهُ اسْتَزَادَ لِلْكَمَالِ

(Haydara, 13: 3a).

2.4. Gazel

Gazel, sevgiliye aşk şiiri yazmak, güzelliklerini ve cazibelerini vurgulayarak onu nitelemektir. Bu, eski ve modern zamanlarda bilinen şiirsel amaçlardan biridir. Tüm asırlarda ve çeşitli şiir divanlarda gazel önemli bir yer sahibi olmuştur. Gazel, Mali'deki Arap şiirinde de yerini almış ve farklı özelliklere sahip olmuştur. Şair Ömer Sako sevgiyi anlatırken şunları söylemektedir [vâfir]:

وَمَا خَلَصَ الْفَوَادُ مِنَ الْعِنَاءِ
وَلَوْلَا الشُّوقُ مَا طَابَتْ حَيَاةٌ

(Sako, 2000: 28). Bazıları bu konuda yaratıcıydı, özellikle Mali çölünün şairleri, şöyle ki şiirleri İslam öncesi şiir yöntemlerinden etkilenen uzun bir girişle başladılar. Bunun örneği Muhammed el-Mübarek'in şiirleridir [kâmil]:

لَمِنَ الطُّلُوعِ عَلَى شَفِيرِ الْمُنْهَلِ
كَدَرِيْسٍ بِرَّةٍ عَائِلٍ مُتَبَدِّلِ
أَزَحَتْ عَلَيْهَا كُلُّ مُزَيْنٍ رِدْنِهَا
وَأَلَحَّ عَنْهَا كُلُّ جُونٍ حَوْمَلِ
رُبْعُ لَغَائِيَةٍ سَهَدْتُ لَدَكْرَهَا
فَاغْرُورَقْتُ عِنِّي بِدَمْعِ مُسْبَلِ

دَرْمَاءُ عِبْهَرَةَ شُمُوعُ طِفْلَةٌ   تَنْفِي الْكُرُوبَ عَلَى ضَمِيرِ هَيْرِكَل

(Drame, 79; Kaba, 2011: 1/ 140).

Şair Abu Cafer Cabate, bu tarzda değil, yüzmek istediklerinde deniz kıyısındaki kızları tanımlamak yerine daha fazla tahrik edecek duygusal açıklamaya yaklaştı [tavîl]:

أَمَلَّحَ أُرْسِ الْقَارِبِ بِي بِمَأْمَنٍ   لِيَرَوِي غَلِيلِي مِنْ جِنَانٍ بِأَيْمَنٍ
بِدُورٍ وَدُرَّرِ رَاقِدَاتٍ عَلَى شِفَا   شَوَاطِئِ إِرْتَدَّتْ كُلَّ الْحَلَى بِأَثْمَنٍ
لَهُنَّ ابْتِسَامٌ يَنْطِقُ الْأَبْكَمَ كَذَا   بِرُوقٍ بِأَفْخَاذِ تَجَنَّنَ كَأَفِينٍ
نُهُودَ كَعَادٍ بِيَدِهِنَّ لِأَنْعَمٍ   وَأَطْيَبُ مِنْ مِسْكِ، مِنْ الدُّهْنِ أَلْسِينُ
إِذَا مَا نَهَضْنَ لِلْيَبَاحَةِ تَبَطَّثْ   آرَائِكُهُنَّ زَجْرَجَتْ لَيْسَ تُتَلَّثَنُ
حَسَّانٌ، دِعَاجٌ، أَيُّ ذَوَاتِ ضَفَائِرِ   فَكَمْ مِنْ شَهِيدٍ بَهْوَاهُنَّ مُؤْمَنُ

(Diabate, 17: 22a).

2.5. Övme

Bu amaç, ahlaki niteliklerin övünmesini, popülerlik ve cömertliğin gururunu ve şiirsel ve diğerlerinin gururunu içerir. Allah'ın onurlandırdığı ahlaki nimetlerden gurur duyan şair Muhammed el-Beşir şunları söyledi [Vâfir]:

حَمْدُ اللَّهِ نَقَّانِي نَقَاءً   مِنْ الْحَسَدِ الْمُذْمِ الْعِدَاوَه
بِقَلْبِي لَيْسَ مِنْ حَسَدٍ لِأَحَدٍ   وَلَوْ حَازَ الْفَضِيلَةَ وَالطَّلَاوَه
وَعَلَّمَنِي الْحَقَائِقَ مِنْ عُلُومِ   وَأُحْفَنِي النِّصْبِيحَةَ وَالسَّخَاوَه
بِهِ اسْتَعْنَيْتُ عَنْ كُلِّ الْبَرَايَا   كَمَا اسْتَعْنَى وَلِيِّ ذُو الْخَفَاوَه
وَأَخْرَجَ مِنْ فُؤَادِي حُبَّ دُنْيَا   وَشَوَّدَهَا وَصُحْبَةَ ذِي غِبَاوَه

(Beşir,1993: 34). Şairliğinden gurur duyan şair ebu Cafer Muhammed Cabate şöyle derken buluyoruz:

تَجَعَّفَرْتُ فَضْلاً مِنْ إِيَّاهِ وَأَشْكُ   بِحَمْدِ مُكَبَّرِ مَدَى الدَّهْرِ أَذْكَرُ

(Kaba, 2011: 1/ 126) Tumbuktî edip lakabı verilen Muhammed el-Muhtar, Arap şairleri arasında en iyi şair olduğunu düşünüp şöyle diyor: [vâfir]:

وَلَوْلَا الشُّعْرُ بِالْعِلْمَاءِ يَزُرِّي   وَقَوْلُ الْمُصْطَفَى الْهَادِي الْبِرِّي
لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرُ مِنْ لَبِيدٍ   وَمِنْ غِيلَانَ بَلِّ وَأَبِي عَدَى
وَمِنْ خَنَسَاءَ صَخْرٍ وَابْنِ حَجْرٍ   وَجِئْتُكَ بِالْبَطِيْطِ وَبِالْبَدِي

(Kaba, 2011: 1/ 127)

2.6. Mersiye-Ağıt

Ağıt, övgü şiir türlerinden biridir, ancak sıkıntı, üzüntü ve kalp ağrısı ile birlikte ölü kişinin niteliklerinden ve özelliklerinden bahsetmekle ilgilidir. Mali Çölü'nde, Seyyid Şerif Muhammed el-Tahir'in mersiyesi hakkında on üç şiirden oluşan 217 beyit, "*kitabu mecmu'l-Merasî ala Muhammed Tahir*" adlı bir eserde toplanmış ve burada şair Abdullah bin Bedreddin'in on şiiri var. O şöyle diyor [tavîl]:

عَمَامَتُهُ التَّقْوَى وَجِبَّتُهُ عِلْمٌ   مَا أَرَزُهُ الْعِفَافُ نَيْدُهُ الْكَثْمُ
وَأَخْلَاقُ رَسُولِ اللَّهِ بِهِ تَجَمَّعَتْ   فَسَيَانُ رَفَعَكَ الرَّفِيعُ أَوْ الْهَضْمُ

(Bedrüddîn, 1985: 2). Rahmetli Dambe Vâke'nin oğullarından biri, babasının gömülmesinden önce ağıt yaktığını şu beyitleri zikredebiliriz [tavîl]:

نَفَيْتُمْ جَدِيلَ الْفَقْهِ وَالنَّحْوِ وَالْقَضَا   وَغَيَّيْتُمْ فِي الرَّمْسِ كَنْزَ الْمَذَاهِبِ
لَقَدْ أَدْبَرَ الْعِرْفَانَ وَالرُّهْمُدُ وَالْتَقَى   وَأَظْلَمَتِ الْأَرْجَاءُ فَوْقَ الْمَكَاتِبِ
عَلَى النَّفْسِ فِي الْأَكْفَانِ فَاضَتْ لِحْمِلِهِ   بُحُورُ غُلُومِ الدَّيْنِ مِنْ كُلِّ طَالِبِ
أَلَا غَفَرَ اللَّهُ الْغَفُورُ لِمَنْ لَشِيْنَا   وَأَسَكَّنَهُ الْغِرْدُوسَ أَعْلَى الْمَرَاتِبِ

(Hamdi, 0113: 2b; Kaba, 2011: 1: 90). Bunun bir misali de, el-Ezher öğrencilerinden bir meslektaşına, samimi bir şefkatle ve ölen kişinin hayatının gerçeklerine dokunmakla "yaralı kalp" şiiriyle şair Ali Sidibe şunu demiştir: [serbest vezin]:

وَحَزْنَا لِضِيَاعِ الرَّجَاءِ	وَتَصَدَّعُ الْقَلْبُ أَسَى
تَهْدُمُ وَتُدمِرُ الصَّافَاءِ	أَهْ مَا لِهَذِهِ الْحَيَاةِ
صَبْرًا لَا تَقْطِرُ الدِّمَاءِ	أَيْهَا الْقَلْبُ الْمَجْرُوحُ
ضِيَاعِ صَدِيقِ الْوَفَاءِ	سَتُعَانِي طَوْلَ الْحَيَاةِ
عَاشِرْتُ الْوُدَّ وَالْإِخَاءِ	أَرْبَعَةَ عَشَرَ عَامًا
وَسَنَدِّي فِي حَمِّ الْأَرَاءِ	فِي الْغُرْبَةِ كُنْتُ عَوْنِي
يَنْفِي كُلَّ شَاكٍ وَكُلَّ مِرَاءِ	شَهَدَ النَّاسُ بِكَ أَمِينًا

(Kaba, 2011: 1/ 93). Şair Ahmed Abdullah Boly Mısır'da, yöneticilerin badirelerinden korkmayan bir cüretle edebi bir hutbe ile dini engelleyicileri ikaz eden Şeyh Abdülhamit Kışk'e ağıt yaktı.

[vâfir]:

بَدِيلٍ بَعْدَهُ يَصِلُ الْوَتِيئَا	خَطِيبُ الْقَرْنِ غَادَرْنَا فَهَلْ مِنْ
نِكَالِ الْحَاكِمِينَ الظَّالِمِينَا	هُوَ الدَّاعِي الَّذِي لَمْ يُخَشَّ قَطُّ

(Boly, 015: 1a).

2.7. Vaaz ve Hikmet

Bu, Mali'deki Arap şiirinin amaçlarından biri olup, doğru ve hedefi olan fikirlerin düzgün, kolay ve güzel bir şekilde belirtilmesini içerir. Şairlerin bir kısmının, onlara bir takım nasihatler vermek için gençlik merhalesinden ve özellikle insan ömründe gençlik aşamasının altın dönem kabul edildiğinden söz etmesi bundan dolayıdır. Bu fikir Şeyh Dambe Vâke'nin görüşünde yerleşmiştir. O gençliğe ümmetin ihtişamını geri döndürme görevini emanet ediyor [tavîl]:

لَكَيْمًا تُعِيدُوا الْمَجْدَ لِلدِّينِ مُظْهِرَا	فِيهَا أَيُّهَا الشُّبَّانُ قُومُوا وَشَمِّرُوا
وَرَفَعُوا لَوَاءَ طَالَمَا وَضَعَهُ انْتَبِرَى	فَأَنْتُمْ رَجَاءَ الْقَطْرِ فِي رَدِّ مَجْدِهِ
وَإِيَّاكُمْ وَالْيَأْسَ إِنَّ مُوَيْسَ عَرَا	فَسِيرُوا بِجَدِّ تَبَلَّغُوا غَايَةَ الْمُنَى
يَحُورُ الْمُنَى مَنْ كَانَ فِيهَا تَصَبَّرَا	وَسَلُّوا سَيُوفَ الْعِزْمِ وَالصَّبْرِ إِنَّمَا

(Sîdî, , 2008: 32). Gençler bu sorumluluk üzerinde işbirliği yapmalıdır, çünkü uyumlu çabalar bireysel eylemlerden daha başarılıdır, bu yüzden Malili şair بالمصاحبة "Kim eşlik etmeye değer?" şiirini meslektaşları yetiştirmek için yazmıştır [kâmil]:

يا صاح صاحب أي شخص قد حوى	حُسن السجايا، أي فردٍ ما التوي
وزعاً تقياً ناصحاً بل ما غوى	متباعدًا عن كل سوءٍ والهوى
متطهراً عن كل زُبغ، بل نوى	للغير خيراً، بل مزيحاً للطوى
من ليس يزغب في المجون وما هوى	للغير خيباً، بل مدناً للنوى

(Boly, 003:11 a). Bu da Şeyh Muhammed el-Beşir Diallo zühde çağrısı yapıyor [basit]:

فأعقلُ الناس في الدنيا الذي زهداً	فيها وكان تقياً لله مُجتهداً
فإلحاً دنياً وأخرى بالزهدِ حاً	ز الزاهد المُتقى المُراد السُّددا

(Beşir, 1993: 35).

2.8. Özür Beyanı

Özür beyanı arzu edilen affın göstergesidir. Çünkü şair önceki davranışları için pişmanlığını gösterir. Bu nedenle, Mali'de iki şair nezdinde bunun örnekleri var: Bunlardan biri olan Muhammed Musa Isa, Şeyh bin Seyyid Ala'ya yirmi bir beyitten oluşan gönderdiği şiirinde, yarısında büyük erdemlerle iltifat ederek şiire başlamış, sonra onun hakkında söylediği bir makalede tökezlediğini itiraf ederek özür dilemeye başlamıştır [kâmil]:

يا سيدي إني أتيت بمقالة	تبكي على ذنبٍ أذاب فؤادي
من فلتة ما إن عمدت وعثرة	قد بتت من حزني لها بقتاد
قد اعترفت بعثرتي ومعرتي	ورجعت عنها راجياً لرشاد
وندمت من تلك المقالة منذ ما	ما إن يُقتر لدغاه لمعاد
وقد اعتذرت لديكم في قولي	والعذر مقبول لدى الأجداد
يا شيخنا الصفيح الجميل فإنني	إن لم تُسامح لم أزل بوهاد

وَالصَّفْحَ مِنْ شَيْمِ الْكِرَامِ إِذَا هُمْ	سَمِعُوا أَدَى مِنْ ذِي هَوَى وَفَسَاد
وَالغِنْيِ مِنْ كَلِّ الْمُسَاوِي أَنْتُمْ	مِنْ جُمْلَةِ الْمُغْضَيْنِ وَالرُّهَاد
وَلئن قَبِلْتِ مَعَاذِرِي وَسَتَرْتِي	فَلَذَلِكَ أَشْهَى مِنْ كُؤُوسِ شِهَاد
سَتَرَ الْإِلَهِ عُيُوبَنَا وَعُيُوبَكُمْ	وَأَقَامَكُمْ لِلدِّينِ خَيْرُ عَمَاد

(Kaba, 2011: 1/ 164). Diğeri, şair Amr Sako'ya aittir. Hakkındaki bir sözünden dolayı hocalarından birinden özür dilemiştir: [tavîl]:

عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ جَابِي أُرْدُدُ	وَبِالْحَقِّ وَالْإِفْصَاحِ شِعْرِي أَقْصُدُ
جَزَى مَا جَزَى مِنِّي مِزْلَحًا أُرْدُدُهُ	فَأُولَ أَقْوَامٍ مَقَالِي وَأَفْسُدُوا
كَمَا لَكَ تَقْضِيلاً بِأَنْكَ حَافِظُ	إِمَامٌ خَيْرٌ بِالْفَتَاوَى وَمُرْشِدُ
إِذَا زَلَّ عَمُرُو فِي مَقَالٍ وَقَدْ أَتَى	بِشِعْرِ كِمْرُمَارِ الْمَحَافِلِ يُنْشِدُ
فَهَلْ لَكَ إِلَّا أَنْ تَقُولَ فَمَا أَرَى	عَلَيْكَ مَلَامًا، وَالْمَلَامُ لَمْفَسِدُ

(Sako.001: 4 a; Kaba, 2011: 1: 164).

2.9. Takriz

Takriz, Mali'deki Arap şiirlerin amaçlarından biridir. Buna, Muhammed el-Şafi'nin, sahiplerinin gayretlerini överek takriz yazmak için mutluktuk duyduğu, Türkiye'deki kurumlardan birinden Vehhâblîliğe yanıt veren bir kitapla ilgili takrizinde söylediği beyitlerle örnek verebiliriz [basit]:

شُكْرًا لَهُمْ مِنْ كِتَابِ الْكِتَابِ لَنَا	وَاللَّهُ يَجْزِي الْمُجَاهِدِينَ فِي السُّؤْلِ
لَا فُضَّ أَفْوَاهَكُمْ لَا قَلَّ غَزْبِكُمْ	كُلُّ أَقْلَامِكُمْ فِي الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ
مُبْدِلُونَ لَنَا جُهْدًا بِطَاقَتِهِمْ	رَغْمَ الْأُتُوفِ عَلَى مَسَافَةِ الْجَمَلِ

(Kaba, 2011: 1/ 178)

2.10. Tebrik-Kutlama

Tebrik, herhangi bir sebeple sevinç ve memnuniyet ifade eden ibarelerin takdimidir.

Tebrik, şairlerin geniş davrandığı şiirsel amaçlardan birisidir. Dolayısıyla bazı şairler hacdan dönen hacıları tebrik için beyitler düzenlemiştir. Bunu, babası Mansur'a hitaben şiir yazan Muhammed el-Hâşimî'nin gözünde de görüyoruz [vâfir]

وَمَنْ عَلَيْهِ رَبِّي بِالْمُنَاجَا	دَاخِلٌ بَيْتَهُ الْأُنْثَى الْبَدِيعِ
وَبَاشَرَ عُشْرَ بَيْتِ اللَّهِ مَعَ عَا	هَلْ الْأَرْضِ الْمَقْدَسَةِ الْبَرِيْعِ
فَكَمْ مِنْ زَائِرٍ، كَمْ مِنْ حَجِيحٍ	كَفَاهُ اللَّمْسُ بَلْ كَمْ مِنْ مُطِيعِ
وَأَبْ بَعِيدَ مَا حَازَ الْمَعَالِي	عَزِيْزًا مَاجِدًا حَلَفَ الْفَنَوِيعِ

(Haydara, 005: 5a). Şair Amr Sâko'nun, Mali milli takımını kutlama konusunda oyuncuların kahramanlığını tasvir ettiği bir kaside vardır [vâfir]:

وَمَا أَنْتُمْ أَنْتُمْ إِلَّا جُنُودٌ	وَأُسْدٌ فِي الْمَيَّانِ فِي جِرَامٍ
وَمَا تُنْسَى "بِكَايُوكُو" النَّشِيْطِ	مُجِيْدُ الصَّرْبِ مِنْ ضَيْقِ الرِّحَامِ

(Sako, 2000: 28).

2.11. Şikâyet

Şikâyet, şiirin amaçlarından birisi olup, beşer kalbini neyin tedavi ettiğini yansıtan bir imgedir. Mali Arap şiirinin kıvrımlarına iyice baktığımızda, şikâyet olayının köklerine ayak bastığımız ve yayıldığını görürüz. Şair Ali Sidibe, Iraklı Müslümanların trajedilerinden mustarip olup, şiirinde bu kederleri dünyaya şikâyet etmiştir [Serbest vezin]:

كَفَانِي جُرْمًا بِيَدِ أَنْبِي	عِرَاقِي الْجِنْسِ وَالْعُنْوَانِ
حَصَادٌ دَائِمٌ تَجْوِيْعٌ قَائِمٌ	تَدْمِيْرُ اقْتِصَادِ وَإِنْسَانِ
هُجُومٌ إِتْرَ هُجُومِ عَلَيَّ	أَرْوَاحِ أَطْفَالٍ وَنَسْوَانِ
بِغُرَّةِ رَمَضَانَ الْمُعْظَمِ	وَبَغْدَادَ بَيْنَ مَطْرَقَةِ وَسُنْدَانِ

(Sidibe, 01: 7b). Bazı öğrenciler yurtdışında okurken, yaşadıkları zor durumlarından şikâyetçi olup şiirle anlatmaya çalıştılar. Kahire Üniversitesinden mezunlarından biri olan şair

Ahmed Haydar'ın tasvir ettiği gibi: [reciz]:

مدينة البعوث لا غذاء	فيها ولا طعام ليس ماء
وَحُوشُهَا كَمَا تَرَى جِيَاعٌ	حَقُوقُهُمْ يَا سَيِّدِي ضِيَاعٌ
لِذَا تَرَى الْمَدِينَةَ لَا صَلَاةَ	فِيهَا وَلَا صِيَامَ لَا زَكَاةَ
صَلَاتُنَا الْأَخْبَارِ وَالْبُؤْنِيمِ	صِيَامُنَا الْإِشْكَارِ وَالْأَلْبُؤْمِ
وَالْحَجُّ عِنْدَنَا فَالزِّيَالِ	وَبِئْسَ حَجٌّ - كُلُّهُ - لِلْمَالِ

(Haydara, 01: 22a).

2.12. Karşılama

Terhîb (karşılama), gönül sevinci ve ferahlığı ile misafiri karşılamaktır. Dolayısıyla bilginler arasında karşılıklı ziyaret yaygın olup, dinî ve kültürel sebeplerle buluşmaları çoktur. Şiir, bir yandan akrabaların ziyaretlerini takdir etmeyi, ziyaret eden âlimin kişiliğine saygıyı münasebetler gereği âlimlerin kabulüne icabeti ifade etmek için bir araç olmuştur. Dolayısıyla bu manalar muasır şiirde yeni bir amaç haline gelmiş, karşılamada kasidelerin üzerine inşa edildiği şeylerdir. Bu amaca şair Muhammed b. el-Sıddık'ın sıcak bir karşılama içinde Mekke imamına saygısını örnek verebiliriz [tavîl]:

نُرَجِّبُ شُكْرًا بِالْإِمَامِ الْمُتَجَلِّ	إِمَامِ بِلَادِ الْقُدْسِ أَكْرَمِ مَنْزِلِ
عَنِتُّ بِهِ الْبَيْتَ الْحَرَامَ وَأَرْضَهُ	وَطَيْبَةَ مُغْنَى خَيْرِ أَفْضَلِ مُرْسَلِ
تُحَيِّيْكُمْ تُمَبِّكُنَّو نَاطِقَةً بِمَا	أَقُولُ لَكُمْ أَهْلًا وَسَهْلًا بِذِي الْفَضْلِ

(İbnü's-Sadîk, 351: 2a) Şair Ali Sidibe, Ramazan ayının ruhsal, sosyal ve fiziksel faydalarından bahsettiği bir şiir yazdı [serbest vezin]:

أَقْبِلْ شَهْرَ رَمَضَانَ	أَقْبِلْ بِالْخَيْرِ وَالسَّلَامِ
أَقْبِلْ نُورَ رَمَضَانَ	إِلَيْنَا بِالْحَبِّ وَالرُّؤْمِ
أَهْلًا بِشَهْرِ رَمَضَانَ	أَهْلًا بِشَهْرِ الصِّيَامِ
الْيَوْمِ تَصِحُّ الْأَبْدَانِ	بِالصِّيَامِ مِنَ السَّقَامِ

(Sidibe, 1999: 8-17). Bahsedilen şiir amaçlara, bu makalede tamamını zikretmeye yerin müsait olmadığı münazara (tartışma), tebrîr (temize çıkarma), vasiyet ve diğerleri eklenebilir.

3. MALİ ARAP ŞİİRİNİN KONULARI

Şiirin konusuyla, toplumsal, dini, politik, entelektüel ve tarihsel alanın konularının bir parçası olan fikri içeriğini kastediyoruz. Bu, daha önce ikinci başlıkta ele aldığımız şairin şiirini söyleme sebepleriyle farklıdır. Önceki başlıkta şairi motive eden gerekçeler veya şiir söylemenin arkasında hedeflediği amaçlardan bahsettik. Şiir Konusuna gelince, onun düşünceyle olan bağlantısı sağlamdır, daha ziyade, ana düşüncenin odağı ve şairin konuşmasını çektiği alanın çekirdeğidir. Bu bölümde Mali'de Arap şiirinin konuları ele alınacak, bu konular dini, sosyal, politik ve kültürel içerikli olduğunu tespit edilmiştir.

3.1. Dinî İçerikli Konular

İslam bölgedeki baskın dindir. Dolayısıyla Mali şairlerinin, Allah'ın sıfatlarını, meleklerden bahsetme ve Kıyamet Günü'nün vasıflarını anlatma, kaza ve kader meselesi ve diğerlerini ele alan açıklamaları gibi dini temalar ve konu ihtiva eden şiirleri ele alması şaşırtıcı değildir. Örnek babında Şeyh Yakup Dukure 'nin الله الباقي وبعض صفاته "Baki olan Allah ve Bazı sıfatları" adlı şiirini gösterebiliriz [vâfir]:

هو المَدْعُوُّ فِي كُلِّ الْجِهَاتِ	وهو المَرْجُوُّ مُعْطِي السَّائِلِينَ
هو الجِبَارُ قَهَّارُ الْبَرَايَا	هُوَ الْخَالِيقُ مُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ
هو الْمَلَكُ الْمَكُونُ لِلْوُجُودِ	يُصَوِّرُ نُطْقَةً تَعْدُو جَنِينًا
هو الْمَنَانُ مَحْبُوبُ الْقُلُوبِ	هو الْمَذْكُورُ عِنْدَ الذَّاكِرِينَ

(Dukure, 1995: 45; Kaba, 2011, 1/ 128). Ona ait التسليم على الروح الأمين جبريل والملا الأعلى في السماوات "Sema Mele-i A'lâ ve Cibril'i emine selam" başlıklı bir diğer şiirde, Cebrail'i övmek için sadece on beyittin sınırları içinde şiir söyledi ve şöyle diyor [Remlin cüzü]:

أَيُّهَا الرُّوحُ الْأَمِينُ	فِي السَّمَاوَاتِ سَلَامٌ
إِنَّا أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ	مُهَيَّبَتِ الْوَحْيِ الْإِمَامِ
أَنْتَ فِي الْعُلُوِّ هَوَاكُ	عِنْدَ فَوْقِ الرُّغَامِ
يَا أَمِينَ اللَّهِ يَا حُبَّ	النَّبِيِّ عَالِي الْمَقَامِ

جُنُتٌ مِّنْ فَوْقِ السَّمَاءِ   بِالْهَدَىٰ نُورَ الظُّلَامِ
فَعَدَا الْأَعْمَىٰ بِصَيْرٍ   وَالْبِرَايَا قِيَّ وَئَامِ

(Dukure, 1995: 76). Şair Habib Abdullah Kan Fullani Kıyamet gününü bu şekilde anlatıyor [kâmil]:

والمِرْعُ مَهْمَا حَاطَ دُنْيَا وَاعْتَلَىٰ   أَجْوَاءَهَا كَالنَّشْرِ وَالْعُفْبَانِ
لَوْ نَالَ تَاجَ الْمَلِكِ فِيهَا وَاسْتَوَىٰ   فَوْقَ الْعُرُوشِ وَذَالَ بِالسُّلْطَانِ
بُدُّ يَهْوِي فِي الْحَضِيضِ وَيَنْتَهِي   وَكَأَنَّهُ مَا كَانَ فِي الْأَكْوَانِ
بُدُّ يَوْمًا يُوضَعْنَ بِأَلِيَّةِ   حَذْبًا يُشَدُّ عَلَيْهِ بِالْخَيْطَانِ
وَالجِسْمُ يُدْفَنُ لَا مَحَالَةَ فِي النَّرَىٰ   يَغْدُو أَدِيمَ الْأَرْضِ وَالِدِيْدَانِ
لَا بُدَّ يَخْوِيهِ التَّرَابُ وَيَنْمَجِي   أَثَارُهُ وَكَأَنَّهُ مَا جَدَّ فِي الْوُجْدَانِ
وَيَعْوَدُ حَتْمًا أَعْظَمًا مَخْخُورَةً   حَتَّىٰ يُعَادَ الرُّوحُ فِي الْجُثْمَانِ

(Kan, 1993: 55). Şair Ebu Rıdvan el-Medeni Teyyâm, şiir yazarak kader hakkında şunları söylüyor:

يَا مَنْ يَرَىٰ عَرِيَّةً كَتَعَزُّقُل   عَلَىٰ مَنَهِجِ الْمُسْتَقْبَلِ بِهَا تَرْتَجِي
أَلَا إِنَّهُ قَوْلٌ مَّقُولٍ مَّقَدَّرٍ   كَذَا النَّاسُ لِلْقَدْرِ الْمُقَدَّرِ تُتَجِي
إِلَهُ بِنَا اخْتَارَ كَلًّا لِمُدْخَلِ   هُنَاكَ هُنَا إِمَّا هُنَاكَ تَنْتَهِي
أَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ عِلْمٌ أَوَّخِرِ   مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ بِنَا مِنْهُ تَرْتَمِي

3.2. Sosyal İçerikli Konular

Sosyal şiir, bir toplumun sosyal adaleti, eğitimin yayılması, kadın, gençlik ve işçi sorunları, halkın alt sınıfındaki cehaleti ve yoksulluğu ve ahlaki çürüme ile mücadele gibi meselelerle ilgilenen şiirdir. Malili şairler, sigaranın kötülenmesi, evlilik sorunları, zenginlerin fakirlere karşı sorumlulukları ve diğer konular gibi Mali toplumuyla ilgili bazı konuları ele aldıkları şiirler yazmışlar. Örneğin şair Yakup Dukure zenginlerin terk ettiği ve bu nedenle yoksulluk insanlar arasında yayıldığı sorumlulukları sayıyor [Reml-i meczu]:

يا ذوي الأموال جُودُوا	للتي أمى والفقير
ارحمتوا أرملة مع	طفلهما العاني الصغير
امسحوا رأس اليتيم	قابلوه بالشور
ففي سبيل الله قوموا	أنفقوا فكموا الأسير
واذكروا المضي وعودوا	هم وجودوا للضير
تساموا الليل والجا	ر بجوع وكفور
ساعدوا الجار الفقير	حقه حتى كبير
بادروا بالصداقات	بقابل أو كثير

(Dukure, 1995: 76; Kaba, 2011, 1/183). Malili çöl şairlerinden biri sigaranın kötülenmesi hususunda şiir yazmıştır. Ancak burada Afrika'da kırsal halk tarafından kullanılan geleneksel bir sigara olduğunu ve uyarıcılar gibi bazı otların ağızlarına veya burunlarına doping hapları gibi yerleştirilmesinin hala yaygın olduğunu belirtmek gerekir. Bazı şairler ise de çay hakkında söz edilmeleri yaygındır. Üstelik çölün şarabı olarak onu niteleyen şair Mahmud bin Muhammed Abdullah'ın şunları söylüyor [tavîl]:

خَلِيلِي مَا فِي الْقَلْبِ مِنْ لَوْعَةِ الْجَوِي	يُدَاوِي بِرِشْفِ مِنَ الْإِتْيَايِ الْمُتَع
فَايْتَأْ عَنْهُ حُفْبَةَ لَا تَمُصُّهُ	فَمَا قِيلَ لَمْ تُسْمَعِ وَمَا قُلْتُ لَمْ تَع
لَنْزَعِ الْفَتَى يَعْتَادُهُ وَيُدِيمُهُ	لِضَيْفِ أَتَاهُ أَوْ لِقَصْدِ التَّمْتَعِ
لَهُ آلِيَّةٌ كَالْبَدْرِ عِنْدَ أَطْلَاعِهِ	وَبِرْقُ الدُّجَى كَالْفَجْرِ عِنْدَ النَّامِعِ
فَإِنْ خَامَرْتُ قَلْبَ الْكَيْبِ كَابَةً	وَنَاجَاهُ يَوْمًا أَذْنْتُ بِالنَّقْشِ ع
تَسَلُّ بِهٍ عَمَّا تَقَاسِي فَإِنَّهُ	لِسَلْوَةِ مَكْرُوبِ الْفُوَادِ الْمُرَوِّعِ

(Drame 1998: 79).

3.3. Siyaset İçerikli Konular

Geçmişten günümüzdeki şairler, politikacılar, durumları, partileri ve tüm siyasi olaylar hakkında konuşmaya önem vermiştir. Siyaset içerikli şiirler, Malili şairler arasında, sömürgeciliğin kötülenmesi, sömürgecilerin tenkidi, hareketlerine karşı direniş, köle ticareti vb. gibi çeşitliydi. Habib Abdullah Kan el-Fullâni, أين الدعاة "davetçiler nerede" kasidesinde bize sömürgecinin kötülüklerini tasvir ederken şöyle diyor [kâmil]:

كيف التبادل بين ذئبٍ جائعٍ	ففي قفزة وقطائع الخرفان
باسم التقدّم والنموّ تحايّلوا	وبما يُسمّى وحدة الأهداف في الأزمان
ساموا العذاب على العباد ودمّروا	عليا المباني بأرضها التختاني
هَبُّوا الأراضي في المَدائن والقُرى	وأثوا كرائم كلِّ فُكر باني

(Kan, 1993: 55). Köle ticareti trajedisini hatırladıkça öfkelenen Yusuf Jagoraga السودان والاستعمار "siyahiler ve sömürgecilik" konulu şiirinde şöyle dedi [kâmil]:

ونسيتُم مِيناء بحر الأحمر	تجارة الأحرار يدمغي
بَاعُوا أَسْوَدَ جُنُودِنَا بِدِرَاهِمٍ	كَادَتْ جَوَى الأَحْشَاءِ يَتَّقَانِي
قَتَلُوا الجَهَابِذَةَ الكِرَامَ وَشَتَّقُوا	عُمَرَا وَقَوْمِي فِي الكَرَى وَهَنُ
كَمْ أُرْمَلُوكُمْ، يَنْمُوا أَشْجَابَنَا	إِكْبَالِ سَامُورِي يَكْمُ دُنِي

(Kaba, 2011: 1/ 198-200). Şair Abu Cafer Muhammed Cabate, Amerika kelimesini alaycı bir şekilde tekrarlayarak Amerika'nın politikasını ve Afrika kıtasındaki maceracı rolünü, düzenlediği birkaç beyitte kınadı ve şunları söyledi [basit]:

أمريكا نلغنها دون بضائعه	ما التوك عنك بئاء صايدك العطب
أمريكا تصفنا ثم دُخَائِرُنَا	تهدِي مفايحها صهُيُون يَا عَجَبُ
أمريكا تُصَفِّرُنَا دون مُقاومة	يبكي لها النقطي "أوبك" كذا الدهب
أمريكا بطراً على أشلائنا رقصت	ورَدْنَا حُطْبُ تظَاهر شُعب

(Diabete, 2003: 43: 7).

3.4. Kültürel İçerikli Konular

Miras, bir ulusun tarihinin ve deneyimlerinin, fikirlerinin, felsefesinin ve sanatlarının toplamıdır. Bu nedenle, "milletler yalnızca sanatlarıyla ve miraslarıyla uyumlu olur" denilmiştir. Mesela Malili şair, her ne olursa olsun, nerede bulunursa bulunsun, çevresinin çocuğudur. Nesillerin şehir ve kültüründe geride bıraktığı medeniyet manzaralarından bir kısmı söylediği şiirinde gözüktür. Kendi kimliğinin, bitkisel tıbbın uygulaması ve yerel kültürel kökenlerin korunması gibi kültürel konuları ele alabilir. Şair Şeyh Muhammed el-Beşir Diallo'nun ağaç yapraklarıyla tedavinin önemini açıkladığı beyitlerde söylediği bu kabildendir [hafif]:

شجرات الشفاء فاطبخ واشرب
ماءها شرب من ينال يقينا
قد ترى إن لازمت ذاك معافى
بارئنا فالتزم دواء سينا

(Beşir, 1993: 64). Bazıları, modern Afrika şehirlerinin neye benzediğini gösteren, Afrika'nın yeni görüntüsünde görünmesi için Afrika'nın medeniyetinde ve kültürel gelişiminde kentleşme çağına ayak uydüğünü gösteren, sokakları, sarayları ve her şeyi anlatan şiirler yazdı. Şeyh Yakup Dukure tarafından öğrencilerinin dilleri üzerine yazılan "Şehri ziyaret ettik" şiiri bu türdendir [Bahr-ı vâfir]:

أخي فأنظر لناطحة السحاب
وأعل الرأس فالمنظور عال
ولا تعجب أدن نظراً قلابلا
لأضواء الشوارع والليلال
ثحال إذا دخلت أخي المدينة
كأئك في الجنان من الجمال
وزخرفة المباني والذكابي
ن والأسواق تُدهش كل بال

(Dukure, 1995: 60-61; Kaba, 2011:1/ 246).

4. MALİ'DE ARAP ŞİİRİNİN TÜRLERİ

Şiir türleri, karakteri üzere doğuşundan beri şiirin yerleşmiş olduğu kalıplardır. Başka bir deyişle, , şairlerin düşüncelerini ve duygularını ifade etmeye istekli olduğu edebi formdur. Bahsedebileceğimiz Mali'deki Arap şiir türleri üç biçimdir: Lirik şiir, eğitimsel şiir ve kurgusal şiir. Bunun detayları şu şekildedir:

4.1. Lirik şiir

Duygusal şiir olarak da bilinir ve müzik ve şarkı ile ilgilidir. Şair bu şiirde, çeşitli sevinç, üzüntü, sevgi ve nefret alanlarında saf duyguları ifade eder. Bu tür şiirler Mali'nin edebi ürünleri arasında bulunmuştur. Genellikle tarikatçıların menzilelerinde ve eğitim merkezinde (modern İslami okullarda) söylenir. Bunlardan biri, أحب بلادي "Ülkemi seviyorum" gibi kısa vezinlerdeki harika cümlelerin tekrarlanmasıyla karakterize edilen yüzün üzerinde şarkı içeren "el-Bustân" olarak adlandırılan yazar Şeyh Yakup Dukure 'nin eserin örnek verilebilir [Serbest vezin]:

أحــبُّ بِلادِي	مِــنْ بَــيْنِ الأوطانِ
أحــبُّ بِلادِي	مِــنْ بَــيْنِ البُلدانِ
سَــغِيي وَاجْتِهَادِي	فِــي كَلِّ الأَحْيَانِ
خِــدْمَةُ بِلادِي	خِــدْمَةُ الإنْسَانِي
فَأُتْعِشُ وَالْعَــمَّ	بِــالعُــلَا والأُمــانِ
خُــرَّةً خَصَّــبَةً	فِــي كَلِّ الأَزْمَانِ

(Dukure, 1995: 22).

4.2. Eğitici şiir

Bu tür, duygu ve hayal uzak zihinlere hitap eden bir şiir türüdür. Aşırı sözü uzatmanın bir özeti olarak ve öğrencilerin ezberlemeleri zor nesri kolaylaştırmak amacıyla çeşitli bilim ve sanatlarla ilgili gerçekleri ele alır. Bu tür, hem dilbilim hem de islami ilimlerde Malili şairlerin edebi ürünlerine yayılmıştır. Şeyh Muhammed Hammad bin İmlet'in sarf ilmiyle ilgili Ercuzesi bu türdendir. Aynı şekilde şair Ahmed Boly nahiv konularını ele aldığı ألفية بولي "Boly'nin Elfiyesi adlı" eserinde bu türdendir. Tekit nünü bölümünde söylediklerini örnek olarak getiriyoruz [kâmil]:

وإذا تردد توكيد فعل فلتكن	بالنون للتوكيد ملتزما يهن
وإلى الخفيفة والثقيلة تنقسم	قل (هل يقولن أو يقولن الأهم)
وكما أجازوا تين في أمر بلا	شروط وقيدك افهمن متأملا
منعوا وقوعهما بماض فابحث	وهناك تفصيل لذاك الثالث

هو المضارع، ولتَوَكَّدْهُ عَلَى
وجه الوجوب إذا يكن مستقبلاً
في مثبت بل في جواب للقسم
لام الجواب موصل لم ينقسم
فمثال ما استوفي كقولك موقناً
فوريننا لأصـرحن بحقنا

(Boly, 2005: 394-395). Şair Muhammed el-Beşir Diallo, batı Afrika bölgesindeki ilmî meclislerde öğretilen bilimin çoğunu gösteren yedi beyit düzenledi ve dedi [tavîl]:

إذا شئت أن تكون في العلم أكملًا
تعلّم لغات والحساب المفصلاً
ونحواً وصرفاً والأصول ومنطقاً
ورسماً وتجويد الكتاب مجملاً
وفقهاً وتوحيداً عروضاً كذا البيبا
ن ثم المعاني والبديع المسجلاً
ومصطلح الحديث ثم فرائضها
وتفسير قرآن الإله الذي اعتلا
كذلك وأسباب النزول وناسخاً
ومنقولهم بل ظاهراً ثم باطننا
ووضلاً وفضلاً وإشٍ تفاقماً وقصة
ومنسوخه المنسوخ حكماً مرتلاً
وأمثالهم ونقلهم متأصلاً
وصلاة على من كان الرسل أكملًا

(Beşir, 033: 35b).

4.3. Hikâyeli Şiir

Öykünün anlatım, tanımlama ve diyalog gibi unsurlarına dayanarak ayrıntılı olarak gerçekçi veya kurgusal yahut olması muhtemel olayların anlatıldığı şiir türüdür. Bu tür şiirlere önem verilmiş işaretleri, bazı Malili şairlerin ellerinde ortaya çıktı. Mesela Ebu Rıdvan Medeni Tiya. O bize arkadaşlarından birini tasvir ediyor, Mali'nin eski cumhurbaşkanı Musa Travare'ye karşı yapılan askeri darbe esnasında sevinç çılgılığı attı, öyle ki bir çanta çaldıkları halde göstericiler grubu içinde hareket edip, askerlerin kurşunları onu yaraladığında [Serbest vezin]:

إنَّ يوم وقوع قبض رئيس
كان يوماً شقيقاً لعثمان
خرج عندي مع أخيه رفيق
وقابه في أوانه فرحان

وصلا جنب قوت أرز كثير	ثم صاح رفيقه حيران
قال تالله هذا يوم سعيد	لأخذن كيساً ولو صعبان
شرعا السير بهدوء سكين	وفجأة أطلق الجند طلقان
فرلم عثمان تحت مياه عميق	وعن قريب أتى وهو زعلان
ثم بدأ يشكو من جرح كبير	قائلا بطني من ماء مليون

(Tiyam, 013: 3a). "el-Bustân" adlı eserinde Şeyh Yakup Dukure, bize on beyitte "aç tilki" adlı bir peri masalı anlattığında, örnek alınması gereken yeni bir şiir getirdi [Reml-i meczu]:

إننا يومنا رأينا	ثعلبا يمشي الهوننا
بكرة جوعان لَمَّا	لم يجد صيدا فأناً
أبصر الـديك يصيح	عالي الغصن سميننا
قال إننا قد سمعنا	الاذان فقمنا دمنا
ديك هَيَّا اهبط نُصَلِّي	إن أن الفـرض أننا
قال أيقظ أولاً ذَا	لن إمام العابدنا
كان خلف الجذع كلب	نائم يرعى المكاننا
مذ رأى الكلب توَلَّى	هارباً يبغي الأماننا
قال أبطلت وضوئي	فانتظر آتيك الآننا
لا تشق بالمظهر الخا	دع فالمكار ماننا

(Dukure, 1995: 27).

SONUÇ

Bu makale Mali Cumhuriyetindeki Arap şiiri konusunu dört bölümde ele almıştır. Yapılan

bu araştırmaların sonucunda elde edilen bulgular şu satırlarla özetlenebilir:

Mali halkı, İşlam'ın bölgeye girişinden bu yana Arap şiir sanatıyla ilgileniyor ve bu da, çok büyük anlamlar taşıyan eğitim, dini ve sosyal öneme sahip şiirler üreten parlak şairlerin yetiştirilmesine yol açtı. Bu sanatsal üretim, aynı zamanda şairin ülkesinin kültürünü geliştirme ve sivil alanının medeniyetinin tezahürlerini gösterme rolünün ortaya çıktığı birçok özellik ile temayüz etmiştir. Mali'deki Arap şiirinin amaçları diğer Arap veya Arap olmayan ülkelerinkinden farklı değildir. Malili şairler, medih, gurur, ağıt yakma, gazel, hiciv, vasıf, hikmet gibi bu bahiste daha önce işaret edilmiş konularda şiirler yazmışlardır. şairlerin çeşitli edebi sanatsal yapımlarında ele aldığı konular, dinî, sosyal politik ve kültürel gibi çeşitlidir.

Yukarıdakilerden, Mali'deki Arap şiir dilinin, biçimlendirme ve ifade etme yeteneğine bağlı olarak şairden şaire farklı olduğunu söylenebilir. Genel olarak, bu makalelerde bahsedilen şiir, karmaşık olmaktan çok, anlamların kolaylığı ve netliği ile ayırt edilir. Anılan şairlerin çoğu bilinen şiir vezinlerine bağlı kalmıştır. Mali Cumhuriyetinde Arap dili, eski zamanlardan beri çevrenin bilindiği, erken Arap göçleri nedeniyle derin köklere sahiptir. Mali'deki Arap şiiri, bir patlama ya da geçici bir görünüm sonucu değil, daha ziyade Arap-İşlam kültürüyle boyanmış Afrika ortamının kalbinden kaynaklanan etkilerin sonucu olmuştur. Mali'deki Arap şiirinin, Afrika kıtasının batı sömürgeci güçlerinin, Batı ülkelerinin kasıtlı olarak kendi yararına yaptığı çarpıklıklarla uğraştığını söyleyerek sonuca varıyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdu's-Samet, A. (1403). *Eş-şiir'ul-Arabi fi fi garbey ifrikiya munzu'l-isti'mâre*, Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Kuran Üniversitesi, Mekke.
- Abdul-Fettah, S. (2018). *Es-sekâfe el-İşlamiyye fi bilâdi's-Sudan el-garbî*, Sudan, Mecelletü Kıraat ifrîkiyye, sayı 35, s. 6.
- Bâbâ, A. (2000). *Mi'râcü's-suûd ilâ neyli meclûbi's-Sûd*, thk. Fatma el-Hiraf ve Jon Hanwik, Menşûrâtu Ma'dat ed-Dirâsâtü'l- ifrîkiyye.
- Bedrüddîn A. (1985). *Nuhbetun mine'ş-Şuarâ*, kitabı mecmu'l-Merasî ala Muhammed Tahir, s. 2.
- Beşir, D. M. (1993). *Dîvânü şiirin*, y.y. s. 34.
- Beşir, D. M. *funûn'ul-İlim* (Segu: Özel kütüphane, divan 033), 35b.
- Beşir, Muhammed. *Fazlu'n-Nahiv* (Segu: özel kütüphane, kasâidun, 005), 3 a.

- Boly, A. (2005). *Elfiyyetü Boly*, y.y. 394-395. Bravali, Bamako.
- Boly, A. *Meni'l-cedîru bi'l-Musâhabe* (Bamako: özel kütüphane, 003), 11 a.
- Boly, A. *cumhuriyyetu Benin*, (Bamako, özel kütüphane, Rihlâtun, 007), 9a.
- Boly, A. *El-kaside el-Umeriyye*, (Bamako: özel kütüphane, collection poésie, 003), 16 b.
- Boly, A. *Fârisu'l-menâbir ve Hatibu'l-kani'l-işrîn*, (Bamako: özel kütüphane, kasâidun, 015), 1a.
- Dadab, M. M. *El-Kavlu's-Safi fi terhibi Muammer Kadafi*, (Tumbuktu: Ahmed Baba Institute, Tûrâs), 6a.
- Diabate, E. M. *Dav-u's-Sârî*, (Bamako: özel kütüphane, kasâidun, 17), 22a.
- Diabete, E. M. (2003). *Gatsasetu Amerika ala'l-Âlemi'l-İslamî*, Bamako, sahîfetu's-Sedâke, sayı 43, s. 7.
- Diarra M. Ş. *el-Kenzu'l-A'zam* (Mopti: özel kütüphane, şiirun, 0013), 18 b.
- Diarra, M. Ş. *Kitabun Turkiyyun*, (Mopti: özel kütüphane, Kasâidî, 125), 1 a.
- Diavara Hamdi. *Takriru cenâzeti Dambe Vâke*(Bravali: mektebetu'l-umme, 0113), 2b;
- Drame, K. (1998). *Sahra Cumhuriyeti Mali ve şi'ruha el-Arabi*, Nâdi'l-edebil'arabi, Bamako.
- Dukure, Y. (1995). *El-Bustân*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Bamako.
- el-Muaddib, M. (2014). *Fi Belağati'n-Nas eş-şiiri el-kadim Meâlimun ve Evâlimun*, Müessesetü'r-rihâb, Beyrut, 1. Baskı.
- el-Muhtar, W. (ö.1226/181), erişim: 28 Nisan 2020, <https://www.almoajam.org/lists/inner/2973#target8766>
- Fadıl, M. (2007). *el-Muslimûne fi garb – ifrîkiyye Tarih ve hadâra*, Dârü'l-kutup el-ilmiyye, Beyrut, Lübnan.
- Haydara A. *Sevretü'l-Cûu*,(Bamako: özel kütüphane, Divan, 01), 22a.
- Haydara M. *fi medhi's-şâyî*, (Segu: özel kütüphane, 13), 3a.
- Haydara M. *Hacu'l-Mensûr* (Segu: özel kütüphane, 005) 5a.
- Haydara, M. *Te'nihatü'l-Vâlid*, (Segu: özel kütüphane, 3525), 27b.
- İbnü's-Sadîk M. *imâmu Mekke* (Bamako: özel kütüphane, 351), 2a.
- Kaba, İmran. (2011). *Eş-Şi'rul-Arabî fi'l-garbi'l-İfiki hilale'l-Karni'l-işrin el-mîlâdî*, Menşûrâtî'l-

munazzameti'l-islâmiyye li't-terbiye ve'l-ulum ve's-sekâfe, İSESKO.

Kan, H. A. (1993). *el-verdetu ala nahci'l-burde*, y.y. Bamako.

Kulibâli, M. İ. *ibnü'l-Hac Muhammed el-Arabi*, (Fâna: özel kütüphane, 221), 17a.

Minkeyla, Y. (2013). Davru'ş-şiir fi'l-hifâz ala islamiyyeti'l-haviyye el- ifrîkiyye, Mecelletü Kıraat ifrîkiyye, sayı 16, s. 90.

Muhammed el-Emin el-Muaddib. *fi Belagati'n-Nas eş-şiiri el-kadim Meâlimun ve Evâlimun*, (Beyrut: Müessesetü'r-rihâb, 1. Baskı, 2014.

SA'D, G. (1989). "AHMED BÂBÂ et-TİNBÜKTÎ". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, II, 45-46.

Sako, A. A. (2000). *Dîvânun şî'riyyun*, y.y. Bamako.

Sako, A. A. *Kaside i'tizariyye*, (Bamako: özel kütüphane, 001), 4 a.

Sîdî, D. (2008). *Şahsiyyatü'l-merhum Dambe Vâke ve Âsâruhû*, Bamako: y.y. s. 32

Sidibe A. *el-irâkî* (Bamako: özel kütüphane, mecmu atü'l-kasâid, 01), 7b.

Sidibe A. *Rihletun abrel Bahar* (Bamako: özel kütüphane, şuara, 1119), 8b.

Sidibe, A. (1999). *ehlen ya Ramazan*, Sahîfetü'l müstakbel, Bamako, , sayı 17, s. 8.

Sidibe, A. *el-Kalbu'l-mecruh*, Bamako: özel kütüphane, mecmu atü'l-kasâid, 01) 18a.

Tiyam, M., *Resâu'n-nefs*, Segu: Özel kütüphane, şiirun ve şuara, 013), 3a.

Vâke, İ. (1998) *Şi'run fi medhiş-Şâyi*, sahifetu's-Sed'ake, Bamako, sayı 3, s. 7.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 304-323

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 14.07.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.43504

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Doğan YÜCEL

Tercüman, Türkiye

dyucel58@gmail.com

 ORCID 0000-0001-6240-8886

DÎVÂN ŞİİRİNDE AĞAÇ: İNANÇ VE KÜLTÜR*

TREE IN DIVAN POETRY: FAITH AND CULTURE

Öz

Dîvân şiiri, hayatın her safhasını içine alan geniş bir edebiyattır. Bu edebiyatın temelinde din vardır. Din, ferdî ve ictimâî hayattaki hemen tüm yansımalarıyla Divan şiirinde yer alır. Şairler, beyitlerinde tabiatı da çokça işlemişlerdir. Çalışmada dinin tabiata yansıma noktalarından birisi olan ağaçlar ele alınmıştır. Ağaçların lafzen veya mevzûen geçtiği ayet ve hadisler taranmış ve ayrı ayrı sıralanmıştır. Sonrasında 34 Divan şiiri eserinde bu ayet ve hadislerin kullanıldığı örnek beyitler tespit edilmiştir. Son olarak ağaçlarla ilgili halk inanışlarından Divan şiirinde tespit edilenler çalışmaya eklenmiştir. Ayetlerle ilgili 15, hadislerle ilgili 8 ve halk inanışlarıyla ilgili 3 madde bu çalışmada yer almaktadır. Taramalar neticesinde ağaçların geçtiği ayet ve hadislerin hemen tamamının Divan şiirinde yer bulduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, Dîvân şiirinde ağaç, Halk inanışları, Ayet ve hadis.

*Cite as/Атф: Yücel, D. 2020). Dîvân Şiirinde Ağaç: İnanç ve Kültür, *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24): 304-323.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43504>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract

Divan poetry is a vast literature that covers every point of life. Faith is the base of this literature. Faith is included in the Divan poetry with almost all its reflections in individual and social life. The poets also embraced nature in their couplets. In this study, trees, one of the reflection points of religion on nature, are discussed. The verses and hadiths, where the trees are written or said, are scanned and listed separately. Afterward, sample couplets using these verses and hadiths were identified in 34 Divan poetry books. Finally, the ones found in Divan poetry among the folk beliefs about trees were added to the study. 15 articles on verses, 8 on hadiths, and 3 on folk beliefs are included in this study. As a result of researches, it was found that almost all of the verses and hadiths that include trees are found in Divan poetry.

Keywords: Divan poetry, Tree in Dîvân Poetry, folk beliefs, verses and hadithes.

1. Giriş

Divan şiiri oryantal kültürün özü gibidir. İnanç ise bu irfanın oldukça önemli bir parçasını teşkil eder. Din ve inancın Şark irfanında gündelik hayatta icra ettiği tesir kendisini müstesna bir tarzda sanatta ve edebiyatta gösterir. Oryantal sanatın içindeki maya gibidir. Divan şiirinde ise inancın gündelik hayata yansması olan içtimâî hadiseler veya merasimlerin, ibadetlerin, ritüellerin ayrı bir yeri ve ağırlığı vardır. Ramazaniyyeler, hilyeler, hamdeleler, salveleler, mevlidler, ıydiyyeler vb. Bu yansımaların bir tezahürü olarak Sâkinâmeler yazılmıştır. Divan şiirinde bazen müstakilen bazen de divanlarda kasideler şeklinde kaleme alınan "Sâkinâme"ler çoğunlukla bir eğlence/sürûr mekânından yani imaen cennet hayatından bahseder. Bu şiirlerde ağaçlar da önemli bir yer tutar. Bu çalışmanın kapsamına girmediğinden Kuran ve hadislerde geçen cennet tasvirlerindeki ağaçlarla Sâkinâmelerdeki tasvirlerin ne kadar örtüştüğü bir başka çalışma ve araştırma konusudur. Ağaçlar varlığını Divan şiirinin mısralarında açık veya saklı mazmunlar, temsiller veya teşbihlerle hissettirir. Günlük hayatın yaşandığı dış dünya olan tabiat da hemen tüm unsurlarıyla beyitlerde yerini alır. Çiçekler, meyveler, ırmaklar, mevsimler gibi.

"Dîvân şiiri, hayatta olan ve yaşanan hemen her şeyi içine alan çok geniş kapsamlı bir akımdır. Çelik-çomak oyunundan yıldızlara, şehir medhiyelerinden sünnet düğünlerine kadar pek çok sosyal, siyasi, kültürel ve dini konu bu şiirin içinde yerini almıştır" (Onay, 2004, s. 142).

Dîvân Edebiyatının hayatla alakası yoktur diyenlere karşın Levend şöyle demektedir;

"Dîvân edebiyatımız da, hayatla alakası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekte, onun akislerini taşımaktadır. Dîvân edebiyatı, mücerret mefhumlar ve mazmunlarla doludur. Böyle olmakla beraber, bu mücerret dediğimiz mefhumlar ve mazmunlar, o devre ait akidelere, bilgilere ve kanaatlere telmih ve işaret ederler" (1984, s. 7).

Dîvân şiirinin temeli Arap ve Fars edebiyatına dayanır diyen Karahan üst yapısının ise "şeriat ve tasavvuf" olduğunu ifade eder.

“Bu şiirin süper-strüktüründe, muhtevasında ise, birinci derecede İslâm inançları ve düşüncesi rol oynar. Şeriat ve tasavvuf Osmanlı klasik şiirinin duygu ve düşünce yapısında iki temel direk niteliğindedir. Böylece insan ve hayat görüşü gibi, tabiat anlayışı da bu şiir âleminde ya zühdi, ya da tasavvufî bir karakterin özelliklerini taşımaktan kurtulmamıştır” (1980, s. 56-57).

Tabiatın bir parçası olan ağaçlar da Divan şiirinde epeyce bir yer tutmaktadır. Bu konuda Yücel ve Özüygun’un *Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri* makalelerinde altı ana başlık altında konuyu işlemişlerdir. Divan şiirinde ağaçların meyveli ve meyvesiz oluşlarına göre realist kullanımları; ağaçların boy, şekil, koku, salınma ve gölgeleriyle ilgili teşbihli kullanımları; dört mevsimde ağaçların geçirdikleri değişimler; fidan dikme, budama, kesme gibi ağaçlarla ilgili yapılan ameliyeler; ağaçlarla ilgili tespit ettikleri 18 mazmunla on atasözünü örneklerle vermiş ve kısa izahlarını yapmışlardır. Ayrıca ağaçların 91 divan ve 21 mesnevideki kelime sıklıklarını ele almışlardır. Son olarak da ağaçların daha önce yapılan iki çalışmada geçen meyveler (Gülhan, 2008) ve zirai ürünlerle (Bayram, 2007) kelime sıklığını mukayese etmişlerdir. 2002 yılında Cantürk’ün “Ahmed Paşa Divanı’nda Ağaçlar” isimli lisans tezi de bu konuda tespit edebildiğimiz bir başka çalışmadır. Ağaçla ilgili İslam Ansiklopedisinde eski dinlerde ve inanışlarda ağacın yerine kısaca değinilmiş, devamında ağaçla ilgili ayet ve hadislerle yer verilmiş, son olarak da İslam hukukunda ağacın yerine temas edilmiştir (TDV İA, 1988). Ancak ağaç, sadece dinî bir öğe olmayıp sosyal, iktisadi, mimari birçok yönüyle hayatın her safhasında yer almaktadır.

2. İslâmiyet ve Türk Halk İnanışları Bağlamında Divan Şiirinde Ağaç

Bu çalışmanın amacı ağaçlarla ilgili halk inanışları, ağaçların geçtiği ayet ve hadislerin Dîvân şiirine nasıl ve ne bakımlardan malzeme sağladığını madde madde ortaya koymaktır. Ağaçların geçtiği ayet, hadis ve halk inanışları “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Hak Dini Kuran Dili, Kütüb-i Sitte ve Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I-VII” olmak üzere taranmış ve maddeler hâlinde verilmiştir. Tespit edilen bu ayet, hadis ve halk inanışlarına dair Dîvân edebiyatının tanınmış eserlerinden 35’i taranmış ve saptanan beyitlerden örnekler verilmiştir.

2.1. Kur’ân-ı Kerîmde Ağaçlar

Kur’anı Kerim mealleri tarandığında biri ihtilaflı olmak üzere 45 civarı ayette ağaç veya ağaçlardan doğrudan/dolaylı olarak bahsedilmektedir. 20 kadar ayette imâen ve 25 ayette ise 26 def’a “şecer” yani ağaç kelimesi bizzat bulunmaktadır. “Eşcar” şeklinde geçmemektedir. Bazı kıssa ve konuların farklı surelerde olmak üzere birden fazla yerde beyan edildiği de görülmektedir. “Kur’an’da ayrıca hurma, nar, üzüm, incir ve zeytin gibi bazı ağaçlar ismen anılmakta, incir ve zeytin ağacı üzerine yemin edilmektedir” (Tîn 1/95; Topaloğlu, 1988, I/457).

Meyveli ağaçların geçtiği ayetler: Zeytin 6/99, 6/141, 12/49, 16/11, 23/20, 80/29, 95/1; Nar 6/99, 6/141, 55/68; Üzüm 2/266, 6/79, 6/99, 6/141, 12/49, 13/4, 16/11, 16/67, 17/91, 18/32, 23/19, 36/34, 80/28; Muz 56/29; İncir 95/1; Hurma 6/99, 6/141, 13/4, 16/11, 16/67, 17/91, 19/23, 19/25, 20/71, 23/19, 26/148, 36/34, 36/39, 50/10, 54/20, 55/11, 55/68, 59/5, 69/7, 80/29, 111/5; Kiraz 56/28 şeklindedir.

Ağaçların geçtiği ayetler ise alttaki gibidir:

1. Şeceretü'l-huld (Bakara, 2/35; A'raf, 7/19; A'raf, 7/20; A'raf, 7/22; Tâhâ, 20/120-121).
  2. Hz. Musa (AS) ve üzerinde ateş gördüğü ağaç (Kasas, 28/30).
  3. Şeceretü'z-zakkum (İsra, 17/60; Sâffat, 37/62-63-64-66; Duhân, 44/43; Vâkıa 56/52).
  4. Tur dağındaki mübarek ağaç (Mu'minun, 23/20).
  5. Dıraht-i Meryem (RA) (Meryem, 19/23; Meryem, 19/25).
  6. Şecere-i yaktin (Sâffat, 37/146).
  7. Cennette bulunan ağaçlar ve meyveler (Rahman, 55/11; Rahman, 55/48; Vâkıa, 56/28-29, İnsân, 76/4; Abese, 80/30; Nebe, 78/32).
  8. Şecer-i ahdar. Ağaçlardan ateş vb. çıkararak faydalanılması. (Yâsin, 36/80; Vâkıa, 56/72).
  9. Şecere-i tayyibe, şecere-i habîse. Güzel ve kötü sözün güzel ve kötü çirkin ağaçlara benzetilmesi (İbrahim, 24/14; İbrahim, 14/26).
  10. Arılara dağların, ağaç ve insan yapımı kovanların barınak olması (Nahl, 16/68).
  11. Ağaçların kalem denizlerin mürekkep olsa Allahın (CC) ilmini yazmada yetersiz kalacağı (Lukman, 31/27).
  12. Ağaçların yağmurla sulanmaları, kuruyup odun olarak yakılabilmeleri ve mucize oluşları gibi diğer özellikleri (Nahl, 16/10; Kaf, 50/10; En'am, 6/99; Ra'd, 13/24; Neml, 27/60; Tin, 1-2/95; Necm, 14-16/53).
  13. Şeceretü'r-rıdvân (Fetih, 48/18).
  14. Harpte ağaç kesebilme izni (Tâhâ, 20/71).
  15. Sebe halkına azab olarak bahçelerinin harap edilmesi (Sebe, 34/16).
  16. Hûd (AS) kavmine azaptan sonra cesetlerinin hurma ağacı kütüklerine benzetilmesi (Hâkka, 69/7; Kamer 54/20).
  17. Kâinatta yıldızlar, taşlar ve ağaçlar gibi mahlûkatın Allah'a (CC) secde etmeleri (Hacc, 22/18; Rahman, 55/6).
  18. Allah'a isyan eden sihirbazı ağaca asarak cezalandırma (Tâhâ, 20/71).
  19. Şecere-i mübâreke. Zeytin ağacı (Nur, 24/35).
  20. Tûbâ ağacı (Ra'd, 13/29).
  21. Üzerine yemin edilen ağaç/meyveler.
- Ağaçlıklardan meydana gelmiş dünya/ukba bağ ve bahçeleri için tefsir ve meallerde geniş bilgiler bulunmaktadır (Topaloğlu, 1988, I/458).

Taranan kaynaklarda yukarıdaki maddelerden Dîvân şiirinde kullanıldığı tespit edilebilenler makalenin devamında örneklendirilmiştir.

2.1.1. Şeceretü'l-huld

“Ebediyet ağacı” demektir (Topaloğlu, 1988, s. 458). Türkçe yasak ağaç şeklinde de çevrilebilir. Allah (CC). Âdem (AS) ile Havva'yı cennete gönderdi. İblisten sakınmalarını, cennette mevcut diledikleri nimetten bol bol yemelerini, ancak “yasak ağaca” yaklaşmalarını Âdem'e tenbih etti (A'raf, 7/19). İblis cennetten kovulduğu için kin besliyordu. Cennete girip Adem'i (AS) kandırmak emelinde idi. İblis, cennete girince Adem'e yaklaştı ve menedilen ağaçtan yemesi için onu kandırmak istedi: Bu ağaçtan yiyen ebedi olarak cennette kalır, dedi. Onlara dedi ki: “Allah sizi o ağaçtan niçin men etti biliyor musunuz? Eğer siz ondan yerseniz, artık sizin için ölüm olmaz; ebediyen Cennet'te kalırsınız” diye kandırmak istedi. Âdem (AS) bunun sözüne inanmadı. İblis, Âdem'i (AS) kandıramayınca Havva'ya yaklaştı ve onu kandırdı. Havva ağaçtan yedi. Havva'nın teşvikiyle Âdem de yiyince, her ikisinin ele hulleleri tenlerinden uçtu. Birbirlerinden utandılar ve incir ağacından birer yaprak alıp tutundular (Levend, 1984, s. 108; Cevdet Paşa, 1971, s. 3-4). Bunun üzerine Allah (CC) ikisini de Cennet'ten çıkardı ve yeryüzüne indirdi. (A'raf, 7/20-26). Âdem (AS). Hint tarafına ve Havva Cidde'ye düştü.

Âdem hevaya uymasa berg-i hazân gibi

Kuru yire sürünmese âb-ı revan gibi

TŞYDV Gz 456/1

(Âdem güz yaprağı gibi havaya/hevaya uymasa ve Revan ırmağı gibi kuru yere sürünmese..)

2.1.2. Hz. Musa (AS) Kıssası

“Mısır'dan kaçan Musa (AS) Şuayp (AS) peygamber'in yanında on sene koyun güttükten sonra, ailesini ve iki çocuğunu alarak tekrar Mısır'a dönmek üzere yola çıktı. Tur-ı Sina'ya yaklaştığı zaman şiddetli bir rüzgâr ve yağmurla karşılaştı. Yolunu şaşırды. Ateş yakmak istediye de çakmağı ateş almadı. O sırada uzakta bir ateş gözüne ilişti. Ateşe yaklaşınca, ateşin bir ağaç tepesinde olduğunu gördü. Korkarak dönmek istedi. O zaman ağaçtan: (Ya Musa ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım) diye bir nida işitti. Musa secdeye vardı. O sırada ikinci bir hitap daha işitti: Ya Musa ben senin Rabbinim. Nalınlarını çıkar; sen Tuva denilen mukaddes vadidesin.” (Tâhâ, 20/11-12; Levend, 1984, s. 118-119).

Ayette geçen ağacın hangi ağaç olduğu tartışmalıdır (Yazır, 1979, V/3730). Ağaçların dallarındaki çiçekler veya meyveler yeşil dallar üzerindeki sarı, kırmızı renkte ateşlere benzetilerek Hz. Musa (AS)'ın bu kıssasına telmihler yapılır.

İyân idüp şecerü'l-ağzar üzre her dem nâr

Olupdur âteş-i Mûsâya hoş eser lâle

TCÇDV Ks 27/9

(Lâle her dem, yeşil ağaç üzerindeki ateş gibi, “Musa'nın ateşi”ne hoş bir benzer görüntü olur.)

Aşk âteş-i tecelî-i Mansûrdur bana

Her çûb-ı dâr bir şecere-i Tûrdur bana

ŞYGDV Gz 1/1

(Bana aşk Mansûr'un/yardımcının tecelli ateşi ve her ağaç parçası/darağacı Tûr dağındaki ağaç gibidir.)

Tûr-ı sabrı bülbülüñ yansa ‘aceb mi verd-i sürh

Gösterür ahdar şecerde nâr-ı Mûsâ’dan nişân ZATDV Ks 10/4

(Bülbülün kırmızı gülde sabır ağacının/sabırının yanması yeşil ağaç üzerinde “Musa’nın ateşi”nin görünmesine benzediğinden şaşılacak bir görüntü olmaz.)

Mûsi-yi İmrân bigi bah ağaca gör nice

Şem-i şükufe yanar tal u budağ üstine AHMDV Gz 597/2

(İmran oğullarından Musa gibi dalı budağı üstünde ne güzel şükûfe mumu yanan (şu) ağaca bak.)

2.1.3. Şeceretü’z-zakkûm

Cehennem Ağacı. Kur’anı Kerimde lanetli (İsra, 17/60), cehennem dibinde büyüyen (Sâffât, 37/64), Cehennem halkının cehennemde (köklerini ve yapraklarını) yiyecekleri, hayırsız (Sâffât, 37/62-63-66; Vâkıa, 56/52; Duhân, 44/43) bir ağaç olarak tavsif edilir. İbn Kesir’in İslam tarihinde bu ayetlerden bazılarının inişi sırasında yaşanan hadiselerle dair kısa bir malumat mevcuttur (1994, III/136).

Olmasam lezzet-çeş-i düšnâm-ı la’lüñ söylemem

Ta’m-ı gül-şeker olur gül-gonçe-i zakkûmda MVPDV Gz 447/3

(Zakkumda gül goncasının gülşeker gibi tatlılaştığı gibi dudağının acı sözleri de bana binbir lezzet vermese konuşmazdım.)

Nâsîh hanzal mı yemiş beyle kim ol mâr-veş

Âşık-ı haste dile sözleri zakkum gibi NGRDV Gz 646/3

(Hasta âşık hanzal mı yemiş ki zakkum gibi zehirli sözleri böyle dile yılan gibi (ısırcı/acı).)

Didi bu eşcâr zakkum ağacı

Yimişi zehri helâhilden acı HAFZM 9061

(Bu ağaçlar zakkum ağacıdır ve meyvesinin zehri çok keskindir, dedi.)

2.1.4. Tur dağındaki şecer-i mübareke

Bu mübarek ağacın zeytin ağacı olduğuna dair ortak bir kanaat hâsıl olmuştur. “Tûri Sînâ’da yetiştigi, zeytin ve zeytinyağı sağladığı bildirilen ağacın zeytin ağacı olduğunda ittifak vardır” (Topaloğlu, 1988, 1/458).

Fürûzân câm-ı meyle elde nahl-i Tûr zanneyler

Gören la’lîn-kabâyı sâkî-i Tûbâ-hırâm üzre NKMDV Ks 23/9

(Üzerinde kızıl kabası (elbisesi) ve elindeki fûruzân şarap kadehiyle Tuba boylu sâkîyi gören Tûr ağacı zanneder/sanır.)

2.1.5. Arılara ağaçlar, dağlar ve insan yapımı kovanların mesken olması (Nahl, 16/68).

Döner düzer mülûk-içün büyüti

Gör imdi hikmet-i min-lâ-yemûti

İBBHN 7636

(Bâki (ölmez)'in hikmetine bak ki (arı) evleri için her yerde döner ve evini yapar.)

2.1.6. Ağaçların birer hikmet olması

İster isen almağa hikmet kitâbından sebak

Hâme-i kudret ne yazmış safha-i eşcâra bak

HYBDV Gz 226/3

(Hikmet kitabından ders almak istersen ağaçlar sayfasında “Kudret kalemi”nin ne yazdığına bak.)

2.1.7. Denizler mürekkep ağaçlar kalem olsa Allhın ilmini yazmakla bitiremezler: (Lukman, 31/27). Allah (CC) Yahudi âlimlerinin sorusuna cevap mahiyetinde olmak üzere bu ayeti indirmişti (Hamidullah, 1988, s. 264).

Yohsa deryâlar tamam olsa midâd

Halk-ı âlem yazmasın kılssa murâd

Dahi eşcar u nebât olsa kalem

Haşre dek idemeyeler bunu tem

HAFZM 5981-5982

(Denizler bütünüyle mürekkep olsa, insanların tamamı yazmayı istese, bütün ağaç ve otlar kalem olsa yine de haşre kadar (Allhın sözlerini yazmayı) bitiremezler.)

2.1.8. Nahl-i Meryem (RA)

Hız. Meryem'in doğum esnasında dayandığı ağaç ayete göre bir kuru hurma ağacıdır (Meryem, 19/23). Derken, doğum sancısı, onu, bir hurma ağacına (dayanmağa) sevketti. “Keşke, bundan önce, öleydim de, unutulup gideydim!” dedi. Ona, aşağısından, şu nida geldi: Tasalanma! Rabb'in, senin alt yanında bir su arkı vücûda getirmiştir. Hurma ağacını da, kendine doğru silk! Üstüne, derilmiş taze hurma dökülecektir! Artık, ye, iç! Gözün aydın olsun!” (Meryem, 19/24-26).

Nefesden çün hevâya saçdı müşki

Ratab kaldı deminden nahl-ı huşkı

CMLHH 60

(Nefesinden havaya müşk saçınca az önce kuru olan hurma ağacı (birden) yeşerdi.)

Tev'emân-ı nahl-i meryemdir birinin hâmesi

Birinin rengîn kelâmı yüz nigârîstân-ı Çîn

HYBDV Ks 23/36

(Birinin kalemi Meryem'in ağacının ikizi diğerinin renkli sözleri Çîn'in yüz dilberi (yerindedir).)

2.1.9. Şecere-i yaktîn

Kabak ağacı. Yunus (AS) kıssası. “*Karaya atılan Yunus aleyhisselâm, üzerinde tüyü olmayan, yumurtadan yeni çıkmış civciv gibi idi. Bitkin, halsiz vaziyette idi. Cenab-ı Hakk yaktîn bitkisi'nin altında gölgeledi. Yaktîn'in iri yapraklı, çabuk büyüyen kabak bitkisi olduğu kabul edilir. Burada dinlenip kendine gelen Hz. Yunus, tekrar kavmine döndü*” (Canan, 1992, XII/165).

Bu yaktîn ağacın kim anı zünbûr

Yimeye ola anuñ berginde mestûr

İBBHN 8175

(Kabak (yaktîn) ağacının yaprağının altında gölgeleneni eşek arısı sokmaz!)

2.1.10. Şecere-i tayyibe, şecere-i habise

Güzel ve kötü sözlerin, güzel ve çirkin ağaçlara benzetilmesidir. Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?” (İbrahim, 14/24-25) ayetinde zikredilen ağaç hakkında; “*O hurma ağacıdır*” buyurdu. *Ve müteakip ayette ifade edilen kötü ağacı da hanzale'ye (zakkum, Ebu Cehil karpuzu da denir, mercimek ağacıdır) benzetti*” (Kütüb-i Sitte, hadis no: 665).

Görklü söz görklü ağaçdur ya'ni gör

Ol ağacuñ yimişidür ma'ni gör

AŞPGN 6967

(Güzel söz görkemli bir ağacın meyvesine benzediğini anla!.)

2.1.11. Dağlar ve ağaçlar Allah'a secde ederler

Hep secdeye vardı berg ü eşcâr

Hayretle eridi akdı enhâr

ŞYGHA 293

(Nehirler (O'nun) hayranlığıyla akıp gittiği gibi ağaçlar ve yapraklar da hep (O'na) secdeye varırlar.)

2.1.12. A'câzu nahl

Hurma ağacı kütüğüdür. Âd kavminin kasıp kavuran bir yel ile helâk edilmesi sonrası bu kavmin insanları kurumuş hurma kütükleri gibi yığılıp kalıyorlar (Hâkka, 69/7).

Yil-ile hak bunları kıldı fenâ

Kaldı Hûd u Tañrı'ya kıldı senâ

Âd kavmin fânî kıldı ol Ahad

La'net içre kaldı bunlar tâ-ebed

AŞPGN 4192-4193

(Bir yel estirerek Âd kavmini o Ahad olan Hakk öldürdükten sonra Hûd (AS) Hüdâ'yı (CC) senâ etti ve bunlar ebede kadar lanetli bir kavim olarak kaldılar.)

2.1.13. Şeceretü'r-rıdvân

“*Hz. Muhammed'e (SAV) sahabilerin (RA) hicretin altıncı yılında Hudeybiye Musâlahası'ndan önceki nazik ve tehlikeli devrede müslümanların Hz. Peygamber'e ettikleri biata bey'atü'r-rıdvân, gölgesinde bu biatin yapıldığı ağaca da Allah'ın hoşnutluğuna lâayık bir olayın hâtırasını taşıması dolayısıyla şeceretü'r-rıdvân (hoşnutluk ağacı) denilmiştir. Kaynaklar bu ağacın mu-*

gaylân türünden semüre ağacı olduğunu belirtmektedir (Fetih, 48/18; Topaloğlu, 1988) (Tirmizi, hadis no: 3860).

Çün bular yüz urdı bu girçek dine

Onı dirneşdi bir ağaç dibine

AŞPGN 10530

(Bunlar bu gerçek dine yüz sürdüklerinden ötürü bir ağaç dibine (biat için) toplandılar.)

Şoldur ol on kim bular cem' oldılar

Cümle bir ağaç dibinde geldiler

AŞPGN 8909

(Bu insanların hepsi bir ağaç dibine gelip (biat için) toplandılar.)

2.1.14. Şecere-i Mubareke.

Nur suresinde geçen mübarek ağaçtır. Ayette bu ağacın zeytin ağacı olduğu ifade edilir. Elektriğe işaret ettiği kabul edilir (Topaloğlu, 1988).

Kelâmında didi Yezdân-ı Bî-çûn

Ne şarkîdür ne garbîdür bu zeytûn

İBBHN 6386

(Eşi benzeri olmayan Yezdân bu zeytin ne Garpta ne Şarkta bulunur, dedi.)

Zücâce zeyt ile mısâbâhın eylemiş şecere

Talî akâri-i mişkât olunca mahsûrî

MRSDV Ks 12/47

(Ağaçtan kandil duvardaki gediğine yerleştirilince zeytinli fanusu senin lamban etmiş.)

2.1.15. Üzerine Yemin Edilen Ağaçlar.

2.1.15.1. Zeytin.

Dîvân şiirinde zeytin ağacının mübarek oluşu, zeytinyağı elde edilmesi, yağından kandil yapılması gibi özellikleriyle ele alınmıştır.

Meger zeytûn ağacın Hak tebârek

Mübârek hilkat itmişdür mübârek

İBBHN 6381

(Zeytin ağacını Hakk Teâlâ mübarek mi mübarek bir ağaç olarak yaratmıştır.)

2.1.15.2. İncir.

İncirin dölllenme şekli, tek iri çekirdeğinin olmaması, Kur'anda üzerine yemin edilmesi gibi konularla işlendiği görülmektedir.

Nazar kıl nass-ı Kur'ân-ı Mübîn'e

Kasem kıldı aña eyle ki fine

İBBHN 6387

(Kur'ân-ı Mübîn'in ayetine bakarsan (Allhın) incire yemin ettiğini görürsün.)

2.1.16. İçinde "ağaç" geçen Kur'an âyetlerinden iktibaslar.

Yog ise sen de benüm gibi olursın magdûr

Le-zehebnâ le-ra'ayna's-semerâti's-şecerâ

TKKDV Mr 46 I 9

(Yoksa sen de benim gibi mağdur olursun ki o ağaçların meyvelerini ne gördük ne de oraya gittik.)

Sen dahı lâ-takrebâ yı dutmaduñ

Tañrı'nuñ emrine i'zâz itmeduñ

İBGMT 3362

(“Yaklaşma” emrini tutmadığından sen dahi Tanrı'nın emrine itaat etmemiş sayıldın.)

Gelirdi cinân fikre ırmakdan

O eşcâr-ı mülteffetü's-sâkdan (Kıyâme, 29/75)

KİMMK 2218

(Dallarını yaymış ağaçlardan ve ırmaklardan ötürü akla cennetler gelirdi.)

2.2. Peygamber Kıssalarında Ağaçlar.

Kur'ân-ı Kerîmde ve hadislerde geçen peygamber kıssaları bu maddenin temelini teşkil eder. Köksal'ın “Peygamberler Tarihi” gibi eserlerde bu konuya matuf geniş çaplı çalışmalar yapılmıştır (2014). Güler ise Dîvân şiirinde işlenen peygamber kıssalarını bir kitap hâlinde yayınlamıştır (2006). Söz konusu kıssalardan ağaçların geçtiği ve Dîvân şiirinde yer alanlar çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.2.1. Kuru ağacın meyve vermesi.

Hızır'ın (AS) ikram-ı ilahi olarak oturduğu kuru yerleri, otları, ağaçları vb. yeşertmesi. Arapça “yeşil” yani hadra kelimesinin Hızır'dan geldiği ile ilgili olan hadis: Hızır'ın Hızır diye isimlenmesi şuradan gelir. O, kupkuru beyazlamış ot destesinin üzerine oturmuştu. Deste, altında derhal yeşerdi (Canan, 1992, XII/179-180).

Bîd-i huşke ire lutfi nesimi yaşarup

Şecer-i nahl bigi bite hemân-dem Peren'î

ADNDV Ks 1/23

(Hurma ağacının bir anda yeşerip bitmesi gibi kuru söğüt ağacına da (O'nun) lütûflu nefesi erişsin.)

Evveli kurı ağaç virdi yemiş

Ol yemişden niçeler yidi yemiş

HAFZM 4484

(Kuruyup gitmiş ağaç yemiş verip niceleri de ondan meyve yedi.)

Du'â kıl kim bite şâhında izhâr

Dahı yaprak vire vu tuta emsâl

Diledi ol Nebî hem virdi Hallâk

Yeşerdi ol şecer çıkardı evrâk

İBBHN 6339-6340

(O Nebî'nin (AS) dilediğinde Hallâk (CC)'ın (kuru) ağacı yeşertmesi gibi dua et de (bizim fidamız da) budağından filiz ve yaprak versin.)

2.2.2. Hz. Zekeriyya (AS) ağaç kovuğunda şehid edilmesi.

“Şehîd edilişi hakkında iki rivayet vardır. Birincisi yahûdilerin Hz. İsa'nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkardıkları dedikodudur. İkincisi ise Yahyâ'nın (AS) öldürülme fermanı çıkınca ona yardım etmesidir. Kendisini yakalamak isteyenlerden kaçarken Beyt-ul Mukaddes'te bir kavak ağacının içine saklanmış. Ancak eteği dışta kalmış. Şeytân da bunu yahûdilere bildirince onlar da kavak ağacıyla birlikte onu kör testereyle kesmişler. Bu sırada Hz. Zekariyyâ (AS) 100 yaşında imiş” (Pala, 2011, s. 490).

Belki de bu rivâyettendir ki bazı yörelerimizde dayanak noktası biraz farklı da olsa kavak sevmeyen ağaçlardandır (Kalafat, 2006a, s. 311).

Harif-i erre-i gam sanma her kuru ağacı

Ki yazılır Zekariyyâ adına ol menşur

FZLDV Ks 2/3

(Zekariyyâ (AS) adına menşur bir kıssası bile yazılı olduğundan her (gördüğün) kuru ağacı gam testeresi sanma.)

Tîşe-i bennâya derdi erre-i Neccâr-i dîn

Zulmümüzden hem hacir âsûde oldu hem şecer

FZLDV Ks 22/19

(O aşâğılık Neccâr'ın testeresi ustanın çıkardığı talaşlara/süprüntülere zulmümüzden taş da kereste de mutlu oldu, derdi.)

İy diraht-i huşkda mürğ âşiyânın görmeyen

Zâhid-i nâ-puhtenûñ destârnuñ bak kevrine

SÜHDV Gz 288/4

(Ey kuru ağacın üzerinde kuş yuvasını göremeyen (adam!) bari o çiğ zâhidin (düzgün) sarılmamış sarığına bak!)

2.2.3. Yed-i beyzâ.

Hz Musa (AS)'nın mucizelerindedir. Elini cebine veya koynuna soktuktan sonra bembeyaz nurlu şekilde çıkarması (A'râf, 108/7; Tâhâ, 22/20; Şuarâ, 33/26; Neml, 12/27; Kasas, 32/28). Dîvân şiirinde kışın karın ağaçların dallarını beyaza boyamasında ve baharda ağaç dallarının çiçeklerle bembeyaz olmasında bu kıssaya telmihler yapılır.

Mu'ciz-i Mûsî gibidür Pertevâ fasl-ı bahâr

Kim yed-i beyzâ 'ayân üşkûfe-i eşcârdan

MVPDV Gz 423/8

(Pertev, bahar mevsimi ağaçların çiçeklerinden dolayı bembeyaz olan nurlu elleriyle Musa'nın (AS) mucizesine benzer.)

2.2.4. Hz İsa (AS)'ın Kuru Ağaçları Canlandırması.

Ancak Yahudiler kendisinden mucize talebinde bulundular. O da ölüleri diriltmek, kör, abraş gibi o gün için tedavisi kâbil olmayan hastaları iyileştirmek nev'inden pek çok mucizeler gösterdi. Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyerek hayattar kılmak gibi harikalar ortaya koydu (Canan, 1992, 12/178). İkinci olarak Hz. Meryem doğum yaptıktan sonra yanı başında beliren arkatan su içer ve doğum sırasında yeşeren hurmalardan yer. Klâsik şiirdeki nahl-i Meryem (diraht-ı Meryem) kavramları bu olayı hatırlatır (Kiraz, 2014, s. 271).

Nesîm-i subh reftâre getürdi serv-i gülzârı

Dem-i 'Îsî gibi ihyâ idüp emvât-ı eşcârı

NYLDV Ebyât 83

(İsa'nın (AS) nefesinin kurumuş ağaçları canandırması gibi sabah rüzgârı da güllüğün servisini reftâre getirdi.)

Safâ bağışlamış bâğa sabâ İsíleyin demden

Yeşermiş kuru ağaçlar netekim nahl-i Meryem'den

NSMDV Gz 346/1

(Meryem'in ağacından kuru ağaçların yeşermesi gibi seher yeli de İsa'nın (AS) nefesi gibi bâğa safâlar getirmiş.)

2.2.5. Hadisler Hz. Muhammed'in (SAV) Hayatında Ağaçlar.

Dikkate değer sayıda ağaçlarla ilgili hadisler bulunmaktadır. İslam Ansiklopedisinde "ağaç", "tuba", "sidre", "zakkum" vb. maddelerinde ve Müsned, Sünen diğer hadis kitaplarında bu hadisler zikredilmektedir. İslam tarihi (Köksal, 1988) ve Siret-i Nebi kitaplarında da bu hadislerin birçoğu bulunmaktadır. Bu konuda en derli toplu eserlerden birisi Şifa-i şerifdir. Çalışmada bu hadislerden sadece Dîvân şiirinde tespit edilebilenler altta verilmiştir.

2.2.5.1. Hz Peygamber (SAV) fidan dikmesi ve fidanın hemen meyve vermesi.

Medine'de bir hurma fidanı dikmiş ve fidan hemen meyve vermiştir (Şifa-i Şerif, 1975).

Dikdi hurmayı hem ol şah-ı cihan

Dikdüği saat yemiş virdi heman

SLÇVN 328

(Cihanın sultanı (SAV) hurma fidanını diktiği gibi hemen meyve vermiş.)

2.2.5.2. Tûbâ ağacı. Erbaş, (İA) Tûbâ maddesinde Tuba ağacı ile ilgili hadisleri sıralamaktadır. Bu hadisler; cennetliklerin elbiselerinin o ağacın tomurcuklarından yapılacağı, gölgesini bir süvarinin 100 yıl gitse bitiremeyeceği (Tirmizi, Tefsir Vakıa-3289; Cennet 1-2525) ve cennet ehlinin ondan türlü türlü meyveler yiyeceği, cennet ehlinin evlerinin bu ağacın dallarının altında olduğu şeklinde özetlenebilir (Erbaş, 2012, 41/317). Ka'b b. Mâlik (r.a.)'in babasından rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şehîdlerin ruhları sanki yemyeşil kuşların içerisinde dir. Cennet meyvelerine ve ağaçlarına takılırlar." (Yani Cennet onların devamlı gezinti yerleridir.) (Sünen-i Tirmizi, hadis no: 3626). Pala, bu ağacın Sidre olduğunu söylüyor. "*Muttakiler ile şehidlerin ruhları burada mahşeri bekleyeceklerdir*" (2011, s. 404).

Uçmak ehli bunların peyrevleri

Tûba ağacı dibinde evleri

İBGMT 854

(Cennet ehli bunların takipçileri olup evleri de Tûba ağacının dibindedir.)

Bana cennette Tuba dirler idi

Dıraht-ı nahl-i zibâ dirler idi

AHDÇN 1059

(Ben cennette görkemli hurma ağacı veya Tûba denilen ağacım.)

Veyâhöz şâh-ı Tûbâdur nigûn-sâr

Ki olmuş Sidre-veş esmârı gevher

LAÇFN 6224

(O Tûbanın dalları başaşağı olup Sidre gibi meyveleri mücevherdendir.)

Sâye-dâr oldı dıraht-ı müntehî gülzârda

Verdi her bir tâze naşli gülsitânuñ berg ü bâr

BEYDV Gz 94/2

(Boyu uçsuz bucaksız olan ağaç gül bahçesine gölgesini yaydıktan sonra o gülistanın her bir taze ağacı yapraklandı ve meyve vermeye başladı.)

Havalandıkça çemenden kuşlar

Zannedersin uçar ervah-ı küre...

Hep ağaçlar sanırsız nur ağlar

Dallarında güneş aktıkça yere...

Cenâb Şahâbeddin 96

2.2.5.3. Ağacın Hz. Muhammed'e (SAV) secde etmesi.

Ben onun sıfat ve evsafını bize indirilen kitapta bulmuşum! Nitekim siz yaklaştığınız zaman, O'na secde etmedik ne taş, ne ağaç kaldı, hepsi de secde ettiler. Bu cansız şeyler ancak bir peygambere secde ederler (Kütüb-i Sitte, Hadis no: 5521).

Dahi ne denlü ki uğraduk şecer

Secde idüp kodı yir üstine ser

HAFZM 2218

(Gördüğümüz bütün ağaçlar (O'na) secde edip başlarını yere koydular.)

Cümle-i eşcâr u esmâr u nebât

Anı gördükde olurdu sâcidât

HAFZM 1066

(Bütün ot, meyve ve ağaçlar O'nu (SAV) görünce secdeye giderlerdi.)

Hem ağaçlar kıldılar ana sücûd

Oldılar haklığına cümle şühûd

SLÇVN 330

(Ağaçlar O'na (SAV) secde ettikleri gibi O'nun hak olduğuna da şahitlik ettiler.)

2.2.5.4. Ağacın Hz. Muhammed'in (SAV) peygamberliğini tasdik etmesi.

Derken Cebrail aleyhisselâm, buldukları vadinin gerisindeki bir ağacı gösterdi: "Şu ağacı çağır!" dedi. O da hemen çağırdı. Ağaç yürüyerek geldi önünde durdu. Cebrail aleyhisselâm: "Ona söyle de geri gitsin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ağaca: "Geri dön!" dedi, o da döndü, eski yerine vardı. (Bunu gören Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, "üzüntümün zâil olması için) bu bana yeter!" buyurdu." (Kütüb-i Sitte, hadis no: 7175; Şifa-i şerif, 1975, s. 295).

Emr oldu kim işâret eyleye

Ol ağaca hoş beşâret eyleye

Pes işâret itdi Âdem ol zamân

Turduğı yirden ağaç kopdı hemân

HAFZM 4308-4309

(Adamın birisi işaret edince -emredip işaret edince yanlarına gelip müjdeleyeceklerine dair

konuştukları gibi- ağaç yerden anında kopup yanlarına geldi.)

Bir barmaguñla iki bölünür felekde ay

Köklü ağaçları yürüdürsün bilâ-kadem

LAHLM 273

(Ayakları olmayan ağaçları yürüttüğün gibi bir parmağınla da gökteki ay ikiye bölünür.)

2.2.5.5. Ağaçların vahyin ilk geldiği günlerde Hz. Peygambere (SAV) selam vermesi.

Hz. Ali radiyallahu anh anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’la Mekke’de idim. Beraberce bir tarafına gitmiştik. Onun karşısına çıkan her ağaç, her dağ ona selam veriyor ve: “Allah’ın selamı üzerine olsun ey Allah’ın Resûlü!” diyordu.” (Canan, 1992, XV/305).

Mustafa’ya karşı secde kıldılar

Gül gibi handân u hurrem oldılar

Hem didiler yâ Nebi Hak’dan selâm

Sen Nebiler Hâtimine subh u şâm

HAFZM 2213-2214

Söze geldi vahş ü tayr ü taş ağaç

Sözleri cümle Muhammed midhati

SLÇVN 222

(Dağlardaki kuşlar, ağaçlar ve taşlar dile gelip hep beraber Muhammed’i medhettiler.)

2.2.5.6. Hz Peygamberin (SAV) altına oturduğu kuru ağacın meyve vermeye başlaması. (Güler, 2006, s. 212)

Nihâl-i huşk olıcak feyz-i destine mazhar

Gönülden eyledi 'arz-ı semâr-ı şevk-resân

ŞİEDV 2/27

(Kuru fidan elinin feyzine mazhar olunca şevkle gönülden meyveye durmayı diledi.)

Mu’cizâtın şerhidersem bî-şümâr

Taş nutka geldi ağaç virdi bâr

AŞPGN 164

(O’nun mucizeleri anlatmakla bitmez; kuru ağaçlar meyve verdi, taşlar dile geldi.)

2.2.5.7. Ciz’in nahl.

İnleyen hurma kütüğüdür. “Resulullah aleyhissalatu vesselam bir hurma kütüğüne (dayanarak) hutbe verirdi. Minber yapılıncâ (hutbelerde kütüğü bırakıp) minbere çıktı. Bunun üzerine kütük (bu ayrılık sebebiyle ağlayıp) inledi. Aleyhissalatu vesselam yanına gelip kucakla(yıp teselli et)ti, kütük sustu” (Canan, 1992, 15/307; İyaz, 1975, I/300-303).

İşitdiler cüdâ düşdiği demde zümre-i ashâb

Dıraht-i huşkden zâhir olan feryâd u efgân

HZKDV Ks 1/39

(Ayrılığın acısıyla o kuru kütükten çıkan feryad u figanı sahabilerin hepsi işitti.)

2.2.5.8. Tövbe eden kişinin günahlarının yaprakların ağaçlardan döküldüğü gibi dökülmesi.

Sana “sübhânallahi velhamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber” demeyi tavsiye ederim.

Zira bu kelimeler, günahları döker, tıpkı ağacın yapraklarını dökmesi gibi (Kütüb-i Sitte, hadis no: 7101).

Bâd-ı ğufrân-ı Hudâ kim segeri esdikce

Güyyâ berg-i ma'âşi dökülür şekl-i hazân

EVSDV Ks 16/7

(Huda'nın gufran yeli esince güz mevsiminde ağaçların yapraklarının dökülmesi gibi günah yaprakları dökülür.)

2.3. Halk Arasında Ağaçlarla İlgili İnanışlar

2.3.1. Kadeh duası

Dünyada herhangi bir isteği olan, sabah vaktinde kalksa bu duayı önüne koyup “Ya Rabbi, bu kadeh duası hürmeti için isteğimi yerine getir” derse yerine gelir. Bostan veya ağaç yemiş vermiyorsa bu duayı toprağa okusa, bostana ya da ağaca saçsa yemiş verir? Onay'ın eserinde tahminler (2004) ve Levend'in eserlerinde “kadeh duası”na dair bir malumat yoktur denmesine (1984, s. 318) rağmen son dönemde bazı internet sitelerinde kadeh duasına dair bilgi bulunmaktadır (www.dua.gen.tr).

İrişdi 'id niçün baĝlu ola mey-hâne

Ķadeh du'âsın anuñ fethine kilid idelüm

RUBDV Gz 807/4

(Bayram geldi artık meyhânenin kapalı kalmasına gerek olmadığından kadeh duasını kapısının açılması için anahtar yapalım.)

Câm-ı mey böyle şikest olacağı bellü idi

Halk çokdan okumuşlardı du'âsın kadehün

BAKDV Gz. 270/3

(Şarap kadehinin kırılacağı halkın kadeh duasını epeyden okumalarından belliydi.)

2.3.2. Kadir ve Hıdırellez gecelerinde suların uyuması ve ağaçların secdeye kapanmaları

“Hikâyesi: Âşık Ömer, Çankırı-Yüklüköy'lüdür. Bu köyde değirmencilik etmekte ve boş zamanlarında müşterilerine saz çalmakta ve şiir okumaktaymış. Bir Kadir veya Hıdırellez gecesi değirmen birdenbire durur; hayrette kalan Ömer savağa bakmak için dışarı çıkınca suların uyuduğunu, ağaçların secde ettiklerini görür” (Onay 2004, s. 84).

Dıraht-ı kilkün ider miydi secde olmasa ger

Sevad-ı dest-hatun Kadr gicesi timsal

MSHDV Ks 9/38

(Kadir gecesi eğer timsal olmasaydı o kara el yazınla tahta kalemin secde etmezdi.)

Eylemez secde-i eşcâr-ı şeb-i Kadre nigâh

Cilve-i kâmet-i kadrinden olanlar ağâh

NKMDV Gz 34/1

(Ancak Kadrinin kametinin yansımaları görenler Kadir gecesi ağaçların secde etmesini beklemezler.)

Şeb-i Kadre döndü bu miskin rakam

Süçûd etse tan mı dirah-tı kalem

APŞDV Ks 2/79

(Bu acı zaman yine Kadir gecesine denk geldi artık kalemin çubuğunun secde etmesine şaşır-mamalı.)

2.3.3. Ceviz ağacı altında oturanın hasta olması

“Ceviz ve incir ağacının dibinde yatılmaz. “ağır olur, ağırlığı basar,” denir. Karadeniz bölgesinde incir-den düşenin öleceğine, Nahçıvan’da da Ceviz ağacının altında yatanın öleceğine inanılır” (Kalafat, 2006b, s. 520). Kalafat’ın derlemelerinde ceviz ağacının altında kalanlarla ilgili; yıldırım vuraca-ğına veya öleceğine (2006b, s. 275), ceviz ağacının yakınındakileri çektğine (2007a, s. 234), al-tında abdest bozanı cin çarpacağına (2007a, s. 221), ceviz ve incir ağaçlarının insan basacakları-na (2007b, 67), ceviz ağacının uzun süre altında uyuyanların hastalanacaklarına (2009, s. 60) dair halk inanışları tespit etmiştir. Eyüboğlu’nda da benzer tespitler vardır. Eyüboğlu, incir ağacını da ekliyor bu inanışa (1998, s. 44, 69).

Dirler anuñ gölgesi-çün etibbâ

Getürür oturan kimseye hummâ

İBBHN 6315

(Onun gölgesine oturanlara dair hekimler humma olur diyorlar.)

3. Sonuç

Ağaçların geçtiği hemen tüm Peygamber kıssalarının Divan şiirinde yer aldığı tespit edilmiştir. Yine Kur’ân-ı Kerîmde “ağaç/şecer” geçen 25 ayetin hemen tamamının ve ağaçların geçtiği ha-dislerin birçoğunun (8) Divan şiirinin beyitlerinde yer aldığı görülmüştür. Halk arasında ağaç-larla ilgili üç inanış da taramalarımızda tespit edilip örnekleriyle verilmiştir. Ağaçların geçtiği ayet ve hadislerin hemen tamamının beyitlerde tespit edilmesi İslam dininin bu şiirde ne kadar müessir olduğunun da kanıtı yerindedir. Ayrıca yine dini inanışlara bağlı gelişen halk inanışla-rının da Divan şiirinde yer alıyor olması sadece dinin sadece ayet ve hadis boyutuyla değil gün-lük hayata yansımalarıyla da bu edebiyat akımını etkisi altına aldığını göstermektedir. Çalış-mamız; Divan şiiri veya dinin Divan edebiyatına ağaçlar bakımından etkisi üzerine yapılacak daha detaylı/kapsamlı çalışmalara bütüncül bir bakış açısı sunacağı kanaatindeyiz.

Kısaltmalar

Gz- Gazel

Ks – Kaside

Ms –Mesnevi

Mf- Müfred

Lg- Lugaz

Mt – Müteferrik

ADNDV- Adnî Dîvânı

AHDÇN- Ahmed-i Dâî- Çengnâme

AHMDV- Ahmedî Dîvânı

- APŞDV- Ahmed Paşa Dîvânı
AŞPGN- Âşık Paşa- Garibnâme
BAKDV- Bâkî Divânı
BEYDV- Beyânî Dîvânı
CMLHH- Cemâlî- Huma vu Humayun
EVSDV- Enderunlu Vâsîf Dîvânı
FZLDV – Fuzûlî Dîvânı
HAFZM- Hafî – Zâdu'l-meâd
HYBDV- Hayâlî Beg Dîvânı
HZKDV- Hâzık Dîvânı
İBBHN- İbrahim İbn Bâlî Hikmetnâme
İBGMT- İbrahim Gülşehrî- Mantiku't-tayr
KİMMK- Keçecizâde İzzet Molla- Mihnet keşân
LAÇFN- Lamiî Çelebi – Ferhadnâme
LAHLM- Lârendeli Hamdî- Leyla u Mecnûn
RUBDV- Rûhî-i Bağdadî Dîvânı
MRSDV- Mirzazâde Sâlim Dîvânı
MSHDV- Mesîhî Dîvânı
MVPDV- Muvakkitzâde Pertev Dîvânı
NKMDV- Nâilî-i Kadîm Dîvânı
NYLDV- Neylî Dîvânı
SLÇVN-Süleymân Çelebi- Vesîletu'n-Necât
SÛHDV- Süheylî Dîvânı
ŞİEDV - Şeyhülislam İshak Efendi Dîvânı
ŞYGDV – Şeyh Gâlib Dîvânı
ŞYGHA – Şeyh Gâlib – Hüsn ü Aşk
TCCDV - Tâcîzâde Ca'fer Çelebi Dîvânı
TKKDV - Tokatlı kânî Dîvânı
TŞYDV - Taşlıcalı Yahyâ Dîvânı
ZATDV – Zâtî Dîvânı
NSMDV- Nesîmî Dîvânı

Kaynaklar

- Abdel-Maksoud, B. S. (2004). *M. Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri, cilt 2 (Metin)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Admed-i Dâî (1992). *Çengnâme*, (Haz. Gönül Alpay Tekin). Boston: Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Kufacı, O. (2006). *Adnî Dîvânı ve Adnî Dîvânında Benzetmeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. SBE.
- Ahmed Cevdet Paşa (1985). *Kıtas-ı Enbiya I-III*, (Haz. Mahiz İz). (2.Baskı). İstanbul: KTB Yayınları.
- Akdoğan, Y. (1979). *Ahmedi Dîvânı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>)
- Aşık Paşa - *Garibnâme I-II* (2000). (Haz. Kemal Yavuz). İstanbul: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10669,garib-namepdf.pdf?0>)
- Bâkî Dîvânı. (2015). (Haz. Sabahattin Küçük). Ankara: TDK Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>)
- Bayram, Y. (2007). Dîvân Şiirinde Tarımsal Ürünler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara. Özel Sayı*, 81- 96.
- Beyânî Dîvânı (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin*, (Haz. Fatih Başpınar). (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi İstanbul. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10598,beyani-apdf.pdf?0>)
- Buyruk, İ. E. (2015). *Başdatlı Rûhî Dîvânı'nda Sosyal Hayat*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
- Canan, İ. (1993). *Kütüb-i Sitte I-XVIII*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Cantürk, U. (2002). *Ahmed Paşa Divanı'nda Ağaçlar*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi FEF, Lefkoşe, KKTC.
- Cenâbî Ahmed Paşa Dîvânı (2018). (Haz. Beyhan Kesik). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf?0>)
- Doğan, A. (2010). *Enderûnlu Vâsîf Dîvânı'nda Zaman*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Enderunlu Vâsîf Dîvânı* (1999). (Haz. Raşan Gürel). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erbaş, A. (2012). *Tuba*. (41, 316-31). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları Anadolu Üçlemesi I*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Lâmi'î Çelebi, (1998). *Ferhadnâme, Ferhad ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)*. (Haz. Hasan Ali Esir). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Z. (2006). *Dîvân Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*. Malatya: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Gülhan, A. (2008). Dîvân Şiirinde Meyveler Ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih Ve Mecazlar. *Turkish Studies*, 3(5), 345-375.
- Hafî - *Zâdü'l Meâd (Kitâbü Mevlüdü'n Nebi)* (2011). (Haz. Secaattin Tural). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10717,zadul-mead-secaattin-tural-pdf.pdf?0>)

- Hayâlî Bey Dîvânı (1992). (Haz. Ali Nihad Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hâzık Dîvânı (1992). *Hazık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Haz. Hüseyin Güfta). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Cemâlî, (1990). *Hümâ vü Hümâyûn, (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme, Tenkitli Metin*. (Haz. Osman Hora-ta). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ibn Kesir (1994). *El Bidaye ve-n Nihaye Büyük İslam Tarihi 1-15*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbrahim Gülşehrî - *Mantiku't-tayr*, (Haz. Kemal Yavuz). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10686,metinpdf.pdf?0>).
- İbrahim İbn Bâlî (2018). *Hikmetnâme II*, (Haz. Ali Şeylan). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56530,ibrahim-ibn-i-bali-hikmet-name-ipdf.pdf?0>)
- Kaadî İyaz (1975). *Şifa-i Şerîf*. (Ter. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan). İstanbul: Bedir Yayıne-vi.
- Kânî Dîvânı* (2012). (Haz. İlyas Yazar). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>)
- Karahan, A. (1980). *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edb. Fak. Yay. *Keçecizâde İzzet Molla - Mihnetkeşân*. (Haz. Ali Emre Özyıldırım). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10694,kmmetinpdf.pdf?0>).
- Kılınc, A. (2017). *Fuzûlî Dîvânı, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzûlî Dîvânı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Köksal, A. (2011). *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet I-II*. İstanbul: Işık Yayınla-ri.
- Köksal, A. (2014). *Peygamberler Tarihi*. (19. Baskı). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1973). *Seyyid Nesimi Dîvânı'ndan Seçmeler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. (4.Baskı). İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı* (1994) (Haz. Adnan İnce). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Mat-baası.
- Muvakkitzâde Pertev Dîvânı. (2017). (Haz. Ekrem Bektaş). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>)
- Nâilî-i Kadîm Dîvânı, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ahmed Neylî Dîvânı*, (1994). (Haz. Atabey Kılıç). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversite-si, İzmir.
- Nigârî Dîvânı* (2017). (Haz. Azmi Bilgin). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0>).
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Ve İzahı*, (Haz: Prof. Dr. Cemal Kurnaz). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öntürk, A. (2017). *Dîvân Şiirinde Renkler, Ulakbilge*, 5, (12) 972-982.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. (20. Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sevinç, D. K. (2007). *18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (lutfiyye). Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasif ve Nedim'in Dîvân ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi SBE, Edirne.
- Süheylî Dîvânı* (2017). Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ, (Haz. M. Esat Harmancı), Ankara:

- KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>)
- Şüleyman Çelebi Mevlid (1990). (Haz. Faruk K. Timurtaş). Türk Klasikleri. İstanbul: MEB Yayınları.
- Şeyh Gâlib Dîvânı. (Haz. Naci Okçu). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>).
- Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, (Haz. Muhammed Nur Doğan). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0>)
- Şeyhülislam İshak Efendi Dîvânı (1997). (Haz. Azmi Bilgin). Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı (2018). (Haz. İsmail E. Erünsal). Ankara: KTB Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>)
- Tanyu, H. (1988). Ağaç (1, 456-457). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı. (1977). (Haz. Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın no: 2233, İstanbul.
- Topaloğlu, B. (1988). İslamda Ağaç. (1, 457-459). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uludağ, S. (2009). Sidretü'l-müntehâ. (37, 151-152). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi. Uzun, M. (2012). Tuba-Kültür ve Edebiyat. (41, 317-319). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uzun, M. (2009). Sidretü'l-müntehâ –Edebiyat. (37, 152-153). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yaran, R. (1988). İslam Hukukunda Ağaç (1, 459). Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yücel, D. & Özuygun, A. R. (2020). Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri. *JRTL*, 2(1), 29-62. DOI: 10.31757/jrtl.213
- Zâtî Dîvânı, (2017). (*Gazeller Dışındaki Şiirler*). (Haz. Orhan Kurtoğlu). Ankara: Kültür Bak. Yay. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>)
- Zâtî Dîvânı, II Cild, (Haz. Ali Nihad Tarlan).
- Kalafat, Y. (2006a). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI*. (1. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2006b). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV*. (1. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2007a). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I*. (2. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2007b). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları VII*. (1. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kalafat, Y. (2009). *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Yazır, E. H. (1979). *Hak Dini Kuran Dili I-X*. (3. Baskı). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Cenâb Şahabeddin (2001). *Evrâk-i leyâl*. (Birinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

ekitap.ktb.gov.tr (Erişim 06.05.2020)

www.dua.gen.tr (Erişim 06.05.2020)

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:

24, Eylül/September/Сентябрь 2020,

s./pp. 324-349

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 04.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45864

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Araş. Gör. Muhammed Akif ÖZÇELEBİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Coğrafya Bölümü, Türkiye

makifozcelebi@gmail.com

ORCID 0000-0001-5125-5538

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye

cyilmaz@omu.edu.tr

ORCID 0000-0003-0430-619X

SAMSUN'DA ÇELTİK ÜRETİMİ VE PİRİNÇ İMALAT SANAYİ¹

PADDY PRODUCTION AND RICE MANUFACTURING INDUSTRY IN

SAMSUN

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Muhammed Akif ÖZÇELEBİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 02.05.2018 tarihli 2018/143 sayılı kararı ile "Coğrafi Yapısı, Potansiyeli ve Sorunlarıyla Samsun'da Sanayi" isimli doktora tezine ilişkin anket, mülakat, ses kaydı ve fotoğraf çalışmalarının kabulüne oybirliği ile karar verildi. Bu çalışma da OMÜ BAP birimi tarafından desteklenen doktora tezinden çıkarılmıştır (doktora çalışması devam etmektedir).

Cite as/Atıf: Özçelebi, M. A. ve Yılmaz, C. (2020). Samsun'da Çeltik Üretimi ve Pirinç İmalat Sanayi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 324-349. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45864>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz

Pirinç dünyada en çok tüketilen tahıllardan biridir. Samsun yöresi Türkiye’de en çok çeltik yetiştiren sahalardan biri olup, üretim Çarşamba ve Bafra ovaları olarak bilinen Yeşilirmak ve Kızılırmak deltalarında yoğunlaşmıştır. Samsun sahip olduğu çeltik fabrikası sayısı ile Türkiye’de üçüncü, bu alanda yarattığı istihdam (çalışan sayısı) itibarıyla da beşinci sırada gelmektedir. Bu çalışmada Samsun’da çeltik üretiminin coğrafi şartları, çeltiği hammadde olarak kullanan pirinç fabrikalarının; kuruluş ve gelişim süreçleri, istihdam durumları, potansiyelleri, sorunları ve çözüm yolları sanayi coğrafyası prensipleri çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca yine Samsun ölçeğinde çeltik fabrikaları ile hammadde temini arasındaki ilişkiler, üretilen pirincin mamul ve yarı mamul olarak pazarlanma şartları vd. hususlar üzerinde durulmuş, daha fazla katma değer yaratılarak il ve ülke ekonomisine faydasının artırılması amacıyla başka neler yapılması gerektiği irdelenmiştir. Araştırmada Samsun ilinde pirinç imalatında faaliyet gösteren sanayi kuruluşları belirlenmiş, bunlarla yüz yüze anket ve mülakatlar gerçekleştirilmiş, bu amaçla SWOT ve TOWS analiz yöntemlerine başvurulmuş Samsun’da pirinç sanayi kuruluşlarının güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Çeltik Üretimi, Pirinç İmalatı, Bafra, Terme.

Abstract

Rice is one of the most consumed crops in the world. Samsun province is one of the most paddy growing fields in Turkey. Production is concentrated in Yeşilirmak and Kızılırmak deltas known as Çarşamba and Bafra plains in Samsun. Samsun are third and fourth respectively in terms of rice factory and the count of employees in Turkey. In this study, the geographical conditions of paddy production in Samsun, rice factories that use paddy as raw material; establishment and development processes, employment situations, potentials, problems and solutions are discussed within the framework of industrial geography principles. In addition, the relations between the rice factories and raw material supply across the Samsun scale, the marketing conditions of the were emphasized, and what else should be done with purpose increase the benefit to the economy of the province and the country by creating more added value has been examined. In the research, industrial establishments were determined that operate in the production of rice in Samsun province. Face-to-face survey and interviews were conducted with them. For this purpose, It has been tried to prove the strengths and weaknesses, opportunities and threats of rice industrial establishments in Samsun by using SWOT and TOWS analysis methods.

Key Words: Samsun, Paddy Production, Rice Manufacturing, Bafra, Terme.

1. GİRİŞ

Çeltik bitkisi, kabuğundan sıyrılmış haliyle pirinç, buğdaygiller (Poaceae) familyasından olup, tahıllar içinde mısırdan sonra dünyada en fazla tüketilen temel besin maddesidir. Çeltik; teknolojik olarak geri kalmış ülkelerde dibek ya da dink adı verilen çukur taş kaplar içinde; gelişmiş ülkelerde ise çeltik değirmenleri veya fabrikalarında kapçık ve kabuklarından ayrıştırılır. Söz konusu ayrıştırma ile birlikte elde edilen mamule pirinç adı verilir (Doğanay ve Coşkun 2019: 127). Osmanlı döneminde bu bitkinin kabuğunun ayıklanmamış haline çeltik, kabuğu soyulmuş beyaz tanesine ise pirinç veya Farsça erz, sâfi erz, ak pirinç gibi adlar verilmekteydi (Emecen, 1993: 266). Ancak bazı ulusal ve uluslararası çalışmalarda çeltik ve pirinç terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu makalede bitkinin tarladan hasat edildiği ham (kabuklu) hali için "çeltik", çeltiğin küçük ve orta boy işletmelerde işleminden geçirilerek kabuklarından ayrıldıktan sonraki sofralık hali için "pirinç", pirinçten pirinç unu vb. mamul üretim süreci için de "pirinç sanayi" terimleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin önde gelen çeltik üretim alanlarından biri olan Samsun'da gıda sanayi hammadde olarak çeltik tarımı, üretim sahaları ve miktarı, çeltik fabrikalarının kuruluş şartları, mekânsal dağılımları, sit ve situasyon özellikleri üzerinde durulmuştur. Sanayi coğrafyası prensipleri içinde ele alınan bu konu ile ilgili olarak, SWOT ve TOWS analiz yöntemlerine başvurulmuş, böylelikle Samsun'da pirinç sanayi kuruluşlarının güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri ortaya konulmuştur.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı Çarşamba ve Bafra gibi bir kısmında çeltik üretimi yapılan iki büyük ovaya sahip Samsun'da pirinç imalatında faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarını coğrafi ilkeler çerçevesinde ele almak, bu faaliyetlerin kuruluş ve gelişim süreçlerini, sorunlarını ve çözüm yollarını tespit etmektir. Türkiye'nin toplam tahıl üretim miktarı içinde önemsiz gibi görünse de çeltik tarımı ve pirinç imalatı Samsun ili için önemlidir. Samsun iki büyük delta ovasındaki çeltik üretim potansiyeli yanında, bulunduğu yer itibarıyla pirinç tüketen geniş bir hinterlanda sahiptir. Bu bağlamda Samsun ilinin ulaşım ve pazar durumu, işgücü potansiyeli ve istihdam durumu, hammadde temini, teşvik olanakları ve diğer yatırım şartları coğrafi bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca pirinç ürünleri sanayi dalının Samsun il ekonomisine katkılarının tespit edilmesi, ileride bu konuda yapılacak çalışmalara rehberlik etmesi açısından da önem taşımaktadır.

1.2. Araştırma Sahasının Coğrafi Özellikleri

Araştırma sahasını oluşturan Samsun ili Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Samsun, batısında Sinop; güneybatısında Çorum, güneyinde Amasya, güneydoğusunda Tokat, doğusunda Ordu illeri ile komşudur (Şekil 1).

liği Çarşamba ve Bafra ovalarına sahip olmasıdır. Bu münbit ovalarda yetiştirilen ürünler tarıma dayalı sanayi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Nitekim buğday, çeltik, biber, domates fındık vb. mahsuller sanayide işlenmektedir.

Bu olumlu yönlerle karşılık Samsun'da tarım-sanayi ilişkisinin yeterli düzeyde olmadığını gösteren olumsuz durumlar da vardır. Bunun bir yönü tarımsal hammadde temini ile ilgili diğer yönü de Samsun'a verilen sanayi desteklerinin yetersizliği ile ilgilidir. Şöyle ki; un ve pirinç sanayide ihtiyaç duyulan hammadde (çeltik ve buğday) yetersiz geldiğinden veya daha kaliteli-sine ihtiyaç duyulduğundan ithal edilmektedir. Buna göre tarımdan alınan verim ve kalite çok önemlidir. Birim alandan elde edilen verim arttıkça veya kalite yükseldikçe dışa bağımlılık azalacaktır. Bunda devletin tarımda izleyeceği politika ve çiftçiye verdiği veya vereceği destek kayda değerdir. Ayrıca miras yolu ile ayrılan topraklar da hammadde yetersizliğinde önemli rol oynamaktadır.

Samsun'a verilen teşviklerden Samsun'un faydalandırılmaması, çevre illerin daha geri oldukları iddiasıyla Samsun'a verilmeyen teşviklerin bu illere verilmesi önemli bir sorundur. Bu durum Samsun şehrinde sanayi alanlarının daralmasına ve Samsunlu bazı girişimcilerin yatırımlarını il dışına yapmasına neden olmaktadır. Buna ilave olarak nitelikli iş gücü eksikliği, kurumsal firmaların yetersizliği, kümelenme potansiyeli olan kuruluşlar arasında iş birliğinin zayıf olması vb. faktörler Samsun'da sanayi potansiyelinin olması gerekenin altında gelişmesine neden olmaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temelini Samsun ilinde pirinç fabrikalarına uygulanan anket yöntemi oluşturmaktadır. Anket çalışmasında yer alan sorular; sanayi kuruluşlarının tüzel kişiliği, kuruluş şartları, imalat, pazarlama, iş birliği, mekânsal ilişkileri ve sektörde yaşanan sorunlar ile ilgilidir. Bu sorularda likert tekniği, çoklu seçenek ve ucu açık sorular sorulmuştur. Ayrıca pirinç imalatının en temel hammadde kaynağı olan çeltiğin tarımı ile uğraşan yöre halkıyla önceden hazırlanan sorularla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Pirinç sanayi ile ilgili Samsun, Bafra ve Terme sanayi odaları ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu kurumlardan çalışma hakkında veriler temin edilmiştir. Çalışmada TÜİK'ten, nüfus, tarım, ithalat ve ihracat; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nden işletme sayısı, kapasite raporu ve işçi sayısı (sanayi sektörü), Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden iklim verilerine ulaşılmış ve bu verilerin il ve ilçe düzeyindeki dağılımlarından yararlanılmıştır. Ayrıca harita yapımında Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine de başvurulmuştur. Tüm bu verilerden ve arazi çalışmaları kapsamındaki gözlemlerden yararlanılarak şekil ve grafikler oluşturulmuş ve harita analizleri yapılmıştır. Bunların yapımında ArcGIS (10.5), Google Earth Pro ve Open Street Map, Paint 3D ve Microsoft program veya yazılımları kullanılmıştır.

Türkiye'de sadece sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yönelik istatistiklerle ilgili "Sanayi Sektörü Kapasite Raporu İstatistikleri'nin Resmi İstatistik Programı kapsamında yayımlanma sorumluluğu TOBB'a verildiğinden bu kurumun verileri kullanılmıştır². Ayrıca

² Avrupa Birliği tarafından 1970 yılında geliştirilen istatistiki ekonomik faaliyet sınıflamalarını göstermek için kullanılan NACE, Fransızca "Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communa-

Samsun, Terme ve Bafra TSO ile yapılan görüşmelerde TOBB'a sağlanan veri akışlarının yıl içinde sürekli güncellendiği belirtilmiştir. Tüm verilerin TOBB'da toplanması Türkiye'de mekânsal karşılaştırmayı da kolaylaştırmaktadır. Ancak TOBB'da geçmişe ait veriler olmadığından kurumun sadece güncel verilerinden yararlanılmıştır. Geçmişe ait verilerde ise akademik çalışmalar, Samsun il yıllıkları, Samsun TSO raporları, Trabzon Vilayeti Salnameleri ve arazi çalışması sırasında kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmeler dikkate alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında sanayi faaliyetlerinin dağılışının belirlenmesinde ve imalatın mamul grubuna göre sınıflandırılmasında TUİK, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve TOBB gibi kurumların da yararlandığı NACE Rev.2 uluslararası sınıflandırma sistemi kullanılmıştır. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafından hazırlanan bu sistemin çeşitli karşılaştırmalara olanak vermesi tercih edilmesindeki temel sebeptir. Sınıflandırma sisteminde genişleyen kodların her biri farklı bir sanayi faaliyetini ifade etmektedir. Buna göre NACE Rev.2 uluslararası sınıflandırma sisteminde sanayi sektörü faaliyet kodları; 2'li (bölüm), 4'lü (grup), 6'lı, 8'li ve 10'lu (faaliyet) şeklinde düzeylere ayrılarak kategorize edilir. Bu kategorilerde 6'lı ve üstü kodlamalar, TOBB tarafından NACE sınıflandırma sisteminden yararlanılarak oluşturulan PRODTR-2010 (Procom) sınıflandırma sistemidir. Örneğin gıda ürünleri imalatının kodu "10" iken, sanayi kolunun bir alt faaliyet alanı olan "öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı" kodu "10.61" dir. Buna göre Türkiye'de NACE Rev. 2 kodlarından yararlanılarak pirincin imalat çeşidine göre sınıflandırılması Şekil 2'de verilmiş olup, sınıflandırmada yer alan pirinç mamul çeşitlerinin tamamının imalatı Samsun ilinde de gerçekleştirilmektedir.

Şekil 2: Türkiye'de gerçekleştirilen pirinç imalat faaliyetlerinin NACE Rev.2 sınıflandırma sistemine göre sınıflandırılması.

utés Européennes"ın (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin Genel Sınıflaması) kısaltmasıdır (TUİK, 2016).

Bu çalışmada SWOT ve TOWS analizlerinden de faydalanılmış, bu yolla Samsun ilindeki pirinç sanayi kuruluşlarının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmiş, fırsat ve tehditler incelenerek strateji ve öneriler geliştirilmiştir.

SWOT analizi sanayi kuruluşlarına uygulanan anketlerden elde edilen sonuçlar, literatür taraması, uzman kişilerin görüşleri, kamu kurum ve kuruluşlarından temin edilen veriler ve çeltik tarımı ile uğraşan çiftçilerle yapılan görüşmeler dikkate alınarak uygulanmıştır. Söz konusu analiz coğrafi ilkeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nitekim analizde pirinç sanayi kuruluşlarının sadece tüzel kişilikleri ve içsel durumları değil, aynı zamanda Samsun il sınırları içinde kuruldukları yer ve bu yerin çevresine göre konumu da dikkate alınmıştır.

SWOT analizinin ardından bu çalışmada uygulanan bir diğer yöntem ise TOWS matrisidir. TOWS matrisi, SWOT analizi ile elde edilen güçlü-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler gibi hedeflerden yola çıkarak strateji geliştirme yöntemidir. Etkin bir stratejinin geliştirilebilmesi için daha önce belirlenen iç kaynaklar (güçlü ve zayıf yönler) ile dış kaynakların (fırsat ve tehditler) eşleştirilmesi gerekmektedir. Bu eşleştirmeler güçlü yönler- fırsatlar (GF), güçlü yönler-tehditler (GT), Zayıf Yönler-Fırsatlar (ZF), Zayıf Yönler-Tehditler (ZT) olarak 4 gruba ayrılır.

Pirinç sanayinin gelişiminde en önemli faktör hammaddeye yakınlıktır. Samsun'da pirinç imalat faaliyetlerinin ele alındığı bu çalışmada ilişkili olduğu ölçüde Samsun'da çeltik tarımı üzerinde de kısaca durulmuştur.

Bu çalışma etik kurul onaylı olup Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmektedir (OMÜBAP, Proje No: PYO.EGF.1904.19.002).

3. ÇELTİK (PİRİNÇ) ÜRETİMİ

3.1. Dünyada Durum

Çeltiğin botanikte *Oryza Sativa* (ekimi Asya'da yapılan) ve *Oryza Glaberrima* (ekimi Afrika'da yapılan) adında iki çeşidi olup, sulama yapılmaksızın yetiştirilen ikincisi, dünyada yaygın değildir (Göney, 1980: 111). İlki ise dünyada ticareti en fazla yapılan ekimdir. Çeltikler dağlık kesimlerde yetiştirilen dağ (kuru) çeltiği ile su içinde yetiştirilen sulu çeltik (ova çeltiği) olarak da ikiye ayrılır. Dünya çeltik tarımının yüzde 75'inden fazlası "sulu" çeltiktir ve bu tür üretim alanlarının yüzde 90'ı Doğu Asya'dadır (Latham, 2013:6).

Pirinç, dünya nüfusunun yarısından fazlasının birincil gıdasıdır. Pirincin işleme girmemiş durumu olan çeltiğin kültürü yazılı tarihten önce gelir. Çeltik muhtemelen ilk olarak M.Ö. 3000 civarında Hindistan'da yetiştirildi ve kültürü o zamandan beri dünyanın birçok ülkesine yayıldı (Holder and Grant, 1979). Pereira and Guimaraes'e (2010: 434) göre, Batı insanının ekili çeltik türleri (*Oryza Sativa* L.) ile ilk temasını, Büyük İskender'in Hindistan'ı işgal etmesinin bir sonucu olarak İran'a bağlamaktadır. Araştırmacıya göre mevcut fikir birliğinin, bu tahılın tohumlarının İber Pe Yarımadası'na girmesinden yaklaşık üç yüzyıl sonra İskenderiye'ye (Mısır) götürüldüğü, 15. yüzyılda da İtalya'da pirinç yetiştirilmeye başlandığı yönündedir. Daha sonra Avrupa ve Amerika Kıtasına da yayıldı. Doğanay ve Çoşkun'a (2019) göre ise çeltik çok eski bir dönemde Mısır ve Mezopotamya gibi kültür bölgelerinde Muson Asya'sı ile ilgisi olmadan kültüre kazandırılmıştır.

Günümüzde Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) (2020) verilerine göre dünyada tahıl üretiminde çeltik tarımının payı (%25) oldukça yüksektir. Nitekim 2018 yılı itibariyle dünyada yaklaşık 3 milyar ton olarak gerçekleştirilen hububat üretiminde çeltik 782.000.145 ton ile ikinci sırada yer alır³.

Dünyanın birçok yerinde tarımı yapılan çeltik yetiştiriciliğinde Hindistan ve Çin başta gelmektedir. İki ülke dünyada toplam çeltik üretiminin %49'unu gerçekleştirir. Bu ülkeleri Endonezya (%10), Bangladeş (%7), Vietnam (%5), Tayland (%4) ve Myanmar (%3) gibi diğer Asya ülkeleri takip eder. Türkiye'nin dünya çeltik üretimindeki payı oldukça düşük olup, ülke %0,12'lik oranla 38. sırada yer almaktadır (FAO, 2020).

Dünya'da çeltik yetiştiriciliğinde önde gelen bazı ülkelerin pirinç ticaretindeki sıralaması daha düşük olabilmektedir. Bunun nedeni büyük nüfus kitlelerine sahip olan ülkelerin pirinci kendi besin ihtiyaçları için tüketmeleridir. Nitekim FAO (2017) verilerine göre Çin, çeltik üretiminde dünyada ilk sırada yer almasına rağmen bu alanda dünya ticaretindeki rolü 10 kat daha düşük (%2,71) olarak gerçekleştirmektedir. Pirinç ihracatında Hindistan (%27), Tayland (%26), Vietnam (%13), ABD (%7) ve Pakistan (%6) başta gelen ülkelerdir. Türkiye çeltik yetiştiriciliğinde olduğu gibi pirinç ihracatında da alt sıralarda olup, dünyada %0,13'lük bir paya sahiptir. Bu nedenle ülke pirinç ve çeltik ithalatında bulunarak ihtiyacını karşılamaktadır. Dünya genelinde pirinç ithalatında Türkiye'nin oranı %0,66'dır.

3.2. Türkiye'de Durum

Türkiye'de çeltik tarımının yaklaşık 500 yıllık bir geçmişinin olduğu bilinmektedir. Çeltiğin Asya kökenli olduğu varsayıldığında Türklerin Anadolu'ya girişiyle bitkinin ekiminin yaygınlaştığı söylenebilir. Nitekim Emecen'e (1993: 225) göre Çin kaynaklarının incelenmesi sonucu, milattan önce 2. Yüzyıl'da Batı Türkistan'da Fergana bölgesinde çeltik ziraatının yapıldığı tespit edilmiştir. Bilhassa Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde ihraç malları arasında önemli bir yer işgal eden çeltiğe, bu bitkinin ziraatı için Osmanlılar zamanında da büyük önem verilmiş ve devlet tarafından teşvik edilmiştir.

Bir başka araştırmada çeltiğin Anadolu'ya 15. yüzyılda Mısır'dan girdiği ve ilk ekimlerin Kastamonu ilinin Tosya ilçesinde yapıldığı yönündedir (Tanrıkulu, 2019: 244). Nitekim ilk çeltik fabrikası da 1926 yılında yine Tosya'da kurulmuş; Cumhuriyet'in ilanından önce sadece Kastamonu, Maraş, Diyarbakır ve Bursa illerinde az miktarda çeltik yetiştiriciliğinin yapıldığı ve üretimin daha çok büyük şehirlerdeki zengin ailelerce tüketildiği ifade edilmektedir (Türkoğlu, 1979; Taşlıgil ve Şahin, 2011; Tanrıkulu, 2019).

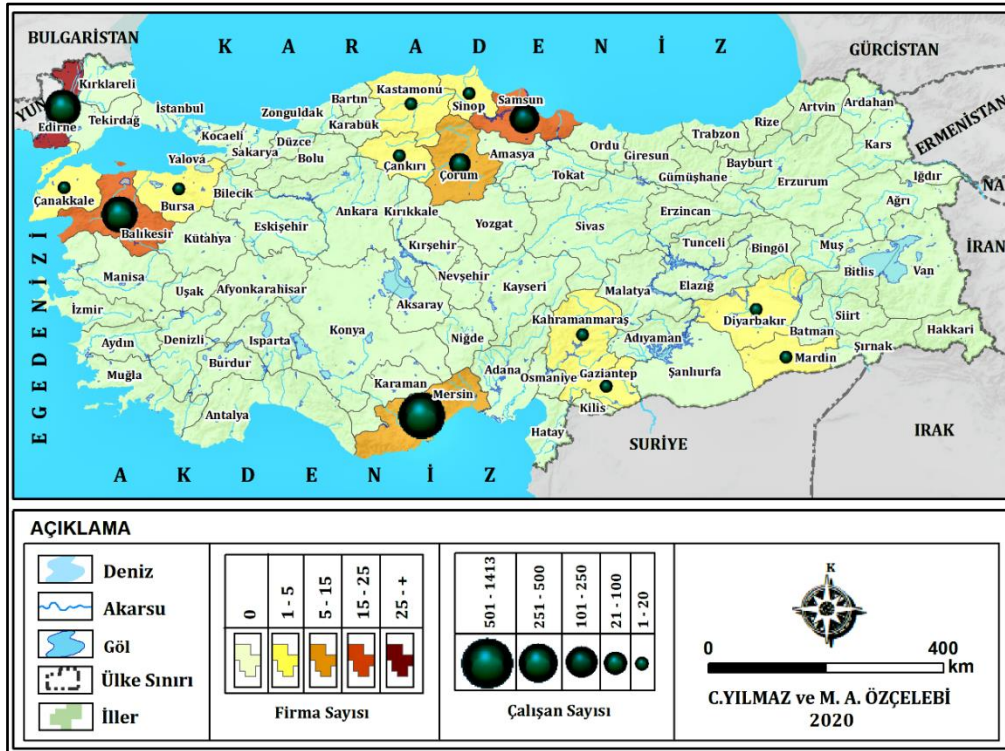
Geçmiş yıllarda pirinç değirmenleri veya fabrikaları sınırlı olduğundan halk çeltik mahsulünde soyma (kabuğundan ayırma) ve öğütme işlemini kendi imkânlarıyla gerçekleştirmektedir. Daha çok halkın kendi ihtiyacını sağlamaya yönelik olarak üretilen pirincin iç pazarda ticareti çok değildi. Ancak günümüzde çeltik ekim alanlarının genişlemesi ve pirinç fabrikalarının sayısının artması ile pirincin yurt içi ve yurtdışında geniş alanda ticareti yapılmaya başlanmıştır.

³ Mısır 1.147.621.938 ton ile birinci, buğday ise 734.045.174 ton ile üçüncü sıradadır.

Türkiye'de bölgelere göre çeltik üretimi değerlendirildiğinde 2019 yılı itibariyle %66 ile Marmara Bölgesi başta gelmekte, %22 ile Karadeniz Bölgesi %10'la İç Anadolu Bölgesi ve %2 ile diğer bölgeler sıralanmaktadır. İl düzeyinde ise Edirne toplam üretimin %43'ünü gerçekleştirirken ikinci sırada Samsun (%14), üçüncü sırada Balıkesir (%12) gelmektedir. Bu illeri, sırasıyla Çanakkale, Çorum, Tekirdağ ve Sinop takip eder. (TUİK, 2019).

Çeltik ekim alanı ile pirinç fabrikaları arasında yakın ilişki söz konusudur. Buna göre çeltik üretiminin en fazla olduğu iller aynı zamanda fabrika sayısında da (Mersin hariç) önde gelir. Nitekim beyazlatılmış veya kısmen beyazlatılmış pirinç imalatında sırasıyla Türkiye'de Edirne 23, Balıkesir 19, Samsun 13, Mersin 12, Çorum 5, Çanakkale ve Sinop 3'er sanayi kuruluşuna sahiptir. Bunun yanında pirincin kalburdan geçirilmesi, öğütülmesi veya diğer işlemleri sonucunda kalan kepek, kavuz ve diğer artıklar ile ilgili işlemleri gerçekleştirenlerde eklendiğinde fabrika sayısı artmaktadır. Nitekim Türkiye'de pirinç imalatı ile ilgili yapılan tüm faaliyetleri gerçekleştiren fabrikaların sayısı sırasıyla Edirne'de 32, Balıkesir'de 22, Samsun'da 16, Mersin'de 12, Çorum'da 5, Çanakkale ve Sinop'ta 3'tür (Şekil 3).

Şekil 3: Türkiye'de pirinç sanayi dalında imalatçı ve çalışan sayısı

3.3. Samsun'da Durum; Çeltik Tarımı ve Pirinç Sanayinin Tarihsel Gelişimi

Samsun'da geçmişte pirinç fabrikalarının veya değirmenlerinin yokluğu ya da yetersiz oluşu yöre halkını çeltiği kendi imkânlarıyla işlemeye sevk etmiştir. Nitekim Samsun'da halk çeltiği kabuğundan dibek ya da dink adı verilen çukur taş kaplar içinde soyarak veya öğüterek pirinç elde ediyordu. Bu araç gereçlerin yerini daha sonra değirmenler, ardından fabrikalar almıştır. Bu nedenle Samsun ilindeki pirinç imalatını ve buna paralel gelişim gösteren en temel hammadde kaynağı olan çeltik bitkisinin tarihsel gelişimini birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır.

Samsun'da çeltiğin tarihi tam olarak bilinmese de yapılan araştırmalar 15. ve 16. yüzyılda çeltik tarımı ile uğraşanların olduğu yönünde bilgi vermektedir. Nitekim 1455-1576 yıllarında çeltik tarımı Samsun şehri, Terme, Arım (Çarşamba yakın çevresi) ve Bafra ilçelerinde yapılmaktaydı. İilde yetiştirilen tarım ürünlerinde çeltiğin oranı 1455 yılında %15, 1576'da %4'tü (Öz, 1999: 93). Bu azalmanın nedeni buğday arpa ve kenevir ekimine ağırlık verilmesiyle ilişkilidir. Ayrıca 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında da çeltik tarımına devam edilmiş çeltiğin toplam tarım mahsulleri içerisindeki oranı %3,24 olmuştu (Şahin, 2017: 158; Trabzon Vilayeti Salnameleri; Yolalıcı, 1998:). Bu dönemde çeltik tarımı ağırlıklı olarak (bugünkü) Terme ilçesinde gerçekleştirilmekteydi. İl genelinde 1.159 ton mahsulün (günümüzde Ordu'ya bağlı Fatsa ve Ünye ilçeleri dâhil) 500 tonu bu ilçeden karşılanmaktaydı (Yolalıcı 1998: 83). 1933-1934 tarihli Samsun Albümü'nde "Terme'de pirincin mahsulatı şayanı takdir bir vaziyettedir ve piyasada yüksek bir kıymet kazanmaktadır" (Halil 1934: 33), ifadesine yer verilerek, bu dönemlerde pirincin Terme'de ve Türkiye'de önemli yeri olduğuna dikkat çekilmiştir.

1960'lardan sonra Çarşamba Ovası'nda bataklık alanların drene edilmesine paralel olarak çeltik alanları genişlemiştir (Zaman 2011: 463). Bafra Ovasında ise zıt bir durum söz konusudur. Örneğin 1962 yılında çeltik tarımında 4000 hektar araziden 7500 ton mahsul elde edilirken; 1964 yılında çeltik sahasının alanı 500 hektara, elde edilen mahsul ise 1500 tona düşmüştür (Köksal 1972: 85). Bu daralmada yöre halkının daha fazla ekonomik getiri sağlayan veya daha az emek isteyen mısır gibi farklı tarım ürünlerine yönelmesinin rolü büyüktür.

1973 Samsun İl Yıllığı'ndaki verilere göre Samsun'da 3 adet sanayi tesisi bulunmakta olup bunların biri il merkezinde, diğer ikisi Bafra'da ve Çarşamba'da olup, toplamda 22 kişiye istihdam sağlanmaktaydı. Bu fabrikalarda işlenen çeltiğin ticareti yapılmakla birlikte, kendi geçimini sağlayacak kadar çeltik ekimi yapan yöre halkının mahsulleri de işlenmekteydi. Bu işlemleri gerçekleştiren değirmenler de vardı.

Samsun'da 1980'li yıllara kadar çeltik işlemede önemli bir değişim olmamıştır. Samsun TSO (1986) verilerine göre faaliyette olan bir çeltik fabrikasında 8 kişi istihdam edilmekteydi. Bu yıllarda pirinç imalatı sınırlı olup daha çok halkın geçimini sağlamaya yönelikti. 1991 yılında fabrika sayısı artarak 3'e çıkmış çalışan sayısı ise 30 olmuştur (Samsun TSO, 1992). 2006 yılında ise sanayi işletme sayısı 10'u Terme, 3'ü Çarşamba'da olmak üzere 13'e ulaşmıştır (Samsun TSO, 2006). Bu yıllarda hammaddenin daha çok Terme ve Çarşamba'dan temin edilmesi fabrikaların da bu kesimde toplanmasına neden olmuştur.

Samsun'da pirinç fabrikası sayısının artışı 2000'li yıllarda çeltik üretimi ve ekim alanı ile paralellik göstermiştir. Ancak 2000'li yıllarda çeltik sahaslarının genişliği biraz daha artsa da TÜİK (2004) bitkisel üretim verilerine göre ilde çeltiğin diğer tarım alanlarına oranı geçmiş yıllara göre (20. Yüzyıl) %2,21'e düşmüştür. Bunda yöre halkının daha az emek sarf ettiren veya daha yüksek getiri sağlayan üretime yönelmesinin rolü büyüktür. Ayrıca, bu azalışta son yıllarda, özellikle yöredeki çeltik fabrikası sahiplerinin Rusya'dan çok miktarda çeltik ithal etmeleri nedeniyle hammadde fiyatlarının düşmesi önemli rol oynamıştır (Zaman 2017: 398).

Samsun'da çeltik tarım alanları 2004-2019 yılları arasında 2 kata yakın büyümüştür. Ancak bu büyüme Samsun'un her tarafında aynı olmamıştır. Nitekim çeltik sahasları Bafra Ovası'nda genişlerken (Bafra ilçesinde yaklaşık 3 kat), Çarşamba ovasında ise daralmıştır. Çeltik

tarımının nispeten maliyetinin yüksek, kazancının az ve ürünü yetiştirmenin zahmetli olması dolayısıyla çiftçinin fındık gibi farklı tarım ürünlerinin yetiştiriciliğine yönelmesi, Çarşamba ovasındaki bu daralmada önemli bir faktördür. Bafra Ovası'nda ise çeltik sahalarının genişlemesinde ve üretimin artmasında çeltik tarımına uygun koşulların yanı sıra 2001 yılında ithal çeltik ve pirinç alımında uygulanan gümrük vergisinin arttırılması da önemli bir etkidir. Ayrıca çeltiğe sağlanan fark ödemesi desteği ve uygun fiyatlı sertifikalı tohumluğun etkisi de bulunmaktadır (Hekimoğlu ve Altindeğer 2019: 31).

Günümüzde Samsun'da pirinç fabrikası sayısı artarak 16'ya ulaşmıştır. Bu fabrikaların 10'u Bafra'da toplanmıştır. Terme'deki fabrika sayısı ise azalarak 6'ya düşmüştür. Şüphesiz, girişimcilerin fabrikalarını Bafra'ya kaydırmasında iki önemli husustan söz edilebilir. Bunlardan birincisi daha önce de değinildiği gibi Terme'de yöre halkının fındık tarımına yönelmesi ve çeltik sahalarının daralmasıdır. İkincisi Terme'de sanayi alanlarının daralması dolayısıyla girişimcilerin daha geniş alana ihtiyaç duymaları ve Bafra'da kurulu olan OSB'nin avantajlarından faydalanmak istemeleridir. Buna göre hammadde ve tam doluluğa ulaşamayan OSB avantajı dikkate alındığında pirinç fabrikası yatırımlarının Bafra'ya doğru kaymaya devam edeceği yüksek ihtimaldir.

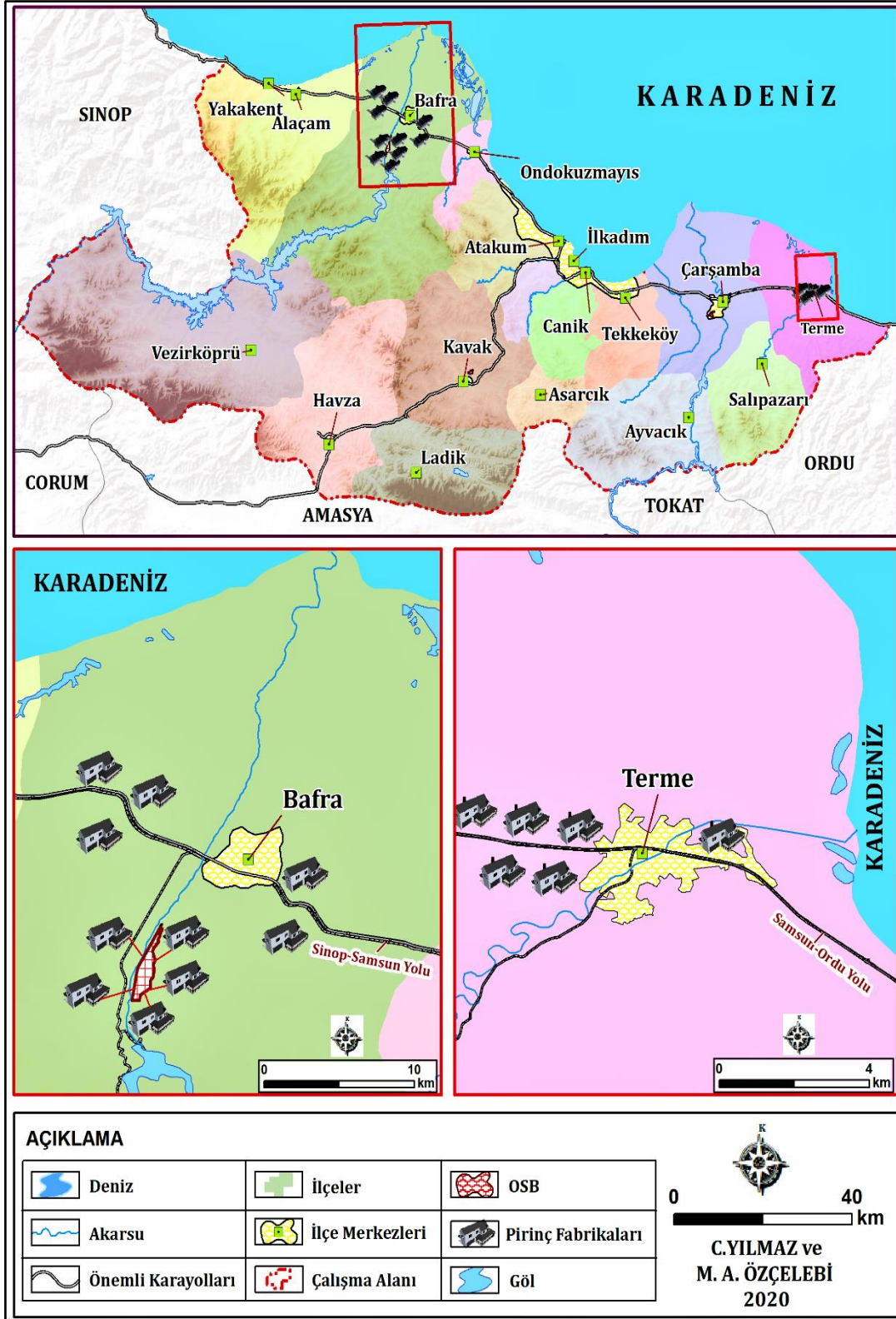
4. BULGULAR

4.1. Samsun'da Pirinç Sanayinin Kuruluş Yeri ve Mekânsal Dağılışı

Samsun'da çeltik üretiminde Bafra, Alaçam ve Terme ilçeleri başta gelmekte, pirinç sanayi tesisleri de (Alaçam hariç) Bafra ve Terme ilçelerinde kurulmuştur. Bafra'da yer alan 10 sanayi tesisinin yarısı Bafra OSB'de, diğer yarısı Kızılırmak'ın ve Bafra şehrinin doğusunda yer alan Çetinkaya Mahallesi'nde Sinop-Samsun yolu kenarında toplanmıştır. Terme'de ise pirinç fabrikaları (6 tesis) Samsun-Ordu karayolu üzerinde yer almaktadır (Şekil 4).

Samsun'da pirinç sanayinin gelişiminde hammadde faktörünün yanı sıra ulaşım kolaylığı da etkili olmuştur. Ulaşım şartlarının elverişli olması, hem pazarlama hem de tanıtım kolaylığı sağlamaktadır. Bu özellik Samsun'u Karadeniz Bölgesi için dağıtım merkezi yapmıştır. Samsun il merkezinin doğusunda Karadeniz Sahil Yolu üzerinde bulunan Terme, batıda Sinop yolu üzerinde kalan Bafra'ya göre ulaşım ve tanınırlık yönünden daha avantajlıdır. Nitekim Doğu Karadeniz bölümünden iç kesimlere geçmek isteyen yolcular Terme'den geçmek durumundadır. Bu karayolu güzergâhı üzerinde (bölünmüş yollar) kurulan pirinç fabrikalarında imalatın yanı sıra yol kenarına kurulan satış yerlerinde mamullerin hem tanıtımı hem de perakende ve toptan satışı yapılmaktadır. Bu nedenle tanınırlık açısından Terme pirinci Bafra pirincine göre önde gelir. Bafra son zamanlarda üretim miktarı olarak öne çıksa da özellikle pazarlama açısından ana yolların uzağında kalması onun için bir dezavantaj olmaktadır. Bafra'da pirinç sanayi tesislerinin yarısı ilçe merkezinin güneyinde, ana karayolundan daha içeride kurulu bulunan Bafra'da Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) yer almaktadır. Bu durum, yani ana ulaşım hatlarına uzaklık Bafra pirinci için bir dezavantaj iken, Terme için avantaj oluşturmaktadır. Ancak Terme'de yol kenarında yapılan bilinçsiz pazarlama teknikleri mamulün değerini düşürmektedir (Fotoğraf 1-2).

Şekil 4: Samsun'da pirinç sanayi dalının ilçelere göre dağılışı.

Fotoğraf 1-2. Terme'de pirinci yol kenarında fabrikanın önünde perakende ve toptan olarak pazarlayan sanayi kuruluşları.

Ulaşım olanaklarının yanı sıra Terme'de geçmişten gelen çeltik üretimi ve imalat kültürü ilçenin öne çıkmasında önemli rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle Terme'de Bafra'ya göre çeltik ekimi ve pirinç imalatı çok daha eski yıllara dayanmaktadır. Nitekim ilk pirinç fabrikası da bu ilçede kurulmuştur.

Samsun'da pirinç fabrikalarının dağılışında Bafra'da yer alan OSB'nin sağladığı olanaklar önemli rol oynamaktadır. Nitekim Bafra Karma ve Medikal İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nde (BORSAB), faaliyet gösteren pirinç fabrikaları ucuz arsa, ortak altyapı ve doğalgaz imkânlarına sahiptirler. Ayrıca organize sanayi bölgelerinin bir üst bölge teşvik sisteminden (4. Bölge Teşvik Sistemi) yararlanmaları, BORSAB'da faaliyet gösteren pirinç fabrikaları için önemli bir kazanımdır. Nitekim Samsun ili bölgesel teşvik sistemi uygulamalarında 3. Bölge kapsamında değerlendirilmektedir. Samsun'un çevresinde yer alan iller ise 4. ve 5. Bölge teşvik olanaklarından faydalanmaktadır. Bunların yanı sıra 2020 yılında BORSAB'da doğalgaz enerji hattı çekilmiştir. Doğalgazın kullanılmaya başlanmasıyla firma giderleri düşecektir.

4.2. Samsun'da Pirinç İmalatı

Çeltiğin işlenmesi sırasında 100 kg çeltikten; 55-60 kg pirinç, 15-20 kg kavuz, 8-10 kg kepek, 7-8 kg kırık ve 2-3 kg hasarlı pirinç ile 2 kg taneli mamul kalır (Tosun et al. 1979; Aktaran: Taşlıgil ve Şahin, 2011: 183). Söz konusu işlemde beyazlatılmış veya kısmen beyazlatılmış pirinç, kırık pirinç, kahverengi pirinç ve pirinç unu gibi mamuller elde edilmektedir. Çeltik pirince dönüştürüldüğünde; arta kalan kırık pirinç, pirinç unu ve nişasta yapımında; kepek ve kavuzlar ise pirinç kepeği yemi adı altında, hayvancılıkta tüketilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2019: 128).

Samsun söz konusu mamul çeşitleri arasında beyazlatılmış pirinç ve kırık pirinç imalatında öndedir. Bu mamullerde 2020 yılı itibariyle 181.704 ton üretim kapasitesine sahiptir. Bu imalat kapasitesiyle Türkiye'de dördüncü sırada yer almaktadır. Nitekim Samsun'da pirinç fabrikaları, Türkiye'de imal edilen toplam pirincin %15'ini (3 ve üzeri pirinç sanayi tesisine sahip illere göre) gerçekleştirmektedir.

Samsun, pirinç unu haricindeki mamul çeşitlerinde Edirne ve Balıkesir'den sonra Mersin ile birlikte üretici sayısı bakımından Türkiye'nin önde gelen illeri arasındadır. Nitekim Türki-

ye’de kahverengi pirinç mamulünün imalatı sadece Samsun (1 imalatçı) ve Balıkesir’de (4 imalatçı) yapılmaktadır. Beyazlatılmış pirinç imalatını yapan 84 sanayi tesisinin ise 13’ü Samsun ilinde faaliyet göstermekte ve bu fabrikaların 10’unda kırık pirinç imalatı da yapılmaktadır. Pirincin kalburdan geçirilmesi, öğütülmesi veya diğer işlemler sonucunda arta kalan kepek, kavuz ve diğer artıkların imalatında ise ek 3 firma ile birlikte bu sayı 16’ya ulaşır. Samsun bu imalatlarda Türkiye’de önde gelen illerdendir. Ancak pirinç unu imalatında Samsun, Mersin ve Edirne’de sadece bir firma faaliyet gösterirken, diğerleri İstanbul ve İzmir’de öne çıkmıştır. Söz konusu illerde (İstanbul ve İzmir’de) pirinç unu gibi mamullerin imalatı pirinç fabrikalarında değil, bisküvi ve pasta malzemesi üreten fabrikalarda yapılmaktadır.

Türkiye’de öğütülmüş hububat ürünleri imalatında (sadece imalat gruplarında pirinç ile ilgili mamullere de yer veren) tesisler olarak; Mersin 12, İstanbul 7, Karaman 2 fabrika ile en fazla işgücü çalıştıran illerdir. Bu üç il işgücünün % 75’ini karşılayarak çalışan sayısı bakımından ilk 3’te yer almaktadır. Söz konusu illerde imalatçı sayısı nispeten az olmasına karşın istihdama göre orta (50-249 iş gücü) ve büyük ölçekli (250 ve üzeri işgücü) kuruluşların varlığı bu illeri öne çıkarmış, Samsun, Edirne ve Balıkesir bunların gerisinde kalmıştır.

Samsun’un bu illerin gerisinde kalması ya da bu illerin Samsun’a göre önde olmalarının birkaç sebebi vardır. Mersin hariç diğer illerde faaliyet gösteren kuruluşların ana faaliyet alanlarının sadece pirinç olmaması ilk sebeptir. Bu illerdeki bazı firmalar daha çok bisküvi ve pasta malzemesi gibi imalatlarda uzmanlaşmışlardır. İkinci sebep; bu firmaların bir kısmında çeltik ile birlikte çeşitli hububatların işlenmesi ve ambalajlanması da gerçekleştirilmektedir. Üçüncü bir sebep ise; İzmir, Mersin ve İstanbul’un Türkiye’nin önemli liman kentlerinden olması ve Ortadoğu, Afrika ve Avrupa pazarına da daha yakın konumda bulunmalarıdır. Dolayısıyla daha az taşıma maliyetine sahip olan bu iller söz konusu mamullerde öne çıkmıştır. Bu imalatlarda bulunan firmaların bazıları markalaşmaya özen göstermiş, dolayısıyla hem Türkiye’de hem de yurt dışında geniş bir pazar alanına sahip olmuşlardır. Nitekim bu firmalar tüm yıl yüksek kapasiteyle çalışmaktadır. Karaman’da ise 1215 kişiye istihdam sağlayan büyük ölçekli bisküvi fabrikasında pirinç unu imal edilirken, bir küçük ölçekli kuruluştaki diğer hububat ürünleri ile birlikte pirinçlerin paketlenmesi işleminde bulunmaktadır. Ancak Samsun’da pirinç fabrikaları Türkiye’nin büyük bir kesiminde olduğu gibi sezonluk faaliyet göstermektedir. Bunun yanında pirinç çeşitlerine göre daha yüksek katma değer sağlayan pirinç unu imalatı ilde sadece mikro ölçekli bir atölyede düşük kapasiteyle imal edilmektedir. Ayrıca pirinç dışındaki tahulların işlenmesi ve paketlemesi faaliyetinde bulunulmamaktadır.

4.3. İşletme ve İşgücü

Samsun’da 2020 yılı itibarıyla pirinç fabrikası sayısının Türkiye’deki 117 fabrikaya oranı %12,8’dir. Söz konusu faaliyette Samsun’da Bafra imalatçı ve çalışan sayısı bakımından önde gelir. Yine 2020 yılı itibarıyla Samsun’da pirinç sanayinde toplamda 133 kişi istihdam edilmektedir. Bunun Türkiye’de söz konusu sanayi dalında çalışan 6.276 kişiye oranı ise %2,1’dir. Samsun bu oranla ülkede 6. sıradadır. Bu istihdama pirinç unu imalatı yapan kuruluşlar da dâhil edilmiştir. Ancak söz konusu imalatla kuruluşlar daha çok pasta yapımında kullanılan gıdalar ve bisküvi ile ilgili mamuller imal etmektedir. Bu nedenle beyazlatılmış veya kısmen beyazlatılmış pirinç imalatını gerçekleştiren kuruluşları ayrıca değerlendirmek daha doğru bir sonuç

verecektir. Buna göre Türkiye'de söz konusu imalatlarda çalışanların payı Samsun'da %4,7 olup, il, Mersin (%51,7), Balıkesir ve (%16,1) Edirne'den (%15,3) sonra 4. sıradadır.

Samsun'da pirinç sanayi tesislerinin önemli çoğunluğu çalışan sayısına göre atölye tipi tesislerden oluşmaktadır. Bunlardan Ülkem Bafra Pirinç Sanayi, Has Pirinç Sanayi, Şahin Pirinç Sanayi ve Tarım Kredi Birlik Tarım Ürünleri Sanayi işletmeleri küçük ölçekli (10-49 işgücü), diğerleri ise mikro ölçeklidir (0-9 işgücü) (Fotoğraf 3-4). Buna göre sağlanan istihdamın yeterli olmadığı görülmektedir. Nitekim pirinç fabrikaları Samsun'da sanayi sektöründe çalışan sayısının %0,5'ini, imalatçı sayısının ise %2,7'sini karşılamaktadır. Bu da pirinç sanayinin ilde işletme sayısı bakımından çalışan sayısına karşın önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

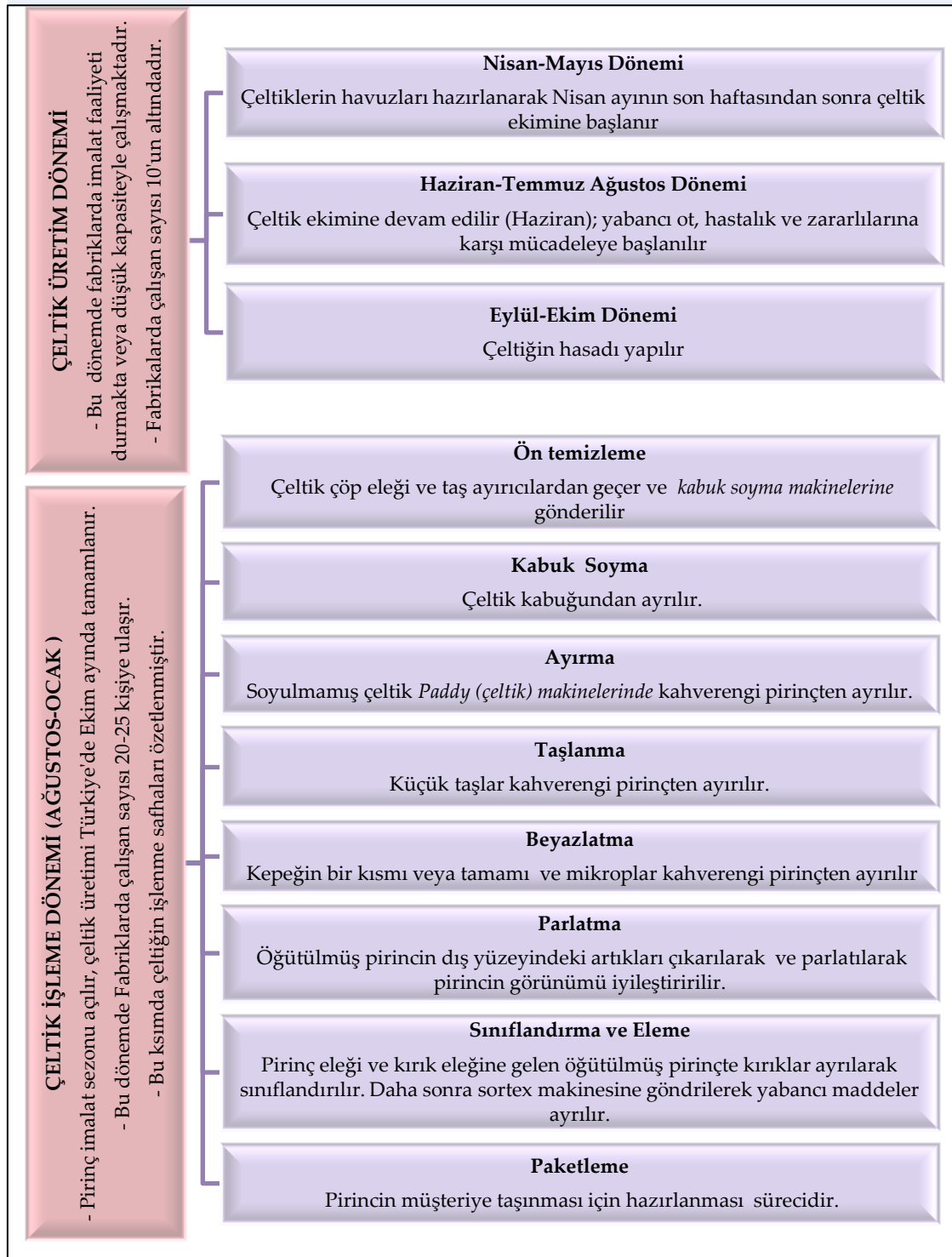

Fotoğraf 3-4: Samsun-Bafra'da en fazla istihdam sağlayan sanayi kuruluşlarından Ülkem Bafra (Metro) Pirinç Fabrikası (solda) ve Terme'de Samsun-Ordu karayolu üzerinde yer alan Onay Pirinç Fabrikası (sağda).

Türkiye genelinde olduğu gibi, Samsun özelinde de pirinç fabrikaları çoğunlukla sezonluk olarak faaliyet göstermektedir. Çeltik hasat edildikten sonra imalat başlar, işlenecek çeltik bitince yeni, hasat beklenir. Hasat zamanı ise Türkiye'de iklime bağlı olarak bölgelere göre çeşitlilik gösterir. Genel olarak Trakya ve Karadeniz bölgelerinde hasat Eylül ayı ortalarında başlar, Ekim sonlarında biter. Buna karşılık Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hasada Ağustos ortalarında, Güney Marmara Bölgesi'nde Ağustos sonunda başlanabilir (Hekimoğlu ve Altındağ 2019: 16). Samsun'da ise çeltik hasadı Eylül ortası gibi başlamaktadır (Şekil 5).

Mahsulün fabrikaya ulaşmasıyla imalat başlar ve bu süreç 5-6 ay (Ağustos/Eylül-Aralık/Ocak dönemi) devam eder. Bu nedenle yılın bu döneminde çeltik işlenmesi sırasında daha fazla çalışana ihtiyaç duyulur ve sezonluk işçi alımı gerçekleştirilir. Böylelikle çalışan sayısı yaklaşık 2-3 kat artarak 20-25 kişiye ulaşır (Şekil 5). Ancak imalatın durduğu veya kapasitesinin düştüğü Şubat-Ağustos dönemlerinde çalışan sayısı 10'nun altına düşer ve daha çok idari kısımda çalışanlar kalır. Buna göre pirinç fabrikalarının yeterli sayıda istihdamda bulunmadığı ve tam kapasite çalışmadığı görülür. Bunda firmaların işbirliği ve ortaklık ilişkilerinin zayıf olması, risk almaktan kaçınmaları ve hem ulusal hem de uluslararası alandaki güçlü rekabet ortamı, tanıtım ve pazarlamadaki eksiklikler önemli rol oynamaktadır.

Şekil 5. Samsun'da Çeltik üretimi ve işlenmesi süreci

(*) Şubat- Ağustos ayları arasında imalat durmakta veya düşük kapasite ile çalışmaktadır.

Samsun ilinde sanayi sektöründe nitelikli işgücü temininde yaşanan sorun pirinç sanayinde de mevcuttur. Fakat bu sanayi dalında ihtiyaç duyulan usta işçiyi işletmeler kendileri

yetiştirerek çözüm getirmişlerdir. Bu durum bazı firmalar açısından önemli bir sorun olarak görülmemektedir.

4.4. Hammadde

Samsun'da pirinç sanayi gelişiminde en başta gelen faktör hammaddeye yakınlıktır. Nitekim il, çeltik üretiminde 2019 yılı itibariyle 137.069 ton ile Türkiye'de 2. sıradadır. Çeltik, ilde de en fazla üretimi yapılan tarım ürünleri arasında ise 5. sıradadır. Çeltik sahalarının %71'i Bafra'da, %11'i Alaçam'da, %13'ü Terme ve Çarşamba'da toplanmıştır. Geri kalan %5'lik kısım ise Tekkeköy, 19 Mayıs, Salıpazarı ve Yakakent ilçelerindedir. Bu dağılım oranları çeltik üretim miktarları ile de benzerlik göstermektedir (Fotoğraf 5). Bafra ve Terme'deki fabrikalar hammaddelelerinin önemli bir kısmını kendi çevrelerinden karşılar.

Fotoğraf 5. Bafra Ovası, Türbe Köyü'nde çeltik tarımı.

Besin maddelerince zengin veya gübre kullanmak suretiyle zenginleştirilmiş olan milli alüvyal topraklar, en uygun çeltik tarımı topraklarıdır (Doğanay ve Çoşkun, 2019: 132). Samsun'da çeltik tarımı da yüksek oranda bu topraklar üzerinde yapılmaktadır. Çeltik tarımının Bafra, Alaçam ve Terme'de yoğunluk göstermesi uygun iklim koşulları ve sulama imkanları yanında özellikle düz alüvyal toprak yapısı ile ilgilidir. Kızılırmak ve Yeşilirmak deltalarında geniş sulak alanların yer alması da ili en önemli çeltik üretim sahalarından biri yapmaktadır. Kızılırmak Deltası'nın özellikle batısında yer alan tarım arazileri deniz seviyesine göre 2 metreyi ancak bulan yükselti seviyesine sahiptir. Ayrıca bu kısımlarda taban suyu seviyesinin de yüksek olması çeltik tarımına ayrıca imkân vermektedir (Yılmaz, 2007: 17). Aynı şekilde Yeşilirmak Deltası'nın Terme ilçe sınırları içinde kalan kısımları da benzer özellikler gösterdiğinden bu kısım da Samsun'un diğer önemli çeltik üretim sahasıdır.

Samsun'da çeltik tarımının en fazla yapıldığı Bafra, Alaçam, Çarşamba ve Terme'de yetiştirme devresinde sıcaklık ortalamasının 4-5 ay boyunca 20°C civarında olması ilçelerin çeltik tarımı için uygun sıcaklığa sahip olduğunu gösterir (MGM, 1960-2016). Bunun yanı sıra Samsun'un orografik özellikleri nedeni ile Doğu ve Batı Karadeniz bölümleri kadar yıllık toplam yağışı yüksek değildir (Bahadır 2013: 31). Ancak yağış isteği yeterince karşılanamadığı durumlarda bu ihtiyaç sulama yapılarak giderilmektedir. Çeltik hasat edildikten sonra kurutma devresinde

nem oranı da büyük önem arz etmektedir. Kurutma cihazları vasıtasıyla veya açık alanda kurutulan çeltikler çok fazla ısınmaya maruz kalabilir. Yüksek derece ısıda kurutulma gerçekleştirilirse çeltikler işlenirken zarar görerek kırılır. Bu da elde edilen pirincin kalitesini düşürür ve pazarlamasını güçleştirir.

Samsun her ne kadar Türkiye'nin en fazla çeltik yetiştiren illerinden olsa da bazı yıllarda iklim koşullarından ötürü verimin düşmesi, hastalık, üretimin az olması gibi bazı etkenlerden ötürü hammadde yetersiz gelebilmektedir. Bunda daha kaliteli veya ucuz hammadde isteği de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle çeltik ihtiyacı yurtiçinin yanı sıra yurtdışından da karşılanabilmektedir. Söz konusu durumlarda ithalatta Rusya başı çekmektedir. Nitekim BORSAB'da faaliyet gösteren bir pirinç fabrikası Rusya'da çeltik sahaları olan bir firma ile girdiği ortaklıkla hammadde alımında ve mamulün pazarlanmasında kendisine önemli kolaylık sağlamıştır (Özçelebi 2013).

Samsun ili içinde de pirinç imalatında yeterli hammadde bulunamazsa ilçeler arasında alışverişi söz konusu olabilmektedir. Bu husus pirinç fabrikalarının yer aldığı Bafra ve Terme arasında da gerçekleşir. Nitekim Terme'de çeltiğin önemli çoğunluğunu sadece birkaç firma alır (Özçelebi ve Yılmaz 2017: 353). Bu nedenle buradaki fabrikaların Bafra'dan çeltik aldığı dönemler olur. Benzer şekilde Bafra'daki fabrikalar da bazen Terme'den çeltik alımı yapar.

4.5. Pazarlama ve Tanıtım

Samsun'da pirinç fabrikaları mamullerini Türkiye'nin her yerine pazarlamaktadır. Ancak bu pazarlamada Karadeniz Bölgesi ve iç bölgeler ağırlıktadır. Ankara, İstanbul ve Bursa diğer büyük pazarlardır. Pirincin dağıtımında yararlanılan ulaşım sistemi ise karayoludur. Mamullerin sevkiyatı sırasında işletmeler kendi araçları ile birlikte nakliye şirketlerinden de faydalanmaktadırlar.

Uluslararası konjonktür ve rekabet koşulları pirinç fabrikalarının ihracatını olumsuz etkilemektedir. Nitekim Ortadoğu'da bazı ülkelerde yaşanan iç savaş vb. olaylar pirinç fabrikalarının ihracatını sekteye uğratmıştır. Fakat uluslararası konjonktür sürekli değişen bir durum olduğundan yaşanan sorunlar çözümlendiğinde ticari hareketlilik yeniden canlanacaktır.

Pirinç ihracatını olumsuz etkileyen bir başka husus rekabet fazlalığıdır. Nitekim Ortadoğu pazarına daha yakın olan Mersin'in uygun taşıma maliyeti, Samsun'a karşı ihracatta rekabet üstünlüğü sağlamıştır.

Samsun'da pirinç sanayiinde bir diğer önemli sorun pirincin tanınırlığının ve markalaşmasının yetersizliğidir. Nitekim Samsun pirinç imalatı veya çeltik tarımı yapılan çok eski illerden biri olmasına rağmen üretilen pirinç Türkiye'nin coğrafi işaretli ürünleri arasında tescillenmemiştir. Örneğin Samsun Türkiye'nin en fazla çeltik üretimine sahip illerinden biri olmasına karşın "Gönen Baldo" veya "Tosya Pirinci" gibi kendi yöresel markasını öne çıkaramamıştır.

4.6. Gelecek İçin Tahmin

Çalışma kapsamında yapılan anketlerde firmaların kuruluş yeri, tüzel kişilikleri, sorunları ile ilgili sorulara cevap almanın yanı sıra, gelecek planları ile ilgili öngörülerini hakkında da bilgi alınmıştır. Buna göre talep istikrarsızlığı, nitelikli işgücü, hammadde temini, rekabet ko-

şulları ve tanıtım gibi sorunlardan veya yetersizlikten ötürü firmalar önümüzdeki beş yıl içerisinde nasıl bir gelişim gösterecekleri ile alakalı net bir fikre sahip değiller. Buna karşın işletmelerin bazıları imalat teknolojilerini yenileme, makine artırımı ve yeni bina gibi yatırım projelerini hazırda tutmaktadır. Bu durumun oluşmasında temel besin kaynaklarından olan pirinç maddesine olan talebin fazla olması ve daha önce de belirtildiği gibi kuruluş yerinin sahip olduğu bazı elverişli koşullar önemli rol oynamaktadır (Özçelebi ve Yılmaz 2017: 353).

4.7. SWOT ve TOWS Matrisi

İlk olarak 1960'lı yıllarda, işletmelerin stratejik analizlerinde kullanılmaya başlanan SWOT⁴ analizi, günümüzde; sağlık, eğitim, sanayi, tarım vb. birçok sektörde kullanılan bir yöntemdir. SWOT bir firmanın karşılaştığı dış durum (tehditler ve fırsatlar) ile kendi iç nitelikleri veya özellikleri (güçlü ve zayıf yönleri) arasında uyum sağlayan stratejik bir analizdir (Hill ve Westbrook, 1997: 47). Nitekim bu çalışma kapsamında Samsun ili ve ildeki pirinç sanayi kuruluşlarının güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit yönlerini analiz ederek strateji ve öneri geliştirmek hedeflenmiştir. Aşağıda Tablo 1 ve Tablo 2'de ayrıntılı olarak verilen analizde görüldüğü gibi Samsun, pirinç sanayide potansiyelinin altında gelişim göstermiştir.

Tablo 1: Samsun'da pirinç fabrikalarının SWOT Matrisi.

GÜÇLÜ YÖNLER (S)	ZAYIF YÖNLER (W)
<ul style="list-style-type: none"> Hinterlandı geniş limanların bulunması. Samsun Lojistik Merkez'inin kurulması. İlin çeltik üretiminde Türkiye'de ikinci olması. Çarşamba ve Bafra Ovalarının burada yer alması. BORSAB'ın altyapı, yığılma ve teşvik avantajı. BORSAB'da ucuz arsa olanağı. Terme'de ulaşım kolaylığı. Ucuz işgücü temini. 	<ul style="list-style-type: none"> Pirinç fabrikalarının bulunduğu Bafra ve Terme ilçelerinde sosyal yaşam kalitesinin nispeten düşük olması. Çarşamba ve Bafra Ovalarının yeteri kadar değerlendirilememesi BORSAB'ın anayolun uzağında iç kısımda kalması. Pirinç fabrikalarının dönemsel olarak faaliyet göstermesi. Girişimcilik ruhunun ve ortaklık kültürünün gelişmemesi Pirinç fabrikalarının birçoğunun mikro ölçekli sezonluk faaliyet gösteren işletmelerden oluşması. Kurumsallaşmanın az olması. Nitelikli işgücü eksikliği. Bafra ve Terme'de Ondokuzmayıs Üniversitesi meslek yüksekokullarının sanayi sektörüne hitap etmemesi. Tanıtım ve markalaşma ve pazarlama ve hizmet kalitesindeki eksiklik Pirinçte yerel bir markanın ön plana çıkarılmaması.

⁴ SWOT terimi İngilizcede Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar), ve Threats (Tehditler) kelimelerin baş harflerinin bir kısaltmasıdır. Türkçede de GZTF olarak da kullanılabilir.

Tablo 1 (devamı): Samsun'da pirinç fabrikalarının SWOT Matrisi.

FIRSATLAR (O)	TEHDİTLER (T)
<ul style="list-style-type: none"> • Karadeniz Bölgesi'ni İç Anadolu'ya bağlayan çevre yolunun buradan geçmesi. • Sulama imkânı ile Türkiye'nin birçok yerinde hammadde (çeltik) temin edilebilmesi. • En modern tekniklerle çeltik tarımında birim alanda daha fazla verim alınabilecek verimli topraklara sahip olunması. • Pirincin insanların temel besin kaynaklarından biri olması nedeniyle sanayi dalının sürekli gelişmesi. • Pirinç fabrikalarının imalatçı sayısı bakımından kümelenme potansiyeli göstermesi. • İlde iki üniversitenin yer almasının sağladığı potansiyel güç. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel tohumun kullanılmayışı. • Samsun'un yeni teşvik yasasıyla birlikte üçüncü bölge durumuna düşmesi ve bu anlamda çevre illerin daha avantajlı olması. • İşsizliğe bağlı olarak işçi ücretlerinin düşük, rekabetin fazla ve yaşam kalitesinin düşük olması (Terme ve Bafra'da) gibi nedenlerle, firmaların nitelikli işçi bulmakta zorlanması. • Yasal düzenleme, prosedürler ve bürokratik işlemlerin işleri yavaşlatması. • Hammadde fiyatlarında öngörülemez dalgalanmalar. • Rekabet fazlalığı. • Rakip firmaların, mamullerine ulusal veya uluslararası marketlerin raflarında yer vermesi veya bunları kampanyalı olarak satışa sunması ile tanınırlığın arttırılması ve üstünlük kurabilmesi.

Tablo 2: Samsun'da pirinç fabrikalarının TOWS Matrisi.

İÇ FAKTÖRLER DİŞ FAKTÖRLER	ORGANİZASYONEL GÜÇLÜ YÖNLER	ORGANİZASYONEL ZAYIF YÖNLER
	SO STRATEJİLERİ	WO STRATEJİLERİ
ÇEVRESEL OLANAKLAR VE RİSKLER	<ul style="list-style-type: none"> • Terme ve Bafra'nın Samsun il merkezine yakın olmaları yatırımcıların tercihinde avantaj sağlayacaktır (pazarlama, sosyal yaşam ve lojistik gibi...) • Pirinç sanayide veya ilgili sanayi dallarına yatırımda bulunacaklar BORSAB'a yönlendirilebilir. Böylelikle geliştirilebilir ortaklık ve iş birlikleriyle kümelenmeye yönelik önemli bir adım atılabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> • İlin sit ve sitüasyon olanakları (münbit ovalar, hammadde ve ulaşım gibi) göz önüne alınarak mamulde çeşitliliğe gidilip pirinç fabrikalarının yıl boyu aktif olarak faaliyet gösterebilmesi sağlanabilir. Bunun için işbirliği ve ortaklık kültürünün geliştirilmesi fayda sağlayacaktır. • Samsun'da makine imalatı yapan kuruluşlar üniversitelerle işbirliği içerisinde çalışarak pirinçte en az kaybı ve kaliteli

mamulü sağlayacak son teknoloji makine imalatını pirinç fabrikalarının talebine göre karşılayabilir.

- İşbirliği ve kurulacak ortaklıklarla rekabet gücü yükseltilebilir.
- Sosyal yaşam şartlarının geliştirilmesiyle Bafra ve Terme daha yaşanır hale getirilebilir. Buda yatırımcıları bu yerleşim yerlerine çekecektir.

Tablo 2 (devamı): Samsun'da pirinç fabrikalarının TOWS Matrisi.

	ST STRATEJİLERİ	WT STRATEJİLERİ
ÇEVRESEL TEHDİTLER	<ul style="list-style-type: none"> • İlin sahip olduğu elverişli ulaşım olanakları ve hammaddeye yakınlık gibi imkânlar önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu potansiyelden en iyi şekilde yararlanılması halinde mamulün taşıma maliyeti düşer dolayısıyla firmaların rekabet gücü yükselebilir. • Samsun'un Türkiye'nin en büyük 2. ve 3. münbit delta ovalarına ve uygun iklim koşullarına sahip olması dikkate alındığında yerel tohum geliştirilerek pirincin ulusal hatta uluslararası alanda tanınır olması sağlanabilir. • OSB'ler teşvik yasasında bir üst bölge teşvik sisteminden yararlanmaktadır. Bu anlamda BORSAB ilgili kurumlar tarafından yatırımda bulunmak isteyen girişimcilere önerilebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Çeltiğin ekiminden işlenmesine kadar olan süreçte kalitesi ve tanıtımına özen gösterilerek, mamulün coğrafi işaretli ürün olarak tescillenmesi sağlanabilir. Böylelikle mamulün markalaşması ve geniş pazarlara ulaşması sağlanabilir. • Mesleki eğitim olanaklarının artırılması ve üniversite ile kurulacak işbirliğiyle nitelikli işgücü daha kolay temin edebilir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Samsun (dünya çapında adı geçmese de) ülke genelinde çeltik üretimi ve pirinç imalatında önemli bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalarda 15. yüzyılın sonlarında başlayan çeltik ekimi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Samsun ili (beyazlatılmış) pirinç imalatında Türkiye’de üçüncü, çeltik üretiminde ise ikinci sıradadır. Nitekim 2020 yılı itibariyle Samsun’da faaliyet gösteren pirinç fabrikalarının Türkiye’deki 117 fabrikaya oranı %12,8 olmuştur. Bu oranla Samsun pirinç imalatında önemli bir kümelenme potansiyeli göstermektedir. Ancak; pirinç fabrikalarının büyük çoğunluğunun mikro ve küçük ölçekli kuruluşlardan oluşması, fabrikalar arasındaki iş birliğinin zayıflığı ve çalışan sayısının azlığı (%2,1) dezavantaj oluşturmaktadır.

Aslında Samsun son derece önemli sit ve sitüasyon şartlarına sahiptir. Bu durum ilin potansiyelini yükseltmekte ve daha fazla yatırımcıyı kendine çekmesini sağlamaktadır. Nitekim ilde pirinç sanayinin gelişimine katkı sağlayan şu özellikler bu anlamda önemlidir:

- Samsun’un tarımsal potansiyeli yüksek delta ovalarına sahip olması çeltik tarımı için önemlidir. Çeltik tarımı için elverişli alüvyal topraklar, bu kısımlarda taban suyu seviyesinin yüksek olması bu açıdan avantajdır. Ayrıca elverişli iklim koşulları ve sulama olanağı çeltik yetiştiriciliğine imkân tanımaktadır.
- Doğu Karadeniz bölümünü iç kesimlere bağlayan karayolu güzergâhının Samsun’dan geçiyor olması, Ankara ve İstanbul gibi büyük pazarlar başta olmak üzere birçok yere kolay erişim imkânı tanımaktadır. Ayrıca Terme’de yer alan pirinç fabrikaları söz konusu güzergâh üzerinde bulunduğu buradan mamullerin hem tanıtımı hem pazarlanması yapılmaktadır. Ancak yol kenarında yapılan bu pazarlama mamulün değerini de düşürmektedir. Büyük marketlerin raflarında yer almak daha iyi bir tanıtım ve pazarlama yoludur.
- Samsun; Karadeniz Bölgesi’nin ve iç kesimin mal alım ve dağıtımında art bölgesiyle kolay ulaşım bağlantısı kurabilen limanlara sahiptir.
- Bafra’da yer alan OSB’nin ucuz arsa, uygun teşvik ve ortak altyapı gibi fırsatlar sunması pirinç fabrikalarının sayısının ilde artışında önemli rol oynamıştır. Ancak OSB’nin Bafra ilçesinde iç kısımda kalması firmaların ana ulaşım yollarından nispeten uzak kalmasına neden olmuştur.

Pirinç fabrikaları mevsimlik olarak faaliyet göstermektedir. Çeltiğin hasat edildiği tarihten itibaren mahsul alımı gerçekleşir ve 5-6 aylık süre içerisinde (genel olarak Ağustos-Aralık döneminde) fabrikalarda işlenir. Bu nedenle yılın bu döneminde çeltik işlenmesi sırasında daha fazla çalışana ihtiyaç duyulur ve sezonluk işçi alımı gerçekleştirilir. Dolayısıyla çalışan sayısı yaklaşık 20-25 kişiye ulaşır. Ancak imalatın durduğu veya kapasitesinin düştüğü dönemde ise (genel olarak Şubat-Temmuz dönemi) çalışan sayısı 10’nun altına düşer ve daha çok idari kısımda çalışanlar kalır. Buna göre yılın belli dönemlerinde faal olarak faaliyet gösteren pirinç fabrikalarının yeterli gelişim sağlayamadıkları görülür. Bunda işbirliği ve ortaklık ilişkilerin zayıf olması, risk almaktan kaçınmaları ve hem ulusal hem de uluslararası alandaki güçlü rekabet ortamı, tanıtım ve pazarlamadaki eksiklikler önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle pirinç fabrikalarının tüm yıl yüksek kapasite ile çalışmalarını sağlamaya yönelik aşağıda bazı öneriler

getirilmiştir.

Samsun pirinç fabrikalarında Mersin ve Karaman'daki fabrikalarda olduğu gibi çeşitli mamuller imal edilebilir. Örneğin buğday, mısır, fasulye gibi ürünlerin yetiştiriciliğinde önde gelen illerden olan Samsun'da söz konusu ürünlerin işlenmesi ve ambalajlanması gerçekleştirilebilir. Ayrıca daha çok İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde gerçekleştirilen ve nispeten yüksek katma değer sağlayan pirinç unu imal edilebilir.

Samsun'da pirinç fabrikaları ürün (mamul) yelpazelerini genişletmeye karar verdiklerinde yeni bir makine, tesis, nitelikli işgücü, depo gibi ek maliyet getiren yatırımlara ihtiyaç duyacaklardır. Bu nedenle firmaların bazı riskleri de göz önüne alması gerekmektedir. Riski en aza indirmenin yolu da işbirliği içerisinde çalışmak ve ortaklık ilişkileri geliştirilerek sağlanabilir.

Ölçeğini büyütme ve çeşitliğe gitmek isteyen pirinç fabrikalarının hammadde teminine de önem verilmelidir. Dolayısıyla çiftçilerle yapılacak işbirliği de büyük önem arz etmektedir. Nitekim ortak çıkarlar göz önüne alınarak uygulanacak sözleşmeli tarım yöntemi faydalı olacaktır. Buna göre çiftçi ve sanayici arasında yapılacak anlaşmayla çiftçi mahsulünü sanayi kuruluşu için üretmeli, sanayici de tarımdan daha fazla verim alınabilmesi için gerekli desteklemeleri yapmalıdır. Bunun yanında Samsun'da tarım takvimine göre çeltiği daha erken hasat eden ülkelerden ithalat yoluyla temin edilecek hammadde sanayi kuruluşlarının imalat faaliyetlerine daha erken başlamasını sağlayacaktır.

Samsun'da pirinç sanayide mamulün tanınırlığı ve markalaşması yetersizdir. Bu nedenle aşağıdaki şu hususlara dikkat edilmesi faydalı olacaktır.

- Geçmişten bu yana imalatı yapılan pirincin "Bafra Pirinci" ve "Terme Pirinci" coğrafi işaretli ürün olarak tescillenmesi sağlanmalıdır. Bu nedenle çeltiğin ekiminden işlenmesine kadar geçen her süreç dikkate alınmalıdır. Bunlardan biri çiftçinin ektiği tohumdur. Türkiye'de yaklaşık 33 çeşit çeltikten 10'u Bafra ve Terme'de yetiştirilmektedir. Bu çeltikler kalite bakımından farklılık göstermektedir. Kimi çiftçiler daha fazla verim elde etmek için daha kalitesiz tohumu tercih ederken kimi çiftçiler ise kaliteli çeltik tohumu (Baldo ve Osmancık gibi) kullanmaktadır. Bazı pirinç fabrikaları da bu mahsulleri sınıflandıracak yeterli depoya sahip olmadıklarından karma bir şekilde ambalajlama yoluna gitmektedir. Bu da mamulün kalitesini düşürmektedir. Bu son durum Bafra ve Terme pirinci için kötü bir tanıtım olmakta, mamullerin geri gönderilmesine varan olumsuzlukların yaşanmasını sebep olmaktadır.
- Pirincin kalitesinde, çeltiğin hasattan sonra uygulanan kurutma yöntemi de önemlidir. Bu işlem sırasında ideal sıcaklık ve nem oranına dikkat edilmelidir. Aksi durumda mahsul zarar görür ve kırık oranı artabilir. Bu durum mamulün kalitesini ve verimini olumsuz etkilemektedir.
- Pirincin kalitesinde fabrikada çeltiğin ayrıştırma işlemi sırasında atılacak adımlara da dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlardan bazıları; pirinç çekirdeğinin aşırı kırılmasını önlemek, onu yabancı maddelerden arındırmak ve çeşitlerine göre sınıflandırabilmektir. Buda işlem sırasındaki çeltik çeşitliliğine, gerekli öğütme derecesine, kullanılan makine ve donanımlara, teknoloji düzeyine, nitelikli işgücü vb. birçok faktöre bağlıdır. Ni-

tekim bu faktörler göz önüne alındığında kalitesine göre sınıflandırılan pirinçlerin ayrı ambalajlarda (örneğin market raflarında pilavlık pirinç ve baldo pirinç ayrımı gibi) doluluğu gerçekleştirilebilir. Bu husus mamulün kalite kaybına uğramasını engeller, dolayısıyla tanınırlığını artırır ve pazar alanının genişlemesine katkı sağlar.

- Pazarlama stratejisine önem verilmelidir. Nitekim sanayi kuruluşlarının önemli çoğunluğu ulusal ve uluslararası market raflarında yerini alabilecek bir, iki veya beş kiloluk ambalajlardan yararlanmamakta daha çok on, yirmi, elli kiloluk çuvallarla toptan satışı tercih etmektedirler. Bu durum mamulün tanınırlığını ve ülke genelinde talep görmesini güçleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Bahadır, M. (2013). Samsun ili iklim özelliklerinin enterpolasyon teknikleri ile analizi. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi*, C/S 4(1), (ss. 28-46).
- Doğanay, H.- Coşkun, O. (2019). *Tarım Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Emecen, F. (1993). *Çeltik*. TDV İslâm Ansiklopedisi C 8. (ss. 265-266).
- Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database (FAOSTAT). (2017). Trade, Crops and livestock products. Data, Erişim: 12.04.2020, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>.
- Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database (FAOSTAT). (2020). Crops Data, Erişim: 12.04.2020, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>.
- Göney, S. (1980). *Sıcak Bölgelerde Ziraat Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını (No. 116).
- Halil , M. (1934). *Samsun Albümü*. Samsun: Selamet Matbaası.
- Hekimoğlu, B. ve Altindeğer, H. (2019). *Çeltik Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Samsun: T.C. Samsun Valiliği İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. Erişim: 1.04.2020, shorturl.at/dpCHT.
- Hill, T., and Westbrook, R. (1997). SWOT Analysis: It's Time For A Product Recall. *Long Range Planning*, 30 (1), 46-52. ISSN S0024630196000957 Erişim: 1.04.2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0024630196000957>
- Holder, S. H., and Grant, W. R. (1979). *US Rice Industry*. Washington: Department of Agriculture, Economics, Statistics, and Cooperatives Service (No. 433). Erişim: 11.04.2020 <https://play.google.com/books/reader?id=7wPvtqKODOIC&pg=GBS.PT3>.
- Köksal, A. (1972). *Bafra Ovası'nın Coğrafya Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları no. 220.
- Latham, A. J. H. (2013). *Rice: The primary commodity*. Newyork: Routledge. ISBN 0-415-15153-8. Erişim: 12.04.2020, shorturl.at/fuFP7.
- Öz, M. (1999). XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla Samsun Yöresi. Ankara: *Türk Tarih Kurumu Yayınları* 28 (3).

- Özçelebi, M. A. (2013) *Bafra ve Kavak Organize Sanayi Bölgeleri'nin Karşılaştırmalı Coğrafi Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Özçelebi, M. A. - Yılmaz, C. (2017). Terme'de Sanayi Faaliyetleri. C.Yılmaz (Ed.), Terme Araştırmaları, (s. 341-374). Trabzon: Serander Yay.
- Pereira, J. A., and Guimarães, E. P. (2010). History of rice in Latin America. S.D. Sharma (Ed), Rice: origin, antiquity and history (ss. 432-452). Cuttack, India: Taylor ve Franci Group CRC Press Erişim: 12.04.2020, shorturl.at/tIW26
- Samsun İl Yıllığı (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında*. Samsun: Samsun Valiliği.
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (TSO). (1986). *Samsun iktisadi raporları*.
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (TSO). (1992). *Samsun iktisadi raporları*.
- Samsun Ticaret ve Sanayi Odası (TSO). (2006). *Samsun iktisadi raporları*.
- Tanrıkulu, M. (2019). Tosya'da Pirinç Üretiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (71): 229-250.
- Taşlıgil, N., ve Şahin, G. (2011). Türkiye'de Çeltik (*Oryza Sativa* L.) Yetiştiriciliği ve Coğrafi Dağılımı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (6): 182-203.
- Trabzon Vilayeti Salnâmesi (1869-1901). (Haz. Kudret Emiroğlu, 1993). Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Ankara, Erişim: 12.04.2020, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2004-2019). Bitkisel Üretim İstatistikleri. Ankara, Erişim: 12.03.2020. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008-2020). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Ankara, Erişim: 2.04.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016). NACE Rev.2 – Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması, Ankara, Erişim: 12.04.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), (2020). Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri, Ankara, Erişim: 1. Nisan 2020, <http://sanayi.tobb.org.tr/index.php>.
- Türkoğlu, N. (1999). Türkiye'de çeltik alanlarının dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (7): 209-240.
- Uzun, A. (2007) "Samsun İlinin Başlıca Coğrafi Özellikleri", C.Yılmaz (Ed.), *Geçmişten Geleceğe Samsun 2*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yay. (ss. 269-293).
- Yılmaz, C. (2007). *Bafra Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Samsun: Kızılırmak Ofset Matbaacılık.

-
- Yolalıcı, M. E. (1998). *XIX. yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın sosyal ekonomik yapısı* (Vol. 20). Turk Tarih Kurumu Basmevi.
- Zaman, M. (2011). Çarşamba Ovasında Çeltik Tarımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (5): 449-479.
- Zaman, M. (2017). Terme İlçesinde Çeltik Tarımı. C.Yılmaz (Ed.), *Terme Araştırmaları*, (ss. 375-410). Serander Yay., Trabzon.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 350-362

Geliş/Submitted/ Отправлено: 23.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.08.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.43750

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ

Kırklareli Üniversitesi, Vize Meslek Yüksekokulu,
Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Türkiye
avcaglasinacar@hotmail.com

 ORCID 0000-0001-5733-3445

OLAĞANÜSTÜ HAL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ*

LEGISLATIVE DECREES OF STATE OF EMERGENCY

Öz

Bilindiği gibi Türkiye'nin yönetim şeklinin parlamenter sistemden 'Partili Cumhurbaşkanlığı' olarak da anılan başkanlık sistemine dönüştürülmesini içeren Anayasa değişikliğinin, TBMM'de kabul edilmesiyle birlikte artık Türkiye 'Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi' modeli ile tanışmış oldu. Bu sistemle birlikte devletin yürütme şekli yeniden şekillendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı; Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin özelliklerini belirlemek, bugüne kadar yapılan en kapsamlı Anayasa değişikliği olan 16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı değişikliğin olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelere olan etkisini incelemek ve Anayasa mahkemesinin kararnamelere bakış açısı, inceleme yönü geçmiş dönem kararları ile son kararları arasındaki farklar yani içtihat değişikliği ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: OHAL kararnameleri, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, anayasa mahkemesi.

* **Cite as/Atıf:** Yıldız, Ç. (2020). Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 350-362. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43750>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract

As is known, with the adoption of the constitutional amendment in the Turkish Grand National Assembly comprising the conversion of Turkey's government system from parliamentary to the presidential system affiliated to party, Turkey became acquainted with the model of "The Presidential Government System". With this system the execution branch of the state has been reformed. The purpose of this study is; to determine the characteristics of the decree laws of state of emergency, to examine the effect of the amendment no. 6771 dated 16 April 2017, which is the most comprehensive constitutional amendment made to date, on the emergency decree laws and the point of view of the Constitutional Court to these decrees, the differences between past decisions and final decisions, namely the changes in its case law.

Keywords: SoE decrees, presidential government system, constitutional court.

A-Kanun Hükmünde Kararname Kavramı ve Çeşitleri

Kanun hükmünde kararnameler, yürütme organı tarafından çıkarılan, yasa gücünde olan yazılı mevzuatlardır. Olağan dönem ve olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnameleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1982 Anayasasının 119 ile 122 maddelerinde düzenlenen ile ilk olarak tanımlanmış "Olağanüstü hal" ve "Sıkıyönetim hali" olmak üzere iki gruba ayrılmış, ancak 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa değişikliği ile çıkarılan güç olan Bakanlar Kurulunun kaldırılması ile beraber bu yetki doğrudan Cumhurbaşkanı'na verilmiştir (TBMM, 2017, md 8).

Kanun hükmünde kararnamelerin kısa tarihine bakacak olursak; Bilindiği gibi kanun hükmünde kararname kavramının Türk Hukukuna girişi 1961 Anayasasında yapılan 22.09.1971 yılındaki 1488 sayılı kanunla yapılan değişiklikler ile olmuştur. Bu tarihten günümüze kadar yürütmenin KHK çıkarması oldukça yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Bu yetkinin verilmesindeki amaçlardan biri de mevzuat olarak çıkarılması gereken konularda gerekli hususların yürürlüğe konma hızını arttırmaktır (Tan, 1995, s. 339).

Geçmişe bakacak olursak, Bakanlar Kurulu KHK çıkarma yetkisine TBMM 'den alacağı yetki kanunu ile sahip olabilmekteydi. Yetki kanunu ise her konuda, genel değil sadece gerekli ve amacı, kapsamı belli konularda verilmekteydi. Örneğin temel hak ve hürriyetler hakkında KHK çıkarılamaması gibi günümüzde de varlığını koruyan sınırlandırmalar bulunmaktaydı. Böylelikle yürütmenin yasamanın göre alanına girme, yasama yetkisinin devri ihtimali engelleniyordu. Bu durum yürütmenin KHK çıkarma yetkisini denetleyici bir özelliğe sahipti (Tan, 1995, s. 341).

Önemli bir nokta olarak değinecek olursak, 1971 değişikliğiyle hayatımıza giren KHK'ların yoğunluğu arttıkça aynı KHK içinde birden fazla konunun yer buluyor olması Çıkarılan KHK'lerde konu karışıklığını önlemek adına (Anayasa Mahkemesinin 4.4.1991 tarih ve E. 990/12 - K. 991/1 sayılı kararı. RG: 13.8.1991) 1991 değişikliğiyle engellenmiştir. Bunun yanında KHK lar meclisce ivedilikle görüşülüp ' kabul ' ret' veya 'değiştirerek ret' şeklinde

karara bağlanıyordu (Tan, 1995, s. 343).

Günümüzde 6771 sayılı yasanın 8. ve 12. Maddelerinde yer alan değişiklikler ile; Cumhurbaşkanı'nın gerek olağan dönem kanun hükmünde kararname, gerekse olağanüstü dönem de kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Normlar açısından değerlendirildiğinde olağan dönemde çıkarmış olduğu kanun hükmünde kararnamelerde aynı konunun yasa ile düzenlenmesi halinde yasa esas alınacaktır. Kararnamenin kanunlarla çatışması halinde de aynı şekilde yasa esas alınacaktır. Çalışmamızın asıl konusu olan Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinde ise, uluslararası yükümlülüklerle aykırı olmadığı sürece 3 ay içinde meclis onayına sunulmak üzere olağanüstü halin gerekli kıldığı her konuda, Cumhurbaşkanı tarafından kanun hükmünde kararname çıkarılabilecektir. Anayasal denetim belli başlı noktalarda söz konusu olacaktır.

Anayasal değişiklikten önce 1982 Anayasası'na göre; Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi Bakanlar Kuruluna ait bir yetkiydi, Bakanlar Kurulu Kanun Hükmünde kararnameleri meclisten yetki kanunu almak koşulu ile çıkarabiliyorlardı, ancak temel haklar ve siyasal haklar konusunda kanun hükmünde kararname çıkarılamıyordu. Kanun hükmünde kararnameler çıkarıldıkları gün RG' de yayımlanmakla beraber meclis onayına sunuluyor onaylanmazsa yürürlükten kalkıyordu.

Olağan dönem KHK'lerinin dışındaki Kanun Hükmünde kararnameler ise OHAL ve sıkıyönetim kararnameleriydi. Bu kararnameler, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından, sadece olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda yetki kanununa ihtiyaç duymaksızın (*doğal afet, ağır ekonomik bunalım, kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması vb.*) çıkarılıyor, çıkarıldığı gün RG' de yayımlanarak yine meclis onayına sunuluyordu. Sıkıyönetim kararı ise savaş, ayaklanma gibi durumlarda yurdun tamamı ya da bir bölümünde yine Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından alınıp, çıktıktan sonra meclis onayına sunuluyordu.

6771 sayılı Anayasa değişikliğinden sonra; Sıkıyönetim kavramı kaldırılmış, Kanun hükmünde kararnameler yerini yürütme organı olan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine bırakmıştır. Şöyle ki; Anayasanın 104. maddesine göre Cumhurbaşkanı'na kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Kanunların olağan dönem kararnamelere göre üstünlüğü bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın Temel haklar ve siyasal haklar konusunda tıpkı Anayasa değişikliğinden önce Bakanlar Kurulu için olan sınırlamada olduğu gibi kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır.

Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameler ile ise temel hak ve hürriyetlerin yaşam hakkı, din ve vicdan hürriyeti gibi çekirdek kısımlarına dokunulamaz. Olağanüstü hallerde çıkarılan kararnameler 3 ay içerisinde meclis onayına sunulur ve onaylanmadığı takdirde yürürlükten kalkar. Böylelikle tüzük kavramı kaldırılarak bunun yerine yürütmede tek yetkili kişi olan Cumhurbaşkanının çıkardığı kararnameler ortaya çıkmıştır.

B. Olağanüstü Hal Kavramı

Olağanüstü hal kavramı Anayasamıza ilk defa 1982 Anayasası ile girmiştir. 1982 Anayasası OHAL ve sıkıyönetim kararı çıkarma yetkisini Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan

Bakanlar Kuruluna vermişti. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim KHK'larının konusal olarak tek sınırı şu anda da korunan, temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunulamaması ve uluslararası yükümlülüklerle aykırı hareket edilememesiydi (Tan, 1995, s. 350).

Anayasamıza göre olağanüstü hal “savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, ilan edilen istisnai bir yönetim önlemidir” (TBMM, 1982, md. 119-122).

Anayasal tanıma bakılacak olursa, savaş net bir kavram olsa da ayaklanma vatana karşı kuvvetli bir kalkışma, şiddet hareketlerinin artması ekonomik bunalım kavramları muğlak kavramlardır. Örneğin; Toplumda meydana gelen şiddet olaylarının olağanüstü hal ilan etme boyutuna gelebilmesi için, devlet bütünlüğünü tehdit edecek kadar büyük ve ses getirmesi gerekmektedir. Doğal afet, olağanüstü hal ilanına neden olarsa bu afetin ülkenin belli bir kesimi ya da tümünü ciddi oranda etkisi altına alan, kayıpların verildiği bir afet olması gerekmektedir. Bunun tespiti 6771 değişikliği itibariyle Cumhurbaşkanı'nın tasarrufunda olacaktır. Onay mercii ise TBMM'dir. Yani Meclis Cumhurbaşkanı'nca ilan edilen OHAL nedeninin OHAL ilan edilecek boyuta henüz gelmediği kanaatinde olursa Cumhurbaşkanı'nca verilen bu kararı kaldırmayacaktır. Olağanüstü hal ilân edilmesinin amacı, olağanüstü hale yol açan nedenler sebebi ile bozulan olan kamusal düzeni tekrar sağlamaktır bu nedenle olağanüstü hal ilanı nedeninin geçerli ve net bir neden olması gerekmektedir (Gözler, 2000, s. 761).

C. Olağanüstü Halin Sonuçları

Olağanüstü hal durumunun ortaya çıkması ve bunun ilanı ile beraber olağanüstü yönetim şekli oluşur. Bunun sonucunu üç başlık altında toplarsak;

- 1-Vatandaşlara ek yükümlülükler getirilebilir
- 2-Temel hak ve hürriyetler belli sınırlar dahilinde sınırlandırılabilir
- 3-Olağanüstü hal dönemine ilişkin olarak o döneme özgü Kanun Hükmünde kararnameler çıkarılabilir.

Örnekleme gerekirse; Örneğin doğal afet veya salgın hastalık nedeniyle olağanüstü hal ilân edilebilecek bölgeler içindeki kişiler kendilerinden istenen, arsa, bina, yiyecek, içecek gibi ihtiyaçları temin etmekle yükümlü olacaklardır. Şiddet olaylarının yaygınlaşması nedeniyle ilan edilmiş olan Olağanüstü hal durumunda ise bu hüküm uygulanmaz.

Bununla beraber Anayasamıza göre olağanüstü hal içeren durumlarda, Anayasal sebepler aranmaksızın sadece uluslararası hukuktan doğmuş olan yükümlülüklerle karşı gelinmemek suretiyle gereken ölçüde temel hak, hürriyetlerin kullanımı kısmen ya da tamamen sınırlandırılabilir ya da durdurulabilir. Örneğin güvenlik nedeni ile bireylerin seyahat özgürlükleri sınırlandırılabilir. Ancak, bu hakların yaşam hakkı, din masumluk karinesi gibi özlerine yani çekirdek kısımlarına dokunulamaz (Gözler, 2000, s. 761).

Son olarak olağanüstü hal durumunda olağanüstü halin gereklerine uygun olarak hiçbir merciinin iznine tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı tarafından doğrudan, kanun hükmünde kararname çıkarılabilir (Gözler, 2000, s. 762).

D. Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamesi Kavramı

Olağanüstü hal döneminde çıkarılan kanun hükmünde kararname olağanüstü halin bir sonucu olarak, ihtiyaç halinde ortaya çıkan ve Anayasal denetim olmaksızın sadece uluslararası denetime tabi olan, dolayısı ile normlar sıralamasında en üstte yer alan olağanüstü halin gereklerine dayalı olarak çıkarılan kararnamelerdir.

1982 Anayasasının kararname yapısında olağan dönem ve olağanüstü dönem Kanun Hükmünde Kararnameler adından da anlaşılacağı üzere kanun hükmünde görülmüştür. Çünkü Bakanlar Kurulu'nun çıkardığı KHK ile mevcut kanunda değişiklik yapabiliyordu. Bununla beraber olağanüstü hal döneminde çıkarılan KHK'lerle ilgili olarak ise Kanunun üstünde yer alır diyen görüşler mevcut ise de her iki KHK tipide kanuna eş değer kabul ediliyordu.

6771 sayılı değişiklikten sonra ise her iki kararname çıkarma yetkisi de Cumhurbaşkanlığı'na verilmiş olup, adları Cumhurbaşkanlığı kararname olmuştur. Ancak Anayasanın 104. Maddesi gereğince Cumhurbaşkanlığı yürütme yetkisiyle ilgili konularda Anayasal sınırlandırmalar haricinde (temel, siyasi hak ve hürriyetler) Cumhurbaşkanlığı kararname çıkarabilir.

Kanunun düzenleyeceği konularda kararname çıkarılamaz, kanunlar ile kararnamelerin farklı hükümler içermeleri halinde doğrudan kanunlar tercih edilir, denilerek kararnamelerin normlar hiyerarşisinde kanunların altında bir yerde yer aldığı belirtilmiştir. Ancak doktrinde Yavuz Atar gibi kararnamelerin yasama işlemi olduğunu savunan görüşlerde bulunmaktadır. Bu görüşlerin dayanağı kararname çıkarma yetkisinin Anayasadan kaynaklı olması, yetki kanununa dayanmaması olabilir.

Kanımca, kanunda Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile kanunların farklı hükümler içermesi halinde kanunlar esas alınır hükmü ve bir konunun kanunlar ile düzenlenmesi halinde aynı konuda kararname çıkarılamaz hükmü konulmasının amacı, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin statü olarak kanunların altında olduğunun vurgulanmak istenmesidir.

Anayasanın 119.maddesinde ise Cumhurbaşkanlığı'nın olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda yine doğrudan Anayasadan yetki alarak kararname çıkarabileceği yer almaktadır. Bu kararnameler ise sadece uluslararası denetime tabi olacaktır. Anayasa mahkemesinin olağanüstü hal kararnameleri hakkında denetim görüşü ise aşağıda anlatılmıştır.

6771 sayılı Anayasa değişikliğinden önce kararnameler, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından, olağanüstü dönem ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri olarak çıkarılmaktaydı (Konuk, 2016, s. 2177).

Olağanüstü dönemde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerde, Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi, Anayasanın 104. maddesi uyarınca gerekli gördüğünde yapacağı sembolik bir başkanlık değil, yetkili bir başkanlık etme durumuydu. 1982 Anayasasının olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde gerekli gördüğü temel niteliklerinden biri, olağan dönemdeki yürütmenin iki ayrı organ niteliğinin değişerek, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu şeklinde tek bir organ haline dönüşmesidir. Cumhurbaşkanının bu-

radaki iradesi, diğer Bakanlar Kurulu kararlarında olduğu gibi sonradan eklenen tamamlayıcı, sembolik ve şekli değil, kararın oluşumuna katılan kurucu, yapıcı bir iradeydi (Tanor, 1996, s. 362)

E. Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Mevzuattaki Yeri

KHK çıkarma yetkisi yukarıda da belirttiğimiz üzere 1961 Anayasasına eklenen 22.09.1971 yılındaki 1488 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile meydana gelmiştir. Buna göre ; “TBMM’nin kanunla, belli konularda Bakanlar Kurulu’na kanun hükmünde kararnameler çıkarma yetkisi verebileceği” hükmü eklenmiştir (Seyit, 2010, s. 66). 6771 sayılı değişiklik ile ise bu kararnamelerin çıkarılması için Bakanlar Kuruluna başkanlık etme durumu kalkmış, bu kararnameler artık doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sözleşmeye taraf olan devletlere Olağanüstü haller ile ilgili birtakım yükümlülükler getirmektedir. Olağanüstü hal durumunda özgürlüklerin olağan dönemlere göre daha sıkı sınırlamalara bağlanması olağanüstü rejimin gereğidir. Ancak olağanüstü halin hukuk sınırını aşmaması gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, olağanüstü hal yolu ile ilan edilebilecek durumları ve koşulları 15. Maddede belirtilmiştir. Buna göre, bu uygulama yoluna gidilebilmesi için savaş veya millet varlığını tehdit eden büyük ve yakın bir tehlike olmalıdır (Behçet, 2014, s. 37).

Olağanüstü hal ve bu hal kapsamında çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelere Anayasa ve Ohal kanununda yer verilmiştir. Ohal kanununun madde 4’te; “Madde 4 – Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda Anayasanın 91 inci maddesindeki kısıtlamalara ve usule bağlı olmaksızın, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir. Bu kararnameler Resmi Gazete’de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur” şeklinde belirtilmiştir (TBMM, 1983, md 4).

Anayasa md 14 de, temel hak ve hürriyetlerin ancak olağanüstü hal kapsamında sınırlandırılabilceği belirtilmektedir. Madde 119 da; “Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.” “Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.” denilmektedir.

Olağanüstü hal dönemindeki sınırlamaların detayları kanunla belirlenir. Cumhurbaşkanı olağanüstü halin ilanından sonra Anayasanın 104. Maddesindeki sınırlandırmalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Bu kararnameler Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer. Aynı gün meclis onayına sunulur. Kanunda belirtilen istisnai durumlar

hariç olmak üzere, meclis kararnameyi 3 ay içerisinde görüşüp karara bağlar. Meclisçe onaylanmazsa kararname kendiliğinden yürürlükten kalkar.

A. Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Amaç ve Kapsamı

Öğretide bazı görüşlere göre kanun hükmünde kararnameler 1961 ve 1982 Anayasalarında farklı amaç ve kapsamdadırlar. Örneğin Teziç; 1961 Anayasasına göre kararnamelerin hukuki niteliğini belirlerken 1961 ve 1982 Anayasalarındaki düzenlemeleri farklı değerlendirmektedir. Teziç'e göre, 1961 Anayasasında öngörülen şekilde kanun hükmünde kararnameler, kapsam olarak idari işlem niteliğindeki 1982 Anayasasına göre ise fonksiyon olarak yasama işlemi niteliğindedir. Bu yönden kararnamelere eleştiri getirmektedir (Akt. Gündüz, 2007, s. 757). Özbudun da Teziç ile aynı fikirde olmakla beraber, Kanun Hükmünde kararnamelerinin yasa gücünde olmalarının yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesi ile uyumadığını savunmaktadır (Akt. Gündüz, 2007, s. 758).

Anayasada yer alan, yukarıda açıkladığımız olağanüstü hal nedenlerinden birinin veya birkaçının varlığı halinde Olağanüstü hal durumunda Devlet, bütünlüğünü korumak için temel hak ve hürriyetler konusunda sınırlandırmalara gidebilir. Bu sınırlamalar, olağan zamanlara nazaran fazla olabilir. Çünkü bu dönemlerde kabul edilmiş olan kanun hükmünde kararnameler, olağan dönemde çıkarılanlara göre sınırlamalara bağlı değildir (Konuk, 2016).

Yukarıda Cumhurbaşkanı tarafından olağanüstü hal çerçevesinde kararname çıkarılabileceğini belirtmiştik. OHAL kararnamelerini daha yakından inceleyecek olursak; Kuşkusuz bu kararnamelerin amacı olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda olağanüstü hal süresince istisnai önlemler almaktır. Olağan dönemde çıkarılan KHK'ler yargı denetimi içinde iken, "Anayasanın 148. maddesinin 1. fıkrasına göre "OHAL 'lerde, Sıkıyönetim ve Savaş Hallerinde çıkarılan KHK'lerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz" şeklinde bir hüküm vardır. Ayrıca OHAL ülkenin hangi bölge veya bölgelerinde ilan edildiyse, kanun hükmünde kararnamelerin uygulanması da bu bölgelerle sınırlı olmak zorundadır. (Behçet, 2014, s. 38)

B. Olağanüstü Hal Kanun Hükmündeki Kararnamelerin Yargısal Denetimi

1. 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Öncesi

1961 Anayasasında Anayasa Mahkemesi KHK'ları şekil ve esas bakımından denetlemekteydi. Aynı zamanda KHK'ların dayandığı yetki kanununu da Anayasaya uygunluk bakımından denetlemekteydi. Ancak Anayasa Mahkemesinin kimi kararlarında yetki yasasının iptal edilmesiyle KHK'larında iptal edildiği, bazı kararlarında ise yetki yasası iptal edildiği halde KHK'ların varlığını sürdürmesi gereğinden bahsedilmiştir (Tan, 1995, s. 347).

Yargı denetiminin dışında tutulacak olan olağanüstü hal KHK'si olduğu için, öncelikli olarak KHK'nin yapısal olarak gerçekten olağanüstü halin gereklerine, olağanüstü halin süresine ve bölgesine uygun bir KHK olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu özellikleri taşımayan KHK'ler olağanüstü hal KHK'si sayılmayacağından Anayasa Mahkemesince denetlenmesinde her hangi bir engel bulunmayacaktır (Tan, 1995, s. 351).

OHAL kararnamelerinin denetimine ilişkin çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Ergun Özbudun' a göre kararnameler yürütme organınca çıkarıldıktan sonra meclis denetimine tabi

olması dolayısı ile meclis denetiminden sonra ise artık yürütme işleminden çıkıp yasama işlemi haline geldikleri için Anayasal denetime tabi olmalıdırlar (Özbudun, 2019, s. 216). OHAL kararnameyi çıkarma hakkı olağanüstü hal bölgesiyle süresiyle sınırlı olduğu için, olağanüstü hal KHK'leriyle, yasalar değiştirilemez. Bu kurallar olağanüstü hal bölgesi dışında veya uzun süreli uygulanmak isteniyorsa yasa ile düzenleme yapılmalıdır (Öden, 2009, s. 659).

Anayasa Mahkemesi, 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 1. Maddesiyle ilgili kararında;

“Olağanüstü Hal Yasası ülkenin tümü için çıkarılmış genel nitelikte bir yasadır. Bu yasa ve öngördüğü önlemler herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde veya ülkenin tümünde olağanüstü hal ilân edildiğinde kendiliğinden uygulamaya konulur. Anayasa'nın 121. maddesinin öngördüğü KHK'ler yalnızca, olağanüstü hal süresince ve olağanüstü hal bölgesinde uygulanmak üzere ve olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda düzenlemeler yapan KHK'lerdir.

Ancak, bu koşulları taşıyan KHK kurallarına karşı dava açılmaz. KHK ile yürürlüğe konulan kural, olağanüstü halin gerekli kıldığı konuya ilişkin olsa bile başka bir zamanda veya başka bir yerde olağanüstü hal ilân edilmesi durumunda yürürlüğe girebiliyorsa, başka bir anlatımla, kural konulmasına neden olan olağanüstü halin sona ermesine karşın geçerliliğini yitirmeyip yürürlüğünü sürdürüyorsa olağanüstü hal KHK kuralı sayılmazlar.

Olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde görülmeyen kurallar ise Anayasa'ya uygunluk denetimi kapsamına girerler. Ters durumlarında olağanüstü hal ilân edilen bölgenin dışına taşma ve olağanüstü halin sona ermesine karşın kuralın yürürlüğünü koruması söz konusu olacaktır. Diğer yönden Anayasa'nın 121. maddesinin ikinci fıkrasında olağanüstü hal yasasında düzenlenecek konular açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle olağanüstü hal yasasında yapılacak bir değişikliğin mutlaka yasayla yapılması zorunludur. Olağanüstü Hal Yasası ile bunda değişiklik yapan yasalar Anayasa'ya uygunluk denetimine bağlıdırlar. Oysa, yasayla düzenlenmesi gereken konuların olağanüstü hal KHK'leri ile düzenlenmesi Anayasa'ya uygunluk denetimi dışına çıkma sonucunu doğurur. Bu ise Anayasa'nın temelini oluşturan hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.” (Anayasa Mahkemesi, 2003/28 E.) demektedir.

Anayasa Mahkemesinin o zamanki görüşü 6771 sayılı kanundan sonraki 'işin esasına girmeden' öninceleme aşamasında olağanüstü KHK'nun iptal talebini reddetme şeklinde değildir. Buna göre; OHAL KHK'ları yalnızca olağanüstü hal süresince ve olağanüstü halin olduğu bölgede uygulanırsa amacına ulaşmış olur, olağanüstü hali gerekli kılacak neden ortadan kalktıktan sonra KHK'nun varlığını sürdürüyor olması anlamsızdır ve mahkemeye göre artık bu KHK'lar Anayasal denetime tabi olmalıdır. Ya da olağanüstü hali gerekli kılan sebep varlığını sürdürmekle beraber, çıkarılan KHK olağanüstü halle ilgisi olmayan bir konuya aitse aynı şekilde bu KHK olağanüstü hal KHK'si olarak nitelendirilemez, dolayısı ile denetime tabi olacaktır.

Olağanüstü hal KHK'si çıkarabilmek için öncelikle yeterli sebeplerle ilân edilmiş olan bir olağanüstü hal olması gerekmektedir. OHAL KHK'leri ile getirilmiş olan düzenlemeler OHAL'in amacını, kapsamını ve sınırlarını geçmemelidir. OHAL KHK'leri, “olağanüstü halin gerektirdiği konularda” çıkartılabilir (Öden, 2009, s. 659). Genel kapsamda, OHAL kararnamelerinin nedeni Anayasada belirtilen durumlar, amacı ise bu durumlara yönelik tehlikeler konu-

sunda somut önlemler almaktır. Bu önlemler ise uluslararası yükümlülük sınırları içinde ve ölçülülük ilkesine uygun olmalıdır. Tabi ki yürütme, olağanüstü durumlar halinde oldukça geniş sınırlarda yetkilere sahiptir. Bu da yargı denetimini zaten zorlaştıran bir husustur (Öden, 2009, s. 660). Denetim yönünden; Anayasa Mahkemesinin genel kanısı OHAL KHK'leri ile ilgili olarak aslında denetim yetkisinin olmadığıdır. Olağanüstü Hal ile kurulmuş olan sistemin ve olağanüstü halin gerekli sınırlar içinde yerleşmiş içtihatlarına göre OHAL rejimi gereği yürütme organının yetkileri son derece geniş, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini de kısıtlayıcı önlemler alma doğrultusuna müsaittir (Öden, 2009, s. 660).

Bu konudaki geçmiş bazı kararlara bakacak olursak;

285 sayılı "Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin" "OHAL valiliğinin genel güvenlik gerekçesiyle kamu görevlilerinin yerlerinin değiştirilmesi konusunda mahkeme sınır ve süre yönünden çıkarılan kararnameyi yerinde görerek, açılan davada Anayasa mahkemesi yukarıda açıkladığımız gerekçe ile davayı yetkisizlik yönünden reddetmiştir" (Öden, 2009, s. 660). Bu nedenle "OHAL KHK kuralı şeklinde olduğu için, buna yönelik talebin yetkisizlik sebebiyle reddi gerekir." denmiştir.

Mahkemenin başka kararlarında da aynı gerekçe görülmektedir. Bu konularda Anayasa Mahkemesi'nin, davaya konu KHK hükümlerini değerlendirirken, amaç ile araç arasındaki bağı en az düzeyde de olsa akla uygun olması ölçütü ile değerlendirdiği kamu personellerinin görev alanları dışında "devamlı olarak" görevlendirilmelerini "olağanüstü halin devamı boyunca" görevlendirme manasında yorumladığı sonucuna varılabilir.

Demek ki Anayasa Mahkemesi yürütmenin ilgili yetkiye sahip olup olmadığını yani yerindelik denetimiyle ilgilenmemiş, sadece ilgili KHK'nin olağanüstü halin gerektirdiği yerde gerektirdiği sürede ve olağanüstü halle doğrudan ilgili olup olmadığına bakmıştır. Aksi takdirde bu personellerin devamlı surette görev yerlerinin değişim, şeklinde yorumlaması yetkinin aşımı ve keyfilik uygulaması olarak düşünülerek davanın kabulü sonucu doğurabilirdi (Öden, 2009, s. 661). Bunun yanı sıra Mahkeme, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri kapsamında yapılan uygulamalarda yaptığı incelemede, Anayasa'nın 15. Maddesinde yer alan güvencelere uygun davranılıp davranılmadığını araştırmıştır (Öden 2009, s. 659).

2. 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Sonrası

6771 sayılı Anayasa değişikliğinden sonra ise; Olağanüstü hal ilan edilmesinin sonucu olarak; Cumhurbaşkanı'nın, olağanüstü dönem boyunca gerekli konularda 104/17. maddesinin ikinci fıkrasındaki sınırlamalara bağlı olmaksızın kararname çıkarabilmektedir. Bu nedenle bu kararnamelerin yargısal denetimi önemli bir konudur. Bu anlamda Anayasa Mahkemesinin çeşitli içtihatları bulunmaktadır (Özlü, 2018, ss. 615-630).

Örneğin "1982 Anayasası'nın eski 148. maddesi ve mülga 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa hükümleri" olağanüstü hal KHK'lerini anayasal uygunluk denetimi haricinde bırakırken, 1991 tarihindeki (AYM, 10.01.1991, E: 1990/25, K: 1991/1) kararıyla olağanüstü hâl KHK'lerinin denetlenmesinin önü açılmıştı (AYM, 10.01.1991, E: 1990/25, K: 1991/1). Kemal Gözler'in bu konudaki eleştirileri dikkate alınarak "tahvil" kuramı uygulanmış ve olağanüstü KHK özelliğini taşıyamayan KHK'lerin olağan dö-

nem KHK'leri sayılmasına karar verilerek denetim yapılmıştı (Özlü, 2018, ss. 615-630).

Ancak bu uygulama 2016 yılındaki darbe girişiminden sonra değişmiştir. Şöyle ki; Mahkeme 668, 669 sayılı KHK'lere ilişkin içtihat değişikliğine gitmiştir. 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrası ilan edilmiş olan olağanüstü hâl kapsamında olarak çıkarılan OHAL KHK'lerine karşı açılan iptal davaları sonrasında Anayasa Mahkemesi içtihadını değiştirmiştir. "Olağanüstü hâl KHK'lerinin Anayasa'ya aykırı düzenlemeler içerdiğinin ileri sürülmesi, bunların anayasallık denetimine tabi tutulmaları için yeterli değildir" demek suretiyle Anayasa'nın ilgili maddesi uyarınca OHAL KHK'lerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilemeyeceğine karar vermiştir (Özlü, 2018, ss. 615-630).

Anayasa Mahkemesi, 668 ve 669 sayılı OHAL KHK'lerine yönelik talepleri yetkisizlik nedeniyle doğrudan esasa geçmeden reddetmiştir. Böylelikle 1991'deki içtihadından da geri dönmüştür. Bazı kurallarının iptallerine yönelik talepleri, ön incelemede yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir. Mahkeme gerekçesini, OHAL KHK'lerine sadece şekil yönünden bakmasına ve tahvil kuramının iptali istenen KHK'lere uygun olmamasına dayandırmıştır (Özlü, 2018, ss. 615-630). OHAL döneminde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG'de yayımlandıktan sonra aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Savaş, mücbir sebep gibi TBMM'nin toplanamaması durumu hariç; Olağanüstü hal esnasında çıkarılmış olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde meclisçe görüşülüp karara bağlanır. Aksi durumda kararnameler kendiliğinden yürürlükten kalkar (Özlü, 2018, ss. 615-630).

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle, Kanun Hükmünde kararname kavramı, çeşitleri, olağanüstü hal kavramı ve nedenleri incelenmiştir. Buna göre; 11.02.2017 tarihinde R.G' de yayımlanmış olan 6771 sayılı Kanun 2017 yılında kabul edilmekle, KHK'ler kaldırılmış, yerlerine "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" getirilmiştir. Cumhurbaşkanı yürütmeye ilişkin konularda veya Olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda kararname çıkarabilecektir. Böylelikle düzenleyici işlemler olan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri hukuk sistemimizde yerini almıştır (Boztepe, 2018, s. 273).

Olağanüstü hale, ayaklanma, iç karışıklık, savaş tehlikesinin olması, savaş hâli, ağır ekonomik bunalım doğal afet, kalkışma ve buna benzer sebeplerle devletin ve bireylerin güvenliğini önemli derecede sarsan durumlar ile karşılaşıldığı zaman başvurulur. Bu durumun veya durumların, devletin veya toplumun güvenliği bakımından ciddi bir tehlike oluşturması ve bu tehlikenin bertaraf edilmesi gerekmektedir. (Anayasa Mahkemesi, 2016/3504). Tabi ki bu gereklilik hukuk dışı veya keyfi yönetim olacağı anlamına gelmemektedir. Yürütme organına her ne kadar fazlaca yetkiler verilse ve temel hak ve hürriyetler sınırlandırılrsa dahi yine de hukuk rejiminden kopulmamalıdır (Anayasa Mahkemesi, 2016/3504, 2016). Kanımca da olağanüstü yönetim usulü, keyfiyete dönüşmemeli, hukuk sisteminden temel hak ve özgürlüklerden Anayasal kaidelerden kopulmamalıdır.

2017 yılına kadar, Olağanüstü Hal ilan yetkisi Bakanlar Kurulu Başkanlığında toplanan Cumhurbaşkanına ait iken, değişiklikten sonra doğrudan Cumhurbaşkanı'na verilmiştir. Olağanüstü hal ilanını gerektirecek hallerin ortaya çıkması durumunda Cumhurbaşkanı (Anayasa md. 119/1) yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü

hal ilan edebilir (Anayasa md. 119/2). Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün RG’de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur (Anayasa md. 119/3).

Olağanüstü hal ilanının R.G’ de yayımlandığında Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir (Anayasa md. 119/4). Olağanüstü hal süresinin dolmasını müteakip eğer Cumhurbaşkanı uygun görürse onun talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. OHAL ilanı kapsamında, Vatandaşlar İçin Para, Mal ve Çalışma Yükümlülükleri Getirilebilir, Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılması Kısmen veya Tamamen Durdurulabilir ve OHAL karararnameleri çıkarılabilir.

Anayasanın 15’inci maddesine göre, olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilir ancak; Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemeli; Ölçülülük ilkesine uyulmalı ve 15’inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan hak ve ilkelerden oluşan çekirdek alana dokunulmamalıdır.

Olağanüstü hal kavramı açıklandıktan sonra bunun sonuçlarına geçilmiş ve en önemli sonuçlarından olan OHAL karararnameleri incelenmiştir. Şöyle ki; Kararnameler, 6771 sayılı yasadan önce, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılıyorken değişiklikle birlikte, yürütme yetkisini doğrudan elinde bulunduran Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılmaktadır. Olağanüstü hal bölgesinde ve bu halin gereklerine uygun olarak çıkarılır ve aynı gün meclis onayına sunulur 3ay içinde onaylanmazsa ise yürürlükten kalkar.

Bununla beraber Cumhurbaşkanı, karararnameler konusunda, uluslararası yükümlülüklere aykırı olmamak ve bu hakların özlerine dokunmaksızın Anayasa md 114 deki sınırlandırmalar tabi değildir. Daha sonra OHAL karararnamelerinin denetimlerine geçilerek;

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olması gereğinden yola çıkılarak; temel hak ve özgürlüklerin ve hukuk devleti olmanın gereği olarak denetim önemlidir. Ancak bu duruma karşı gelen Anayasal hükümlerin olması ve Anayasamızın normlar sıralamasında en üstte yer alması nedeni ile 13. Anayasa’nın 148. Maddesi gereğince; (Anayasa Mahkemesi, 2016/3504, 2016) “olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde karararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.” hükmü ile beraber olağanüstü hal KHK’ları, Anayasa Mahkemesinin yargısal denetiminin dışında kalmıştır.

15 temmuz 2016 gecesi darbe girişiminden sonra Anayasa Mahkemesi OHAL karararnamelerini denetim bakımından içtihat değiştirmiştir. Önceden mahkeme, KHK’nin yapısal olarak, olağanüstü halin gereklerine, olağanüstü halin süresine ve bölgesine uygun bir KHK olup olmadığının tespit edilmesi gerektiğini düşünerek OHAL KHK’larını iptal edebiliyor iken, artık ön inceleme aşamasında doğrudan yetkisizlik kararı vermektedir. Anayasa Mahkemesinin bu içtihat değişikliğine Günday ve Gözler; Olağanüstü hal ile ilgisi olmayan konularda da KHK çıkarılması, olağanüstü halin gereklerine uygun olmaması dolayısı ile Anayasal denetim altında olmaları gerektiği düşüncesi ile karşı çıkmaktadır.

Mahkeme çok büyük kapsamda bir değişiklik olmasına karşın, neden içtihat değişikli-

ğine gittiği konusunda vermiş olduğu son ret kararlarında herhangi bir gerekçe göstermemiştir. Mahkemenin bu başvuruları ret gerekçelerinin temeli, üyelerin hukuk kurallarını yorumlamadaki farklılıkları olabilir.

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

OHAL : Olağanüstü Hal

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

RG : Resmi Gazete

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

KAYNAKÇA

1961 Anayasası. (1961, 05 27). www.tbmm.gov.tr (Erişim Tarihi: 13.12.2019).

Anayasa Mahkemesi. (2016, 10 12). Anayasa.gov.tr. (Erişim Tarihi: 22.11.2019).

Anayasa Mahkemesi. (2018, 10 31). Öner Çalışkan Başvuru. Ankara.

Anayasa, M. (2003, 05 22). Olağanüstü Hal KHK ları. Ankara.

Ardıçoğlu, A. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 75(3), 24-26.

Behçet, M. (2014). Olağanüstü Hal Uygulaması ve Teorik Temelleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Boztepe, M. (2018). Olağanüstü Hal Rejiminde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi olarak Kararnameler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 378-381.

Danıştay 17. Dairesi, 2015/5672 K Sayılı Kararı, Tarih 12.07.2015.

Danıştay 5. Dairesi, 1985/2312 K. Sayılı Kararı. Tarih 10.10.1985.

Danıştay 5. Dairesi, 2016/320 K. Sayılı Kararı. Tarih 28.01.2016.

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 2015/4203 K. Sayılı Kararı. Tarih 11.18.2015.

Danıştay İdari Dava Kurulu, 2009/1754 K. Sayılı Kararı. Tarih 10.09.2009.

Gözler, K. (2000). Olağanüstü Yönetim Usulleri. (Gözler, K. içinde) Türk Anayasa Hukuku (s. 810-828). Ekin Kitapevi.

Gündüz, E. (2007). Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri ve Yragısal Denetimleri. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 753-776.

Konuk, M. (2016). Ohal Kararnamelerinin Özellikleri. *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 6, 2177-2194.

-
- Öden, M. (Tarih yok). Anayasa Mahkemesi ve Olağanüstü Hal Khk larının Anayasaya uygunluğunun denetimi. Ankara Edu Tr, 680-690.
- Özbudun, E. (1986). 1961 ve1982 Anayasaları'nda Kanun Hükümünde Kararnameler. *Anayasa Yargısı*, 2.
- Özlu, Ü. R. M. (2018, Aralık). Yürütme Organı Tarafından Çıkarılan Ohal Kararnamelerinin Denetimi Konusunda Anayas Mahkemesinin Yorumu. *Ankara Barosu Dergisi*, 615-630.
- Seyit, G. (2010). Kanun Hükümünde Kararname Kurumunun Türk Anayasasına Girmesi. *Yasama Dergisi*, 66.
- Tan, P. D. (1995). Türk Hukukunda Kanun Hükümünde Kararname Uygulaması ve Sorunlar. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 1-3.
- Tanor, Y. (1996). *1982 Anayasasına ve Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Türkiye'de KHK Rejimi*. İstanbul: Beta.
- TBMM. (1982). Anayasa. Ankara.
- TBMM. (1983, 10 25). Olağanüstü Hal Kanunu. www.mevzuat.gov.tr. (Erişim Tarihi 13.12.2019).
- TBMM. (2017, 01 21). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. www.tbmm.gov.tr. (Erişim Tarihi 13.12.2019).
- Teziç, E. (1995). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 363-371

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 07.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.44533

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Fatma SİNECEN

Adnan Menderes Üniversitesi

Köşk Meslek Yüksekokulu, Türkiye

fatma@adu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-9676-2621

YAHYA KEMAL'İN ŞİİRLERİNDE TÜRKÇE TELAFFUZLARA BAĞLI ARUZ

TASARRUFLARI*

**ARUZ SAVINGS DEPENDING ON TURKISH PRONUNCIATIONS IN
YAHYA KEMAL'S POEMS**

Öz

Cumhuriyet dönemi edebiyatımızın önemli temsilcilerinden birisi de Yahya Kemâl Beyatlı'dır. Düzyazı eserleri de olmakla birlikte, onun asıl sanatkârlığı şiirlerinde ve şairlik yönünde bulunmaktadır. Yahya Kemâl'in şair olarak en önemli özelliği, Klasik şiire olan vukufiyeti ve bu edebi dönemimizin bütün incelikleri ve sanat yönünü yansıtmış olmasıdır. Yahya Kemâl, bunu icra ederken Türkçenin bütün imkân ve kâbiliyetini sonuna kadar kullanabilmiş önemli bir sanatkârdır. Yahya Kemâl, bir yönüyle tamamen gelenekten beslenmiştir. O, Klasik şiirin temel dinamiklerini, özelliklerini, muhtevasını ve şekil yönünü yeniden yorumlayarak bizlere aktarmıştır. Ancak o, tamamen bir Klasik edebiyat taklitçisi değildir; ona kendi döneminin edebi hazzını, algısını ve anlayışını katmış biridir. Bu tarzda söylediği

* **Cite as/Atıf:** Sinecen, F. (2020). Yahya Kemal'in Şiirlerinde Türkçe Telaffuzlara Bağlı Aruz Tasarrufları, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 363-371. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44533>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

şiiirlerinden oluşan "Eski Şiiirin Rüzgârıyla" adlı eserinde şekil olarak da tamamen geleneksel olanı kullanmış gözükmektedir. O, bu eseri içinde yer alan şiiirlerinde kelimelerin orijinal şekillerine sadık kalmıştır. Ancak aynı geleneğin devamı olarak söylediği şiiirlerinin toplandığı "Kendi Gök Kubbemiz" adlı eserinde ise Türkçenin tekâmülünü gözlemektedir. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin zaman içinde bazı ses özelliklerine bağlı olarak Türkçeleşmiş şekilleri, Yahya Kemâl'in şiiirlerinde bilinçli olarak kullanılmış gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yahya Kemâl Beyatlı, Klasik şiiir, Eski Şiiirin Rüzgârıyla, Kendi Gök Kubbemiz, Türkçe Söyleyiş, Aruz Vezni

Abstract

One of the important representatives of our literature in the Republican period is Yahya Kemâl Beyatlı. Although he has prose works, his main artistry is in his poetries and style as a poetrist. The most important feature of Yahya Kemâl as a poetrist is the fact that he has a command of Classical poetry and reflects all the subtleties and artistic aspects of this literary period. While performing this, Yahya Kemâl is an important artist who has been able to use all the facilities and skills of Turkish to the end. Yahya Kemâl, in one way, was completely fed from tradition. He re-interpreted the basic dynamics, features and content of Classical poetry. However, he is not entirely a Classical literary imitator; he incorporates the literary pleasure, perception and understanding of his period into Classical literary. In his work titled "With the Wind of Old Poetry", which consists of his poems, which he says in this style, he seems to have used the completely traditional one as a figure. In the poems in this work, he keep the original shapes of the words. However, we observe the evolution of Turkish in his work titled "Our Own Sky Dome", including the collection of his poems assumed as the continuation of the same tradition. The Arabic and Persian words seem to have been used intentionally in the poems of Yahya Kemâl, depending on some sound features of Turkish over time.

Keywords: Yahya Kemâl Beyatlı, Classical poetry, With the Wind of Old Poetry, Our Own Sky Dome, Turkish Discourse, Aruz Prosody

GİRİŞ

Yahya Kemal Beyatlı, Cumhuriyet dönemi şiiirimizde gelenekten beslenmiş, geleneği dönüştürerek şiiirine almış en önemli temsilcilerden biridir. Türkçe duyuş ve düşünüş onun fikirlerine ve sanat hayatına adeta damga vurmuştur. Bunu şiiirlerinde uygulamanın yanı sıra, Türkçeye ve Türkçe düşünmeye verdiği önemi çeşitli yazılarında dile getirmiştir. "Vezne, kafiye ve şekle verdiği ehemmiyet, şiiirlerinde teganniye yaklaşan ses üstünlüğünü, mısra yapısı ve manzume bütünlüğünde bir yığın yenilik arasından olsa bile geleneğe bağlı kalışı, ferdîden ziyade umumîde duruşu bir taraf bırakılsın her şiiirde mevcut olan ve eseri doğrudan doğruya veya

dolayısıyla idare eden şahsî masalıyla da klasiğin-bizim klasiğimiz- içindedir” (Tanpınar 2001; 120).

Yahya Kemal, klasik şiirimiz sadece muhteva yönüyle benimsemiş ve tekrar yorumlamış bir şair değildir. O, aynı zamanda klasik şiirimizin ahenk ve müzikal tınısını özellikle şiirine malzeme yapmış birisidir. Bu bağlamda klasik şiirimizin en önemli ahenk tarafını oluşturan aruza sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. “Yahya Kemal’in büyük önem verdiği ‘derunî ahenk’ kelimeler arasındaki fonetik münasebetlerden doğduğu gibi, hisler, düşünceler ve hayaller de kelimelerden doğar.” (Kaplan, 1977: 280)

“Yahya Kemal’in şiirlerinde söz konusu olan bir başka dil anlayışı ise, Eski Şiirin Rüzgârıyla (ilk baskı: 1962) adlı şiir kitabındaki manzumelerde sergilemiş olduğu anlayıştır. Buradaki manzumelerin dili, işlemiş olduğu konu ve tarihî dönemler ile paralellik arz eder. Yani şiirde söz konusu olan dönemin tarihî havası, en iyi şekilde, ancak yine o dönemin klâsik şiir dili ve üslûp anlayışıyla verilebileceği için Yahya Kemal de bunu yapmıştır.” (Aktan 2006; 5)

“Ben şiirin, en adî görünen tarifiyle, lisan, vezin ve kafiyeyle söylenir bir sanat olduğuna kailim (inanan biriyim).” (Beyatlı, 1986: 19) “Şiirde nefes ve ses iki unsurdur. Mısraın ayakları yerden kopmazsa yahut en hafif bir kulağı bir ses gibi doldurmazsa halis şiir değildir. Benim için mısra üzerinde günlerce, haftalarca durmak zarureti hâsıl olmuştur. Bu tarz uğraşış, bana gittikçe şiirin keşfedilmesi güç bir cevher olduğu duygusunu verdi. Şiir duygusunu lisan hâline getirinceye kadar yoğurmak ve en çok toplu bir madde hâline sokmak, o kadar ki mısra gûyâ hissin ta kendisi imiş gibi kaarie (okuyucu) bir vehim vermek... İşte bunu özlüyorum.” (Beyatlı, 1971: 48)

“Aruza verdiği değer, bir bakıma, onun umumiyetle şiirde vezne ve dolayısıyla ahenge verdiği değer de ifadesidir. Aruzun türlü şekillerini seçişte ve kullanışta gösterdiği büyük itina da buna delâlet eder. (Akyüz, 1970: 728). “Halk şiirinden sonra, yüksek edebiyatta, bize sade ifade ile derin ve güzel şiirler yazılabileceğini Yahya Kemal ispat etmiştir... Kelimeler vezne uydurulmak için ezilip büzülmez. Cümle içinde kelimelerin yerleri, tabî söyleyişe uygundur.” (Kaplan, 1975: 213)

“Aruz şiir lisanımızın vücûdunda belkemiği gibi, esaslı bir uzuvdur ki Türkçe onun etrafında tekevvün etti. Bilatereddüt denilebilir ki aruza aşına olmayan bir Türk edebi Türkçenin ayarını takdir edemez. Hatta zannederim ki ilerideki nesiller bile Türkçeyi bilmek için aruza âşinâ olmaktan vâreste kalamaz.” (Beyatlı, 1971: 126).

“Yahya Kemâl, eski tarzda yazdığı şiirlerini taklitçi bir zihniyetle değil; daha güzel söyleyebilme gayretiyle yazmıştır. Yahya Kemâl'de eski şiirimizin bütün güzelliği yerine farklı bir anlayış hâkimdir. O, eski şiirimizde bulunan estetiği, gerçek dışı insan güzelliğini, kelime oyunlarını, mazmun merakını şiirden ayıklayarak gerçek şiir özü vermek bilinciyle eski şiirimize yönelmiştir (Bayrak 2011; 407).

Klasik şiirin en önemli taraflarından birisi Arapça ve Farsça kelimeleri orijinal şekline uygun olarak kullanmasıdır. Aruz zorlamasına dayanan ve aruz kusurları olarak adlanan bir takım tasarruflar dışında buna tamamen riayet edilmiştir. Özellikle tahfif ve teşdid nitelemeleleriyle kapalı hecelerın açık, açık hecelerın kapalı okunması söz konusudur. Örneğin İskender>Sikender, İstanbul>Sitanbul, tılsım>tılısm, gülistân>gülsitân; hakk>hak, redd>red, dürr>dür; yedi>yeddi vs.

Divan şiiri bir geleneğin şiiri olması ve buna bağlı olarak kurallarının değişmezliği ile bilinmesine karşılık zamanla bu kuralların değişmesi ve yumuşamasına da şahit olmaktadır. Özellikle Hint üslubuna bağlı olarak klasik şiirin şekil ve muhtevasında yeniliklerin ortaya konulduğu ve uygulandığını gözlemlemekteyiz. Klasik şiirin yüzyıllarca süren değişmez kuralları şairlerde bir bıkkınlık ve monotonluğa sebep olmuş ve bunların etkisiyle yenilik ve farklılık istekleri ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi de klasik kurgu ve kullanımların yanı sıra halkın günlük dilde kullandığı kelime ve telaffuzları şiir diline almak olmuştur. Bilindiği gibi yabancı dillerden geçen bazı kelimelerin Türkçenin ses ve ahenk süzgecinden geçerek değiştiğine şahit olmaktadır. Özellikle Arapçadan dilimize geçen ve çift ünsüzle biten tek hecelik kelimelerin, Türkçedeki söyleniş zorluğuna bağlı olarak, dar bir ünlü türemesiyle iki heceye evrildiği görülmektedir. Günlük dilde sıklıkla karşılaştığımız bu örnekler klasik şiirde uzun yıllar tercih edilmemiştir. Ancak Sebk-i Hindî ile birlikte bu yapıların da şiir diline girmeye başladığı görülmektedir. Bu durum klasik şairlerde bilinçli olarak yapılan bir tercih şeklinde ortaya çıkmıştır. Örn. Şehr>şehir, ufk>ufuk, kayd>kayıt, ömr>ömür vs.

Oldı ol şeh-süvâr-ı şîr-cenâb

Bir mübârek **vakitde** pâ be-rikâb (Kâmî-Behçetü'l-feyhâ/B.147)

Sabâh-ı ıyd **ufukda** yine bedîd oldu

İzâr-i şâhid-i baht-ı cihân sa'îd oldu (Nedim-K. 34/1)

İnsâf edelim var mı nazîrim bu **asırda**

Kim nutkunu ben gibi dürr-i mu'teber eyler (Haşmet K. 7/51)

Yukarıdaki bazı örneklerde gözlemlediğim bu durum, klasik şiirlerimizde her şeye rağmen çokça görülen bir durum olmayıp nadiren ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkçenin müzikal yönünü aruz veznine uyarlamakta kararlı bir tutum sergileyen Yahya Kemal, bu örnekleri şiirlerinde bir tercih olarak sık sık kullanmıştır. Onun bu tasarrufunda bilinçli olduğunun bir göstergesi de klasik geleneğe tamamen bağlı olarak kaleme aldığı “Eski Şiirin Rüzgârıyla” adlı eserindeki şiirlerde söz konusu uyarlamayı hiç yapmamış olmasıdır. Örneğin kadeh anlamına gelen “câm” kelimesini, Kendi Gök Kubbemiz adlı eserinde geçen “Yol Düşüncesi” şiirinde günlük dildeki kısa okunuşuyla tercih ederken,

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
Bu def'a farkına vardım ki ihtiyârlamışım.
Hayâtı bir camın ardından gören tılsım
Mısır ve Sûriye, pek genç iken, hayâlimdi;
O ülkelerde gezerken kayıtsızım şimdi.

“Eski Şiirin Rüzgârıyla” adlı eserindeki “Vedâ Gazeli” şiirinde kelimeyi orijinal şekli olan, uzun okunuşuyla tercih etmiştir:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün
Ömrün bu biten neşvesi tâm olsun erenler
Son meclisi câm üstüne câm olsun erenler.

Yine Endülüs'te Raks adlı şiirinde “şal” kelimesini günlük dildeki kısa okunuşuyla tercih ederken “Eski Şiirin Rüzgârıyla” adlı eserindeki “Seyfi'ye Refâkat” şiirinde “şâl” biçiminde kullanmıştır:

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
Gözler kamaştırır şala, meftûn eden güle,
Her kalbi dolduran zile, her sîneden: Ole! (Endülüste Raks)
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
Düşunda şâl-i sürh ile pür-hûndu muğbeçe
Bir câm ile bir de la'l-i lebin sundu muğbeçe (Seyfi'ye Refâkat)

Aynı şekilde “Eski Şiirin Rüzgârıyla” adlı eserindeki “âteş” şeklini tercih ederken “Kendi Gök Kubbemiz” adlı eserinde “ateş”i kullanmıştır:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Tâ ki seyretsin felek ol şûh çözmüş kâkülün

Bir elinde câm-ı âteş-fâma kalbetmiş gülü (Sene 1140)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

O ilâh isteyip eğlence hayâl-hânesine,

*Çevirir câmları birden **peri** kâşânesine,*

*Som **ateşten** bu sarâylarla bütün karşı yaka*

Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka. (Hayâl Şehir)

Yahya Kemâl, son dönemde Batı dillerinden dilimize girmiş olan, çift ünsüzle başlayan ve tek hecelik olan “tren” ve “plak” kelimelerini yine halkın kullandığı biçimde ünlü türemesi ve iki hece şeklinde dikkate almıştır:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün

*Zihnim bu **şehirden**, bu **devirden** çok uzakta,*

*Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski **plâkta**. (Kar Musikileri)*

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

*Âh o akşam o **tirenden** gülüşün!*

O gülüş kalbime aksettiği an,

*Duymadım ilk **ateşin** düştüğünü;*

Şevka benzer bir ışık zannettim.

Mâcerâ başlamak üzreymiş o gün: (Aşk Hikâyesi)

Yahya Kemâl, eskiden beri Türkçemizde yer alan ve halkın dilinde değişerek farklı telaffuzda kendine yer bulan “mağra”, vâlde”, “Mustâpaşa” gibi kullanımları da aruz vezni bağlamında bu şekilleriyle kullanmıştır:

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

*Her yaz, şimâle doğru, **asırlarca** bir koşu.*

*Bağrımda bir **akıs** gibi kalmış uğultusu ...*

Gönlümde hep o zanla berâber çağıldadı,

*Bildim nedir **ufuktaki** sonsuzluğun tadı!*

Yalnız o kalmış ortada, âsî ve bağı hûn

*Bin **mağra** ağzı açılmış, ulurken uzun uzun, (Açık Deniz)*

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

*Geç **vakit** semtime döndüm Koca **Mustâpaşa' dan***

Kalbim ayrılmadı bir ân o güzel rü'yâ'dan. (Koca Mustafapaşa)

*Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-**Valde'deyiz**;*

Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz (Ziyâret)

Yahya Kemâl, klasik şiirde en önemli aruz kusurlarından sayılan ve elif harfinin karşılığı olan uzun â'ların kısa okunması örneklerine de şiirinde yer vermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Yahya Kemâl'in bir vezin zorlaması ile değil de söz konusu kelimelerin günlük dildeki kısa telaffuzla kullanılmasını dikkate aldığı görülmektedir. Akşam, şarab, insan, sultan gibi kelimelerin ikinci hecelerinde elif mukabili birer uzun "a" harfi olmakla birlikte bunlar günlük dilde kısa telaffuz edilmektedir:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Dönülmez **akşamın** ufkundayız. **Vakit** çok geç;

Bu son **fasıldır** ey ömrün, nasıl geçersen geç!

Ya şevk içinde harâb ol, ya aşk içinde gönül!

Ya lâle açmalıdır göğsümüzde, **yahut** gül. (Rindlerin Akşamı)

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Mestolup içtiği altın **şarabın** zevkinden,

Elde bir kırmızı kâseyle **ufuktan** çekilen,

Kaybolur hepsi de bir anda kararmakla batı.

Az sürer gerçi fakîr **Üsküdar'ın** saltanatı; (Hayal Şehir)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Mehlikâ **Sultan'a** âşık yedi genç

Gece şehrin kapısından çıktı;

Mehlikâ **Sultan'a** âşık yedi genç

Kara sevdâlı birer âşıktı. (Mehlikâ Sultan)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Yürü! Hür **mâviliğin** bittiği son hadde kadar!..

İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar. (Deniz Türküsü)

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Çok **insan** anlayamaz eski mûsikîmizden

Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden.

Bu sazların duyulur her telinde sâde vatan,

Sihirli rüzgar eser dâ'imâ bu topraktan.

Evet bu eski **nesil** bir şerefli âlem açar,

Duyuştâ ince zamânlardan inkırâza kadar. (Eski Mûsikî)

Aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere şehir, fetih, saat, ufuk, ömür, asır, resim, fikir, mavi, küre gibi kelimelerin Yahya Kemal'in şiirlerinde bir aruz zorlaması ile değil, bilakis bilinçli bir tercihle kullanıldığı açıktır:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Vatan **şehirleri** karşımda, her **saat** bir bir,

Fetihler ufku Tekirdağ ve sevdiğim İzmir, (Geçmiş Yaz)

Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün

Güneş doğmadan **mâvileşmiş** Boğaz'dan.

Nevâ-kâr açılın bütün ses ve sazdan,

Ufuklarda sürsün zafer mûsıkîsi. (Mevsimler)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Girdiğin yerde **asırlarca** kalıştan başka,

Kurduğun devlet **asırlarca** muzaffer yürüdü. (Hayal Beste)

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Durgunlaşıp bir ayna kadar parlıyan suda,

Dünyâ güzel göründü **resimleşmiş** uykuda. (İstinye)

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Milyonla yıl dönen **küre** üstünde bir kişi

Yetmiş yılın hikâyesi bilsin mi geçmişi?

Aksetmiyor çoğunda **fikirler** ayân beyân.

Hayyâm imiş hakîkati az çok fısıldayan. (Düşünüş)

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Fânî **ömür** biter bir uzun sonbahâr olur.

Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur. (Sonbahar)

Sonuç

Son dönem Türk şiirin güçlü kalemlerinden Yahya Kemal'in Türkçe düşünme, Türkçe yazma konusunda ne derece bilinçli ve usta bir sanatkar olduğu bilinmektedir. Geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan Yahya Kemal'in, özden kopmadan şiirlerinde geleneği nasıl değiştirip dönüştürdüğüne de şahit olmaktayız. Özellikle şiirde âhengi sağlamada onun aruz veznine ayrı bir önem verdiği bilinmektedir. Bunun en bariz göstergesi hemen şiirlerinin tamamını aruz vezniyle yazmış olmasıdır. Klasik şiirde on yedinci yüzyıldan sonra görülmeye başlanan şiirde halkın kullandığı kelimelerden tercih etme anlayışı, Yahya Kemal'de bir Türkçe sevdası olarak ortaya çıkmaktadır. Klasik şairlerin bir çeşni olarak başvurduğu bu durum, Yahya Kemal'de bir ideal, bir inanç şeklinde tezahür etmiştir.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1970). Batı Şiirinde Türk Şiiri Antolojisi, Doğu Ltd. Yayınları, Ankara.
- Aktan, Bilal (2006); "Yahya Kemal Beyatlı'nın Şiirlerinde Dil ve Ahenk", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 14. Kütahya.
- Kaplan, M. (1975). Şiir Tahlilleri, İstanbul.
- Kaplan, M. (1977). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K. (1986). Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K. (1971). Edebiyata Dair, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (2001). Yahya Kemal, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K. (1993). Eski Şiirin Rüzgârıyla, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K. (1985). Kendi Gök Kubbemiz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, Özcan (2011); Yahya Kemâl'in Şiir Anlayışı, Eski ve Yeni Şiire Bakışı, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 15 Sayı: 48 (Yaz 2011)
- Kâmi (2009) Kâmi Divanı (Haz. Ali Yıldırım), MEB yayınları, Ankara.
- Nedim (1997); Nedim Divanı (Haz. Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Haşmet (1994); Haşmet Külliyyatı (Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak), Dilek Matbaacılık, Sivas

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь2020,
s./pp. 372-388

Geliş/Submitted/Отправлено: 17.07.2020

Kabul/Accepted/Принимать: 03.09.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.45374

Araştırma Makalesi
Research Article
НаучнаяСтатья

Gülay LAÇİN

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye

gulay-batur@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-0515-0257

DIYARBAKIR MUSİKİ FOLKLORÜNDE VELME GECELERİ (VELİME GECELERİ)*

VELME NIGHTS IN DIYARBAKIR MUSIC FOLKLORE (VELİME NIGHTS)

Öz

Diyarbakır; edebiyatta, sanatta, ilimde olduğu gibi muskide de önemli bir yere sahiptir. Geniş bir musiki geleneğini bünyesinde taşıyan ilimizde, yöresel müziği icra eden birçok mahalli sanatçı da yetişmiştir. Araştırmada literatür taraması yapılarak, *Velime Geceleri* ile ilgili kayıtlı ses ve video kayıtları incelenmiş dönemde ilk kaynaklardan bilgiler toplanmıştır. Daha sonra *Velime Gecelerinde* görev alan musiki icracılarla görüşmeler yapılarak velime geceleri hakkında görüşleri alınmıştır. Bu araştırmanın amacı; Diyarbakır'a ait, unutulmaya yüz tutmuş önemli musiki geleneği olan "*Velime geceleri*" hakkında detaylı inceleme yapmak ve bu gecede görev alan icracılarla görüşmeler sonucunda edinilen bilgilerin gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarımını sağlamaktır. *Velime Gecelerinde* görev alan musiki icracılarıyla görüşmeler yapılarak velime geceleri hakkında bilgiler alınmıştır. Yapılan görüşmelerde *Velime Gecelerinin* yapıma amacı, gecede icra edilen türküler, kulla-

*Cite as/Atıf: Laçın, G. (2020). Diyarbakır Musiki Folkloründe Velme Geceleri (Velime Geceleri), *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 372-388. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45374>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

nılan makamlar, gecenin yapıldığı mekânlar ve gecenin günümüzde de yapılması için gerekenler tespit edilmeye çalışılmıştır. *Velime Gecelerinin* Diyarbakır musikisi içerisinde önemli bir eğlence, paylaşım, sosyal yardımlaşma amacıyla yapıldığı ve bu önemli geleneğin devam edilmesine yönelik neler yapılması hakkında görüşler sunulmuştur. Yapılan çalışma yörenin önemli kültür öğesinin kaybolmasını engellemek, bu kültürün nesilden nesile aktarılarak yaşatılmaya çalışılması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Musiki Folkloru, İcracılar, Velime Gecesi.

Abstract

Diyarbakır has an important place in literature, art and science as well as in music. Many local artists who perform local music have also been brought up in our city, which has a wide musical tradition. The aim of this research is to conduct a detailed examination of the "Velime nights", an important musical tradition of Diyarbakır, which is about to be forgotten, and to ensure that the information acquired through interviews with the performers on these nights is transmitted to future generations in a correct way. In the research, by searching the literature, recorded audio and video recordings about Velime Nights were examined, and information was collected from the first sources about the period. Later, music performers who took part in Velime Nights were interviewed and their opinions were taken about Velime Nights. The purpose of this research; to make a detailed examination on VelimeNights, which is an important musical tradition of Diyarbakır that has sunk into oblivion, and to ensure that the information obtained as a result of interviews with the performers who took part in this night is transferred to the next generations. In the interviews, it was tried to determine the purpose of the night of the Velime, the folk performed in the night, the authorities used, the places of the night and the things to be done today. Opinions were presented that Velime Nights were held for the purpose of entertainment, sharing, and social assistance within Diyarbakır music and that this important tradition should continue. The work is important in order to prevent the loss of the important cultural element of the region and to try to keep this culture alive by passing it on from generation to generation.

Key Words: Diyarbakır Music Folklore, Performers, Velime Night

GİRİŞ

Yeniçağa ayak uydurma konusunda insanların birbirleriyle yarıştığı, yaşama dair her şeyin çabuk tüketildiği, yaşamın hızlı geçtiği bir dönemde maalesef yitirilen birçok değer gibi gelenek ve göreneklerimiz de anlamını yitirmekte, unutulmaktadır. Hancıoğlu (2016); geleneği geçmişin izlerini günümüze taşıyan kültürel unsurlar olarak değerlendirerek, geleneğin çok yönlü olduğunu ve kullanıldığı alanlara göre farklı anlamlar taşıdığını belirtmektedir. Yapılan başka tanımda ise gelenek; "bir toplumda çok eskilerden kalmış olmaları dolayısıyla saygın

tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar olarak tanımlanırken” görenek kavramı ise, "insanların birbirlerine bakarak yaptıkları şey, adet, usul, alışılmış tarz, hareket" olarak ifade edilmektedir. URL-1

Birbiriyle bütün olarak kullanılan gelenek ve görenek kavramları, bir toplumun sahip olduğu kültürel unsurları bir arada ifade eder. Doğum, sünnet, söz, nişan, kına gecesi, düğün, yemek, ölüm gibi hayata, insana dair olaylar gelenek ve görenekler başlığı altında toparlansalar da her yörede bu gelenek ve görenekler icra biçimi yönünden farklılıklar gösterebilmektedir.

“Türkiye’nin çeşitli yörelerinde; Sıra Gecesi, Sıra Gezmesi, Sıra Odası, Harfane Gecesi, Gezek Sohbetleri, Oturak Âlemleri, Yaren Sohbetleri, Gaziantep Barak bölgesinde Barak Odası Sohbetleri, adı ile bilinen toplantı ve eğlenceler insanlar arasında ortak duygu, düşünce ve ruh birliğinin sağlanması açısından önemli olmakla birlikte; aynı zamanda yeni yetişen nesile; gelenek, görenek, adap ve erkân gibi kültürel unsurların aktarıldığı önemli icra ortamlarıdır. Müzik penceresinden bakıldığında ise, bu ortamlar adeta bir konservatuar işlevi görmüşlerdir. Usta- çırak usulü ile müziğe ilgisi ve yeteneği olan insanlar her yörede değişik adlarla bilinen geleneksel müzik icra ortamlarında izleyerek, görerek ve dinleyerek yetişmiş, yetiştirilmiş; eserler ve hikâyeleri ağızdan ağza, kulaktan kulağa özellikle bu ortamlarda aktararak günümüze kadar gelmiştir” (Ekici, 2013: 119).

Coğrafi yapısından dolayı geçiş bölgesi olan ve bu yüzden farklı kültürleri bünyesinde toplayarak zengin bir kültüre sahip olan Diyarbakır’da da, gelenekler ve görenekler diğer illere göre farklılıklar göstermektedir. Çalışmada; birçok gelenek ve göreneğe sahip Diyarbakır’da sosyal yardımlaşmanın daha ön planda tutulduğu Velime Geceleri geleneği ele alınmakta ve gecede yapılan musiki incelenmeye çalışılmaktadır. Diyarbakır musiki folklorunda önemli bir yere sahip olan Velime Geceleri hakkında bilgi toplamak ve bu kültürel etkinliği devam ettirmek için gecede görev alan kaynak kişilerle görüşmeler yapılmış ve bu kültürel faaliyet hakkında bilgiler alınmıştır.

1. DİYARBAKIR MUSİKİ GELENEĞİ

Giray (2010: 11); Anadolu’nun en eski şehirleri arasında yer alan Diyarbakır’ın Ergani ilçesinde bulunan ve ilk yerleşim yeri olarak kabul edilen Çayönü Höyüğü’nde elde edilen buluntularla, Diyarbakır tarihinin M.Ö 5000 yıllarına kadar uzandığını belirtmektedir. Aynı zamanda Dicle kıyısında bulunması dolayısıyla da önemli bir kültür ve ticaret merkezi olarak görülen Diyarbakır kültürel, dini ve sosyal anlamda birçok gruba ev sahipliği yaparak şu an sahip olduğu kültürel zenginliği elde etmiştir.

“Diyarbakır, tarihi dönemler içerisinde idarî, kültür ve sanat yönünden olduğu kadar, ekonomik yönden de oldukça önemli bir merkez olmuştur. Anadolu da doğu-batı, kuzey-güney kervan yollarının kesiştiği bir noktada olan Diyarbakır, kervan yollarıyla temin edilen ticaret hayatında çok önemli bir yere sahipti. Öte yandan Hint ve İran mallarını doğudan getiren kervanlar da Diyarbakır’dan geçmekteydi. Bunlardan Diyarbakır-Urfa-Halep-Musul ve Bağdat yolları Orta Çağ boyunca önemini koruyan kervan yolları olmuştur “(Değertekin, 2001: Aktaran Giray, 2010: 16).

Diyarbakır şehri şu an kullanılan ismine ulaşınca kadar birçok isimle anılmıştır. Bu

süreçte Amid, Amidi, Amad, Amida, Kara Amid, Diyar-ı Bekir isimleri kullanılmıştır. Amid ismi günümüzde de kullanılmaktadır. Diyarbakır, konumundan dolayı birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve birçok sanat dalında kendinden söz ettirmiştir. Musiki alanında da şehrin geleceğini en iyi şekilde icra eden sanatçılar yetiştirmiş, kültürüne sahip çıkmıştır.

“Diyarbakır musikisinin temeli, saray musikisidir ve icralar klasik sazlar eşliğinde gerçekleşmiştir. Diyarbakır musikisinin özünü; şarkı, türkü, uzun hava, gazel, hoyrat ve oyun havaları oluşturmakta ise de Türk musikisinin bütün özelliklerini bünyesinde toplamıştır” (Güldoğan, 2011: 14).

Diyarbakır musikisinin temeli olan Türk musiki de kendi içinde sanat musiki ve halk musiki olarak ayrılmakta, her iki türden de eserler icra edilmektedir. Bunların yanı sıra Diyarbakır musikisinde Tasavvuf musiki (tekke) de önemli bir yere sahiptir. Üç tür müziği tek çatı altında toplayarak icra edilmesi yönünden Elazığ- Harput müziğiyle benzerlik göstermekte ve zengin bir müzik kültürünü bünyesinde taşımaktadır.

Güldoğan (2011: 14) Diyarbakır musiki faaliyetlerini;

- Saz şairliği ve âşık geleneği
- Tekke musiki
- Klasik Türk Musiki
- Halk Musiki
- Dengbej Geleneği olarak beş ana başlık altında toplayarak Diyarbakır musikisinin ne kadar zengin bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

“Diyarbakır musiki; kendine özgü çalgıları, makamları, icra sırasındaki kuralları ve gelenekleri ile kendine özgü özel bir bölge olmuştur. Her makama ait muhakkak bir uzun hava, kırık hava, gazel, hoyrat vs. bulmak mümkündür. Makamların pek çoğunun diğer bölgelerde bilinmesine rağmen kendine özgü makamları da mevcuttur. Diyarbakır musikisinde kullanılan makamlar şunlardır: Arazbar Makamı, İbrahimi Makamı, Aşiran Makamı, Kürdi Makamı, Beşiri Makamı, Mahur Makamı, Divan Makamı, Eviç Makamı, Hicaz (Garip) Makamı, Hüseyini Makamı, Hüzzam Makamı (Muhelif), Hicazkâr Makamı, Irak Makamı, Muhayyer Makamı, Nevruz Makamı, Nihavent Makamı, Saba Makamı, Segâh Makamı, Uşşak Makamı, Tahir Makamı, Isfahan Makamı” (Giray, 2010: 34).

Diyarbakır Musikisinde makam icra sırasını Beysanoğlu: “1900’lü yıllardan 1970’li yıllara kadar dönemin musiki ekipleri aşağıdaki makam sırasına göre eser icra ederlerdi. Diyarbakır Divan peşrevi, Divan, Muhelif, Kürdi, Maya, Hoyrat, Beşiri, Şirvani ve Kesik. Özellikle Kürdi makamında sanat musiki eserleri icra ettikten sonra diğer makamlar ile mahalli türkü, divan ve uzun havaları icra ederlerdi” (Beysanoğlu, 1992: 92) şeklinde ifade etmektedir.

Diyarbakır musiki icrasında kullanılan enstrümanların başında zilli tef geldiğini ifade eden Martağan (1991); zilli tefin, fasılların ana çalgısı olduğunu da belirtmektedir. Zilli tef başta olmak kaydıyla zilli maşa ve darbuka, son zamanlarda ise ud, keman, kanun gibi musiki aletlerine yer verildiğini belirtmektedir. Çoğu zaman Diyarbakır musiki icrasında sazlar olmadan da sadece zilli def ve zilli maşa eşliğinde türküler söylenmiştir. Zilli defe vurulan her vuruş, zilli defin sallanışı söylenen türkünün karakterini ortaya koymaktadır. İlk başlarda kullanılan bu

çalgıların yanında artık günümüz icrasında cümbüş, çığırtma, davul, dümbelek, kanun, kaval, keman, kudüm, nakkare, ney, santur, tambur, ud, zurna da kullanılmaktadır.

Diyarbakır musikisi genellikle meclis ortamlarında icra edilmektedir. Bu konu hakkında Martağan (1991); “bu meclislerde söylenen şarkılar türküler bir nizama tabidir. Tam anlamıyla bir ahenk içinde, bir sıra dâhilinde devam eden musiki, fasıllar, bir divan musikisi vasfını verir. İcraya başlayanlar önce peşrev, sonra beste-semâi ağır şarkılar, şarkılar-curcunalar, semâi ve saz semâileri ile fasıllara son verilir” (Martağan, 1991: 298).

“Diyarbakır musikisi geçmişten bugüne çok çeşitli ortamlarda ve mekânlarda icra edilmiştir. Yaz aylarında günübürlük veya yatılı gidilen mesire (gezinti yer) yerleri, kış gecelerinde düzenlenen “Velme” (veya Velime) geceleri, bağ evleri, ipekçilik tezgâhları, faytonlar, spor kulüpleri, Dicle Nehri kenarında kurulan bostan ve hülle eğlenceleri, kınalar, sünnetler, düğünler Diyarbakır musikisinin icra ortamlarıdır” (Küçükuncular, 2019: 24).

Bu ortamlar sayesinde kültürün önemli ögesi olan musiki yaygınlaşmış, nesilden nesile aktarılması için bir köprü görevi üstlenmiştir.

2. VELME GECELERİ (VELİME GECELERİ)

Atlı (2018) Türkiye’deki geleneksel sohbetler üzerine yaptığı çalışmada, sohbet geleneğinin özellikle uzun kış aylarında yapıldığını, bu gelenekler aracılığıyla insanların bir araya gelerek güzel zaman geçirdiklerini, bu gecelerde özellikle sosyal dayanışmanın ön planda tutulduğunu ve gecede yapılan icraların belli kurallar çerçevesinde yapıldığını, bölgelerarasında sohbet toplantılarının farklı isimlerle icra edildiğini ifade etmektedir. “Sohbet toplantıları Türkiye’nin farklı bölgelerinde “Yârân/Yâren, Ateş Gezmesi, Kürsübaşı, Barana, Cümbüş Âlemleri, Fefene/Herfene/ Harfene/Erfane, Gezek, Helebiş, Helva Sohbetleri, Muhabbet Gecesi, Oturak Âlemleri, Sıra Âlemleri, Sıra Eğlencesi, Sıra Gecesi ve Velime (Eyvan) Gecesi” gibi değişik isimlerle, Türkiye dışında ise “CoroBozo, Konuşma, Geşdek, Meşrep ve Muhabbet” gibi benzeri adlarla bilinmektedir (Atlı, 2018: 88).

Diyarbakır yöresine ait sohbet toplantıları Velime (Velm) geceleri, günümüzde ise Eyvan geceleri olarak adlandırılmaktadır.

“Velime, Arapçada ‘Velm’ kökünden gelmektedir. Düğün yemeği veya davet için yapılmış yemek anlamına gelmektedir. Sevinç ve saadet ifade eden her türlü merasim sebebiyle verilen ziyafetlere de velime dendiği söylenmektedir. Geçmişin Cahiliye Dönemine kadar uzanmakta olduğu ve Hz. Peygamberimizin (s.a.s), Hatice validemizle evlenirken velime cemiyeti tertip ettiği rivayet edilmektedir” (Sınır 2009; akt. Giray; 2009: 33).

Kelime anlamı olarak yetişmek, toplanmak anlamına gelen Velime, tanımına uygun olarak insanların bir araya geldiği, birbirlerine yetişerek yardımlaştığı, dertlerine derman aradığı aynı zamanda yöresel müziklerin de icra edildiği toplantılara denilmektedir.

“Velime geceleri” gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı, törelerin, yaşama dair her konunun ilmek ilmek işlendiği meclislerdir. Bu gecede bir araya gelen halk arasında küslüğün olmamasına dikkat edilmektedir. Küs olanlar ise bu gecede barıştırılmakta ve ardından musiki icrası başlamaktadır.

Giray (2010: 33); 2008 yılında Ocak ile yaptığı söyleşide velime geceleri hakkında şu bilgileri kaydetmiştir. “Şehrin ileri gelenlerinin, işadamlarının, alim, şair, düşünür ve müzisyenlerinin katıldığı, ekseriyetle 15-20 günde bir yapılan toplantılardır. Bu toplantılarda Diyarbakır’ın kültürel ve tarihi konularından bahsedilir, şehrin güncel sorunları tartışılır, ilmi ve edebi tartışmalar yapılır, şiirler ve gazeller okunur, klasik fasılla başlayıp Diyarbakır musikisi ile devam edip son bulan musiki eğlenceleri yapılırdı. Bu gecelerin ev sahipliğini dönüşümlü olarak imkânı ve maddi durumu iyi olan kişiler yapardı. Her gelen bir Diyarbakır yemeği, tatlısı vs. getirir ve gecenin belirli saatlerinde bunlar ikram edilirdi” (Giray, 2010: 33).

Güldoğan (2011: 98); Velime gecelerinin erkekler tarafından haftada bir yapıldığını, bu geceye şehrin ileri gelenleriyle birlikte, şairlerin, edebiyatçıların, tarihçilerin ve müzisyenlerin de davet edildiğini belirtmektedir.

Fotoğraf 1: Velime Gecesi

Bu çalışmanın amacı; Diyarbakır musiki geleneğinin önemli bir icra ortamı olan Velime Gecelerinin, o geceye katılan icracılar tarafından nasıl yapıldığını, bu gecede icra edilen türkülerin neler olduğunu ve hangi makamda olduklarını öğrenmek, bu geleneğin günümüzde de devamının sağlanması için icracıların sunduğu önerileri belirlemektir. Bu süreçte:

1. Velime gecelerinin yapılma amacı nedir?
2. Velime gecelerinde seslendirilen türküler nelerdir ve hangi makamda icra edilirler?
3. Velime gecelerini hangi mekânlarda yapılırdı?
4. Günümüzde Velime Gecelerinin yapılmama nedenleri nelerdir?
5. Velime gecelerini günümüzde tekrar hayata geçirmek için neler yapılmalıdır? Alt problemlerine yanıt aranmaya çalışılmıştır.

İlgili Yayın ve Araştırmalar

Giray (2010), “Diyarbakır Musiki Folkloru” başlıklı yüksek lisans tezinde, Diyarbakır kültürünün önemli müzik unsurları çalışmada incelenmiş, musikin kökeni, yapısı ve icra konularına açıklık getirilmiştir. Çalışmada Diyarbakır musiki çatısı altında musiki geleneklerden bahsedilmiş ve *Velime Geceleri* hakkında bilgi verilmiştir.

Küçükuncular (2019), “Diyarbakır Müzik Kültürü ve Celal Güzelses’in TRT Repertuarındaki Eserlerine Yönelik Tespitler” başlıklı yüksek lisans tezinde, Diyarbakır ilinin kendine has musiki icrasının olduğunu, Türk Halk Müziği repertuarında Diyarbakır türkülerinin ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Çalışmada bölgenin müzik kültüründe önemli rol oynayan

Velime Gecelerine de yer vererek velime gecelerinin önemine açıklık getirilmiştir.

Amaç

Diyarbakır'a ait, unutulmaya yüz tutmuş önemli musiki geleneği olan “*Velime geceleri*” hakkında detaylı inceleme yapmak, bu gecede görev alan icracılarla görüşmeler sonucunda bu gecede yapılan musiki icranın özelliği hakkında bilgi almak, bu geleneği gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarımını sağlamak ve günümüzde bu geleneğin devamlılığını sağlamak adına öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

Sınırlılıklar

Daha önce Diyarbakır musikisi konulu tez çalışmaları, makaleler ve Diyarbakır Kültürü yayınları literatür taramasıyla, “*Velime Geceleri*’nde” görev alan müzisyenlerin bu gece hakkındaki görüşleriyle sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmada literatür taraması yapılarak, *Velime Geceleri* ile ilgili kayıtlı ses ve video kayıtları incelenmiş dönem hakkında ilk kaynaklardan bilgiler toplanmıştır. Daha sonra *Velime Gecelerinde* görev alan müzisyenlerle görüşmeler yapılarak velime geceleri hakkında görüşleri alınmıştır.

Görüşmede, sorular araştırmacı tarafından önceden hazırlanarak görüşme yapılacak kişiye yöneltilir. Görüşme sürecinde sorularda esneklik sağlanarak sorular değiştirilip düzenlenebilmektedir. Yani bütün kontrol araştırmacıda olmak kaydıyla araştırmanın amacına yönelik sorularda görüşme sırasında değişiklikler yapılabilir. (Ekiz, 2017). Yapılan görüşmeler yüz yüze yapılabildiği gibi, böyle bir imkânın olmaması durumunda telefonla ve diğer iletişim araçlarıyla da yapılabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Diyarbakır musikisinin önemli bir geleneği olan velime gecelerinde görev alan icracılarla görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişiler önceden tespit edilerek çalışmaya katkı sağlayıp sağlamayacakları konusunda rızaları alınmış olup bu kültürü en iyi şekilde yansıtacak kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Diyarbakır ili tarihi, bulunduğu coğrafya ve musikisi hakkında ulaşılabilen kaynaklar taranmış, konuyla ilgili bilgiler toplanmıştır. *Velime geceleri* hakkında bilgi almak amacıyla gecede bulunan müzisyenlerle görüşmeler yapılarak, gecenin icrası ile ilgili sorular yöneltilerek detaylı bilgiler alınmıştır. Görüşmede, katılımcılara *Velime Gecelerinin* yapılma amacına, gecede seslendirilen türkülerin neler olduğuna ve hangi makamlarda türkülerin icra edildiğine, *Velime Gecelerinin* hangi mekanlarda yapıldığına, günümüzde *Velime Gecelerinin* yapılmama nedenlerinin neler olduğuna, bu geleneği günümüzde tekrar hayata geçirmek için neler yapılması gerektiğine dair sorular yöneltilerek yorumlar alınmıştır.

Yapılan görüşmeler pandemi dönemi dolayısıyla yüz yüze yapılması sakıncalı bulunmuş olup telefon aracılığıyla yapılmıştır. Yapılan görüşmeler 20 dakikalık bir zamanı kapsamaktadır. Yapılan görüşmeler katılımcıların da bilgisi dahilinde kaydedilmiş, görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler ilk ağızdan çıktığı gibi yazılıp, çalışmada yer verilmiştir

Bulgular ve Yorumlar

1. Görüşme Yapılan İcracıların Demografik Bilgilerinden Elde Edilen Bulgular

Tablo 1. Görüşmeye Katılan Müzisyenlerin Demografik Bilgilerine Ait Tablo

Adı- Soyadı	Doğum Yeri	Mesleği	Yaş Aralığı
Hayri Yoldaş	Diyarbakır	Türk Halk Müziği Araştırmacısı, Şair, Besteci ve Yazar	55-65
Burhanettin Atalay	Diyarbakır	Öğretmen/ DİKTUM Derneği Üyesi, Halk Müziği İcracısı	55-65
Ali Turğa	Diyarbakır	Bağlama Sanatçısı	55-65

Elde edilen bilgilere göre 3 katılımcının Diyarbakır doğumlu ve aynı zamanda 3 katılımcının 55-65 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Katılımcıların meslek durumları incelendiğinde 1 katılımcının Türk Halk Müziği Araştırmacısı, Şair, Besteci ve Yazar, 1 katılımcının Öğretmen/ DİKTUM Derneği Üyesi, Halk Müziği İcracısı ve diğer katılımcının ise Bağlama Sanatçısı, Koro Şefi oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların mesleki olarak birden fazla iş ile ilgilendikleri, halk müziği anlamında bilgi ve birikime sahip oldukları ve halk müziğiyle yakından ilgilendikleri oldukları söylenebilir.

2. “Velime gecelerinin yapılma amacı nedir?” Sorusuna Verilen Cevaplardan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Yoldaş: “Diyarbakır’ın 639’da fethedilmesinden bu yana musiki devam etmiştir. Gerek tekke musikisi gerek saray bağlantılı sanat musikisi olarak devam etmiştir. Peygamber efendimizin kızı Fatime’ye verdiği bir yemek var. O yemek, günümüze kadar Velime olarak kadar gelmiştir. O yol alırken Sultan IV. Murat Diyarbakır’a gelir. Ve bir gece düzenlenir. O gecede sesinin güzelliğiyle bilinen Hacı Eftal Efendi tarafından yaş destanı ilk kez okunur. İlk Velime gecesinin bu gece olduğu bilinmektedir. Velime geceleri eskiden uygun görülen mekânlarda istisnasız her hafta yapılırdı. Yiyecek ve içecekler imece usulüyle alınır, kimi zaman da ev halkı tarafından ikram edilirdi. Eskiden yapılan bu etkinliğe Velime ve Harefene geceleri denilirdi ama günümüzde artık Eyvan gecesini olarak adlandırılmaktadır. Gecede musiki hakkında konuşmalar, güncel konularda da sohbetler yapılırdı. Aynı zamanda görgü kuralları uygulanır, büyük ve küçükler arasındaki ilişkiden örnekler verilir, saygı ve sevgi ön plana alınır. Velime geceleri eskiden köşklere, bağ evlerinde, avlulu evlerde yapılırdı. Velime geceleri sosyal dayanışma, örf ve adetlerin pekiştirildiği; güncel ve sosyal olayların konuşulduğu; yardımlaşma ve eğlencelerin yapıldığı ama bu eğlencelerin de bir edep içerisinde gerçekleştiği, sadece oyun oynanmadığı gecelerdir.

Atalay: Velime gecelerinin yapılış gerekçesi çoktu. Savaş zamanında bile savaşta neler yapılabileceğini konuşurlardı. Yoksul insanlara maddi yardımın yapıldığı, dertlere çözüm

arandığı bir geceydi. Müzik en son yapıldı. Velime gecelerine aslında “irfan meclisi” deniliyordu. Orda her tür insan bir araya gelir. Herkes kendi kapasitesi, bilgisi ile geceye katkı yapar. Bu özel gece, bilgi paylaşım yeridir.

Turğa: Velime geceleri; Diyarbakır kültürünün en önemli geleneğinden biridir. Bu gecede insanların bir araya gelerek her konuda görüş bildirdikleri, sıkıntısı bulunan kişilere yardım edildiği, sosyal ve yardımlaşmanın ön planda tutulduğu, gecenin sonunda da müziğin icra edildiği bir gecedir.

Elde edilen bilgilere göre “*Velime Geceleri’ nin*”, dini, siyasi, kültürel ve tarihi tartışmaların yapıldığı; geceye katılan kişilerin maddi güçlerine, mevkilerine bakılmadığı; herkesin eşit tutulduğu; ihtiyaç sahibi olan ailelerin tespit edilip yardım edilmesi kararlarının alındığı; sosyal işlevinin yanı sıra yörenin musiki icrasının da gerçekleştiği meclis olduğu söylenebilir.

3. “Velime gecelerinde seslendirilen türküler nelerdir ve hangi makamda icra edilirler?” Sorusuna Verilen Cevaplardan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Yoldaş: Gecede seslendirilen eserler ağır Türk musikisi eserleridir. Yöresel sazlarla makamlar usullerle yoğrularak divan sözleriyle birleştirilmiştir. En sonda Cumhuriyetle beraber yöresel ezgiler manilerle buluşup türküleşmiştir. Kökeni, sanat musikisidir. İcra edilen türkülerin çoğunun ara saz ile söz bölümü ayrıdır. 60’lı yıllardan önce Bağlar semtinde bulunan bağ köşklerinde bir araya gelinir, herkes evinden bir şeyler getirir ve ‘velime’ yapıldı. Orada musiki icra edilirdi. Bu yapılan icranın herhangi bir ticari kaygısı, maddi getirisi yoktu. Amaç, sadece eserlerin unutulmaması ve kültürün devam ettirilmesi idi. Velime geceleri ilk olarak Kuşdili Köşkünün sahibi Hazım Özbaylar tarafından yapıldı. Bu gecede Celal Güzelses’in de öğretisiyle şimdiki Diyarbakır müzisyenleri gelişmiştir. Celal Güzelses her usulden türkülerini büyük ustalıklarla icra ederdi. Onun izinden giden çok az müzisyen kalmıştır. Yoldaş, Velime Gecelerinde kullanılan ve Diyarbakır’ da özel adlarla ifade edilen makamlar şu şekilde sıralamaktadır:

İbrahimi Makamı:	Uşşak, Hüseyni, Bayati, Muhayyer
Şirvani :	Hicaz (Hicaz ailesi), Arazbar
Beşiri:	Mahur, Rast, Acem Aşiran
Nevruz:	Karciğar (Değişen Seyirde)
Muhaliif:	Hüzzam, Segah
Minare Uşağı:	Uşşak (Değişen Seyirde)
Cembelli:	Hüseyni(Değişen Seyirde)
Kelenderi:	Saba
Kesik:	Nikriz

Yöresel olarak adlandırılan makamların günümüzde müzisyenler tarafından kullanılmıyor, sadece yöre mahalli sanatçıları makamları bu şekilde adlandırılırlar. Diyarbakır Velime

Gecelerinde musiki icrasında türkülerin okuma sırasının olmadığı yalnızca makam sırasının bulunduğu görülmektedir. Repertuarda bulunan en güzel örnekler bu gecede okunmaktadır.

Tablo 2. Velime Gecesinde Seslendirilen Türkülere Ait Tablo

Sıra No	Makam Adı	Okunan Türküler
1.	“Diyarbakır Divan Peşrevi Çalınır, İbrahimi makamı ile devam edilir, Muhayyere geçmeden Diyarbakır Divanı okunur.	
2.	İbrahimi makamı (Uşşak-Hüseyni-Muhayyer)	Uşşak eserler Arpa Orağa Geldi Yaradan kan Akıyor Yaradan- Cembelli Maya Odasına Vardım Kahve Pişirir Fincanın Etrafı Yeşil Böyle Bağlar-Uşşak Maya Dağda Harman Olur Mu? Hamaylı Boynundayım Ak Çuha Kara Çuha Oy Milliye Milliye Dağlara Lale Düştü Nare Esbap Yıkıyor Çay İçinde Kum Çeker
3.	Hüseyni' ye Geçiş	Kar mı Yağmış Diyarbakır' ın Dağına- Hüseyni Maya Kaladan Kalaya Ekerler Darı Sen Gideli Üç Gün Kaldı Bayrama El Ele Ver GidahPirothanaya Deli Gönül Melul Olup Ağlama-Hüseyni Maya Ağlama Yar Ağlama Dağda Duman Yeri Var-Hüseyni maya Çar Attım Şeş Oynadım Biner Paytona Gider Seyrana Evlerinin Önü Kavak-Hüseyni Ağıt Neylem Köşkü Sarayı Kurbanım Kurbanım Estir Güzelim Estir Bir Çeketİsterem Beli Dar Ola Karanfilsin Tarçınsın Karanfil Eker Misin? Başındaki Puşu Mudur? Az Kaldı Bayram Ola Mardin Kapı Şen Olur Diyarbakır Dört Kapı Karpuz Kestim Yiyeyim Eyvanda Yatan Oğlan
4.	DİYARBAKIR DİVANI	Buy-i Vahdet Almışam -Diyarbakır Divanı

	(Buy-i Vahdet Almışam) Muhayyer' e Geçiş	Yaş Destanı-Koşma Yüksek Minarede Kandiller Yanar Garibem Bu Vatanda Su İçtim Udum Udum Kara Gözler- Muhayyer Uzun Hava Üç Kardeşlik Gettik Geyik Avına Karşımda Durdun Yeter Kerpiç Kerpiç Üstüne Kurdum Binayı Silmedin Gözyaşını- İbrahimi Divanı Evlerinin Direği Dedi Adil Efendim Gel Kıyma Bana Güzellikte Üç Şey Vardır Sevilir Coşkun Sular Ne Bulanık Kırklar Dağını Düzü Gül Ektim EvelekEvelek-Muhayyer Hoyrat Ben-u Sene Gideyim Haram Sudan Atladım Hele Yar Zalım Yar Eminem Oturmuş Çorap Örüyor- Muhayyer Hoyrat Aydoğar Sini Sini
5.	MUHALİF MAKAMI (Hüz- zam- Segah)	Çay İçinde Düğme TaşBahçede Yeşil Hıyar Visalinde Bu Şeb- Muhalif Gazel Acem Güzeli Çayın Öte Yüzünde Daldalanım Bilmeden Kapın Çaldım Yaradan Var-Muhalif Hoyrat Suya Gider Diyarbakır Berber Türküsü İndim Havuz Başına
6.	NEVRUZ MAKAMI	Ben şehid-i Badeyim Sana Dıl Verdim İse
7.	KÜRDİ MAKAMI	İki de Keklik Bir Derede Ötüyor
8.	BEŞİRİ MAKAMI	Ateşi Ruhların Yaktı Şu Gönümünü Meclisinde Mail Oldum Ben Bir Kaşı Karaya Bende Yetim- Beşiri Hoyrat Benim Yarım Yaramazdır Yaramaz Mizacın Telini Saçmışsan Başa Bağdadın Hamamları
9.	ŞİRVANİ MAKAMI (Hicaz)	Arkadaşlar Benim Derdim Yeğindir Bu Dere Buz Bağlamış-Şirvani Arazbar Aşk Kalbimde Yer Almış Yenikapıdan Atlılar O Yarimin Damından Hoplayamadım Aldı ZihriTiğine- Hicaz Gazel Bögün Bern Yarı Gördüm- Şirvani Arazbar EsfeliDuman Almış- Şirvani Arazbar

		Karşiki Dağlar Dumanından Bükülür- Şirvani Maya Esmerim Biçim Biçim Esti Baharın Nesimi
10.	KESİK MAKAMI (Nikriz)	Bahar Olur Yeşillenir Bu Bağlar Karşiki Dağlar Beyazlara Bürünmüş Kırmızı Gül Goncasını bağlarla Deste
11.	KARCIĞAR MAKAMI	Yeni de Kapının Yokuşu Vallahi O Yardır
12.	SABA MAKAMI	Vardım Yarın Bahçesine Dermen Aramam Derdime Gözyaşımı Silmem Bu Dere Baştan Başa Yeşil Yaprak Arasında Hangi Bağın Bağbanısan (Gazeli) Sofrada Bugün Elinde Tabla

Tablo 2: Velime Gecesinde İcra edilen Türküler ve Makamlar

Atalay: Velime gecelerinde önce Klasik Türk müziği ile icra başlardı. Diyarbakır ve Elazığ' da klasik Türk müziğinin mahallileşmesi süreci dediğimiz bir süreç yaşamıştır. Sanat müziğinde kullanılan makamlardan çok kullanılmıştır. Halk müziğinde genel olarak kullanılan ayak terimi bu yörede kullanılmamış onun yerine hüseyini şarkı, hüseyini türkü gibi makamsal ifadeler kullanılmıştır. Sanat müziğiyle başladıktan sonra Diyarbakır peşrevi ya da Diyarbakır Divanı ile devam eder. Uşşak-Hüseyini- Muhayyer ile başlar. Bu makamda seyir eden hareketli türküler okunur. Arada diğer makamlara geçkiler yapılarak türküler okunurdu. Bu müzik şöleni saatlerce sürerdi.

Turğa: Musiki icrası sırasında türkülerin okunmasına yönelik belli bir sıra gözetilirdi. Türkülerin makamsal geçkilerine dikkat edilir. Örneğin geceye Uşşak eserlerle başlanır ardından Hicaz eserlerle devam eder sabaha karşı da Saba eserler seslendirilip geceye son verilir.

Elde edilen bilgilere göre Diyarbakır musikisinin temelini Sanat Müziği olduğu, eserlerinde saz ve söz ezgilerinin farklılık taşıdığı, eserlerin bünyesinde bütün usüllere yer verildiği, makamsal olarak zengin bir yapıya sahip olduğu, seslendirilen türkülerin belli bir makam sırasına göre icra edildiği, kullanılan makamların da yöresel adlarla ifade edildiği görülmektedir.

4. Velime gecelerini hangi mekanlarda yapılırdı? Sorusuna Verilen Cevaplardan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Yoldaş: Velime Gecelerinin yapıldığı sabit bir mekan yoktu. Ama ağırlıklı olarak Kuşdili Köşkünde yapılırdı.

Atalay : Velime geceleri genellikle Kuşdili, Erdebil, Gazi Köşklerinde, Bağ evlerinde, Diyarbakır' ın avlulu evlerinde yapılırdı. Sabit bir yeri yoktu.

Turğa : Sabit bir mekanın olduğu söylenemezdi. Dönüşümlü olarak uygun bulunan avlulu, geniş evler tercih edilirdi.

Elde edilen bilgilere göre "Velime Gecelerinin", yapıldığı sabit bir mekanın olmadığı ama genelde avlulu evlerde, kalabalık topluluğun rahatça yer alabilmesi amacıyla büyük ve tarihi

köşlerde yapıldığı görülmektedir. Yapıldığı mekanların Kuşdili Köşkü, Erdebil Köşkü, Gazi Köşkü, Bağ Evlerinde, Diyarbakır' ın avlulu evleri olduğu söylenebilir.

Velime Gecelerinin Yapıldığı Mekânlar

Fotoğraf 1: Erdebil (Ber-Der-i Pir) Köşkü

Fotoğraf 2: Geniş Avlulu Eyvanlı Diyarbakır Evi

Fotoğraf 3: Gazi Köşkü (Seman Köşkü)

Fotoğraf 4: Bağ Evi

5. "Günümüzde Velime Gecelerinin yapılmama nedenleri nelerdir?" Sorusuna Verilen Cevaplardan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Yoldaş: Diyarbakır'da yapılan en son Velime gecesinin 2005 yılında, benim de sazımla eşlik ettiğim gecede Ferid Pamukçu, Hüsnü İpekçi, Şeref Değer, İbrahim Macit, Şehmus Nas, Kadir Bayram, Erkan Yoldaş, Diyarbakır Musikisini Yaşatma Derneği üyeleriyle gerçekleştirdik. Ondan sonraki süreçte bu gece geleneğe uygun olarak bir daha yapılmadı. Artık günümüzde birçok köşkün ticari merkeze dönüştürülmesinden, bağ evlerinin yıkılmasından dolayı bu özel gecenin yapılabileceği mekân sıkıntısı bulunmaktadır.

Fotoğraf 5: En son 2005 yılında yapılan Velime Gecesi

Atalay: Velime gecelerinde gönüllülük esastı. Herhangi bir karşılık beklemeden insanlar bu geceye katılırdı. Tek amaç kültürü devam ettirmek. Ama günümüzde herkesin maddi bir beklenti içine girmesi, hayat koşulları derken bu geleneğin yapılmasında aksaklıklar çıktı. Ve günümüzde de artık icra edilmemeye başlandı.

Turğa: Diyarbakır, aldığı göçlerden dolayı kültürel olarak birçok değişikliğe maruz

kaldı. Örneğin Diyarbakır halk oyunlarında artık Bingöl halk oyunları hakim. Diyarbakır musikisinde ise eski mahalli icracıların yorumladığı eserlerden ziyade daha çok talep gören türküler okunmakta, böyle olunca da kültür gitgide yok olmaktadır. Yapılan çalışmaların maddi destek görmeyişinden dolayı artık bu tür çalışmalar yapılamamaktadır. TRT bünyesinde faaliyet gösteren ve çoğu Diyarbakırlı gençlerden oluşan 'Mahalli İcra Ekibi' haftanın bir günü çalışma yürütüyor olsa da böylesine geniş bir kültürü yaşatmak ve yaymak için yapılan çalışmaların yeterli olmadığını düşünmekteyim. Özverili bir şekilde kültürümüzü devam ettirmeye gayret eden grubun TRT bünyesinde kadrolaştırılarak, kurumun çatısı altına alınması gerekmektedir. Diyarbakır Kültür Turizm Müdürlüğü bünyesinde Klasik Türk Musikisi korosunun olup Türk Halk Müziği korosunun olmayışından dolayı da yörede hakim olan müzik türlerinin tam olarak icra edilemeyişi de ayrı bir sebep olarak gösterebiliriz

Elde edilen bilgilere göre "Velime Gecelerinin", günümüzde icra edilmemesinin sebepleri arasında; birçok köşkün ticari merkeze dönüştürülmesi, bağ evlerinin yıkılması ve buna bağlı olarak bu özel gecenin yapılabileceği mekân sıkıntısının yaşanması gösterilebilir. Bununla birlikte; Kültürü devam ettirmek amaçlı gönüllülük esasıyla yapılan bu gecede, insanların maddi beklenti içerisine girmeleri herhangi bir kurum tarafından destek görmemesi de bu geleneğin yok olmasına sebep olarak gösterilebilir.

6. "Velime gecelerini günümüzde tekrar hayata geçirmek için neler yapılmalıdır?" Sorusuna Verilen Cevaplardan Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Yoldaş: Diyarbakır Musikisini Araştırma Merkezi Kurularak bu yörenin müziklerinin arşivlenmesi ve korunması sağlanabilir.

Diyarbakır'da bir mekân oluşturulup orda Diyarbakır Musikisi ile ilgili eğitim verilebilir. Haftada ya da ayda bir gün o kültürü gençlere tanıtmak ve o günü yaşatmak adına mahalli icracılar misafir edilerek Velime geceleri yapılabilir.

Atalay: Müzik eğitimi verilen üniversitelerde "yörelere musiki gelenekleri" başlıklı bir ders koyularak o yörelere musiki gelenekleri, icraları, yapılaş nedenleri ayrıntılı olarak işlenerek, icraya dönüştürülebilir.

Üniversitelerde yapılan kongrelerde, sempozyumlarda o yörenin mahalli icracılarına söz verilerek kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanabilir.

Müzik anlamında bu geceyi yaşatmak için tecrübeli insanların bilgi ve birikimlerinden faydalanarak, işin bir de bilimsel yönünü yapan akademisyenlerle bir araya gelerek, usta-çırak ilişkisini bilimsellikte uygulamaya çalışılabilir.

Turğa: Geleneklerin devam ettirilmesi için devlet desteği sağlanabilir. Bir kurum çatısı altında "mahalli icra" ile ilgili bir alan oluşturulup gençlerin yetiştirilmesine olanak sağlanabilir.

Elde edilen bilgilere göre Velime gecelerini tekrar hayata geçirmek için yapılabilecek uygulamaların belirtildiği, önemli bir geleneğin yok olmaması ve nesilden nesile aktarılıp yaşatılması için çaba harcanması gerektiği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, Diyarbakır'ın unutulmuş yöresel bir kültür ögesi olan "Velime Geceleri", geleceğinden bahsedilmiştir. Dini, siyasi, kültürel ve tarihi tartışmaların yapıldığı; geceye katılan kişilerin maddi güçlerine, mevkilerine göre değerlendirilmediği; herkesin eşit tutulduğu; ihtiyaç sahibi olan ailelerin tespit edilip yardım edilmesi kararlarının alındığı; sosyal işlevinin yanı sıra yörenin musiki icrasının gerçekleştiği meclis olarak ifade edildiği,

Diyarbakır musikisinin temelini Sanat Müziği olduğu, eserlerinde saz ve söz ezgilerinin farklılık taşıdığı, eserlerin bünyesinde bütün usüllere yer verildiği, makamsal olarak zengin bir yapıya sahip olduğu, seslendirilen türkülerin belli bir makam sırasına göre icra edildiği, kullanılan makamların da yöresel adlarla ifade edildiği,

"Velime Gecelerinin", yapıldığı sabit bir mekanın olmadığı ama genelde avlulu evlerde, kalabalık topluluğun rahatça yer alabilmesi amacıyla büyük ve tarihi özelliğe sahip olan Kuşdili Köşkü, Erdebil Köşkü, Gazi Köşkü, Bağ Evi ve Diyarbakır'ın avlulu evlerinde yapıldığı,

"Velime Gecelerinin", günümüzde icra edilmemesinin sebepleri arasında; birçok köşkün ticari merkeze dönüştürülmesi, bağ evlerinin yıkılması ve buna bağlı olarak bu özel gecenin yapılabileceği mekân sıkıntısının yaşanması bununla birlikte; kültürü devam ettirmek için gönüllülük esasıyla yapılan bu gecede, insanların maddi beklenti içerisine girmeleri herhangi bir kurum tarafından destek görmemesi de bu geleneğin yok olmasına sebep olarak gösterildiği, tespit edilmiştir.

Yörede yaşayan halk için önemli bir kültürel ve sosyal dayanışma etkinliği olan Velime gecelerinin, günümüzde de tekrar hayata geçirilerek nesilden nesile aktarılması, bu kültürel faaliyetin devamının sağlanması gerektiği, gecenin Diyarbakır musiki geleneğinin devamlılığının, notaya alınmamış eserlerin usta-çırak ilişkisiyle doğru bir şekilde aktarımının sağlanması açısından da bu gecenin büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Diyarbakır musiki geleneğinin doğru bir şekilde, usta-çırak ilişkisiyle devamlılığının sağlanması için bu geleneksel gecenin düzenli olarak yapılması,

Bölgede aktif olarak radyo ve tv yayını yapan TRT'nin bu geleneği yaşatması ve yayması için programlar yapması,

Diyarbakır'a özgü gelenekleri devam ettirmek ve yaymak adına tarihi bir mekanın bu gibi çalışmalar için tahsis edilmesi,

Bölgede bulunan konservatuar ile iletişim halinde olarak, orda yetişen öğrencilerin Diyarbakır musiki kültürünü öğrenmeleri için ortaklaşa etkinliklerin yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Atlı, S. (2018). Türkiye'de Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Folklor*, 88-101.

Belediyesi, D. B. (1995). *Diyarbakır FDiyarbakır Halk Musikisi Üzerine İnceleme Folklorundan Esintiler Celal Güzelses*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.

-
- Beysanoğlu. (1992). *Kültürümüzde Diyarbakır*. Ankara: San Matbaası.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı
- Giray, M. Z. (2010). Diyarbakır Musiki Folklorü. *Yüksek Lisans Tezi* . Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güldoğan, V. (2011). *Diyarbakır Kültürü*. Ankara: Kripto.
- Güldoğan, V. (2011). *Diyarbakır Müziği ve Folkloru*. Ankara: Kripto.
- Hancıoğlu, H. (2016). Gelenek Üzerine. *Journal of Turkish Language and Literature* , 175-188.
- Küçükuncular, O. (2019). Dirbakır Müzik Kültürü ve Celal Güzelses' in TRT Repertuarındaki Eserlerine Yönelik Tespitler. *Yüksek Lisans Tezi* . Malatya: İnönü Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martağan, S. (1991). Diyarbakır Türküleri. *Ziya Gökalp Dergisi* 64.Sayı , 291-313.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık

İnternet Kaynakları

“URL-1: <https://www.turkedebiyati.org/gelenek-nedir.html>. (Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2020)”.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 389-413

Geliş/Submitted/ Отправлено: 08.08.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.46213

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Sedat ALTUNKANAT

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye

dinlertarihi_33@hotmail.com

ORCID 0000-0001-6184-212X

HIRİSİYANLIKTA MONOFİZİT VE DİYOFİZİT KRİSTOLOJİNİN KONSİLLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF MONOPHYSITIS AND DIOPHSITIS CRYPTOLOGY IN CHRISTIANITY IN TERM OF COUNCILS

Öz

Hıristiyanlık doğu menşeli bir din olmasına rağmen batı medeniyetinin inşasında önemli rol oynamaktadır. Dinlere genel olarak baktığımızda, doğdukları coğrafyaları ve kültürleri şekillendirmişlerdir. Aynı zamanda dinler doğduğu ve geliştiği coğrafya ve kültürlerden de etkilenmişlerdir. Hıristiyanlık doğduğu coğrafya ve kültürden daha çok geliştiği coğrafya ve kültürden etkilenmiştir. Hıristiyanlık, Batı'ya doğru ilerledikçe eski kültürlerden özellikle pagan dininden etkilenerek Teslis'e yaklaşmış, Doğu'daki ilerlemesinde ise nispeten aslına korumuştur. Bu gelişmenin temel etkeni Hıristiyanlığın misyonerlik faaliyetlerinden kaynaklı mı, kendi peygamberleri ve kutsal metinleri midir? Yoksa karşılaşmış olduğu kültürlerin ve siyasi atmosferin Hıristiyanlık için daha elverişli bir ortam olmasından dolayı mıdır? Söz konusu sorular ışığında Hıristiyanlığın inanç sisteminin bu tarihsel süreçte nasıl

¹ **Cite as/Atıf:** Altunkanat, S. (2020). Hıristiyanlıkta Monofizit ve Diyofizit Kristolojinin Konsiller Açısından Değerlendirilmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 389-413. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46213>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

bir tekâmül geçirdiği makalemizin içeriğini oluşturacaktır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden II. Vatikan Konsiline kadar Monofizit (mia/fisis=birleşik tabiat) ve Diyofizit (dio/fisis=çift tabiat) Kristoloji tartışmaları devam etmekte ve günümüze kadar da bu tartışmaların yansımaları devam etmektedir. Biz bu makalemizde, Hıristiyanlık tarihi kadar eski olan bu teolojik tartışmaların arka plandaki tartışma nedenleri ve sonuçlarını Konsiller bağlamında izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Monofizit, Diyofizit, Kristoloji, Liturjik, Krode, Sinod, Konsil

Absract

Though Christianity is an eastern based religion, it played a significant role in the construction of western civilizations. When we look at religions in general, we see that religions developed by shaping the geographies and cultures where they were born. However, as Christianity progressed towards the West, it was influenced by ancient cultures and approached Teslis, while preserving its origins in the East relatively. Does the main tenet of this development arise from the missionary activities of Christianity, its prophets and scriptures? Or is it because the cultures and political atmosphere it meets are more favorable in the environment of Christianity? In the light of such questions, how the belief system of Christianity evolved in this historical process will constitute the content of our article. From the first periods of Christianity to the 2nd Vatican Council period, Monofizite (mia / fisis = unified nature) and Diophysite (dio / fisis = dual nature) discussions on Crystallogy have continued and the reflections of these discussions even continue today. In this article, we will try to explain the background causes and effects of these theological debates, which are as old as the history of Christianity, within the context of the Councils.

Keywords: Monophysitis, Diophysitis, Christology, Liturgical, Crode, Sinod, Consils

GİRİŞ

Makalemizde öncelikle, Monofizit ve Diyofizit inançların ortaya çıkışlarının teolojik, siyasal ve sosyo-kültürel nedenleri hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra Çalışmamızda, Hıristiyanlığın devlet dini olmadan önceki dönemi ile devlet dini olduktan sonraki dönemlerin ayırımını yapacağız. Bu ayırım bize kronolojik bazı kolaylıklar sağlayacaktır.

Hıristiyanlık M.S. 313 yılında Milano Fermanıyla devlet dini olduktan sonra yapılan Sinod ve Konsillerin Hıristiyan liturjisinin nasıl şekillendiğine dair özellikle de Hıristiyan itikadı (credo) hakkındaki tartışmalar ve bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan Doğu ve Batı kiliselerinin şekilleniş süreçleri hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Aynı zamanda bu tartışmalar ışığında Monofizit ve Diyofizit itikadını Sinod ve Konsiller açısından değerlendirmiştir. Ayrıca bu tartışmalarda Hıristiyan itikadıyla ilgili ortaya çıkan kavramları izah edilmiştir.

Monofizit ve Diyofizit kiliselerin tarihi süreç içerisinde siyasi nedenlerden dolayı, Monofizit bir itikada sahip iken Diyofizit bir itikada dönüştüğünü, Diyofizit bir itikada sahip iken de Monofizit itikada dönüştüğü araştırmalarımızda müşahede ettik. Bu değişimler Hristiyanlık devlet dini olduktan sonra kendini daha çok hissettirmiştir. Biz bu siyasi gücün aktörleri hakkında çalışmamızın bir makale çalışması olması hasebiyle fazla ayrıntılara girmeyi uygun görmedik. Bu siyasal tartışmalardan daha ziyade Monofizit ve Diyofizit itikadın, Sinod ve Konsillerde tarihi seyir içerisinde nasıl bir değişime uğradığı konusu üzerinde durmayı amaç edindik. Aynı zamanda bu çalışmamız da Monofizit ve Diyofizit itikadın kendi içlerinde de farklı anlayışlar ortaya çıkardığını bununla da farklı ekollerin orta çıktığını tespit ettik. Ayrıca bu itikadı ayırışma nedenleri ve sonuçlarına da kısaca değineceğiz.

Yaptığımız araştırmalarda ülkemizde bu konuyla ilgili müstakil bir çalışmanın olmadığını, bu konu hakkında yapılan çalışmalarda dağınık bilgiler olduğunu gördük bu bilgileri bir araya getirme gayreti ve çabası içerisinde kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Öte yandan yaptığımız araştırmalarda ülkemizde ilk dönem Hristiyanlığı hakkında yeterli bir çalışmanın olmadığı sonucuna ulaştık.

1. İlk Dönem Hristiyanlığı

Hristiyanlıkta krisitolojik tartışmaların ne zaman başladığına dair kesin bir tarih verilememekle beraber İsa ve teslis ile ilgili düşünce ve inanç farklılıkları Hristiyanlığın ilk yüzyıllardan itibaren başladığı söylenebilir.² Hristiyan kaynaklarına göre, İsa'nın tabiatı meselesi tartışmalarının III. Yüzyıldan önceki I. ve II. yüzyıl Erken Kilise dönemlerinden ortaya çıkmıştır. İlk dönem kaynakları ve günümüz modern çalışmalar bu tartışmaların II. yüzyıl ve öncesinde başladığını, İsa'nın tabiatının, dönemin Hristiyanları arasında ciddi bir tartışma konusu olduğu bilgisi mevcuttur. İsa'nın tabiatının ilk defa ne zaman tanrılaştırıldığını tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, yaşadığı dönemde onun tanrılaştırılmadığı bilgisine kanaat getirebiliriz. Çünkü taraftarlarının ona "Öğretmen"³ diye hitap ettiklerini biliyoruz. Daha sonraki kuşaklar ortaya çıkan İsa'nın tabiatına farklı yaklaşımları teolojik tartışmaları artırmış, bir taraftan da ana kiliseyi resmi İsa anlayışını geliştirme çabası içine itmiştir. Kilise için ciddi problem olan ve kaynaklarda ilk defa I. Yüzyılın ikinci bölümünde kaynaklara aktarılmış o çağda kendisine taraftar bulmuş, İsa'nın beşer yönüne vurgu yapan İsa'nın tabiatı meselesi hakkındaki gelenek zincirinin IV. Yüzyıl kadar nasıl gerçekleştiği konusunda yazılı kaynaklar aracılığıyla aktarımının yapıp yapılmadığı konusunda elimizdeki kaynaklardan bir sonuca ulaşmamız oldukça güç görünmektedir. Bu konu hakkındaki en büyük problem bu bilgi aktarımının kendi taraftarlarından daha ziyade kaynakların sadece dışarıdan olmasıdır. Bu teolojik tartışmalar kendi gelenekleri içinde aktarımları yapılmış olsaydı bu gruplar hakkında daha doğru bilgilere ulaşma olanağına kavuşmuş olacaktık. Ancak bu gruplar hakkındaki bilgilere, Katolik ve Ortodokslar tarafından sapkın (heretik) ilan edilenlerin kaynaklarından ulaşabilmekteyiz. Bu grupların İsa'nın tabiatına dair görüşleri hakkında objektif bir bilgiye ulaşmamız işimizi zorlaştırmıştır. Bu gruplar hakkındaki kaynak kıtlığının en önemli sebebi, o dönemde heretik olarak ilan

² Bekir Zakir Çoban, Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, Mihel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt, 10, 2013, 14-27

³ Yuhanna, 8:3-4

edilen grupların yazılı kaynakları kasten imha edilmesidir. Bunun en iyi örneği, Arius'un (M.S.250/336) yazılarının Konstantin (M.S.272/337) tarafından yakılmasıdır. Pagan Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi bir din olarak kabul etmediği dönemlerde Hıristiyan mensuplarının takibi sırasında kilise otoriteleri "kutsal metinler" diye devlet yetkililerine heretik Hıristiyanların metinlerini de vermişlerdir. Sonraki zamanlarda Roma İmparatorluğu ana kilise olarak kabul ettiği düşüncenin dışında kalan her düşüncüyü heretik olarak ilan etmiştir.⁴ Hangi grubun ana kilise ilan edileceğini Konsillerdeki tartışmalarda da göreceğiz. Devlet otoritesine kendini kabul ettiren her grup ana kilise olarak kendini kabul ettirmiş diğer grupları da heretik ilan etmiştir. Bu tartışmalar Hıristiyan gruplar arasında büyük teolojik ayrışmalar meydana getirmiştir.

İlk dönem İsa'nın tabiatı meselesindeki tartışmalar İsa'nın ölümünden yaklaşık olarak M.S. 20/30 sene sonra başlamış.⁵ İsa'dan sonraki bu tartışmaların temel sorununu itikad problemler oluşturmuştur. Bu problemlerin çözümü için ilk toplantı M.S.52 yılında Kudüs'te toplanan havariler meclisi "ve kutsal ruha ve bize iyi göründü" sözleriyle başlayan bir mektupla başlamıştır. Bu mektupta Havariler tarafından Hıristiyan cemaat için Eski Ahid'in bütün emirlerini, putperestlikten Hıristiyanlığa geçene empoze etmeyi ilan ediyordu. Bu mektuptan hareketle İsa ve Havariler tarafından tebliğ edilen dinin prensipleri için bir araya gelme meclisleri Hıristiyanlığın ilk asırlarından beri tekrar edile gelinmiştir.⁶ Bu gelenek Hıristiyanlığa karşı içerden ve dışarıdan gelen itizallere karşı Sinod ve Konsiller şeklinde günümüze kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın I. Yüzyıldan XX. Yüzyıla kadar yaklaşık 150 itizal hareketten bahsedilmektedir. Bu itizal hareketlerin bazıları kısa ömürlü ve müntesip olarak da etkili olamamıştır. Ancak birçoğu hem etkili olmuş hem de varlıklarını uzun süre korumuşlardır. Bu itizaller büyük çoğunluğu Baba Tanrı, Oğul Mesih, Kutsal Ruh, Bakire Meryem, Kilise ve İncil'e karşı yapılmıştır. Bu itizalleri kısaca şöyle sınıflandırabiliriz.

Baba Tanrı'ya karşı olanlar; *Markiyonizm, Cerinthians*.

Kutsal Ruha karşı olanlar; *Montanizm, Maniheizm*.

İsa'ya karşı olanlar; *Markiyonizm, Arüşçülük, Ebiyonitler, Cerinthians, Dekotizm, Monofizitler, Origen, Mormonlar, Yahova Şahitleri*.

Teslise karşı olanlar; *Monarchians, Adoptionizm, Modalizm, Trithenizm*

Bakire Meryem'e karşı olanlar; *Aryüşçüler, Jovinians, Bazı Protestanlar, Mormonlar, Yahova Şahitleri*.

Kilise ve İncile karşı olanlar; *Montanizm, Reformist Protestanlık*.⁷

Bu sınıflandırmayı yaptıktan sonra Hıristiyan dünyasında İsa'nın tabiatı meselesinde

⁴ Turan Kaçar, Ebionitler'den Ariüs'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teoloji Tartışmaları, AÜİFD, Cilt XLIV (2003), Say.2, 188-205

⁵ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, II. Bas., Ankara, 1993, 234

⁶ Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Soeur Jean-Marie O.P.(Fransızcaya çeviren), Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, 3

⁷ Kadir Albayrak, İznik Konsili ve Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları, Uluslararası İznik Sempozyumu, İznik, 2005, 110

büyük itikadı kırılmalara sebebiyet veren ilk ciddi itizaller Ebionitler, Donatist, Aryüscülük ve Nasturiliktir. Bu itizaller bize İsa'nın tabiatı meselesi hakkında konsillere gelene kadar nasıl bir süreç yaşandığına dair yeterince bilgi sunacağı kanaatindeyim. Aynı zamanda, bu büyük itizaller İsa'nın tabiatı konusunda birçok kavramın temelini de teşkil etmişlerdir.

1.1. Yahudi Hıristiyanlar (Ebionitler)

Eski kiliseler döneminde ortaya çıkmış çok sayıdaki kiliseler arasındaki bir mezheptir. Bu mezhebin tarihte ilk defa ortaya çıkışı II. Yüzyılda gerçekleşse de kurumsallaşması sürgün yıllarında M.S. 67-68'de başlamış olduğu tahmin edilmektedir.⁸ Yahudi-Hıristiyanlığı olarak bilinen bu grup, Yahudi bir ortamda doğmuş ve Roma dünyasında da uzunca bir süre Yahudiliğin içinden çıkan Yahudi bir mezhep olarak anlaşılmıştır. Yahudi-Hıristiyanları temel özellikleri Yahudi gelenekleri içinde kalarak İsa'ya bağlı kalmaktı. Bu inançlarından dolayı Yahudi-Hıristiyanlar pagan kültürle karşılaştıktan sonra kendini onlara nasıl takdim edeceği konusunda oldukça zorlanmışlardır. Bu zorlanmanın en belirgin işareti Yahudi adetler içerisinde en önemli yer tutan erkeklerin sünnet edilmesi meselesidir. İncil'de Resullerin İşleri bölümünde yapılan Kudüs toplantısının ana gündemi Hıristiyan olan Grek kökenlilerin sünnet⁹ edilip edilmeyecekleriydi. Çünkü Yahudilik içerisinde bir yenilenme hareketi olarak doğan Hıristiyanlık, aslında geleneklerini miras alıyor ve devam ettiriyordu. Kitabı Mukaddes'in Eski ve Yeni Ahit olarak bölünmesi bunun en somut göstergesidir. Yahudi-Hıristiyanlarla pagan kültüründen Hıristiyanlığa geçmiş olanlar arasındaki önemli anlaşmazlık erkek çocuklarının sünnet edilmesi meselesidir. Pavlos (M.S.5/67) Hıristiyanlığı Anadolu'da tebliğ ederken sünnet meselesi büyük problem oldu. O da pagan dünyasında Hıristiyanlığı yayabilmek için Yahudi geleneğinde vazgeçilmesi gerektiğini yeni bir Hıristiyan geleneği oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Yahudi-Hıristiyanlar Hz. İsa'yı esasen Yahudi geleneklerinin bir yenileyicisi olarak gördüklerine inanmaktadırlar. Yahudi adet ve gelenekleri hakkındaki bu tartışmalar zamanla itikadı konuların tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmalardan dolayı Yahudi-Hıristiyanlar Pavlos'u Yahudi şeriatından ayırdığı için gerçek havari olarak görmüyorlardı.¹⁰

Kilise literatüründe "Yahudi Hıristiyanlığı" kavramı dört grup şeklinde tasnif edilmiştir. 1-Yahudi olarak doğmuş, Mesih'e inanalar ve aynı zamanda ilk kiliseyi oluşturanlar. 2-Tevrat'ın emirlerini esas kabul edip, İsa inancını buna dâhil eden Legalist Yahudiler; bunlar kendilerini orijinal ve yasal Hıristiyanlık olarak kabul ederler. Bunlar Helenistik ve Pavlos'cu olarak ta tanımlarlar. 3-Yahudi apokaliptik düşüncesini Hıristiyan çevreye uyduran eklektik bir grup olarak bilinmektedirler. 4-M.S. II. Yüzyılda Katolik Kilisesi'nin ve Ortodoks Sinagog'unun dışında kalan ve ortak bir nokta edinen dini gruplar, bu grupların ortak inancı İsa Mesih inancının genel inanç tanımlanmasına entegre etmektir. Katolik kilisesi bu grupları "Heretik", "Vejeteryan", "Gnostik" veya "Senkretik" olarak nitelemektedir.¹¹

Tarihte, Yahudi-Hıristiyanlar olarak tanınan bu Hıristiyan grubun bu ismi nereden aldıkları noktasında kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur. Bu grubun "Ebion" isimli bir lider-

⁸ Schoeps, Hans-Joachim, Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, 2012, 17

⁹ Resullerin İşleri, 15:1-21

¹⁰ Turan Kaçan, Ebionitler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 190

¹¹ Turan Kaçan, Ebionitler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 190

den dolayı böyle isimlendirildiği, yoksa Aramice yoksul anlamına gelen “Ebion” teriminden mi geldiği tartışma konusu olmakla birlikte, Esusebius, “Ebion” sıfatının bu gruba Hz. İsa’yı Tanrı olarak tanımayıp, beşer olarak kabul ettikleri için verildiğini ifade eder. Hıristiyanlığı Yahudi çevrelerden uzaklaştırarak Grek çevrelere adapte etmek isteyen Pavlos, İnciller de kullanılan “Ebion” kelimesini Kudüs’teki yoksullar için bağış toplanması anlamında kullanmıştır. Bir farklı görüşe göre ise, ilk Hıristiyan cemaat bu isimle anılmıştır.¹²

Yahudi-Hıristiyanlar diğer Hıristiyan gruplardan ayıran özellikleri kısaca sıralayabiliriz. 1-Matta İncilini esas alırlar, ayrıca kendilerine ait “Ebionite İncil’i” de vardır. 2-Pavlos’un havariliğini ve mektuplarını geçerliliğini inkâr ederler. 3-Kudüs şehrini kutsal görürler. 4-Erkeklerin sünnet edilme geleneğini devam ettirirler. 5-İsa’yı Yahudi geleneği çerçevesinde bir peygamber olarak benimserler 6-İsa’nın bakire bir anneden doğduğunu kabul ederken bir kısmı bunu kabul etmezler. 7-İsa’nın son akşam yemeği üzerine düzenlenen törende, şarap yerine su kullanılır.¹³

Çalışmamızın ana konusu, İsa’nın tabiatı meselesini ilk dönem Hıristiyanlarının nasıl tartıştıkları, bu tartışmalar sözlü ve yazılı kaynaklara nasıl aktarıldığıdır. II. Yüzyılda Mezopotamya da ortaya çıkmış Ebionitlerin bir grubu olarak bilinen Elkesaitler’in “Elkasai Kitabı’nda” Tanrı’nın Oğlu ve Kutsal Ruh’a özel bir vurgu yapılmıştır. Yine bu yüzyılda Ebionitlerin içinden çıkmış olan “Monarkhia” grubu, daha sonraki yüzyıllarda “Monarşitler” olarak anılacak olan bu grup İsa’nın tabiat hakkında farklı görüşler sunmuşlardır. Grekçe bir kelime olan “Monarkhia”, siyasal anlamda bir kişinin mutlak hâkimiyetini ifade etmektedir. Aynı kelime Hıristiyan ilahiyatında ise “Tek bir Tanrı’nın mutlak hâkimiyeti.” anlamına gelmektedir. “Monarkhia” grubundan bazı inananlar İsa’yı mutlak Tanrı olarak görmüşlerdir. Bir grup ise, İsa’yı bilgelik ve irfan sahibi olarak görüp, ilahi tabiatını reddetmemekle birlikte, Tanrı (Baba)’dan farklı bir kimliği olduğunu söyleyenler de vardır. Bu iki grup arasındaki tartışmalar daha sonraki dönemlerde farklılaşarak devam etmiştir. Bu gruplardan “Şekilci Monarşitler”, İsa’nın bir beden olmadığını, tek bir ilahi varlık kendini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak göstermiştir. Daha sonraki dönemlerde teslis olarak bilinen bu üçlü isim ilahi aktivitenin geçici tecessümünden başka bir şey değildi. Bu görüşün kutsal metinlerdeki referans noktası İsa’ya¹⁴ ve Yuhanna’daki¹⁵ ayetlerdir. Bu teolojide İsa kendini görenlere sadece “Oğul” idi, ama kendisini algılayabilenlere ise “Baba” olduğunu gizlememiştir. Bu teolojik görüş daha sonraki dönemlerde Roma’ya taşınmıştır. “Dinamik Monarşitler” ise, İsa Tanrı’nın tecessüm etmiş şekli olmayıp, ilahi gücü tek tanrıdan almış bir insan olarak görüyorlardı. Bu görüşlerini kutsal metinlerde¹⁶geçen İsa’nın beşeri yönüne vurgu yapan ayetleri dayanak olarak gösteriyorlardı. II. Yüzyılda ise, İsa’nın ilahi gücünü vaftiz esnasında kazandığı görüşü ortaya atılır. Aynı yüzyılda İsa’nın Tanrı ile beşer arasında aracı olan “Melekhizedek”¹⁷ olarak tasvir etmişlerdir. III. Yüzyıla gelindiğinde İsa’nın beşer olduğunu ancak bunun normal bir beşer değil de üstün bir beşer olduğu görüşü savunulmuş-

¹² Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 191

¹³ Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 193

¹⁴ İsa’ya, 45:14

¹⁵ Yuhanna, 10:30

¹⁶ Luka:1: 35

¹⁷ Hıristiyanlar Melekhizedek’i insan olarak düşünür, fakat kurman yazılarında onu cennetten gelme birisi olarak sunarlar. Bkz. Tekvin 14:18-20, İbranilere mektup 5:1-10, 7:3.

tur. III. yüzyılın sonuna gelindiğinde kilise “Logos Teolojisini”¹⁸ benimsediği için bu Apostolik geleneği terk etmiştir. IV. Yüzyıla gelindiğinde kilisenin Logos Teoloji daha sonra İznik Konsili’nin (M.S.325) itikat metnin çerçevesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹⁹

Erken Dönem Hıristiyan gruplarından Ebionitler olarak bilenen bu grubun V. Yüzyılda Doğu Suriye de izlerini kaybettirmişlerdir. Onların bazı merkezi öğretileri bölgenin dini karışımalarında yaşamaya devam ettiği ve Nasturilerle girmiş oldukları teolojik tartışmalar sonucunda onların Arabistan’a gelmelerinde rol oynamışlardır. Bu bölgede Hz. Muhammed peygamber olarak tebliğ başladığında bu grubun Arabistan da bulunduğu bu grubun Bizans’ın resmi bir dini değildi, “Ebionit-Monofizit” bir Hıristiyan mezhebi görüntüsünde idi. Yahudi-Hıristiyanların geleneklerinin İslam’ın tebliğinde etkili olduğu söylenmektedir.²⁰

1.2. Donatistler

Donatizm, IV. Yüzyıl başlarında Kuzey Afrika kıtasının Katarca bölgesinde, önceleri siyasi bir hareket başlamasına rağmen daha sonraları bu oluşumda teolojik tartışmaları yoğunlaşmasından dolayı dini bir oluşum haline gelmiştir. Roma İmparatorluğu’na ve Roma Kilisesi’ne muhalif olan yerel bir kilisedir. Kilise adını piskopos Donatus’tan alır. Donatistler muhalifleri tarafından inatçı, yola gelmez, şiddet ve aşırılığa kaçan, ayrılıkçı bir hareket olarak tanımlanmışlardır. “Donatizm” hareketinin ortaya çıkışı III. Yüzyılda Diocletianus zulmü (*Great Persecution*)²¹ büyük zulüm sonrasına tekabül etmektedir. Bu hareketin teolojik tartışmaları yanı sıra sosyo-ekonomik ve politik faktörlerinde ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Donatizm taraftarları daha çok alt sınıfın yoksulların ve taşranın diniyen Roma İmparatorluğu Kilisesi taraftarları ise üst sınıfın inancına sahipti. Bu tartışma taşralı ve şehirli çatışması olarak uzun bir süre devam etmiştir.²²

Kuzey Afrika kıtasında Hıristiyanlık kilise merkezli değil, kutsal kitap merkezli idi. Donatistler için bütün bilginin kaynağı Kitabı Mukaddes’ti. Donatistler, Kitabı Mukaddesin emirlerini kelimesi kelimesine yaşamaya çalışıyorlardı. Dini emirlerde kiliseyi esas alanlar ise kendi inançlarıyla çelişmediği sürece diğer kültürlerle işbirliğine gidiyorlardı. Kilise merkezli

¹⁸ “Tanrı’nın oğlu Baba’nın cevherinden, Tanrı’dan Tanrı Işık’tan ışık, Oğul edinildi ama yaratılmadı.”, Bkz. İznik Konsili’nin itikadının metni.

¹⁹ Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları, 195

²⁰ Hans-Joachim Schoeps, Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, 2012, 139

²¹ M.S 303’te İmparator Diocletianus, Hıristiyan kiliseleri ve kutsal metinlerini hedef alan bir ferman yayınlamıştır. Diocletianus bu fermanla Hıristiyan Cemaatin değil de doğrudan Hıristiyan İnancını hedef almıştır. Hıristiyan Kutsal Metinlerini imha ederek asıl beslendikleri kaynağın kurutulmasının istemiştir. İmparator şehitleri değil dinden dönen kimseleri istemektedir. Diocletianus, döneminde Hıristiyan topluma büyük baskılar uygulanmış ve onlardan kutsal metinlerini isteyerek yok etmeyi amaçlamıştı. İmparator halktan pagan tanrıların heykellerinin önünde ibadet amacıyla tütsü yakmaya ve kurban kesmeye zorlamıştır. Bu dönemde halk diğer bütün Tanrı’lardan daha çok imparator kültüne önem vermektedirler. Onun önünde tütsü yakmak ve kurban kesmek devlete bağlılığı simgelemektedir. Buna karşı çıkanın cezası ölüm idi. M.S.303-305 Yılları arasında sadece Kuzey Afrika’da 3000-3500 civarında Donatist taraftarı öldürüldüğü söylenmektedir. Bkz. Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Bursa, Mayıs, 2013, 860-861

²² Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Bursa, Mayıs, 2013, 855

Roma İmparatorluğu ile Donatistlerin arasındaki mücadelenin asıl nedeni bu olmuştur. Bir başka önemli neden ise Kuzey Afrika kıtasında konuşulan diller olmuştur. O dönemde Kuzey Afrikada “Libyan” (Bugünkü Berberi dilinin atası), “Punic” (Semitik bir dil), Latince dilleri konuşulmaktaydı. Libyan ve Punic diller yerel dillerdi. Latince ise Romalılar tarafından Kuzey Afrika’ya sokulmuştur. Latince konuşan halklar genelde Katolik, “Libyan” dilini kullananlar ise çoğunlukla Donatistler idi. “Punic” dilini ise her iki taraf tarafından konuşanlar görülmektedir. Donatistler Katolik Piskoposlarla Latince konuşabilmektedirler. Katolikler ise yerel diller olan “Libyan” dili konuşamıyorlardı. Latince ibadet dili olduğu için her iki grubun ritüelleri arasında herhangi bir farklılık yoktur. Genelde “Katarca” ve diğer birçok şehirde Katolikler güçlü iken, Numidia, Mauretana gibi taşra bölgelerde ise Donatistler hâkimdiler.²³

Roma Kilisesi ile Donatistler arasındaki bu mücadele teolojik ayrışmalara da sebep olmuştur. Hıristiyan teolojisinin en önemli konularından İsa’nın tabiatı meselesinde Donatistler İsa’nın tek ve birleşik bir tabiata (*Mia/Mono=fisis*) sahip olduğunu kabul ederken, Roma kilisesi İsa’nın beşeri ve ilahi olmak üzere çift tabiata (*Dio=fisis*) sahip olduğunu savunmuşlardır. İskenderiye kilisesi ekolü aracılığıyla Hıristiyanlaştığı düşünülen Kuzey Afrika Kilisesi kristolojisi ve litürjisi üzerinde Kadıköy Konsil (M.S.451) kararlarına karşı gelmeleri nedeniyle uğradıkları zulümden dolayı Mısır’a kaçan ve tarihte dokuz azizler olarak bilinen din adamlarının etkin olduğu iddia edilmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birinin İsa’nın tabiatı meselesidir. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı İsa’nın birleşik bir tabiat sahip olduğunu savunmuştur. İskenderiye ile Kuzey Afrika Hıristiyanlığı İsa’nın tabiat meselesi hakkında farklı kavramlar kullanırlar bile aynı anlamı ve özü savunmuşlardır. İskenderiye kilisesinde “*Mia*” (birleşik) kavramını kullanırken, Kuzey Afrika Hıristiyanlığı da “*Tewahedo*” (birleşik) kavramını kullanmışlardır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı, “*Wulate*” (değişime), *Tusahe* (karışıma), “*Buade*” (ayrılma) olmaksızın insanlık ve tanrısallığın mükemmel bir birlikteliğine “*Mia*” inanmaktadır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığında İsa’nın tabiatı literatürde kullanılan terminoloji Roma Hıristiyan terminolojisinden oldukça farklıdır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığında İsa’nın tabiatı meselesinde kullanılan terimlerden biri “*Baharey*” bu terimin Grekçe karşılığı “*Ousia*” veya “*Physis*”, “*Baharey*” bir kişide maddi ve manevi olarak bulunan özelliklerdir. Bir diğer terim ise “*Akal*” bu terim hem “Tanrı” hem de “bireyler” için kullanılabilir. “Tanrı” için kullanılırken onun görünmez, maddi olmayan ve içkin olan kişiliğini ifade eder. Bireyden bahsedilirken ise baştan ayağa kadar onun görünür ve somut varlığı anlamına gelmektedir. Bu terimin Grekçe “*Prosopon*” “*Hypostasis*” anlamlarına gelmektedir. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı teologları “*Baharey*” ve “*Akal*” birbiri olmaksızın bulunamayacağını, tanrısız kelimeler ile bedeninin de kendilerine göre ayrı ayrı “*Akal*” ve “*Bahareyleri*” vardır. Tanrısız kelimenin kendi “*Akal*” ve “*Baharey*” ile bedeninin kendi “*Akal*” ve “*Baharey*” ile birleşmiştir. Kuzey Afrika Hıristiyan teologları İsa’nın bedeninin tanrı kelamıyla birleşmesinden önce İsa’nın bedeninin yaratılıp yaratılmadığı meselesi tartışmanın konusu olmuştur. Onlara göre tanrısız kelamın içine girdiği beden, birleşmeden hemen önce yaratılmıştır. “*Akal*”, İsa’nın ruh ve bedeninden oluşan yapısı onun bedenini. “*Baharey*”, onun içindeki tanrısız ruhu temsil etmektedir. Bu birleşmeye şöyle bir örnek verebiliriz. Nasıl ki insan ruh ve bedeninin birleşmesiyle birliktelik buluyor ve her ikisi de kendi özelliklerini kaybetmiyorsa; İsa’da

²³ Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, 862-863

da tanrısal ruh ve beden gizemli bir şekilde biri diğerini kapsamadan ve özelliklerini değiştirmeden birleşmiştir. Kitabı Mukaddes'te Musa'nın gördüğü yanan çalı²⁴ da İsa'daki tanrısal ruh ve beden birleşmesi gibidir. Musa çalıya baktığında onun yandığını, fakat tükenmediğini fark eder. Çalının neden yanıp yok olmadığını görmek için gittiğinde Tanrı, Musa'ya yanan çalının içinden seslenir. İşte bu örnekte olduğu gibi tanrısal ateş ile insanlık boyutu da çalı ile sembolize edilmiştir. Burada nasıl ki çalı görüldüğü halde ateş onu tüketmiyorsa, çalı da içinde barındığı ateşi söndürmüyorsa ve bu bağlamda bir birliktelik oluşturuyorsa, İsa'da tanrısal ruh ve insanlığın buluşması da böyledir. Ayrıca burada sadece yanan çalı veya sadece ateş değil bu ikisinin birleşmesiyle "*yanan çalı*" gibi bir adlandırma söz konusudur. Tıpkı İsa içinde ne insan ve ne de tanrısalıktan değil; Tanrı-insan veya inkarne olmuş kelam gibidir. İsa'daki bu birleşik tabiatı onun yemesi, içmesi, uyuması insani tabiatına; ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi gibi niteliklerin de onun tanrısal tabiatı ayırımına Kuzey Afrika Kilisesi teologları karşı çıkarlar. Çünkü bu, İsa'nın tabiatında bir ayırım varmış izlenimi yaratmaktadır. Bunun böyle anlaşılması için basit ve yüce her şeyin, birleşik bir tabiata sahip bir varlıktan çıktığı kabul edilir. Böylece İsa'nın tabiatına dair her türlü ayırma karşı çıkarlar. Kuzey Afrika Kilisesi, İsa'daki bir tabiatın diğerini kapsadığı şekilde Monofizit teolojii ve İsa'daki birleşik bir tabiata dair en küçük bir ikili tabiat anlayışı ileri süren Diyofizit anlayışları kesinlikle reddederler.²⁵

Tanrı'nın kelamı olduğuna inanılan İsa, Meryem'in rahminde mükemmel bir birleşmeye tabi olmuştur. Buna göre İsa iki kişiden "*ke-hulet alakat*" birleşik bir kişi; iki tabiatından da "*Ke-hulet-Bahrayat*" bir birleşik tabiat olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu "*Akalat*" ve "*Bahrayat*"ın birleşiminden bir kişi olarak tezahür etmiştir. Kuzey Afrika Kilisesi, Diyofizit düşünceyi savunanların soteriolojik bir takım kaygılar oluşturduğu görüşündeler. İsa'nın çarmıhta acıyı sadece bir insan olarak çektiğini bu bakımdan kurtuluşu, yalnızca onun tabiatı aracılığıyla olduğunu kabul etmek gerekir. Bu da insan İsa'nın boşuna acı çektiği anlamı taşımaktadır. Bu itikadi meseleden dolayı, Kuzey Afrika Kilisesi'nin Kadıköy Konsili'ne karşı tavrı takınmaların en önemli hususlarındanıdır.²⁶

Kuzey Afrika Kilisesi'nde Kutsal Ruh teslisin diğer unsurlarıyla aynıdır. O, yaşam kaynağıdır. İsa Kutsal Ruh'u insanlara göndermiştir. O, sadece Baba'dan gelmektedir. Kuzey Afrika Kilisesi, Ortodoks Kilisesi İznik Konsil kararlarına Katolik Kilisesi'nin eklediği "*Filioque*" terimini kabul etmezler. Çünkü Kuzey Afrika Kilisesi'nde teslisin unsurları arasında ast ve üst gibi bir ilişki ağının kurulabilmesine yönelik bir imaya dahi karşı çıkmaktadırlar. Afrika Kilisesi ikonalarında teslisi sembolize birbirine eşit ve yaşlı üç kişi bulunur. Kuzey Afrika Kilisesi İsa'nın çarmıh günü doğduğuna inanır. Bu nedenle de kilise takvimine göre hafta Çarşamba günü ile başlar.²⁷

1.3.Aryüşçülük

Hıristiyanlık tarihinde ilk ciddi bölünme Aryüs'ün fikirleriyle başlamıştır. Aryüs, "*İsa'nın yaratılmış*" olduğunu bundan dolayı "*İsa'nın Tanrı*" olamayacağını ifade etmiştir. Bu

²⁴ Çıkış,3:2-3

²⁵ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2013, 78-82

²⁶ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 86-90

²⁷ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 90

görüş Hıristiyan kristolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynarken aynı zaman farklı kristoloji anlayışlarına da yol açmıştır. Özellikle Aryüs fikirleri I. İznik Konsili (M.S.325)'nde Hıristiyan inanç esasları belirlenmiştir. Bu konsilde Aryüs'ün fikirlerinin aksine "*Baba-Oğul*" aynı özden gelmiştir "*homooussios*" kavramıyla çözüme kavuşturulmuş ancak bu da başka kristolojik tartışmalara neden olmuştur.²⁸

Adını kurucusu olan Aryüs'ten (M.S.250/336) alan Aryüscülük, illegal bir yer altı örgütü iken, M.S.313 dönemin Roma İmparatoru Konstantin (M.S.272/337) tarafından Milano Fermanıyla devlet dini haline getirilmişti. Konstantin o yıllarda ülkesinde Hıristiyanlığın yaygınlaşması için yoğun çaba harcamış ve Hıristiyanlık kısa bir süre içinde İmparatorluk topraklarında hızla yayılmaya devam etmiştir. Hıristiyanlık Batı'da pagan inançlarla etkileşim içine girmiş doğudaki Hıristiyanlıktan farklılaşmaya başlamıştı. M.S.318 Yıllarında Mısır Kilisesinde rahip olan Aryüs Roma Kilisesine karşı ilk ciddi itirazını yönelterek, IV. Yüzyılın en önemli problemini teşkil etmiştir. Aryüs, Ortodoks Kilisesi'nin ilk yüz yıllardan beri savuna geldiği temel inanç esasları hakkında ortaya koyduğu fikirler, kilise ve kilise babalarının tam aksini savunmuştur. Aryüs'ün fikirleri hakkında yazılan eserler yok denecek kadar azdır. Aryüs "*Thalia*" adlı bir eseri ve onun hakkında yazılmış olan birkaç mektup ve onun takipçileri tarafından yazılmış bir iki risalesi mevcuttur. Aryüs'ün fikirlerini onun muhaliflerinin kaleme aldığı eserlerden öğrenmekteyiz. Özellikle kilise babalarından İskenderiye Piskoposu Athanasius,(M.S.296/373) Kapadokya babalarından Ankaralı Basil (M.S.329/379), Nazianzuslu Gregory (M.S.330/390) bunların başında gelmektedirler. Aryüs fikirlerinin önem kazanmasının nedeni ortaya çıktığı dönem ve İmparator Konstantin'nin izlemiş olduğu siyasetin bir sonucudur. Konstantin, tek imparator, tek kilise, tek inanç olarak Hıristiyanlığın dini birliği sağlayacak ortak bir hedef belirlemişti. Ancak O Hıristiyanlığın Ortodoks ya da başka yorumları tanıyacak kadar tanıyamamış budan dolayı bir mezhep ve görüşü öncelikli olarak desteklememişti. Onun için önemli olan dini birliği tesis etmektir. İznik Konsili (M.S.325) Konstantin'nin ilk ciddi ve anlamlı Konsili'dir. Bu Konsil'lerde Ortodoks Kilisesi ve Aryüs taraftarlarının İmparatorun güvenini kazanmak için kendilerine göre zeminler oluşturarak tartışmanın siyasi boyutunu öne çıkarmışlardır. Böylece imparatorun desteğini kazanarak imparatorluğun resmi dini haline gelme gayreti içine girdiler. Bu tartışmaların büyümesi ülkenin dini ya da din dışı bütün kesimlerde yayılmasına yol açtı. Konstantin ve sonraki diğer imparatorlar bu çekişmelerin tarafı olmuşlar bazıları Ortodoksları desteklerken bazıları da Aryüscüleri desteklemişlerdir.²⁹

Yukarda bahsi geçen Konsil'lerin asıl amaç ve hedefi siyasi içerikli olmasına rağmen zamanla bu Konsil'lerin içeriği teolojik tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmalarda Aryüs'ün fikirleri bu tartışmaların ana mihengini teşkil etmiştir. Aryüs'ün fikirlerinin ana temasını da İsa'nın tabiatı meselesi oluşturmuştur. Roma Kilisesi'nin İsa'nın ilahi ve insani tabiatlarının birleştiğini ve Tanrı ile Oğul aynı özden olduğunu düşüncesi savunurken, Aryüs, İsa'da ilahi ve insani olmak üzere iki tabiatın olduğunu bu iki tabiat İsa'da birleşmediği gibi, aynı özden değildir düşüncesini savunmuştur. Bu düşünce özellikle resmi dinin omurgasını oluşturan Roma Kilisesi'nde büyük kırılmalara neden olacağı gibi günümüze kadar devam edegelen kristo-

²⁸ Bekir Zakir Çoban, Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, 17

²⁹ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüscülük Mezhebi, Divan Dergisi İlmi Araştırmalar Dergisi, Bilim Sanat Vakfı Yayınları, Süreli Yayın, Yıl.5, Sayı.9, İstanbul, 2000, 167-197

loji tartışmaların temelini teşkil edecektir.

Aryüs Libya'da doğmuş (M.S.280) Mısır Kilisesine bağlı Baucalis bölgesinin başrahipliği görevinde bulunmuş, eğitimiyle ilgili kaynaklarda fazla bilgi olmasa da Nicomedialı Eusebius'e (M.S.263/339) yazdığı mektupta Antakya ekolünün kurucusu Lucian'ın M.S.312 okul arkadaşı olduğu, O'nun düşüncesine temel olan fikirleri Lucian'ından aldığı şeklinde yorumlanmıştır. Bir başka görüşe göre Aryüs'ün mantık problemleriyle fazla uğraşmasıyla kilise öğretisinden sapmıştır. Bir diğer görüş ise, Aryüs, Achillas döneminde piskoposluk bekleyen bir din adamı olduğunu Achillas öldükten sonra yerine Alexander piskopos olunca kıskançlık duygularına kapıldığını ve bu duyguların onu söz konusu fikirlerini açıklamaya götürdüğü söylenir.³⁰

Aryüs fikirlerini M.S.314/318 yıllar da açıklamıştır. Aryüs'ün fikirlerini çıkış kaynağı Tanrı anlayışıdır. Bu Tanrı anlayışının Yeni Eflatuncu aşkın Tanrı anlayışından etkilendiği söyleyebiliriz. Ona göre Tanrı'nın en önde gelen sıfatı onun bir olmasıdır. Bu tanrı doğrulmamış, ezeli, ebedi, mutlak iyi ve hikmet sahibidir. Kilise babalarının iddia ettikleri gibi İsa Mesih'i Baba gibi Tanrı kabul edilmesinin düalist bir Tanrı anlayışı olduğunu söylemiştir. Aryüs, İsa Mesih'in mutlak anlamda bir Tanrı olmadığı. Tanrı, kâinatı yaratmak istediğinde bunu gerçekleştirmek için oğlunu bütün zamanlardan önce yoktan yaratmıştır. Oğul'da Tanrı'dan almış olduğu bu güçle kâinatı yaratmıştır. Oğul ezeli değildir, sonradan yaratılmıştır. Yaratılmış "gennetos" olduğu için yaratılmış Tanrı değildir. Baba'dan ontolojik olarak farklıdır ve onunla aynı özden "ousia" değildir. Ancak onun sıradan bir mahlûk ya da insan olduğunu söylemek de mümkün değildir. Onun Tanrı'ya itaati sayesinde kazandığı özel bir konumu vardır. Oğul insanlarla Tanrı arasındaki büyük aracı kutsal varlık ve yaratma vasıtasıdır. Oğul, Baba'nın mutlak bilgisine sahip değildir. Onun bilgisi Baba'nın kendisine verdiğiyle sınırlıdır. Bu nedenle onun bilgisi mutlak ve sınırsız değil zafî ve sınırlıdır. Kutsal Ruh ise Oğul tarafından yaratılmış ve derece bakımından Oğul'dan aşağıdadır. Aryüs'ün teslis anlayışında yukardan aşağıya doğru bir derecelendirme söz konusudur. Aryüs'e göre mutlak anlamda Tanrı olan yalnızca Baba'dır. Oğul ve Kutsal Ruh ise Tanrı değildir. Ontolojik olarak Baba mutlak aşkın Tanrı'dır, Oğul ve Kutsal Ruh onun yaratıklarıdır. Bu durumda Baba Oğul ve Kutsal Ruh arasında mutlak bir tabiat farkı söz konusudur.³¹ Aryüs "Thalia" adlı eserinde Tanrı ezeli ve doğrulmamış olduğunu "Agenneston" kavramıyla ifade etmektedir. O Tanrı'nın bu özelliklerinin başka hiçbir varlıkta bulunmadığını Tanrı'yı bütün sıfatlarıyla diğer varlıklardan ayrı tutmaktadır. Bu nedenle Tanrı gayri maddi, her türlü çokluktan ve terkipten beri olup hiçbir süreçle bağlantısı söz konusu olamaz. Tanrı'nın özünün bölünmesi yayılması mümkün olmadığını gibi kendisinden başka varlıklar tarafından kavranamaz ve tarif olunamaz. O bütün varlığın yaratıcısı sebebidir. Yaratılmışları özünden değil iradesinden yaratmıştır. O'nun özünün bölünmesi ihtimali olmadığı için oğul dâhil bütün yaratılmışlar yoktan var edilmişlerdir. Tanrı, kendi görme gücüyle görebilir ve kendi bilme kudretiyle bilinebilir. Bu kudretin kendisinde başkasında olmadığı için de başka bir varlığın onu bilmesi ve görmesi mümkün olamaz. Tanrı ezelden beri Baba değil, fakat Oğlunu yarattığından beri Baba'dır. Eğer O ezelden beri Baba olsaydı o zaman Oğlunda ezeli olması gerekirdi. Oysaki ezellilik yalnızca ona has bir sıfattır. Tanrı bütün sıfatlarıyla birdir ve onun hiçbir sıfatı kişileşmiş değildir. O'nun kelamı ve hikmeti de aynı şekilde ona ait kudret-

³⁰ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 167-169

³¹ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 170-197

lerdir ve kişileşmemiştir. Aryüs Oğul'un Tanrı karşısındaki konumunun sadece asıl olarak yaratılmasıdır. Tanrı ile de tabiat açısından hiçbir ilişkisi yoktur. Tanrı Oğlu'na diğer varlıklar gibi seçme hürriyeti ve iradesi vermiştir. Tanrı'nın onun bu hürriyetini iyiyi seçme ve kendine itaat etme yönünde kullanacağını önceden bilme ve bu bilgisine dayanarak onu diğer yaratılmışlar arasından seçerek ona özel bir konum vermiştir. Bu özel konum onun hem tabiatı hem de sıfatlarını kapsamaktadır. Oğul Tanrı ile aynı özden değildir fakat onun tabiatı diğer yaratılmışlardan farklı ve üstündür. Daha sonra Tanrı diğer varlıklardan üstün kıldığı Oğul'u kelam ve hikmetle donatmıştır. Böylece Oğul, Tanrı'nın hikmeti ve kelamı olarak da isimlendirilmiş ve Tanrı'nın kendini burada izhar etmesinin de bir vasıtası olmuştur. Aryüs Tanrı'nın kendisini Oğul'da inkarnasyona herhangi bir anlam yüklememiştir. Ortodoks kilisesinin kurtuluş öğretisi, asli günah, kefare, ikinci Âdem, çarmıha gerilme ve tekrar dirilme fikirleri Aryüs kristolojisi'nde yeterince işlenmemiştir. Kutsal Ruh'a yeterince değinmemekle beraber Kutsal Ruh'un Oğul tarafından yaratılan yüce bir varlık olduğunu ve derece olarak da Oğul'dan aşağı ve diğer mahlûkattan üstün bir varlık olarak kabul etmektedir. Aryüs kristolojisinde Meryem Tanrı anası (*Theotokos*) veya Tanrı'yı doğuran (*Dei-Genitrix*) kavramlarına rastlanmamaktadır. Çünkü Aryüs İsa'yı bir beşer olarak görmüş daha sonra Tanrı tarafından seçildiğini kristolojisinde ifade etmiştir.³²

Aryüsçülük, bütün Hıristiyan coğrafyada yayılma imkânı bulan ve M.S.318/381 tarihleri arasında kiliseyi ve Roma İmparatorluğu siyasetini yoğun olarak meşgul eden en kapsamlı ve etkili mezhebi olmuş, Roma kilisesiyle mücadelesini konsiller aracılığıyla devam ettirmiş zaman zaman devletin resmi dininin itikadını (*crode*) temsil etmiş, destekçileri imparatorlar düzeyinde olduğu gibi, İmparatorlara yakın kişiler tarafından destek görmüştür. Bu mücadele devletin resmi kilisesi bütün bu desteklere rağmen Aryüsçülüğü heretik görmüş her fırsatta bu görüşü kiliseden uzaklaştırmak çabası içinde olmuştur. Roma Kilisesi bu mücadeleden galip olarak çıkmasına rağmen Aryüsçülük anlayışı varlığını devam ettirmiş, bugün Hıristiyan dünyası Doğu ve Batı Hıristiyanlığı olarak ayrılmasında büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.³³

1.4.Nasturilik

Doğu Asur Kilisesi'nin kurucusu Nastur (Nestorius) M.S.382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinde, Germanikeia (Maraş) kentinde doğmuştur. Öğrenimini Antakya İlahiyat Okulunda tamamlamış, daha sonra papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. İmparator II. Theodosius tarafından M.S.428 yılında İstanbul Patrikanesine patrik olarak atandı. Nastur, İsa'da hem Tanrı hem de insan tabiatı olmak üzere iki tabiat olduğu fikrini savunuyordu. Hatta İsa'da insani tabiat yoktur düşüncesini savunanları da heretik ilan ediyordu. İyi bir hatip olduğu için bunlarla mücadele etmek için ateşli vaazlar veriyordu. Nastur'un İstanbul Patrikliği'nin ilk yıllarında kilise babaları arasındaki en önemli tartışmalar İsa'nın Annesi Meryem Üzerinde yoğunlaşmıştı. İskenderiye Kilisesi, Meryem'in "*Theotokos*" (Tanrı Anası) olduğu fikrini savunuyordu. Bu fikir ilk kez İskenderiye Kilisesi tarafından ortaya atılmıştı. Antakya İlahiyat Ekolü ise, Meryem Tanrı anası değil, insan anası olduğunu, dolayısıyla İsa'nın insan olarak doğduktan sonra Tanrı tabiatını kazandığını düşüncesini savunuyordu. Hıristiyan ilahiyatında "*Diyofi-*

³² Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 194-197

³³ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 169-172

zitçilik" (çift tabiat) düşüncesi ilk savunucusu Nestur'dur. Bu nedenle Nestur'un taraftarlarına "Diyofizitçiler" denmektedir. Nastur'un fikirlerinin kaynağı Yeni Eflatuncu felsefesi temelleri üzerine inşa edilen Antakya İlahiyat Ekolü da öğrenim görmesiydi. Antakya İlahiyat Ekolü eski Grek tesiriyle Aristo mantık ve felsefesinin etkisinde kalmıştı. İskenderiye İlahiyat Ekolü ise Eflatun'un prensipleri ışığında, Kitab-ı Mukaddesi ruhani harfi ve rumuzi olarak tefsir ediyorlardı. Bu iki ilahiyat ekolü İsa'nın tabiat meselesinde tesirinde kaldıkları felsefi akımlara göre anlayışlar geliştirdiler. İskenderiye İlahiyat Ekolünün anlayışı mistik metafizik unsurları daha çok içerirken, Antakya İlahiyat Ekolü ise daha çok mantık kuralları üzerine inşa edilmişti.³⁴

İskenderiye kilisesi taraftarları ve keşişleri Meryem'e (*Theotokos*) unvanı veriyor ve Meryem'in Tanrı anası olmadığını söyleyenleri küfürle itham ediyorlardı. Bu görüş Anadolu ve İstanbul'da birçok taraftar bulmuştu. Nestur'la beraber İstanbul'a gelen keşiş Anastasius kilise kürsüsünden şöyle bir konuşma yaptı: "Kimse Meryem'e Tanrı anası demesin, çünkü Meryem de bir insan anası (*Anthropotokos*) 'dır. Ve netice itibarıyla de, doğurduğu da bir beşerden başka bir şey değildir. Allah doğmamış ve doğrulmamıştır. Hele hele bir beşerden doğduğunu söylemek en büyük küfürdür."³⁵ Nestur'a göre İsa'nın iki tabiatı vardır biri beşeri diğeri ise ilahidir. İsa Tanrı veya Tanrının Oğlu değil, Meryem Mesihî doğuran (*Cristotokos*) idi. Aynı zamanda O ilahi bir karaktere sahipti. Nestur bu düşüncelerinden dolayı Roma kilisesinin tepkisini çekti. Bu kilise mensupları tarafından kâfir ilan edildi. Nestur'un takipçileri onun fikirlerini Urhay, Medayin ve diğer bölgelere onun fikirlerini yaydılar. Nasturiler Azerbaycan'ın dağlık bölgeleri ile Van gölü çevresinde Nasturi ekolünü oluşturdular.³⁶

Nastur, İncilleri de Tanrı anlayışını kendine göre farklı yorumlamış, Tanrı vücut, ilim ve hayat sıfatlarını içinde barındıran tek varlıktır. Bu sıfatlar bizzat Tanrı'nın kendisi gibi olmadığı gibi, zatına zait de değildir. Nastur ilmi, konuşma ve söz olarak yorumlayarak, tanrı mürekkep bir varlık olarak değil, basit olduğu görüşü savundu. Nastur'a göre, Tanrı tam bir ilah, hem de tam bir insandır. Bu iki cevher birleşerek tek bir Mesih oldular. Mesih'in katli ve haça gerilmesindeki ölüm fiili, onun cesedinde yani insani yönünde gerçekleşti, ilahi yönünde değil. Nestur ve diğer kilise babaları arasındaki tartışmalar giderek şiddetlenmişti. İmparator II. Theodosius, Batı Roma'daki İktidar ortağı Valentianus ile anlaşarak bir Konsil toplamaya kara verdiler. M.S.431 tarihinde I. Efes Konsilini topladılar. Bu Konsilde Nastur, patriklik makamından azledilerek aforoz edildi. M.S.451 yılının sonlarında Panapolis (Ahimde) şehrinde öldü. Efes Konsili ile birlikte birbirine zıt Doğu-Batı, Süryani-Yunan, Semitik-Bizans, Diyofizit-Monofizit ve Nasturi-Ortodoks şeklindeki kutuplaşmaları ortaya çıkmış oldu.³⁷

Nasturiler hakkındaki bilgileri onları heretik kabul eden Roma Kilisesi kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ancak 1889 yılına gelindiğinde İran'daki Amerikan misyonerleri Nestur'a ait bir yazma eserin varlığından haberdar olmuşlar ve onu elde etmek için çalışmışlar. "Auscha" na Süryani bir rahip İran Türkistan'ında Nasturi Patrikliğin kütüphanesinde muhafaza edilen bu eserin yazma nüshasının gizlice bir kopyasını edinerek Urmiye'deki misyoner kütüphanesine ulaştırmıştır. Bu eser 1910 yılına gelindiğinde önce Süryanice olarak yine aynı yıl Fransızca

³⁴ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, 72-76

³⁵ Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1987, 121

³⁶ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, ss.72-76; Bkz. Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, 116-117

³⁷ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, s.74

çevirisi yapıldı. 1925 yılda da İngilizce çevirisi yayımlanmıştır.³⁸

Bu eserin gün yüzüne çıkmasıyla Nestur hakkındaki tarihi imaj temelden sarsılmıştır. Tarihi olarak Nestur I.Efes Konsilin’de İsa Mesih’te iki tabiat olduğunu savunduğu için aforoz edilmiş ve Nesturilik heretik bir akım olarak kabul edilmişti. Oysaki Nestur’un bu yazma eserde ısrarla İsa Mesih’te iki tabiatın olamayacağı savunmakta ve kilisenin kabul ettiği, ilahi ve insani tabiatın bir şahısta birleştiği şeklindeki bir kristolojik formülasyonu benimsemiştir. Bu yeni gelişmeler ışığında Nestur’un Ortodoks bir görüşe sahip olduğu kabul edilirse, I. Efes Konsilinde bir yanlışlık yapıldığını kabul edilmek zorunda kalacaktır. Hıristiyan teolojisi açısından bakıldığında ise Konsillerin yanlışlığı söz konusu idi. Bu yazma eser bağlamında meseleye baktığımızda, Hıristiyan teolojisinin tarihsel sürecinde Hıristiyanlar Konsilleri bir doğma olarak kabul etmeyip, bu meselinin tarihsel düzlemde yeniden ele alınıp hakikat ortaya çıkarılmalıdır. Ya da bu yazma eserdeki bilgilerin Hıristiyan teolojisinin de önemli bir kırılmaya neden olan Nestur’un bu Nestur olmadığını hakikatine ulaşmalıdırlar. Bu meseleye başka bir açıdan baktığımızda Konsil kararlarının yanlışlığıyla Nestur’u aforoz eden I. Efes kararlarının sorgulanmasını engellemek için kullandıkları bir araç mıdır? Bu minvalden hareketle Hıristiyan teolojisinin doğmalarının oluşumunda teolojik kaygıdan ziyade siyasi bir kaygının olup olmadığını sorusuyla karşı karşıya kalırız. Bu hakikatin ortaya çıkmasında Tarihi araştırmalar bize yardımcı olacaktır.³⁹

Hıristiyan teolojisinde önemli kırılmalara neden olmuş Ebionitler, Donatistler, Aryüscülük ve Nesturilik hakkında bilgi sunduktan sonra Hıristiyan teolojisi açısından Konsillerin yanlışlığı ve dogmatik kabul edilmelerinin⁴⁰ önemine binaen İsa’nın tabiatı meselesindeki tartışmalar bizim için çok önemlidir. Konsiller, III. Yüzyılın başında Hıristiyan dinin onuru ve temsilidir diyen bir anlayış ile IV. Yüzyılın sonlarında kötülük üreten platformlar⁴¹ olarak gören iki anlayışın çatışması bağlamından hareketle bakacağız. Hıristiyan Konsilleri hakkında ihtilaf olsa da ilk yedi Konsil Ekümenik olmak üzere yirmi bir Konsilin yapıldığı bilinmektedir. Ekümenik Konsiller tartışmalı da olsa Hıristiyanlığın omurgasını oluşturan Katolik ve Ortodoksların Ekümenik kabul ettikleri Konsilleri esas alacağız. Ayrıca diğer Konsillerde İsa’nın tabiatı meselesinde kayda değer bilgilere de makalemizde yer vereceğiz.

2. Konsiller Bağlamında İsa’nın Tabiatı Meselesi

İznik Konsili (M.S.325) Hıristiyanlık tarihi teolojisi içinde çok önemli bir konuma sahiptir. Onun bu konumu kazanmasında ilk Ekümenik Konsil olmasının ve Hıristiyan teolojisinin ilk derin tartışmalarına ev sahipliği yapmasının etkisi büyüktür. Ayrıca İznik Konsili’nin meydana getirdiği etkinin dünden bugüne uzanan tesirler göstermesi ve kararlarının tartışılır olması onu daha ehemmiyetli kılmaktadır. İznik Konsili’ne kadar Hıristiyan dünyada gözükten tüm kredo ve inanca dair ifadeler yerellik arz etmektedir. Bu yüzden her bir anlayışın otoritesi, içinden çıktığı yerel kilisede geçerlidir. İznik Konsili’yle beraber ilk kez resmi bir söylem oluşmuş-

³⁸ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 19 Say. 1, 2010, 215-241.

³⁹ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, 217-218

⁴⁰ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, 218

⁴¹ Turan Kaçar, Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği, Anadolu üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2/1, 2002, 2

tur.⁴²

IV. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Konstantin'in (M.S.306-337) Hıristiyanlığı tanıması ve geniş ölçüde desteklemesiyle kilise Konsilleri sadece kilisenin bir sorunu değil, aynı zamanda devletinde bir sorunu haline gelmiştir. Kilise imparatorluk tarafından resmi bir hüviyet kazandıktan sonra Konsilleri toplantı yerlerinin belirlenmesinden Konsillerde görev alacak devlet görevlilerinin belirlenmesine kadar her alanda siyasallaştırılmıştır. Konstantin dönemi ile Konstantin öncesi dönemi, kilise Konsilleri açısından ayıran temel fark Konstantin'den sonra devlet desteğini arkasına alan kilise kurumu, kendi içerisindeki farklı siyasi ve teolojik grupların bu gücü elde etmek için birbirleriyle yarış içine girmelerine zemin hazırlamıştır. Çünkü bu gücü elde eden grup diğer gruplara göre üstünlük sağlayacağı düşüncesi taşımaktadır. Konstantin ve sonrası kilise yaptırımlarıyla desteklenmiştir. Hıristiyan gruplar önceden alınan kararlar her zaman uygulanamayabiliyordu. Bu kararlara muhalefet edildiği zaman, kilisenin yaptırım gücü olmadığı için kararlar uygulanamayabiliyordu. Konstantin, Batı Roma Kralı Licinius'a karşı zafer kazanmış M.S.324 ülkesinin sınırlarını genişletmiş ve siyasi birliği tesis etmişti. Konstantin ülkesinde siyasi birliği sağladıktan sonra dini birlik de sağlamak istiyordu. Bundan dolayı Konstantin Anadolu, Avrupa, Mısır, Suriye'den piskoposlar davet etmiş ve aynı zamanda bu toplantıya Konstantin bizzat başkanlık yapmıştır. Bu Konsil'de İsa'nın şahsı üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, Tanrı kelamının ezeli olmadığı noktasında odaklaşmıştır.⁴³

İznik Konsili'nin toplanmasına sebebiyet veren asıl neden Hıristiyan dünyasındaki teolojik tartışmaların Hıristiyan gruplar arasında ayrışmalara neden olmasıydı. Bu teolojik nedenlerin temelini İsa'nın tabiatı meselesi oluşturmaktaydı. İsa'nın Oğul olarak Tanrısallığı ve bu Tanrısallığın mahiyeti onu Tanrısallığının niteliğinin özü gereği mi yoksa sonradan Tanrı tarafından Oğul olarak kabul edilmesinden mi kaynaklandığı hususunda yoğunlaşmıştı. İlk Ekümenik Konsil olarak kabul edilen İznik Konsili'nde alınan kararlar bu tartışmaya son vermiş, İsa'nın Tanrı olduğu, Tanrı ile aynı öze "*Homoousios*" sahip olduğu hususunda son sözü söylemişti. Fakat Konsil'in resmi kararları bu olsa da bu kararlara karşı Aryüs ve taraftarları İsa'nın Tanrı oluşunun onun aynı özden olmayıp, sonradan kazanılmış bir nitelik olduğu fikrini savunmaya devam etmişlerdir. Bu yüzden Roma kilisesi tarafından aforoz edilmişlerdir. Roma Kilisesi tarafında aforoz edilen Aryüscülük İmparator Konstantin'in ölümünden sonra İmparator ailesinden bazı fertlerinden destek alsalar da zamanla etkisi azalarak VII. Yüzyıla kadar bir inanç, daha sonrada felsefi bir inanç olarak varlığını devam ettirmiştir.⁴⁴

İsa'nın tabiatı meselesi M.S.681 yılında yapılan II. İstanbul Konsil'inde ancak sonuca bağlanabilmiştir. İznik Konsil'inde II. İstanbul Konsil'ine kadar tartışmalar bitmemiştir. İznik Konsil'inde kabul edilen "Tanrı'dan Tanrı ve insandan insan oluşu" yani, İsa'da iki unsurun bulunuşu ve bu unsurun birbiriyle ve içinde yer aldıkları bedenle olan ilişkisi benimsemişlerdi. Baba ve Oğul ilişkisine I. İstanbul Konsili'nde (M.S.381) Ruh'ul Kudüs Tanrı olmak bakımında

⁴² Bkz. Hasan Darcan, Athanasius ve İznik Konsili, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. XV, Say.28, 2013/2, 169-170; Alpaslan Yalduz, Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt,12, Say. 2, 257-296

⁴³ Turan Kaçar, Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği, 3-6

⁴⁴ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.12 Say.22, 2010/2, 56

Baba ve Oğul'la aynı özden kabul edilmesiyle Tanrı olmaları bakımında eşit olduklarının kabulü ile tamamlanmış oldu.⁴⁵

İzник Konsili (M.S.325) toplanmadan önce İsa'nın tabiatı meselesin iki anlayış söz konusuydu. Bunlardan biri Antakya ekolünün anlayışı, bu anlayış İsa'da bulunan insani ve ilahi iki tabiatın birbirine karıştırmadan bir arada bulundurulması. Bu ayırımın sonucunda İsa'da vuku bulan eylemlerde insani olanlar yeme, içme, susama vb insana ait fiiller, ilahi olanlarla mucizeler ayrılabilir. Bu iki eylem türü İsa'nın idare ettiği bir hayatta bir araya gelmişlerdir. Bu iki eylem türü birbirinden ayrı oldukları halde uzlaşabilirler. İkinci anlayış ise, İsa Tanrı'nın kendisi O'ndaki Tanrısallık ve beşerilik birbirinden açık bir şekilde ayrı görülebilse bile onlar birbirlerinden ayrılamazlar. Burada Tanrı kendi Tanrılığında sınırlanarak beşeri hata dâhil olmuşlardır. İsa'nın şahsiyetindeki bu ikiliği değil birliği; bir çelişki gibi görünse de Tanrı ve insanın birliğini vurgular. Bu anlayışı IV Yüzyılda İskenderiye ekolünden Patrik Athanasius ve V. Yüzyılda da Cyril savunmuştur.⁴⁶

İsa'nın tabiatı hakkındaki bu iki yaklaşım daha sonra yapılan konsillerde de etkili olmuştur. Efes Konsil'inde (M.S.431) İstanbul Patriği Nestur ile Cyril'in karşı karşıya getirmiştir. Bu Konsil'de İsa'nın annesi Meryem'e "Theotokos" denilip denilmeyeceğine hususunda tartışmalar yapılmış. Bu Konsil'de Nestur, biri Tanrı'nın, diğeri insanın Oğlu olan iki Oğul düşüncesini benimsediği yani burada Nestur Meryem'in insan olan İsa'nın annesi olduğunu kabul eder. Bu düşüncesinden dolayı Nestur kilise tarafından aforoz edilerek sürgüne gönderilir. Daha sonra işin içine liderlik ve siyasi çekişmeler girmesiyle uzun mücadeleler sonucunda Antakya ve Süryani kilisesinin bölünmesine neden oldu. Cyril, Doğu'daki patrikliklerle Nestur tutuklanması karşılığında İsa'da birliği vurgulayan Meryem Tanrı'nın annesi görüşünü ve İsa'daki ilahi ve insani tabiatın birliğini esas alan bir birlik inancını "Creed of Union" kabul etti. Cyril'in bu birlik inancına İstanbul'un sur dışında yer alan manastırın baş yöneticisi Eutyches tek vücut olmuş tabiat anlayışını enkarnasyondan sonra İsa'da tek ve bizimle aynı özden olmayan bir şeyin var olduğunu savundu. Flavian, Eutyches'i bu görüşünden dolayı mahkûm etti. İskenderiye Patriği Dioscorus (M.S.444/451) Eutyches'in düşüncelerini savunmaya devam etti. Flavian, savunduğu kristolojiyi Papa Leo (M.S.440/461) anlattıktan sonra ona çok güveniyordu. Ancak İskenderiye Patriği Dioscorus Efes Konsili (M.S.449) toplayarak Flavian mahkûm etti.⁴⁷

Efes Konsilinden (M.S.449) iki yıl sonra toplanan Kadıköy Konsili (M.S.451) Haydutlar konsili olarak bilinen Efes Konsili'nin kararlarını iptal ederek Cyril'in Antakya Patriği John ile M.S. 433 yaptığı anlaşmayı yeniden tesis ederek, İskenderiye ve Antakya görüşlerini birleştirmeye çalıştı. Mesih Tanrı ile aynı özden mükemmel Tanrı; insanla aynı özden mükemmel insan oluşunu Tanrı Annesi "Theotokos" kullanmanın meşru olduğunu destekleyen bir iman formülü yazıldı. "Hepimiz ittifakla bir ve aynı Oğul İsa'yı kabul ediyoruz. Ve yine onun bir tek şahısta birleşmiş iki tabiatını kabul ediyoruz. Bu tabiatlar karışmamış, değişmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır."⁴⁸

⁴⁵ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 56

⁴⁶ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 57

⁴⁷ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 57

⁴⁸ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, 16

Kadıköy Kosilin’de (M.S.451), Cyril’in teolojisi mahkûm edilmiş, Nestur mahkûm etmesine rağmen onun teolojisini kabul etmiştir. Bu Konsilin aldığı kararlar Doğu Kiliseleri arasında derin ayrılıklara sebep olmuştur. Suriye ve Mısır başta olmak üzere Ermeni Kilisesi’de Kadıköy Konsil kararlarını kabul etmeyi reddetti. Bu ayrılıklar kanlı çatışmalara neden oldu. İskenderiye Patriği Dioscrous’u destekleyen Kudüs Patriği Juvenal (M.S.422/458) Kudüs’e dönüşünde ayaklanmayla karşılaştı. İskenderiye Patrikliğine atanan Proterius isyancı kalabalık tarafında öldürüldü. Bu olaydan dolayı devlette dini birliği sağlamak için imparator Zenon’un emriyle İstanbul Patrikliğine “Acaiuce” getirildi. O’nun hazırlamış olduğu “Henotikhon” (M.S.482) yayınlandı. Bu “Henotikhon” da İsa’da iki (Diyofizit) ve tek tabiat (Monofizit) kabul edenleri rencide etmemeye amaçlayan bu “Henotikhon” ilk üç konsilin kararlarının geçerli olduğunu kabul ediyor, Nestur ve Eutcyhes’i aforoz etmiştir. Bu “Henotikhon” da İsa’nın ilahi tabiatı bakımından Tanrı’yla ve insani tabiatından dolayı da insanla cevher bakımından aynı olduğunu söylüyordu. Ancak ne tek tabiat ne de iki tabiat tabirlerini kullanmaksızın O’nda iki tabiatın birleştiğini kabul ediyor ve Kadıköy Konsil’inde alınan kararlara hiç değinmiyordu. İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Kudüs Patrikleri tarafından imzalanan “Henotikon” Roma Kilisesinde kabul görmedi. “Henotikon” inanç bakımından Hıristiyan dünyayı birleştirme hususunda başarılı olmasa da VI. yüzyılda birliğin sağlanmasında bu doküman en önemli dayanakları olmuştur.⁴⁹

Romalı bir grubun Kadıköy Konsili taraftarları ile Cyril’in doktrinini birleştirmek için yeni bir formül ileri sürdüler. Dönemin Papası Hormisdas (M.S.514/523) bu formülden hoşlanmasa da İmparator Justinian (M.S.580) kendisinde yenilik gördüğü bu formül “Teslisin bedende acı çektiği” *“theopaschite”* şeklindeydi. Bu görüş Doğu’daki gruplar arasında olduğu gibi Roma ile birleşecek bir şey haline geldi. Ancak Justinian bu çabası Urfa Piskoposu olarak atanan Yakup Baradaeus M.S.578 monofizit Episkopal hiyerarşiler kurma hususundaki gayretleri sonucunda başarısız olmuştur. Justinian müzakere yolu ile gerçekleştiremediği birliği, tatbikatlarla sağlamaya çalıştıysa da bu tavır Suriye ve Mısır’da ayrılıkları daha da derinleştirdi. Bu da Justinian’ı Kadıköy kredosunu yeniden açıklanması gerektiği kanaatine götürdü. İstanbul’da toplanan beşinci Ekümenik Konsil’de (M.S.553) Cyril’in Kadıköy Konsil’indeki görüşü tekrar kabul edildi.⁵⁰ Ayrıca bu Konsil’de “Eğer bir kimse, bedende çarmıha gerilen Rabbimiz İsa Mesih’in hakiki Rabb ve ihtişamın Rabbi ve kutsal Teslis’in bir unsuru olduğunu itiraf etmiyorsa aforoz olsun” kararı alındı.⁵¹

Heraklius (M.S. 610/641) döneminde İranlıların Suriye ve Filistin’i işgal etmeleri ve Süryani ve Mısır Monofizitlerin İmparatorluğun düşmanlarıyla birleşmeleri endişesi sardı. İmparator İstanbul Patriği I. Sergius’u Hıristiyanlar arasında birliği sağlamaya yönelik bir plan yapmaya götürdü. Hıristiyanlar arasında ayrılığın ortadan kalkması için iki tabiat doktrininin eleştirilenleri olan Monofizitlerle *“tek eylem ve tek irade”* doktrinle uzlaşılabilceği görüşüne varıldı. Sergius M.S.619 yılında, Mesih’te tek bir eylemi savunan bir formül önerdi. Bu doktrine göre, “İsa bedenlenmeden sonra, insani ve ilahi olarak ne iki iradeye ne de iki enerjiye sahiptir sadece

⁴⁹ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 59

⁵⁰ Aziz S.Atiya, Doğu Hıristiyanlığı, Çev. Nurettin Hiçyakmaz, Doz Yayınları I. Bas. İstanbul, 2005, 90-91

⁵¹ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 60

bir iradeye ve bir enerjiye sahipti.⁵² Mesih tanrısal ve beşeri işlerini tek bir enerjiyle yani eylemle yapar. Hem tanrısal hem de beşeri enerji bir ve aynı bedende bulunmuş Logos'tan çıkar. Bu doktrin "*Monoenerjizm*" olarak isimlendirildi. Ve bu doktrin Ermenistan, Suriye ve Filistin'de kabul edildi. M.S. 631 yılında Phasis'li Cyrus İskenderiye Patriği ve Mısır valisi yapıldı.⁵³ Cyrus bu Kristoloji dair dokuz bölümden oluşan bir anlaşma metni yayınladı. Yedinci bölümde Mesih'te tek bir eylemin olduğunu kabul etmekte ve bir aynı Mesih'in ve Oğlu'un tek bir "*Theandrik*" (Tanrısal-Beşeri) eylemle hem tanrısal hem de beşeri olarak çalıştığını kabul edenleri ise aforoz etmekteydi. "*Monoenerjizm*" doktrini ile nispeten bir birlik sağlamıştı. M.S.638 yılında Kudüs Patriği olan Sophropaius, Cyrus yayınlamış olduğu anlaşma maddeler de heretiklik olduğu gerekçeleriyle protesto etti ve İstanbul Patriğine şikâyet etti. Patrik M.S.638 yılında *Ecthesis*'i (iman ifadesi) yayınladı. Enerji kavramının kullanılmasını yasaklayan bu "*Ecthesis'teki*" ifade irade "*thelama*" kavramıydı. "*Thelama*" (irade) Mesih'teki bir ya da iki eylemle yani enerji ile ilgili dilin kullanımını yasaklayarak. Mesih'te tek tanrısal bir özden bahsetmekteydi. Bu ifadeyle Mesih'de birbirine zıt iki iradenin varlığını reddediyordu. I. Sergius ortaya koyduğu doktrini Kudüs Piskoposu Sophranus tarafından kabul edilmedi. Hıristiyan inananları arasında birliği, Mesih'teki iki irade olduğunu aynı zaman da Mesih'te bir ve iki enerjiden bahsetmek kaçınmak gerektiğini aksi halde bu görüşün "*Monotelitizm*" yol açacağı, çünkü monotelitizm "*monoenerjizmin*" rafine edilmiş halinden başka bir şey değildi. Mesih'teki irade (*Hipostasise*) aynı şahısta iki iradenin varlığının imkânsız olduğu kabul edilir burada irade ve iradenin nesnesi birbirine karıştırılır. İrade kuvveti ve onun kullanımı karışmıştır. İrade sentetiktir. Bundan dolayı tabiat ve irade birbirine karışmıştır, beşeri irade tanrısal irade tarafından harekete geçirilerek, beşeri irade tamamıyla Tanrısal iradeden ayrılmıştır ve bu irade ise maksatlardır.⁵⁴

III. İstanbul Konsili (M.S.680/681) Monotelizm'in kınanmasıyla sonuçlanmış, Maksimus'un birlik doktrini benimsenerek doğma haline getirilmiştir. Mesih hem Mutlak Tanrı, hem de Mutlak İnsan'dır. Tanrılığını, Tanrı olan Logos'un beden bulmuş olmasından, insanlığını da Logos'un bizimle aynı özden rasyonel bir ruh ve zihinle donatılmış olarak bakire Meryem'den mükemmel insan olarak doğmasından almıştır. Bundan dolayı O hem Tanrı'yla aynı özden "*Homoousia*" hem de anne ile aynı özdedir. "*Homoousia*" bu iki tabiat tek bir şahısta (hypostasite) bir araya gelmiştir. Bu şahsın vücudun da Logos bulunduran İsa Mesih'tir. İsa'da bir araya gelmiş olan bu iki şey, öz bakımından birbirleriyle ne bir aynı olmadıkları için yalnızca kendisinde birleştikleri "*Hypostasite*" bakımından birleşmiş bir hale gelmişlerdir. Eğer bir şey öz bakımından kendisinden başka olan bir şeyle birleşmişse o yalnızca "*Hypostasite*" bakımından aynı şeyle birleşmiş hale gelmiş olur. Bu birleşmenin gerçekleştiği "*Hypostasite*" ne birleşik ne de basittir. "*Hypostasite*" kendisinde bir araya gelmiş olan iki tabiatın birleşmesinden oluşan basit bir şey değildir. O'nun şahsiyeti kendisini oluşturan basit bir şey değildir. O'nun şahsiyeti kendisini oluşturan tabiatlardan oluşur. Mesih'te bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan iki iradeyi ve bu iki iradenin insani irade gibi Tanrısal iradeyi takip etmesi ona tabi olması kabul edilmiştir. Maksimus doktrininde bir şahıs olarak Mesih'i, iki tabiatı Mesih'le özleştirir, ancak önceliği ilahi tabiata verir. Bunu da Mesih'te vücut bulmuş olan şahsiyetinin bir

⁵² Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznik'ten II.Vatikan'a, 21

⁵³ Aziz S.Atiya, Doğu Hıristiyanlığı, 96

⁵⁴ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 62

özelliği olarak tanımlar.⁵⁵

II. İznik Konsili (M.S.787), bu Konsil imparatoriçe İrene tarafından “İkonolast” harekete karşı toplanmıştır. Doğu Roma Kilisesi, kilise binalarının İsa Mesih’i Meryem’i ve Azizler’i temsil eden resim ve mozaiklerle süslemeyi bir gelenek haline getirmiş ve bunlara büyük saygı duymuştur. “İkonolastlar” İsa’nın insanlığının ikinci planda tutma eğilimine karşın, resimlerin onun bedensel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu Konsil’de duanın resme değil, resmin temsil ettiği kişiye hitap ettiği, asıl ibadetin ise, ancak Tanrı’ya dönük olabileceğinin bilinmesine ve resimlere gösterilen saygının normal olduğu fikrine karar verilmiştir.⁵⁶

Ekümenik Konsiller’den sonra yapılan Konsiller’de İsa’nın tabiatına dair Maksimus birlik doktrini doğma haline getirildikten sonra bu konuda tartışmalar olmuşsa da bu doktrine bağlı kalmıştır. I. Vatikan Konsili (M.S.1860/1870)’de sadece Katolik kiliselerini bağlayan bir İman doktrini belirlemişler ve buna papanın üstünlüğünü ve yanılmazlığını ilkesini de eklemişlerdir.⁵⁷

3. Pavlos’un Kristoloji Anlayışı

Pavlos, Hıristiyanlığın Yahudiliğin bir devamı olmaktan çıkmasını sürecinde en önemli katkıyı sağlamıştır. O’nun kristoloji anlayışına yön veren temel düşünce, İsa Mesih’in yaşamı, Greko-Romen kültürlerle yoğrulmuş bir anlayışı içermektedir. Pavlos’un Kristoloji anlayışının ana çizgilerini Koloselilere Mektup’ta⁵⁸ bulmak mümkündür. Ona göre İsa’nın hayatı, ölümü ve tekrar dirilmesi Tanrı’nın rahmetinin bir tecellisidir. İsa Tanrı’nın rahmeti ve sevgisinin Oğlu’dur. Bir başka ifade ile İsa Tanrı’nın rahmetinin kişileşmesidir. Tanrı, rahmetinden dolayı insan soyunu kendi kanununa karşı gelmenin cezası olan günah, ölüm ve gazabından kurtarmak istemiş ve bunu gerçekleştirmek için Oğlunu dünyaya göndermiştir. Bundan sonra Oğlunun iradesi söz konusu olmuştur. İsa’da Tanrı’nın kendisine verdiği bu görevi kabul ederek kendi iradesi ile dünyaya inmiştir. Böylece İnsanlığı kurtarmak sadece Tanrı’nın iradesi olmayıp İsa Mesih’in iradesidir. Pavlos’un enkarnasyonuna göre, Tanrı ve İsa Mesih’in irade birliğini zorunlu görmektedir. Yani Tanrı beşeri yönüyle İsa’da birleşmiş ve kurtuluşu birlikte gerçekleştirmişlerdir. Baba, Tanrı ile İsa Mesih’in birleşme paydaları ruh olarak ifade edilir. Ezeli bir öz olup İsa ve Tanrı tarafından paylaşılan ruh, aynı zamanda Tanrı’nın insan içine girdiği formdur. Pavlos, İsa Mesih’in görevinin kurtarıcılık olduğunu savunmuştur. İnsanlık onda günahından kurtulacaktır. Kurtarıcılık konusunda İsa Mesih ikinci Âdem olarak görmüştür. Buna göre, Âdem işlediği suç neticesinde insanlığa günahı ve ölümü getirmiş, İsa ise bu cezaya kefarete olmak üzere çarmıha gerilerek can vermiş ve insanlığı günah ve ölümden kurtarmıştır. Bu tasarrufu ile İsa yüceltilerek Tanrı ismini hak etmiştir. Pavlos’un doktrinin de tamamlanamayan bir safha var o da İsa’nın tekrar dirilmesi ile başlamasıdır. Bu safha da İsa Mesih dünyanın sonunda tekrar yeryüzüne inerek son yargılanmayı gerçekleştirmesi ile tamamlanacak ve ona inananlar ebedi kurtuluşa ereceklerdi.⁵⁹

⁵⁵ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 63

⁵⁶ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a, 23-26

⁵⁷ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a, 104

⁵⁸ Koloselilere Mektup, 1:14-24

⁵⁹ Şinasi Gündüz, Pavlos Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu, Ankara, 2001, 216

Pavlos İsa'yı gerçek bir Tanrı kabul etmekte midir? Sorusunu sordüğümüzde Pavlos doktrininde buna bir karşılık bulunmaktadır. Pavlos doktrinine göre, kurtuluş planı sadece Baba'nın rahmet ve sevgisiyle değil, fakat aynı zamanda İsa Mesih'in kendi rahmet ve sevgisiyle gerçekleşmiştir ki bu durum onun öteden beri var olan (*Pre-Existent*) tanrılığına bir delildir. Pavlos Mektuplar'da İsa Mesih için Rabb (*Kopios*) ismini kullanmaktadır. Buradan şu anlaşılabilir ki, Pavlos, Mesih ile Baba Tanrı aynı görülmektedir. Hatta mektuplarında birkaç yerde tekil kip altında Baba ve Oğul ifade edilmektedir. Enkarnasyondan önce Tanrı tabiatını taşıyan Oğul, Enkarnasyondan sonra Tanrı ismini de hak etmiştir. Bu nedenle Hıristiyanların ona ibadet etmeleri doğrudur. Pavlos İsa Mesih, görünmez Tanrı'nın imajı olup varlıklar içinde ilk doğandır. Her şey onun vasıtasıyla yaratılmıştır. Yaratma görevini tamamlayan İsa Mesih dünyanın sonunda ise son yargılamayı gerçekleştirecektir. Pavlos, kilisenin doğru kabul ettiği İsa'nın ezeli olduğunu ve tanrılık ile beşeriyeti aynı anda tam olarak taşıdığını kabul etmiştir. Hıristiyanlığın teslis öğretisinin iki asli unsuru olan Baba ve Oğul anlayışının temelini oluşturmuştur. Pavlos, Ruh'u Mesih'le Mesih'i de Ruh'la bir tutuşu görülmektedir.⁶⁰

4. Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrışmasında Kristolojik Tartışmaların Rolü

Doğu ve Batı Hıristiyanlığın ayrışmasında görünürde siyasi nedenler oldukça etkin olsa da teolojik nedenlerin bu ayrışmada en az siyasi nedenler kadar etkili olduğu kanaatindeyiz. Doğu- Batı kiliselerinin ayrılma nedenleri şöyle sıralayabiliriz.

1-Sivil iktidarın dini doğmalara ve din adamlarına karışması, "*Sezeropapizm*" XI. Yüzyılda Doğu ve Batı kutuplaşmasının en önemli sebebi olarak, Roma İmparatorlarının pagan dönemindeki eski alışkanlıklarını devam ettirerek dine ve kilise yönetimine sürekli müdahale etmeleri. Tarihte bu müdahalelere "*Sezeropapizm*" denilmektedir. Roma İmparatorlarının sürekli hem kutsala hem de profana hükmetmek için, devlet iktidarı ile dini iktidarı aynı elde toplaması mücadelesidir.⁶¹

2- Doğu ve Batı Hıristiyan kiliseleri ayrılma nedenlerinden beş patriklik (Pentharchie) meselesidir. Roma Kilisesi, Hıristiyan kiliselerin birlikte hareket eden dünya piskoposları tarafından yönetilmesi ve piskoposlar topluluğuna Roma piskoposu olan Papa'nın başkanlık etmesi gerektiğini savunuyordu. İstanbul Kilisesine göre ise, Hıristiyanlığın beş merkezi Kudüs, Antakya, Roma, İskenderiye ve İstanbul eşit yetkiye sahipti. Kilisedeki bu yetki konusundaki bu görüş ayrılıklarına rağmen, IX. Yüzyılda, İstanbul Patriği Fotius devrinde meydana gelen ilk geçici ayrılmaya kadar birliğini sürdürdü. İstanbul ve Roma kiliseleri arasındaki kesin ayrılma M.S.1054 yılında gerçekleşti.⁶²

3-Dil farklılıkları bu ayrılmada rol alan önemli etkenlerden biridir. Kilise'nin ilk dönemlerde Gerçek'in, önemli bir yeri vardı. İlk dönem Hıristiyanları Eski Ahid'in Yunanca tercümesini biliyorlardı. Yeni Ahit Hıristiyanlar arasında Yunanca yayılmıştı. Ayrıca, Batı'da Hıristiyanlaşmanın birinci dili Yunanca olmuştur. II. Yüzyılda Roma Hıristiyanları Grekçe konuşuyor ve

⁶⁰ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 187

⁶¹ Ahmet Hikmet, Eroğlu, Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, 1999, Cilt.2, Say, 5. s.389; Bkz. Münir Yıldırım, Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Azizandaç Yayınları, Ankara, 2005, 48

⁶² Tomas Michel, Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992, 103

eserler Gerekçe yazılıyordu. III. Yüzyılın ortalarından sonra Grekçe terk edilmeye başlanılmıştır. Özellikle Kuzeyden gelen Barbarların istilasından sonra Grekçe tamamen bırakılmıştır. Grekçe, o dönemde kültür, felsefe ve bilim dili idi. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'da yaşayan Hristiyanların kültür dili olmuştur. İstanbul başkent olduktan sonra Grek dilinin tesiriyle Latince unutulmuş bir noktaya gelinmişti. Kilisede kültürel olarak IV, V,VI ve VII. Yüzyıllarda Grekçe tamamen hâkim olmuş ve imparatorların otoritesi altında Grekçe Konsil dili olmuştur. Doğu'da Grekçe tamamen hâkim olmasına rağmen Batı'da bunun zıddı bir durum ortaya çıkmıştır. V. Yüzyılda Batı'da Grekçe bilenlerin sayısı iyice azalmıştı. Hatta, V. Yüzyılda Doğu Roma Kilisesi tarafından Grekçe yazılmış bir Mektup, Batı Roma'da böyle bir mektubu tercüme edecek düzeyde birisinin bulunamaması nedeniyle aylarca cevapsız kalmıştı. Aynı durum Doğu Roma Kilisesi içinde geçerliydi. Batı Roma Kilisesi tarafından gönderilen Latince mektuplar dikkate alınmıyordu. Bu dil farklılıklarında dolayı taraflar, birbirlerinin yazdıkları eserlerden istifade imkânı bulamamışlardır. Böylece bu dil farklılıkları psikolojik olarak da Doğu ve Batı ayrılığını derinleştirmiştir.⁶³

4-Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki yukarıda saydığımız maddelerde ayrılmada önemli etkenler olsa da Hristiyan kredisunu temelini oluşturan Baba Oğul ve Kutsal Ruh'un özü noktasında Hristiyanların anlaşamamaları bu ayrılmanın mihengini teşkil etmiştir. Grekler ile Latinler arasındaki anlaşmazlığın asıl sebebinin Latinlerin Kredo'ya "*Filioque*" (ve Oğlun) sözcüğünü eklemeleri olmuştur. İman düsturunda yer alan "*Filioque*" (ve Oğlun) sözcüğünden ötürü tartışmalara doktrine değin bir öge girmiş oldu. Katolikler ve Protestanlar bu deyimini kullanmakla, Kutsal Ruh'un, birlikte hareket eden Baba'dan Oğul'dan geldiğine işaret ederler. Ortodokslar ise kredoya bir şey eklemeyi heretik kabul ederler. Ortodokslar, Kutsal Ruh'un, Tanrı'dan geldiğini iddia ettiklerinden bu deyimini kullanamazlar. Aynı zamanda Ortodokslar İstanbul Konsili metinlerinin ihlal edilemeyeceğini ona bir şey ilave edilmeyeceğini savunurlar.⁶⁴

Tartışmalarının başlangıcına baktığımızda Konsil kararlarıyla tespit edilen inancı Pazar ayinlerinde okunan dualarda yer almıştır. III. Toledo Konsil'inde (M.S.589) Aryüscülük fikirlerine karşı ve aynı zamanda mahalli kaygılarla, Teslis'teki Oğul unumunun fonksiyonunu güçlendirmek için Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan geldiği kabul edilmiştir. Daha sonra İspanya'da yapılan bütün Konsillerde bu formül yer almış ve herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Grekler, uzun bir süre bu farklılıktan habersiz kalmışlar. Bu mesele ancak, ikonlar üzerine yapılan tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Photius (M.S.810/893) döneminde Doğu ve Batı arasında "*Filioque*" eki de tartışma konusu olmuştur. Photius Roma'nın Bulgaristan'daki, misyonerlik faaliyetleriyle mücadele ettiği sırada "*Filioque*"u de reddetti. Yazdığı eserlerle de tezini teyit etti. Bugün bile "*Filioque*" ekine karşı en önemli delil olarak bilinmektedir. Doğu da ikonların yasaklanması serbest bırakılmaları tartışmaları yapılırken, Roma'nın fikrini dikkate almadan Kredoya sokmuştur. Papalar, "*Filioque*" ekine krallık teolojisi sayarak karşı olmalarına rağmen bunu önlemede başarılı olmamışlardır. Papa VIII. Leon, (M.S.963/965) Kredoya kimsenin müdahale etme hakkının bulunmadığı görüşünde olduğundan, "*Filioque*" ekinin kaldırılmasını istemiş, ancak bu isteğini kabul ettirememiştir. Bununla beraber 1014 yılında, Papa VIII. Benoit,

⁶³ Ahmet Hikmet Eroğlu Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, 1999,Cilt.2 Say.5, 407

⁶⁴ Tomas Michel, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, 103

(M.S.1012/1024) İmparator II. Henri'nin (M.S.1154/1189) baskısıyla Evharistiya ayini esnasında okunan duaya "*Filioque*" ekinin konulmasını kabul etmiş ve bu, Batı kilisesinin resmi görüşü haline gelmiştir. Floransa Konsil'inde (M.S.1439/1445) Grek ve Latin kilise babaları Kutsal Ruh'un gelişi konusundaki derin farklılıkların bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Batı Roma kilisesinde, "Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan" Doğu Roma Kilisesi ise "Oğul yoluyla Baba'dan" geldiğinin benimsendiği, bu tarzdaki anlayışların Hıristiyan teolojisi açısından heretik olmadığı kabul edilmiştir. Ayrıca Konsil kararlarında "*Filioque*"un özel tarihi sebeplerden dolayı kredoya eklendiği karara bağlanmıştır.⁶⁵

SONUÇ

XVI. Yüzyıl sonlarında XVII. Yüzyıl başlarında dinlerin inanç sistemleri ve kutsal metinleri rasyonalist bir zeminde redüksiyona tabi tutulmuştur. Bu araştırmalar sonucunda, dinlerin sistemlerinin oluşumunda kutsal metinlerin, peygamber sözlerinin, siyasi ve sosyo kültürel çevrenin ne kadar etkisi olduğu noktasındaki tartışmalar oldukça fazladır. Hıristiyanlığın kutsal metinlerinin aktarımı ve günümüze kadar gelişi noktasında oldukça fazla spekülasyon yapılmaktadır. Yaklaşık olarak İsa'dan iki yüzyıl sonra yazıya aktarılan bu metinlerin inanç sisteminin şekillenmesinde dönemin koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bu metinler Hıristiyanlığın doğduğu coğrafya ile yayıldığı coğrafyada büyük farklılıklar göstermektedir. Dinler hakkında yaptığımız araştırmalara göre, bir dinin inanç sistemi meşruiyetini kutsal metinlerden alması o inancın dogmatikliği ve sürekliliğini daha da pekiştirmektedir. Hıristiyan kutsal metinlerde bu meşruiyet zemini olsa da, inancın oluşumundaki diğer nedenler kadar etkili olmamıştır. Bunun nedenlerini yukarıdaki Hıristiyan teolojisinde kutsal metinlerin inanç sisteminin oluşumunda öncelikli bir faktör olmadığını müşahade ettik. Bu metinler günümüzde gelişen Fenomenoloji ve Hermenötik redüksiyonlara tabi tutulmaya devam edilmektedir. Bu araştırmalar sonucunda gelinen nokta Konsillerde dogmatik hale getirilen inanç sistemi sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalar neticesinde, diğer dinlere nazaran Hıristiyan dünyasında oldukça fazla itizal hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hıristiyanlık İsa'nın biyografisi üzerine inşa edilmiş bir dindir. İsa'nın doğumundan, çarmıha gerilisine ve yeniden dirilişine kadar her anı kabul edilmiştir. Hıristiyan dünyasında İsa'yı bir peygamber, bilge gibi gören anlayışlar olduğu gibi, O'nu Tanrı gibi gören anlayışlarda vardır. Makalemizin konusu İsa'nın tabiatı meselesi olduğu için tarihi süreç içinde İsa'ya atfedilen konumların bu farklılığı Hıristiyan inanç sistemine de farklı şekillerde yansımıştır. Hıristiyanların ilk ortaya çıktığı yıllarda İsa bir peygamber olarak kabul edilmiş, daha sonraki yüzyıllarda dönemin felsefi akımları ve farklı inançları ile karşılaştıktan sonra İsa kendi gerçekliğinden kopartılarak olağanüstü bir varlık haline getirilmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın II. ve III. Yüzyıllarda pagan kültürle buluşması bu inancın farklılaşmasında oldukça fazla etkisi olduğu görülmektedir. İsa'yı inancın merkezine oturtulduktan sonra O'nun konumu ve formu zaman içerisinde değişkenlik göstererek varlığını devam ettirmiştir. İlahi dinlerde peygamberler, beşeri dinlerde dinlerin kurucuları inançların her zaman öznelere olmuşlardır. İsa Hıristiyanlığın hem öznesi hem de nesnesi konumuna getirilmiştir.

⁶⁵ Ahmet Hikmet Eroğlu Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, 411

Hıristiyan inancının teşekkülünde siyaset en önemli etken olarak görülmektedir. Hıristiyanlık resmi bir hüviyet kazanmadan önceki durumu ile resmiyet kazandıktan sonraki durumuna baktığımızda sanki birbirinden bağımsız iki inanç sistemiyle karşılaşmaktayız. Hıristiyanlık, M.S. 313 yılında devlet dini olmadan önce merkezlerde ve taşralarda münzevi bir şekilde yaşamaktaydı. Hatta bu şekilde yaşam, mevcut olan bazı devletlerin otoritelerini rahatsız etmiş ve bundan dolayı baskı görmüş ve zulme uğramışlardır. Hıristiyanlık devlet dini olduktan sonra devlet otoritesi tarafından hem siyasi birliklerini sağlamak hem de ülkelerinde dini birliği sağlamak adına Hıristiyan inanç sistemi temelden etkilenmiştir. Doğu Roma İmparatorları Bizantis devlet anlayışı ile Hıristiyan teolojik tartışmalarına bizzat müdahil olmuş hatta buda yetmemiş Hıristiyan (*Credo*)'sunun şekillenmesinde aktif rol almışlardır. Kilisede bu resmi hüviyetten güç alarak imparatorlukla eşit ve hatta daha etkin bir kurum haline gelmiştir. Bu iki gücün tarihi süreçte karşı karşıya geldiği dönemler olmuştur. Dönem dönem güç dengeleri değişmiştir. İmparatorlukların güçlü olduğu dönemde Hıristiyan cemaatler ve Hıristiyan teolojisi derin yaralar almış, Kilisenin güçlü olduğu dönemlerde ise siyasi otoritenin zayıflığı dönemler olmuştur. Kilise, Sinod ve Konsiller bu çekişmenin en önemli tarihi belgeleridir.

Hıristiyanlık, İsa'dan sonra doğmuş olduğu coğrafyada uzun yıllar yaşamış fazla yayılmamıştı. Doğu Roma İmparatorluğu Kudüs ve çevresini işgal ettikten sonra Hıristiyanlık Batı'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlık Batı'da pagan ve farklı inançlarla karşılaşmış ve bunlardan etkilenerek varlığını devam ettirmiştir. Meşhur İslam Kelamcısı Kadı Abdül Cabbar bu durumu şöyle ifade eder. "Hıristiyanlık mı Pagan'laştı, yoksa Paganlar mı Hıristiyanlaştı."⁶⁶ Bu paradoksal durum karşısında Hıristiyanlığın özünden uzaklaşarak farklılaştığı kanaatindeyiz.

Din sosyal bir fenomendir. Statik değerleri olduğu gibi dinamik değerlere de sahiptir. Eğer dinler iyi yorumlanırsa medeniyetler inşa edebileceği gibi, doğru yorumlanmadığında da insanlığın en büyük kâbusları olurlar. Hıristiyanlık tarihi bunun en önemli göstergesidir. Hıristiyan dünyası, yüzyıl savaşları ile insanlık tarihinin en karanlık dönemlerini yaşarken, daha sonraki dönemler de ise Hıristiyanlık, Batı medeniyetinin inşasının en önemli fenomeni olmuştur.

İsa'nın tabiatı meselesi Hıristiyanlığın en önemli itikadi konusudur. Bu mesele İsa'nın ölümünden yirmi ve otuz yıl sonra başladığı, günümüze kadar da farklılaşarak gelmiştir. Günümüz Hıristiyan dünyası farklı itikatlara sahip olsalar da bir araya gelmek için II. Vatikan Konsili (M.S.1962/1965) yapılmıştır. Burada aldıkları kararlara göre, Kiliseler arasındaki ibadet ve itikadi bölünmüşlük ve Hıristiyan olmayanlarla Kilisenin ilişkisi üzerinde durulmuştur. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz. Hıristiyan teolojisi litürjik (ibadet) ve crode (itikadi) problemlerinin bir sonuca ulaşmadığının somut göstergesidir.

⁶⁶ Dursun Ali, Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 77-78

KAYNAKÇA

- Albayrak, K. (2005). İznik Konsili ve Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları, Uluslararası İznik Sempozyumu, İznik
.....(1997). Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- Atiya, Aziz S. (2005). Doğu Hıristiyanlığı, Çev. Nurettin Hiçyakmaz, Doz Yayınları, I. Bas. İstanbul
- Aydın, F.(2010). Maksimus The Confessor Diyotelit.Kristoloji, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.12 Say.22, 2010
- Aykıt, D. A. (2013). Etiyopya Kilisesi, Ayışığıkitapları, İstanbul
- Baş, B.(2000). Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, Divan Dergisi İlmî Araştırmalar Dergisi, Bilim Sanat Vakfı Yayınları, Süreli Yayın, Yıl.5, Say.9, İstanbul
- Çoban, B.Z. (2013), Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, Mihel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt, 10, Mayıs-Ağustos
- Çelik, M. (1987), Süryani Kilisesi Tarihi, Yaylacılık Matbaası, İstanbul,1987
- Darcan, H. (2013) Athanasius ve İznik Konsili, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. XV, Say.28, 2013
- Dvornik, F.(1990), Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Soeur Jean-Marie O.P.(Fransızcaya çeviren), Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990
- Eroğlu, A. H. (1999). Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, Cilt.2, Say.5
- Gündüz, Ş. (2001) Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu, Ankara,
- Kaçar, T.(2003). Ebionitler'den Ariüs'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teoloji Tartışmaları, AÜİFD, Cilt XLIV(2003), Say.2
- (2002). Kilise Konsillerinin Siyasallaşması Örneği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2/1
- Kutsal Kitap (2001). Eski ve Yeni Anlaşma, Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık LTD.ŞTİ, I. Bas., İstanbul
- Michel, T. (1992). Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Basımevi, İstanbul
- Schoeps, H.J. (2012), Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul

-
- Tarakcı, M. (2010). Nestorius ve Krisitolojisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 19 Say, Bursa
- Turgut, R. (2013). Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Mayıs, Bursa
- Tümer, G-Küçük A. (1993). Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, II. Bas., Ankara
- Yıldırım, M.,(2005). Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Azizandaç Yayınları, Ankara
- Yalduz, A.(2003). Kosillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt,12, Say.2, Bursa